Simon Vestdijk

a cincea pecete

Editura Meridiane

Simon Vestdijk

a cincea pecete

ROMAN DIN SPANIA INCHIZIȚIEI

Traducere din limba olandeză
și glosar de

H. R. RADIAN
Prefaţă de
ANDREI PLEŞU

EDITURA MERIDIANE
BUCUREŞTI, 197
6SIMON VESTDIJK ***Het vlifdc zegel*** Homan uit het Spanje
der Inquisltie Achtste idruk UITGEVERIJ NIJGH Se VAN
DITMAB ■s Gravenhage — Rotterdam

Toate drepturile asupra acestei versiuni în limba română
sînt rezervate Editurii Meridiane
Visul lui Filip al II-lea (detaUu^^Escorial.'
Fotocolor SCALA, Firenze

Coperta a IV-a : *Simon Vestdijk.* Foto Ruud van Buere

nEL GRECO ŞI PARABOLA INSULEI (Prefaţa ediţiei româneşti)

Povestea lui El Greco este povestea unui om care a vrut cu tot dinadinsul să fie o insulă. Iar romanul lui Simon Vestdijk [1] oferit astăzi cititorilor este, în chip declarat, o încercare

---

1 **Simon Vestdijk (T898—1971) s-a născut la Har- lingen, în Frizia. A fost medic. Critica literară pare a-l fi omologat drept cel mai important romancier contemporan al Olandei. Dar în afara celor cincizeci de romane ale sale, Vestdijk a mai tipărit şi douăzeci şi două de volume de versuri, optsprezece culegeri de eseuri şi critică, şapte volume de povestiri, nu- meroase traduceri, studii de muzicologie, de teoria religiilor, de filosofie, precum şi diverse culegeri de cugetări, prefeţe, corespondenţă etc. S-a -vorbit de influenţa pe care Freud sau, în alt plan, Joyce ar fi avut-o asupra lui Vestdijk. El n-a cedat însă acestor influenţe mai mult decît ar face-o orice spirit modern.**

de analiză a conştiinţei insulare, cu veleităţile, tensiunile şi eşecurile ei inevitabile. Căci, de obicei, cel care îşi caută împlinirea într-un exil voluntar în afara lumii, e constrîns să descopere că — printr-o inflexibilă necesitate — exilul acesta nu poate fi decît parţial şi, în definitiv, iluzoriu. Orice insulă — o spune El Greco în romanul pe care îl prefaţăm — tinde către un arhipelag. Rîndwrile care urmează îşi propun, în marginea cărţii lui Vestdijk, să inventarieze riscurile şi beneficiile experienţei insulare a conştiinţei, alături de riscurile şi beneficiile aderenţei ei treptate la solidaritatea arhipelagului.

CUM SE POATE ATINGE CONDIŢIA INSULEI

În cazul lui El Greco, insula a început prin a fi o fatalitate, o insurmontabilă determinare geografică şi, am spune, genetică: s-a născut în Creta, ţinut marcat, dintru început, de o stranie duplicitate: e ţinutul de baştină al lui Zeus şi, în acelaşi timp, leagănul faimosului labirint minoic. În Creta stau, prin urmare, adunate sub acelaşi cer, cele două extreme ale universului grecesc: calmul olimpic şi pathosul rătăcirii, solarul şi teluricul. Duplicitatea aceasta a trecut şi asupra lui El Greco : „insula venea pretutindeni înot după el" — observă cu îndreptăţire Vestdijk. A părăsit Creta pentru a trăi toată viaţa cu nostalgia ei. Şi sînt, într-adevăr, împrejurări, în care nimic nu te apropie mai mult de un loc sau de un om, ca depărtarea. Conştient

---

Romanul „A cincea pecete", dintr-o lungă serie de 5 romane istorice, a văzut lumina tiparului în 1937.

de asta sau nu, Domenikos Theotocopulos n-avrut, totuşi, să rămînă una cu insula Creta. S-a lăsat ispitit — şi nu fără temei — de un destin mai spectaculos: a vrut să fie el însuşi o insulă: insula El Greco, recunoscută ca atare în oceanul Italiei şi al Spaniei. Aşa se face că — spre norocul picturii europene — Domenikos Theotocopulos a căzut în păcatul, atît de grecesc, al excesului de orgoliu (hybris). *Iată-l la 2 mai 1583, călătorind spre Escorial, cu hotărîrea dramatică de a-l cuceri. Voia să fie pictor de curte. Orice cale către condiţia insulei începe cu o vanitate, uneori îndreptăţită, alteori nu. De aceea, orice asemenea cale capătă, în cele din urmă, înfăţişarea unei* coborîri în Infern. *Romanul lui Vestdijk a ales din întreaga viaţă a lui El 6*

Greco tocmai episodul acesta, al coborîrii în Infern; un episod care, dintotdeauna, a fost proba cea mare a eroilor: de la Vlysse pînă la Dante. îl vom urmări, deci, pe El Greco, vreme de opt luni (mai-decembrie 1583), de-a lungul unei experienţe demonice, căreia însă va şti să-i supravieţuiască.

Experienţa Infernului e, de fapt, experienţa temporară a eşecului, a căderii. Lui Filip al II-lea, „Martiriul Sfîntului Mauriciu" — pînza de care El Greco îşi legase speranţele — nu-i place. Un cronicar al Ordinului Ieronimiţilor

---

1 **După cum se ştie, o lucrare cu acest titlu figurează şi în colecţia Muzeului de Artă al R.S.R. Nu despre ea e vorba în romanul lui Vestdijk. Lucrarea din muzeul nostru este, pare-se, o *replică* de atelier, de dimensiuni mai reduse, a lucrării de la Escorial (vezi Al. Busuioceanu, Les Tableaux du Greco de la Collection royale de Roumanie, în Gazette des Beaux-Arts, 1934, I). Alţi cercetători (de la A. L. Mayer în 1920 pînă la Harold E. Wethey în 1962).**

crede că la mijloc n-a fost o chestiune de gust (Filip al II-lea avea o bună reputaţie de cunoscător), ci una teologală. „Sfinţii — ar fi spus regele — nu *trebuiesc pictaţi în aşa fel încît să-ţi piară cheful să te rogi". Unii cercetători moderni (F. J. Sánchez Cantón de pildă) explică însă înaltul refuz într-un chip mult mai prozaic: lucrarea fiisese comandată pentru un loc anumit din Escorial: or, din pură neglijenţă, El Greco a pierdut controlul dimensiunilor cerute, aşa încît pînza măsura cu 83 cm mai puţin decît trebuia. Dacă lucrurile stau într-adevăr aşa, e greu de spus. Uneori, drumul către insula gloriei cunoaşte batjocura fleacului decisiv, a hazardului. Fapt este că, respins de Filip, El Greco cunoaşte o nouă treaptă a Infernului: infernul înfrîngerii şi al dorinţei secrete de răzbunare. Şi e curios că Filip însuşi e acela care îi furnizează argumentul — livresc — al tenacităţii sale revendicative : un pasaj din Apocalipsă — desfacerea peceţii a cincea — care ilustrează tema — prea puţin creştinească în spirit — a răzbunării. Pornită pe panta aceasta, aventura injernală a lui El Greco se precipită: urmează erezia, lucrul în ascuns, ispita abnormului, a ieşirii din regulă fie şi cu riscul dezumanizării, pe scurt, ispita însingurării agresive, a suprimării oricărei comunicări cu lumea. Artistul intră într-un chinuitor conflict mental cu toţi cei care, rînd pe rînd, au încercat — voit sau nevoit — să-i limiteze puterile, anexîndu-l unor arhipelaguri de care insula viselor sale era străină: tatăl prea autoritar, iezuiţii, bigota Alessandra Clovio, falsul camarad Beccadelli, Filip al II-lea însuşi. E momentul în care drumul către condiţia insulară cunoaşte iadul înstrăinării de oameni, al egoismului nemăsurat şi, la sfîrşit, paroxismul trădării: trădarea prietenilor, a aliaţilor, a propriilor con-*

vingeri. Din fericire, trăirea aceasta paroxistică a Infernului echivalează, de obicei, cu o definitivă trezire. Vraja omului-insulă începe să se destrame în măsura în care omul-insulă are intuiția arhipelagului din care face, cu adevărat, parte : nu unul străin de sine, ci arhipelagul pe care propriul său mesaj îl creează de jur împrejurul vechiului său orgoliu. între conștiința insulară, care se vrea victorioasă asupra unei lumi funciarmente contestabilă și conștiința solidară cu lumea, există o tranziție: purgatoriul singurătății resemnate, neutre, care a ieșit de sub zodia răzbunării, fără să găsească încă etica iubirii. Asupra acestui purgatoriu se încheie cartea lui Vestdijk» Nu și cazul El Greco. De aceea, ultimele cuvinte ale scriitorului ne apar puțin prea categorice : „Avea să rămînă toată viața un insular". în realitate, dincolo de fatalitatea imposibil de depășit a nașterii sale, El Greco avea să fie, în restul vieții (un „rest" considerabil, căci din decembrie 1583 — cînd se petrec ultimele evenimente relatate de Vestdijk în romanul său — pînă la moartea pictorului aveau să se mai b scurgă 31 de ani) avea să fie un insular care și-a găsit arhipelagul. Iar astăzi, în istoria artelor, El Greco, insularul, e un adevărat continent. Așa cel puțin îl resimțea Julius Maier- Graefe încă din 1908, cînd, căutînd la Prado geniul lui Velăzquez, nu găsea, în tablourile sale, decît talent, în vreme ce geniul strălucea, incoruptibil, în tablourile stranii ale veneticu-lui său predecesor.

Experiența trecerii prin Infern și tentația unei absolute insularizări sînt, în unele cazuri, etape firești ale destinului creator. De aceea, ele nu trebuiesc considerate în pura lor negativitate. în războiul teribil al spiritului — ca în orice război — nimic nu se

cîştigă fără asumarea unui risc, a riscului suprem. Nu poţi înălţa un monument durabil decît acolo unde ai fi putut să-ţi laşi oasele. Pentru a afla ce eşti de fapt, trebuie să rişti experienţa insularizării tale; să refaci aventura lui Robinson Crusoe, naufra- giind în pustiul propriului tău cuget, ca într-un loc străin. Şi acolo, în acel pustiu, te vei pierde sau te vei reciştiga pentru totdeauna. Ce alt-ceva căuta Gauguin în Tahiti, dacă nu soluţia unui astfel de pariu ? ce altceva avea să gă-seasca Hans Castorp — eroul lui Thomas Mann din „Muntele vrăjit" — în singurătatea hemo- ptizică a sanatoriului din Davos, decît pericolul *însuşi şi, odată cu el,* sensul *vieţii sale.*

În Spania veacului al XVI-lea, pericolul avea un nume şi un chip inconfundabil: Inchiziţia. Şi iată că, dintr-odată, faţă de cruzimea ei ar-bitrară, faţă de totalitarismul ei orb, condiţia insulei devine spontan o condiţie eroică.[1] *El Greco a vrut să jie — în furtuna fanatică a Inchiziţiei — o oază a libertăţii. „Insular" nu mai însemna, deci, pentru cl, pur şi simplu „însingurat", ci şi „dizident", „eretic". Omul-insulă nu e, întotdeauna, o absenţă din lume; uneori e om-cetate, om-baricadă, om liber. Şi este, poate, aci, locul să constatăm că romanul lui Vestdijk este, în bună măsură, un discurs despre libertatea de gîndire pe care creatorul autentic e chemat să o profeseze*

---

1 **Să nu uităm că romanul lui Vestdijk a fost publicat în 1937, cînd în cel de al Treilea Reich se declanşase deja explozia neo-inchizitorială a nazismului şi o seamă de personalităţi prestigioase se refugiaseră în alte ţări (printre care şi în Olanda), după ce în Germania cultura începuse să treacă drept o formă de degenerescenţă, la discreţia ignoranţei, ale cărei argumente erau atunci pistolul şi lagărul de concentrare (N. N.).**

dinaintea oricărei dogme. Creația ar fi în acest caz o veșnică și înțeleaptă „erezie", erezia cea bună, deschiderea generoasă către o integritate a omenescului, *în care orice abuz deformator, orice schilodire a conștiinței este exclusă.*

Cartea lui Vestdijk poate contraria, la un moment dat, un cititor neobișnuit cu atmosfera îmbibată de dispute teologaie a Europei Contrareformei. Dar un roman realist despre Inchiziție nu poate evita terminologia și tematica predilectă a epocii pe care o evocă. Dincolo însă de acea terminologie și de acea tematică, cititorul va identifica, cu ușurință, o atitudine nedisimulat laică, *anti-catolică și, în definitiv, anti-confesională. E firesc să fie așa, cînd autorul e un olandez care știe prea bine ce tristă experiență a fost rezervată Țărilor de Jos, confruntate cu intoleranța catolicismului iberic invadator. Și e firesc să fie așa, cînd eroul romanului e un grec: un grec în sensul generic al cuvîntului, adică un spirit fundamental liber, incorigibil păgîn, străin de excesele oricărui fanatism. „Sînt prea grec" — spune El Greco undeva, în romanul lui Vestdijk. Și în altă parte: „Grecia explică totul în ce mă privește și odată cu ea, nostalgia mea după Grecia". În biblioteca pictorului — o spun savanții care i-au putut reconstitui inventarul — se aflau la loc de cinste autorii clasici, de la Homer la Plutarh, de la Xenofon la Euripide. Avea, desigur, și texte religioase fundamentale, dublate însă, fără discriminare,* 10

de Petrarca și Ariosto, de diverși autori neoplatonici (unii dintre ei declarat ereticl), ca și de unele scrieri gnostice, față de care nutrea vinovate simpatii intelectuale. N-avea, atunci, dreptate Diego de Chaves să-l soco-

*tească suspect din punct de vedere teologal? „Îl citea pe sfîntul apostol Pavel — consemnează Vestdijk către sfîrşitul romanului — nu ca să se edifice, ci ca să guste, cu un rîn- jet aprobator, chiţibuşeria abilă, tranziţiile şirete, confuzia dialectică între *faptele legii» şi «faptele credinţei». „întreaga lui structură sufletească — spune în alt loc romancierul — îl ţinea pe El Greco cît se poate de departe de mistica propriu-zisă. Să filosofeze despre mistică se pricepea ca nici un alt laic. În schimb, mistica trăită, viaţa contemplativă, năzuinţa spre o contopire cu divinitatea — cu care prilej misticul trebuie în primul rînd să arunce peste bord intelectul (...) îi erau străine". Incapabil, ca un grec întreg ce se află, să facă „sacrificium intellectus", El Greco va fi mereu dispus să amendeze „diavolul minţii mărginite", şi să se dedea, la tot pasul, unor tăioase ironii anti-clericale. Pînă şi acea „estetică a Trinităţii", care i se impută de Sf. Oficiu ca eretică, nu e decît aducerea unei dogme esenţiale în teritoriul profan al teoriei artei: Dumnezeu-Tatăl e lumina, Fiul e desenul sau forma, iar Sf. Duh — culoarea. Cît despre intenţia, formulată în treacăt, „de a picta o învinuire adusă lui Dumnezeu", ea postulează posibilitatea unei contaminări malefice a divinităţii şi, astfel, maschează o specie de maniheism de care artistul pare a fi fost marcat toată viaţa.*

În viziunea lui Vestdijk, extazurile lui Domenikos Theotocopulos au, prin urmare, o anumită doză de „impuritate terestră", pe care admiratorii împătimiţi ai pictorului nu vor să o accepte. Pentru ei, El Greco e pic-
11 torul combustiei ultime între sacralitate; pentru Vestdijk, el este un sfîşiat între extreme. Sfinţii săi abia dacă sînt sfinţi,

lumina tablourilor sale abia dacă e lumină. Iar filoso- fia aceasta a lui „abia dacă", *invocată de romancier în ultimul capitol al cărţii sale, e termenul final al oricărei experienţe insulare. Viaţa pe insulă „abia dacă" e viaţă. Cunoaşterea dobîndită într-o totală singurătate „abia dacă" e cunoaştere. Iar omul aflat în disjunc- ţie ireconciliabilă cu oamenii „abia dacă" e om.*

CUM SE DIZOLVA, IN CELE DIN URMĂ, CONDIŢIA INSULEI

În 1765, Preciado de la Vega îl judeca, într-o scrisoare, ne El Greco, drept victimă a unei originalităţi căutate, obţinută prin ricoşeu faţă de voga plastică a vremii sale: „Ca să nu semene cu Tiţian "şi-a schimbat maniera într-un chip atît de ridicol şi extravagant, în- cît te minunezi văzînd cum un pictor atît de bun devine, datorită unui capriciu, atît de prost". Părerea aceasta a lui Preciado şi-a găsit o audienţă mai largă decît s-ar crede. În veacul nostru, Bernard Berenson, sedus cum era de echilibrul marilor maeştri ai Renaşterii italiene, nu vedea în pictura lui El Greco decît o şarjă melodramatică. „Nu voi aşeza printre marii colorişti un artist ca El Greco — admirat de atîţia snobi, întrucît — spune Berenson — el foloseşte culoarea pentru a impresiona, pentru a şoca..." Iar Eugenio d'Ors mărturiseşte şi el, de-a lungul plimbării sale prin muzeul Prado, că nu poate alunga cu totul impresia unui element voit, forţat, în „culoarea opulent putrezită" a pictorului ca şi în „libertatea extremă a formelor sale". S-ar părea, aşadar, că ne aflăm nu numai în faţa unui artist original, dar în faţa unuia care şi-a elaborat,

întrucîtva conştient, originalitatea. Nu ne înşelam, deci, cînd spu- 12

neam că El Greco a vrut cu tot dinadinsul să jie o insulă. Cititorul va găsi însă un bun prilej de meditaţie încercînd să identifice, unul după altul, marile arhipelaguri prin care a trecut insula aceasta pentru a-şi preciza hotarele. El va afla, în cele din urmă, ceea ce, de fapt, simţea de mult: că nu există originalitate, oricît de îndrăzneaţă, care să nu fie reductibilă la un corp de determinante istorice şi stilistice cunoscute. Că în istoria artei şi a culturii în general există, neîndoielnic, pro- montorii şi depresiuni, istmuri şi golfuri, dar insule, insule neumblate, insule inabordabile — niciodată.

Insula El Greco, de pildă, face parte, şi-multan, din mai multe arhipelaguri: mai întîi, cum s-a văzut, din arhipelagul grecesc de rit bizantin. *S-a vorbit mult — şi cu argumente solide — despre bizantinismul artistului, manifest mai cu seamă într-o anumită concepţie despre spaţiu. El Greco aderă mai curînd la reprezentarea mişcării* pe verticală, *decît la aceea a* aldîncimilor *perspecti- vale. Compoziţiile sale — în care, uneori, proliferează un mare număr de personaje — merg pînă la sacrificarea oricărei sugestii de fugă spaţială, de dragul unei dinamici exclusiv ascendente, sensibil înrudită cu cea a icoanelor răsăritene. „El Greco tinde să reducă, pînă la a o desfiinţa, relaţia dintre figuri şi spaţiu" — declară Giulio Carlo Argan. Şi, într-adevăr, există în lucrările sale o paradoxală combinaţie de motricitate şi bidimensio- nalitate, de bizantinism şi spirit baroc. E ca şi cum eroii săi s-ar mişca în altceva 'decît în spaţiu; sau într-un spaţiu nespaţial* (topos atopos), *inconsistent, spaţiul imaginar al propriilor*

lor febre. Cît despre o imagine cum este aceea a muntelui Sinai, aflată la Galleria Estense din Modena, ea trimite nemijlocit către candorile morfologice ale artei medievale.

Insula El Greco face de asemenea parte — 13 cu *sau fără voie — din* arhipelagul Contra-reformei. *Numai într-o epocă de dezlănţuită retorică teologală, decisă să convingă, cu orice preţ, un public cucerit, în oarecare măsură, de „impertinenţele" lutherane, a putut fi posibilă scenografia patetică a grecului, stilul său de o pre-barocă teatralitate, pe scurt „erezia" sa plastică. Şi e destul de ciudat să constaţi că, intransigentă cum era întru neal- terarea fondului ei dogmatic, ideologia oficială nu se sfia să recurgă la* mijloace neortqdoxe, *„eretice", cînd era vorba să obţină succesul. Fără Contrareformă nu s-ar fi putut naşte dizidenţa zgomotoasă a barocului faţă de stilul clasic. Fără Inchiziţie, El Greco n-ar fi avut chipul pe care i-l cunoaştem.*

Iată, acum, şi al treilea arhipelag în apele căruia insula lui Theotocopulos poposeşte benefic : arhipelagul artei italiene *şi mai cu seamă al* şcolii veneţiene. *Despre aceasta din urmă, Sánchez Cantón -vorbeşte ca despre o „a doua natură a lui El Greco". Căutarea picturalului mai curînd decît a plasticului, infuzia sentimentală care străbate imaginea, coloritul anaturalist, sînt, toate, ale unei influenţe veneţiene bine asimilată, mai cu seamă pe linia Tintoretto.*

După arhipelagul italian (cuprinzînd şi un sejur roman asupra căruia vom reveni pentru a-l aminti pe Michelangelo), El Greco abordează arhipelagul Toledo *şi, prin el, arhipelagul Spaniei cinquecentiste. Cînd pictorul s-a instalat — nu ştim exact pentru ce — la Toledo, oraşul acesta, de 150.000 de locuitori, avea aproximativ 100 de biserici.*

Iar arhiepiscopul său conta drept cel mai puternic om din Spania, după rege. La Toledo se născuse, în 1542, Juan de la Cruz, ideolog al unei expresioniste „mistici a nopţii". Şi tot la Toledo se născuse şi Góngora, poetul, prieten cu El Greco (şi autor al unui epitaf *hărăzit glorificării lui postume). Locul era bîntuit de înfricoşate furii clericale şi de exaltări mistice frizînd psihoza colectivă. Se pare că pînă 14*

foarte tîrziu, oraşul acesta din inima Spaniei a rămas credincios propriului său fanatism: în anii '20 ai veacului nostru, străzile lui nu erau încă luminate, iar ziarele nu se cunoşteau.

Intru explicarea personalităţii lui El Greco, unii cercetători nu s-au sfiit să inventeze false arhipelaguri. Aşa, de pildă, medicul portughez Ricardo Jorje invocă arhipelagul demenţei : *El Greco ar fi un caz tipic de paranoia, net racordabil patologiei. Faţă de o asemenea ipoteză, aceea a doctorului Maranôn după care, pentru zugrăvirea feluriţilor sfinţi, artistul şi-a ales modelele dintre nebunii închişi în azilul „Nonce" din Toledo, apare de-a dreptul nevinovată. Alţii, sideraţi de neobişnuitul canon de proporţii al trupurilor pictate de El Greco, au vorbit de* ostigmlatism. *Germain Bazin ne aduce însă la cunoştinţă că, mulţumită unor fotografii cu raze X publicate de René Gilbert, „neseriozitatea unor atari divagaţii" a fost categoric demascată. Fotografiile probează că, adesea, sub chipurile alungite cu care El Greco îşi populează tablourile, se află, în eboşă, personaje obişnuite, deformate ulterior, din raţiuni stilistice. De altfel, El Greco însuşi a lăsat un rînd scris, cu valoare de crez estetic lămuritor : într-un document relativ la retablul „Înălţarea Fecioarei" din biserica San Vicente din*

Toledo, el declară că urmează să facă oarecari modificări de proporţii, întrucît „lucrul cel mai rău pentru o formă, oricare ar fi ea, este să fie pitică". Dintr-o declaraţie ca aceasta, se poate vedea că falsele arhipelaguri mai sus pomenite nu sînt decît măşti ale unui alt arhipelag, acesta însă autentic : arhipelagul manierismului. *Insula El Greco nu poate fi studiată în afara acestui arhipelag, în care se află întrupat spiritul însuşi al secolului al XVI-lea. Teoreticianul manierismului, G. P. Lomazzo, recomandă artiştilor — aşezîndu-se în umbra autoritară a lui Michelangelo — re-* 15 *ţeta formelor* serpentinate, *convulsive, singure*

în stare să exprime graţia, *devenită concept central al esteticii cinquecentiste. Emblema acestei estetici e dată de dinamica* flăcării, *în al cărei tipar se instalează majoritatea eroilor lui El Greco.*

Dar nu numai estetica, ci şi ştiinţa vremii încuraja o astfel de gîndire. Otto Benesch — citat de Gustav René Hocke — stabileşte că între 1543 şi 1614 au loc descoperiri astronomice care influenţează masiv lumea formelor: Copernic răstoarnă cosmologia tradiţională, Giordano Bruno susţine că orice mişcare tinde să părăsească, pînă la urmă, legea cercului, iar Kepler demonstrează că orbitele corpurilor cereşti sînt, într-adevăr, nu cercuri, ci elipse. Cea de a doua lege a lui Kepler — legea accelerării mişcării de rotaţie a planetelor în preajma soarelui — se aplică direct, crede Benesch, plasticii lui El Greco. în tablourile sale se poate bbserva o trecere de la mişcarea de tip organic, *la una de tip* „magnetic", *implicînd respectiva accelerare în preajma centrului de interes al compoziţiei.*

Condiționările „insulei El Greco" nu se opresc însă aici. Ar trebui înregistrat ca definitoriu pentru ambianța spirituală a veacului al XVI-lea și arhipelagul autorilor mistici. S-ar putea face, în limitele acestui arhipelag, analogii între pictura lui El Greco și unele texte ale Teresei de Avila, deopotrivă caracterizate printr-o violentă ruptură față de imediatul naturii. în sfîrșit, un cercetător german (Kehrer) găsește o oarecare simetrie între „disoluția formei" practicată de El Greco și „disoluția voinței" postulată de Ignațiu de Loyola în ale sale „Exerciții spirituale

Iată, în rezumat, notele care compun „originalitatea" insularului El Greco. Inventariin- du-le, nu-i subminăm nici o clipă unicitatea, alura cu totul excepțională, geniul. Un tablou de El Greco rămîne de neconfundat, singuratic întrucîtva, deși — cum am încercat să i6

arătăm — parțial analizabil în chiar obstinata lui singurătate.

Oricum, originalitatea se arată a fi, la acest capăt de drum, o „ars combinatoria", mai mult decît o miraculoasă capacitate de a obține totul din nimic. Cît despre condiția insulei, ea nu e, de obicei, decît un episod temerar din viața unui mare arhipelag.

Există, totuși, o insulă care simbolizează arhipelagul însuși; e foarte aproape de Creta, înspre nord-vest; se numește Cythera și, ca loc de obîrșie al Afroditei, are reputația unui adevărat paradis al frumuseții și dragostei. Iar dacă părăsind Creta ai șansa să ajungi, după un lung ocol, în Cythera, se cheamă că ai făcut cea mai fericită călătorie cu putință: o călătorie către singura insulă care nu te în- sulasrizează : cea a iubirii. Sub semnul ei trebuie să se încheie, în chip firesc, și întîlnirea noastră cu El

Greco. Căci, într-un anumit sens, ne socotim îndreptăţiţi să vorbim despre pictura lui ca despre o întrupare tîrzie a Erosului grecesc, ca despre o stranie aventură a stihiei platonice în lumea, atît de puţin platonică, a secolului al XVI-lea.

ANDREI PLEŞU
Personajele romanului „A CINCEA PECETE"

ANTONIO DE HERREZUELA, baccalaureus în dreptul canonic LEONOR ÁLVAREZ DE CISNEROS, soţia lui
CARLOS DE SESO ' eretici
JUAN SÁNCHEZ AGUSTIN DE CAZALLA, augustin ,
* FERNANDO RAMÓN ÁLVAREZ DE CISNEROS, membru al Cortes-urilor, rudă cu Leonor
MELCHOR CANO, dominican, profesor universitar
* FILIP AL DOILEA, regele Spaniei
ANA DE MENDOZA Y LA CERDA, prinţesă de Éboli
ANTONIO PÉREZ, un trădător de ţară

* DOMINICO THEOTOCÓPULI, zis EL GRECO, pictor grec
DIEGO MAClAS, slujitor al lui El Greco

POMPEO LEONI, sculptor italian FEDERICO ZUCCARO \ pictori italieni ROMULO CINCINNATO J la Escorial 1

3DON FADRIQUE 1 . .
DON JAIME } CUrtem
MIGUEL DE ANTONA, bufon
DIEGO DE CHAVES, dominican, duhovnicul regelui
FRANCISCO ESQUERRER, franciscan
GERONIMA DE LAS CUEVAS, soţia nelegitimă a lui El Greco
JORGE MANUEL THEOTOCOPULI, fiul lor
PABLO DE FEZ, băieţaş maur, crescut de El Greco
MANUSSO THEOTOCOPULI, filozof, unchiul lui El Greco
JUAN DE LAS CUEVAS, mătăsar, fratele Geronimei

EUFROSINA DE LAS CUEVAS, mătuşa lor FRANCISCO PREBOSTE, pictor şi factotum al lui El Greco
MARTIN DE AYALA, conte de Fuensalida, regidor la Toledo
PEDRO MOYA DE CONTRERAS, inchizitor ALEJANDRO SENSINO, pictor, mai tîrziu funcţionlar al Inchiziţiei
ANTONIO COVARRUBIAS, canonic al consistoriului catedrialei din Toledo LUIS DE CASTILLA, juldecător la Cuenca LUCAS DE ALLENDE, dominican MARCHIZUL DE VILLENA, proprietarul lui El Greco
MIGUEL CARCANDIL, 1
giuvaergiu evreu / greci
DIOGENES PASOMONLIO, medic⎭LUIS DE VELASCO \ BLAS DEL PRADO l pictori toledani LUIS DE CARVAJAL⎭
LUIS TRISTAN ï . .. . . _ DIEGO DE ASTOR } nenien lui El Greco
* ALONSO ERCILLA Y ZÜÑIGA "1 LUIS DE GONGORA Y ARGOTE / Po6ţl
* INÉS DE TORRES, curtezană, metresa lui Martín de Ayala
MARIA DA VISITAÇAO, călugăriţă portugheză MIGUEL 1
ROSITA > slujitori ai lui El Greco BÁRBARA⎭
EUSEBIO DE VILLARROJA, augustin
ANDRÉS NÜÑEZ, preot al bisericii Santo Tomé
JUAN LOPEZ, alcalde BALTASAR, cerşetor *
ISIDRO DE LA BARRA, idiot RODRIGO DE GRIS, franciscan GIULIO CLOVIO, miniaturist

ALESSANDRA CLOVIO, fiica lui BENEDETTO BECCADELLI, prelat al Bisericii romane
IÑIGO DE CAZARES, gardian al mănăstirii San Juan de los Reyes
ANTONIO SILVESTRE DE PRIEGO Y CABREJAS, dominican, fiscal la Inchiziţie
JUAN DE MARIANA, iezuit, istoric Opt soldaţi aragonezi, trei iezuiţi portughezi, un majorldom etc.

Personajele sînt indicate în orfdinea în care 'apar pentru prim'a dată, respectiv în caire numele lor este pomenit pentru prima dlaltlă. Numele celor mai importante personaje sînt marcate cu cîte un asterisc.

PROLOG

VALLADOLID, 24 IUNIE 1559

Ameţeala soră cu moartea, resimţită de ei în timp ce treceau prin faţa mulţimii agitate, nu era pricinuită de deznădejde, sau de teamă, sau de frămîntările conştiinţei, ci mai degrabă de mirosul îngrozitoarelor *corozas*[1]. Aceste tichii infamante, de formă

1 **Asteriscurile fac trimitere la glosarul alfabetic 21 de la pag. 494.**

conică, pe care erau pictate figuri de diavoli şi limbi de foc, duhneau 'a clei în aşa hal, încît pricinuiau o sfîrşelală mai intensă decât cea pricinuită de mirosul sepulcral al temniţelor jilave, cu atît mai mult, cu cît duhoarea se amesteca şi cu amintiri ctin carnaval, cel puţin în mintea lui Juan Sánchez, cel mai 'tînăr din toţi patru. Carnaval erau şi tîrsînele galbene, numite *san- benitos**, prevăzute şi ele cu flăcări şi diavoli — la penitenţi cu cruci ale sfîntului Anidrei,* roşii, în faţă şi în spate — precum şi micile crucifixuri verzi care fuseseră vîrîte între cătuşele condamnlaţilor. Ceva însă nu era carnaval : *mordaza**, căluşul îndesat în gură şi care făcea din acei eretici îndărătnici nişite pitoni tăcuţi şi sătiui, împiedicînidlu-i să aidreseze celor din jur mărturia lor subversivă ! Mestecarea necontenită şi imobilă a căluşului între dinţi putea fi observată la Antonio de Herre- zuela, *baccalaureus** în dreptul canonic, vlăstar al uneia din cele mai vechi spiţe din Valla- dolid — căsătorit cu foarte tînăra Leonor Alviarcz de Cisneros, care mergea în cortegiu în faţa lui, dar departe de el, printre ceilalţi penitenţi, şi pe care el nu voia s-o mai cu- noască — dar şi la italianul mic de stat Carlos de Seso, care fusese sufletul conventiculelor* secrete ale ereticilor din Valladolid şi Sevilla. Juan Sánchez fusese scutit de *mordaza,* pentru că, potrivit părerii unanime, el urma să urce primul pe rug şi să abjure ; ide asemenea fusese scutit şi bolnăviciosul şi decrepitul *padre ** Agustín de Cazalla, fost predicator al curţii lui Carol Quintul. Pînă în clipa caterisirii, rrnai avea voie să poarte rasa neagră de augus- tin*, aşa încît exclamaţiile batjocoritoare ¿le privitorilor se adresau nu atît monahului, cît

mai ales celorlalţi trei, oare împărităşelau ideile acestuia.

Carnavalul îşi urmă 'drumul. Privitorii îşi arătau umul altuia numerele de aitnacţie şi ocoleau în goană pe ulicioare, ca să le valdiă din nou. Erau În alai şi sicrie cu rămăşiţelei pă- mînteşti ale unor eretici, morţi în timpul cercetării ; nobili de viază le purtau pe umeri, dornici să fie zăriţi de rege; în ochii lor sclipea acea invidie înverşunată în lupta pentru prioritate, care la multe autodafeuri anterioare degenerase în bătaie. Şi mlai erau — precedîn- du-i pe funcţioniarii Inchiziţiei*, oare treceau călări pe catîrii lor împopoţonaţi — nişte păpuşi, cocoţate pe prăjini. Aveau chipurile unor eretici fugiţi, condamniaţi în contumacie şi care urmau să fie arşi pe rug în efigie: trei păpuşi în giulgiuri mortuare evreieşti, apoi un călugăr singur, înfăţişat mult mai mic decât mărimea naturală, apoi opt spanioli. Pe unde treceau păpuşile, îndinîndu-se mereu ca nişte marionete, purtătorii lor erlau cît se poate de serioşi, iar privitorii la fel. Toate acestea a- minteau de scenele de carnaval. Dar nu ţinea cte carnaval piatra oare, aruncată de la una din ferestre, fusese cît p-aci să-l nimerească pe 22

Carlos de Seso : o piatră izbitor de maire şi de colţuroasă, oare ricoşase de cîtevia ori pe calda- rîm. Cu siguranţă că- fusese aruncată ca urmare a unei răbufniri icfe zel religios, căci de săptămîni de zile i se pusese categoric în vedere populaţiei că orice intervenţie din proprie iniţiativă la acest cel dintîi autodafeu plănuit să aibă loc în faţa tînărului rege va fi aspru pedepsită; faptul se petrecuse la mai puţin de cinci minute depărtare de *piaza**, unlde suveranul urma să asiste la, ispăşire. Dar poate că piatra fusese azvîrlită pentru că prea înltîrzia mult

ispăşirea lui Herrezuela, a lui Sánchez, a lui De ClaZalla şi a lui Carlos de Seso. Cînd acesta din urmă privi şi el în sus, ridicîndu-şi, între umerii înalţi şi sub mitra de carton căzută într-o parte, faţa prelungă, pe chip i se putu citi o expresie dispreţuitoare şi un extaz studiat. De Cazalla se tîra, posac, fără să dea vreo atenţie incidentului care făcuse mulţimea să chiuie. Herrezuela, tot aşa, mergea acum drept ca o lumînare; între clei şi căluş, fruntea încreţită îi ieşea mult în afară, ca şi cum ar fi fost purtată pe străzi ca o jertfă deosebită. Piatra, după săriturile ei capricioase, se liniştise, iar oamenii *alguacil**- ului intraseră în imobilul din care fusese azvîrlită, cînd Juan Sánchez îşi scutură cătuşele şi începu, neîndoielnic, să zîmbească. Pe gura lui frumoasă, de adolescent, acum deschisă, plutea o expresie de mirare amuzată. De îndată ce-şi înălţă vocea deasupra chiotelor şi răpăitului depărtat al tobelor, şi deasupra corului de băieţi care intona *ora pro illis*,* cei doi călugări dominicani, oare îl escortau, săriră la el, dornici să primelasoă declaraţia de pocăinţă. Toţi contaseră pe ea. El era cel mai tînăr şi cel mai necultivat dintre cei patruzeci şi doi de condamnaţi. După el avea să urmeze De Cazalla ! Dar nici nu apucaseră să ajungă lîngă el şi Sánchez îşi scutură încă o dată cătuşele — gest înăbuşit însă 23 în faşă — şi strigă cu glas foarte puternic, aţin- tindu-şi privirea pe rind asupra lui Herrezuela şi a lui De Seso, care se aflau în faţa lui :

— „Zic vouă: Dacă vor tăcea aceştia, pietrele vor striga."

Citase din Evanghelia cea după Luca*. S-ar mai fi putut discuta dacă citatul erla sau nu la locul lui în legătură cu această pialtră aruncată pe fereastră ; dar cu siguirtahţă că

fusese pregătit dinainte. Se auziră strigăte. Poporul înţelese situaţia aproape la fel de repede ca şi dominicanii*, care se dădură înapoi dezamăgiţi şi se uitară în urmă făcînd semne. Nişte soldaţi se luară de mîini, ca să ţină în frîu mulţimea furioasă ; un omoir din fanatism n-ar fi fost mare lucru, cîrud era vorba Ide un eretic atît de îndîrjit. Dar Juan Sánchez nu înviăţase pe dinafară, din Biblia lui spaniolă, introdusă clandestin în închisoare, Evanghelia cea după Luca, ci capitolul 10 din Evanghelia cea după Matei. Cîţiva *jcimiliares** ai Inchiziţiei se apropiará în maire grabă, cu trei *mordazas* oare se bălăbăneau de cureluşele lor de piele : instrumente Ü'e tortură albe şi prompte.

— „Iată Eu vă trimit pe voi ca pe nişte oi în mijlocul lupilor ; fiţi dar înţelepţi ca şerpii şi nevinovaţi ca porumbeii !" — strigă Juan Sánchez, cate mergea înclinat puţintel spre spate, mulţumit, zîmbind aproape animalic, ca un tînăr *arriero** andaluz în urma catîrilor cînd aceştia se pun în mişcare ; saliva îi sclipea pe dinţii albi, semn că nu ştia ce e frica;

— „... dar feriţi-vă de oameni, căci vă vor da pe mina..."

Fură transmise instrucţiuni grabnice. Făcea impresia că soarta lui Juan Sánchez abia urmează să se discute. Un omuleţ cu înfăţişare de paracliser, cu urechile clăpăuge, cu crucifixul de metal pe piept, cu bărbia împinsă fanatic înainte, întinse slujitorilor din dreapta şi din stingă *mordaza,* în timp ce cortegiul înainta încet, aproape tîrîş.

— Satana ! Fecior de tîrfă ! / *Cara de hereje!** Ucideţi-l !

24

Juan Sánchez dădu din cap, zîmbind, îi măsură încă o dată cu ochii lui mari, căprui, pe cei doi bărbaţi care mergeau în faţa lui, şi-i dădu înainte de la Matei citire. Simţea că

Herrezuela şi De Seso sînt fericiţi auzindu-i citatele, cu toate că nu se uitau în urmă. Simţea eă el, pe vremuri cel mai neînsemnat, devenise acum, subit, cel dintîi în conventiculul de nobili şi de învăţaţi, care, îndemnaţi de lamentabila lor teamă, aproape toţi abjuraseră şi trădaseră. Şi chiar aşa şi era. Prin acest om sărac cu duhul, Carlos ide Seso era răsplătit pentru ani de zile de muncă misionară ; să- mînţa mucenicilor dădea rcjd în popor; era convins că aşa trebuie să se petreacă lucrurile. Iar Herrezuela, în timp ce trăgea cu urechea la glasul din spatele lui, pentru prima dată nu se mai gîndi la tînăna sa soţie, care abjurase, nici la băieţaşul lui de trei anişori, care avea să rămînă poate dezonorat pe viaţă, ci La rug, ca la ceva frumos, dacă avea să se urce pe el cu astfel de tovarăşi, în acest grup de trei…

— „Şi nu vă temeţi de cei ce ucid trupul, iar sufletul nu pot să-l ucidă ; temeţi-vă mai curînd…"

În zăpăceala generală produsă de prăbuşirea lui De Cazalla, *mordaza* fu vîrîtă în gură mai brutal decît avuseseră de gînd călăii. Căluşul îi smulse lui Juan Sánchez un dinte, iar un alt dinte i se înfipse în limbă. Să scuipe sîn- gele nu mai putea. Rămase liniştit; tobele *Zarzei,* unitatea de halebardieri a Inchiziţiei, care deschidea procesiunea, subliniară liniştea printr-un puternic *crescendo,* dar acesta scăzu repede în intensitate, căci acum procesiunea intra în *piaza,* un spaţiu vast, înconjurat de ziduri crenelate, cu tribune de lemn al oăror contur se estompa în lumina soarelui. După o trecere strimtă, unde două bovindouri bogat sculptate se apropiau unul de altul deasupra 25 capetelor, cortegiul

coti la stînga. Privitorii întinseră gîturile. Fiecare vroia să-l desluşească pe rege din multitudinea de feţe simandicoase, aflate foarte departe, în *piaza. El Rey Nuestro Senor, El Rey Don * Felipe *,* regele tînăr şi evlavios, avea să se bucure de acest nou triumf al credinţei, plănuit a fi înfăptuit, în afară de cei trei acuzaţi principali, cîit mai tîrziu cu putinţă (diar nu mai tîrziu decîit imediat după rostirea sentinţei!), cu toate că, pentru un rafinlat ca el, care punea acceptarea orbească a dogmelor mai presus decît sîngele uman prăjit, rugul nu mai putea însemna un triumf. Totuşi, nu era adevărat ceea ce crezuseră cu toţii : că De Qazalla se prăbuşise din pricina unei indispoziţii fizice. Acum de Ca- zalla atîrna greoi între dominicani, care îl îmbrăţişau şi-i vorbeau „afectuos", după ce el le şoptise :

— *Peccavi*,* fraţilor... '

Iar poporul, care văzuse mii de lucruri de acest fel, înţelese, din nou, ftîlcul celor întâmplate, la fel de repede ca şi monahii eruditi. Zeci de privitori îşi făcură cruce, mulţi ochi umezi fură ridicaţi către cer, iar o babă oăzu în genunchi, rostind rugăciuni de mulţumire. Preotul, reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ, revenit din rătăcirea lui, îşi recunoscuse greşeala,

În faţa altarului, regele depuse jurământul în mâinile marelui-inchizitor Fernando de Valdés, arhiepiscop al Sevillei. Norii de tămîie şi limbile de foc ale luminărilor galbene, de doliu, fură timp de cîteva secunlde singurele lucruri care se mişcară ; spiada scoasă de rege din teacă nu tremura, iar faţa lui părea de ceară. Personajul violet se dădu înapoi, lăsînd să-i fluture cămaşa liturgică pusă

peste sutană, iar cuvîn- tul „amin" rostit de popor şi care, după sunetul sec şi stins al unei exclamaţii, sprijini jură- 26

mîntul de pe cele patru laturi ale pieţei, fu urmat de Strigătul frenetic :

— *¡ Viva el rey !**

Strigătul acesta se înălţă peste cruci şi halebarde, peste crucifixul verde de pe altar, unde dominicanii făcuseră de gardă toată noaptea, şi peste crucea cernită, şi peste mitrele infamante şi crucifixurile verzi ale osîndiţilor, aşezaţi în partea cea mai de sus a tribunei, şi trecu apoi de-a lungul balcoanelor împodobite cu *reposteros*,* dteaisupira cărora femeile nobile şi burgheze îşi agitau eventaiele negre, apoi se întoarse concentric spre figura regelui, imperceptibil înclinată a mulţumire. Regele, cu lanţul *Linii de Aur** pe piept, În capul gol, blond, înveşmîntat în catifea de culoare închisă, stătea în picioare sub porticul Primăriei, chiar în dreptul mijlocului balustradei, deasupra cărora fîlfîiau steagul naţional roşu-galben şi stindardul roşu cu cruce al Inchiziţiei. Acum se retrase mlai spre fund şi luă loc, la oarecare depărtare de suită. Printre alte personalităţi ale regatului, atenţia' generală era atrasă de Ruy Gómez, prinţ de Eboli, şi de tînăra lui soţie Ana de Mendoza y la Cerda*, fiica vice-regelui Perú-ului, pe care Filip însuşi o măritase cu favoritul mult mai vírstnié dedt ea. În faţa Primăriei se ridicau, de o parte şi de alta, cele două tribune mari, în stînga regelui cea a acuzaţilor, iar în dreapta cea a inchizitorilor, unde se găsea şi un spalţiu rezervat pentru răcoritoare şi pentru consultări urgente. Agustín de Cazalla, un om distrus trupeşte, dar cu un zîmbet de

beatitudine în jurul buzelor, tocmai ieşea din acea încăpere şi se ducea, gînditor şi încovoiat, spre cealaltă tribună, urmărit cu privirea de către inchizitori şi *familiares.* Se sui pînă sus de itot, îşi făcu o cruce şi se aplecă spre Herrezuela.

Între timp începură pregătirile pentru citirea 27 sentinţelor. Cutia cu documente, învelită în

catifea roşie, fu adusă la amvon, unde vorbise Melchor Cano * ; fu deplasată banca pe care urmau să ia loc *los compcirantes * ;* numeroşi *jarniliares* umblau încolo şi încoace; inchizitori, prelaţi, dominicani, unii dintre ei ştergîndu-şi gura, apărură din nou la tribună, în timp ce doamnelor din peristil li se serviră primele răcoritoare. Conversaţia se în- vîrtea mai ales în jurul predicii lui Melchor Cano ; chiar şi prinţesa de Eboli, cea cu faţa prelungă şi mîndră acoperită într-o parte cu un tulpan negru — prinţesa îşi pierduse un ochi la scrimă — admise că această predică fusese capodopera clasică a zilei. Dar era mai mult decît atît. Era mai mult decît o serioasă combatere a schismaticilor luterani, acele „reptile veninoase, răspînditoare de molimă, izvor de pestilenţă". (Celelalte fărădelegi — care urmau să fie ispăşite prin acest autodafeu, încălcări de importanţă secundară, dar care, de dragul integrităţii expunerii, acuzatorii socotiseră că nu trebuie ascunse regelui — Cano le trecuse cu totul sub tăcere.) Fusese, pentru cine ştia să înţeleagă printre rînduri, ţinînd seama şi de persoana vorbitorului, o demonstraţie oratorică a întregii Biserici de stat spaniole împotriva papei Paul al IV-lea *, oare în 1558 fusese umilit de nişte *tercios * ale armatei spaniole, iar după aceea, fără încetaire, prin jurisprudenţă autonomă şi

prin nepublicarea bulelor şi scrisorilor, diar
încă nu în destulă măsură, pe cît ar fi fost pe
placul autocraţiei seculare şi al
congregaţiilor ambiţioase. Nunţiul * apos-
tolic nu se afla printre reprezentanţii diplo-
matici prezenţi. Nu ca să-l slalveze pe Carlos
de Seso îşi formulase nunţiul protestul, fo-
losind această absenţă ca pe un ultim şi ne-
putincios atu, ci ca să arate că persoana
acestuia nu prezintă interes pentru Inchiziţia
romană. Faptul că închisorile şi tribunalele
inchizitoriale papale erau mai inumane decît
cele spaniole nu juca nici un rol în această
chestiune de prestigiu. Potrivit papei, de
cîtăva 28

vreme n-aveau decît să fie arşi pe rug toţi
ereticii, fără deosebire ; mai bun cunoscător
de oameni decît mulţi potentaţi lumeşti, de-
venit înţelept prin numeroase înşelătorii,
papa nu mai punea aproape nici un preţ pe
convertiri cînd era vorba de o astfel de
moarte ; el n-^ar fi aşteptat pocăinţa, ca
Filip * ! între timp, cei de faţă căzură de
acord că Melchor Cano, de 'dragul
pocăinţei, nu se pricepuse să acţioneze
asupra sentimentelor nepocăiţilor atît cît ar
fi dorit regele. Emoţie, indignare vibrantă,
ba chiar şi o neputincioasă cădere sub
imperiul sentimentelor, răsunaseră în vocea
renumitului dominican, profesor la
Universitatea din Salamanca şi corifeu >al
Conciliului din Trento*, biciuitor al mocirlei
păcatelor romane, adversar vehement al
iezuiţilor * şi al misticilor şi al tuturor celor
care nu se lăsau călăuziţi de raţiunea
rectilinie ; numai cînd citea teze eretice,
devenea un bătrînel plîngăreţ, scîrbit, fă-
cea o mutră îndurerată, aproape dezgustată,
şi dădea din umeri. Dai' din aceste prăbuşiri
— care acţionau totuşi ulterior prin contrast
— se ridica din nou, d'e fieaare diată, atît cu

trupul, cît şi cu mintea, pînă la culmile forţei fizice sau ale ascuţimii dialectice, care stîrniseră atîta admiraţie. Epistola apostolului Iacov, numită dispreţuitor de Către Luther o „epistolă de paie", Cano o folosise ca pe o pîrghie solidă împotriva acelui paragraf din Confesiunea de la Augsburg * care, devenit palid şi neputincios, punea credinţa mai presus decît faptele bune, ca mijloc de justificare. Pînă şi un seminarist ar fi fost în stare să citeze aici *Summa Theolo- giae ** a sfîntului Toma d'Aquino *, partea a 3-a, *questio* **90,2,** dar Cano, în plus, după cîteva manevre ocolite, pătrunsese adine în epistolele apostolului Pavel, bastionul inamic prin excelenţă, cu scopul de a susţine faptele bune cu ajutorul intenţiei reale a apostolului Pavel; totuşi, a scormoni prin texte pentru a da de urmele acestei intenţii era o treabă care nece- 29 sita destul de multă muncă scolastică. Motive

din liturghia zilei sfîntului Ioan fuseseră amestecate în mod iscusit cu cea din a treia duminică de după Rusalii, care se nimerise să cadă în acel an tot la 24 iunie. Capitolul 15 al Evangheliei cea după Luca, textul acelei duminici, aducînd pentru prima dată în discuţie mult aşteptata imlagine a oii rătăcite, se învârtea, ce-i drept, în mod dam sufocant, în jurul omiliilor * sfîntului Augustin*, în care, pentru gustul dominican, era vorba în prea mare .măsură idJespre Imaculata Concepţiune. Despre mult discutata autoritate a papilor, Cano fusese destul de înţelept să nu pomenească nimic, cu atît mai puţin desptre predestinare, despre tăgăduirea divinităţii lui Isus Cristos, despre critica la adresa Bibliei, despre căsătoria preoţilor şi despre alte teze luterane neruşinate, de răspândirea cărora

se făceau vinovate oile rătăcite din tribună. O operă de artă în sine fusese însă peroraţia, care urmase numaidecât -după aceea. Melchor Cano nu era numai tomist, ci şi filozof cu şcoală umanistă, deci cu mult simţ pentru analogii şi pentru metafore surprinzătoare ; pe cît era de priceput la înflorituri, pe atît era de profund ; ca urmare — ca să nu mai vorbim de comparaţia pe care o făcuse anterior, între focul sfîntului Ioan *, aprins în seara din ajun de către rege cu mîna lui, şi rugul Sfîntului Oficiu * — ducîndu-se foarte departe înlapoi în istorie, pînă în creştinismul primitiv, îl scosese la lumină, cu o teribilă ironie şi cu o abundenţă de citate din cele mai erudite, pe Simon Magul*, falsul profet, „părintele a toată erezia", după părerea apologetului Irineu *, şi de fapt precursorul gnostic * al protestanţilor, recunoscut ca atare chiar de ei, oare regăsesc la el deviza *sola fides justificat* * şi respingerea „faptelor bune" şi care consideră că legendiaira lui imoralitate este o născocire a părinţilor Bisericii. Apoi Cano îl descrisese pe vrăjitor, cum colindase în păcat prin Palestina, pus în inferioritate de către apostolul Petru prin minunile săvîrşite de acesta, şi tot timpul întovă- 30

răşit de o femeie, numită Elena, care, potrivit lui Simon însuşi, întruchipa înţelepciunea Divină, dar care în realitate nu fusese decît o blestemată de tîrfă din Tyr, dacă e să-l credem pe Tertulian*. Aici, Melchor Cano aruncase, de sub sprîncenele stufoase, o privire aispră şi cercetătoare înspre Leonor Alvarez de Cisneros, soţia legitimă a lui Antonio de Herrezuela, prima şi ultima fiinţă pe care o convertise el. Aluzia era mai mult decîit limpede. Ioan Botezătorul şi Salomeea făcură restul.

— Dacia e să ne îndeplinim trista datorie de a evoca în încheiere, în auzul maiestăţii sale preacatolice, o imagine alegorică atotcuprinzătoare a păcatelor ce urmează a fi pedepsite astăzi, iată acea imagine : Elena, desfrînata ţi- itoare a lui Anticrist, identificată în minte cu necurata ucigaşă a Luceafărului creştinătăţii, sfîntul propovăduitor, a cărui zi de naştere o comemorăm astăzi şi al dărui duh fie să ne însufleţească pe noi toţi ! Aceste Gog şi Magog femeieşti (şi cît de puţin femeieşti !) suspină amîndouă în bezna cea mai adîncă. Şi împreună cu ele suspină şi vor suspina cei de-un cuget cu ele, ca şi urmaşii lor, seminţia lor blestemată, copiii şi copiii copiilor ieşiţi din pîntecele lor puturoase ! Dar căile Domnului sînt nebănuite, îngăduinţa Lui este nesecată, şi chiar pentru ereziarh* există putinţă de izbăvire ! Deoarece Dumnezeu este *causa princi- palis* *a toată iertarea (să nu uităm însă niciodată de *causa instrumentalis* * ; binefacerile Bi- sericii, unica dătătoare de fericire !) : iertarea prin convertirea întru Cristos, iar dacă nu, iertarea cu 'ajutorul focului curăţitor, care nimiceşte trupul, dar care pune sufletul, făcîndu-l să-şi ispăşească păcatele, în situaţia de a scăpa, cu sprijinul Cerului, de damnaţia veşnică ! *Morbida facta pecus totum corrumpit ovile* / * Fie ca această maximă, alături de deviza sfîntului nostru Dominic, *Justitia et Misericordia*,* să rămînă în veci de veci linia călăuzitoare a Sfîn- 31 tului Oficiu, care însă nu respinge încă de la

sine în chip irevocabil oile rîioase! Căci, fra- ţilor, la Domnul, Dumnezeul Trinitar al sfintei noastre mame Biserica, orice este cu putinţă; Cu toate că, în belşugul

nemaipomenitei Sale îndurări, îl pedepseşte şi pe acela pre care El îl iubeşte, cel care îl iubeşte pre El, Oricît de păcătos ár fi, se îndreaptă spre El din dragoste, nu din pocăinţă de rob, nu de frica pedepsei ! Şi, fraţilor, nu va fi oare în ceruri măi multă bucurie de pe urma unui singur păcătos, care renaşte prin Cristos întru Sfîntul Duh şi é primit din nou în sinul Bisericii, decît de pe urma a nouăzeci şi nouă ide drepţi, care nu au nevoie de îndreptare ?

Nu e de mirare oă, în timpul discuţiilor isaate după această omiletică vrednică de admiraţie, ochii tuturor se îndreptară mereu spre Leonor de Cisneros ; aceasta stătea, palidă şi sfîrşită, în prima bancă a. tribunei, înghesuită între doi inşi : un ţăran, ciare la 23 martie 1551, în stare de ebrietate, susţinuse că în orice caz tot căsnicia e mai bună decît celibatul — afirmaţie pedepsită frecvent, cu o anumită obosealä, dar şi ou îndârjire, de către Inchiziţie — şi un evreu care se scăldlase sîmbăta. Amândoi fuseseră supuşi la cazne, pentru presupusă erezie, iar rănile lor purulente, prost bandajate, duhneau la soare. (În- trucît o mărturisire completă a celor îndărătnici şi retractarea celorlalţi făcuse ca orice supliment de anchetă să devină inutil, luteranii nu fuseseră supuşi interogatoriului cu tortură.)

Totodată, spectatorii cântăreau şansele lui De Cazalla, care tot mai înceraa să-l convingă pe Herrezuela, prin cuvinte şi gesturi, şi care se adresa din cînd în cînd şi celorlalţi. Aceştia nu puteau să răspundă nimic, ci doar să dela negativ din cap. Nu puteau să gîndească, pentru că aveau capetele împuiate de cuvintele lui De Gazalla, auzite timp de paisprezece zile din gura unor *consultores* * şi *calificadores* * —

şi erau ameţiţi de căldură, de mirosul de clei şi de *mordazas.* Numai Herre- 32

zuela, privind ţintă tîirsîna cu cruce roşie a soţiei sale, în piaţa în care penitenţii, cu cîte o luminare aprinsă în mînă, îşi făceau intrarea unul cîte unul, ca să-şi audă sentinţele, se gîndi la viaţa lui pierdută ; pierdută, prin dezonoare şi prin toate limitările sociale imaginabile, chiar dacă n-ar fi rămas la convingerile lui şi ar fi abjurat. Privirea lui nu ajunse mai sus de banca de lemn. Un semn dinspre peristil, cum că băieţaşul lui fusese dus la loc sigur, pentru a fi crescut sub alt nume, nici nu îndrăzni să mai spere.

Citirea sentinţelor nu aduse prea multă variaţie — amendă, confiscare (aici casierul vistieriei publice îşi ciuli urechile), flagelare, galeră, închisoare cu obligaţia de a purta în permanenţă *sanbenito,* pedepse spirituale pentru luteranii şi calviniştii pocăiţi — aşa încât spectatorii începură să încheie pariuri cu privire la ordinea în care cei trei îndărătnici urmau să fie supuşi marii încercări, cît vor rezista şi pînă cînd. Mînia pricinuită de în- căpăţînarea lor fu potolită de perspectiva de a-i vedea cum ard fără gîtuire prealabilă. Abia cînid Leonor de Cisneros veni în faţă şi cînd asupra ei începu să se reverse vocea spartă a secretarului, interesul se înldreptă din nou asupra spectacolului. În partea de sus a tribunei, dominicanii însoţitori se luaseră la întrecere cu Agustín de Cazalla.

Don Fernando Ramón Alvarez de Cisneros stătea în picioare, în fund ide tot, printre alţi membri ai Cortes*-urilor. Nobilii îl evitau, dar din motive de tact, nu de teama de a se compromite, căci, în ciuda celor întîmplate, rămăsese *persona grata* în ochii lui Filip, pe care îl ajutase să-şi impună drepturile împo-

triva stărilor. Leonor nu-i era decît nepoată de departe, iar relaţiile lui cu Herrezuela, care nu făcuse parte niciodată dintre *regalistas,* susţinătorii puterii regale absolute, fuseseră foarte superficiale. Nimănui nu i-ar fi dat prin 33 gînd să-l acuze de erezie. încăpăţînat şi stăruitor idin fire, avusese însă curajul să facă la "toate instanţele care erau cît de cît în legătură cu această cauză tot felul de demersuri, sortite dinainte eşecului. Fusese lăsat să-şi înainteze memoriile; fusese îndemnat să re-nunţe. Nu izbutise să pună la cale altceva decît dispariţia micuţului Antonio ; copilul avea să fie crescut sub alt nume, într-un sat, nu departe de Medina del Campo *, în familia unui pădurar, aşa încît avea să fie ferit de dezonoarea care îi deposeda pe membrii familiei condamnaţilor de toate drepturile. În ciuda acestui rezultat, cu care o minte sănătoasă ar fi trebuit să se declare mulţumită, don Fer- nando era stăpînit de mînie şi de enervare. Prezenţa lui Filip, pe oare îl socotea mai mult sau mai puţin protectorul său, era în ochii lui o jignire. Mîndria şi sensibilitatea lui fuseseră rănite de *corozas,* de *sanbenito* care îi stătea rău Leonorei, de căluşurile oare făceau ca cele trei victime să fie lipsite de apărare împotriva augustinului, precum şi de laşitatea acestuia, subiect de ironii, şoptite cu precauţie în jur. Don Fernando era încă destul de tînăr, foarte energic, şi în plus se silea să nu dea înapoi în faţa nici unei piedici din lume ; vremea cât slujise ca ostaş în Italia, unde săvîrşise cîteva acte de eroism, oare ajunseseră pînă la urechile Curţii, îl pusese în situaţia de a se bucura de multă cinste, deşi într-un chip mai puţin pedant şi scrupulos decît granzii* rămaşi acasă, care se duelau chiar şi numai dacă

cineva îi privea chiorîş. Avu sentimentul că dacă nu va acţiona acum, pe loc, în chiar această clipă, se va simţi dezonorat pe viaţă, chiar şi fără intervenţia Inchiziţiei... Cînd plictiseala, căldura, dorinţa de a se mai dezmorţi un pic, îi făcură pe toţi să se simtă mai degajaţi, iar pe cei din imediata apropiere a regelui să-şi schimbe chiar locurile, socoti că are o şansă : ieşi din rînd, dădu un ocol — şi atunci soarele îi lumină o clipă faţa bronzată, pe oare nasul acvilin turtit se îmbina în linie dreaptă cu 34 fruntea — şi se îndreptă către Filip. Se feri să-şi atingă garda spadei. Trecînd prin spatele unui funcţionar superior al Inchiziţiei, cu care stătea regele de vorbă, încercă să prindă o privire din ochii reci şi visători ai suveranului, din acel albastru-cenuşiu obosit, care licărea sub nişte pleoape greoaie, lăsaite. Funcţionarul se depărta ; don Fernanldo de Cisneros veni brusc în faţă, spre mairea mirare a patru sau cinci nobili, aflaţi în spatele regelui, şi spuse tare, pe un ton autoritar, lipindu-şi *capa* * mai strîns de trup :

— Tratamentul nedemn la care e supus un *caballero* cult şi o femeie înrudită cu mine nu l-am meritat din partea maiestăţii voastre.

încălcarea etichetei era nemaipomenită, dar Filip se simţea în ziua aceea slujitorul lui Dumnezeu, şi poate că orice posibilitate de a se justifica îi era binevenită. Bîlbîit din naştere, neputînd articula decît anevoie cuvinite cu maxilarul lui aproape diform de puternic şi cu buzele lui cărnoase, izbuti totuşi să alcătuiască un răspuns, înainte chiar ca măcar unul dintre curteni să-şi revină din spaimă. Atitudinea hotărîtă a lui don Fernando îl făcu şi pe el să fie hotărît, căci ideile prompte nu-i lipseau, iar vorbirea

lui defectuoasă şi laconică era, într-o măsură destul de importantă, reflexul unui anturaj plin de servilism sau de diplomaţie, sau al unor amabilităţi, pe care el le mai socotea încă datorate tatălui său.

— Dacă fiul meu ar fi eretic — zise el — aş căra cu mîinile mele lemne pentru rug.

— Dar nu l-aţi pune la stîlpul infamiei cu un căluş în gură !

— Ar fi meritat şi asta.

— Dar lucrurile nu s-ar fi petrecut aşa! — exclamă don Fernanldo ide Cisneros mînios.

O mînă umedă îl apucă de braţ şi îl trase înapoi.

Don Fernando de Cisneros îşi stăpîni pornirea de a se repezi la rege, care îi în- 35 torsese spatele şi-şi plimba acum nemişcat privirea asupra pieţei, unde tocmai se citea una din ultimele sentinţe. Lumina după-amiezii scălda faţadele dinspre răsărit; în partea de sus a tribunei sclipeau provocator cele trei tichii ascuţite. Dar sub tichiile ascuţite nu se mai vedeau căluşele...

— Gîteva minute încă, — îi şopti la ureche o voce, în timp ce mina îl trăgea şi mai departe, spre balustradă ; — nu-i strica maiestăţii sale plăcerea, don Fernando !

— Tot sînt în dizgraţie, — îi zise el, iritat, celuilalt membru al Cortes-urilor, care îi întrerupsese protestul ; — ce rost are comedia asta?

În aceeaşi clipă înţelese. Secretarul se instalase din nou la pupitru. Pieziş sub el se afla Leonor de Cisneros, lipită de evreu. Era ultima şansă pentru 'toţi trei, iar Filip aştepta pocăirea. Odată eliberaţi aici şi daţi pe mîna justiţiei seculare, «nu le-ar mai fi fost de ajutor nici o pocăire : atunci nu mai rămînea decît înfricoşătorul *garrote*,* inelul metalic gîituitor, singurul lucru în măsură să-i cruţe cel puţin de chinurile flăcărilor. II privi pe furiş pe rege, care pesemne că

poruncise să li se scoată condamnaţilor *mordaza,* evident cu condiţia ca ereticii să nu depună mărturie în gura mare, căci nu se auzea din ultima bancă de sus nici o voce, nici o exclamaţie, nici un cîntec, nici un citat din Evanghelie. Faţa prelungă, tînără, ca de cal, a regelui, faţa aceea cu nasul fin, părea cufundată în meditaţie. Filip al II-lea nu era numai un evlavios pătruns de dogme, ci era şi un artist, deşi teatrul în ţara lui se mai afla încă în- tr-o stare deplorabilă. Regele îşi închipuise acest prim autodafeu al său ca pe o Judecată de Apoi, cu un arhanghel Mihail invizibil, care, cu ajutorul unei săgeţi de foc, să îndemne inimile să se pocăiască, tocmai cînid nimeni nu se mai aştepta. în ochii lui se citea teamă, teama neputincioasă că degetul lui Dumnezeu nu va interveni. Căci deşi secretarul vorbise foarte 36

lent, zăbovind la fiecare pasaj, pînă la ultima frază, în care se recomanda autorităţilor municipale să-i trateze pe condamnaţi cu blîndeţe şi milă, el nu fusese întrerupt de nici un semn; numai razele purpurii ale soarelui gata să asfinţească luminau pieziş scena. Antonio de Herrezuela, Carlos de Seso, Juan Sánchez, puteau acum să înghită, să mestece, puteau să respire pe gură, să caşte, să scuipe, să-şi scoată limba, dar de vorbit nu vorbiră. Poporul păstra o tăcere mormîntală. Penitenţii, în cămăşile lor galbene cu cruci roşii, ţinînd încă maşinal în mîini mucurile luminărilor aproape consumate, păreau mai ghemuiţi unul în altul decît înainte ; asupra rîndului cel mai de jos se şi întinsese o umbră adincă. Inchizitorii stăteau, în tribuna lor, cu bărbiile rezemate în mîini. Regele se întoarse şi, cu capul plecat, dispăru în sala de recepţie a Primăriei.

Don Fernando de Cisneros izbuti să-şi aducă aminte care era de fapt misiunea lui. Şi mai izbuti, cu o jumătate de oră mai tîrziu, să-i facă semn lui Herrezuela, că pentru copilul acestuia fuseseră luate măsurile de trebuinţă. Ura lui împotriva regelui deveni aproape insuportabilă, cînd văzu că cei trei condamnaţi, eliberaţi de Inchiziţie şi daţi pe mîna justiţiei seculare, sînt puşi pe catîri ca nişte saci şi că sînt duşi la închisoare, cu tichiile mototolite, cu căluşul din nou în gură. Răsunară clopotele bisericilor, iar privitorii nu făcură economie de pietre şi de fructe putrede.

în toiul nopţii, Carlos de Seso deveni mai puţin intransigent, îşi retractă tezele şi ceru un preot. Spovedania şi cuminecătura îi fură acordate, dar, fireşte, nu şi sfîntul maslu, pe care îl ceruse. Totuşi, pentru comportarea lui plină de pocăinţă, în loc de sfintele taine rezervate muribunzilor, fu răsplătit cu alte lucruri în măsură să-l consoleze : i se dădu vin, fu sfătuit să aibă curaj şi i se reaminti că pen- 37 tru pocăinţa lui, fie ea intervenită chiar atît de tîrziu, pedeapsa i se va uşura, potrivit obiceiului. într-adevăr, în zori fu dus fără căluş, împreună cu ceilalţi, la rug şi fu gîtuit cu *garrote* cît mai repede cu putinţă. Călăul, numit Luis de Jesús *, primise dispoziţii să-şi îndeplinească sarcina aşa cum se cuvine şi să nu aplice de data aceasta metoda gîtuirii lente, care era o specialitate a călăilor spanioli şi care constituia sursa principală a venitului lor : cazna li se putea răscumpăra şi costa zece *pesetas* pentru fiecare minut mai puţin. Primul autodafeu al tînărului rege trebuia să se desfăşoare în mod exemplar pînă la epilog inclusiv. De cei doi stîlpi fără inel de fier fuseseră legaţi Antonio Ide Herrezuela ¡şi Juan

Sánchez. În ciuda celor mai severe măsuri de precauţie, fură nimeriţi de cîteva ori cu pietre, şi tot aşa şi dominicanii însoţitori, care încercaseră pînă în ultimul moment să-i convingă. Prin mulţimea de spectatori care se îmbulzeau se aflau şi unele capete înfierbîntate, care vroiau cu orice preţ să vadă sînge înainte de flăcări; alţii, mai mărinimoşi, se instalaseră în jurul rugului cu *olla podrida* * şi cu fructe, al căror miros deveni pentru condamnaţi o obsesie la fel de insuportabilă ca şi mirosul de clei, şi acum numărau pe degete tot ce li se oferise : intrarea festivă a regelui, o luptă cu tauri (interzisă de papă cu cîţiva ani în urmă şi de aceea sărbătorită cu mare pompă), focuri ale sfintului loan, artificii, două liturghii solemne, *un auto público general* cu o pocăire dramatică, trei eretici arşi pe rug, dintre care doi de vii, iar la prînz pe străzi o biciuire pe catîri ! Cînd însă se auziră primele trosnete ale flăcărilor, iar preoţii se retraseră resemnaţi, începură şi ei să ia o atitudine ostilă. Cine era acest eretic, care respingea ajutorul bunilor şi înţelepţilor călugări ? Nimeni dintre cei de faţă nu-l cunoscuse pe Herrezuela în starea lui obişnuită, iar acum, acel căluş alb pe obrazul slăbănog şi plin de riduri, cu ochii adînciţi în orbite, aşezaţi puţin cam

oblic, precum şi fruntea permanent încreţită sub tichia de eretic, îi dădeau o expresie de aroganţă grotescă şi enervantă. De Juan Sánchez le mai era oarecum milă, dar pe lunganul acesta cu privirea încruntată ar fi vrut să-l sfîşie! Cu toţii fură de acord că el îi sucise tânărului capul; simţeau în el un nobil, un *hidalgo**, unul din acei bogaţi pierde-vară, pentru stîrpirea cărora Inchiziţia era gata ori- cînd să dea o mînă de ajutor. Un individ mic de stat, cu înfăţişare de maur, sări în faţă, îi smulse din mînă prin surprindere unui soldat o

halebardă şi i-o azvîrli lui Herrezuela în şold, ca pe o lance. Sîngele curse în urma armei căzute pe jos. Dar poate că această brutalitate era o binefacere pentru el; durerea îi abătu atenţia, îi risipi teama de o anumită flacără, cea mai lungă din toate, care îi lingea mîna dreaptă şi pe care, aplecîndu-şi capul cît putuse de mult, o văzuse de cîtăva vreme că se apropie. Mai mult sau mai puţin în echilibru între ele, cele două senzaţii de durere se lăsau acum mai lesne stăpînite, iar mirosul de lemn ars acoperi duhoarea dezgustătoare a cleiului. **În** spatele lui Herrezuela pîlpîia focul ; nori de fum ascunseră privirii lui crucea albă, înaltă, care fusese fixată pe rug. Prin haine, flăcările atinseră pielea lui Juan Sánchez, dar întrucit făcuseră un ocol şi-i arse- seră funiile, acesta, cu o zmucitură, izbuti să se elibereze, aşa încît acum înaintă împleti- cindu-se şi arzînd, răsucindu-şi întruna umerii, şi se îndreptă spre marginea rugului ; mîinile îi mai erau legate una de alta. Privi halebardele cu vîrfurile coborîte, şovăi, apoi vru să se lase pe vine ca să sară jos ; privi- torii şi ostaşii se dădură nehotărîţi înapoi, arătîndu-şi unii altora cum îi ling limbile de foc faţa ; se întoarse şi văzu ochii lui Herre- zuela aţintiţi asupra lui. Se trase numaidecît înapoi, cu un fel de zel în paşii repezi şi bîj- bîitori, şi se instală din nou pe locul iniţial, 39 lipindu-se de stîlpul carbonizat, care se făcu bucăţele în spatele lui. Unii îşi aduseră aminte de zîmbetul lui simplu, de adolescent, din ajun. Ceea ce aşteptaseră toţi cei de faţă : ierarhie, o anumită succesiune, nu se. produse.; unul singur rezistase pînă la urmă, şi nici acela complet. Da, ambii eroi erau acum la fel de măreţi, la fel neînfricaţi, iar pe faţa lui Juan Sánchez se

putea regăsi bucuria acestei solidarităţi; dar faţa lui încremeni treptat şi ea, pînă cînd fu la fel de afumată şi de sfrijită şi de acoperită cu băşici ca şi trupul lui Carlos de Seso, pe care flăcările îl mistuiseră primul şi după care spectatorii fură nevoiţi să-şi ştearagă ochii ca să îndepărteze particulele de cărbune aduse de vînt.

După un an, Leonor de Cisneros fu predată justiţiei lumeşti. Era în ziua de 9 aprilie 1560, în postul Paştilor, deci de data aceasta publicul mînca numai fructe, fără *olla podrida*. în locul regelui, preocupat de căsătoria sa cu Elisabeta de Valois *, în centrul interesului se afla acum trimisul papei : nu nunţiul, ci un legat extraordinar al hispanofilului Pius al IV-lea \ Legatul primise sarcina ca Trandafirul de Aur, sfinţit în ziua aceea (a patra duminică din post) în biserica Lateran de către sfîntul Părinte în persoană, să-l predea cu cîteva săptămîni mai tîrziu lui don Carlos, mîncăul princiar, care, după ce sărbătorise evenimentul prin mese neobişnuit de îmbelşugate, fu repus, cu ajutorul unei clisme, în situaţia de a primi comunicarea personal şi într-un chip nu prea psihopatie. Fu nevoie să i se explice ce însemna Trandafirul de Aur. Puteai să te oglindeşti în el, sau era o jucărie, sau răspîndea miresme ? Cuvîntarea cardinalului-episcop, monseniorul Cayetán, fu întreruptă de două ori de către moştenitorul tronului prin rîgîieli. Trandafirul de Aur juca un anumit rol şi în predica ţinută de dominicanul *calificador* în timpul autodafeului. Melchor Cano — decedat între timp, nu mult după 40

Paul al IV-lea, se zice că de inimă rea că-şi pierduse duşmanul şi nu mai putea să tune şi să fulgere împotriva nepotismului roman

— făcuse şcoală cu amestecurile lui, îndrăzneţ retorice, de liturghie, istorie biblică şi actualitate, acum îndreptate asupra Leonorei de Cis- neros, cu ajutorul Trandafirului de Aur, al tufişului arzînd şi al Mărie Egipteanca, a cărei onomastică era întîmplător chiar în acea zi. („Precum Moise în Egipt a fost ales prin acest semn, tot astfel şi această păcătoasă din deşertul luteran va fi purificată prin flăcări, care sînt trandafiri de aur!")

Nu fusese cruţată nici o osteneală şi nici o grijă pentru a o împiedica pe Leonor să re-cadă în rătăcirea ei, dar ea rămase neclintită. Pornirea — intensificată mai tîrziu datorită fricii — care o făcuse să-i întoarcă lui Herrezuela spatele, devenise pentru ea aproape de neînţeles. În plus, mai erau cîteva motive care dispăruseră : speranţa ca prin exemplul pocăinţei ei să-l salveze pe Herrezuela de rug şi datoria de a rămîne în viaţă pentru băieţaşul ei. Ambele motive le pierduse în 1559. Clarisele,* care o supravegheau în *Casa de la penitencia,* destul de istețe ca să întrevadă că există o legătură între toate acestea, îşi mai dădură osteneala să afle urma copilului, dar era foarte problematic ca remuşcarea să înlăture orice piedică din calea rezultatului favorabil visat de ea : acela de a-şi putea re-vedea băiatul şi de a-l putea creşte mai tîrziu sub propriul său nume. Don Fernando de Cis- neros plecase în Mexic şi tăiase toate firele de legătură cu micul dezonorat.

Leonor arse cu aceeaşi resemnare ca şi He- ' rrezuela, unii spun că datorită soporificului pe care i-l administrase un medic milos, aflat în slujba Inchiziţiei. Spectatorii văzură cu groază cît de albă şi de vlăguită fusese Leonor şi cum se înnegri în flăcări. Se numărase printre ultimii luterani arşi .pe rug

în Spania; după aceea 41 n-au mai fost arşi pe rug decît mai ales evrei,

străini, şi din cînd în cînd cîte un maur bogat. Cenuşa ei, presărată în rîu în timp ce preoţii mormăiau formule sacre, fu dusă de apă spre soare-apune, prin Spania, prin Portugalia, prin *sierras**, prin păduri, prin livezi de măslini şi prin vii, fu legănată

cîtva timp încolo şi Sn- ooaCe de talazurile oceanului Atlantic şi ajunse în cele din urmă la mal, unde rămase locului *ad maiorem Dei gloriam**

.PARTEA ÎNTÎI

I. ESCORIAL, 2 MAI 1583

Călătorii ajunseseră în punctul cel mai înalt, dar munţii Guadarrama nu se zăreau încă. Valea era învăluită într-o ceaţă argintie, care se apropia repede, iar vântul de la nord, tot mălai puternic, care mina ceaţa, era rece oa gheaţa; picăturile de ploaie iubeau ca nişte săgeţi lutul brun îmbilblat cu alpă. Dar ceea ce făcea ca, pe drumul plin de hopuri, carul cu boi, ale cărui roţi din stînga se aflau mult mai sus decît cele

din dreapta, aproape să se răstoarne, şi ca lectica, la vreo zece metri miai în uonă, să se legene ca pe nişte valuri stârnite de furtună, nu venea de la miazănoapte, ci de la apus. O luptă în chip de vârtej, între cele două vânturi, chiar peste capetele lor, o schimbare a direcţiei ploii, o pală de grindină, şi iată că un prim colţ al coviltirului se înălţă în văzduh, iar cei şase oameni, atîrnaţi de căruţă cu toată greutatea, nu-l mai putură ţine. Boii, cu coarnele lor întoarse de două ori, între care apa îşiroia din ciucuri şi din împletitura de papură, se mai ţineau încă bine pe picioare. Cu o zmuciturd, lectica se prăbuşi la pământ. Un om veni, plescăind cu picioarele în noroi, de la vehiculul din faţă, la lectica din spate.

— Grindină, *senor !*

Un fulger galben făcu să se lumineze interiorul. Călătorul în şubă lăisă să-i cadă cartea din mînă, îşi trase .binişor ochelarii de .pe nas, 43 bîjîbîi după pălărie şi după fereastra Închisă, ca o energică pasăre de pradă care vrea să-şi pună în ordine, cît mai repede cu putinţă, în acelaşi timp, veşmîntul de pene şi '.colivia, şi apoi aşteptă nerăbdător ca slujitorul să-i ajute să deschidă colivia. Omul strigă încă o dată acelaişi lucru, amesteoindunşi vocea cu duduitul tunetului.

— Grindină ?

— Da, *señor,* şi căruţa aproape că n-o mai putem ţine, şi ... — privi căruţa din faţă, ferindu-şi ochii de salva biciuitoare — s-a desprins coviltirului, *señor !*

— Dar Diego unde e ?

— Diego trage şi el la căruţă ; boilor le e frică de fulgere. Coviltirul s-a desprins acum în două părţi !

Se dădu înapoi cînd auzi o înjurătură stridentă, venită din lectică ; pe greceşte, limbă pe care n-o înţelegea. Un nou fulger aiduse pe faţa celui ce înjurase o mânie de culoarea şo- franului. Părea că i se revărsase fierea în obraji şi pe fruntea pleşuvă şi ascuţită. Expresia acestei feţe avea ceva ciudat : mai mult decât în ochi, indignarea i se citea pe sprâncenele negre, trase mult în sus, oare anulau toată neputinţa nasului coroiat, acum speriat, şi a bar- bişonului cuprins de tremurici. Slujitorul, care fusese tocmit anume pentru această călătorie, nu cunoştea încă atcesele de mînie ale lui messer * Dominico — aşa îi spunea Diego. îngrozit, văzu că omul în şuibă, în loc să-şi ia pălăria, apucă un retevei noduros, iese valvîr- tej din lectică şi, agitîndu-şi în aer reteveiul şi fără să alunece, parcurge într-o clipită cei zece sau cincisprezece metri care îl despărţeau de carul cu boi. În ciuda grindinii care izbea fără milă, sprâncenele rămaseră ridicate şi ochii deschişi. Era mic de stat, un pic adus de spate, dar vînjos, iar în mers avea ceva contradictoriu, oa şi cum cele două direcţii, perpendiculare una .pe alta, ale furtunii, pătrunseseră acum şi în trupul lui. O primejdioasă pasăre de pradă, deghizată, cu ajutorul şubei 'grele, 44

în babă certăreaţă ! Vîntul dinspre apus se înteţi.

Diego, care nu purta ibaisma roşie, ca ceilalţi, ci un *sombrero* cu o cureluşă petrecută sub bărbie, luă mima ide pe vehicul. Căruţa era .prea zveltă, iar încărcătura era plată şi nu destul de grea; îi spusese aceasta, ou părere de rău, patronului şi avea de igînd s-o spună încă o dată, cu aceleaşi cuvinte. Reteveiul vîjîi deasupra a trei capete ; înjurăturile erau formulate acum pe ispanioleşte, deşi cu accent

grecesc. Diego, politicos, îşi întoarse faţa. Omul în şubă se răsti :

— Pe *Virgen* de los Desamparados*,* te concediez !

— V-am prevenit, meisser Dominico — zise slujitorul, în timp ce, căznindu^se să se ţină pe picioare, proptea cu o mînă căruţa, oare tocmai avusese din nou de gînd să se răstoarne, căci trei oameni idin echipă începuseră să fixeze, în mod stîngaci, coviltirul luat de vînt — taibloul e prea uşor pentru furtună. N-avem decît două mîini fiecare, iaa şi pictorii. Ce preferaţi : să vedeţi toată lucrarea în noroi sau un pic de grindină pe verniu ?

— Nu v-am poruncit să ţineţi mijlocul drumului ? Căruţa stă strâmb, oatîrule !

— Drumul ăsta n-are mijloc, *señor*.

— Pe viitor am să tocmesc un pichet de ostaşi, netrebnicule!

— Ce-ar fi să înălţăm o rugăciune scurtă sfîntului Cristofor*, boierule ?

— *H Santa María 11*

în vocea lui nu mai răsunase indignare, nici minie provocată de întrebarea ironică a subalternului, ci spaimă violentă. Văzuse. O frîntură lungă, triunghiulară, sub coviltirul care fîlfîia ; o frîntură multicolură : un şarpe răsucit, ţinînd în gură o hîrtie scrisă, un picior descuţ, un trunchi de copac, cîteva flori ca nişte nestemate sclipitoare... Şi iboabele ide grindină, ascuţite, săltăreţe, nu prea mari, dar năpustite cu putere peste mica minune ascunsă... Văzuse,

simţise, ce însemna asta : o parte a muncii lui de o viaţă, o parte a faimei mondiale pe care dorea s-o cucereasçă, rămăsese fără ocrotire sub grindină !... Îşi schimbă pe loc atitudinea. După ce-şi azvîrli cît colo reteveiul, puse şi el umărul, ca cel din urmă slujitor. Lucru curios: comportarea lui, cea de stăpîn mînios, care, deşi violentă, nu

fusese cîtuşi de puţin nefirească, fu înlocuită, fără nici un fel de tranziţie, de cea a meseriaşului practic. Giiifii. Pilda lui îi însufleţi pe ceilalţi prin priceperea cu care intervenise. Cu mişcări repezi, legă fringihiile desfăcute, netezi coviltirul şi îşi aicoperi lucrarea, cum şi-ar înveli o mamă copilul. Nici o înjurătură nu mai ajunse la urechile slujitorilor, care în acest timp sprijineau căruţa sau linişteau iboii. Grindina încetă ibrusc; cele două direcţii ale uraganului mai vînturară cîtva timp nişte zdrenţe de cealţă, apoi se liniştiră şi-şi luară rămas bun uria de la cealaltă; atunci, foarte departe, la miazănoapte, începu să lunece încet, de la stânga, spre dreapta, acoperişul cenuşiu al munţilor Guadarrama ; trei piscuri înzăpezite, apoi şapte.

— Ceì şapte îngeri cu ultimele plăgi, — rise pictorul, recunoscător.

Nu ştia cum îi venise în gînd comparaţia aceaista. Văzu că încheietura rnîinii lui Diego sîngerează şi vru să se ducă spre el, dar Diego îl respinse cu asprime, arătînd cu mina întinsă :

— El Escorial *, *seiior*.

Chiar sub cele şaipte piscuri se înălţa, în peisajul verde, un cub nedesluşit, alburiu. Umibra unui nor trecu peste el; după cîteva clipe fu din nou luminat de soare, devenind galben deschis, cu sclipiri ici şi colo. Cuprins de teamă o clipă, grecul se întoarse şi văzu că patru purtători puneau pe picioare lectica răsturnată, aijutaţi de nişte indivizi îmbrăcaţi ciudat, opt sau nouă la număr, Sn uniforme decolorate şi cîrpite, şi toţi pociţi într-un fel sau altul: şchiopi, strîmbi, ciungi, sau în cîrji. Zelul lor 46

— Uite că v-a venit şi pichetul de ostaşi, *senor,* — zise Diego, cu ibuzele strînse.
Fără să răspundă, pictorul continuă să privească, stînd cu spatele către miazănoapte.

Faptul că „drumul ăsta n-avea mijloc" — replica lui Diego — fu confirmat abia în restul călătoriei. Toţi slujitorii îl blestemau pe grecul acela încăpăţînat, care nu voise să treacă prin Madrid, ci ţinuse morţiş s-o ia de la Toledo de-a dreptul spre nord, pe drumuri atît de stîncoase sau pline de gropi, încît la fiecare răspântie ar fi trebuit nivelate cu praf de puşcă. De trei ori călătorii făcuseră apel la potecile pentru catîri, care se înfundaseră însă de fiecare dată în aceeaşi carieră de piatră şi pe care picioarele boilor se încurcaseră în bălării ţepoase. Explicaţia acestor peripeţii nu era faptul că messer Dominico n-avea chef să plătească vamă — erau cinci vămi pe drumul ocolit, iar lui Diego îi spusese că acesta e motivul — ci faptul că ra-avea chef să-şi lase căruţa pradă curiozităţii capitalei, unde era cunoscut la fel de ¡bine ca la Toledo. De aceea indurase atâtea, resemnîndu-se chiar să înnop- teze în hanuri proaste. Ca o slaibă compensaţie, soarta îi dăruise atunci ajutorul celor opt ostaişi invalizi. Mergînd lîngă lectică, pe care îşi atârnase şuiba la .uscat, văzuse cum aceşti viteji prost îmbrăcaţi — soldaţi cerşetori, fără îndoială, din cei care puteau fi întâlniţi în toată Spania, .participanţi la campania din Portugalia şi lăsaţi apoi de stăpînire în voia soar- tei — îi văzuse cum umblă cu comoara lui ca nişte tunari cu bateria care trebuie trecută peste munte, printr-o trecătoare, sub ochii generalului. În uluoul îngust şi unsuros, din care apa se scurgea şerpuind, tabloul lui era în siguranţă. Soldaţii se aflau pretutindeni în

acelaşi timp, în ciuda 'beteşugurilor lor trupeşti, **47** iar cînd căruţa ajunse pe cîrnpia de la poalele dealului, puţind fi deci lăsată pe seama celorlalţi, se aşezară, serioşi şi demni, în front, ca să-l aştepte pe patron ; numai că la unul un ciot de braţ ieşea mai în faţă, la altul un genunchi răsucit depăşea spre spate, aişa încît alinierea nu prea era aliniere. Comandantul, al cărui nas fusese luat de un glonte, vorbea cu oarecare accent.

— Oameni buni, primiţi asta de la mine ; mă duc la Escorial, unde am de luat mulţi bani; ceea ce vă dau este o datorie de onoare ! — exclamă grecul, care stătea în faţa lor cu o pungă în mînă, într-o atitudine involuntară de comandă.

Nici un zîmbet nu apăru pe feţele lor tă-băcite.

— Şi noi ne ducem la Escorial, *señor*. Şi noi avem de cerut o datorie de onoare, dar de la alţii.

— Atunci, un suflet ide creştin nu poate decît să vă mulţumească, fraţilor.

După cîteva minute mergeau şontîc, la o sută de metri în faţa lui, la hotarul dintre stîncile roşietice şi valea cu păşuni verzi. Îi urmări cîtva timp cu privirea, apoi şi-o îndreptă spre Sierra strălucitoare, spre şesul lung, pătat cu galben, bătut acum de soare pînă la Madrid, spre cîmpul pietros din stînga, oare se întindea pînă la pădurile de pini din La Granja*, unde grindina albă se topea într-un abur brun, violet şi verde, şi apoi spre grădinile şi *huertas*' din jurul blocului cenuşiu, care începuse să domine tot mai mult peisajul. Dar, stăpînit de un respect aproape sacru, se feri să privească acest centru al Spaniei, aşa încît ochii lui rămaseră aţintiţi cu încăpăţînare asupra să-

tucului : iarăşi soldaţii, şi un singur măslin, mic, argintiu, la mare depărtare. Cît amînase el realizarea acestei dorinţi tainice, de a veni încoace ! Ani şi ani de zile ! Cunoştea Escoria- lul numai din planşele lui Juan de Herrera \ planşe însoţite şi de desorieri amănunţite. Fusese luat în rîs pentru această abţinere, con- 48

şiderată a ii una din toanele de neînţeles ale bizarului străin. Dar el ştia ce face. Nu vroia să intre în **palatul**-mănăstire ca musafir, oricît de bine ar fi fost primit, ci ca învingător. Aşa înoît n-avea să intre în „a opta minune a lumii", ci doar s-o privească, însoţit de propria sa minune a lumii, culcată într-un car cu boi. Nu avea ambiţia să devină cu tot dinadinsul pictor al curţii, primul artist al regelui. De aceea tot amînase, an de an, să părăsească Roma şi să plece în Spania: numai ca să fie sigur că vine în Spania ca *primus inter pares'* (cu toate că amînase şi din alte motive, legate de viaţa lui particulară). Firea lui cercetătoare şi egocentrică îl făcea să nu accepte relaţiile firave, timide şi superficiale cu lumea exterioară decît din punctul de vedere al onoarei şi recunoaşterii, deci nu ca pe un maximum la care merită să rîvnească, ci ca pe un minimum care i se datora ! O datorie de onoare, într-adevăr, ca cea la care păruseră să se refere soldaţii aceia schilozi şi pe care aveau de gînd s-o ceară în acelaşi loc... Din nou privirea lui cuprinse uriaşa clădire, în jurul căreia începuseră să se zărească, mici de tot, primele siluete omeneşti, pe lîngă eleşteiele din faţa intrării principale de pe faţada de la soare-apu- ne, cea cu opt coloane dorice. Da, abia atunci vor îndrăzni ochii lui s-o privească în voie şi cu temei, cînd obiectul acela, culcat în carul cu boi, va

fi ajuns la destinaţie, va fi acceptat şi va fi sfinţit pe altarul sfîntului Mauriciu, patronul ocrotitor al celor ibolnavi de padagră, al celor tari de urechi, al ostaşilor — da, şi al acelor invalizi de război de colo, de jos ; întâlnirea ou ei i se păru a fi semn bun — şi al pictorilor pe sticlă, deci şi al tuturor pictorilor. Dar avea de gînd ca, odată dobîndit acest lucru, să nu mai facă nici o concesie ! Odată suit în şa, avea să forţeze gustul, gustul şovăitor al unei epoci, de care nu avea de ce să se plîngă, dar care, totuşi, pentru dezvoltarea lui, repre- 49 zenta ultimele piedici. Şi deşi ştia că *Mauriciul* lui — şi cu atît mai mult în tabloul de probă pictat cu vreo cîţiva ani în urmă, cel cu ciudata balenă din spatele regelui în rugăciune! — mai linguşise în prea mare măsură vederile suveranului, autoironia lui izbuti să iasă învingătoare : de acum înainte n-o va mai linguşi.

îşi văzu de drum, contemplînd panorama şi avînd tot timpul în spate scîrţîitul monoton al căruţei cu preţioasa încărcătură. Iarăşi îi veniră în minte cei şapte îngeri, pe care avusese impresia că-i recunoaşte în cele şapte piscuri ale Guadarramei, aşa încît reveria lui ajunse, pe două căi, la Apocalipsă ; îngerii cu ultimele şapte plăgi — şi noul Ierusalim, la oare se gîn- dise în lectică, în timp ce citea marele poem eroic al lui Torquato Tasso, apărut ou vreo cîţiva ani în urmă. Un nou meşteşug pentru mîinile sale ?... Simţi acum o ciudată plăcere că poate cuprinde în viziunile profetice ale Apocalipsei tot ceea ce îl înconjura, chiar şi ceea ce lăsase în urmă : „...fulgere şi vuiete şi tunete... şi grindină mare, cît talantul..."" Silueta alburie a Escorialului nu mai era decît la **o** bătaie de muschetă. Acolo, în mijlocul peisajului, aşezase el Noul

Ierusalim, dar într-o variantă mai lugubră. În loc de iaspis şi de aur curat, acolo era granit şi ardezie, iar în loc de pace şi beatitudine cerească, cele 2 673 de ferestruici ca tot atîţia ochi iscoditori, mai mulţi la număr decît numărul Fiarei *. Clădirea aceasta se putea măsura cu un baston de trestie, la fel de bine ca şi cealaltă ; geometria le domina pe amîndouă, dar aici în mod ameţitor de arbitrar, o îndrăzneaţă şi rece îngrămădire de dreptunghiuri, sfere, hemisfere, prisme, triunghiuri, o schemă monumentală, pe care el, cu un fior produs de irealitatea ei, prefera şi acum să şi-o amintească din gravurile lui Herrera, decît să se încumete s-o privească în toată cuprinderea ei. Linişţea de oţel, mai degrabă decît de piatră, a acelor turle, a acelei cupole, a bisericii lăsată absolut singură în pă- 50

tratul format de ziduri, toţul fiind amplasat într-un peisaj verde, nu părea oare a fi un plan întocmit de un arhitect şi rămas deocamdată pe hîrtie, într-o formă nedefinitivată, cu umbrele respective, şi cu legenda explicativă scrisă în colţul unui tablou, recent colorat ? Clădirea aceasta îl minuna, nu pentru că semăna prea puţin, ci pentru că semăna prea mult cu planşele care o înfăţişau şi pe care el le cunoştea ! Totul lucea şi sclipea în jur, pînă şi caldarâmul de marmură pe care umblau curteni şi călugări, dar clădirea însăşi era moartă... La un moment dat, după ce trecu pe lîngă ei un detaşament de călăreţi ai regelui, în livrele roş-galbene, — dealtfel îi întrecea mereu cîte un curier rapid, — îşi încetă comparaţiile şi-şi aţinti din nou privirea spre veterani, care ajunseseră chiar lîngă palat. Stăteau acolo în aceeaşi formaţie ciudată, ca în urmă cu o jumătate de oră. Erau priviţi cu spaimă şi uiimire,

poate mai puţin din pricina zdren- ţelor şi a beteşugurilor lor trupeşti, cît mai ales datorită expresiei de deznădăjduită hotărîre de pe feţele lor. Pictorul îşi aminti cum trecuseră cu puţin înainte pe lîngă călăreţi : fără să salute, cu feţele întoarse în partea opusă, — afară de unul singur, cel cu gîtul ţeapăn, — în timp ce un altul îşi netezea cu degetele, pe hainele ferfeniţite, liniile roşii şi galbene, culorile Aragonului. „Nu sînt oaspeţi prea plăcuţi", îşi zise. Acum cînd ajunsese atît de aproape de palat, îndrăzni să-l privească. De pe arhitrave şi de pe cornişe picura. Ceva mai sus răsunară deodată nişte voci de copii ; într-adevăr, ridicîndu-şi capul, zări vreo douăzeci de seminarişti, în scapulare* scurte, aplecaţi peste parapetele ferestrelor cele mai de sus, unde arătau cu degetul şi rîdeau. Un părinte augustin veni dintr-o grădină şi ameninţă cu pumnul. Capetele dispărură cît ai clipi. Dominico Theotocópuli nu era sigur dacă veselia lor fusese pricinuită de cei opt ostaşi, pe care 51 în clipa aceea garda palatului îi gonea de pe platforma pavată, sau de carul cu tooi şi ide lectica plină de noroi, cu şuba lui udă atârnată deasupra...

La Eseorial, *pater hospitarius** nu părea a fi prea vorbăreţ. După ce îl conduse pe pictor în chilia lui de oaspete, plecase din nou, cu un *pax vobiscum** mormăit, lăsîndu-l întins pe asprul pat de campanie. Pictorul se trântise îmbrăcat ; mai avea încă pe el costumul scump de catifea, cu guler de dantelă de Veneţia, pe care şi-l pusese în atelierul lui Pompeo Leoni şi pe care îl cărase tot drumul, în lectică. În- tr-un colţ al încăperii prost luminate, pe ai cărei pereţi nu era altceva decît un crucifix şi un

agheasmatar, îşi pusese bastonul şi spada. Se gîndi, cu oarecare strîngere de inimă, că ar fi fost bine să poată pune alături ,şi o pensulă mare, ca descîntec împotriva influenţelor rele asupra pictorilor. Ce-i drept, în ziua aceea fusese primit mai mult ca un *caballero* decît ca un artist sărbătorit. Şi asta în ciuda nerăbdării regelui, atît de des confirmată în scrisorile majordomului, ¡de a vedea tabloul făgăduit de ani de zile şi mereu amînat. În acel stup uriaş nu-l cunoştea aproape nici unul dintre nenumăraţii curteni, artişti şi învăţaţi, care foiau acolo, dar dintre cei o sută şi cincizeci de călugări, de la *prior** pînă la ultimul *hortu- lanus** — umili şi simpli erau de fapt cu toţii, aceşti ieronimiţi, mai degrabă meseriaşi decît erudiţi teologi — nici unul nu prea avea motive să-i fie deosebit de binevoitor grecului din Toledo. Sub-priorul, părintele Diego de Yepes, putea fi socotit chiar duşman personal al pictorului. Şi nu-l întîlnise niciodată ! Dar atunci cînd De Yepes era încă *prior* al mănăstirii iero- nimite La Sisla, din apropiere de Toledo, se petrecuse un fapt care nu putea să nu facă din el un duşman personal al grecului. Întîmplarea, una din numeroasele isprăvi ale lui Theoto- c6puli în legătură cu munca pictorilor, plătită cu atîta zgîrcenie, se poate povesti în cîteva cu- 52

vinte. Timidul său ucenic Luis Tristân primise din partea acelei mănăstiri bogate o comandă : să picteze *Cina cea de Taină*. *Cina* ieşise bine; îi plăcuse şi lui, adică lui Theotocopuli. Călugării refuzară să plătească cei două sute de du- caţi conveniţi şi îl chemară pe meşter ca să-l convingă să reducă onorariul la o sută. Messer Dominico îi întrebă, în prezenţa ucenicului,

dacă acesta avusese neruşinarea să ceară
două sute de ducaţi.
— .Da, confirmară călugării.
Pe loc, urlând : „Unde-i ticălosul?", se re-
pezi la Tristân ea să-l brutalizeze, sau cel
puţin se prefăcu, îl urmări de două ori în
jurul unei mese rotunde din trapeză, cu
care prilej fu răsturnată o iconiţă de fildeş,
albia cumpărată, a sfintei Eulalia, apoi îşi
dădu ochii peste cap, ca în pragul unui atac
de dambla.
— Stai, meştere! — strigară ieronimiţii
îngroziţi. — Linişteşte-te ! Nu ştie nici el ce
a cerut, bietul băiat. Cu siguranţă că are să-
Grecul zbieră :
— Las' că-i arăt eu lui, că n-a cerut cinci-
sute pentru această superbă operă de artă.
îşi trădează breasla, neruşinatul !...
Luis Tristân îşi primi cei cinci sute de
ducaţi.
Făcuse haz de multe ori, cu Tristân, şi cu
alţii, de povestea cu *Cina,* dar acum aminti-
rea ei îl indispunea. Găsi noi semne de duş-
mănie în jurul lui. Aşa, de pildă, ce putea
oare să însemne faptul că micul său tablou,
pictat de probă pentru rege, fusese atîrnat
într-o sală întunecoasă, undeva prin fund ?
Pompeo Leoni îl liniştise numaidecît; acolo
stătuse atîrnat tot timpul; şi într-adevăr,
după oarecare chibzuinţă, totul părea să co-
respundă cu descrierea pe care i-o
trimisese cîndva sculptorul cu privire la
acea sală. doar că descrierea fusese cam
prea colorată. întru- cît Leoni continua să
admire fără rezervle mica pînză, pictorul
trecu sub tăcere părerea sa autocritică.
Admise bucuros că tabloul **53** poate să fie
atîrnat oriunde şi totuşi să fie
bun. Dar nu era bun ! Se întîlneau în tablou
reminiscenţe din Hieronymus Bosch, pentru
că Filip era nebun după Hieronymus Bosch.

Ideea cu balena care înghițea într-un mod înfiorător, prea exagerat, o întreagă armată de damnați, îi venise datorită povestirii lui Le- oni, despre falca de balenă, cu care se amuzaseră atît de bine infanții* la Eseorial. întru- cît Filip însuși fusese nevoit să se așeze în mijloc, pe un covor înflorat, în poziție de rugăciune, îmbrăcat în negru, compoziția era nereușită, iar negrul tulbura armonia culorilor. În afară de Carol Quintul și de papă, apăreau în tablou și cîțiva papi morți — pictați după portrete existente, ca și cele două personaje regale — și asta numai pentru că Filip tocmai încheiase din nou pace cu partizanii papei și cu iezuiții. „Adorarea numelui lui Isus", subiectul tabloului, era dealtfel o temă iezuită.

Șovăieli și tatonări, ca în această lucrare de probă, se găseau poate și în noua pînză, care îi fusese luată numaidecît după ce sosise, ca să-i fie arătată regelui. Dar aici, în *Sf intui Mauriciu și ofițerii lui,* lingușirea gustului feţelor simandicoase lumeşti se mărginea numai la aspecte exterioare : un colorit mult prea veneţian, mai ales o folosire exagerată a ultramarinului, pe care, la cererea lui, i-l trimisese regele. Nu, acum nu-i mai părea rău că-și asumase sarcina aceasta, după toate încercările de a scăpa, printre care se număra și așa-zisa lipsă de ultramarin. Nu avea bani pentru ultramarin, așa scrisese, iar fără ultramarin nu-l putea picta pe Sfîntul Mauriciu. Nu știa încă dacă fusese crezut sau nu, dar pînă într-o săptămînă vistieria goală procurase prețiosul colorant albastru în asemenea cantități, încît ar fi putut umple cu copii toate bisericile și mănăstirile Spaniei. Motive de refuz, așadar, nu mai avea... Sau poate că ar fi fost totuși mai bine să refuze,

să înapoieze colorantul sub un pretext oarecare, sau să 54

scrie ce gîndește ? Că nu vrea să lucreze la Eseorial, pentru că, în ciuda ambiției sale, nu dorește să-și jertfească în nici un caz independența lăuntrică, pentru a deveni un pictor de Stat, care în timp ce lucrează să simtă în permanență peste umărul stîng privirea regelui ? Exista o poveste despre pictorul olandez Antonio Moro*, „multiubitul fiu Antonio" al lui Filip, — titlul lui fusese *Pintor y Ayuda de Cămara*,* — care îi pictase pe primii trei regi și care fugise în Flandra, deoarece curtenii îi băgaseră în cap că Inchiziția are de gînd să-l ancheteze, fiind convinsă că-l vrăjise pe rege. Grecul nu crezuse niciodată nici o iotă din toată povestea asta (dealtfel mai circulau și altele). Nu : pentru că nu mai putuse pune de acord constrîngerea cerințelor regale cu conștiința sa de artist, de aceea plecase flamandul... Iar vîrstnicul său prieten Antonio Covarrubias, canonicul surd al consistoriului catedralei din Toledo — omul care saluta cu zîmbetul lui trist fiecare portret nou al patronului surzilor, și care își petrecuse ultimele săptămîni într-o încordare la fel de mare ca și soția sa, ca și ucenicii săi și ca și omul său la toate, pe nume Preboste —, Covarrubias, eruditul elenist, nu-i pusese oare în fața ochilor înrîurirea funestă a curții, de data aceasta cu ajutorul unei maxime latinești, din Lucan : *Exeat aula, qui vuit esse pius *,* completată și de Ovidiu : *Bene qui latuit, bene vixit *,* făcînd astfel aluzie la o caracteristică a grecului, ades discutată de ei doi, și anume că grecului nu-i plăcea ostentația, mai ales cînd avea de-a face cu oameni care oricum nu l-ar fi înțeles, și că pînă și luxurianta sa dragoste de fast el

prefera să şi-o satisfacă între patru pereţi ? Dar trecuse Rubiconul ; *Mauriciu* nu mai era în puterea lui ; *Mauriciu* se afla acum la rege...

Povestiri şi anecdote ale lui Pompeo Leoni îi umblau prin cap. Sculptorul nu numai că-i 55 arătase tot ce se putea vedea din marele palat-mănăstire, dar îi şi povestise totul, îi dezvăluise totul, îi explicase totul. După ce se dezbrăcă şi stinse lumina, Dominico încercă să recheme în minte punctele principale din şuvoiul de cuvinte debitate de Leoni . în micul atelier, unde bustul pe jumătate neterminat al regelui privea rece în gol, pe lîngă ei. În primul rînd, cei opt ostaşi schilozi, care îi dăduseră o mînă de ajutor pe drum şi care acum dormeau probabil într-un han sărăcăcios, în Escorialul-de-Jos, adică în sat. „Sînt aragonezi" — spusese Leoni, pe un ton, de parcă i-ar fi văzut de la aceeaşi apropiere ca şi pictorul — „ah, ăia bat cuiul cu capul lor, prietene Dominico, de ăia nu scapă uşor regele !

Au venit încoace, chipurile, după solda sau pensia restantă ; nu sînt primii ; numai să nu se ascundă aici şi ceva politică… Poate că nu strică să fie trataţi mai bine decît săraţii din Escorialul-de-Jos, cărora li se dă de mîncare aici, în fiecare zi." Şi trecuse apoi la marea nemulţumire care domnea în Ara- gon, unde stările nu mai fuseseră convocate din 1577, ceea ce e insuportabil pentru un popor iubitor de libertate, care nu vrea să fie cîrmuit de inchizitori, de camarile şi de străini, cum e monseniorul Granvelle *. De cîtăvia vreme atmosfera printre nobilii de ţară era extrem de încărcată, în legătură cu scandalul Antonio Perez * — trădător, dar aragonez get-beget — care era ţinut de multă vreme închis, împreună cu iubita lui, prinţesa de Eboli, soţia răposatului favorit Ruy Gomez, detenţiune ilegală, după cum susţineau aţîţă- torii la răzvrătire. Pictorul ştia asta, pentru că toată lumea ştia asta. Dar

ceea ce nu ştia era că procesul fusese transferat la Inchiziţie şi că, la sugestia confesorului regelui, părintele Diego de Chaves, fostul secretar de stat fusese supus la cazne, pentru că în timpul interogatoriului ar fi spus : „Dacă Dumnezeu mă va împiedica să mă apăr aşa cum ştiu eu, am să-l muşc de nas", făcîndu-se 56 astfel vinovat de: erezia valdezilor *, care susţineau ca Dumnezeu are trup, şi deci şi nas.

— Fireşte, lucrurile merg prea departe, prietene, — şoptise Pompeo Leoni, sucindu-se în scaun în aşa fel, încît bustul regelui îi rămase în spate, — regele merge, fără îndoială, prea departe în treaba asta : să dea totul din mînă în favoarea Sfîntului Oficiu... Mai tîrziu nu va mai putea lua înapoi nimic...

Şi drept cel mai proaspăt exemplu de intervenţie autoritară a tribunalului spiritual — care pe deasupra mai ţinea întemniţaţi în clipa aceea doi eruditi spanioli, cei mai vestiţi, pe Luis de León* şi pe Francisco Sánchez* — ii povesti că regele Filip al II-lea îl rugase *zadarnic* pe marele inchizitor Gaspar de Quiroga, cardinal-arhiepiscop de Toledo, primat al Spaniei, unul din cei mai intimi sfetnici ai săi, după Granvelle, să-l elibereze temporar din închisoare pe un vestit medic evreu, ca să-i poată trata podagra !

— Să sperăm că *Mauriciu* are să-i fie de mare ajutor, — adăugă sculptorul.

Aceasta fu singura aluzie pe care o făcu în legătură cu tabloul. Căci numaidecît îşi reluă expunerea privitoare la intrigile politice. Desenă cu creionul o schemă, cu cele două partide, ai căror partizani se duşmăneau, dar din cînd în cînd mai şi treceau în tabăra adversă : vechiul „partid al păcii" al lui Ruy Gómez, condus de Quiroga, şi vechiul

„partid Alba" * condus de cardinalul Granvelle, împotriva căruia era aproape toată lumea, iar între ele Inchiziţia : colo Suprema*, dincoace tribunalele locale. Apoi eşecul planului privitor la ordinul cavaleresc *Santa María de la Espada Blanca**... de! despre treaba asta poţi să crezi orice... Şi amiralul Doria *, folosit pe vremuri ca atu împotriva marchizului de Santa Cruz *... Şi franciscanii, şi dominicanii... Cum se mai încurcă în zilele noastre toate iţele... Mai mare 57 harababură nici că se poate !... Şi unde-i mai

pui pe iezuiţi, şi pe portughezi ! Prietenului grec îi veni ameţeala, cu toate că locuia la Toledo de şase ani.

Şi nu-i trecuse încă ameţeala cînd, din ce în ce mai neputincios împotriva somnului care îşi începuse asaltul, se lăsă cuprins de imaginile, atît de vii, evocate de amintirile din această primă zi petrecută la Escorial. Pe Mauriciu îl izgoni din minte, pentru că nu-l mai văzuse, iar pe Pompeo Leoni pentru că-l văzuse prea mult. Dar îi mai trecură prin faţa ochilor atîtea alte lucruri : săli, tablouri, sute de feţe. Văzuse un mic bufon, cu picioare scurte şi cu un năsuc roşu lucitor pe o faţă colosală. îl întîlnise după un colţ; de două ori. Şi tot de două ori mai prinsese o umbră a ostaşilor aragonezi, care se îndreptau tot mereu spre palat, cu o jalbă în mînă, pentru a fi de fiecare dată goniţi, cu băgare de seamă, de către slujitorii în 'livrea. Urma Fede- rico Zuccaro, înfumuratul pictor florentin, primit cu cîteva luni în urmă de către rege, — deşi acesta, ce-i drept, l-ar fi preferat pe Veronese, — ca un prinţ de sînge, împreună cu întreaga lui suită de italieni, dar din mîna lui nu ieşise încă, pentru sala consistoriului sau pentru altarul principal, nici o lucrare care să placă.

Dealtfel, lui Zuccaro nici nu-i păsa. În faţa unei pînze enorme, pusă pe un şevalet uriaş — grecul îl văzu parcă din nou, cu ochii minţii — stătea liniştit, înconjurat de ucenici şi slujitori; îşi aruncase spre spate coama de leu, îşi încreţise fruntea şi făcuse apoi cu braţul drept un singur gest, în sus, spre un înger violet, iar cei din jur mormă- iseră respectuos, aprobînd ; confratelui, care tocmai trecea, însoţit de călăuza lui, nu-i dă- duse nici o atenţie... Dar n-avea nici o impor- tanţă, căci în şuvoiul de amintiri care curgea înspre uitare apărură numaidecît alte figuri, venite ca să-l consoleze, să-l sperie sau să-l captiveze. Dintre numeroşii călugări, întîlniţi pretutindeni, prin curţi şi pe coridoarele mă-

năstirii veni deodată unul în primul plan, avînd drept fundal graţiosul *Patio de los Evangelistas**, înconjurat de portice şi împodobit cu fîntîni clipocitoare : o faţă

îngustă, impresionantă, o faţă aşa cum şi-o dorea el pentru călugărul — nu ştia încă din ce ordin — care urma să figureze la extrema stîngă a marelui său tablou *Inmormintarea contelui De Orgaz.* Călugărul îi lunecă prin faţă şi dispăru; decorul rămase : *Patio de los Evangelistas.* Patru evangheliști,

statuile de
marmură ale lui
Monegro, cu
fîntînile ţîşnitoare
din faţa lor... Şi cu
cele patru fiare din
Apocalipsă, binecu-
vîntînd fără odihnă
şi fără răgaz în
jurul tronului
Mielului, pline de
ochi pe dinăuntru şi
pe dinafară : toate
ferestrele
Escorialului, care

nu putea fi încă
Noul Ierusalim...
Nedesluşit, dar de
netăgăduit, apăru
deodată şi soţia lui,
în cadrul unei uşi
deschise, ca să-l
însoţească, la fel ca
în dimineaţa aceea,
cînd mersese după
el ducîndu-i spada.
Fu înlocuită de
prinţesa de Eboli,
frumoasa cu un
singur ochi, pe care

o pictase cu şase ani în urmă şi de la care cu şase luni în urmă primise o scrisoare din închisoare, cu rugămintea să-i trimită o copie, căci acum a îmbătrinit şi s-a uriţit. Temniţa ei şi-o închipuia : într-un castel mohorît, sub un cer întunecat şi greoi, ameninţător şi

irevocabil... O flacără venită din cer făcu lumină în interiorul lecticii, norii deveniră iarăşi întunecaţi, nişte nori ca în tabloul cu Mauriciu, cel cu soldaţii decapitaţi, soldaţii schilozi, demni, ameninţători, din Aragón, care, în alte flăcări, pe piscuri ale Sierrei,

pe *llanuras** aburinde, se
înălţau şi deveneau
personaje cereşti,
cu veşminte dra-
pate din neguri, cu
cioturi de braţe şi
cu picioare strîmbe
şi sfrijite, încît
trecea prin ele
lumina, pînă ce
aceasta, departe de
tot, ajunse din nou
la călugăr, care îl
privi pieziş şi du-
reros, şi atunci

călugărul se prefăcu în Diego, şi Diego spuse rar : „Drumul ăsta u-are inij

-loc, *señor...*" N-are mijloc ? Nu există drum de mijloc ? Nu există posibilitatea unui compromis, există numai modul acela de a picta, care merge pe drumuri nedeşţelenite, ca aragonezii, care îi dăduseră o mînă de ajutor fără să ceară nici o răsplată ?...

Pentru a treia oară îi pluti pe dinaintea ochilor faţa slăbănoagă a călugărului, într-un tal- meş-balmeş de flăcări şi de trupuri diforme, care întindeau mîinile după îngerul violet al lui Federico ¡Zuccaro. Totul se mişca regulat în sus şi în jos, dar tinzînd mai mult în jos, aşa înoît el ajunse treptat deasupra. Cînd jos de tot, foarte departe, începu să răsune utrenia, viziunea se prăbuşi într-o prăpastie informă, aşa încît visul se risipi. Ritmul strict al responsoriilor * gregoriene puse stăpînire pe ultimele pîlpîiri ale conştiinţei sale. Era unu noaptea.

II. SFÎNTUL MAURICIU

După şapte ore sări în sus, zgribulit şi dezamăgit, nu ştia nici el de ce. Ziua era cenuşie. Peste tot pe pardoseala chiliei se vedea noroi uscat. Neobişnuit să se scoale devreme, căci lucra mult noaptea, şi pentru prima dată pe de-a-ntregul conştient de mediul acesta neobişnuit, nu i se păru curios că e nevoit să întrebe trei persoane diferite unde poate să mănînce ceva. Luă micul dejun într-o sală anexă a trapezei, unde intrau şi ieşeau numeroşi muncitori ; mireanul care servea nu fu în stare să-i spună unde poate fi găsit sculptorul Leoni, dar rînjetul stupid de pe mutra lui bărboasă nu i se păru bizar. Grecul azvîrli un pumn de *maravedis** într-o punguţă pusă în faţa lui, îşi făcu semnul crucii şi se avîntă în labirintul palatului, ca să-l caute pe Pompeo Leoni, dintr-o sală în alta, ferin- du-se de privirea cercetătoare a necunoscuţilor, străbătînd mereu lungi coridoare mănăstireşti, terminate în *patios** care însă, potrivit planşelor lui Herrera aflate în biblioteca lui, nu aveau ce căuta acolo. Cînd recunoscu *Patio de los Evangelistas,* nu se gîndi nici o clipă la călugărul a cărui faţă îl însoţise în seara din ajun pînă în somn.

Făcea paşi mari şi apăsaţi, ca să-şi învingă timiditatea, cu capul 61 tras un pic între umeri, cu privirea înainte,
ca o bufniţă de noapte, care a împrumutat de la om numai fruntea prelungă de gînditor şi ochii scînteietori, dar mult mai mici ca ai o- mului. În Eseorial nu găsi nici un element care să-l frapeze prin frumuseţe. Picturile murale ale unor italieni mediocri nu-l interesau, iar operele lui Tiţian şi Tintoretto, propriii săi maeştri, atîrnate aici, nu erau dintre cele mai bune. Domnea un miros neplăcut de var şi mortar, încît i se făcu dor de culorile frecate cu ulei, de picturi bune, de tabloul adus de el. Unde era *Sfîntul Mauriciu* în clipa aceasta ? Şi, pe toţi sfinţii, unde era Pompeo Leoni ?
Un camerist îl duse într-o sală împodobită cu oglinzi veneţiene şi cu policandre, dar altminteri absolut goală. În fundul sălii stăteau de vorbă un grup de bărbaţi, printre care cîţiva pictori, pe care «Leoni i-i arătase în ajun ; în spatele lor îl descoperi şi pe sculptor : un ochi mucalit şi luminos îi însufleţea profilul cam plat. Pe celelalte feţe, cînd se întoarseră spre el, grecul citi ironie făţişă, care însă fu repede reprimată cînd noul venit se îndreptă spre ei. Uşile duble, în faţa cărora se aflau, dădeau spre un şir de încăperi mai mici ; în semilumina de dincolo se desluşea o ramă de tablou poleită cu aur, alături de un lambriu sau perete despărţitor, cu un capăt liber. Pompeo Leoni făcu un gest, care putea însemna atît resemnare, cît şi invitaţie la discreţie, apoi se îndreptă spre grec.
— Ştiri proaste, Dominico, — aşa începu el, repede, reţinîndu-şi interlocutorul în mijlocul sălii —, dar pentru mîndria dumitale de artist nu sînt de neînvins. A fost vorba,

probabil, de considerente, care, fie-mi permis s-o spun, n-au nici o legătură cu arta. Afară de asta, un mecena regal nu e un specialist, iar precedentele asupra cărora atît de des ţi-am...

— Unde e *Sfîntul Mauriciu ?* — întrebă aspru grecul.

Pompeo Leoni îşi muşcă buza, aşa încît îi tremură bărbuţa şatenă. În ochii lui loiali şi voluntari se ivi o sclipire tristă ; îşi aduse mîi- nile la aceeaşi înălţime în faţa pieptului cu palmele deschise în afară, ca pentru a-l prinde pe pictor dacă ar fi să leşine, şi zise pe şoptite, privind pe furiş peste umăr, pentru că ceilalţi pictori şi curteni se apropiaseră :

— Regele ţi-a respins tabloul.

De trei ori, nici mai mult, nici mai puţin, de cînd locuia la Toledo, i se puseseră piedici cu prilejul predării unor tablouri sau icoane, fără a mai vorbi de nelipsita gîlceavă cu privire la onorariu. Cazul cel mai cunoscut fusese cel prilejuit de *Espolio* (Dezbrăcarea lui Cristos), acum expus la catedrală, în *vestuario* *. Scandalizat de prezenţa celor trei Marii, care în Biblie privesc „de departe" cum e jefuit Mîntui- torul de veşmintele sale şi care, prin urmare, nu se pot afla cu nici un chip în acelaşi tablou cu El, consistoriul catedralei din Toledo hotă- rîse să nu accepte pînza, pînă ce grecul nu le îndepărtează pe cele trei Marii. Fură instituite nişte comisii şi o instanţă de arbitraj ; un proces fără sfîrşit era în pregătire, dar în cele din urmă domnul *aicalde mayor**, care îi sprijinea pe canonici, prefăcu această condiţie în ordin. Ba chiar fusese vorba la un moment dat de o reclamaţie adresată Inchiziţiei, cu atît mai

mult cu cît figura lui Cristos, pe tablou, deşi atrăgea atenţia asupra sa şi primea mai multă lumină decît celelalte, se afla totuşi la un nivel mai coborît decît unele personaje din ultimul plan, ceea ce putea da naştere la îndoieli cu privire la natura Lui divină ; fusese pomenită chiar, în legătură cu acel tablou, erezia ariană*. Grecul le îndepărtă pe cele trei Marii şi amînă predarea tabloului " pînă ce alcaldele, care suferea de ani de zile de ficat, încetă din viaţă, fiind urmat în funcţie de prietenul său 63 Juăn Lopez. Atunci le pictă pe cele trei Marii la loc, exact în acelaşi loc, la fel de mari şi la fel de clar, dar în stilul mai rigid, mai personal, pe cate îl adoptase de curînd, şi ceru o sută de ducaţi în plus, pe care îi primi. Celelalte diferende se rezolvaseră şi ele în avantajul lui, aşa încît încet-încet se obişnuise ca la fiecare comandă să întrevadă ambele posibilităţi : eventualele dificultăţi şi şicane, şi izbînda sigură. Totuşi, întorsătura neaşteptată pe care o luase vizita lui la Eseorial îl descumpănea, tocmai din aceleaşi două puncte de vedere. Căci nu numai că nu se gîndise nici o clipă la o respingere — după atîţia ani de pregătire şi după acele scrisori stăruitoare, cu pecetea regală! — dar instanţa cu care avea de luptat acum nu putea fi pusă, în nici o privinţă, pe aceeaşi treaptă cu nişte canonici, dezbinaţi între ei şi invidioşi unii pe alţii, pe care, într-un fel, îi putea socoti egalii lui. De data această cel ce respinsese fusese regele. Şi cunoştea prea bine „precedentele", cum le numea Leoni, ca să-şi dea seama că ceea ce se întîmplase acum însemna o condamnare a întregii sale opere. Pictor al curţii n-avea să devină, niciodată, dar poate că acesta era singurul lucru care făcea ca dezamăgirea să fie

suportabilă, ba chiar îi producea un vag sentiment de uşurare, după primele clipe, cînd lovitura înjositoare îl năucise.

— Fără îndoială, repetatele dumitale amînări sînt de vină, — îi şopti sculptorul la ureche.

— Ştim cu toţii că regelui nu-i place *nolo epis- copari *;* inelul şi cîrja trebuie acceptate cu dragă inimă fără mofturi. Poate că şi în cazul dumitale a bănuit că e vorba de o falsă modestie...

— Atunci nu mi-ar fi trimis ultramarinul,

— respinse grecul această presupunere. Bucuros că prietenul său ştia atît de bine să se stăpînească şi întru totul gata să renunţe la propriul său punct de vedere, Leoni făcu un gest de îndoială şi de complezenţă şi se în- $4

toarse spre ceilalţi, care alcătuiseră un semi-cerc în jurul lor,

----*Actum rem agere *, ¡ caballeros !*

— Fă-ne cunoştinţă cu acest *caballero,* don Pompeo ! — zise unul dintre curteni, în timp ce ceilalţi ţineau capul înclinat, gata să facă plecăciuni adînci.

Erau în număr de cinci şi făceau parte din mica nobilime de curte. Viaţa îndobitocitoare dusă la Escorial — unde erau nevoiţi să-şi consacre trei ore pe zi îndatoririlor religioase şi unde „iubita" ara o noţiune scolastică, sau, în cél mai bun oaz, ceva platonic, sublim, ceva extras din călăuza de dragoste pentru curteni a lui Baldassare Castiglione* — îi îndemnase, de săptămîni de zile, să caute tovărăşia pictorilor.

.— Dominico Theotocó... Ah, *señor;* ce greoaie e limba asta castiliană pe care o avem în gură ! Fie-vă milă! Noi nu vorbim deoît limba în care se ruga împăratul Carol. Ne rugăm mult şi noi, *señor.*

Cel care spusese acestea nu i se păru grecului a fi cel mai dezagreabil dintre toţi cinci: era un

bărbat îmbrăcat foarte luxos, mic de stat, cu o mutră insignifiantă de băiat şi cu nişte uşoare convulsii nervoase, pline de haz, pe la colţurile ochilor, încît putea trece drept spiritual. Ceilalţi se ţineau mai rezervaţi. Leoni îşi mişca mîinile oa pe nişte talgere de balanţă, pe care cîntărea în mod solemn numele rostite ; îl sări numai pe pictorul pe care prietenul său îl cunoştea din prima zi, Eomulo Cincinnato, un italian, care privea în gol, plictisit.

— Noi, la Toledo, îi spunem El Greco, — zise sculptorul, plin dé o cuviincioasă mîndrie.

Îi plăcea să arate că nu e un rob al Escoria-lului şi că putea dispune de două locuinţe, dacă are chef.

— Atunci, desigur, El Griego.*

— Nu, *señor,* Greco. Pe italieneşte, cu voia

— Domnia voastră aţi vorbit despre împăratul Carol, — se băgă în vorbă un nobil înalt, chipeş, cu nări sardonice. — Aveţi cumva cunoştinţă şi de faptul că pentru a scăpa de po- dagră el folosea cu totul alte mijloace dedt don Felipe ? — iar cînd celălalt îşi ridică sprîncenele, adăugă: — Anume, don Felipe pune să i se picteze în acest scop sfinţi, în timp ce tatăl lui...

— A, înţeleg, don Jaime, domnia voastră face aluzie la faptul că el recurgea la femei, *în natura*,* şi nu sfinte...

— Fără îndoială, don Fadrique, dar poate că fiul a făcut cale-ntoarsă pe drumul rătăcirilor, şi ar fi o binefacere pentru noi toţi, acum cînd el...

— Hai, hai, *caballevos,* — exclamă Leoni cu voce stridentă, privindu-i neliniştit în faţă pe ceilalţi — nu e nevoie să-l ardeţi pe prietenul nostru El Greco la foc molcom, cu toate că ne aflăm în mănăstirea lui San Lorenzo*...

— În orice caz nu în cea a lui San Mauri-cio !

Replica venise de la unul dintre pictorii italieni. El Greco îl privi rece, dar celălalt se feri de ochii lui şi ocoli în vîrful picioarelor, balansîndu-se, întregul grup, din care se ridicau acum şoapte, în diferite locuri :

— Pe tabloul dumneavoastră sînt animale? — întrebă deodată, pe un ton provocator, micul don Fadrique, făcînd un pas înspre pictor, care se dădu un pic înapoi.

Faptul că acela dintre curteni care îi făcuse impresia a fi cel mai puţin nesuferit, se dovedea a fi tocmai cel mai afurisit, îl făcu în primul moment să-şi piardă siguranţa. Sîngele i se sui în obraji : deocamidată numai sîngele, şi urma fierea. Dar nu ajunse atît de departe. Rămase calm. Răspunsul lui fu aproape umil.

— Numai un şarpe, *senor*.

— Cîini şi pisici nu ?

— Nu, *senor*.

Iar **se** vîrî în vorbă Leoni, zelos şi serviabil. ***66***

Ah, ştie el la ce face aluzie *caballero !* La bă- trîniil pictor de curte Juan Fernández Nava- rrete*, care pictase nu numai îngeri cu barbă, dar şi cîini şi pisici pe lîngă sfinţi, pentru că iubea atît de mult animalele, ceea ce, dealtfel, nu era de mirare, căci era mut şi i se spunea El Mudo*. Dar prietenul său El Greco e altfel! Şarpele de pe tabloul cu sfîntul Mauriciu e. ca să spunem aşa, un mic adaos, delicat, o prelungire graţioasă şi sinuoasă a iscăliturii! în afară de asta (Leoni repetă aici o vorbă de duh de pe vremea cînd regele îl mustra pe răposatul Navarrete, mort cu şase ani în urmă), nu înseamnă neapărat că şi animalele se pot împărtăşi din fericirea cerească, întrucît teologia ne învaţă că sfînta Hostie, dată lor...

— Dar, pe *San Lucas**, atunci ce l-a determinat pe bunul nostru suveran să respingă o asemenea *capodoperă ?*

Toţi se întoarseră cu feţele uimite şi amuzate spre vorbitor, spre don Fadrique, care îşi plimba privirea de la unul la altul, cu o perplexitate bine jucată. Ironia era atît de muşcătoare, deoarece nimeni nu văzuse încă tabloul, în afară de Leoni ! Cu toate că El Greco, firește, nu avea de unde să ştie asta, simţi totuşi foarte bine ironia şi, neavînd poftă să slujească în continuare drept ţintă, sprijini cu căldură propunerea sculptorului de a se duce să se convingă cu propriii ochi că este vorba într-adevăr de o capodoperă. Era sigur că tabloul îi va face pe zeflemişti să amuţească. El însuşi dorea să-l revadă...

Cînd intrară în a treia dintre micile încăperi care formau continuarea sălii oglinzilor avură în faţa ochilor o scenă minunată şi viu colorată. Pînza condamnată era destul de mare, o dată şi jumătate mai înaltă decît lată, neînrămată şi stătea rezemată de perete printre alte tablouri. Patru personaje masculine — în veşminte strîmte, roşii, galbene, ultramarin, de alcătuiri diferite — îşi făceau unul altuia ges- 67 turi, în toiul unei convorbiri serioase. Se mai vedeau capetele unor personaje înzăuate, al căror grup se suia, pe lîngă halebarde şi steaguri, pînă la o *glorie** de nori, raze de lumină şi îngeri muzicanţi sau care pluteau coborînd. Nu rămînea liberă decît o fîşie îngustă, în stînga, unde era înfăţişată, pe o cîmpie pleşuvă, moartea de martir a sfîntului Mauriciu şi a legiunii tebane, care în anul 287 al erei noastre, sub generalul iroman Maximianus Her- culeus, refuzaseră să aducă jertfe zeilor păgîni. Prin urmare, sfîntul apărea ide două ori pe tablou : o dată

în primul plan, cu degetul ridicat în semn de avertisment către tovarăşii săi, iar a doua oară lateral, în ultimul plan, şi aproape de trei ori mai mic, primind cu milă capul uneia din victime, pe care avea s-o urmeze curînd în moarte. Alţi deoapitaţi, complet goi. zăceau pe jos, mai în faţă ; micul grup alcătuit din şarpele cu hîrtia în gură, ciotul de copac, florile, se afla, în dreapta jos. Toate personajele erau bine proporţionate, poziţiile elegante ale mîinilor doveideau spirit de observaţie şi simţ estetic, coloritul părea fără greş, dar compoziţia ansamblului era de o asemenea îndrăzneală, încît pictorii italieni holbară ochii şi nu-şi exprimară obiecţiile, cu jumătate gură, decît abia după ce don Jaime întrerupse tăcerea cu exclamaţia :

— *Por vida de Dios*,* Sfîntul Oficiu n-are decît să-mi străpungă limba, dar eu îl găsesc frumos.

îşi expuseră părerile uitîndu-se mereu înapoi, spre autor, care stătea în spatele lor, livid şi nemişcat. După ce scoaseră în evidenţă diferitele influenţe — printre altele, fu pomenit motivul *Sacra Conversazione* al şcolii veneţiene, care se prea poate să fi slujit aici drept model —, Romulo Cincinnato zise scurt că nici chiar cei mai progresişti urmaşi ai marilor maeştri ai Renaşterii nu cunoşteau o astfel de proporţie de unu la trei între personajele din ultimul plan şi cele din primul plan. Unde e simetria, unde e elementul de tran- 68

ziţie, de legătură ? Fu însă de acord că tehnica şi arta portretistică erau vrednice de toată la- ulda.

— Dar astea nu sînt motive pentru rege ca să respingă lucrarea, — fu de părere unul dintre pictorii spanioli. — Mai degrabă

aceste portrete prea fidele. S-a mai întîmplat şi altădată.

— E vreun autoportret aici, maestre ?

Toţi întoarseră capul în aceeaşi clipă, îl priviră fără jenă, deşi fără ironie, drept în faţă, i-o cercetară, îl chinuiră cu ochii lor nătîngi, în timp ce el n-ar fi vrut să facă altceva decât să se roage pentru izbînda tabloului său, care nu i se păruse niciodată atît de frumos. Tabloul nu fusese socotit vrednic să fie pus în altar; era el însuşi un altar, şi tocmai de aceea... Dădu din cap.

— Eu rămîn la părerea — vesti don Fadrique, adîncindu-şi ridurile din colţurile ochilor — că şarpele nu e atributul sfîntului Mauriciu, ci al sfîntului Ioan.

— Hotărît: în tablou e prea multă goliciune! — exclamă altul.

— Aş, don Rodrigo, *naturalia non sunt tur- pia*.* Nu sînt, *Deo gratias*,* vindecătoarele de podagră ale lui don Jaime, pe care prietenul nostru...

— Nu-l cunoşti pe rege, don Pompeo !

— Culorile sînt prea deschise şi prea vesele. Prea mult albastru şi galben !

— Aşa s-a cerut. Altarul se află într-un loc foarte întunecos.

— De fapt, ce minuni a săvîrşit San Mauri- cio în Spania ?

— Bătrânul Covarrubias din Toledo, surdul, vede un bold căzînd, *caballeros,* de cînd...

Deasupra acestor comentarii şi exclamaţii răsunară deodată nişte paşi pe coridor, ca un tunet surd. Făcea impresia că se apropie în marş garda palatului! Cei prezenţi amuţiră şi se uitară spre intrarea încăperii. Curînd după 69 aceea se îmbulziră în deschiderea largă a uşii

zeci de persoane cu păr lung şi ondulat; se înşirară pe două rînduri şi apoi îşi făcu intra-

rea în încăperea retrasă, legănîndu-se maiestuos, solemn şi sigur de sine, Federico Zuccaro, urmat de ucenici, care duceau uneltele pictorului. După ce îi salută în fugă pp cei de faţă, arătă una din pînzele rezemate de perete, dădu instrucţiuni, şi-şi azvîrli spre spate coama de aur mat. Avea ochi spălăciţi, sticloşi şi încrezuţi, şi o bărbie dublă oa de femeie ; dealtfel, înfumurarea i se ghicea mai mult din atitudine şi din gesturi, decît de pe faţă. în faţa piciorului lui stîng stătea, fără să fi văzut cineva cum putuse ajunge acolo, cu mîinile împreunate a evlavie şi cu buza de jos scoasă în afară, bufonul curţii, Miguel de Antona, pe care El Greco îl zărise încă din prima zi, un pitic de o sluţenie îngrozitoare, dar unul din cei mai puternici oameni din Castilia. Miguel de Antona nu numai că-şi îngăduia toate libertăţile din lume faţă de regalul său patron, dar devenise şi indispensabil, mai cu seamă pentru confesorul acestuia, pentru că, obişnuind să se ascundă pe sub soaune şi pe după gobelinuri, era singurul în stare să afle tot ce se petrece la curte. Dar nu era folosit numai ca delator, ci şi ca agent provocator. De cum venea la Escorial un învăţat, un artist, un ambasador, care nu era pe placul lui Filip, Miguel de Antona era scaiul care i se tot arunca indezirabilului în spate, pînă cînd „demna linişte a castilienilor" era sfîşiată, iar străinul ajungea de rîsul întregii curţi. Acum, de cîteva săptămîni, victima era îngîmfatul Zuccaro. Ca un drăcuşor sculptat pe tăblia de jos a unei superbe strane gotice, aşa se ţinea piticul de figura arogantă a pictorului italian, care se comporta aici ca un rege, fără să-l poată mulţumi pe adevăratul rege. Piticul îl cinstea pe pictor, chipurile, ca pe un suveran, alerga zelos după el, amestecîndu-se în suita lui de ucenici, dar în

spatele lui îşi bătea joc de el şi făcea tumbe.
Florentinul cunoştea îndeajuns de 70

bine dedesubturile situaţiei, aşa că nu îndrăznea să-l gonească din preajma sa pe netrebnicul care nu-i ajungea decît pînă la brîu. Il ignora cît putea. Dar uneori nu putea face nici asta, ca acum, în această încăpere plină cu tablouri, unde curtenii puseseră numaidecît stăpînire pe Miguel de Antona. I se adresară, spunîndu-i că aici se află doi tovarăşi de suferinţă şi că el trebuie să-i ghicească... Da, messer Federico şi El Griego puteau să-şi dea mîna ! Piticul răspunse cu un hîrîit gutural, aspru, neinteligibil. Mai stătea încă în faţa piciorului stîng al lui Federico Zuccaro, iar acesta nu îndrăznea să plece, din cauza nobililor care îi vorbeau curtenitor. Don Fadrique, cu coada ochiului spre grec, exclamă :

— Admiră în orice caz, onorate maestre, lucrarea renumitului dumitale confrate din Toledo...

Federico Zuccaro, drept răspuns la această invitaţie, făcu un ocol în jurul lui Miguel de Antona, luă o poziţie comodă şi sfidătoare în faţa *Sfîntului Mauriciu,* îşi făcu mîna dreaptă pîlnie şi, după o primă privire aruncată asupra tunicilor galbene şi albastre, pufni într-un rîs plin de dispreţ. Deşi confuz şi împrăştiat din fire, obişnuia să rezolve totul cu cuvinte scurte şi tăioase ; în comportare îl mai copia încă pe Michelangelo. Cînd curtenii îi cerură părerea, rosti cu glas tare cuvîntul italian pentru „excremente" şi, aplecîndu-se, cu faţa roşie ca focul, se apucă să scoată la iveală una din propriile sale pînze, făcînd semn asistenţilor de la intrare. Chiar atît de prost nu era, ca să nu înţeleagă că hohotele de rîs ale celorlalţi fuseseră provocate mai

puţin de părerea sa dispreţuitoare sau de formularea ei, cît mai ales de termenul vulgar, care îi scăpase involuntar. Dar acum interveni Miguel de Antona. Neputînd suporta să se rîdă de glumele altora, fiind şi de părere că Zuccaro se făcuse destul de rîs, căutîndu-şi deci altă victimă, şi negă- **71**
sind una mai nimerită decît pînza respinsă, alcătui la iuţeală un cerc în jurul său, împingîndu-i, ca un mic salahor, pe toţi cei de faţă, unul cîte unul, un pas înapoi, cu care prilej se retrase, în mod comic, de lîngă fundul de catifea al pantalonilor florentinului înclinat cu faţa spre tablou, iar apoi, postîndu-se chiar lîngă pictură, începu, în aclamaţiile generale, să parodieze poziţiile degetelor sfîntului Mau- riciu şi ale ofiţerilor lui. Pesemne că în acele cîteva minute le studiase de minune ; în afară de gesturi — degetele ascuţite, întinse în aer a chemare sau a respingere — fu văzută şi expresia celor patru chipuri bărboase, oglindită rînd pe rînd în mod grotesc în masca greoaie şi tristă a piticului. Cei de faţă se prăpădeau de rîs şi băteau din palme.

— Bravo, Miguel!

— Dă-i 'nainte, acuma ăl din stingă, Miguel, şi umilinţa să-ţi călăuzească sufletul !

— Treizeci de zile indulgenţă din partea lui San Mauricio pentru bunul nostru pitic!

El Greco urmări cu ochii ficşi spectacolul, care, potrivit unora dintre privitori, atinsese nivelul celor mai frumoase *autos sacramentales**. Cu o iscusinţă histrionică de necrezut, piticul îşi bătea joc de opera ieşită din mîna lui; în urma acestei maimuţăreli, care era totuna cu o distrugere, pînza păru că se decolorează, că se ofileşte, că dispare. Ironia arogantă a nobililor o suportase, pentru oă se simţea mai presus decît ei, dar tabloul era mai presus decît el, şi tabloul nu

mai era acum nimic. Era mai puţin decît nimic. O mînie cumplită, ultimul sprijin al instinctului de conservare, îi clocotea în piept, dar capul lunguieţ, palid, de pasăre, rămase de piatră, iar barba nu-i fu clintită de nici un tremur.

— Vino-ncoace.

Pompeo Leoni simţi patru cuie care i se înfigeau în braţ, prin mînecă. Nimeni nu le dădu nici o atenţie cînd se îndepărtară amîndoi în grabă şi se întoarseră în sala oglinzilor. Pompeo Leoni vorbi cu o voce mîngîietoare, 72

încurajatoare, ca unei femei întristate. Ce prostie, să pui totul la inimă în halul ăsta ! Prietenul Dominico trebuie să înţeleagă ce se ascunde aici ! Zuccaro nu e singurul italian ! De îndată ce ar fi aflat oamenii din ţara lui natală la ce tratament a fost supus Zuccaro, artiştii cu adevărat înzestraţi n-ar mai fi vrut să vină la Eseorial ! Trebuia deci să adauge o victimă spaniolă ca să arate lumii că tratamentul nu se aplică exclusiv italienilor ; dar asta nu înseamnă nimic; un suflet nobil ca Dominico Theotocópuli e mai presus de asemenea mărunţişuri : *aquila non capit muscas*,* căci doar n-a uitat zicala lui Erasm ?!...

— Vreau să vorbesc chiar azi cu regele, — zise El Greco.

Pompeo se dădu înapoi, dar se înclină la fel de repede înainte, după oare îl apucăi pe grec de un nasture al vestei cu colţ în partea de jos. Amîndoi erau la fel de palizi.

— Dragă prietene, scoate-ţi asta din cap, pentru numele lui Dumnezu. Nu ţi-air» folosi la nimic ! Mai mult : l-ar putea supăra pe maiestatea sa! O petiţie, da... Pe calea asta, prin cereri scrise, s-au obţinut multe din partea lui, cu toate că în cazul de faţă...

— Vreau să vorbesc chiar azi cu regele. Nu mă întorc la Toledo pînă nu vorbesc cu el.

— Pe *Santiago de Compostela*,* ce încăpăţînare ! Dar ştiu : nu ajută la nimic, la nimic, la nimic... Te-ai obişnuit cu stareţi şi cu călugări, nu-i aşa, care se lasă duşi de nas ! Cu suveranul nostru prea-catolic nu ţi-ar merge, Dominico... Hai, un pic de resemnare, prietene, nu mai sîntem copii! Pune mîna pe coarnele plugului şi nu te mai uita înapoi ! *Fervet opus** ! Nu, nu, nu... Şi apoi : o audienţă ! Ştii ce-i o audienţă ? Este, după Willem de Orania *, ceea ce urăşte Filip cel mai mult pe lumea asta ! Dimineţi întregi munceşte şi-şi înţepeneşte degetele scriind, în vederea canonizării Teresei de Jesús*, dar cînd mai trăia, *ilustri- sima señora*,* prea-fericita întemeietoare a ordinului, persoana care îi era atît de apropiată şi a cărei biografie se află de ani de zile pe masa lui, alături ide cea a sfîntului Augustin, n-a izbutit niciodată să-i vorbească regelui... chipurile datorită întâmplării...
— Chiar azi, Pompeo, — zise El Greco.
Pompeo Leoni îşi azvîrli braţele în văzduh şi dădu peste un funcţionar al palatului, care tocmai intra în sala oglinzilor.

Nici un nobil spaniol din vremea aceea n-ar fi şovăit să considere comportarea lui El Greco faţă de batjocura curtenilor drept laşă; dar recunoscuseră cu toţii că grecul dădea dovadă de un curaj formidabil acum, cînd îndrăznea să se apropie de un om, la care aceiaşi curteni, inclusiv Miguel de Antona, nu se puteau gîndi decît cu teamă şi tremurînd. Căci în fiecare noapte, în patul prea mare pentru el, piticul se întreba cît are să maî ţină stupidul său regim. Ceea ce îl punea în mişcare pe grec nu era dorinţa de a-i schimba regelui hotărirea, sau de a-i afla motivele — dintre numeroasele presupuneri în această privinţă, măcar una trebuia să se adevereasca —, ci de a-l vedea, de a-l putea

privi în ochi. O privire ar fi lămurit totul, într-un fel sau altul. Dar întrucît într-o asemenea situaţie e greu să taci, nu-i rămînea altceva de făcut decît să joace rolul profesionistului jignit, caire îi cere socoteală clientului său. Pompeo Leoni, care desigur că văzuse altfel lucrurile, îl îndemnă de mai multe ori să-şi ţină firea, pînă ce veni să-l anunţe că audienţa va putea avea loc la ora trei după-amiază. Greutăţile nu fuseseră atît de mari cum se aşteptase el; pesemne că podagra regală era mai puţin dureroasă, sau rezultatul torturării lui Antonio Pérez, care mai deţinea nişte documente secrete, neaşteptat de favorabil, sau complotul englez pe cale să reuşească. Şi apoi, pictorii erau copiii alintaţi ai regelui !

Grecul nu putea fi prea sigur de asta. Cînd, precedat de primul camerist, care ducea un maldăr de documente de stat, străbătu coridoarele spre aripa de nord-est a palatului, încercă să-şi rememoreze la iuţeală tot ce ştia despre regele Filip al II-lea. Cu toate că mărirea lumească îi impunea într-un anumit fel, nu avea sentimentul că se va afla peste cîteva momente în faţa unui personaj prea impresionant, nu numai din pricina unei meschinării pedante unanim cunoscute, care fără îndoială se manifesta în cea mai mare parte chiar în dezavantajul lui, ci pentru că socotea că izbînda era gata cîştigată, şi o dată cu ea şi izbînda asupra celorlalţi, a celor care se temeau de rege pentru motive destul de greu de ghicit. Ce era aici de temut ? Cine să se teamă de un om care, cum s-ar zice, ţinea deschis toată ziua testamentul tatălui său alături de

breviar, ca să ştie cum să se comporte ?... Cînd însă, după ce trecu pe lîngă sentinela în uniformă roş- galbenă şi pe lîngă cameristul care se dădu înapoi ca să-i facă loc, pătrunse în încăperea cu tavan boltit, unde fu asaltat din toate părţile de cele mai ameţitoare impresii, — pardoseala de dale strălucitoare, un crucifix pe o măsuţă scundă, un glob terestru pe stativ metalic, trei călugări castanii, care, foarte aplecaţi, scriau, fereastra cu sticlă mată, care voala cerul, — atunci îşi pierdu întreaga încredere în sine, începu să-şi simtă picioarele, şi rămase nehotărît în prag. Trebuia să facă o plecăciune sau să îngenuncheze ? Faptul că toate aceste elemente componente erau simple şi situate în partea de jos a încăperii, parcă tîrîn- du-se, contrazicea apoteoza puterii regale, aşa cum şi-o închipuise el involuntar : suverani, tronuri, săli pompoase, şi alături nimicnicia omenească... Nu cumva raportul aici era inversat ? Şi mai era ceva. Cînd avea în faţă mai mulţi oameni, adică un grup, o adunare, mai ales una cu alcătuire inegală, se simţea 75 întotdeauna nesigur şi neînsemnat, iar aici erau

cinci: în afară de cei trei călugări, mai era unul în dreapta" lui, pe care abia dacă îl putea desluşi, plus confesorul regelui, ai cărui ochi îl măsurară ironic şi cercetător şi apoi clipiră stăruitor în direcţia personajului întins pe şezlong, care pentru vizitator părea învăluit în ceaţă. Dominicanul *padre* Diego de Chaves avea chipul unui paracliser bătrîn şi viclean : nişte liniuţe drepte, cinice, trase mult în sus, drept sprîncene, gura deschisă, cu buza inferioară nu lăsată în jos, ci formînd un arc frumos, bine întins, pleoape aproape închise şi formîiud mici triunghiuri ascuţite cu vîrful în sus, aşezate lîngă

rădăcina nasului. Îi lipseau doi dinţi din faţă. Cu o carte sau un *în- folio* în mînă, stătea pe un fel de scăunel de rugăciune, pe care veşmîntul lui alb şi larg îl acoperea ca o cloşcă. Nu se auzea nici un zgomot, decît tictacul grăbit al unui ceasornic. Cameristul se duse tiptil* spre călugări, îşi puse hîrţoagele pe masă şi dispăru cu alt vraf la fel de voluminos. Pe cît îi îngăduiau picioarele, grecul se întoarse spre dreapta. Din aldfinc auzi un mormăit :

— *Sosegaos*, senor*.

Acum se prăbuşi într-o neajutorare şi mai profundă, copleşit de amintirile nenumăratelor povestiri despre acest cuvînt rostit de rege din obişnuinţă şi cu care încerca să-i liniştească pe solii intimidaţi şi pe jălbarii cuprinşi de bîlbîială. Căzu în genunchi — genunchii îi tremurau — şi sărută o mînă noduroasă şi nemişcată. I se păru că se află lîngă patul unui bolnav, dar că i-ar fi trebuit ceasuri întregi ca să-şi dea seama ce caută el acolo. Mina rezemată mai sus însemna podagră, piciorul oblojit odihnind pe taburetul scund însemna tot podagră ; între ele era ceva negru, nesfârşit, inaccesibil. Şi cu toate că barba albă şi pălăria neagră cu vîrful turtit se aflau mai aproape una de alta, ceea ce se afla între ele nu era mai puţin inaccesibil; numai roşul pleoapelor, văzute foarte fugar, constituia un element ome- 76

nesc. Prin liniştea mormîntală nu străbătea nici măcar o respiraţie.

— *Sosegaos...*

Gum se ridicase, nu mai ştia. Tăcu. În spatele lui erau călugării, confesorul; nu se putea face abstracţie de ei. Regele stătea întins pe spate în şezlong, atît ide nemişcat şi de placid, încît nu se putea spune măcar că e în aşteptare. Pictorul ştia că are să se bîlbîie; deschise gura. Nu se petrecu nimic.

Ticăiră deodată două ceasornice prin încăperea scundă, albă ; unul de foarte departe.

— Maiestate, îngăduiţi-mi...

Pentru prima dată desluşi ochii regelui. îl priviseră calmi şi impasibili de sub pleoapele groase, roşii, inflamate, şi cu o ironie de ne- descris, rece şi binevoitoare, care putea foarte bine să însemne şi altceva. Tristeţe, poate, dar tristeţea sau ironia puteau fi oare cu adevărat prezente, pe un chip imobilizat de o asemenea rigiditate **ca** de mort, un chip pe **Care** timpul părea desfiinţat ? Da, aici trăiau laolaltă trecutul şi viitorul, un mort care poruncea, osemintele tuturor familiilor regale ale Spaniei, care porunceau, de îndată ce erau aduse aici, o Biserică veşnică şi neschimbătoare, politica mondială cu liniile ei ferme, tot neschimbă- toare, spre ceea ce avea să vină, dar *omul* nu mai era acolo...

—Maiestate, tabloul meu, — se auzi El Greco pe el însuşi vorbind şi, bîlbîindu-se, adăugă speriat şi repede, cu glasul lui aspru şi răguşit, pe care îl avea întotdeauna cînid se enerva:

— Ca să aflu motivele dumneavoastră..., motivele respingerii..., am cutezat...

— Nu ştiu ce reprezintă tabloul dumitale,

— veni după o lungă tăcere răspunsul, de jos, măsurat şi prudent.

La o astfel de afirmaţie, pur şi simplu nu exista răspuns. Pictorul continuă :

— Să mă ierte maiestatea voastră. Am pictat tabloul fără să. fi primit instrucţiuni din

77 partea Bisericii. Poate că s-au strecurat gre- şeii. Dar e lucrarea de nădejde a carierei mele. S-au spus atîtea...

Tăcu. Linişte. Iarăşi vocea molcomă:

— În rai n-ai să fii lăsat să intri datorită sfîntului Mauriciu.
Auzi din spatele lui cum se mişcă un călugăr pe scaun. Il cuprinse nerăbdarea. Abia mai tîrziu înţelese că regele se referea la o veche legendă : pictorii nu-şi dobîndesc fericirea veşnică decît cu ajutorul sfinţilor pictaţi de ei — o aluzie care mai fusese plasată exact în acelaşi mod şi în cazul lui Zuccaro, al lui Navarrete şi al altor pictori ai Escorialului, care nu dăduseră satisfacţie... Dar începu să se simtă iritat, nu atît pentru că nu înţelegea aluzia, cît mai ales din pricina nepăsării pasive a lui Filip. îşi dădu seama deodată că vroia totuşi să devină pictor al curţii, în ciuda celor întîmplate. Greşise făcînjd pe supusul. Omul acesta trebuia constrâns-! Deoarece nu observase gestul de oboseală al regelui, vocea lui *padre* Diego de Chaves veni cu totul pe neaşteptate :
— Maiestatea sa, — zise prelatul, şuşotindu-i cu dibăcie la spate, — vă admiră tabloul ca operă de artă, dar îl socoteşte nepotrivit pentru a fi pus într-o capelă a bisericii Escorialului.
— Maiestate, — reluă artistul, pe un ton mai ferm, prefăcîndu-se că nu l-a înţeles pe dominican, — sînt gata să fac orice modificare ce vi s-ar părea nimerită. Am cea mai mare încredere...
Un zîmbet trecu pe faţa îmbătrînită înainte de vreme. Cu o trăsătură de durere în jurul gurii, regele se aşeză în capul oaselor. Nu-l privi pe pictor cînd spuse :
— Scumpul meu prieten Tiţian, Dumnezeu aibă-i sufletul în grijă, mi-a scris acum opt ani, într-o scrisoare de recomandare, că în 1565 l-ai ajutat, ca ucenic al lui, la tabloul *Martirizarea*

sfîntului Laurenţiu. L-^ai ajutat, dar n-ai învăţat nimic, maestre. Pînza aceea 78

excelentă este o scenă de martirizare, care le vorbeşte credincioşilor, a dumitale nu.

Şi, deoarece El Greco rămăsese tăcut :

— Cunoşti dialogul al doilea al lui Andrea Gilio, tipărit în 1564 ?

— Il am acasă, maiestate.

— Asta mă scuteşte de o cuvîntare. O operă de artă trebuie să fie impresionantă şi firească, nu numai frumoasă şi plăcută. Conciliul din Trento, de asemenea, a fost foarte categoric în această privinţă. Gilio ia ca exemplu grupul Laocoon, care în 1506... Ultimele cuvinte, slabe de tot, se stinseră fără a mai putea fi auzite, aşa încît întreruperea nu putea fi intenţionată :

— Maiestatea sa, — explică De Chaves, — se aştepta la o scenă de martirizare, care să ceară răzbunare, care să facă din privitor un fiu înfocat şi activ al sfintei Biserici Romane. La dumneavoastră martirizarea este limitată la planul din fund, unde n-o bagă nimeni în seamă...

Filip aşteptă pînă ce isprăvi dominicanul de vorbit, apoi întrebă, tot domol şi prietenos, dar privindu-l pentru prima oară pe grec în ochi :

— Despre ce vorbesc oamenii aceia, *senor ?*

întrebarea îl puse pe pictor în mare încurcătură. Cît de bine îşi aducea aminte cum luptase el luni de zile oa să facă din cele patru personaje din primul plan un ansamblu pictural unitar ! Din această cauză, legenda însăşi, semnificaţia omenească a poziţiei mîinilor lor, a capetelor lor întoarse unele spre celelalte, se pierduse cu desăvîrşire. La început, tabloul îl înfăţişa pe Mauriciu cum caută să-i convingă pe ofiţerii săi Exsuperius şi

Candidus să suporte bărbătește martiriul, dar apoi personajul vînjos aflat în față de tot, cel cu tunica albastră (ultramarinul regelui!) se băgase, cum s-ar zice, în vorbă, așa încît acum se putea susține la fel de bine că are loc o convor-

bire între Mauriciu și un trimis al lui Maximianus Herculeus, venit ca să-i vestească sfîntului sfîrșitul său apropiat sau ca să-l convingă să renunțe la rezistență și să aducă totuși jertfe lui Marte sau lui Iupiter. Datorită faptului că trebuia să țină seama în același timp de compoziție, de colorit, de lumină și umbră, nu prea fusese conștient de această oscilație între două interpretări posibile, dar acum era nevoit să recunoască : la întrebarea regelui nu se putea da un răspuns, sau cel puțin un răspuns neechivoc. Ca să nu se încurce în explicații fără sfîrșit, rămase la intenția inițială și arătă, într-un mod cît mai închegat cu putință, care este subiectul convorbirii idintre *primi- cerius** sortit morții și ofițerii lui.

— În clipa înfățișată în tablou sînt învinse ultimele lor șovăieli, maiestate, — încheie el, plin de speranță.

— Clipa e rău aleasă, — se auzi o voce în spatele lui.

El Greco îi arătă vorbitorului spinarea sa lată și rămase cu fața la rege.

— Șovăielile — zise acesta, zîmbind amabil — nu se răsplătesc cu o *glorie* cerească, așa cum ai pictat dumneata în chip atît de meritoriu. Dacă oamenii aceștia ar fi șovăit n-ar fi fost sfinți...

— Vreau să spun — îl întrerupse pictorul, cu înfocare, și numaidecît Filip îi dădu din nou ascultare, cum nu se poate mai amabil — că aici este glorificată schimbarea petrecută în sufletul lor, hotărîrea de a muri pentru un crez...

Făcu încă un pas spre rege, care rămase neclintit, cu ochii închişi. Şi El Greco vorbi mai departe ; acum îi veni, fără nici o piedică, un puhoi de cuvinte convingătoare. Nu băgă de seamă nici una din schimbările petrecute în spatele lui în încăpere. Absorbit cu totul de pledoaria pentru apărarea tabloului său, de dragul căruia ar fi susţinut orice şi ar fi combătut orice, nu-şi dădu seama că scîrţîitul monoton al celor trei peniţe de bronz, acest sunet îm- 80

pletit cu tăcerea, încetase ; şi că Diego de Cha- ves se scoală fără zgomot ca să ia altă peniţă de pe masă ; şi că dominicanul, rezemîndu-se din nou de spătarul scaunului său scund, face o scurtă însemnare pe marginea unui în-folio pe care îl ţinea pe genunchi, iar apoi dă de cîteva ori încet din cap, strîngîndu-şi buzele ca o femeie bătrînă, pînă ce acestea formară o crăpătură ca o muchie de cuţit; şi că apoi rămase nemişcat.

— Nici pruncii ucişi din porunca lui Irod

— şopti Filip, deschizînd ochii, ca şi cum atunci s-ar fi trezit din somn, şi făcîndu-şi semnul crucii, — nu şi-au pus în cumpănă atitudinea, într-o discuţie *şovăitoare,* cu o clipă înainte de a fi măcelăriţi, şi totuşi sînt mucenici şi sfinţi...

Grecul amuţi. La urma urmei, nu pledase ca să i se dea dreptate cu orice preţ, căci ştia cît îi sînt de vulnerabile argumentele; nu gîndi- torul vorbise, ci artistul şi mîndria lui. Ar fi vrut să mai stea de vorbă cu regele, să filozofeze şi să găsească noi puncte de vedere, pe baza cărora *Sfîntul Mauriciu* să poată fi totuşi acceptat; să discute cu acest om bătrîn şi bolnăvicios, cu ochii şterşi, care acum îi zîmbea paşnic...

— Şi în plus, maiestatea voastră s-ar fi putut gîndi la mucenicul pe care îl

sărbătorim peste trei zile — Chaves era acela care din nou şoptea grăbit, cu o umbră de nerăbdare în glas.

— Sfîntul Ioan Evanghelistul, lăudat fie numele lui, nu şi-a cîştigat titlul de mucenic printr-o convingere sau printr-o dorinţă, pe care fără îndoială că a mîngîiat-o toată viaţa, ci prin faptă. Dacă Prinţul Fecioarelor n-ar fi fost aruncat la Poarta Latină din Roma în ulei clocotind, cazană din care, datorită hotărîrii de nepătruns a lui Dumnezeu, a scăpat cu viaţă, i-am pomeni numele numai la 27 decembrie, nu şi la 6 mai.

în aceeaşi clipă, pictorul, a cărui emoţie se
81 stinsese repede la auzul cuvintelor adăugate de
către confesor, simţi o atingere răuvoitoare în şoldul stîng, cam în locul unde pantalonul bufant intra în ciorap. Unul din călugări trebuie să-l fi atins, la un semn al dominicanului ; deodată, pictorul îşi aminti că regele Filip nu dădea niciodată el însuşi semnalul terminării unei audienţe. Grecul se aplecă înspre mîna gutoasă. Camera trecu pe lîngă el ca o umbră albă şi neagră, în toate combinaţiile, apoi trei tonsuri trandafirii deasupra unor peniţe sîrguincioase, piciorul oblojit, un ceasornic — şi abia pe culoar, izbindu-se de santinela roş-galbenă, îşi dădu seama că hotărîrea regelui rămăsese neschimbată.

Pompeo Leoni nu mai era de găsit nicăieri. După o jumătate de oră de colindat, El Greoo îşi găsi slujitorii într-o cameră de oaspeţi de la parter, unde glumeau cu nişte mireni şi cu nişte grădinari, şi le dădu dispoziţii cu privire la tablou, la carul cu boi şi la lectică. Vroia să părăsească mănăstirea chiar în aceeaşi zi. Cînd trecură pe lîngă el ca să iasă, faţa brună, colerică, a lui Diego

se întoarse către ceilalţi, cu un mic zîmbet dispreţuitor. Vru să-l cheme înapoi pe Diego, dar se stăpîni şi îi urmă încet pe terasă, unde privi tufele de tisă şi lebedele care înotau într-un eleşteu mărginit de balustrade de marmură şi vase decorative de porfir. Aerul era întristător de cenuşiu ; Sierra de Guadarrama nu se vedea din partea aceea, unde perspectiva era obturată de un întunecos pîlc de ulmi, şi unde locul era pustiu, singuratic şi părăsit, încît pictorul se hotărî să aştepte acolo pînă i se aduce căruţa. Dar după cîteva clipe răsunară în spatele lui paşi, în cadenţă, şi iată-i din nou pe cei opt soldaţi, oare veneau şontîc şi parcă mai posaci şi mai îndărătnici decît în ajun. Nu salutară. Comandantul, cu un gest solemn, rupse în două o bucată mare de hîrtie mototolită, apoi îşi făcu cruce, un altul ridică spre cer un pumn strîns, şi plecară. Peticele de hîrtie foşniră în 82

zbor spre lebede. „Tovarăşi de suferinţă", îşi zise El Greco, „şi nici măcar nu l-au văzut pe rege, ca mine..." îşi aduse aminte de Diego, care era ranchiunos, şi care avea să facă acum mutre săptămîni de zile... Îi revăzu în minte pe nenumăraţii curteni şi funcţionari, cavaleri ai ordinelor Santiago * şi Alcántara *, preoţi, învăţaţi şi ofiţeri, care trecuseră pe lîngă el în ultima jumătate de oră şi care — nesuferit gînd !— păreau că au şi aflat totul despre el. Şi nici un Pompeo Leoni, care să-i ia apărarea cu o retorică *grandezza*. Rezultatul audienţei se răspîndise cu o iuţeală de necrezut ; pretutindeni zîmbete pline de răutate, hohote de rîs, afirmaţii (prinsese cîteva din ele, cînd fusese oprit de grupuri compacte, din care nu-l cunoştea nimeni) ca : „O *glorie* înainte de martirizare, nemaipomenit !" şi „Doar nu canonizezi un sfînt cînd e

încă în viaţă şi mai stă liniştit de vorbă ; nu-i aşa, don Gregorio ?" şi „Trebuie să ai ca model un miriapod sau o maimuţă, *señor,* pentru astfel de mîini !" — la care vorbitorul porni să imite cîteva poziţii ale degetelor, de pe tabloul *Sfîn- tul Mauriciu,* deşi în mod mai puţin convingător decît bufonul curţii, sau, pe ton de compătimire : *„Demente, demente..."*, vechea legendă despre demenţa lui, după care se puteau recunoaşte minţile de mina a treia...

Intrucît aceste amintiri începură să-l chinuiască mai rău decît bătaia cu nuiele, se hotărî să se ducă în camera lui, ca să-şi facă bagajul, să mai citească din Tasso, şi să nu se întoarcă pînă' nu va putea fi sigur că tabloul e în căruţă, iar căruţa gata de plecare. Tocmai cînd suia o scară îngustă, de piatră, auzi pe cineva care mergea în spatele lui, că-i rosteşte numele pe ton întrebător. Un lacheu îi înmînă o scrisoare cu sigiliu roşu. Citi :

„Noi am spus că pînza dumitale nu e nimerită pentru a împodobi un altar catolic. N-am spus că nu e o reuşită operă 83 de artă. Va fi expusă în sala consistoriu- lui Escorialului, de îndată ce această sală va fi terminată. Suma rămîne o mie şi două sute de ducaţi. Du-te numaidecît în sala tipăriturilor în-folio, unde ţi se va arăta ceva în măsură să stîrnească interesul unui artist de origine greacă. Citeşte capitolul 6, versetele 9 şi 10, şi înţelege obiecţiile noastre. Îţi dorim călătorie plăcută. Yo *el Rey*."

Nemaisperînd nimic favorabil, dar dornic să vadă acel interesant obiect grecesc, se lăsă călăuzit de către lacheu. Pesemne că totul era plănuit ca un fel de plasture pe rană, dar nici că-i păsa ; nu-i plăceau jumătăţile de măsură şi ar fi preferat să se lipsească de cei o mie două sute de ducaţi decît, de

ciudă, să nu-l poată lua cu el pe *Mauriciu* înapoi la Toledo, în triumf. Dar nu prea mai erau şanse în acest sens.

înainte ca lacheul să-l introducă într-o sală destul de mică, situată nu departe de bibliotecă, El Greco îl rugă să transmită slujitorilor săi că dispoziţiile date în legătură cu plecarea se contramandează.

În sală părea că nu e nimeni. Prin uşă, care rămăsese deschisă, răsunau ciocănituri surde, venite din bibliotecă. Ca şi sala consistoriului şi biserica Escorialului, biblioteca era încă neterminată. Sala era plină cu nenumărate lucrări în-folio, îngrămădite în teancuri înalte, sau împrăştiate pe pupitre : liturghiere, breviare şi antifonare, toate ornamentate, o singură Biblie gotică, vreo cîteva Corane, şiruri de Părinţi ai Bisericii şi de apologeţi, pe care, trecînd prin faţa lor, îi recunoscu, totul într-o lumină spălăcită, intrată prin nişte ferestre înguste. Pereţii erau goi, iar dulapurile de cărţi încă goale. Ajuns printre ultimele stive şi fiind sigur că e singur, deci avînd de gînd s-o şteargă cît mai repede — căci ce puteau fi toate acestea decît o capcană, o nouă jignire? 84

— descoperi în spatele unei mese încărcate cu cărţi un personaj castaniu, aplecat peste un obiect pătrat cu sclipiri aurii. Se opri locului, încurcat. Contradicţia dintre această rasă fran- ciscană simplă şi erudiţia prăfuită sau impunătoare din jur făcu să-i sporească buimăceala. Privirea îi căzu pe vîrful tichiei aplecate înainte ; văzu două mîini slabe de cele două părţi ale pătratului, apoi, venind mai aproape, zări şi privirea celuilalt, care îşi ridicase pieziş capul. Cu toate că-l recunoscu numaidecît pe monahul din *Patio de los Evangelistas,* ale cărui

trăsături fuseseră de neuitat, deşi dispăruseră repede printre celelalte chipuri, atît de numeroase, care îi populaseră visul din noaptea precedentă, fu nevoit să facă o sforţare extremă, ca să poată compara noua impresie cu cea veche. Din *Patio* îi rămăsese în minte o tristeţe meditativă, o singurătate profundă, plină de nestăvilită patimă, iar aici se afla în faţa unui om sever şi izolat de lume, cu trăsături colţuroase deasupra barbişonului negru şi în jurul liniei subţiri şi puţintel coroiate a nasului. Călugărul nu putea să aibă mai mult de douăzeci şi opt sau douăzeci şi nouă de ani. Dar faţa care i se dezvăluia grecului de sub gluga castanie de călugăr era ciudat frămîntată, cu siguranţă nu atît ca urmare a unei asceze exagerate, cît datorită unei predispoziţii naturale, unei agitaţii aproape sălbatice. Despre faţa aceasta nu se putea spune decît că se află într-o continuă mişcare, şi totuşi nu se mişca nimic înlăuntrul contururilor ei scofîl- cîte, în aceste orbite, în care ochii cenuşii, aşezaţi un pic oblic, priveau cu căldură, dar totodată distant şi cu hotărîre, ba chiar cu o inflexibilă mîndrie, neaşteptată în cadrul acestui ordin monastic umil. Captivat şi mut, pictorul îşi dădu seama deodată, şi în mod mai categoric decît în ajun, că acesta era modelul visat pentru călugărul din tabloul său *Inmor- mîntarea contelui De Orgaz,* care deci va tre- 85 bui să fie un franciscan, în conversaţie evla- vioasă, la extrema stingă, cu augustinul pe care îl schiţase. Faţa asta nu avea voie să-i mai scape! Trebuia să şi-o întipărească, să şi-o însuşească repede, pentru că monahii din Escorial nu veneau la Toledo, fosta capitală spaniolă, pentru care regele avea o repulsie de neînvins, după unii din cauza climei de acolo, contraindicată pentru

podagra lui, iar după alţii din pricina populaţiei amestecate, cu un procent însemnat de sînge evreiesc şi maur. Un singur lucru nu-l înţelegea încă : ce căuta acest franciscan în mijlocul ieronimi- ţilor *, augustinilor şi dominicanilor. Poate că era un partizan al lui Juan de los Angeles, predicatorul curţii surorii regelui, unul dintre puţinii mistici de la curte, deşi nu un mistic practicant, unul dintre puţinii mistici şi printre franciscani, căci în anii aceia franciscanii începuseră să-şi renege trecutul măreţ, în urma unei înţelegeri secrete cu Sfîntul Oficiu şi cu vechii lor duşmani, dominicanii, care socoteau mistica aproape sinonimă cu erezia. Juan de los Angeles era un orator talentat, dar uşor influenţabil, şi înzestrat cu toată curtenia şi mlădierea îngăduite de o existenţă lumească echivocă. Dar nedumerirea grecului nu ţinu mult, căci după cîteva clipe monahul începu să-şi depene povestea : că nu locuieşte în palat decît temporar, că o mănăstire de observanţi* din apropiere de Salamanca, unde Francisco Esquerrer — sub acest nume i se prezentase pictorului — fusese pus la dispoziţia părintelui analist *, îi dăruise regelui un exemplar de lux al Apocalipsei sfîntului Ioan Teologul, în limba greacă ; că el, Esquerrer, primise însărcinarea să i-l aducă ; şi că. după ce se achitase de această sarcină, bibliotecarul îl rugase nu numai să întocmească pentru catalog o descriere sistematică a operei, dar s-o şi arate fiecărui vizitator erudit al Escorialului, care ar dori s-o vadă ; că totodată urma să ţină la 6 mai, ziua martiriului sfîntului Ioan, o prelegere, în faţa unui auditoriu ales, despre caracteristicile ve- 86 chiului şi extrem de rarului manuscris şi despre preistoria lui,

care, datorită unei multiple schimbări de proprietar, echivala cu un compendiu al întregii istorii bisericeşti a Spaniei, începînd din epoca arienilor.

— Am studiat la Salamanca, *señor* — aşa răspunse el, pe un ton cam răguşit, la întrebarea plină de mirare a grecului, ruşinîndu-se, după cît părea, că reprezintă astfel oarecum o excepţie în ordinul franciscan — la *Collegium trilingüe *,* la *fray ** Luis de León. Sînt *magis- ter** în teologie. — Şi, întrucît celălalt îi spusese de cîteva ori *padre,* adăugă : — Am fost primit în ordin, dar n-am fost încă hirotonisit.

Deoarece fray Luis de León, faimosul augustin, era unul din cei doi eruditi oare în clipa aceea suspinau în închisoarea Inchiziţiei, grecul socoti că e nimerit să facă abstracţie de pregătirea universitară a lui Esquerrer ; fără să vrea, privirea îi căzu pe pătratul de aur : cartea id!e pe masă, unul din produsele cele mai frumos ornamentate ale artei monahale greceşti timpurii, ilustrată cu splendide miniaturi. Cu un gest domol, călugărul împinse volumul spre el.

— Vă rog să-mi îngăduiţi, ***señor,*** ca pentru o persoană cu erudiţia dumneavoastră, să las deoparte explicaţiile...

— Mă cunoaşteţi ?

— Nu. Dar o persoană de inteligenţa dumneavoastră...

Răspunsul era corect, El Greco îl privi pe călugăr, apoi începu să răsfoiască volumul; prin faţa ochilor i se perindară noi şi noi minuni ale artei miniaturale. Oricît de puţin îi era recunoscător regelui, fu nevoit să admită că o atenţie mai delicată decît aceasta cu greu s-ar fi putut imagina : să-i arate în această formă opera biblică

prezentă în mintea lui de două zile... Deodată îşi aminti de încheierea scrisorii, pe care o mai ţinea în mînă. Apoca- **87** lipsa, tema preferată a tuturor greco-orto-docşilor, o ştia aproape pe dinafară, dar avea o memorie proastă pentru numere. După ce-şi puse ochelarii pe nas, reciti în scrisoare pasajul indicat şi începu să răsfoiască înapoi. îi trecură repede prin faţa ochilor crîmpeie de fraze : „...o vreme şi vremuri şi jumătate de vreme, departe de faţa şarpelui... Şi copilul ei fu răpit la Dumnezeu şi la tronul Lui... Scoa- lă-te şi măsoară templul lui Dumnezeu..: o stea căzută din cer pe pămînt... pecetea a şap-tea... ca o carte de piele pe care o faci sul... pecetea a şasea... aveau să fie omorîţi ca şi ei..." Uite, aici e : Pecetea a cincea, capitolul 6, versetele 9 şi 10 :

„Şi cînd a deschis pecetea a cincea, am văzut, sub jertfelnic, sufletele celor în-junghiaţi pentru cuvîntul lui Dumnezeu şi pentru mărturia pe care au dat-o./Şi strigau cu glas mare şi ziceau : Pînă cînld'. Stăpâne sfinte şi adevărate, nu vei judeca şi nu vei răzbuna sîngele nostru, faţă de cei ce locuiesc pe pămînt?"

Fără să înţeleagă încă prea bine ce urmărise regele trimiţîndu-l la acest pasaj, — are să se lămurească el altă dată, simţea el cam la ce făcuse aluzie regele; într-adevăr, aici era vorba de nişte mucenici, care insuflau ură şi dorinţă de răzbunare cititorilor credincioşi ! — închise cartea şi îl privi pe franciscan. După atitudinea monahului simţi că nu mai poate rămîne mult timp în bibliotecă. Nici o urmă de nerăbdare jignitoare nu se zărea pe faţa pe jumătate întoarsă, dar tocmai asta era : fiind întoarsă, nu o putea studia, aici nu...

Veni mai aproape Ide Esquerrer.

— Nici cartea asta nu mă poate consola, fray Francisco, de dezamăgirea pricinuită de respingerea tabloului meu. Poate că n-ați auzit despre cele întîmplate; atunci sînteți unul dintre puținii de aici... Nu-mi pot reveni după această lovitură decît pictînd altul.. Sînt pictor

Fața palidă și slabă rămase absentă, iar pleoapele lăsate. Pictorul făcu un pas șovăitor înainte, înspre călugăr, care stătea în fața mesei, cu spatele spre trei sau patru vrafuri înalte de tipărituri în-folio.

— Lucrul cel mai ciudat este că Apocalipsa mi-a venit mereu în minte, înainte ca să vin încoace... Cînd am fost la rege m-am gîndit la timpul care n-are să mai fie...

— În Apocalipsă se găsește orice, așa se spune — zise Esquerrer, acum pe un ton mai blînd, idlestinzîndu-se treptat, întoroîndu-se spre omul mai vîrstnic decît el și întîlnindu-i privirea, pe care din clipa aceea n-o mai scăpă din ochi — se zice că viața noastră, a tuturor, e însemnată acolo, dincolo de timp, a dumneavoastră și a mea. Dar pentru un mistic este primejdios să vrea să pătrundă toate acestea cu mintea. Poate că spiritul grecesc i-a jucat renghiuri și autorului Apocalipsei, sfîntul Ioan Teologul...'

— Și eu sînt grec. Din Creta.

Intrucît monahul, fără să-i mai spună nimic, continua să-l privească, El Greco se duse mai aproape de el și se rezemă cu mîna dreaptă de un maldăr de Cărți. Apoi spuse agitat:

— Ca grec, multe motive idin tablourile mele le-am luat din Biserica Ortodoxă, cu toate că sînt un bun catolic, de la vîrsta de treizeci de ani... În noul meu tablou, *Inmormîntarea contelui De Orgaz,*

reprezentarea *gloriei* cereşti, de pildă, este inspirată din *Deesis*...

— Maica Domnului şi Ioan Botezătorul stînd în faţa lui Cristos şi rugîrudu-se ?

— întocmai. E un tablou cu multe portrete... Aş vrea să vi-l arăt... E greu de găsit persoanele nimerite, mai ales pentru cei doi sau trei monahi care fac parte din compoziţie... Aşa încît, dacă! treceţi vreodată prin Toledo, vizitaţi...

Capul de pasăre şi chipul de sub glugă erau
89 acum atît de aproape, încît nu se mai puteau apleoa decît înapoi sau lateral. Pictorul se aplecă într-o parte; ca să-şi reîmprospăteze curajul, se rezemă, ceva mai apăsat, de vraful de cărţi din dreapta lui, prea aipăsat chiar, căci vraful cedă, se răsturnă şi căzu pe jos cu mult zgomot, îngropînd picioarele amîndurora sub cărţi. Dar se mai auzi şi alt zgomot din aceeaşi direcţie, un mîrîit aspru, nazal şi animalic. Speriat foarte, El Greco văzu o făptură scundă care alerga tîrîş pe după celelalte stive ; apoi făptura se ridică şi o luă la goană prin sală. Era Miguel de Antona, bufonul curţii, care fugea, fiindcă fusese descoperit ! La mijlocul drumului se întoarse, maimuţări repede cu o mutră răvăşită de plăcere sadică una din poziţiile degetelor de pe tabloul *Sfîntul Mauriciu*, apoi se grăbi şontîc spre uşă. În sala cu breviare şi antifonare vui o înjurătură grecească. El Greco apucase în mîna dreaptă un în-folio, o întinse cît era de lungă, dar lăsă să-i cadă cartea înapoi ; după aceea se întoarse către Esquerrer, care nu rîdea şi din chipul căruia nu se putea ghici ce gîndeşte despre acest incident.

După o jumătate de minut, pictorul îşi luase rămas bun de la călugăr, fără să fi găsit curajul de a-i repeta invitaţia.

III. TOLEDO

În oraşul Talayera de la Reina*, aşezat pe Tajo în jos, se airdeau, de multe secole, cărămizi cu luciu metalic, care aveau mare căutare la Toledo. Casa încăpătoare, zidită sus pe stînci, lîngă fosta sinagogă *Del Tránsito,* prezenta şi ea, peste tot unde nu era împodobită cu mozaicuri mauro-andaluze, acele *azulejos'* albastre şi galbene, în şiruri nesfîrşite, în partea de jos a pereţilor, aşa că nu era de mirare că în jurul locatarului se închise, numaidecît după înapoierea lui acasă, acelaşi cerc magic, care îl înconiurase la Escorial de cînd îi respinsese regele tabloul ! Albastru şi galben : culorile tunicilor tîrîte în noroi ; le văzu din nou în faţa ochilo/r, auzi cuvintele : „Prea mult albastru şi galben, *señor*. Culori prea deschise, *señor"*, ca şi cum aceasta ar fi fost singura observaţie pe care şi-o îngăduise netrebnicul acela... Cînd, în toiul nopţii, bătînd din picioare şi făcînd scandal — ca să ştie toată lumea că se înapoiase, că fusese învins ! — văzu, în drum spre camera lui de culcare, la lumina făcliilor, pătratele sclipitoare care lunecau pe lîngă el, îşi propuse să nu mai picteze pe viitor decît în albastru şi galbeni Ar fi vrut să-i strige asta

în faţă lui Diego, a cărui tăcere sîcîitoare îl enervase în tot lungul drumului de 91 înapoiere ; şi ar fi vrut să-şi trezească soţia ca

să-i spună acelaşi lucru. Să ştie toată lumea cît de neîncovoiat va păşi el de acum înainte pe propriul său drum, în ciuda comenzilor ispititoare şi în pofida suveranilor încrezuţi! Dar Gerónima, în cămaşa ei de noapte bogat brodată, stătea lipită ide uşorul uşii şi îl aştepta atît de speriată, încît se văzu nevoit să-i aducă la cunoştinţă, cu menajamente, necazul pe care îl suferise. Ea nu zise nimic ; dădu doar din cap, ca şi cum ar fi ştiut totul dinainte, ceea ce îl enervă destul de mult. în noaptea aceea nu dormi la ea. Somnul îi pierise ; casa veche, deşi avea numeroase încăperi nelocuite, îl atrase spre locul care îi era cel mai familiar, înţrucît locuia acolo abia de vreo şase luni, planul pe care marchizul de Villena, prietenul, creditorul şi proprietarul lui, i-l dăduse, ca să se poată descurca în acel labirint din secolul al XIV-lea, nu devenise încă un obiect de prisos. Slujitorii îi căutau uneori ceasuri întregi pe băieţii lui, cînd aceştia se jucau prin beciuri de-a războiul cu maurii : dar chiar şi sus, la parter, te puteai rătăci. Clădită de un evreu bogat, completată de diferiţi membri ai familiei De Villena, bogaţi, dar cu timpul scăpătaţi, şi poate că de cîteva ori şi arsă şi făcută una cu pămîntul, casa ajunsese — de la coamă şi pînă în străfundul hrubelor paleo-maure-subte- rane, pe care el nici măcar nu le cunoştea încă pe de-a-ntregul — la fel de încîlcită şi de întortocheată ca, de pildă, aşa-numitul *Alcázar** al lui Pedro cel Crud *, unde locuia prietenul său, regidorul* don Martin de Ayala. Dar sala oc- togonală de la etajul al doilea — cea cu ventilaţia în formă de stea. — unde îşi ţinea tablourile şi

unde lucra cel mai des, ştia s-o găsească şi cu ochii închişi. Cu şuba încă pe el, începu să tragă deoparte tabloul terminat numai pe jumătate *Înmormîntarea contelui De Orgaz,* ca să-l pună cît mai departe de raza de acţiune a pîlpîirilor opaiţului. Ieşiră la iveală alte tablouri, care îl stinghereau şi mai mult încă : o *Sfîntă Familie,* pentru care îi servise

de model toată familia Theotocopuli, şi nişte Magdalene, pe care îi venea să le scuipe în obraz, într-atît i se păreau de dulcege. Îşi ura lucrările. De acum înainte îi va pune numai pe Preboste şi pe Tristân să facă toată treaba, iar el va încasa banii şi se va dedica filozofiei. Obosit de mutatul tablourilor dintr-un loc în altul, se aşeză la masă şi simţi nevoia[1] să-l mai privească pe *Orgaz:* îi păru pedant şi banal. Don Martin de Ayala îşi ţinea mîinile superbe, albe şi lungi, în aşa fel, încît păreau gata să-şi ia zborul, fluturînd neputincioase. Bătrînul don Pedro Moya de Contreras, în dreapta, stătea cu atîta nerușinare, în faţă de tot, încît rupea rîndul. În cer şedea pe un scaun Filip ; mult micşorat, ce-i drept, dar şedea în cer pe un scaun. Jorge Manuel, propriul său fiu în vîrstă de şase ani, în stînga de tot, în prim-plan, ţinea mînuţa întinsă explicativ spre minune şi avea faţa albă şi arogantă a unui copil precoce din corul bisericii. Făclia din cealaltă mînă ajungea exact în faţa veşmîntului călugărului încă neschiţat, — veşmîntul care urma să fie castaniu, aşa cum hotărîse. Castaniu ? într-adevăr castaniu ?... Cît despre el, putea fi şi negru, sau negru şi alb, sau violet cu picăţele galbene ! În Esquerrer nu-şi mai punea nici o speranţă ; nu avea să-l mai vadă niciodată. În realitate, înfrângerea suferită la Escorial nu consta în faptul că nu-l putuse determina

pe rege să-i accepte tabloul, ci în faptul că nu-l putuse captiva pe franciscan în așa măsură, încît intervenția dezgustătorului pitic să nu mai aibă nici o importanță ! Asta ar fi răscumpărat totul, chiar și dezamăgirea cu *Sfîntul Mauriciu* și toate ironiile și necazurile în legătură cu el. De ce se vîrîse tabloul ca un zid între ei după apariția lui Miguel de Antona, de ce nu mai schimbaseră decît vreo cîteva observații lipsite de importanță înainte de a se despărți ? Nu știa. Sau poate totuși : pentru că Esquerrer nu rîsese ; da, de aceea! Un rîs 93 ar fi răscumpărat totul... în drum spre camera

lui încercă să evoce în minte fața neregulată și răvășită a călugărului, dar nu izbuti să vadă în gînd decît un contur vag, și cel din urmă lucru pe care și-l putu închipui înlăuntrul acelui contur era un rîs...

Iar a doua zi dispăruse cu totul : pînă și întîmplarea o uitase vremelnic, datorită unor impresii noi. Sosiseră scrisori, comenzi, cărți, printre altele *De Libero Arbitrio **, de Erasm, una dintre puținele opere neinterzise ale marelui umanist, pe care vroia să i-o dăruiască lui Antonio Covarrubias. Gerânima, care i-o aduse, acorda dealtfel mai mare atenție comenzilor. Ca întotdeauna cînd propunea economii, își lăsa în jos ochii negri, rotunzi ca vișinele, își ascuțea buzele cărnoase și se lipea de el. Intrucît avea cu cincisprezece ani mai puțin decît el, se înțelege că în astfel de împrejurări se purta cu ea blînd și părintește.

— Muzicanții ? Muzicanții rămîn, — zise El Greco, lovind-o ușurel peste mînă.

Acum avea nevoie de muzicanți mai mult ca oricînd ! Avea nevoie de ei ca să poată continua să se simtă ca un magnat venețian, în

comparaţie cu alde Zuccaro şi Cincinnato, paraziţii de la Eseorial. Apoi :

— Ştii că Jorge şi Pablo nu mai vor să pozeze pentru Isus şi Ioan Botezătorul, dacă îi înlăturăm pe muzicanţi ?

Ironia din vocea lui, Geronima n-o prinse. Se supuse voinţei lui. De Sfintele Familii şi de Sfinţii Francisc care i se comandau soţului ei nu şe puteau lipsi, asta o ştia ea prea bine. După ce îi luă mîna într-a ei şi puse pe ea o sărutare, mai spuse ceva ideaprе pînza respinsă.

— Dar banii mi s-au 'dat, — o întrerupse el, rece, neavînd chef să dea o explicaţie prea lungă.

începu apoi să răsfoiască de zor prin hîrtii, întrebă ceva despre factotumul său Preboste, care se afla la Sevilla;. unde căuta să vîndă 94

nişte Sfinte Familii, mai întrebă şi idespre isprăvile lui Jorge şi ale lui Pabio, băieţaşul maur, pe care îl înfiase, şi ca încheiere vesti pentru a nu ştiu rîta oară concedierea lui Diego. Ea dădu aprobator din cap, pentru că şi asta era o economie, şi se pregăti să iasă din încăpere. Ajunsă în prag, zise :

— N-ai să ai din pricina asta neplăceri cu terţiarii*?

— Aş, nu, nu... Am fost foarte bine primit de rege. Nu, să nu-ţi faci griji.

Cu un oftat de uşurare, o auzi cum închide uşa. Geronima era nespus de frumoasă ; îşi dădu seama deodată de asta. Cea mai frumoasă femeie, poate, din cîte întîlnise vreodată, deşi nu era o femeie ale cărei însuşiri spirituale să-l fascineze. Mulţi ani de zile frumuseţea ei chiar şi fusese sprijinul principal al demnităţii lui: era mîndru cînd o putea prezenta, nu numai spaniolilor (era spaniolă, dintr-o familie de mătăsari

toledani), dar mai ales musafirilor străini, care se frecau la ochi cînd o vedeau, pentru că grecul nu era căsătorit legitim cu această făptură superbă. Din păcate, nu se putuse căsători legitim, dar lucrul acesta îl ştiau prea puţini, nu-l ştia aproape nimeni, căci despre dureroasa lui experienţă matrimonială din Italia păstra întotdeauna tăcere... încetul cu încetul, însă, frumuseţea ei se strecurase în nenumăratele tablouri pe care le pictase el pentru pîine şi pătrunsese în panteonul creştin, pictat şi răspictat şi răspîndit de el în toată Spania, aşa încît, după cum îşi legitimase cîndva băieţaşul, pe Jorge, la *alcalde**, tot astfel, acum, ducaţii mănăstirilor şi ctitoriilor îi „legitimaseră" ei frumuseţea. Că ea nu înţelegea nimic din arta lui, îi păsa prea puţin. Şi nu-i lua în nume de rău şi, în orice caz mai puţin ei decît fratelui ei, Juan de las Cuevas, mătăsarul, nici faptul că amîndoi puneau mai mare preţ pe candidatura lui la terţiarii franciscani, ordinul mirean deschis numai bărbaţi- 95 lor de seamă, decît pe un efect de lumină sau

pe o expresie reuşită a chipului. În ascunzişul inimii îi mai rămăsese viu un crîmpei din vechea convingere a grecilor că femeia n-are suflet, ci numai trup, acest trup însă — ce contradicţie ! —■ putînd fi „deposedat de suflet" printr-o multiplicare durabilă în obiecte care îi „cuprind" trupul în mod cu atît mai irevocabil, cu cît ele însele nu sînt cuprinse în ceea ce i-a mai rămas din suflet... Un raţionament destul de subtil ! Dar acestea erau lucrurile despre care îi plăcea să vorbească — nu cu ea, fireşte, căci evlavia ei convenţională n-ar fi putut lupta cu atîta păgînism, ci, de pildă, cu Antonio Covarrubias, bătrînul canonic surd... Avînd, încă din tinereţe, suficientă pregătire

în materie de teologie şi de mistică ezoterică, El Greco întocmise chiar cîteva lucrări filozofice originale, care analizau relaţia paradoxală dintre trup şi suflet, dintre materie şi spirit, precum Şi esenţa artei, prin metodele la modă ale neoplatonismului. Cu surdul Covarrubias practica un anumit fel de conversaţie, întemeiat pe intensificarea şi surdinizarea alternativă a volumului vocal şi pe folosirea de bileţele, pe care bătrînul, convins de geniul multilateral al grecului, le păstra ani de zile. Fără îndoială, aluzia obscură a lui Filip la umbrele apocaliptice ale mucenicilor va constitui unul din subiectele conversaţiei lor celei mai apropiate ! Căci oricît se silea şi acum să cugete cît mai puţin cu putinţă la „Pecetea a cincea" şi la toate celelalte impresii culese la Eseorial, soluţia era pregătită din afara gîndu- rilor sale, asta o simţea foarte bine. Cel mai mărunt prilej ar fi fost de ajuns ca s-o scoată la iveală. Dealtfel, voia să amîne convorbirea cu Covarrubias pînă ce va fi sigur de intenţiile viitoare ale regelui, care totuşi lăsase să[1] se vadă că nu-l duşmăneşte. Poate că exista posibilitatea oa un pictor al curţii să se mărginească lai subiecte lumeşti : pentru bani era gata să picteze şi scene mitologice sau apoteoze din istoria războaielor Spaniei. Banii erau acum 96

ceva important ; Geronima avea multă dreptate. În faţa lui se aflau trei facturi ale unor furnizori (vopsele, îmbrăcăminte, un covor scump de Alcaraz*), pe care pentru moment nu le putea achita...

După ce dădu deoparte facturile, deschise scrisorile. Erau printre ele comenzi venite din toate colţurile ţării : sfinţi Francisc şi Sfinte Familii, o Maria Magdalena la fel cu cea pe care o pictase tot

el pentru o mănăstire, deci treabă pentru Preboste şi Tristân, dar şi pentru Geronima, şi pentru Manusso, poate şi pentru bătrîna tuşa Eufrosina, şi pentru cei doi băieţi, care nu vroiau să stea cuminţi, în veşminte străine, decît dacă li se asigură în schimb lăutari la prînz. Ce-i drept, chipurile le concepea liber, dar pentru ansamblu avea nevoie de modele, cel puţin pentru aceste comenzi urgente, care, oricum, nu puteau fi lăsate pe seama ucenicilor. Strîmbînd dezgustat din nas, mormăi maxima latinească valabilă pentru aceste cazuri, pe care o ştia, fireşte, de la Pompeo Leoni: *Decies repetita placebit* * — chiar repetată de zece ori, opera lui tot va plăcea, de o sută de ori, de o mie de ori repetată, tot va plăcea, pînă ce toate bisericile şi toate sălile consis- toriilor din toată *La Madre Espana* * vor fi înţesate cu copiile lui, tot va plăcea ! îşi scoase de pe nas ochelarii de baga, îi agită deasupra mesei, dădu mulţumit din cap văzînd *Alungarea zarafilor* de deasupra căminului sculptat din faţa lui, — tabloul acesta copiat la nesfîr- şit se încadra şi el în aforismul lui Leoni, dar aici zarafii au fost cel puţin *alungaţi:* ironică mîngîiere şi autosalvgardare împotriva lăcomiei de bani ! — şi apoi îşi puse ochelarii la loc pe nas, ca să citească scrisoarea lui Martin de Ayala. în ciuda celor mai înflorate întorsături de frază, epistola exprima discreţia plină de trufie, care îi îngăduia acestui descendent al unui renumit erou al libertăţii din deceniul al treilea să se plimbe nestingherit pe stră- 97 zile oraşului Toledo, ca un anacronism viu. Dar

de îndată ce Martín de Ayala, conte de Fuen- salida, cavaler al ordinului Alcántara şi membru al Consiliului comunal din Toledo, îşi pierdea stăpînirea de sine, ieşea

la iveală demenţa ; pictorul fusese de cîteva ori martor al unor astfel de manifestări, la seratele sale lunare sau în timpul unor vizite la *Alcázar*-ul dărăpănat al lui Pedro cel Crud. Un şir de Ayala morţi stăteau atîrnaţi acolo pe pereţi ca tot atîţia sfinţi afumaţi sau prăfuiţi, privind straniu în jos, spre o pardoseală pe jumătate fărîmată sau spre un altar domestic strîmb. Dar urmaşul însuşi era şi mai ciudat. Ayala îl sprijinea pe grec în strădaniile lui de a obţine pentru pictorii din Toledo scutire de impozite ; despre asta era vorba şi în scrisoare, scrisă la spital, unde fusese internat cu un braţ fracturat, amintire dintr-o bătaie la care luase parte într-o circiumă. Aşadar, s-ar putea crede: un magistrat luminat, cú înclinaţii de mecena. Dar pe lîngă toate acestea, mai era şi un exaltat religios, care s-ar fi tîrît cu genunchii goi în pulbere în faţa oricărei prea-fericite, a oricărei false mistice ; un flagelant, după cum se şoptea, membru al unei asociaţii secrete, o asociaţie de fanatici care se biciuiau între ei înaintea procesiunilor, pînă se întărea gîrba- ciul de atîta sînge închegat. Un entuziast al originii gotice şi al „purităţii sîngelui", ceea ce nu-l împiedica însă să aibă relaţii cu vreo cîţiva evrei, dintre cunoscuţii lui El Greco, pe cel mai desăvîrşit picior de egalitate, referin- du-se, dacă veneau din Grecia, la neîndoielnica lor descendenţă din Alexandru cel Mare sau din Temistocle. El Greco se mira uneori că nu simţise încă niciodată îndemnul de a picta chipul impunător, de *hidalgo*, al lui don Martin de Ayala : poate că împotriva acestui în- demn cîntărise prea greu atmosfera enigma- tică din jurul figurii acelui om, din jurul acelui duelgiu cu atît de bizare noţiuni privitoare la onoare, un om care în acelaşi

timp lupta pentru drepturile poporului şi ale consiliului co- 98

munal, avînd în minte republica locală, iar în gură strigătul de luptă lansat cu şaizeci de ani în urmă de către *comuneros : / Padilla y Comunidad!*,* plus critici şi atacuri la adresa lui Granvelle (multe din pamfletele împotriva cardinalului urît de toată lumea fuseseră cu siguranţă tipărite în beciurile Aicdzar-ului său) şi reduceri generale de impozite, totul într-un sălbatic talmeş-balmeş. În sfîrşit, era un ascet al vremii lui, dar un ascet care nu putea fi lăsat niciodată singur cu o femeie în aceeaşi cameră ; ce-i drept, grecul nu avusese experienţe personale în această privinţă, căci Gero- nima, pe cît era de frumoasă şi de atrăgătoare, pe atît era de cuminte, aşa încît Ayala, făcîn- du-i o curte inutilă, nu izbutea decît să întărească o regulă nevinovată. Dealtfel, chiar stupidul lui dezechilibru nu-i era antipatic pictorului, care nu şovăise nici o clipă să-i rezerve contelui unul din locurile de cinste pe tabloul *Orgaz,* şi să-l picteze cu acel gest al mîinii cerut de el însuşi, numai pentru el, dintre toţi preoţii, nobilii şi notabilii din jur...

Ca să mai uite de *Orgaz,* deschise două scri- sori : una de la don Alejandro Sensino, pictorul, iar cealaltă de la inchizitorul don Pedro Moya de Contreras, cu oare făcuse cunoştinţă în 1582, cînd compăruse ca translator în procesul împotriva prietenului său Miguel Car- candil, un grec acuzat de iudaism. Inchizitorul, om în vîrstă, îi comandase atunci un tablou al lui Santiago (sfîntul Iacov cel Mare), pentru care pictorul nu trăsese încă nici prima linie a schiţei în cărbune, precum şi, sub discreţie, cîteva portrete de femei goale, ceea ce el refuzase net să picteze. Scrisoarea îi reamintea

stăruitor de prima dintre aceste două comenzi, şi amintea şi de *Orgaz,* de oare deci părea că nu poate să scape. Intrucît acest don Pedro îi era la fel de nesuferit ca şi obraznicul de Sensino — oare la rîndul lui îl ruga pe prietenul şi confratele său să-i pună o vorbă 99 bună dacă ajunge pictor al curţii la Escorial

— se grăbi să închidă scrisorile într-un sorin de abanos împodobit cu preţioase reliefuri de argint, unul din aşa-numitele *vargueños**, interzise periodic de către autorităţile locale, ca lux inutil, şi ieşi din cameră.

Avînd în faţa ochilor fantoma bîrfitorilor toledani, oare ar fi intrat în acţiune dacă ar fi ajuns să afle cele întîmplate, se duse în sufragerie, o încăpere mare şi luminoasă, cu mobilier greu veneţian şi cu o estradă pentru muzică. îşi salută unchiul, pe Manusso Theotocópuli, un om tăcut, cu ochi trişti şi saşii. Manusso îi strînse mîna fără o vorbă, semn că ia parte la necazul lui. Bătrîna tuşă Eufrosina nu era acolo. Lîngă lăutari, doi băieţaşi îmbrăcaţi elegant, micul Jorge Manuel şi micul maur Pablo de Fez, ceva mai vîrstnic decît celălalt, încercau să imite nişte paşi de dans ai băieţilor din corul catedralei, cu ochii aţintiţi cu încăpăţînare asupra lăutarilor. Geróníma îşi făcu apariţia, foşnind, albă şi somptuoasă. Într-un castron de argint aburea o coapsă de cerb. El Greco făcu un semn înspre estradă şi pe loc începură să zbîrnîie ghitarele şi să răpăie o tobă, acoperite numaidecît de trompete, care încercară să-şi îndeplinească sarcina veneţiană printr-un *reslreado* sălbatic şi extrem de vesel, tipic spaniol. În golul uşii nu se îmbulziră slugile, cum se mai îmbulzeau numai cu vreo cîţiva ani în urmă..

După cinci zile sosi o scrisoare din Aranjuez, care aduse certitudinea. Pompeo Leoni îl anunţa că în următoarele cîteva luni nu va veni la Toledo ; regele era pretenţios, iar bustul nu prea înaintase, nara stingă îl costase trei zile : *ab uno discet omnes'!* La vînătoare şi la alte distracţii în aer liber fusese nevoit să renunţe în timpul acestei şederi la ţară, dealtfel ca toată lumea, căci norii de pe orizontul politic...! În Aragón avuseseră loc ici şi colo tulburări ; lui Antonio Pérez îi fracturaseră un braţ în timpul torturii, dar acum 100
nu prea mai foloseau tortura pentru a pune mina pe documentele secrete pe care le mai poseda Pérez, cît mai ales ca să aţîţe Aragonul şi să aibă după aceea pretext să-i răpească libertăţile prin forţa armelor; se temeau de atentate împotriva lui Granvelle, care continua în mod extrem de nediplomatic să-l susţină pe amiralul Doria ca viitor comandant al flotei din Mediterană, împotriva pretenţiilor justificate ale marelui Santa Cruz. Partidul moderat al lui De Quiroga făcea neîndoielnic progrese: Luis de León fusese eliberat de Inchiziţie şi publicase o carte. Nu se ştia ce gîn- deşte regele despre toate acestea ; în orice caz, nici chiar Miguel de Antona nu mai era în stare să-i spulbere proasta dispoziţie ; suveranul fusese cu totul absorbit de o corespondenţă cu papa, în problema dacă unui episcop spaniol trebuie să i se spună *Vuestra Señoría** sau *Vuestra Señoría Ilustrísima* ;* în Portugalia iezuiţii încearcă să aţîţe poporul, în Anglia totul merge prost, la fel şi în Ţările-de-Jos, de cînd cu furia francezilor, în ciuda compensaţiei obţinute prin cucerirea cîtorva fortificaţii, cu care prilej Farnese...
Plictisit, sări cîteva rînduri şi citi următoarele :
„După cum cred că vei înţelege, dragă prietene, şansa ca să mai devii vreodată pictor al

curţii maiestăţii sale este absolut exclusă. Romulo Cincinnato a primit comanda pentru altarul sfîntului Mauriciu şi cu toate că eu însumi sînt italian — dar mai mult cosmopolit, nu-i aşa ? *Patria est ubicunque est bene*!* — nu-l fericesc defel, pentru că e un cîrpaci. Afară de asta, *eu* sînt acela care te-am introdus cîndva la rege, şi uneori, cînd stă tăcut în faţa mea, îmi vine să-i reproşez toate acestea. Cauza respingerii a ieşit între timp la lumină. Vechii dumitale duşmani, ieronimiţii, sînt cei care ţi-au făcut figura !! Cele cîteva sute de ducaţi ai bunului nostru Tristân te costă o carieră. Cred că De Yepes a băgat fitiluri nemaipomenite (rupe scrisoarea asta), dealtfel şi împotriva lui Zuccaro, care i-a tratat de sus pe călugări şi care acum va fi alungat. După cum se spune, Miguel de Antona i-a presărat în pat în repetate rînduri nişte insecte indiene care pişcă, numite libărci, şi acum nu mai poate să picteze din pricina scărpinatului. Totuşi e un mare talent, cu toată înfumurarea lui, şi nu e frumos din partea lui Filip (arde partea asta, te rog!) că i-a adăugat : «Nici unul din sfinţii pictaţi aici de dumneata n-are să te ajute să intri în rai!» Oricum : *stat magni nominis umbra* *, iar zeflemelele onoraţilor *caballeros* au acum drept ţintă îngerii lui Zuccaro, nu Mauriciul dumitale ; ultima glumă în această privinţă a fost (din partea lui don Fadrique de Castro Serna, bineînţeles) că regele a respins pînza, deoarece un bolnav de gută nu prea poate să suporte priveliştea unor degete ţinute în poziţii graţfoase..."

Pictorul împinse scrisoarea deoparte, indispus de modul ei nedelicat de a povesti un lucru lipsit de importanţă, care era penibil şi pentru el. Dar aşa făcea Leoni întotdeauna. Fără să se îndoiască nici o clipă de prietenia lui, îşi dădu seama că intenţia de a răni nu era atît de departe de el pe cît s-ar fi putut crede.

Urmărea, desigur, să ţintuiască la stîlpul infamiei o camarilă josnică, satisfăcîndu-şi astfel anumite instincte, care ar fi făcut din el un intrigant, dacă nu s-ar fi dedicat artei, putîndu-se ocupa totodată şi de intrigile altora...

„În încheiere", continua scrisoarea, „încă un avertisment serios, dragul meu Dominico. Nu vreau să te înfricoşez, dar limbajul tău deschis în timpul audienţei *nu* i-a făcut o impresie bună lui Diego de Chaves (ca să nu mai vorbim de cei cîţiva *frailes** prezenţi!) ; ştiu asta dintr-o sursă foarte demnă de încredere. În legătură cu aceeaşi problemă, te sfătuiesc în modul cel mai categoric să arzi scrisoarea pe care ţi-a trimis-o prinţesa De Eboli acum cîtăva vreme, dacă n-ai ars-o pînă acum. Fi- lip procedează în chestiunea aceasta cu o ne- înduplecare pe care n-o pot înţelege decît cei iniţiaţi, şi cunoşti maxima lui Ovidiu *annescis longas regibus esse manus*?* Ştiu că scrisoarea aceea nu are nici o legătură cu afacerea Pérez, dar poate fi folosită împotriva dumitale, şi unde mai pui că prinţesa ar putea face apel la sprijinul sau la simpatia dumitale, în ciuda refuzului dumitale eroic de acum şase ani. *Varium et mutabile semper femina*! O* fi foarte nefericită, acum, îmbătrînită şi încărunţită în temniţa ei ; să ne rugăm pentru ea..."

După ce-l imploră pe pictor din tot sufletul să ardă şi propria sa scrisoare, iar cenuşa s-o împartă în mai multe părţi şi s-o îngroape în locuri diferite, Leoni încheia cu nişte urări.

El Greco îşi vîrî scrisoarea în buzunar, dar lăsă arderea ei pentru mai tîrziu. îşi dădu seama că timp de cîteva ore nu va putea să facă nimic altceva decît, avînd în faţa ochilor refuzul definitiv, să cugete în ce fel să-şi continue activitatea de pictor. De o săptămînă de zile nu mai pusese mîna pe pensulă, ceea ce era mult pentru el... Se gîndi la rege. Socotise întotdeauna cruzimea şi ipocrizia bigotă a lui

Filip drept o născocire a luteranilor, care aveau şi ei nevoie de sperietoarea lor de păsări, întocmai ca ţăranii pe cîmp, dar acum. cînd neînduplecarea menţionată de Leoni îl lovise şi pe el însuşi, înţelese cel puţin de ce această născocire se răspîndise în lume ca născocire, şi fără să vrea simţi nevoia să-şi caute un tovarăş de soartă, dar nu-l găsi în persoana dezamăgitului Zuccaro, ci mai degrabă în figura tragică a femeii căreia îi făcuse portretul în primii ani ai şederii lui la Toledo şi care încă de la a doua şedinţă îl convinsese că pune mai mare preţ pe bărbat decît pe pictor. Intrucît pe atunci el trăia cu Geronima şi în plus se ferea de complicaţii — Pompeo Leoni îl felicitase, dar în acelaşi timp îl şi prevenise — nu se lăsase atras. Şi acum încă
se mai mira că ea nu se răzbunase niciodată. Scrisoarea trimisă cu şase luni în urmă, prin care îi cerea o copie a portretului (copia, fireşte, el nu i-o putuse trimite), fusese un ultim şi neputincios ecou din vremea aceea a înfruntărilor voinţelor. El Greco îi spusese ei cîndva că e făcută mai mult pentru politică decît pentru dragoste, ceea ce se confirmase, căci la scurt timp după aceea fu implicată într-un proces fără sfîrşit, imprevizibil chiar pentru contemporanii experimentaţi, un proces care începuse cu un asasinat la Madrid şi care avea să se încheie acum cu supunerea unei ţări întregi, Aragonul. Numai două lucruri erau sigure : Antonio Pérez era într-adevăr un trădător de ţară, şi era rivalul regelui în ceea ce priveşte favorurile fostei soţii a lui Ruy Gómez! Tot ce se povestea în plus era în cel mai bun caz pură fantezie. Filip pedepsise trădarea, supusese Aragonul, făcuse, de dragul regalităţii, toate eforturile ca să nu fie compromis de către

Pérez, dar toate acestea nu însemnau nimic, deoarece în realitate el nu făcea altceva decît să răzbune o înfrîngere galantă suferită poate cu zece ani în urmă...
Cugetînd la toate acestea, El Greco începu să-l vadă pe rege într-o lumină cu totul nouă. Imaginea înţeleptului ocrotitor al artelor, care proclama principii mărețe, pălea în faţa celei oferite de intrigantul neîncrezător şi ranchiunos, care se prefăcea că e prietenos cu victimele sale. Nu se spunea oare că ,.în zîmbetul lui e ascuns un pumnal" ? Pentru prima dată, rememorîndu-şi audienţa, simţi pumnalul îndreptat asupra sa, psupra existentei sale particulare, asupra relaţiilor sale, ridicol r'e lipsite de importanţă, cu prinţesa întemniţată. Dar izbuti să risipească repede această nălucă; în locul ei veni din nou dezamăgirea, deza-măgirea produsă de aşa-zisa minte mare, care,
— după cum reieşea din scrisoarea lui Leoni!
— îşi încălzea cele mai nimerite fraze, ca pe **o mineare neconsumată, pentru a le servi cu 104** fiecare nou prilej. Poate că şi observaţia despre sfinţii copii nevinovaţi o împrumutase dintr-o convorbire anterioară ! Ce prost fusese, să admire un om la care totul părea să fie imitaţie, imitaţie după el însuşi şi după alţii ! Escoria- lul era o copie a mănăstirii Yuste \ crucifixul din camera lui Filip se odihnise în mîinile îm- păratu'ui muribund, pe „ereticul" Erasm îl citea pentru că tatăl său îl admirase... Copie, copie, totul era copie... Chiar repetată de zece ori, tot va plăcea !... Şi mînia îi spori încă şi mai mult cînd se gîndi la pasivitatea acelei feţe palide, prăpădite, şi la posibilitatea pe care ar fi avut-o de a-l convinge totuşi p? rege, dacă monahul nu i-ar fi făcut semn să plece...

Deodată, însă, în mijlocul accesului de mînie pe cale să izbucnească, îi veniră în prim-plan idei pentru tablouri, puncte de sprijin în acel vîrtej de sentimente, provocat de firea echivocă a regelui. Nu vedea încă în faţa sa tablourile ; le crea ca pe nişte noţiuni, mai ales ca pe nişte contraste. învăţase din experienţă, încă din Italia, unde trecuse în repetate rîn- duri prin această situaţie, că nimic nu-l poate duce în mai mare măsură la autoreînnoire decît critica stupidă, negativă. Se va regăsi pe sine însuşi pictînd exact ceea ce *nu* dorea regele. *Mauriciu, Orcjaz,* c-rau ridicoli prin nota lor concesivă ; va picta *Deschiderea peceţii a cincea,* în *albastru* şi *galben*, un tablou în care mucenicii să ţipe după răzbunare într-un mod care să-l uimească pe rege cînd îl va vedea! Care să nu stîrnească zel religios, ci teamă infernală, prin spaime spirituale ! Va picta grupul Laocoon (la care făcuse aluzie regele), atît de îngrozitor de străin de toate legile es- tetice, încît regele să se refugieze bucuros la elegantul Mauriciu ! În ambele tablouri va pune multă goliciune. Va urma o viziune a oraşului Toledo, pentru că regele ura oraşul Toledo, pentru că oraşul Toledo este prea ne- sănătos pentru un om cu degetele deformate de podagră, aşa cum le va picta el în mod pro- vocator ! Apoi sfinţi — dacă se poate tot cu Toledo drept fundal — pe care curtenii nu-i vor recunoaşte şi-i vor lua drept diavoli, cu toate atributele talmeş-balmeş, în timp ce Santiago va deveni pentru inchizitorul iubitor de nuduri o nălucă îmbrăcată, al cărei veşmînt va fi viu şi ameninţător !... Santiago, sfîntui Iacov cel Mare... Acesta fu primul proiect pe care îl văzu lunecînd vag prin faţa lui, ca o umbră. Sau nu cumva era un chip cunoscut?... Fără îndoială o existenţă reală, un chip cu neputinţă de îndurat, dar din fericire iarăşi dispărut...

Mormăind, se duse la fereastră, ca să privească printre vrejurile de viţă de vie valea strimtă a fluviului Tajo. Vremea era însorită şi caldă. îşi luă ochelarii de pe nas şi, înainte de a ieşi din casă, se consolă încă vreo cîteva minute cu cele trei sau patru acoperişuri de ardezie, a căror culoare contrasta cu stîncile de peste drum ; din întregul oraş, acesta era singurul crîmpei care îi plăcea.

El Greco trecu prin *Plaza San Cristóbal,* însorită şi pustie. îşi aminti : era luni, prima dintre cele trei zile dinaintea înălţării ; în cealaltă parte a oraşului şi pe *Vega** se făceau procesiuni ; îşi aminti şi că minease carne de dimineaţă, fără ştirea Gerónimei, deprindere proastă din epoca lui greco-ortodoxă ; îşi propuse ca în cele două zile următoare să respecte mai atent deosebirea de rit, dealtfel neînsemnată. Apoi trecu pe lîngă dărăpănatul *Alcázar* al lui don Martin de Ayala, cu geamurile sparte la ferestrele dinspre cartierele de la sud de *Calle de la Puerta Llana,* unde, nu departe de mănăstirea *San Juan de la Penitencia,* se găsea locuinţa lui Covarrubias. în bibliotecă îi sărută bătrînului canonic mîna şi după cîteva clipe stăteau faţă în faţă, în semilumină, avînd între ei, pe o măsuţă cu incrustaţii de fildeş, o sticlă de vin. Pictorul îi întinse canonicului *De Libero Arbitrio* de Erasm, frumos legată în piele de viţel. Covarrubias privi cartea pe dinafară, o răsfoi cu atenţie, aducînd-o aproape de ochii săi miopi, şi apoi spuse, pe un ton solemn, care slăbea în locurile în care ar fi trebuit să se intensifice :

— *Acceptissima semper munera sunt, auctor quae pretiosa facit**. — Satisfăcut, adăugă, schimonosindu-şi într-un zîmbet gura strîmbă, penibil suptă, a cărei linie se continua în stînga sub mustaţa albă îngustă : — În ultima vreme mă ţin iarăşi

de latină ; seamănă mult cu spaniola. Simt că elina nu mai are secrete pentru mine şi nu e bine pentru un om bătrîn...

— Eu n-aş vrea să mai fiu decît grec, — zise încet El Greco. — Cînd veneam încoace mi-am dat seama. în Creta tînjeam după Italia, în Italia după Spania, dar acum, cînd îm- bătrînesc, parcă aş vrea să mă întorc în Creta.

Nu-şi dădea osteneala să se facă înţeles ; nici nu ţinea să se facă înţeles. Farmecul convorbirilor sale cu Covarrubias consta în faptul că, datorită surdinizării vocii, se transformau numaidecît în mtnoloage, în care putea pune orice — idei izolate, visurile cele mai subtile — fără să fie auzit, şi totuşi cu iluzia unei prezenţe omeneşti. Nimic mai nimerit pentru a-şi pune gîndurile în ordine. Iar Covarrubias, care ştia sau simţea acest lucru, se ferea pînă şi să privească atent mişcările buzelor prietenului său.

— Am primit de la cenzor autorizaţia de a păstra un exemplar din apărarea lui Luther împotriva acestei scrieri — zise el, aducînd din nou cartea lîngă ochi : nu vroia să poarte ochelari, era numai surd — *De Servo Arbitrio* *; nu îndrăznesc să ţi-o împrumut, dar putem vorbi despre ea. Voinţa aservită : am cugetat mult la asta, nopţi întregi de insomnie. La sfîntul Augustin şi la sfîntul Toma se găsesc dovezi în acest sens... adică dovezile unei anumite lipse de libertăţi a voinţei, care nu

107 exclude posibilitatea de a săvîrşi fapte bune...

Deodată pictorul începu să urle ! Covarrubias trase cu urechea, înţelese şi dădu din cap afirmativ de mai multe ori.

— Trebuie să citiţi — se auzi ca un tunet prin cameră, — comparaţia pe care o face Erasm

între aducerea unilaterală pe primul plan a îndurării divine de către luterani şi practica pictorilor, care, ca să obţină un efect de lumină, iac ca umbra din imediata apropiere a luminii să fie mai întunecoasă decît este! E unul din pasajele cele mai profunde. Uite, IV, 14... — îl ajută pe bătrîn să caute şi strigă: — Pentru activitatea mea caut noi posibilităţi, care întîmplător sînt confirmate de această comparaţie a lui Erasm; dealtfel, nu e mai mult decît o comparaţie, căci am fost prea multă vreme greco-ortodox pentru ca în problema predestinării şi a liberului arbitru să simt măcar cea mai mică înrudire cu Luther. În această privinţă sînt 'categoric franciscan... Franciscan...

Vocea i se stinse. Cu capul plecat, sări în sus, luă o bucată de hîrtie de pe teancul aflat la îndemîna lui Covarrubias şi cît ai clipi scrise cu abrevieri întregul raţionament. Dar în acelaşi timp continuă să vcrbească extrem de repede, uneori tare, mai tot timpul încet, explicînd mereu cu ajutorul unor scheme făcute cu creionul. Era metoda pe care o adoptase Pompeo Leoni cu toţi autoditorii săi, după ce îl văzuse o singură dată procedînd astfel cu bătrînul surd ; grecul, la rîndul lui, o preluase, mult modificată, din scrierile misticului medieval Raymundus Lullus *. Prin acest mijloc de comunicaţie, Covarrubias înţelese toimai atîta cît era nevoie, iar prietenul său se descarcă şi se uşură într-un ritm nebunesc pentru cel puţin trei zile. Ca nişte fulgere, de două ori mai luminoase în contrast cu fundalul întunecat a ceea ce rămînea neînţeles, aşa se revărsară în zigzag teoriile în jurul capului fjn şi firav al învăţatului. Canonicul păru supus unei violente pedepse spirituale; cinci bucăţele de hîrtie fuseseră umplute cu cuvinte ca „lumină" şi „întuneric" şi „pîlpîire" şi

„gnoză" şi „manicheeni" * şi „păcătoşenia materiei" şi „sfînta Treime", — aceste din urmă cuvinte fiind şterse cu linii, deoarece conţineau o idee pe care pictorul n-o mai respecta, căci dedesubt se aflau scrise într-un triunghi cabalistic cuvintele „lumină", „desen", „culoare", de asemenea şterse cu linii. Pe a şasea hîrtiuţă se putea citi „Pecetea a cincea din Apocalipsă". Covarrubias o netezi şi căscă mari ochii săi trişti, cam chinezeşti.

— Asta n-a fost pictată încă niciodată, — spuse strident El Greco, ridicîndu-şi sprâncenele negre, ca şi cum ar fi învinuit pe cineva; apoi, mult mai molcom : — Mi-a atras atenţia asupra acestui lucru duşmanul de moarte, şi se potriveşte, căci tabloul va fi diabolic, plin de diavoli în pielea goală, ca nişte rime în pielea goală, aşa cum s-a înfăţişat diavolul înaintea sfîntului Benedict, prea greu de înţeles pentru dumneata, moşule, pentru că mi-eşti drag, te duci de-a dreptul în cer, — apoi, cu o voce de stentor : — O idee *infernală,* nu-i aşa, părinte Antonio : mucenicii în faţa singurei Credinţe, cerând încă, mult după moartea lor, răzbunare, în loc să cînte la harfă în cer, cu aripi pe spinare. Dar Ioan Teologul a pus asta pe hîrtie. Omul profan nu poate explica misterul decît închipuindu-şi răul, diavolul şi păcatul originar prelungite pînă în cer, cel puţin într-un cer aşa cum îl putem concepe noi. Lumina nu poate fi Tatăl, cum credeam pe vremuri — vocea îi slăbi treptat, — ţine de culoare, de Sfîntul Duh, care are legătură cu pămîntul şi cu păcatul. Pentru noi, lumina este culoarea supremă accesibilă... Orice lumină ţine încă de noaptea întunecată a lui Juan ae la Cruz *, chiar şi f'acăra vie a iubirii, despre care vorbeşte el. Poate că totul e invers ;

culoarea c Fiul, iar desenul c Sfin- 1Q9 tul
Duh ; pînă nu cercetez asta, nu mai p t
pune nici un grăunte de grund pe pinză, ca
să nimicesc lumea... De ce n-am rămas în
Creta ?...
Mormăia. Cu o zmucitură îşi îndreptă ţinuta
încovoiată şi pipăi sub manta. Continuînd să
studieze hîrtiuţele, cu un deget tremurător
peste ele, Covarrubias zise şovăind :
— Pedeapsa iadului, dragă prietene, este,
după sfîntul Toma, o ispăşire inutilă. Dar se
poate oare picta asta ?
întinse cealaltă mînă înspre paharul cu vin,
continuînd să citească, resemnat şi cufundat
în el însuşi. Lumina albastră a după-amiezii,
care pătrundea prin ferestrele dinspre nord-
est, produse un luciu ca de oţel în părul lui
sur şi în barba lui argintie. Cu o
strîmbătură, pictorul scoase la iveală
scrisoarea lui Pompeo Leoni, însemnă cu
creionul partea din mijloc şi. fără să spună
nimic, i-o împinse pe masă, după care se
duse încet la fereastră. Covarrubias nu-l
înţelese de data aceasta. Sau poate că-l
înţelesese, tocmai, foarte bine... Inutilă ?
Da, inutilă ar fi toată munca lui de pictor,
dacă nu va veni nimeni să-l ajute.
În trecere, privirea îi căzu pe o veche ta-
piserie romanică, în gri-deschis, cu perso-
naje dispuse paralel sau înlănţuite sinuos,
care înfăţişa cucerirea oraşului Toledo de
către creştini în anul 1085 ; apoi începu să
contemple strada, cîtă se vedea prin feres-
trele lui Covarrubias. Soarele desena pieziş
pete mari de umbră şi siluete de hornuri ca
nişte corăbioare pe valul scurt al acoperişu-
rilor de ardezie crenelate ale caselor de
peste drum, printre care atrăgea privirea o
locuinţă deosebit de masivă, cu faţada
capricioasă în stil *platerescо*,* înţesată cu

motive maure şi gotice din secole mult anterioare. Deasupra lor se înălţa în depărtare turnul catedralei, cu trei fleşe, iar ceva mai la dreapta turnul sud-vestic al AZcdzar-ului, situat pe o înălţime. Casa stătea goală de ani de zile, Cu toate 110

că strada era foarte îngustă aici, cea mai mare parte a circulaţiei spre şi de la *San Juan de la Penitencia* pe aici se scurgea; preoţii şi paracliserii de colo, care duceau o raclă cu moaşte, erau fără îndoială în drum spre mănăstire, palizi şi asudaţi de pe urma procesiunii, care avea să fie desigur reluată numai- decît cu alte moaşte. Cîţiva oameni în straie semi-maure se tîrau timizi pe lîngă ziduri, în capul gol. După ce trecură, se deschise o uşă în poarta în formă de potcoavă a casei cu trei stiluri arhitecturale, şi un bărbat ieşi la soare, apoi făcu un singur pas mare spre umbră. Un chip desfigurat la mijloc trecu asemeni unei umbre. Omul mergea ţeapăn, mili- tăreşte ; abia după ce dispăru, privitorului îi veni ideea că acesta trebuie să fie comandantul soldaţilor aragonezi, cei de la Eseorial, omul cu nasul retezat de un glonte. Fireşte, se putea înşela ; pe cei opt invalizi îi memo- rase ca grup ; îi venea destul de greu să re- cunoască pe unul dintre ei ca fiinţă separată. Se întoarse.

— Cine locuieşte... ?

Mai mult nu putu vorbi. În faţa măsuţei scunde cu hîrtiuţe şi pahare cu vin stătea pe scaun un omuleţ prăpădit, chircit, îmbrăcat într-o sutană care părea să fi devenit brusc prea largă. Toate tremurau pe el; fălcile fleşcăite fuseseră împinse spre exterior de gura care rînjea dureros ; restul feţei devenise ca de şoarece ; ochii îi clipeau şi lăcrimau. Cînd El Greco îşi puse braţul pe

umerii încovoiaţi ai canonicului, auzi nişte cuvinte bîiguite :

— Nu daţi cele sfinte cîinilor...

— Nici nu aruncaţi mărgăritarele voastre înaintea porcilor, dar asta nu se mai întîmplă, — şopti El Greco, înghiţind în sec.

...Cîinilor... şi nici nu aruncaţi mărgăritarele voastre înaintea porcilor... Dar şi in-ul dependenţa dumitale a devenit prea înfrico

-şătoare. Dominico, creşti mereu şi ai să te izbeşti cu capul de cer. Eu înţeleg totul, din scrisoarea asta... Umilirea ta... Iar Dumnezeu nu e cu noi, pentru că i-am făcut sfîntului Mauriciu zece liturghii votive*... Zece liturghii votive... — ■ şi vocea i se înecă în sughiţuri.

■— Dacă sfîntul Mauriciu e om de onoare, îţi vindecă în clipa asta surzenia, prietene, — zise El Greco, nu prea tare, şi cu două linii sarcastice adinei în jurul gurii, dezminţite însă de expresia ochilor.

Braţul lui mai stătea încă rezemat în acelaşi loc.

Pe majordomul care îl însoţi pînă la ieşire — un om prietenos, care umbla întotdeauna în vîrful picioarelor, ca şi cum în felul acesta i-ar fi putut procura patronului său urechi mai bune — îl întrebă dacă imobilul de peste drum e locuit în prezent şi de cine anume. Majordomul se aplecă prin uşa abia deschisă, ca să privească acea casă, care părea părăsită. Deasupra porţii se vedea o stemă de piatră, foarte fărîmiţată, înfăţişînd un potir liturgic cu coif deasupra. Cuiele ruginite păreau bulgări de lut, cu care fusese chituită uşa, iar felinarul hexagonal nu avea nici un geam întreg.

— Abia s-a mutat cineva, messer Dominico, dar cine...?! Un domn din America. Avea cu el o pasăre verde foarte mare într-o colivie...

— Poate că-l cunoaşte don Alonso Ercilla y Zúñiga*.

—■ Cine ştie... Are o mustăcioară căruntă, nu poartă barbă... A, mi-am adus aminte, *señor!* Ceva cu Cisneros... Ceva înainte, şi apoi Cisneros.

— Doar n-o fi Ximenes de Cisneros*?

— A, nu, nu... E un alt nume înainte de Cisneros...

Pictorul îl rugă din suflet pe majordom să-l îngrijească bine pe sfinţia sa, apoi ieşi în stradă, unde începuse să sufle un vînt de seară, răcoros, dinspre răsărit.

Ajuns la *Alcázar,* îşi propuse să-l caute pe don Martin de Ayala la *Hospital de Santa Cruz,* dar se făcuse tîrziu, şi pentru că mai vroia să se întremeze privindu-şi oraşul, lăsă la stînga casa cu mici pilaştri decorativi şi cu baluştri, şi o luă pe drumul cel mai scurt spre podul Alcántara, coborînd abrupt peste metereze, prin dărăpănata *Plaza de Armas.* Un soare de un galben spălăcit lumina *Castillo de San Servando** de pe celălalt mal : o ruină crenelată, aşezată sus, pe stîncile roşii, dar

strivită de albastrul cerului. Suind pe o cărare piezişă, se feri să contemple oraşul înainte de a ajunge sus. Se simţi liniştit : pentru prima dată, neplăcuta amintire a vizitei la Eseorial dispăruse, poate datorită faptului că amărăciunea bătrînului canonic făcea ca propriile sale necazuri să pară neînsemnate. Toledo era acum un oraş împărţit în două : de o parte toţi oamenii în procesiuni, cealaltă parte pustie. La capătul străzii mai văzuse un crîmpei de procesiune : un convoi care înainta lent, înapoiat de la bincuvîntarea holdelor, vitelor şi pietrelor, cu fanfară zgomotoasă şi cîntînd „Aleluia", oameni desculţi, cu multe steaguri şi crucifixuri care se clătinau în aer. În colţul unei străzi înguste, sucite, care ducea la *Santo Cristo de la Luz **, văzuse un om dus sub stare de arest, un tînăr evreu cu ochi larg căscaţi şi cu bărbia tremurîndă atîrnată groaznic în jos: un dement, pare-se. Poate că cei care îl duceau erau *alguaciles,* căci renumiţii *familiares* ai Inchiziţiei puteau fi recunoscuţi cu uşurinţă după atitudinea lor sfidăt are şi după crucile metalice de pe piept.

Zărind galbenul vechiului crstel romanic şi albastrul vast de deasupra nu se putuse abţine de a se gîndi din nou la *Deschiderea pe- ceţii a cincea.* Ce pretenţii mai avea din partea lui acest tablou nenăscut ? Atît de neînsemnat e omul, încît nici cei mai sfinţi mucenici nu scapă de ideea răzbunării şi a damnării : lucrul acesta ar trebui să ţipe din albastrul şi galbenul tabloului, nu ca o imputare adresată lui Dumnezeu, ci ca un adevăr gol-goluţ. Dumnezeu e prea imens, prea nesfîrşit ; lucrul acesta l-au recunoscut misticii spanioli, lucrul acesta era singurul care îi trecuse, din scrierile lor, în carne şi în sînge, unde se îmbinase, în culori gnostic dualiste, cu fostele lui noţiuni greco-ortodoxe, despre inexprimabilitatea divinităţii. Dumnezeu nu poate fi sesizat ; nu se

ştie nimic despre cer. Pînă la moarte nu ne este dată decît această materie, acest prundiş de pe *rodaderos **, acest Ierihon pămîntesc din faţa lui — nu un Ierusalim ceresc, aşa cum crezuse că vede în masa de piatră, cu forme mai regulate, a Escorialului! — avînd în el toate păcatele omeneşti, care îl rod pînă ce devine un mozaic inextricabil, înlăuntrul zigzagurilor fulgerelor de pe drumurile croite pe meterezele şi pe pîlniile roşii, pietroase, ale fluviului Tajo. Un enorm labirint de străzi şi de mănăstiri incolore, care de la fiecare altă depărtare apare altfel ! Da, aici trăieşte el, în casa aceea maură înaltă a conţilor De Villena, o casă care abia dacă se ridică deasupra frunzişului din *cigarrales**. Aici, munţii din Creta fuseseră doborîţi şi turnaţi în forme omeneşti, iar în blocurile acelea de piatră trăiau şi tablourile lui. Acolo, în mănăstirea *Santo Tomé**. cea cu turnul roşu în stil *mudéjar **, va fi aşezat cîndva tabloul lui *Inmormîntarea contelui De Orgaz :* nu, nu trebuie să neglijeze comanda asta ! Şi dincolo, cu totul în spatele oraşului, era *Santo Domingo el Antiguo**, pe aceea o pictase în întregime, încă din primii ani ai şederii sale la Toledo, provocînd supărarea lui Alejandro Sensino, care primise iniţial comanda...

Ajuns în punctul cel mai de sus, se opri. De la podul San Martin, cel cu patru arce, şi de la ruinele clădirii *Baiïos de la Cava**, pînă la

Castillo de San Servando, privirea îi rătăci încolo şi încoace, cu mişcări

bruşte şi ample. Vîlvătaia de la asfinţit, ajunsă la orizont, era galbenă, iar cîmpia din spatele oraşului era învăluită în aburi violeţi. Ţîrîiau greierii. Lă- sînd în urmă al doilea cot al fluviului Tajo, ajunse pe creasta stîncii, unde începeau copacii : mesteceni şi stejari

noduroşi, printre care păşteau catîri. Ajunsese la *Virgen del Valle* *. Ca pentru a putea auzi mai bine, Alcâzarul înălţa în văzduh, ca nişte urechi, două mici triunghiuri duble, dar susurul apei, jos de tot, avea să acopere orice zgomot făcut de procesiuni. Numai *angelus* *-ul mai

răzbătu. Acum, oraşul era mai frumos ca oricînd. Avînd în ochi toate culorile pastelate ale peisajului pietros, Dominico Theotocopuli îşi făcu o cruce în faţa schitului scund şi alb de pe stînci, căruia i se spunea *la Virgen del Valle*

.IV. DOCTOR DON PEDRO MOYA DE CONTRERAS

Istoricul care i-a cknumit pe slujitorii Inchiziţiei spaniole ..ticăloşii rîvnitori ai Suzanei" n-a ştiut, probabil, niciodată cît de precis i se potrivea această definiţie lui don Pedro Moya de Contreras, doctor în dreptul civil, mare-comandor în Castilia al ordinului cavaleresc monahal Santiago şi, începînd din 1576, unul din cei trei inchizitori apostolici ai tribunalului din Toledo.

Cine a fost Suzana ? Biblia ne povesteşte că o femeie tînără, pe nume Suzana, s-a dus să se scalde şi a fost privită cu nesaţ, pe ascuns, de doi bătrîni (don Pedro era bătrîn), care ştiau că un asemenea prilej n-o să mai aibă ei niciodată ! Ştiau un lucru : că din acea clipă trebuie să guste imaginea celei privite, imagine care nu se mai putea reînnoi în viitor, după cum nici nu putea deveni realitate. Prin urmare, nici privirea pe ascuns, nici lascivitatea, nici neputinţa senilă nu erau caracteristice pentru ticăloşii rîvnitori ai Suzanei, ci imaginaţia şi memoria : aceleaşi însuşiri, datorită cărora, cu multe secole mai tîrziu în istoria omenirii, doctorului don Pedro Moya de Contreras avea să i se încredinţeze mult-cuprinzătoarea sa sarcină. De această sarcină se achita jucîndu-

se, pentru că vedea **aievea** tot ce-**şi** închipuia **şi** pentru că reţinea

totul ! Poate că era o legătură între originea sa andaluză, paleomaură, şi faptul că în conştiinţa sa se acumulaseră cele mai precise şi mai vii imagini din întreaga sa viaţă. Nu lucra niciodată. O privire fugară îi era de ajuns ca să cunoască un dosar, sau o instrucţie a Supremei, mai bine decît omul care le întocmise, aşa încît, practic vorbind, putea lăsa totul pe seama subalternilor, pe care îi domina cu ajutorul unei ştiinţe dobîndite (aşa credeau ei) prin mijloace magice. Dealtfel, era mai la curent cu diferitele cazuri, persoane, precedente, amănunte din viaţă, manifestări individuale şi relaţii de familie, decît cu legile şi decretele. Considerat mare specialist de către co-inchizitori, era chemat adeseori să-şi dea avizul în procese din alte oraşe, departe de Toledo ; chiar în chestiuni teologice, la care dealtfel nu prea se pricepea, se punea mare preţ pe părerea lui. Specialitatea lui era de fapt descoperirea mahomedanismului secret. La Toledo, locuitorii *moriscos* * tremurau şi-şi chemau copiii în casă cînd trecea el călare prin cartierul lor, înconjurat de *familiares,* care, cu degetul pe trăgaci, căutau cu luminarea contravenţii, ca de pildă : un dans suspect în *patio,* care, potrivit dispoziţiilor, trebuia să fie deschis, sau a face baie, sau a p:sti, sau a tăia beregata unui pui de găină după un anumit ritual. Don Pedro Moya de Contreras se înapoia întotdeauna foarte înviorat de la asemenea cavalcade. Fără îndoială, îi făcea o deosebită plăcere să constate că pînă şi în *Morería* *, cea cu populaţia atît de repede reînnoită, realitatea corespundea încă

întotdeauna cu ceea ce se afla în închipuirea lui. Şi mai erau acolo fetiţele de doisprezece-treisprezece ani, care, prin sîni şi prin forme feminine, se desprindeau brusc din ceata anonimă a copiilor şi pe care ţinea să şi le reaminteasca şi poate să le şi recunoască, după ani de zile, cînd, frînte de 117 o detenţie de mai multe luni, îi erau aduse

în faţa instanţei. Căci acestea erau cele mai plăcute surprize pe care i le mai dăruia realitatea : modificările în înfăţişare, produse de o şedere în temniţele secrete din *La Casa Santa* *. Temniţele propriu-zise nu le vizita niciodată ; la tortură nu asista decît rar ; toate acestea şi le putea mult mai bine închipui. Pentru cruzimi efective era şi prea pasiv, prea indolent. Iar cît priveşte fetiţele de doisprezece ani : de chinul respectiv, la care sînt supuşi bărbaţii bătrîni, rămăsese cel puţin scutit ! Specialitatea lui, şi aici, era violarea femeilor maure, cu puţin înaintea nunţii lor, dar cu măsură şi cu cele mai mari precauţii, caracteristice ticăloşilor rîvnitori ai Suzanei. Căci, în ciuda poziţiei şi puterii sale, care întrecea cu mult infailibilitatea obişnuită a slujitorilor tribuna- nalului spiritual, ştia, şi asta de cînd cu misiunea lui la Barcelona, în 1566, că reprezintă o excepţie aproape unică în cadrul unei ordini legale, care, cu toate abuzurile şi vicisitudinile ei, se deosebea totuşi, şi cu avantaj, de toate celelalte instituţii penale ale epocii. Ce-i drept, duhovnicul lui, printre avertismentele severe referitoare la păcatul principal, cel al desfrî- nării, îi strecura şi multă cazuistică, privitoare la „probabilismul"* ajuns la modă, cu ajutorul căruia puteai face ca totul să devină probabil, chiar cînd contrariul era mai probabil,

şi deci puteai dovedi că soarele e negru, refe- rindu-te în acest scop la eclipsele de soare. Duhovnicul urmărea ca în felul acesta să-i dea a înţelege lui don Pedro — acest laic suspus, care, ca inchizitor nu avusese voie să se însoare — că practicile lui sînt totuşi mai admisibile decît, de pildă, cele ale arhiepiscopului Rodríguez Luna de Compostela, din secolul al XV-lea, care necinstise o femeie tocmai în ziua nunţii ei. Totuşi, don Pedro era nevoit să recunoască, în rarele lui accese de pocăinţă, că Barcelona fusese, într-un anumit sens, nenorocirea lui, sau mai bine-zis: relaţiile lui speciale ns

cu regele Filip, pe care pe vremuri îl iniţiase la Bruxelles în tainele amorului de stradă şi care, de aceea, în anii următori, anii săi de ascetism, îl ţinuse cît putuse de departe de el, dar fără a îndrăzni să-i dea nici cel mai mic semn de dizgraţie, căci acesta ar fi putut să-l compromită pe el, pe rege, în legătură cu trecutul. Ce ciudat se petrecuseră toate acestea ! Don Pedro ajunsese la funcţia de grefier la tribunalul din Toledo şi la o poziţie înaltă în ordinul Santiago, cînd nişte informatori ai Su- premei raportară despre situaţia ruşinoasă şi mai mult decît luterană care domnea la Barcelona şi despre care, dealtfel, ştia toată lumea. Inchizitorii erau corupţi, îşi vîrau în buzunar banii proveniţi din amenzi şi confiscări şi trăiau, preoţi şi laici, cu tîrfe, care dădeau tonul în oraş şi care pe cele mai primejdioase rivale le acuzau de erezie. În înţelegere cu regele, favoritul din acea epocă, a cărui influenţă însă începuse să apună, fu trimis de către Suprema ca să facă ordine. Judecătorii se aleseră cu pedepse uşoare, dar, pentru prestigiul In-

chiziţiei, fură menţinuţi în funcţii, iar don Pedro deveni preşedintele lor; după cîteva luni totul revenise la situaţia dinainte, în cel mai strict secret. Se înţelege de la sine că această viaţă dublă, care ţinuse aproape zece ani, îi înrîurise lui don Pedro caracterul într-un mod hotărîtor. La Toledo, sub ochii probului episcop De Quiroga, marele inchizitor, don Pedro fu nevoit, fireşte, să fie mai precaut decît la Barcelona. Dar acum se rafinase, şi nici nu mai era vorba de probleme ale întregului tribunal, — co-inchizitorii lui bănuiau multe, dar nu se încumetau să ia atitudine împotriva lui, deşi erau personal fără pată, — acum nu mai era vorba de păcate comune, în care să fie doar implicat : acum îşi ducea propria existenţă, tainică şi tacticoasă, bizu- indu-se pe numele său şi pe spionii săi oţeliţi 119 şi lipsiţi de scrupule, cărora, la nevoie, la cea mai mică rezistenţă le vira sub nas o mică blasfemie, veche de ani de zile. Numiţii spioni terorizau oraşul în acelaşi mod ca şi colegii lor din toate celelalte oraşe ale Spaniei, cu deosebirea că în alte oraşe terorizarea avea loc după placul lui Dumnezeu, pe cînd la Toledo după placul doctorului don Pedro Moya de Contreras. Această antiteză nu avea alte consecinţe. Don Pedro era oricum, numai necredincios nu. Credea, deoarece credea în orice avea chip, în orice îşi putea el reprezenta. Cinismul lui, afirmaţiile lui blasfema- torii chiar, nu erau mult mai mult decît arabescuri şăgalnice, aduse înlăuntrul hotarelor de neclintit ale unicei credinţe dătătoare de fericire, iar ura lui împotriva călugărilor, — cu excepţia dominicanilor, confraţii lui spirituali, — nu avea altă semnificaţie mai profundă, decît cea a unui fenomen general la modă în anii

tinereţii lui, cînd se mai puteau citi operele lui Erasm. în ordinul Santiago introdusese chiar el reforme, care îl făcuseră să treacă, în ochii celor care nu-l cercetau îndeaproape, drept ascet aspru. Dar aceştia formau majoritatea, chiar şi în rîndurile celor ce se bucurau, în casa lui superbă din apropiere de Zocodover *, de mărinimoasa lui ospitalitate, netemperată decît de indolenţă. Acolo se alegeau cu impresia de lux barbar, în care te cufunzi adînc, fără să poţi atinge vreodată nivelul gazdei, în ceea ce priveşte trîndăveala pasiv expectativă. într-adevăr, don Pedro, cînd avea musafiri, obişnuia să stea tolănit pe spate pe divane, — nu pe un singur divan : divanele se virau ca şi singure sub trupul lui, unul după altul, — pierdut în nori de *pebete *,* dar cu privirea şi auzul ascuţite la maximum pentru orice gest şi pentru orice tuse discretă şi pentru orice altceva s-ar fi petrecut în cameră, aşa încît în negura de *pebete* nu putea prinde formă nici cea mai vagă umbră, care să nu fi fost sesizată încă de la naşterea ei de

ochii lui puţin cam proeminenţi, negri şi remarcabil de tinereşti încă, în ciuda ridurilor tulburi săpate de vîrstă în jurul lor.

În după-amiaza zilei de 16 mai se sculă dintre pernele moleşitoare şi se puse în mişcare spre locul unde îl aştepta de cîteva ore o scrisoare a părintelui Diego de Chaves. Era ziua numelui sfîntului Ioan Nepomuk *, mucenic al secretului spovedaniei şi patronul duhovnicilor ; pesemne, aşa se gîndi don Pedro, că scrisoarea se va mărgini la cuvinte de îmbărbătare şi la vreo observaţie privitoare la situaţia politică. Ca şi De Chaves, don Pedro făcea parte din partidul lui Granvelle, care căuta să menţină independenţa tribunalelor locale faţă de

Suprema şi mai ales faţă de ma- rele-inc'nizitor Gaspar de Quiroga, un om atît de cumsecade şi de ponderat, încît se pronunţase chiar împotriva proscrierii prinţului de Orania, obţinută din partea lui Filip de către De Chaves, sub ameninţarea cu iadul. Amîn- doi îi urau profund pe iezuiţi, De Chaves mai ales din cauza divergenţei în legătură cu prinţul de Orania, iar don Pedro pentru că iezuiţii nu recunoşteau Inchiziţia. Mai aveau şi alte puncte comune şi s-ar fi completat admirabil unul pe altul, dar unul locuia la Toledo, iar celălalt la Madrid sau în reşedinţele de la ţară ; de aceea îşi scriau scrisori : don Pedro scurte, De Chaves foarte lungi.

Ajuns la masă, don Pedro deschise peceţile şi, — surpriză ! — scrisoarea părea cifrată. După ce se trînti pe altă canapea aflată pe aproape, chiar sub cîteva raze de soare, care pătrundeau în cameră prin grilele artistice ale ferestrelor, mai zăbovi cîtăva vreme ca să privească dansul firelor de praf, îşi îndopă gura cu o prăjitură dulce şi cam cleioasă, apoi se suci şi se potrivi în culcuş, încît cele trei cute groase de pe burtă să se stingherească pe cît 121 posibil mai puţin una pe alţş.

Aranjuez, El Sitio Real *, 15 mai 1583.

Fiului meu don Pedro Moya de Contreras :

Dragă Pedro. A trecut atîta vreme de la ultima mea scrisoare către tine, încît ai putea crede că am uitat de existenţa ta. Totuşi, oricît de intens muncesc în slujba lui Dumnezeu şi a maiestăţii sale, niciodată nu mi-a scăpat din vedere rolul important pe care îl ai de jucat în oraşul imperial; înţelepciunea, erudiţia şi drept-credincioasa ta loialitate te îndrituiesc să primeşti o expunere completă din partea mea.

În primul rînd : mica noastră camarilă se află iarăşi în avantaj ; Granvelle stă mult mai solid în şa decît acum cîteva luni, slavă Domnului ! Faptul că regele a restituit actele privitoare la ordinul *Santa Maria de la Espada Blanca* pare să fi fost introducerea la o schimbare de front, care îl aruncă pe prietenul Gaspar aproape cu totul înapoi printre certăreţii săi canonici. împotriva Neapolelui şi a ereziilor care îşi tot ridică mereu capul acolo, se va interveni cu asprime ; eminenţa sa a obţinut asta, printre altele, cu umilul meu ajutor; de asemenea a obţinut şi numirea amiralului Doria, bunul genovez, împotriva căruia mocofanul acela fanfaron nu mai are nici o şansă. Nu mai poate fi decît o chestie de cîteva luni. Fie ca sfîntul Dominic să ne ajute, ca regele să nu se răzgîndească din nou şi să nu-şi plece urechea la şoaptele acestui *Obispillo *,* gustos ca salam, dar nesuferit ca prelat. Ce-i drept, poporul ţine foarte mult la Santa Cruz, dar planul *Armadei* *, care în ultima vreme se conturează tot mai precis, va calma desigur din nou spiritele, cu atît mai mult că Santa Cruz urmează să preia comanda. (Sper să rămînă în Anglia şi să se extermine şi pe sine însuşi, după eretici.) Printre celelalte cauze ale nemulţumirii generale, sîn) cîteva, poate, mai puţin lesne de înlăturat. Vorbesc despre nemulţumirea generală alimentată de elemente rebele din Portugalia, de blestematul de Aragon, pe care are să-l coste cel

puţin o sută de capete după ce o să-l avem pe prietenul nostru Pérez cu totul în puterea noastră, de îngrozitorii iezuiţi, de hughenoţi şi, dacă mă întrebi, chiar şi de aşa-numiţii mistici, ca fratele meu de ordin Luis de Granada *, care ştie să bîrfească şi e bun de gură, dar nu mai are nici un dinte în ea, şi Luis de León, şi Francisco Sánchez, nebunul erudit. E adevărat că De

León e liber acum, ■— trebuia să i se dea drumul, ca să i se astupe gura partidului advers, cu toate că lui Dumnezeu, cu siguranţă, nu-i poate fi pe plac eliberarea lui, — dar Sánchez rămîne închis, pînă ce recunoaşte că unui profesor universitar de filologie îi revin alte îndatoriri decît să susţină că pe Mîntuitor nu l-a tăiat împrejur sfîntul Simion, ci Maica Domnului, sau să se îndoiască de tezele sfîntului T'oma, — mă îngrozesc că trebuie să aştern pe hîrtie această jignire adusă lui *princeps scholasticorum**. Cum se tot strecoară mereu pestilentul spirit luteran, acest balaur cu multe capete, în iubita noastră Spanie, schimbîndu-şi întruna masca! Sau poate că sînt încercări trimise nouă sub chipul celor ce păşesc pe căile întunericului ? Dacă-i aşa, atunci trebuie să îndurăm încercările într-un mod vrednic de Biserica militantă, — şi cu asta am ajuns pe terenul dumitale.

Dragă Pedro, fără să mă îndoiesc, o clipă măcar, de încercata dumitale perspicacitate, îndrăznesc totuşi să-ţi dau cîteva sfaturi, care îşi găsesc îndreptăţirea în larga perspectivă dobîndită de mine datorită poziţiei mele. Sînt cinci, pe care am să le numerotez :

1. Pe *moriscos* lasă-i deocamdată în pace şi mărgineşte-te la toate manifestările

de răzvrătire
provenite din popor
şi ajunse la urechile
Sfîntului Oficiu :
pamflete împotriva
lui Granvelle,
instigări de care se
fac vinovaţi emi-
granţii portughezi
şi *manifestados* * aragonezi.
Pedepse : de
preferinţă galera ;
întreaga ami- 123
ralitate se plînge de
lipsa de vîslaşi

2. .Regidorul don Martin de Ayala este, potrivit convingerii mele, pe care o împărtăşesc mulţi, un gogoman neprimejdios, un om care trăieşte încă în epoca împăratului Carol şi pe care nu-l interesează cîtuşi de puţin problemele actuale. Păstrează faţă de el limitele unei supravegheri convenabile ; a face victime inutile este şi aici nerecomandabil, căci la urma urmei mai avem nevoie de bunăvoinţa consiliului comunal din Toledo, ca să urce impozitele, condiţie absolut necesară pentru îngenuncherea Angliei.

3. împotriva evreilor : mai multă severitate ca pînă acum ! Au venit la Toledo mulţi ma- rani * portughezi, care caută să se îmbogăţească aici. Cele spuse sînt valabile, fireşte, şi pentru *moriscos* bogaţi, dar ştii la fel de bine ca şi mine, dragă Pedro, că la Toledo cea mai mare parte dintre ei se află la închisoare. O predică pe stradă, despre *„la mala sangre* ' a neamului lui Iuda" sau altă temă similară ar fi de recomandat, pentru a se obţine colaborarea gloatei; asta o mai face să uite că e nemulţumită. Dacă ceva merge prost, putem să dăm vina pe evrei, care dezorganizează economia, şi nu e nici o nenorocire dacă suferă cu acest prilej şi cîte un *conversa* * loial (dar există ?), căci, după cum se exprimă atît de suculent Cicero : *de duobis malis minus est eligendum *.*

4. Iezuiţii : să nu-i persecuţi, ci să-i strîngi cu uşa. Mai ales să nu-i persecuţi ! După marea ceartă privitoare la sinodurile provinciale, trăim acum din nou într-o perioadă de înţelegere relativ suportabilă cu Sanctitatea Sa, în timp ce ordinul poate pune fără îndoială la activul lui, prin munca desfăşurată la Douai şi la Reims, oarecare merite în problema pregătirilor R.I.P. *-ului ereziarhului, a cărui culoare o găsim dacă amestecăm între ele culorile Aragonului

(nostimă coincidenţă ; nu ?). Dar padre Juan de Mariana * trebuie să se mai aleagă înainte de moartea mea cu vreo cîteva cucuie ; îmi datorezi asta, dragă prietene. Dealtfel, las asta cu totul în seama dumitale ; n-are prea mare importanţă. Sforăriile iezuiţilor din Portugalia iau ici şi colo forme atît de groteşti. încît au devenit ceva care tine mai mult de casa de nebuni decît de Sfîntul Oficiu ; îţi- amintesc doar de apariţia în public (sub auspiciile lui Luis de Granada) a ..misticei" Maria de Visitacăo*, pe care dealtfel instanţele portugheze au pus de mult ochii.

5. Vorbeam despre amestecarea de culori şi as fi putut folosi această temă pentru o tran- zitie frumoasă şi nesilită, de tio retoric, aşa cum foloseşte cu atîta plăcere bravul nostru franciscan, prietenul tuturor. Juan de los Ăn- geles, în drăgălaşele lui predici, de pildă cînd & ajuns din nou la descoperirea că noi domini- canii n-o socotim pe Fecioara Fecioarelor des- tul de neprihănită. Dar s-a terminat cu asta ; în treacăt un al 6-lea punct şi iartă această întrerupere : e pe drum o bulă papală, care in- terzice orice scriere în limba ţării despre Ima- culata Concepţiune, şi-mi pare bine, pentru că behăitul ăsta idiot al franciscanilor, care nu ştiu nici măcar ca lumea latineşte, devine un cui în plus la coşciugul meu. Pe orice minorit care vorbeşte sau scrie despre asta, înhaţă-l, te rog ! Dar să revenim la chestiune ! Este vorba acum despre pictori, dragă Pedro, despre aceşti meseriaşi murdari şi înfumuraţi, pe care bunul nostru suveran, — îndrăznesc să aştern asta aici, deoarece scriscarea este cifrată, — îi ocro- teşte într-un chip aproape criminal. Sau nu cumva e în interesul ţării ca vistieria să fie jefuită de dragul unei clădiri care să întreacă neapărat Roma şi Florenţa ? Căpitanul italian de tîlhări se întoarce din fericire în scurt timp

în patria lui zgomotoasă, spre marea durere a lui Miguel de Antona, înţelegi dumneata de ce. **În** ce priveşte vistieria, piticul are **într-adevăr** merite ! Dar, ca să rămînem la victima lui Miguel : Federico Zuccaro şi-a pictat îngerii cel puţin îmbrăcaţi cuviincios, dar confratele lui, despre care vreau să scriu acum şi pe care cu siguranţă că-l cunoşti, ne-a înfăţişat sfinţi într-un dubios stil Veronese, aşa cum ies ei din pîntecele mamei lor, şi de aceea am socotit că e de datoria mea să intervin şi să-l determin pe rege să nu accepte tabloul, nici pe autor ca pictor al curţii. Mi-am dat destulă osteneală, dar pînă la urmă am izbutit, cu ajutorul lui Aristotel, şi al unei anumite scrieri fără însemnătate a lui Gilio, sau cum l-o fi chemînd pe mîzgăliciul acela, iar don Felipe, — deşi în mare admiraţie pentru pînza numitului Dominico Theotocopuli, pe care l-a calificat cîndva, vorbind cu mine, drept cel mai mare artist din toată Spania, — s-a lăsat convins că aici avem de-a face cu o scenă categoric nebisericească. Mă aşteptam ca o *bila podrida* gustoasă şi grasă, mîncată la bunii noştri ieroni- miţi, să-l despăgubească din plin pe zugrav de respingerea suferită. Dar ce crezi că face cîinele de grec ? *Cere o audienţă.* Relatarea ei amănunţită, dă-mi voie să ţi-o fac altă dată; omul a fost foarte obraznic, iar regele a fost admirabil în ironia lui ucigătoare, al cărei secret numai el îl cunoaşte. Tipăritura lui Gilio a fost pomenită la momentul potrivit. Dar toate acestea nu au decît importanţă anecdotică. Ceea ce contează este că pe acest El Griego, cum mi se pare că i se spune, l-am prins în timpul convorbirii cu o afirmaţie care mirosea clar a luteranism. S-a înfierbîn- tat şi a ciripit mai mult decît avusese de gînd. Să nu mă înţelegi greşit : n-a fost o declaraţie făţişă că e de partea lui Luther şi Melanchton, n-a fost

ceva care să justifice o arestare imediată. Nu
făcea decît să *sugereze* luteranismul ; vorbele
lui aveau un anumit *iz* de erezie, şi pe mine
nasul mă înşală în privinţa asta la fel de rar, pe
cît de rar

se lasă împiedicată Inchiziţia de un *non liquet** de a porni o urmărire judiciară. Dacă ai fi pătruns mai adînc în filosofia tomistă, dragă prietene, — dar sfera lumească, în care îndeplineşti o muncă atît de preţioasă, te ţine departe de minunile dialecticii, ştiu şi aprob asta, — ţi-aş fi repetat întreaga convorbire, cu toate comentariile dogmatice şi apologetice de trebuinţă, pe care le prilejuieşte; deocamdată este de ajuns pentru dumneata să afli de susţinerea lui, că *modificarea stării de spirit cu puţin înainte de martirizare, intenţia de a muri pentru credinţă, este de mai mare însemnătate decît mucenicia însăşi!* încă un pas, şi ne aflăm cu ambele picioare pe teren luteran : nu contează decît credinţa, faptele bune nu, sau foarte puţin, omul păcătos nu e ţinut să adauge ceva la comoara faptelor bune şi lăudabile a sfintei mame Biserica ! Nu începe oare să se audă grohăitul porcului german Nicolaus Amsdorf, care bate cu copitele în întreaga doctrină a justificării sacramentale, aşa cum a fost ea sustrasă totuşi, odată pentru totdeauna, prin *professio fidei Tridentinae **, murdăririi eretice : *„Dass die Propositio, gute Werke sind schädlich zur Seligkeit, eine rechte sei..."*?*

Dar nu vreau să te mîhnesc cu pălăvrăgeala de beţie a unor nemţi, — am avut destulă bătaie de cap cu Fuggerii *, care îi mai împrumută şi în prezent regelui bani cu treizeci la sută dobîndă, — mai bine să vedem ce e de făcut. Uite : don Felipe tot îl

mai socoate încă pe grec ca fiind un artist foarte important, îi pare rău că a fost nevoit să-i respingă tabloul ca piesă de altar şi ar dori s-o dreagă. Nu cred că exagerez dacă spun că întîmpla- rea asta i-a provocat un greu conflict de conştiinţă, ceea ce nu prea e recomandabil pentru sănătatea lui şi nu face decît să-l abată de la interesele cu mult mai importante la care 127 trebuie să vegheze ca *defensor fidei**. Dar de îndată ce s-ar stabili că Theotocôpuli e un eretic, s-ar schimba totul dintr-o lovitură, aşa încît îţi revine sarcina să-l ţii sub observaţie şi să strîngi cît mai multe dovezi privitoare la convingerile lui eretice. Pentru asta n-ai nevoie cîtuşi de puţin să te mărgineşti la Luther sau la Calvin, cu toate că aceştia sînt de preferat, pentru că de douăzeci şi trei de ani n-a mai fost ars pe rug nici un luteran mai de seamă. Dar şi noul socinianism *, care neagă Sfînta Treime, este de ajuns, sau valdezii, sau prozeliţii lui Valdes ; grecul nostru a stat mulţi ani în Italia, după cîte am auzit; în plus, a fost botezat iniţial ca greco-ortodox, ceea ce s-ar putea specula eventual împotriva lui, în legătură cu tratativele de acum cîţiva ani dintre patriarhul le- remia şi luteranii din Württemberg, pentru o fuziune a celor două Biserici („Biserici", am scris, şi pana nu-mi tremură ; „Biserici", care sînt faţă de a noastră ca cei doi tîlhari faţă de Mîntuitorul răstignit!...). Toate măsurile următoare le pot lăsa cu deplină încredere în seama dumitale; cred că nu ţi-ai uitat experienţa inchizitorială din 1559—1560 ; dar să nu uiţi un lucru : *ţii precaut*. Oricît de intim am impresia că-l cunosc pe suveranul nostru, el

este şi rămîne imprevizibil, chiar şi pentru mine. Un singur pas pripit din partea dumitale, acum îţi pot destăinui asta, şi poziţia dumitale ar fi în primejdie. Procesul ar merge înainte, regele nu s-ar atinge de competenţa judiciară a Sfîntului Oficiu, dar dumneata ai pierde poate totul. Regele are ceva împotriva dumitale, ştii asta la fel de bine ca şi mine, şi de îndată ce-i aduci măcar vorba de pictorii lui devine morocănos şi melancolic. Ce spune Predicatorul ? Dacă şarpele a muşcat înainte ca să se fi rostit des- cîntecul, acesta nu mai ajută la nimic nici în cazul celui mai bun descîntător... De aceea : nu-l înhăţa pe grec înainte de venirea curţii la Ţoledo, la **Ş decembrie,** de ziua Imaculatei Concepţiuni. Pe urmă ai tot timpul să te documentezi şi poţi cu ajutorul lui Dumnezeu să prezinţi un proces-verbal bine adus din condei de îndată ce se va fi înapoiat regele la Madrid, un proces-verbal împotriva căruia nici De Quiroga, nici veşnic şovăitoarea Suprema să nu găsească nimic de obiectat. Dacă izbuteşti să faci ceva în acest sens, nu e exclus să recîştigi ceva din vechea influenţă asupra regelui, — iar eu, personal, aş aplauda, deoarece cu o astfel de tinereţe în urmă, nimeni nu trăieşte ca ascet la cincizeci şi şase de ani. într-adevăr, faptul că a putut să devină inofensivă nu numai prinţesa De Eboli, dar odată cu ea şi propria sa tinereţe, are pentru rege o importanţă mult mai mare decît cea a procesului împotriva unui trădător de ţară ! Iar în plus, l-am putea îndemna să întoarcă spatele nu numai Escorialului, ci şi deşartee şi costisitoarei preocupări pentru artă. Ca

încheiere, înainte de a-mi lua rămas bun de la dumneata: va fi trimis de aici cineva, ca să se ocupe de această afacere independent de dumneata şi în condiţii mai discrete. Nu-i stingheri activitatea, dacă se întîmplă să-l întîlneşti.
Cu bine, fiule; pomeneşte-ne în rugăciunile dumitale.

Diego de Chaves

Inchizitorul rămase multă vreme cu ochii închişi, ascultînd bîzîitul insectelor care se izbeau de geamuri. Scrisoarea, adică hîrtia care lunecase pe canapea, nu mai exista pentru el. Despre schimbările

politice era infor-
mat ; avea spionii
lui la curte, după
cum îi avea Chaves
pe ai săi la Toledo,
iar reţinerea
tuturor acelor
indicaţii şi sfaturi i-
ar fi servit numai
unui singur scop :
să nu le urmeze
decît pe cele pe
care şi le propusese
dinainte el însuşi.
Rîse scurt despre

observaţia lui De Chaves cu privire la proiectul or- 129 dinului *Santa Maria de la Espada Blanca*

,marele ordin al Inchiziţiei, cu ajutorul căruia De Quiroga încercase să grăbească centralizarea în Suprema şi în Marele-Inchizitoriat. Pentru a deveni membru acolo trebuia să dovedeşti sînge pur pe patru generaţii şi toată lumea ştia că De Chaves s-ar fi poticnit de la a doua. În afară de motivele politice de a combate planul, avea deci şi altele, personale… Dar, la urma urmei, asta avea la fel de puţină importanţă ca şi tot restul, — afară de un singur punct, poate : ultimul. Era ceva nou. Şi îl interesa cu mult mai mult decît eventualitatea unei dizgraţii.

Tot cugetînd la al cincilea punct al lui De Chaves, băgă de seamă că mai este încă absorbit de perspectiva cu totul excesivă a scrisorii, care îi acoperea ca un paravan tot restul conştiinţei. Dar nu dură mult şi filele albe se întoarseră singure, lunecară sau îşi luară zborul fîlfîind, iar în faţa lui se ivi o încăpere, mai întîi goală, apoi populată cu personaje care se rînduiseră pe un singur plan. Un tablou mare, neterminat, închidea încăperea : un tablou care avea, pe porţiunile terminate, negru mult şi galben puţin, un galben deschis. Dar încăperea se dădu peste cap, iar el vorbea, în unul din coridoarele din *La Casa Santa,* cu un bărbat scund, oacheş, a cărui frunte ţuguiată i se păru deosebit de enervantă. Apoi se suprapuse, în

unduiri uşoare, imaginea, ceva mai ştearsă, a unei camere de locuit, unde el, ascuţindu-şi buzele, se apleca asupra unei mîini de femeie, pe jumătate acoperită de dantele. Apoi omul acela făcu un pas înspre el, într-un mod în acelaşi timp şovăitor şi recalcitrant, — femeia, estompîndu-se, se pierdu în neant cu doi băieţaşi agăţaţi de fustele ei, — şi zise cu ton hotărît : *„Pintura deshonesta *,* nu, don Pedro, nu, îmi cinstesc prea mult arta ; fii bun şi te adresează lui Blas del Prado sau lui Sensino...". Sensino, la rîndul lui, fugi în faţa lui printr-un coridor lung şi umed, spre un atelier, unde, zîmbind ştrengăreşte, începu numaidecît să arate cu degetul o pînză cu multe forme trandafirii. Cineva îl bătu uşor pe umăr. Sensino dispăru. Acum catedrala. O întîlnire, cu totul întîmplătoare, cu femeia aceea cu mîinile înfăşurate în dantele ; plimbarea împreună cu ea pe lîngă *trascoro*,* sub razele de lumină pătrunse prin *Transparente* ;* oameni care se dau deoparte, plini de respect ; cu acest prilej, inspecţia numeroaselor *sanbenitos*, acele tîrsîne infamante, atîrnate pe vecie, cu numele scrise pe ele, dintre care cîteva fuseseră din nou date jos de către nişte penitenţi răzvrătiţi, — la urmă o nouă sărutare de mînă... Şi apoi, deodată, fraza aceea, aproape materializată sonor : „Pe *mo- riscos* lasă-i deocamdată în pace!" Păi da, asta era cealaltă răscocire a lui De Chaves, o răscocire nostimă, dacă a înţeles-o bine, căci De Chaves se gîndea la maurii bogaţi, iar el la femeile maure. Timp de şase luni, deci după Ines de Torres, metresa lui don Martin de Ayala, mult prea slabă, nu se mai atinsese de nici o femeie creştină, comportare care, dacă ar fi constatat-o la altul, l-ar fi făcut cu siguranţă să se gîndească la erezie... Văzu în faţa lui trupul acela de femeie, cucerit cu tot felul de mijloace viclene, văzu că nu e de soi,

văzu că există şi ceva mai bun ; apoi izgoni vedeniile din *forum internum** şi, ridicîndu-se în capul oaselor, luă în mînă clopoţelul. Pe dată se deschise ceva în spatele lui, lunecînd fără zgomot.

— Adu-l pe Alejandro Sensino, — scînci don Pedro, care se şi culcase la loc, cu mîinile îndoite pe burtă.

Slujitorul o şi luă la goană spre *Posada de la Sangre* *, unde mărunţelul Sensino putea fi găsit cel mai adeseori pe la ora aceasta. Dacă-l găsea, putea să dureze cinci minute ; în caz contrar, după alte două minute porneau, tot în goană, cinci *familiares* şi toţi cetăţenii pe care îi puneau aceştia în mişcare, ca să scotocească prin întregul Toledo, şi a- tunci Sensino venea într-o jumătate de oră.

Nu dură nici un sfert de ceas. În timp ce aştepta, continuă să cugete în voie. Surescitarea trupească pe care i-o provocase femeia aceea, şi-o stăpîni lesne. Cînd îi venea greu să se stăpînească, proceda de obicei în felul următor : îşi închipuia, pînă în cele mai mici amănunte, o plimbare cu mama lui, de-a lungul Guadalquivirului, cînd avea şapte ani. Cu prilejul evocării, nu se simţea mişcat, aşa cum sînt de obicei bătrînii copleşiţi de amintirile din tinereţea lor ; nici n-o iubise prea mult pe mama lui ; îşi imagina pur şi simplu plimbarea, într-un peisaj dogoritor, pe jumătate maur, în împrejurimile castelului tatălui său, — şi asta ajuta întotdeauna. Dar acum nu fu nevoie, pe de o parte deoarece surescitarea fusese prea* mică pentru ca să recurgă la mijloace de calmare, iar pe de altă parte din pricina sentimentelor cu totul diferite pe care i le stîrnea soţul femeii, pictorul. Sentimentele acestea semănau, mai mult decît cu orice altceva, cu setea de răzbunare, sau mai bine zis : erau în legătură cu neputinţa lui de a uita jignirile, — o deosebire subtilă, dar principială

la un om cu firea lui. Care jigniri ? în primul rînd nu fuseseră intenţionate. Mai mult ca sigur, Dominico Theo- tocopuli îi călcase pe bătătură şi pe toţi ceilalţi clienţi, care, sub cine ştie ce pretext clasic, îi ceruseră desene cu femei goale, îmbrăţişate în anumite poziţii, şi poate că se purtase aşa şi cu regele. Don Pedro rînji discret, din sadism, atît cu privire la pictorul dezamăgit, cît şi cu privire la omul al cărui intim fusese şi ale cărui simţuri adormite mai erau cu siguranţă tulburate fugar din cînd în cînd de amintirea unor alegorii excitante scornite pe vremuri de ci amîndoi şi rămase mai presus de posibilităţile chiar ale unui Tiţian... Tot aşa şi amînarea predării lui *Santiago,* comandat pentru 25 iulie din acel an, ziua numelui sfîntului, putea fi justificată. Poate că nu era de vină pictorul, sau acesta avea alte comenzi, mai rentabile, sau tabloul îi plăcuse atît de mult, încît se hotărîse să-l păstreze pentru sine şi să nu-l dea decît cu chirie, aşa cum se pare că făcea ades. În sfir- şit, a treia jignire : faptul că lui, lui don Pedro, i se rezervase iniţial în tabloul *înmor- mîntarea contelui De Orgaz* un loc secundar, motivat, dealtfel, prin valoarea picturală a capului său lat şi bărbos, detaşat pe fondul negru, ca să echilibreze nişte feţe mai slabe, dar puse mai în faţă (explicaţia o putuse urmări cît se poate de bine), fusese reparată în mod atît de mulţumitor prin poziţia actuală, — la o jumătate de metru mai în faţă decît ceilalţi, care în timpul şedinţelor comune de pozare îl tot împingeau mai în faţă, unii dintre ei cu zîmbete şi plecăciuni smerite, — încît ar fi fost pur şi simplu o prostie să se mai plîngă. Şi totuşi îl ustura ceva. Totuşi, prin punerea în aplicare a planului lui De Chaves, „setea lui de răzbunare" ar fi fost satisfăcută în aceeaşi măsură ca şi senzualitatea lui, prin cucerirea acelei prăzi delicioase, care ar fi

consituit rezultatul accesoriu al acţiunii. (Ca să-şi dea seama că ciudata sa ranchiună pasivă este provocată mai puţin de cele trei jigniri cu tablourile, cît mai ales de însăşi firea pictorului, de caracterul ei mîndru, brutal şi hotărît, uneori capricios şi bizar, chiar anormal, don Pedro nu era înzestrat cu o minte destul de speculativă ; oricît de precis observa tot ce se petrece în sufletul lui, nu era în stare să combine idei despre suflet, şi asta cîtuşi de puţin din cauza unor deficienţe intelectuale, ci numai şi numai pentru că în acel caz precizia reprezentării i-ar fi dispărut.) Dar cu puţin înainte de intrarea lui Sensino, arşiţa străbătută de bîzîitul muştelor îj făcuse să fie atît de mărinimos, încît îşi propuse să-l cruţe pe soţ, dacă acesta nu-i va pune piedici în drumul către delicioasa pradă. Atunci ar putea fi de ajuns numai cîteva mici intimidări, cîteva aluzii cu tîlc; procesul ar pluti în aer atîta timp cît el, soţul, s-ar împotrivi, — putea să plutească mult timp, foarte mult timp, ceea ce ar contribui destul de mult ca plăcerea să crească ! — dar de îndată ce s-ar învoi, s-ar preface, vorba lui De Chaves, într-un non *liquet* juridic, dogmatic şi apologetic... Dealtfel, cine era femeia aceea ? Provenea dintr-o familie de oameni de treabă, mătăsari, dar nu prea bine văzuţi în sînul breslei. Şi nu era nici măcar măritată : din asta s-ar putea bate eventual monedă ; sau din prezenţa micului maur, pe care îl creşteau...

— Excelenţă, am şi sosit!

Pictorul Alejandro Sensino, care rostise aceste cuvinte, pe un ton perlat, se apropie cu paşi mărunţi şi grăbiţi, cu burta înainte, ca şi cum ar fi vrut să-i ofere lui don Pedro *faja** roşie petrecută de trei ori în jurul mijlocului ; cînd ajunse lîngă canapea se lăsă pe un genunchi. Sărută una din mîinile care odihneau

pe cealaltă burtă şi se sculă din nou în picioare, brusc şi triumfător, ca un cocoşel gata să cînte cucurigu. Fruntea lui lată trăda inteligenţă, iar gura lui cochetărie feminină ; barbişonul lui blond şi mătăsos părea alcătuit din două cozi de fată, trase în faţă şi pieptănate ca un singur scul. Din 1577, cînd tablourile de altar pentru mănăstirea *Santo Domingo el Antiguo* îi trecuseră pe sub nas, lucra ca agent secret al Inchiziţiei, fără simbrie, şi bănuit de puţină lume ; întrucît multiplele lui vizite în casa lui don Pedro Moya de Contreras se cereau explicate, nu mai picta decît aproape numai pentru acesta, iar inchizitorul îi vărsa o mică indemnizaţie lunară,

— Alej, — zise don Pedro printre dinţi, dar acest „Alej" nu era un semn de familiaritate, ci de repulsie faţă de prenumele prea lungi, — după 8 decembrie am să pot să te primesc eventual printre *jamiliares* şi am să-ţi fac poate rost şi de un brevet de înnobilare.

Nu-l privise încă nici o clipă pe Sensino, care acum se prosternă din nou la pămînt şi bîigui încîntat :

— Sînteţi prea bun, excelenţă.

Cînd Sensino se sculă din nou în picioare, don Pedro zise :

— Atunci e Imaculata Concepţiune şi deci, pentru minţile luminate, o împuternicire pentru aventuri mascate. Ca să pătrunzi într-o căsnicie n-ai nevoie să fii Sfîntul Duh.

— Cum aşa, *senor inquisidor ?*

— Păi,... cînd soţul e plecat, sau la închisoare, sau cînd meşthereşte pe schelă, sau stă în atelier şi pictează, atunci soţia concepe imaculat, Alej.

Un rîs batjocoritor cu toată gura, dar nu antipatic, se ivi în jurul buzelor bătrîne şi

brăzdate. Sensino, în schimb, pufni într-un hohot de rîs şi-şi agită mîinile mlădioase, ca şi cum ar fi căutat să prindă ceva.

— N-am nevastă ca să vi-o ofer, *sefior inquisidor,* — exclamă el, de îndată ce hohotul de rîs îi îngădui.

— Nici nu m-am gîndit la tine, ci la alt pictor, — şi, văzînd că Sensino continuă să chicotească fără să spună nimic, adăugă : — Nu e unul din prietenii tăi.

— Sfîntul Oficiu mi-ar lua în nume de rău dacă n-aş fi în bune relaţii cu toţi confraţii mei, excelenţă.

— Nu e unul din prietenii tăi, — repetă judecătorul alene, cu voce surdă; apoi continuă, silabă cu silabă : — Do-mi-ni...

— Ah ! — oftă Sensino, înţelegînd în sfîrşit, căci la Toledo locuiau mulţi Domingo, dar un singur pictor Dcminico, aşa încît veni mai

135 aproape, curios, căscînd nişte ochi nevinovaţi.

— Un caz pentru un semi-denunţ, — mormăi don Pedro.

— E interesant,. *senor inquisidor !*

Pictorul mic de stat deveni numaidecît expert. În timp ce celălalt continua pe şoptite „judaismul, de care l-ai bănuit încă din timpul procesului lui Carcandil, dar orice erezie şi orice încălcare e bună", veni foarte aproape de culcuşul somptuos, mai-mai să atingă burta lui don Pedro, pînă cînd acesta sări în sus pe neaşteptate şi porunci, scandînd cu severitate :

— Adu pană şi hîrtie !

Agentul fu cît p-aci să cadă pe spate. Zbură în toate direcţiile prin cameră şi cît ai bate din palme aduse cele cerute. Rîsul inchizitorului, care gîfîia din greu pe marginea canapelei, rămase binevoitor, dar cu o umbră de dezgust. După cîteva clipe, însă,

stăteau iar alături unul de altul, pentru a discuta toate instrucţiunile şi a stabili fiecare punct. Şedinţa ţinu pînă la căderea întunericului.

Seara, don Pedro se întremă în mod agreabil de inoportuna prezenţă masculină. Într-o cameră laterală aştepta o femeie maură, care dorea să cumpere dispensa pentru a se căsători cu o rudă şi care avea nevoie în acest scop de un certificat al Sfîntului Oficiu. Familia ei, care dăduse pe vremuri cîţiva *alfa- quis* don Pedro o cunoştea dinainte de a fi rîvnit la această femeie ; dosarul era plin cu referate despre activitatea de prezicătoare a mamei ei, referate care o aruncau cu totul în mîinile lui. În acest caz special voise să mai stabilească dacă femeia mai avusese relaţii şi cu alţi bărbaţi, — la femeile maure din clasele de jos, era ceva de la sine înţeles, — iar domnii *familiares* reuşiseră să-l intimideze pe duhovnic, un preot mai în vîrstă, care nu era bine văzut de superiorii lui şi al cărui trecut mai avea întîmplător,

după criteriile Inchiziţiei, cîteva pete. Nevrînd să admită violarea făţişă a secretului spovedaniei, se mărginise să nu-l vadă pe spionul ascuns în spatele confesionalului cînd venise femeia să se spovedească.

După ce o privi cîteva clipe pe femeie printr-o ferestruică mascată în perete, cu care prilej îşi turti nasul mare şi murdar de tocul de lemn, don Pedro intră în cameră şi luă femeia de mîini, declarîndu-i, pe un ton iro- nic-galant, că unghiile ei sînt colorate cu hene. Femeia, speriată, tăgădui. Don Pedro începu atunci să-i vorbească despre mama ei, prezicătoarea, dar numaidecît o linişti, şi îi spuse că dacă ar depinde numai de el, i s-ar acorda dispensa. Îi

primi banii, îi numără, apoi o luă iar de mîini. Dar chiar Cînd fură piept la piept, iar don Pedro trăgea cu coada ochiului spre un maldăr de blăni de animale aflat într-un colţ, împotrivirea ei nu păru încă înfrîntă. Don Pedro rînji :

— Pe sfîntul Ioan Nepomuk, eşti neagră, dar nostimă.

Femeia nu era însă decît cafenie. Apoi don Pedro pomeni încetişor unul din numele spuse de ea la spovedanie. În aparenţă fără prea multă luptă cu ea însăşi, îl îmbrăţişă. Deodată, don Pedro îi dădu drumul şi-i ceru să se ducă să facă baie, dar ea refuză speriată, pentru că era o zi de sărbătoare mahomedană. El stărui. După baie îi servi repede „precanonizarea", aşa cum numea el întotdeauna în gînd acest act. Ticălosul rîvnitor al Suzanei se gîndi însă cu îndărătnicie la trupul alb, în mantilă de dantelă, al donei Geronima de las Cuevas, soţia nelegitimă a lui Dominico Theotocopuli.,,

V. FRANCISCO ESQUERRER

Ura ascunsă, pe care o nutrea Diego patronului său, se descărcă în seara aceea, cu puţin înainte de sosirea primilor oaspeţi, în capul lui Pablo de Fez, camaradul de joacă, în vîrstă de unsprezece an;, al lui Jorge Manuel Theotocopuli. Amîndoi ciuguliseră din curmalele de Elche *, mari şi

frumoase, care fuseseră pregătite în *patio;* Jorge, care de obicei îl lăsa pe Pablo să tragă ponoasele, fugise, dar maurul fusese prins. La auzul văicărelilor lui veni napolitanul Preboste, ucenic, voiajor şi însărcinat cu afaceri al grecului, învestit în casa acestuia cu funcţia de majordom. Preboste ţinea la micul *morisco* la fel de mult ca şi patronul său. El însuşi îl adusese cu şase ani în urmă din *Morerîa* şi mai veghea şi acum cu toată grija asupra existenţei lui de băiat necreştin şi asupra prescripţiilor pe care le avea de respectat : să nu se ducă niciodată în mahalaua maură, să fugă de orice maur, oriunde l-ar întîlni, iar cînd îşi face nevoile să nu lase să i se vadă nimic, pentru că era circumcis, ceea ce autorităţile nu ştiau. (Legile nu îngăduiau creşterea de băieţi mauri în familii creştine decît cu condiţia să nu fie circumcişi.) Atîta timp cît Pablo respecta toate acestea, furtul curmalelor era un fleac.

— Ereticule, diavole, cîine turcesc ! — sîsîi Diego, izbind de un stîlp capul cu păr creţ al băiatului.

Asta fu prea mult pentru Preboste. Se ştia că nu poate să vadă sînge şi brutalităţi, ceea ce îl făcuse adeseori să intre în conflict cu spaniolii, obişnuiţi să chinuiască animalele. În asemenea situaţii, ochii lui deveneau trişti şi gînditori, umerii i se ridicau, gura îi semăna cu cea a unei maimuţe, pentru că limba împingea înainte buza de jos, iar restul trupului lui era din nou cel al mlădiosului ştrengar care decupa pe străzile Neapolelui siluete pentru ofiţerii spanioli şi care se lupta cu bandiţii ostili acestei activităţi. Pumnul lui lovi şi acum cu putere ; slujitorul se clătină ameţit şi căzu peste grila unei ferestre a bucătăriei, dar îşi reveni şi, fără să spună nimic, stăpînit de zmintita lui încăpăţînare, făcu un ocol şi se furişă din nou înspre băiat. Tocmai cînd

Preboste se pregătea să înceapă o luptă ca de la bărbat la bărbat, se apropi- ară paşi şi iată-l pe El Greco în faţa lor, în giubeaua lui largă şi bogat brodată, în care îi primea de obicei şi pe musafirii lui de fiecare lună şi care adăuga o strălucire deosebită rolului lui de judecător mînios. Dar în locul obişnuitului puhoi de înjurături, un braţ întins îl făcu pe Diego s-o şteargă înspre uşa de intrare a casei. Avea un motiv întemeiat să se stăpînească de data aceasta : prezenţa lui Alejandro Sensino, care se aflase în grădină în clipa izbucnirii conflictului. Dacă nu-şi păstra calmul în faţa acestui privitor curios, a doua zi ar fi ştiut întregul Toledo că înnebunise fără leac !

— Francesco, întreab-o pe Geronima dacă vine repede, — strigă el în urma ucenicului, cînd acesta, după ce-i strînsese mîna vizitatorului neaşteptat, se îndepărta cu Pablo, care plîngea.

Preboste dădu mirat din cap ; colţurile gurii îi atîrnau în jos, a îngrijorare. Se aplecă din nou spre băiat, cu care sui cele patru trepte de piatră spre camerele de locuit.

Sensino, care îi urmărise atent cu privirea, atît pe Diego, cît şi pe ceilalţi doi, iu prompt, ca de obicei :

— Soţia dumitale nu se simte bine, messer Dominico ? Atunci să bage de seamă ; aerul de seară e cam răcoros !

Răspunsul negativ fu cel al unui om distrat. Abia cuvintele următoare avură un conţinut concret.

— Am trecut prin atîtea cu omul acesta alături, încît nu-l mai pot concedia fără să mă învinovăţesc pe mine însumi că fac treaba pe jumătate.

— Pe cine ? Pe Diego ?

Sensino îl privi cu ochi scînteietori. Grecul îi răspunse cu un zîmbet obosit şi-l întrebă în cele din urmă dacă vrea să rămînă în

seara aceea la el; este loc destul pe terasă şi mai vin alţi trei confraţi de breaslă, cu Preboste şi cu Astor, cinci. „Pentru numele lui Dumnezeu", îşi zise el, „nici cu omul ăsta să nu fac treaba pe jumătate." întrebarea pe care i-o pusese lui Preboste nu avusese alt scop decît să-l facă pe Sensino să înţeleagă că vizita lui era nedorită ; dar cunoscuta lui timiditate faţă de intruşi, chiar dacă aceştia nu ceruseră încă nimic, îl făcu să renunţe la alte măsuri de apărare.

— Dacă nu stingheresc! — se grăbi să răspundă pictorul mic de stat. — Ar fi oarecare despăgubire pentru dezamăgirea mea, care dealtfel e în legătură mai mult cu tragicul dumitale ghinion de la Eseorial, decît cu apărarea mea ratată ! O să trebuiască să-mi schimb tactica. Dar să nu mai vorbim despre asta, messer Dominico ; o fi neplăcut pentru dumneata.

Pe nesimţite, fu împins afară. Printre pîlcuri de copaci, El Greco îşi duse oaspetele în grădina situată mai la vale ; acolo, Sensino, — ca şi cum ar fi fost impresionat de şiişurul rîu- 140

lui, care venea pînă la urechile lui în rafale lungi, repetate mereu, — aplecîndu-se peste un parapet acoperit cu viţă de vie, începu nu- maidecît să sporovăiască de *zor* despre acest loc încîntător, mai vrednic de invidie decît chiar cel mai frumos conac al nobilimii bogate! Potecile umbroase, cerul albastru ca oţelul, rezemat de stîncile Tagului, cu o rămăşiţă de asfinţit de soare la vest, — toate acestea se cereau pictate, ca un tablou de noapte al lui Correggio, încadrînd luminile făcliilor de colo! În jurul a trei mese mari, slujitorii începură să le aprindă, una cîte una ; cînd fură patru aprinse, se zări, de după viţa de vie prezentă peste tot, o poartă veche şi

ruginită. În grădină, aerul era încă destul de călduţ. Datorită unui efect acustic inexplicabil, zbieretele unui catîr de pe celălalt mal făcură deodată să se audă şi ţîrîitul greierilor din apropiere. Miresmele florilor fură acoperite de mirosul de răşină al făcliilor, lumina galbenă făcea ca bolta de viţă să danseze. Astfel, impresiile se succedară, lent, dar fără încetare. Sensino vorbi despre Correggio şi despre Rafael, dar vocea i se pierdu în murmurul tot mai intens al apei; spuse că-i pare rău că messer Dominico nu continuase să clădească de-a dreptul pe temelia acelor mari maeştri italieni ; în opera lui intervenisera alte trăsături, în locul frumuseţii echilibrate a acestei oaze din severul şi sumbrul Toledo, alte influenţe, poate; de mult voise el să-i vorbească despre asta, pentru că-i stătea la inimă ! Grecul îi răspunse laconic. De confratele acesta vorbăreţ, — îşi zise din nou în gînd, — îi va fi la fel de greu să scape ca şi de Diego ; faptul că în urmă cu şase ani Sensino fusese dat deoparte în favoarea lui, a lui El Greco, îi crea acum obligaţii ciudate. E adevărat că cel înlăturat nu lăsase niciodată să se vadă cîtuşi de puţin că e supărat, dar acum părea că situaţia se cere în permanenţă compensată prin cea mai dezinteresată atenţie 141 posibilă, acordată pălăvrăgelilor lui, ca şi observaţiilor lui critice privitoare la stil şi la colorit, în care se specializase atît de serios, încît în anumite momente grecului îi făcea chiar plăcere să-l asculte. Iar cealaltă jumătate, jumătatea mai întunecată, a vieţii lui Sensino, rolul pe care îl juca la satisfacerea poftelor de bătrîn ale lui don Pedro, îl privea la urma urmei la fel de puţin ca şi îndeletnicirea lui secretă de

unealtă, — mulţi pretindeau că aşa stau lucrurile, dar era oare cu putinţă, avînd în vedere gura lui spartă ? — cu atît mai mult, cu cît fiecare spaniol era o unealtă a Inchiziţiei, dacă Inchiziţia îi cerea acest lucru... Totuşi, se feri tot timpul, în mod instinctiv, să divulge ceva despre sine, iar cînd Sensino începu brusc să-i ceară lămuriri despre teoria lui referitoare la lumină şi culoare, nu-i dădu decît explicaţii sumare.

— Asta a fost lucrul cel mai original pe care l-am auzit vreodată diri" gura dumitale, messer Dominico. Cum era ? Lumina Tatăl, desenul sau forma Fiul, iar culoarea, ca legătură între lumină şi formă, Sfîntul Duh ?

— Cam aşa, — căută El Greco să scape de discuţie.

— Ba chiar Tatăl, *lumina,* era în ochii dumitale cu atîta mai presus decît ceilalţi doi, încît de fapt aceia nici nu existau... Nu ?

— N-au fost decît nişte idei fugare, Sensino, improvizaţii, pe care în parte le-am şi uitat. Şi nici prea originale. Le-am dedus din consideraţiile despre Sfînta Treime ale sfîntului Augustin, ale lui Eckhart *...

Pe sub frunziş se apropiau doi bărbaţi : a şi venit canonicul ? Covarrubias venea întotdeauna însoţit de majordomul lui, care însă, la mijlocul drumului, în grădină, făcea stînga-mprejur, pentru a reveni pe la ora unsprezece cu o blană grea, aceeaşi iarna ca şi vara ; blana se tîra pe jos şi îl făcea pe bătrînul prelat să fie încă şi mai neajutorat ca păpuşă înfofolită, în surzenia lui. Aceştia doi însă se apropiau împreună, legănîndu-se la lumina făcliilor, care făcea ca depărtarea lor să fie incertă, iuţeala lor de înaintare să fie neregulată, iar vesta albă de sub haina albă a unuia dintre ei să aibă nuanţe şovăielnice, brune şi galbene. Salutul fu şi el inegal. Voinicul şi corpolentul Luis de

Castilia, unul din cei mai vechi prieteni ai lui El Greco în Spania, îl apucă zdravăn de umeri şi-l zgîlţîi un pic încolo şi încoace, cu un rîs plin de bunătate, dar zgomotos ca un lătrat, care înlocui salutul convenţional. În faţa lui Sensino se aplecă mai rigid, apoi începu să se uite atent la stele, prin frunziş. Lucra în aparatul judiciar din Cuenca ; vizitele lui regulate la Toledo se datorau mai puţin fratelui său Diego, decanul consitoriului catedralei, cît mai ales serilor petrecute în Casa del Greco, unde făcea pe maestrul de ceremonii nepoftit. În schimb, călugărul dominican Lucas de Allende, care îl însoţea, îl salută pe Sensino cu cea mai mare căldură. Nu pentru că-i era deosebit de simpatic, dar la el acţionau aceleaşi scrupule ca şi la El Greco faţă de pictorul mic de stat, care îşi suportase cu atîta bărbăţie ghinionul timp de şase ani de zile. Anume, în 1577, Allende, în calitate de referent artistic al stareţului mănăstirii *Santo Domingo el Antiguo,* îl dăduse deoparte pe Sensino în favoarea grecului, care îi fusese recomandat de fraţii De Castilia ; fraţii De Castilia, la rîndul lor, auziseră despre el prin Pompeo Leoni. Ca dominican erudit, De Allende ocupa o funcţie la Inchiziţie, deşi una pur consultativă, şi aici ; sporadic era audiat ca expert în probleme religioase ; întrucît trecea drept om luminat, Inchiziţia se ferea să-l folosească la cenzură. Cu toate că avea o înfăţişare băieţească, sau în orice caz nu prea impunătoare, avea cincizeci de ani bătuţi pe muche.

Conversaţia fu continuată la lumina făcliilor. Luis de Castilia, care îl numise cîndva pe Sensino şarpe cu clopoţei, îşi dădu seama că trebuie să-şi caute refugiul în lucruri mai precise decît în contemplarea cu înţeles a stelelor ; pictorul nu prea părea dispus să lase să-i scape hăţurile din mîini şi continua să brodeze de zor pe tema artei îndrăzneţe a lui El Greco,

mai ales pe tema concepţiei lui cu mult prea libere cu privire la sfîntul Francisc, nu din punctul de vedere teologic prea libere, fireşte, ci din cel artistic !

— Cu toate că, — aşa îşi încheie el expunerea, întorcîndu-se către Lucas de Allende şi ridicînd cu şiretenie un deget, — un sfînt Francisc în meditaţie, dar încă nestigmatizat, şi totuşi însoţit de un învăţăcel, merge poate şi din punctul de vedere teologic prea departe... Ce părere ai dumneata despre asta, *padre ?* Pe plan istoric, fireşte, istoric !

Dominicanul continuă să-l observe calm şi în cele din urmă zise :

— De problema .asta clienţii se vor izbi în mai mică măsură decît Va izbit cîndva consistoriul de cele trei Marii de pe tabloul *Espolio.*

— O, atunci era cît p-aci să iasă un proces ! — izbucni Sénsino cu entuziasm. — A fost ceva serios, don Luis ! Dacă fiecare ar fi la fel de bine văzut de Sfîntul Oficiu ca messer Dominico El Greco, atunci lemnele pentru *quemaderos de la cruz* * ar putea fi împărţite săracilor !

— Fiindcă a venit vorba : care mai e situaţia în ce priveşte candidatura' dumitale la terţiari ?

Intrucît De Castilia era legat într-un anumit sens de sfîntul Francisc, neîndemînatica lui întrerupere putea trece drept o idee spontană. Gîlgîind de noi inspiraţii, Sénsino mai chicoti :

— Sau s-ar putea face din ele rame de tablouri pentru *señores inquisidores !*

Ţopăi pe scaun, se uită în jurul lui ca un copil care aşteaptă să i se admire o ispravă, făcu gesturi graţioase şi se înăbuşi de rîs; părea că nu mai poate fi calmat, decît dacă e luat în braţe şi dezmierdat, drăguţul de picţoras.

— Dragă Alejandro, — El Greco, rîzînd, se sculă în picioare, căci lîngă poartă răsunau

vocile celorlalţi oaspeţi, — Sfîntul Oficiu poate să-mi scotocească toată casa, inclusiv toată mintea, dar mai mare decît de zece şau douăzeci de rame de tablouri rugul meu cu siguranţă că n-are să fie.
După ce, în trecere, puse mîna pe umărul lat al lui De Castilia, se duse în grădină, în timp ce Sensino continua să vorbească. Chiar dacă ar fi în casă zece sau douăzeci de cărţi eretice, *caballeros,* maestrul nu poate fi prins, nu poate fi dovedit ; cu toate că părăsise Creta, regina insulelor, rămăsese un insular, cum îi spunea tot timpul Sensino, iar maestrul era de acord : un insular, un mic rege al propriului său domeniu, peninsula Toledo, cum putea fi numită, acum, cînd i se scosese regelui din cap regularizarea Tagului.
— Rezistă de minune, — îi zise De Castilia dominicanului, care, după o mişcare admirativă a capului, îşi împreună mîinile.
Sensino, însă, reîncepu să vorbească : şi cît ajutor nu le dă prietenilor săi maestrul, şi cît îşi mai toceşte el tălpile în chestiunea impozitelor, cu toate că, vorbind cinstit, ar face poate mai bine să-şi cumpere un brevet de înnobilare, cu scutire de impozite şi cu alte înlesniri pe deasupra !
— O fi oare adevărat că amiralul Doria e sprijinit împotriva lui Santa Cruz, pentru că are influenţă asupra bancherilor genovezi ? — întrebă De Castilia, trecînd prin faţa lui Sensino, în drum spre un castron cu măsline înfipte în scobitori.
Dominicanul dădu din umeri că se îndoieşte, apoi îşi clătină capul încolo şi înapoi, cu ochii închişi, şi zise, înlemnit de uimire :
— Pe *San lsid.ro,* indiana !
După aceea, judecătorul, cu scopul de a şterge impresia proastă făcută de privirile lui indiscrete, se sculă în picioare pentru a se duce în întîmpinarea noilor sosiţi.

Nu erau mai puţin de treisprezece. În frunte, bătrînul marchiz De Villena, cărunt, cu riduri fine. călcind ca un gnom între doi prieteni greci ai lui Theotocópuli : doctorul Diógenes Pasomonlio, pe care toţi îl socoteau evreu, — mulţi medici spanioli erau evrei, — pînă ce, în mod obişnuit la fiecare şase luni, scotea, dintr-un cufăr plin cu hîrţoage, dovezi care mergeau înapoi pînă la un strămoş finlandez din secolul al unsprezecelea, şi Miguel Car- candil, un giuvaergiu, care, deşi nu arăta deloc a evreu, fusese învinuit de iudaism cu un an în urmă, pe baza originii sale, şi salvat cu mare greutate din ghearele Inchiziţiei, în primul rînd datorită intervenţiei lui El Greco, care îşi îndeplinise fără precupeţire şi cu toată mărinimia sarcina de translator. Din fire tăcut şi neîncrezător, — El Greco nu aflase amă- nunte despre instrucţie şi detenţie, decît abia după ce jurase pe capul copilului său că va păstra secretul, — Carcandil rămăsese din acest proces cu obiceiul de a umbla tot timpul foarte aproape de alţi oameni şi de preferinţă pe jumătate în urma lor, aşa încît De Villena era nevoit să se întoarcă politicos spre el, de- scriind cu acest prilej un elegant sfert de cerc cu bastonul lui cu cap de argint, pe care îl purta cînd ieşea. După ei urmau pictorii tole- dani Luis de Velasco, Blas del Prado şi Luis de Carvajal, în conversaţie asiduă cu Preboste şi cu Diego de Astor, un alt ucenic al lui El Greco, cărora li se alăturase un om cu mersul tărăgănat şi cu o dureroasă privire saşie : Manusso Theotocópuli. După ei, soţia burgheză a lui De Velasco şi modelul, numai în aparenţă mai puţin burghez, al luí Blas del Prado. Iar la urmă, ca încheietori de pluton, gazda însăşi, El Greco, flancat de un om slab cu un craniu rotund ca o bilă, care nu se potri- vea cu trupul, şi de o femeie indiană, a cărei

dizarmonie rezida mai mult în îmbrăcăminte. Cel mai puternic contrast, la ea, era creat de gulerul scump de dantelă, care cădea peste un fel de piele de animal sălbatic. întregul costum fusese ales cu o ironică grijă de către don Alonso de Ercilla y Zuniga în persoană, celebrul poet şi nu mai puţin celebrul *conquistador;* acestuia, în Chile, — pe care, în cursul a numeroase aventuri senzaţionale, îl străbătuse în lung şi-n lat, strigîndu-şi din cînd în cînd poruncile categorice unor spanioli puşi pe jaf, — nu i se dădea ascultare decît atunci cînd recita poeme eroice la foc de tabără. Atunci stătea lîngă el soţia lui, o indigenă din Paraguay, — cei dintîi părinţi iezuiţi de acolo îi legaseră prin căsătorie, — ghemuită pe vine la picioarele lui, frigînd pulpe de oaie, care făcuseră ca toate manuscrisele lui să devină străvezii ca pergamentul subţire. În timp ce musafirii din faţă schimbau formule de politeţe, făcliile de care se apropiase don Alonso dezvăluiră deodată un adevăr : capul lui în formă de bilă era o amăgire subtilă : de fapt, în bilă, un privitor atent putea descoperi un profil ţuguiat şi marţial, profilul eroic al asasinului a zece mii de indieni morţi în chinuri, care venise în vizită însoţit de sclava lui de culoare, abia scăpată de măcel!... Intrucît între patru ochi o trata mai degrabă ca pe o mamă de culoare şi plină de riduri, vrednică de respect, ea nu mai vedea pe chipul lui decît vechea expresie copilărească, lunară, care ieşea la iveală de cîte ori slăbea lumina torţelor.

În timpul saluturilor, El Greco şi poetul schimbară cîteva cuvinte.

— Vroiam să te întreb, don Alonso, cine e omul care locuieşte în casa aceea mare de peste drum de Covarrubias. Se zice că vine de pe insule ; nu- cumva îl cunoşti personal ?

— Nu vine de pe insule, messer Dominico, — răspunse Ercilla mirat, — ci din Mexic. Ciudat că-mi vorbeşti despre el; m-a rugat să-i mijlocesc o întrevedere cu dumneata.
— Vrea un portret ? E bogat ?
Văzînd că se apropie de el Sénsino, care nu vroia să renunţe la ultima plecăciune cu mina pe inimă, conquistadorul îşi mărgini restul explicaţiilor la cîteva cuvinte şoptite :
— Fernando Alvarez de Cisneros ; reţine-i numele. Poate că-l aduc chiar eu o dată încoace.
De îndată ce toţi oaspeţii luară loc, Luis de Castilia luă hăţurile în mînă. Iar garanţia că avea să le ţină zdravăn era vocea lui de bas, autoritară, cu care vesti o nouă poveste despre Antonio Covarrubias, lăsîndu-şi în jos ochii negri, jucăuşi şi simpatici, ca şi cum şi-ar fi încurajat bărbia să iasă, liniştită, albă şi grasă, cît mai în faţă, de după barba nu prea deasă, cu care se juca mîna lui dreaptă. El Greco se dusese în patio ca să dea, dispoziţii, dar păstră, cum s-ar zice, contact permanent, de la distanţă, cu vocea judecătorului. îşi dădu seama că mai ales acestui prieten bun de gură îi datora faptul că reuniunile sale lunare erau atît de reconfortante pentru el, atît de lipsite de elemente neprevăzute sau supărătoare ! Aşa, de pildă, De Castilia se pricepea să-l ţină în frîu cu o singură privire pe Luis de Carvajal, expertul priceput, dar mărginit, cu amintiri pline de acreală în legătură cu un afront suferit la Escorial, de care s-ar fi răzbunat poate cîndva pe el, pe grec, dacă i-ar fi venit apa la moară. Tot el avea grijă ca nimeni să nu vorbească despre *înmormîntarea contelui De Orgaz,* sau să-l îndemne să termine tabloul, pe un ton de sadism disimulat. Nu cumva exagera aceste primejdii ? Pentru că, făcînd abstracţie încă de simpatiile deosebite dintre unii sau

alţii, între ei toţi exista o convenţic reciprocă tacită şi aproape inconştientă : să cruţe sensibilităţile celorlalţi. Toţi oamenii aceştia avuseseră în viaţă ceva ciudat şi chinuitor, toţi trăiau într-un fel sau altul la marginea nepăsării, iar ceea ce la artişti se înţelegea poate de la sine, se regăsea şi în autoironia aparent atît de nevinovată cu care se înarma Paso- monlio împotriva reacţiilor referitoare la înfăţişarea sa evreiască, şi în grijile lui De Villena de a face faţă datoriilor în care se înglodase ca să le poată sări în ajutor prietenilor săi, şi în înfumurarea gălăgioasă cu care Luis de Castilia obişnuia să dezvăluie oricui voia să-l asculte originea sa : decanul şi el erau cunoscuţi ca descendenţi nelegitimi ai regelui Pedro cel Crud, şi se refereau mereu la această origine, punînd cel mai sincer accent pe „nelegitimi" ! Dar faţă de extravaganţele lui Ercilla cu indiana lui, pe care o arăta tuturor, ca să-şi combată propria jenă, precum şi faţă de focurile de tabără şi de aruncările de *lazo* * în patio, cele ale lui Martin de Ayala (singurul care mai lipsea încă la această reuniune de seară) nu erau mai prejos. Iar Covarrubias era surd, Lucas de Allende depăşit ca profesor universitar, Manusso Theotocopuli privea saşiu, şi Blas del Prado, al doilea pictor al catedralei, — deşi mult mai talentat decît Luis de Velasco, care era primul, — se înconjura cu femei, ca să nu dea de gîndit cu privire la băieţaşii pe care în cartierele maure nu-i picta numai. Da, *Casa del Greco* părea, în acele seri, un fel de azil de rataţi, aşa îşi zise în sinea lui, în timp ce se grăbea să se întoarcă în mijlocul lor, plin de o veselă şi excitantă nerăbdare, cu faţa mai rotundă şi mai plină ca de obicei, iar faţa aceasta nu mai era cea a neîncrezătoarei păsări de pradă care dăduse tîrcoale prin sălile

Escorialului. Ba chiar şi grijile privitoare la inactivitatea şi lîncezeala lui îl părăsiră : în tovărăşia acelor oameni se simţea în siguranţă şi-şi redobîndea încrederea în sine, fie şi la un nivel mult mai coborît, căci niciodată nu fusese atît de înclinat, pentru numele lui Dumnezeu, să se ducă să picteze ca Luis de Velasco sau ca alde Cincinnato 149 în jurul regelui, decît tocmai în aceste seri...

Cît mai puţin bătător la ochi, îşi împinse scaunul între cel al lui De Villena şi cel al modelului" lui Blas del Prado, o femeie cu o faţă grosolană şi vulgară. Intrucît se afla aici pentru prima oară, modelul asculta cu gura căscată cele o sută şi una digresiuni cu care îşi înflorea Luis de Castilia povestirea. El Greco nu pierduse decît introducerea. Amuzat, văzu cum se înfierbîntă corpolentul judecător tot mai mult, şi cum izbuteşte să-l captiveze chiar pe Sénsino.

— Prea onoratul nostru prieten Covarrubias, — zise Luis de Castilia, rezemîndu-şi un braţ de spătarul scaunului şi adresîndu-se acelora dintre cei de faţă, care pînă atunci trebuie să-l fi înţeles cel mai prost, — n-a ştiut pînă la urmă pe unde să scoată cămaşa. Cine avea dreptate : Paschasius Radbertus sau Ratramnus ? Cine scrisese mai mult despre *partus virgineus* * decît aceşti doi scolastici relativ necunoscuţi de acum şapte veacuri şi mai bine, care într-o clipă fatală i-au ieşit înainte pe cărarea vieţii în vehiculul unui în-folio vechi şi îngălbenit ? În zadar a apelat la ajutorul sfîntului Toma, al lui Scotus *, al lui A'bertus*, al lui Alexandru din Hales; a început să doarmă prost din pricina acestei spinoase probleme teologice, care se afla atît de departe de greceasca lui familiară...

Deodată se opri şi-şi aţinti privirea spre grădină. Padre Lucas de Allende privi şi el,

ceilalţi le urmară exemplul, şi îl zăriră pe Antonio Covarrubias, care se apropia încet, la lumina torţelor, mic şi cenuşiu, şi bîjbîind. În spatele lui se stingeau paşii slujitorului, îşi găsi locul, făcu un gest rugător, semn că nu vrea să întrerupă nimic şi pe nimeni, un gest pe care gazda îl repetă în sens liniştitor, şi apoi Luis de Castilia îşi continuă, cu vocea în surdină, anecdota despre bătrînul canonic, care se afla prea departe de el ca să înţeleagă măcar un cuvînt sau să i-l citească de pe buze. În timpul expunerii se mai alăturară grupului

tînărul poet Luis de Gdngora y Argote *, — un băiat cam diform, cu nişte favoriţi ciudaţi şi pufoşi şi cu pieptul umflat, — şi fosta metresă a unuia din canonicii mai vîrstnici, care ieşise iarăşi în lume, căci acum moravurile deveniseră mult mai libere, de cînd cu şederea îndelungată a regelui Filip în Portugalia cucerită. Unii o primeau de milă, alţii ca demonstraţie poMtică, pentru drepturile libere ale consisto- riului catedralei, dar o primeau mai ales membrii unei generaţii mai vîrstnice, cărora le venea greu să se deprindă cu ideea că severitatea Contrareformei se poate îndrepta şi împotriva altor păcătoşi decît numai a unor blestemaţi de eretici. Era o femeie plăpîndă, de vîrstă nedeterminată, cu bărbia retrasă, ceea ce îi dădea o expresie umilă şi mistică ; dintre dantelele în care era înfăşurată mai răzbăteau sclipirile unui brocart lucitor. După cum îi era obiceiul, se aşeză chiar lîngă Covarrubias. Oricum, aparţinea consistoriului. De Castilia zise :

— Problema scolastică amintită a fost, aşadar, destul de chinuitoare pentru a îndreptăţi un apel adresat călăuzitorului spiritual, care a fost luat în considerare pentru prima dată aici : vicarul general, padre Martin Luis de Casa

Torres, binecunoscut de noi toţi, perfect versat în filosofia neotomistă şi, cel puţin în ceea ce priveşte punctul în litigiu, dominican mai sever încă decît padre Lucas de Allende, aici de faţă. Nu din discreţie, ci ca să nu se bage de seamă că rîde, Allende îşi lăsă capul în jos. Ceilalţi, de asemenea, evitară să se uite înspre Covarrubias, în timpul acestui amplu preludiu. Cel mult îl induseseră din cînd în cînd în cercul lor, prin priviri prieteneşti, ca şi cum numai surzenia îl împiedica să guste şi el povestirea. Că nu avea să ceară explicaţii la urmă, ştiau toţi, din experienţă. Anume, în societate numeroasă, lui Covarrubias îi plăcea să joace rolul omului care aude, fiind pus în situaţia de a juca acest rol prin neobişnuita supleţe de care părea atunci să dispună faţa lui. Mirare, ironie, milă, indignare, înălţare sufletească, scepticism, pe toate le citea de pe feţele şi din gesturile celor din jur, cu toată miopia lui, şi ştia să acompanieze cu mimica adecvată aproape tot ce se vorbea, iar cei mai mulţi dintre cei de faţă erau atît de iniţiaţi în acest joc, încît De Castilia nu mai avea aproape nimic de făcut. Căci şi cel mai nătîng dintre musafiri îşi dădea seama despre ce e vorba aici : despre o demonstraţie a acelei curtenii de înalt nivel, care îşi putea permite ceea ce în orice alt loc, poate, şi în orice altă epocă, ar fi devenit o măgărie necavalerească, săvîrşită faţă de un bătrîn infirm.

Luis de Castilia aduse apoi la cunoştinţă că Antonio Covarrubias, îngrijorat de problema *partus virgineus*> — problema de a înţelege dacă sfînta Fecioară Maria născuse *útero clauso** sau nu, — se adresase vicarului general, cerîndu-i să-l lămurească. Acesta era de mulţi ani de zile duhovnicul lui ; părintele *poenitentiarius* * desemnat pentru canonici nu-l putea dezobişnui să şopteasca. Adeseori, vicarul îl primea pe Covarrubias la el acasă,

dar pentru că aici era vorba de un caz foarte urgent, îl rugă să vină în sacristia catedralei, unde se spovedeau de obicei credincioşii tari de ureche. Întîmplător, era în ziua în care se folosea *capilla mozárabe* *. De Casa Torres avusese întotdeauna conducerea vechiului ritual mozarab, rămas de la vizigoţii care trăiseră în califatul maur, ritual repus la loc de cinste, — ca o curiozitate istorică locală, cu odăjdii speciale şi cu aşa-numiţii *capellanes* ca oficianţi, — de către cardinalul Ximenes *, alături de cel gregorian. Şi, pentru că era un domn incomod, şi în plus plin de împotriviri tainice faţă de acest ritual (la origine fusese dominican, pe cînd Ximenes, în vremea lui provincial* al

franciscanilor, înainte de a deveni primatul Spaniei), întreaga sacristie era în stare de alarmă cînd venea el, în anumite zile, să celebreze liturghia. Aşa şi acum. Slujitorii sacristiei alergau încolo şi încoace, cu odăjdii albe şi violete pe braţ; paracliserul veni în goana mare, cu trei ostensorii * de forme diferite. în sfîrşit, lumea se înghesui, cu sufletul la gură, în faţa uşilor duble, de după care pătrundea din cînd în cînd pînă la ei vocea formidabilului vicar. Dar lumea nu ştia că Antonio Covarrubias era şi el acolo şi că din cauza lui vorbea vicarul atît de tare. După zece minute urma să înceapă slujba în faţa unei catedrale arhipline ! între timp, strădaniile vicarului de a-l cîştiga pe Covarrubias de partea concepţiei sale se loviseră de greutăţi, deoarece bătrînul canonic nu dormise nopţi în şir, aşa încît auzea foarte anevoie ; prin urmare, problema devenise pentru amîn- doi gingaşă şi penibilă, mai ales pentru vicar, pentru că, datorită mentalităţii lui dominicane, se enerva la culme pentru orice lucru

care avea o cît de depărtată legătură cu Imaculata Concepţiune, obiectul acelor certuri nesfîrşite şi îndîrjite dintre dominicani şi franciscani. De aceea se retrase în cele mai reci regiuni ale dialecticii. Cu ajutorul unor citate din întreaga istorie a Bisericii, încercă să spulbere scrupulele lui Covarrubias. Totul s-a petrecut în chip cît se poate de firesc la naşterea Fiului lui Dumnezeu, îi explică el, dacă nu în esenţă, cel puţin pentru ochiul omenesc.

Covarrubias, frînt de oboseală, îşi duse mîna după ureche. Nu era nici o hîrtie prin apropiere. Vicarul strigă :

— Nu eşti ţinut să admiţi o obturare a sfîntului uter; uterul s-a deschis *per accidens**, dar s-a deschis, categoric şi sigur!

— Nu prea înţeleg, — mormăi spoveditul, 153 în timp ce vicarul se uita neliniştit înspre uşă, căci de afară începuse să se audă tropăit de paşi.

Ceasornicul nu-i mai îngăduia decît un mi-' nut...

— Şi atunci, cînd sacristanul şi slujitorii capelei, adunaţi în jur, îl auziră pe vicar că strigă „Deschideţi ! Deschideţi !", — aşa îşi încheie Luis de Castilia anecdota, pe care i-o povestise fratele său, decanul, — deschiseră uşile atît de larg, cum se deschide poarta catedralei în duminica Floriilor sub asaltul crucii, şi intrară în alai, încărcaţi cu humeral şi cu albă, cu etolă şi cu patrafir, şi cu toate odăjdiile speciale ale ritului mozarab, dar făcură numaidecît cale-ntoarsă, speriaţi foarte, cînd îl văzură cît e de mînios ; iar dacă această problemă de conştiinţă a fost sau nu rezolvată mai tîrziu, n-am putut afla încă !

Rîsetele fură sfielnice, iar ici-colo chiar dezamăgite. Era vădit ca auditorii preţuiseră mai mult umorul presărat de De Castilia în

povestire decît conţinutul ei, care dealtfel nu rănea evlavia nimănui. Poate că aşteptaseră chiar ceva încă şi mai piperat. Numai Covarrubias dădu încîntat din cap în toate direcţiile, apoi întinse castronul cu curmale fostei prietene a canonicului, care întoarse spre el, recunoscătoare, faţa ei sulemenită cu alb şi-i mai puse cîteva curmale pe farfurioară. În timp ce slujitorii serveau vin şi cafea, conversaţia începu să se ramifice. Gongora şi Ercilla se ciorovăiau cu privire la poezie, care, după părerea *conquistador-ului* trebuie să fie pe înţeles, firească şi liric antrenantă, iar nu erudită şi complicată şi îmbîcsită de latineasca, ceea ce implica formarea de cuvinte noi, aşa cum susţinea tînărul, — în timp ce la celălalt capăt al mesei, soţia lui Luis de Velasco, care se agăţase de prietena canonicului, ca să lămurească mai bine problema *partus virgineus,* spuse că este o poveste prea riscantă pentru a fi abordată în mai, luna Maicii Domnului. Ea avea patru copii şi se porni să sporovăiască despre ei, ce caracteristici are fiecare şi cum cresc ; prietena canonicului se arătă destul de răbdătoare şi de înţelegătoare, ba îl mai şi dezvinovăţi pe De Castilia, spunînd că prin astfel de glume nu lezează cîtuşi de puţin „fiinţa pură şi mistic nepătrunsă a sfintei Născătoare de Dumnezeu". Aceleaşi probleme se discutau şi în jurul judecătorului, unde Lucas de Allende dădu disputei privitoare la *partus virgineus* calificarea de curiozitate istorică, din care nimeni nu are prea mult de cîştigat. Chiar şi Imaculata Concepţiune era categoric o problemă şi mai arzătoare, cu toate că, după ce papa interzisese să se scrie despre ea în limba naţională, problema rămăsese arzătoare mai mult pentru Inchiziţie, decît pentru învăţaţii cuminţi. Nu mai ele mult decît chiar cu vreo cîteva zile în urmă fusese găsit, lipit de zidul catedralei, un pamflet satiric

referitor la această problemă ; tot oraşul era în fierbere; domnii *familiares* ai Inchiziţiei au lucrat zi şi noapte!

— Un englez, pesemne, — zise domninica-nul, ţuguindu-şi buzele şi trăgînd aer printre ele. —■ Era scris în spanioleşte, dar o compara pe Maica Domnului, în ceea ce priveşte fecioria, cu regina Bessie" *. Scurt : Bessie.

— Cîinii aceia o să simtă curînd cravaşa, — maxilarul inferior al lui De Castilia începu să mestece cu înverşunare. — Să sperăm că pînă la 8 decembrie, cînd are să fie regele aici,, se vor da în sfîrşit Armadei ordinele de trebuinţă; numai aşa va fi ştearsă această jignire strigătoare la cer ! Dar eu bănuiesc că au fost hughenoţi*; cuvîntul Bessie, el singur, nu spune nimic.

— Tot e bine că don Martin de Ayala mai e în spital!

— Al patrulea legămînt* al ordinului Al-cántara, da, ăla îi dă mult de furcă ! Dar după cîte am auzit, i-au dat drumul ieri.

— Se pare că a fost arestat de curînd cineva care s-a făcut vinovat de citire în stele, — se vîrî Sensino în vorbă.

— Cineva ? Nume !

După această ieşire brutală, De Castilia îi întoarse spatele şi continuă să se întreţină cu Allende despre situaţia politică, despre sărăcie, despre corupţie; Sensino îşi încercă atunci norocul cu Manusso Theotocopuli. Dar subiectul fu preluat în partea cealaltă a mesei, unde între cei trei greci şi marchizul De Villena, — ai cărui strămoşi se dedaseră în beciurile casei zisă *La Casa del Greco* unor practici nigrcmantice şi astrologice clandestine, — se porni acum o conversaţie despre astrologie ; cu acest prilej, Pasomonlio expuse corespondenţa dintre cele patru temperamente

şi semnele zodiacului, iar El Greco dintre cei doisprezece apostoli din *Cina cea de Taină* a lui Leonardo da Vinci şi semnele zodiacului. Ca să fie mai explicit, imită diferitele poziţii ale mîinilor, care contribuie atît de mult la caracterizare. Iuda, de pildă, reprezintă Capricornul : i se citeşte asta după cum ţine mîna pe masă, mînă care, într-o anumită măsură, înaintează cu precauţie; iar Tadeu este Scorpionul : degetul lui sfredeleşte propriul piept!...

— Ai văzut tabloul, maestre ? — exclamă Sensino, lăsîndu-l baltă pe Manusso.

Judecătorul şi călugărul îşi întrerupseseră şi ei conversaţia şi, toţi deodată, se uitară apum la El Greco, care renunţase la poziţia Scorpionului şi încerca să imite Gemenii ; în acest scop ar fi pjitut să-l ia de model şi pe Sensino, care ţinea mîinile în sus exact în acelaşi mod ca apostolul Andrei pe celebra pictură. Dar apoi îşi încetă expunerea, cheful îi dispăru brusc şi, ca întotdeauna cînd se făcea aluzie la şederea lui în Italia, faţa i se posomori pentru o clipă. Pasomonlio bătu încetişor din palme :

— Mie îmi pare rău şi acuma că astrologia e interzisă.

— Nu e interzisă cu totul, — îl îndreptă Luis de Castilia. — Ca medic poţi s-o foloseşti cît vrei, ai voie chiar să analizezi caracterul; numai preziceri n-ai voie să faci.

Sensino, cunoscut ca foarte superstiţios, exclamă :

— Mie mi s-a prezis că am să ajung putred de bogat !

■— *Index Librorum Prohibitorum** de anul trecut, — îi precizã vecinul sãu dominicanul, — interzice orice prezicere, mai ales a morţii.

— Nu-i de mirare, — zise De Villena, — şi-apoi mie nu mai e nevoie să-mi prezică nimeni că sînt sărac lipit.

Obosită de privirile stăruitoare pe care le aruncase pe rînd tuturor bărbaţilor prezenţi şi ajunsă acum la cel mai vîrstnic dintre ei, modelul lui Blas del Prado oftă aprobator.

— Şi pe drept cuvînt, — reluă De Allende. — Prietenul nostru, — şi făcu o mişcare din umeri înspre Sensino, — nu numai că ar jigni bunul simţ şi nu numai că şi-ar pierde pofta de lucru, dacă ar da crezare acestei preziceri, dar, ceea ce ar fi şi mai rău : ar nesocoti liberul arbitru, care, din îndurarea divină şi prin *necessitas consequentiae* *, îl fac apt de a urma pilda marchizului, dacă doreşte.

— *Numquid et Saul inter prophetas*?!* întrebarea o pusese, vesel, El Greco, ridicîndu-şi mult sprîncenele.

— Dragă Dominico, ce vrei să spui ? Admiţînd că noi, dominicanii, nu mergem, în ceea ce priveşte liberul arbitru, atît de departe ca alţii. Mă rog, mă înţelegi dumneata... Despre cei prezenţi numai bine, — şi privi în jurul lui, ca şi cum întreaga *Casa del Greco* ar fi fost asediată de franciscani bruni invizibili, apoi continuă cu vioiciune : — Dar faţă în faţă cu luteranii, nu mai există divergenţe între noi. Şi nu uita un lucru : chiar şi sfîn- tul Augustin, da, chiar el, pe care blestemaţii de eretici încearcă să-l implice în teoria lor privitoare la predestinare, a atribuit în principiu un loc liberului arbitru.

— Eu rămîn mai bine la Origene *, — zîmbi gazda.

Tocmai voia să mai adauge o observaţie despre mentalitatea sa grecească înrădăcinată în această problemă, cînd îi veni altă idee. Privind şirul de oaspeţi, ochii îi căzură involuntar pe Covarrubias. Zise :

— Socotind că nu sînt încă destul de origenian, am cumpărat cartea lui Erasm *De Libero Arbitrio,* ca să-mi mai consolidez credinţa. N-a fost deloc uşor să-l conving pe librar că cererea mea e îndreptăţită ; nu m-ar

mira să aflu că a consultat cel puţin trei autorităţi pînă să-mi satisfacă dorinţa !
Dominicanul fornăi :
— O carte cam nebunatică, pentru mine prea înfloritā. înclinarea umanistului nostru pentru liberul arbitru este mult prea limpede mărturisitā printr-o polemică deşartā, ca sā poatā conta ca o valoroasā profesiune de credinţā. Şi contrapledoaria ? Ai cumpărat-o şi pe aceea?
Rîseră din inimă amîndoi de această presupunere maliţioasă. Întrucît El Greco nu ştia dacă Antonio Covarrubias n-ar fi preferat să păstreze secretă încuviinţarea ce i se dăduse de a citi scrierea lui Luther, se mulţumi să spună că n-ar îndrăzni să ţină în casă o asemenea carte.
— Ce carte ? — întrebă Sensino.
— *De Servo Arbitrio,* de Luther, — răspunse El Greco.
— Marfă interzisă pictorilor, — interveni De Castilia, sculîndu-se alene şi anevoie de pe scaun, evident cu intenţia de a trece în partea cealaltă a mesei.
Pretextul lui, că nu mai vrea să stea aproape de Sensino, nu păru prea vrednic de crezare: cunoştea, aşa susţinu el, cîteva cazuri la Cuen- *ca* *, şi de astrologi, despre care ţinea neapă- **i*at sa-i povestească lui El Greco, şi de prezziceri...**
— Prezicerile nu preţuiesc pentru mine decît auzite din gura maicii Maria da Visitacão*, singura sfîntă în viaţă din toată peninsula Iberică. Îndreaptă-te spre ea, fiu al lui Pedro cel Drept, dacă te ispiteşte viitorul !
Aceste cuvinte fură rostite, chiar din spatele lui De Castilla, de o voce solemnă, cu vibraţii puternice. Toţi întoarseră capul, speriaţi, miraţi, iar apoi, încet-încet, încîntaţi, în frunte cu judecătorul, care îşi întinse braţele spre un personaj uriaş, dar slab ca o scobitoare, cu ochi

jucăuşi şi cu cioc, şi îmbrăcat în nişte veşminte lipite de trup şi foarte demodate. Părea să se fi apropiat tiptil, căci nu-l auzise nimeni. Lîngă el se afla o femeie mult mai scundă, cu părul blond foarte deschis, îmbrăcată într-un costum de călărie de un galben ţipător, fără nici o podoabă. Mîna lui stîngă răsucea vîrful mustăţii negre, iar dreapta şi-o ţinea rezemată de garda spadei, trasă mult în sus, pentru ca braţul drept, legat cu o eşarfă albă, să poată ajunge pînă la spadă* Pe piept i se bălăngănea, atîrnată de o panglică verde îngustă, emblema ordinului cavaleresc-monahal Alcántara : crucea verde- aurie în formă de crin. Nu era prea limpede de ce acest strigoi cavaleresc ameninţător era primit cu atîta căldură.

— Don Martin de Ayala ! Vino-ncoace, don Martin, strînge trei mîini de prieteni ! Eroul libertăţii noastre ! Da ; care sfidează secolele! *Proficiat** că te-ai făcut bine !

Se înghesuiră, exclamînd şi gesticulînd, spre don Martin. încălzit de discuţia cu Ercilla, Luis de Góngora începu să recite, improvizînd, cu o voce aspră şi spartă, încît adversarul său fu nevoit să-şi astupe urechile :

Cînd don Martín la crîşmă se-ncinge la bătaie,
Şi-şi frînge-un braţ, în suflet el tot nu

— *Apelles post tabulam** ! — chiui El Greco, 1 făcind înconjurul mesei. — Luptătorul nostru împotriva zarafilor ! Velasco, Del Prado, veniţi încoace, iată-l pe ocrotitorul pungilor voastre! Abia după o scurtă trecere de vreme se făcu oarecare ordine în cuvintele de salut. Fu nevoie ca însoţitoarea lui don Martin de Ayala să fie prezentată cîtorva dintre cei de faţă, cu toate că toată lumea o ştia ca pe cea mai îndrăzneaţă şi mai neobrăzată curtezană din întregul Toledo. Se numea Ines de Torres. Avea maxilarul inferior foarte pronunţat; buzele frumoase, răsfrînte, şi le

ţinea întredeschise, fără nici o intenţie făţişă de dispreţ, pe care însă totuşi îl exprimau. Mişcările ei erau lipsite de afectare, ca cele ale unui soldat bine instruit. Gentilomul păşea solemn după ea, în- clinîndu-se adînc mai ales asupra mîinilor cucoanelor, cu care prilej mormăia *beso las mănos**. În plină lumina părea mult mai neliniştit şi mai nervos decît s-ar fi putut crede; faţa gălbejită îi era răvăşită de ticuri şi de mişcări cu fălcile, ca şi cum ar fi mestecat, — iar forma ciudată a craniului, înalt şi .îngust şi comprimat la tîmple, dezminţea în modul cel mai violent impresia iniţială, de aristocraţie tipică. Un guler ros, dar plisat cu o ne- sfîrşită grijă, îi împingea înainte urechile, nişte scoici extrem de subţiri, cu scobiturile şi umflăturile plasate anormal. În schimb, ţinuta şi manierele lui erau ireproşabile. Păru chiar absolut normal faptul că, după ultima sărutare de mînă, lăsă nu mai puţin de trei bărbaţi nesalutaţi, printre care Gongora, căruia îi spunea de obicei „doctore" (poetul îşi exprimase cîndva faţă de el intenţia de a se înscrie la facultate, ca să studieze literatura clasică), dar pe care acum părea că nu-l vede. Fără să acorde nici cea mai mică atenţie cuvintelor ce-i erau adresate, se duse, cu mîna dreaptă ţeapănă, rezemată din nou pe garda spadei trasă în sus, înapoi spre gazdă. Numai pe marchizul i«o

De Villena îl măsură scurt din creştet pînă la tălpi şi zise rece :

— Mă bucur că-l întîlnesc pe simpaticul meu duşman.

Făcea astfel aluzie la duşmănia tradiţională dintre familia De Ayala şi familia De Silva (căreia îi aparţinea şi De Villena), — duşmănie dată însă acum cu totul uitării, după atîţia ani

de la marea răscoală din 1520 a neîmblînziţilor *comuneros,* cînd Juan de Silva apărase *Alcazar*-ul împotriva răsculaţilor comandaţi de Juan Padilla şi Pedro de Ayala. Dealtfel, legătura lui Ayala cu trecutul nu se mărginea la secolul al şaisprezecelea ; cel puţin de trei ori pe an obişnuia „să-i ofere casa sa" lui Luis de Castilia, numai pentru că familia De Castilia pretindea că se trage din suveranul din secolul al paisprezecelea, al cărui *Alcazar* îl locuia. Ines de Torres se aşezase pe un scaun ceva mai la o parte şi, nemişcată, se apucase să studieze frunzele copacilor, cu capul lăsat pe ceafă şi cu pumnul în şold.

— Dona Geronima nu-i aici ? — întrebă don Martin de Ayala, cu privirea sfredelitoare, plantîndu-şi mîna stingă pe umărul lui El Greco.

Din fericire, pictorul îşi aminti de întrebarea lui Sensino, de la începutul reuniunii ; îi venea greu să spună că Geronima rămînea întotdeauna invizibilă cînd exista fie şi cea mai mică posibilitate să întîlnească modele sau curtezane ; pentru o femeie cu care el trăia în concubinaj, această repulsie era într-adevăr cam ciudată. Numai datorită faptului că Ines de Torres nu intrase în casă, ci rămăsese în grădină, El Greco era sigur că nu va avea vorbe cu ea sau cu mătuşă-sa.

— E un pic indispusă, don Martin.

— A !... Atunci mai aşteaptă trei săptămîni şi o iau cu mine în Portugalia.

— În Portugalia ?!

— Mai precis : la Lisabona. Acolo îşi găseşte vindecare oricine... O, Doamne, Dominico, viaţa mea !

începu deodată să şuşotească, blînd şi confuz ; inaccesibilul *hidalgo* se prefăcu într-un fanatic, ai cărui genunchi îndoiţi trădau în aceeaşi

măsură emoţie şi istovire trupească. Il luă pe El Greco de braţ, îl trase deoparte şi ii spuse :

— Ce întorsătură ! Maria da Visitacão, prea-fericita dominicană, mi-a trimis un semn, a proorocit... Dar despre asta altă dată. Sînt ro-bul ei. De Ines nu mă mai ating, o dau cîrciu-marului, acum cînd m-a atins prea-fericita...

—■ Făcătoarea de minuni din mănăstirea *Anunciaqão**, cea cu stigmatele, pentru care Luis de Granada a iscălit dovezile ?

— Ştii totul. Eşti un grec atotştiutor. Te fac pictorul curţii mele... Dumnezeule, am spus-o! Secret! Secret!... Dar şi ce viziuni! Coborînd în zbor, mi-a vindecat braţul... Da, fraţii de la Johannes de Deo m-au bănuit de vrăjitorie, cu braţul ăsta... Eu n-am spus nimic; eram bolnav ca un evreu sîm- băta ; i-am lăsat să mă ciupească şi să mă pipăie. Dar uite ce e, Dominico : am să fiu rege la Toledo.

— Pe sfîntul Servando, ce tot spui ?!

Ayala îl tîrî pe pictor între două pilcuri de arbuşti. Ceilalţi oaspeţi, deşi încă stăpîniţi de emoţie, le respectară izolarea.

— Iar ai nimerit-o : în castelul San Servando am să-mi am tronul ! Eşti atotştiutor. Şi am să fiu încoronat la *Bănos de la Cava*. Cu Ines. Păzit de doi lei, soli cu părul de aur din de-şertul Africii ! Dar dacă mori între timp, Do-minico, atunci devine Geronima regină. Prea cu foc i-am sărutat atît de des mîinile. Viaţa de ascet începe abia acum; tulburarea mea este dealtfel foarte explicabilă, nu trebuie să te îngrijoreze. Sînt subnutrit; în două zile... Ines mănîncă tot ce găseşte şi tot slabă e, şi ce minunat de zveltă... Argaţii mei s-au dus de-au cerşit pentru mine pînă la *Puerta del Mollete**, sau poate că au furat măsline şi fa-sole albă... băieţi buni, buni băieţi, care-şi dau şi singele pentru mine, adevăraţi *comuneros* încă, nefalsificaţi... Dar un lucru e sigur, Do-minico : *madre** Mana pluteşte, e în două locuri

în acelaşi timp ; se poate asta, Aristotel a dovedit, sau s-a dovedit împotriva lui Aristotel... Trebuie să fie foarte frumoasă... Bunicu-meu Pedro de Ayala, cel mai fericit dintre toţi toledanii duşmani ai dărilor, se uită binevoitor în jos, spre mine, din cer, iar sufletul călăului imperial Carlos, de invidie, are să se... cum îi zice ?... are să se volatilizeze. Vreau să spun, — continuă el, pe un ton ceva mai ferm, în care părea însă că se anunţă un leşin, în timp ce El Greco făcea sforţări zadarnice ca să-l potolească, — dar mai întîi altceva : n-ai putea să termini tabloul *Orgaz* pînă plec ?... Bine, despre asta mai tîrziu, am să-ţi pozez toată ziua ; am s-o silesc pe Ines să-mi maseze mîinile, ca să-şi recapete mlădierea florilor, pe care ai văzut-o cîndva în ele...

— Dar, dragă don Martin, ascultă...

— *Senor,* a venit cineva care vrea să vă vorbească !

Îi şoptise unul din slujitori. Ayala se îndreptă din spate ca o luminare, mormăind aproape ininteligibil :

— Şerge-o, slugoiule.

Atunci grecul îl duse, binişor, înapoi spre mese, unde, după cîteva îndemnuri de a mînca ceva, Ayala luă între degetul gros şi arătător o singură curmală. Cu un zîmbet de superioritate dădu din nou drumul curmalei, îşi turnă vin într-un pahar, îl ridică politicos şi ameninţător înspre Covarrubias şi De Villena şi îl goli dintr-o sorbitură, înghiţind întruna, ca să învingă rezistenţa stomacului gol. Din nou fu înconjurat din toate părţile, aşa încît El Greco se putu întoarce degrabă, cu conştiinţa împăcată, spre slujitor. Ayala era deocamdată în siguranţă. Dealtfel, observaţia despre „pictorul curţii" îl preocupa pe El Greco mai mult

decît starea de spirit a lui Ayala... Cunoştea aceste răbufniri. Îi reapăreau periodic, mai ales în epocile de subnutriţie. Atunci, dacă

vroia, Ayala revenea pe loc la normal. În spatele lui se auzi vocea stridentă a lui Góngora, care, în mijlocul exclamaţiilor de încurajare, improviză noi versuri :

Scutirea de impozit, prin Cortes se dispune,
Cînd Fuensalida junior pe ea pecetea-şi pune...

— Cine e ? — îl întrebă El Greco pe slujitor.

— Un călugăr franciscan, messer Dominico.

— De la *San Juan de los Reyes** ? Pentru o comandă V

Slujitorul nu fu în măsură să răspundă. Era destul de tîrziu pentru o vizită de afaceri. În drum spre patio, unde aştepta vizitatorul. El Greco se gîndi la aluzia lui Ayala, dealtfel cu totul neintenţionată, căci la spital gentilomul cu greu ar fi putut afla ceva despre necazurile lui de la Eseorial. După ce coborî o scăriţă de piatră, ajunse la poartă, prin care lumina făcliilor pătrundea pînă la grila exterioară, fără să atingă clădirile mănăstirii de peste drum. acele neospitaliere mase de zidărie, situate de-a lungul drumului de legătură dintre *Paseo* del Tránsito* şi *Plaza San Cristóbal.* Trilul slab şi melancolic al unei păsări de noapte îl făcu să se oprească; de- departe, dinspre răsărit, — neaşteptată direcţie, determinată de vînt, — veni susurul Ta- gului. O clipă mai şovăi, apoi se duse spre patio şi îl zări pe călugăr : stătea lîngă o făclie, în capul gol, cu mîinile sub scapularul castaniu, — şi atunci El Greco avu impresia, după un şoc care îl făcu să tremure din creştet pînă la tălpi, că giubeaua i se desprinde de trup şi că plutesţe singură mai departe, în întîmpinarea imposibilului. Imposibil, — nu era oare acesta unicul mijloc de a mai amîna pătrunderea în conştiinţă a unui lucru care

îl zguduia pînă în adîncul sufletului ? Nu se afla 164

oare aici în faţa unei asemănări întîmpiătoare, a unei erori, a unei halucinaţii ?... Stăpînin- du-se cît putu mai bine, se apropie de străin cu mina întinsă : călugărul făcu şi el un pas înainte.

— M-aţi rugat să vă vizitez, *señor*. Nu era oare în legătură cu un tablou ? Asta mi-a rămas în minte din ultima noastră convorbire, îmi pare rău că vă stingheresc, la ora asta tîr- zie,..

— Dar cum de sînteţi la Toledo ?

— Mănăstirea *San Juan de los Reyes*, care îşi reorganizează biblioteca, a găsit cu cale să-mi solicite ajutorul...

Esquerrer îi expuse pe scurt că fusese trimis într-o călătorie lungă, aşa cum se procedează foarte des în ordinul franciscanilor ; timp de o jumătate de an, aşa scria în obedienţă *, urma să fie găzduit la mănăstirea observanţilor, din Toledo ; apoi veneau la rînd alte mănăstiri.

— Cu toate că sînt ţinut să respect anumite reguli, voi putea să vă vizitez în mod regulat, dacă doriţi.

Pînă în acea clipă, El Greco, cu totul departe, încă, de orice manifestare de bucurie, nu

făcuse aproape
nimic altceva decît
să se uite ţintă la
vizitator. Cite
lucruri noi ieşeau
aici la iveală !
Esquerrer vorbea,
înclinîndu-se pieziş
înainte, —
oblicitatea ciudată
a trăsăturilor feţei i
se repeta în statură,
— cu gesturi sobre,
dar destul de timide
şi de stîngace,

pentru a-i face numaidecît să se apropie unul de altul mai mult decît la prima lor întîlnire. Pe faţa cu forme neregulate, nemaiîncadrată acum de gluga monahală stereotipă, era ceva irezistibil, ceva nestăpînit şi vibrant, ceva ce nu-l frapase pe El

Greco la Escorial,
aproape ceva din
excentricitatea unui
Ayala şi a unui
Ercilla, ceva ce l-ar
fi făcut pe călugăr
să-şi găsească fără
osteneală locul
printre oaspeţii din
grădină, în ciuda lui
Lucas de Allende,
mîncătorul de
franciscani ! Dar îşi
goni pe loc [165] din
minte acest gînd,

căci abia acum, la aceast

ădin urmă precizare a lui Esquerrer, la această ofertă, îi pătrunse în conştiinţă faptul că acest chip fascinant, de aici, din faţa lui, va fi, timp de şase luni de zile, al lui, numai al lui ! I se ivea o nouă şansă : se va putea pune pe lucru avînd în faţă toate posibilităţile ! Dacă ar fi găsit cuvintele potrivite, i-ar fi împărtăşit lui Esquerrer bucuria sa, dar în liniştea îndelungată care urmase, îşi dădu seama că nu mai trebuie să încerce s-o exprime în cuvinte, ci în forme şi culori ; astfel îl lega pe Esquerrer prin ceva mai mult decît printr-o înţelegere politicoasă, — da, acum, pe loc, acum trebuia să înceapă, musafirii puteau fi lăsaţi în ale lor !

— Am să-ţi arăt tabloul chiar acum, dacă poţi rămîne o jumătate de oră. E încă abia schiţat. Poate vrei să fii după aceea oaspetele meu ; mai sînt la mine nişte pictori, cîţiva clerici ; fără îndoială că vei fi binevenit printre ei...

Invitaţia îi scăpă pe jumătate împotriva voinţei sale.

— Sînt foarte obosit, — zise franciscanul, după ce se uitase cîteva clipe, gînditor, în gol, — şi sînt stăpînit şi de nesiguranţa oricărui sihastru care se pomeneşte deodată într-o societate numeroasă, printre atîţia necunoscuţi.

„Şi eu, şi eu", chiui pictorul în sinea lui. Şi pentru prima dată îl văzu pe călugăr zîmbind: va să zică totuşi! Era oare cu adevărat un om, un frate, chiar dacă părea singuratic şi distrat? Avu impresia că trebuie să facă şi să spună acum totul şi că trebuie să împărtăşească tuturor entuziasta sa recunoştinţă; de aceea, puse mîna pe rasa aspră şi zise că se mai duce pentru cîteva clipe înapoi la musafiri, ca să se scuze, şi că apoi vor

putea sta mai liniştiţi împreună în atelier, în faţa tabloului numit' *înmormîntarea contelui de Orgaz.*

Trecu prin grădină aproape dansînd, în vîrful picioarelor. Ce prostie, să creadă că Esquerrer ar putea să plece neobservat. Dacă padre Eusebio de Villaroja ar fi venit şi el, ar fi

putut poza pe loc amîndoi, franciscanul şi au- gustinul...

În absenţa gazdei, Gongora pusese stăpinire pe atenţia generală. Terminase oda către don Martin de Ayala, o pusese chiar pe hîrtie, şi acum o repeta; ultimele sunete aspre, sacadate, îi răsunară în întîmpinare. Ercilla îşi mai ţinea încă urechile astupate, bătînd cu picioarele în pămînt cînd totuşi auzea ; Cova- rrubias asculta fără să audă ; prietena canonicului îşi tot clătina capul încolo şi încoace, iar pictorii mîncau şi beau. El Greco trecu repede în revistă, priveliştea în ansamblu. Ce-i drept, costumul de călărie, de un galben strident, purtat de Ines de Torres, nu se armoniza cu portocalele de pe masă, — mult galben era şi în tabloul *Orgaz,* la veşmintele celor doi sfinţi!

— dar argintiul părului lui De Villena era atît de calmant, indiana tăcută era atît de brunetă şi de rezervată, celelalte femei atît de colorate în mantilele lor largi cu mîneci spintecate, încît întreaga scenă, alcătuită din prietenii săi, reuniţi aici, îi apăru ca fiind cel mai impresionant tablou din lume, afară de unul! Iar acela de colo, care, încununat cu frunze de stejar, primea aclamaţiile celorlalţi, nu era oare don Martin de Ayala ? Manusso tăiase frunzele ; neapărat trebuia să-şi primească şi Gongora laurii ; erau destui goruni în

jurul casei lui El Greco ! în aşa măsură se şi îmbinase exuberanţa lor cu noua sa fericire, încît dădu uitării orice reţinere şi strigă strident:

— Prieteni, am veşti bune!

— Trăiască lupta împotriva impozitelor!

— mugi Luis de Velasco, în culmea exaltării, crezînd, bineînţeles, că urmau să fie aduse la cunoştinţă primele rezultate ale ostenelilor lui El Greco şi ale lui Ayala.

— Prieteni...!

Ăsta-i cel mai bun prieten al meu!

Tâ7 — răcni Ayala şi, smulgîndu-şi de pe cap cu-nuna de stejar, se repezi la pictor. — Ce în-seamnă un ţînc de poet cu tuleie în loc de barbă, cînd apare cel mai formidabil geniu al lumii ?

Femeile chiuiră amuzate cînd El Greco şi Ayala se îmbrăţişară; Sensino, cu un pahar cu vin în mînă, păru că vrea să sară pe un scaun, ca să ţină o cuvîntare, iar modelul lui Blas del Prado încercă să cucerească o parte a atenţiei cu vreo cîţiva paşi de dans executaţi cu mlădieri feline.

— Prieteni...!

În sfîrşit se făcu linişte. El Greco se desprinse din îmbrăţişarea lui Ayala şi rămase drept, plin de încordare, cu ochii învăpăiaţi. Vocea îi tremura, cînd spuse :

— Don Martin de Ayala, al cărui cel mai bun prieten sînt, m-a rugat ceva. Datorită unor anumite împrejurări îi pot îndeplini de îndată rugămintea şi sînt foarte fericit. Cît mai curînd cu putinţă îmi voi termina tabloul *Inmormîntarea contelui De Orgaz...*

În hărmălaia crescîndă, vocea i se pierdu, dar ieşi din nou deasupra, la început şovăitoare, apoi explodînd de entuziasm :

— *¡Viva !... ¡Viva!... // Viva el rey!!*

Trăiască regele?!...
Lucas de Allende,
marchizul de
Villena şi Luis de
Castilia, singurii
dintre cei de faţă,
împreună cu Ayala
şi Covarrubias, care
apăreau pe tablou
şi care, plăcut
impresionaţi, îşi şi
făcuseră unul altuia
semne cu capul,
etalau acum o
mutră de parcă ar fi

fost luaţi peste picior. Dar şi prin mintea celorlalţi trecură nişte năluci ; sfîntul Mauriciu, Escorialul, iar în ziua următoare aniversarea naşterii regelui, în sănătatea căruia la miezul nopţii nu se rostise nici un toast, pentru a nu se săvîrşi vreo gafă!

Nu cumva fusese o îndrăzneaţă ironie a pictorului, care în felul acesta se răzbuna cu întîrziere ?... Dar, ironie sau nu, fusese un strigăt pe care oricine era obligat să-l repete, şi — cu toate că din gura unora se auzi strigătul / *Viva Ayala !* sau / *Viva El Greco!* sau chiar strigătul de

luptă, atît de des parodiat, /*Padilla y Comunidad !,* – cele trei cuvinte în cinstea regelui Filip al Spaniei răsunară în grădină mai tare şi mai clar decît toate celelalte

.VI. LA CASA DEL GRECO

Micul dejun era pentru pictor un fel de punere la încercare, de care depindea adesea dispoziţia lui pe o zi întreagă, aşa încît uneori trebuia să facă eforturi serioase ca să ia parte. Cîteodată îl sîcîia la micul dejun cîte o ceartă,

altădată numai gălăgia, uneori prostia. De data asta era numai gălăgie. **În** sufragerie răsunau voci stridente, aspre, băieţeşti. Pablo de Fez se legăna cu scaun cu tot, cît putea de tare ! Dansurile băieţilor din corul catedralei, pe care el le punea în aceeaşi oală cu *autos sacramentales,* spectacole[1] e sacre din Joia verde, se prefăceau, în sîngele lui maur, într-o cadenţă extrem de sălbatică, dar şi răsfăţatul şi precocele Jorge Manuel începuse să se legene şi să se balanseze şi-şi reluă acum rugăminţile vechi, din ce în ce mai stăruitoare, către tatăl său, ca să-i ia în sfîrşit pe amîndoi la catedrală, cînd se fac repetiţii. Îi aminti chiar pictorului de prietenia lui cu Covarrubias, căruia i se ceruseră teme din mitologia greacă pentru solemnităţile de la 3 iunie. Bătrînul can nic mai şovăia încă între Deucalion şi Pira, care prefăcuseră nişte bolovani în oameni, şi Prometeu, care îl înşelase pe Zeus cu oasele unui taur jertfit. Primul mit avea avantajul că făcea o aluzie de netăgăduit la sfînta Cuminecătură, iar al doilea putea sluji ca preambul pentru simbolizarea luptei împotriva ereticilor. El Greco, adeseori consultat ca arhitect la renovarea catedralei, ştia cum se trăgeau sforile în culise, ştia că dominicanii preferau mitul al doilea, pe care însă iezuiţii îl găseau prea dificil pentru popor ; de multe ori făcuse haz în sînul familiei pe seama acestui conflict privitor la nişte efecte teatrale. Dar acum nu-i ardea de glume. Băgă de seamă că femeile se pregăteau să sprijine zgomotoasa rugăminte : dacă le-ar fi refuzat, erau de aş-teptat lacrimi şi un mic dejun fără sfîrşit, deci o insuportabilă povară pentru gîndurile lui, care nu se puteau îndrepta acum decît spre vizitator : spre vizitatorul din seara precedentă, spre vizitatorul care putea să revină dintr-o clipă în alta...

După ce isprăvi de mîncat, se hotărî să-i scrie, aici, în aceeaşi încăpere, o scrisoare lui Pompeo Leoni (o ocupaţie nu prea pretenţioasă, care îi îngăduia să intervină pe loc, im- punînd familiei, printr-un singur cuvînt, linişte deplină) şi apoi să dispară din cameră, de îndată ce va fi anunţat călugărul Francisco Esquerrer. Se aşeză la un mic birou de abanos şi încercă să nu ţină seama de conversaţia din spatele lui. Ştia din experienţă că în dimineţile următoare reuniunilor lunare atmosfera era cam încărcată. Cearta băieţilor, pe care Geronima încerca în zadar s-o potolească ; vocea piţigăiată a mătuşii Eufrosina, femeia vîrstnică, scăpătată, rămasă încă nemăritată, cucernică pînă la bigotism în ceea ce priveşte adorarea icoanelor, adorare care se manifesta mai ales printr-o caraghioasă familiaritate cu tot ce e mai sfînt (chipul mătuşii Eufrosina servea, dealtfel, pentru reprezentarea sfintei Ana în cele mai căutate pînze ale lui El Greco, iar drept compensaţie pentru acest ajutor, ea îşi permitea să critice aspru nu numai lipsa de asemănare, pe care pictorul o căuta cu tot dinadinsul, ci şi toate celelalte tablouri ale lui) ; monosilabele greoaie ale lui Manusso, bastion flegmatic împotriva pisălogelii Eufrosinei ; scîncetele lui Jorge Manuel, care aduse la cunoştinţă că dacă nu e dus la catedrală, atunci se va duce la mănăstirea *San Juan de los Reyes,* ca să vadă celebrele picturi cu scene din războiul cu maurii (El Greco tresări speriat cînd auzi numele mănăstirii) : toate aceste sunete erau pentru el tot atîtea violări stridente ale amintirilor rămase din seara precedentă, şi chiar ale hîrtiei albe din faţa lui, pe care avea să aştearnă nişte fraze, atît de banale totuşi, adresate sculptorului Pompeo Leoni, mondenul atît de ahtiat de intrigi de curte !

Numai Geronima ştia de vizita lui Esquerrer. Cînd El Greco îl petrecuse pe oaspete, ea

tocmai se ducea spre camera de zi : pictorul nu se putuse abţine atunci să nu-i arate străinului modelul viu al Maicii Domnului din tabloul *Espolio,* în faţa căruia călugărul rămăsese timp îndelungat în meditaţie, în loc să ia aceasta atitudine admirativă în faţa tabloului *Inrnormînlarea contelui De Orgaz,* acel monument în devenire, în care avea să plaseze şi propriul său chip ! Dar dimineaţa aceasta aducea, poate, cu ea dezlegarea enigmei. Nu mai puţin enigmatică fusese comportarea lui Esquerrer faţă de Geronima. Grecul parcă mai vedea încă pasul lui lung, şovăielnic, mişcările lui ca de păpuşă de lemn, cînd îi întinsese ei mîna, pradă unei tulburări prea mari ca să poată fi explicată prin prezenţa unui portret impresionant, chiar dacă acesta o înfăţişa pe Maica Domnului. Nu schimbaseră aproape nici un cuvînt între ei, dar şi ambii bărbaţi tăcuseră pînă în clipa cînd El Greco se întoarse la musafirii din grădină, cînd îşi adusese brusc aminte, spre ruşinea lui, de povestirea lui De Castilia despre *partus virgineus,* — o povestire destul de bună încă, pentru a-l amuza cu ea pe Leoni, căruia în acea clipă nu ştia ce să-i scrie, decît că, aşa cum îl rugase el, arsese faimoasa scrisoare a prinţesei întemniţate De Eboli.

După o scurtă ciocănitură, uşa se deschise şi o voce bărbătească guturală îi dădu bună-dimineaţa : nu, nu putea fi slujitorul. Pe Diego, căruia i-ar fi putut aparţine vocea, îl trimisese pentru întreaga zi cu nişte tablouri, pentru ca în felul acesta să-l calmeze. Se zburli tot cînd zări în mica balustradă lăcuită din spatele mesei de scris culorile unor haine prea bine cunoscute de el. Fratele Geroni- mei, Juan de las Cuevas, un mătăsar toledan, care obişnuia să-şi etaleze cele mai splendide eşantioane pe propriul său trup de toreador, adresă un salut familiei şi apoi se îndreptă cu hotărîre înspre

cumnatul său nelegitim. Cu faţa lui lată, era la fel de frumuşel ca şi sora lui, dar mult mai vulgar; avea ochi mari, negri, care ba priveau stăruitor şi sincer înainte, ba deveneau nesiguri şi evazivi. Că-i întrecea cu mult pe toţi ceilalţi în ce priveşte îngustimea de spirit burgheză, asta o ştia pictorul; din ochii lui Juan nu radia nici un conţinut sufletesc, ci doar mătase, sau bani negri, dacă există asemenea bani ; iar acum, cînd îi strînsese pictorului mina cu putere, ceea ce părea să fie un semn că se vor purta unul faţă de altul deschis, bărbă- teşte, cu grosolănie şi cu ipocrizie, se zburli şi mai mult, căci simţi că Juan are ceva pe inimă, ceva care îl privea chiar pe el. ceva referitor, fără îndoială, la marea lor răfuială, la achitarea acelui avans niciodată şters din registru : legătura, nebinecuvîntată de preot, cu sora lui...

— Felicitări cu prileiul zilei de naştere a regelui nostru Don Felipe, — zise Juan de las Cuevas, întorcînd un pic capul, ca să-i cuprindă în urare şi pe cei care mai erau încă la micul dejun, — Dumnezeu să-l bine- cuvînteze ca să poată făuri măreţia Spaniei şi să ocroteascăă meşteşugurile şi arta, în vecii vecilor. Ce am auzit, Dominico, e adevărat că ţi-a respins tabloul acela mare şi n-ai să mai fii pictorul curţii ?

Ca răspuns la această mojicie n-avea rost altceva decît un zîmbet tăcut. Duşul era cu atît mai supărător, acum, după ce De Castilia, cu prestigiul şi cu umorul lui, spulberase atît de bine eventualele primejdii, în timpul reuniunii din seara precedentă. El Greco îşi aminti din nou de curtenii batjocoritori şi de scălâmbăielile piticului. După ce îi rînjise dispreţuitor Escorialul, acum se ridica şi burghezia împotriva lui ?

— Păi tabloul a fost acceptat, Juan, —zise Geronima cu timiditate.

— Dar pictor al curţii n-are să devină, — se vîrî în vorbă Eufrosina, ţuguindu-şi ironic gura îngustă sub mustăcioara ei de puf.

În dreapta şi în stînga gurii, şi dedesubt, Eufrosina avea riduri, iar pe gît cute, groase ca nişte rădăcini de copac; deasupra, de o parte şi de alta a rădăcinii nasului, care ocupa aproape jumătatea feţei slabe, se aflau ochii, care înţepau, cum ar ciuguli cu ciocul două păsări negre şi scînteietoare, nişte ochi identici cu cei ai Geronimei şi ai lui Juan, dar mult mai mici şi avînd totodată, lucru destul de neaşteptat la ea, o sclipire de inteligenţă, absentă la ceilalţi doi. Avea degetele deformate de reumatism şi spatele strîmb şi încovoiat, dar felul în care, înveşmîntată în ireproşabila ei rochie neagră, îşi ţinea sus capul tremurînd, îndreptăţea presupunerea că odată şi odată, poate către sfîrşitul vieţii, spatele ei va prelua, supus, aceeaşi poziţie mîndră. În felul ei, dovedea că înţelege lucrurile mai bine decît toţi cei de faţă, căci spuse :

— Şi nici nu vrea să devină ! Las' că-l cunosc eu. Ar prefera să picteze numai pentru Dumnezeu personal, şi să lase Biserica şi Statul fără opere de artă, Nici nu vrea asta, Juan !

Numai zîmbetul calm al lui Preboste păru să mai ţină situaţia în echilibru. Se vedea că e preocupat de gîndul de a abate atenţia lui Jorge şi a lui Pablo ; pe lîngă celelalte funcţii, era şi învăţătorul lor particular, funcţie pe care o exercita mai des în timpul meselor tulburate de vreo gîlceavă, decît la predarea abecedarului ; dar cu toate ocheadele şi şoaptele lui, nu izbuti să atragă atenţia copiilor. Manusso se dusese la fereastră, unde se clătina de zor încolo şi încoace ; de cîte ori se apleca înainte, îşi ridica umerii, de parcă ar fi vrut să-şi ia zborul prin geam. Oarecum speriaţi, băieţii

se uitară ţintă la faţa palidă a lui El Greco, la mîinile lui inerte, dintre care cea dreaptă avea vădite tresăriri spasmodice, iar Geronima îşi ţinea capul aplecat deasupra farfuriei.

Juan îşi ridică privirea înspre tavan şi rămase cîteva clipe pe gînduri.

— Asta ar fi bună, să nu vrea să devină pictor al curţii ! Bogăţia nu vine de la sine, iar bunul renume al unei familii mai are nevoie şi de altceva, pe lîngă bogăţie. Nu vreau să mă amestec în treburile tale, Dominico, dar îmi tot ajunge mereu la urechi că prin purtarea ta violentă şi prin neglijenţa ta îţi zădărnicești cele mai bune şanse. Aşa, de pildă, demersurile pentru scutirea de impozite, pe care le faci împreună cu don Martin de Ayala, ţinta ironiilor întregului oraş...

— Ţicnitul ăla ? Se îmbată prin cîrciumi cu *busconas* * / — sări cu gura Eufrosina, care se simţea la largul ei în această atmosferă de început de ceartă.

Lucru destul de curios : simpla ei intervenţie maliţioasă produse o scurtă destindere, ceea ce nu fusese în

stare să facă nici Geronima, care şoptise speriată „Juan!", nici micul Jorge Manuel, care întrebase, ca nuca-n perete, cînd mai vine în vizită don Martin, **175 după** care atît el, cît şi Pablo, se înnebuneau

,nici fraza plîngăcioasă a lui Manusso :

— Iar s-a dus pe apa sîmbetei ataraxia *, vai, vai...

— Manusso s-a pus pe filosofat de unul singur; te pomenești că se călugărește ! — exclamă bătrîna, cînd unchiul lui El Greco, mai saşiu ca niciodată, ocoli şirul de scaune, ca să iasă din cameră. — Traduce în spanio- leşte scrieri ale stoicilor... Ce nostim !

— Mătuşică, îţi lipseşte înțelepciunea sfintei Ana, pentru care ai servit de model atît de

des ! — exclamă acum El Greco, a cărui mînie începuse să se prefacă în răutate.
În timp ce Preboste, continuînd să rîdă vesel, se pregătea să plece cu cei doi băieţi, uşa se deschise a doua oară şi în prag apăru unul din slujitori, fără să fie zărit de către patron şi fără să se poată face auzit.
— Atunci pictează-mă numaidecît, Dominico, hai, şi du-mă la rege...!
— Nu, eu vorbesc serios, Dominico, — reluă Juan cu o voce fermă, plină de rezonanţe profunde, ca şi cum ar fi prezidat o întrunire zgomotoasă a breslei mătăsarilor, — treaba cu impozitele te-a compromis în ochii tuturor. Faptul că pictorii nu mai vor să fie trataţi ca meseriaşi este considerat drept înfumurare. Ce-ai zice dacă noi, mătăsarii, am avea asemenea pretenţii ?
— Dacă mă vede regele ca sfînta Ana, te înnobilează, Dominico, mai degrabă decît dacă-i arăţi bărbaţi în pielea goală, pe care îi născoceşti tu sau pentru care trebuie să-ţi pozeze slujitorii. Ce ruşine ! — îl sîcîi tuşa Eufrosina, bătîndu-se de zor cu pumnii în piept.
Juan se întoarse s-o privească şi rîse cu gura lui cărnoasă, în timp ce privirea îi rămase calculată şi lucidă, apoi se întoarse spre cumnatul său, în vederea unei lovituri hotărîtoare :
— Şi nu numai asta. Ştii la fel de bine ca şi mine că smerenia e una dintre cele mai
în semnate reguli de viaţă, pe care trebuie s-o respecţi dacă vrei să fii primit printre terţiari. Ordinul acesta laic este atît de influent, încît calitatea de membru al lui ar putea fi de ajutor pentru toţi membrii familiei tale, chiar şi pentru cei prin alianţă.
— Prin alianţă? — Faţa tiranică a Eufrosinei se zgîlţîi de bucurie. — Nici din asta

nu se alege nimic, Juan ! Nu-şi dă osteneala. Nu vrea să viziteze pe nimeni. A spus că mutra gardianului* de la *San Juan de los Reyes* nu-i place ; eu i-am spus : pictează-l, şi ai să vezi că merge, ha-ha !

— O să trebuiască să-şi dea mai multă osteneală decît alţii. După cîte am auzit, i se fac greutăţi pentru că nu e cununat !

— Ce-i, Miguel ?

Gerónima se sculase de pe scaun, roşie ca focul, şi-i făcu semn slujitorului să se apropie.

— A venit un călugăr, *señora ;* vrea să-i vorbească lui messer Dominico. Părintele franciscan de la *San Juan de los Reyes!*

Slujitorul reţinuse, desigur, întrebarea pusă de El Greco în ajun.

Eufrosina sări în sus, triumfătoare. Preboste şi Manusso mai stăteau încă la uşă, nehotărîţi, cu băieţii.

— Un franciscan ?! Ai să vezi, Juan, că-l goneşte, nu-l primeşte, înfumuratul ăsta !

— Oricum, nu scăpa această şansă, Dominico, foloseşte prilejul !

— Gardianul, bunul *padre* Iñigo de Cazares, vrea să-l caute la dinţi, dar nepotu-meu, grecul, are să-l muşte !

— Dominico, du-te întîi de te schimbă !

—■ se băgă în vorbă Gerónima, neliniştită.

— N-are să-l muşte, mătuşo, nu, nu, că nu-i nebun ! Poftește-l incoa pe părinte.

— Pe San José, cine-i stăpîn aici, voi sau eu ? — Cu un pumn strîns în faţa pieptului, se duse pînă lîngă Juan de las Cuevas, apoi adăugă, peste umăr, către slujitor : — Du-1

în atelier, Miguel ! — şi, după ce slujitorul dispăru, se întoarse rînd pe rînd, cu cîte o mişcare bruscă, spre ceilalţi, care stăteau răs-pîndiţi de la masă pînă la uşă : — Tu, Preboste, ai grijă să nu fiu stînjenit timp de o oră de acum înainte. Juan, despre asta o să mai

vorbim la anul. într-adevăr, dragă mătu- şico, acest călugăr respectabil vine ca să-mi pună la încercare virtuţile şi aptitudinile pentru ordinul al treilea al sfîntului Francisc ; în dimineaţa asta vom studia exerciţiul Drumul Golgotei, pentru care se dau atîtea indulgenţe; dar îl putem începe chiar aici... Băieţi! — Pablo şi Jorge, cărora le venea mai degrabă să plîngă decît să rîdă, se apropiară. — Aţi cerut să asistaţi la *autos sacramentales*. Priviţi !

Cu paşi grei şi apăsaţi, se duse spre estrada muzicanţilor, pe care se aflau nişte scaune şi vreo cinci pupitre de lemn. Toţi se uitară după el, amuţiţi. El, însă, mai şovăi o clipă, apoi se duse repede la masă, în spatele căreia gîfîia Eufrosina, luă un şervet şi-l azvîrli pe braţ, exclamînd :

— O schimbare de rol, dragă mătuşico : sfînta Verónica* în loc de sfînta Ana, a şasea oprire !

Eufrosina azvîrli violent şervetul înapoi pe masă :

— O, iar începe să hulească ! Cum îl dăscăleşte cineva, se apucă să hulească !

— Hei, hei, Dominico, — sări Juan, speriat.

Dar nenorocirea se întîmplase : El Greco îndoi cu toată puterea unul din pupitre, numai cu mîinile, punînd un genunchi dedesubt. După ce trosniră destul de multe aşchii subţiri, pe care le îndepărtă, ceea ce rămase avu formă de cruce. în mijlocul unei tăceri de spaimă, îşi puse această cruce mică pe umărul drept şi se tîrî cu ea spre Juan, încovoiat amarnic sub povara închipuită, cu capul lui îngust, de bufniţă, tras între umeri, cu fruntea încreţită îngrozitor, ca din pricina durerii. O clipă crezură cu toţii că va urma o încăierare, dar nu se petrecu nimic altceva decît că ibiectul simbolic îşi schimbă purtătorul : pupitrul, pe jumătate rezemat pe umărul lui Juan şi pe jumătate

agăţat cu aşchiile şi cu cuiele de haina de mătase, se legănă în sus şi în jos. El Greco strigă, provocător :

— A cincea oprire ! Simon din Cirena apare, băieţi, şi-i ajută bietului grec să-şi ducă povara !

Apoi se duse la uşă, prin care dispăru la iuţeală.

— Ce satană ! — oftă tuşa Eufrosina, totuşi cu oarecare admiraţie în voce, şi de fapt recunoscătoare ca un copil pentru spectacol.

Geronima îi dădu ajutor lui Juan să-şi îndepărteze crucea improvizată, fără să-şi sfîşie prea mult haina. Despre micile stricăciuni produse preţioasei haine de mătase chinezească mai vorbiră ceilalţi o jumătate de ceas, după care reluară discuţia despre candidatura lui El Greco la terţiari.

După ce ieşi din cameră, El Greco simţi că-i vine să se bată singur pentru această comedie. Ce copie de proastă calitate a caraghiozlîcurilor lui Miguel de Antona, bufonul curţii, se învrednicise El Greco să ofere, în timp ce Francisco Esquerrer se afla sub acoperişul lui: ce stupidă batjocorire a acelui drum, a cărui fază de mai tîrziu, *Dezbrăcarea,* a zecea oprire, statornicise între ei doi o primă legătură, deşi nu putea crede că admiraţia lui Esquerrer în faţa tabloului *Espolio* se datora exclusiv cultului tradiţional al franciscanilor pentru Drumul Golgotei... Comportarea colectivă a familiei, neobişnuit de agasantă de data aceasta, era singura lui scuză.

— Doamne, pentru ce lucrez eu ? — scînci el, sprijinindu-se în trecere de un scaun, dintre cele înşirate în camera vecină de-a lungul peretelui.

Dar fără să zăbovească, porni mai departe; dacă ceea ce-i stătea în faţă nu era de ajuns

ca ţel al muncii lui, nu mai merita să trăiască nici o clipă. Casa era atît de încurcat clădită, încît fu nevoie să urmeze cu totul alt drum, ca să ajungă în atelierul octogonal cu orificiul de ventilaţie în formă de stea, decît cel pe care îl urmase în seara precedentă, cînd se dusese într-acolo cu Esquerrer. în camerele pe care le străbătu şi care prezentau interioare din ce în ce mai sărăcăcioase pe măsură ce se apropia de ţinta aflată în partea nelocuită a casei, se revărsa soarele, dar pictorului nu-i dădu în gînd că trăsăturile lui Esquerrer nu vor rezista luminii, că vraja lor depindea de săli semi-întunecoase, cu scrieri în-folio, sau de o făclie pîlpîitoare.

Francisco Esquerrer stătea — în rasa lui monahală castanie, cu gluga lăsată pe spate, cu capul aplecat — şi privea o sculptură, numai pe jumătate terminată, pictată multicolor, care îl înfăţişa pe sfîntul Ildefonso * primind patrafirul, o lucrare pentru catedrală, fără prea mare valoare artistică. Stătea cu spatele spre cel ce intrase, care în primul moment nu zări decît tonsura. In această aripă dinspre apus era o linişte mormîntală. Orificiul de ventilaţie, acoperit iarna cu geam, şi cele două ferestre cu vedere spre sinagoga *Del Tránsito,* în spatele căreia se vedea malul fluviului Tajo şi vechile ruine de lîngă podul San Martin, încadrau cerul în contururi precise, întunecate, şi păreau aproape că-l exclud din cameră. Dar lumina albastră mîngîia goblenurile şi, cu un luciu ca de tinichea, verniul tablourilor, aşa încît cerul mai rămînea totuşi prezent în toată încăperea, în pojghiţe reci, foarte subţiri, mai gingaşe şi totodată mai durabile decît negurile dimineţii care pluteau peste vale,

şi peste *Baños de la Cava,* şi peste biserici şi mănăstiri, culminînd, la dreapta, în reciful de corali al domiciliului lui Esquerrer : mănăstirea *San Juan de los Reyes.* În atelier mirosea a covoare vechi şi a argilă de modelaj, iso
mai tare decît a vopsea ; diferite figurine pictate şi drapate se aflau în fund, pe nişte mesuţe scunde. Printre picturi atrăgea atenţia tabolul de mari dimensiuni *Inmormîntarea contelui De Orgaz* şi o copie bună, executată în parte chiar de mina lui, după *Espolio.* Aproape toate Sfintele Familii, Maria-Magda- lenele şi Veronicile stăteau întoarse cu îngrijire cu faţa la perete. Într-un colţ se afla o copie după o *Sjîntă Familie* a lui Tiţian, făcută încă în anii şederii lui El Greco în Italia.
Cînd, după salut, prinse prima privire a lui Esquerrer, care însă numaidecît i se sustrase, timidă, îndreptîndu-se din nou spre chipul Maicii Domnului de pe tabloul *Espolio,* curiozitatea lui deveni atît de mare, încît ar fi pus întrebarea care îi plutise pe buze încă din seara precedentă, dacă atenţia nu i-ar fi fost atrasă de celălalt tablou, cel cu fragmentele negre, parcă cioplite provizoriu în cărbune, cu feţele, norii, făcliile şi galbenul strălucitor de pe veşmintele celor doi sfinţi, sfîntul Augustin şi sfîntul Ştefan, care, potrivit legendei toledane, îl înmormîntau chiar ei, în prim-plan, pe contele de Orgaz, în prezenţa celor două lumi strict suprapuse orizontal : sus, lumea celor ce sălăşluiesc în ceruri, în decorul lor de nori, iar dedesubt lumea to- ledanilor de seamă. Fu cuprins de o emoţie ciudată, din ce în ce mai puternică, încît îşi dădu seama că trebuie să stea jos, ca să nu-l podidească lacrimile. Ceea ce îl mişcase era contradicţia dintre omul acesta slăbănog şi serios din faţa lui, şi locul, gol încă, din extrema stingă a tabloului. Tot ce era deşertăciune în ambiţia lui artistică, tot ce

era în principiu irealizabil din ea, era cuprins aici ! Ca să-şi dea seama cineva cît de adînc se căsca pe tabloul lui prăpastia dintre realitate şi închipuire, era de ajuns şi portretul idealizat, realizat mult prea plat, al lui don Martin de Ayala, cu mîinile lui, depărtate una de alta, într-un gest pompos, de compătimire : două păsări ale morţii, albe, graţioase, planind la mică înălţime deasupra armurii gentilomului decedat, acolo unde acesta, binecuvîntat de un har miraculos, era înconjurat ca de un cerc magic, datorită celor două figuri de sfinţi, care îl duceau aplecaţi : împreună, semănau cu o scoică de sidef, larg deschisă ! Era minunat de privit, chiar de pe acum. Dar ce legătură era între toate acestea şi masca tragic deformată, asemănătoare cu un cap de mort, strîmb, a lui Francisco Esquerrer, care nu era frumos ? Sau poate că avea o frumuseţe cu totul alta ? Tot ceea ce îi fusese vreodată, în toată viaţa lui de pînă acum, piedică în calea spre o realitate cu neputinţă de atins — o materie brutală şi indiferentă, toate întîmplările în care realitatea îl amăgise sau îl trădase, unele petrecute cu foarte mulţi ani în urmă — îl asaltară acum, umplîndu-l de amărăciune : amintiri din Creta, în legătură cu tatăl său, o amintire de acum şase ani, din Roma, cînd cel mai bun prieten al său îl înşelase... Şi prin faptul că începuse să rătăcească atît de departe, emoţia lui deveni mai independentă; ar fi putut acum să izbucnească în plîns la fel de bine din pricina unei iubiri pierdute sau a răutăţii lumii în general ; dar ceea ce îl copleşise acum era o viaţă întreagă, un ţel mereu pierdut sau urmărit cu prea multă îndărătnicie cu mijloace greşite ; da, cît de recunoscător îi era acum lui Esquerrer, care evita, grijuliu, să-l privească în ochi...

— Scuză-mi tăcerea, fray Francisco, — începu el, — dar n-am uitat încă dezamăgirea suferită

de mine la Eseorial, şi cred că nu numai o simplă mîndrie de artist, ci altceva, ceva mai presus, mă face să mă gîndesc întruna, după o convorbire cu un prieten ce-mi e ca un părinte, la pilda aceea din Sfînta Scriptură, despre mărgăritarele azvîrlite în faţa porcilor.

— Cunosc acest sentiment, — zise Esquerrer cu blîndeţe, — dar, ca orice alt lucru care ne face nefericiţi, el se datoreşte vinii faţă- de noi înşine. Ceilalţi merg înainte fără să le pese ! Nu porcii sînt vinovaţi, ci omul care azvîrle mărgăritarele, căci îşi face singur rău...

— E adevărat, poate că mă simt încă prea legat de acei oameni...

Esquerrer continuă :

— În artă trebuie să fie ca în viaţa spirituală. Luis de Granada spune că ispita cea mai primejdioasă se ascunde în nevoia de a vroi să faci bine altora, neglijînd astfel datoria primordială, aceea faţă de tine însuţi.

— Nu e un mod de a gîndi prea franciscan !

— Mi s-a mai spus asta ades, — răspunse călugărul, cu un zîmbet penibil, care îi deformă întreaga faţă în aşa măsură încît numai nasul acvilin mai amintea de semeaţa imobilitate a măştii, — dar într-un anumit punct al evoluţiei personale înveţi să faci abstracţie de spiritul coercitiv al ordinului, indiferent de preţul cu care trebuie să-ţi răscum- peri îndrăzneala.

Spuse acestea pe un ton de parcă ar fi fost vorba de un lucru care îi privea pe amîndoi. Recunoscător, mai ales pentru totala absenţă a oricărui îndemn şi a oricărei pretenţii de erudiţie în cuvintele lui Esquerrer, pictorul rămase totuşi stăpînit de nesiguranţă : ce puteau să însemne toate acestea ? Luis de Granada, promotorul foarte vîrstnic al prea-fe- ricitei lisaboniene

Maria da Visitacão, despre care Ayala se exprimase în mod atît de confuz, era dominican, şi mai mult chiar decît atît : mistic. Comunitatea misticilor spanioli, care, sub ameninţarea persecuţiei, lua adeseori caracterul unei secte secrete, trecea într-adevăr peste deosebirile de ordin ; El Greco îşi aduse aminte că încă la Eseorial îl pusese 183 pe ascetul franciscan într-o oală cu misticii,

— dar cu adevăraţii mistici practicanţi, nu cu aceia care doar ţineau cursuri sau scriau despre mistică, precum Juan de los Ângeles, predicatorul curţii, — ba chiar prinsese din propria lui gură o aluzie directă la mistică, aşa încît întrebarea nu mai putu fi oprită :

— Dumneata eşti mistic ?

Ar fi vrut să-şi retragă cuvintele în clipa în care le rostise. Ca şi cum ar putea cineva să fie „mistic", aşa cum poate fi „funcţionar la percepţie" sau mătăsar ! În plus, atît întrebarea, cît şi tonul cu care fusese pusă, trădase prea clar aşteptarea, ba chiar speranţa, ca răspunsul să fie negativ ! întreaga lui structură sufletească îl ţinea pe El Greco cît se poate de departe de mistica propriu-zisă. Să filozofeze despre mistică se pricepea ca nici un alt laic. În schimb, mistica trăită, viaţa contemplativă, năzuinţa spre o contopire cu divinitatea — cu care "prilej misticul trebuie în primul rînd să arunce peste bord intelectul, ca pe un balast, iar apoi şi imaginile, şi reprezentările, ba în cele din urmă chiar şi întreaga lume vizibilă, aşa cum se înfăţişează ea omului — îi erau atît de străine, încît, deşi nu lipsit de înţelegere, chiar şi cea mai purificată dintre aceste practici el o punea involuntar pe aceeaşi treaptă cu exaltarea dementă a unui Martin de Ayala ! În această privinţă el nu era, dealtfel, unicul, într-o epocă în care capacitatea de

discernămînt în materie de religie trebuia să se îndrepte în primul rînd — lăsînd deoparte convingerile eretice — asupra şarlataniei falşilor sfinţi şi a călugăriţelor înnebunite de obsesii erotice.
Cu toate că nu răspunse direct, Esquerrer nu păru jignit de necugetata întrebare. După ce se deplasă cu încă vreo cîţiva paşi înspre *Espolio,* zise :
— Vă mai sînt dator cu o explicaţie referitor la atitudinea mea de aseară. A fost nepoliticos din partea mea că nu mi-am privit cu mai multă atenţie propriul *receptaculum** — şi arătă tabloul *Orgaz* — şi că m-am lăsat răscolit de o asemănare de care nici măcar n-aţi fost conştient în timpul procesului de creaţie. Această figură a Maicii Domnului, aici, în stînga, jos, m-a făcut să mă gîndesc la Teresa din Avila. Mă mai gîndesc şi acum, cînd îmi amintesc de semi-lumina aceea... !
Spunînd acestea venise foarte aproape de copia tabloului *Espolio,* pusă pe un şevalet lat, şi le arătă cu ambele mîini pe cele trei Marii, aceleaşi pentru care Iii Greco riscase un proces inchizitorial. Era ceva destul de neobişnuit să vezi pe cineva că-şi aţinteşte privirea asupra acestui detaliu — figura lui Cristos la mijloc, înveşmîntat în hlamida purpurie, apucat de nişte mîini grosolane, înconjurat şi împuns de verticalele celor ce-l păzeau şi celor ce-l batjocoreau, era desigur mai vrednică de atenţie — altfel decît pentru a evoca renumita dispută cu pretenţioşul consistoriu al catedralei. Pe Teresa din Âviia n-o văzuse Esquerrer niciodată, nici în timpul îndelungatei ei şederi la Toledo, unde înfiinţase o mănăstire de carmelite ; totodată ştia că Geronima îi servise de model lui El Greco pentru Maica Domnului şi că pentru pictor această colaborare nu reprezenta decît un ajutor tehnic în vederea schiţei brute.

— Asemănarea îmi scapă acum, — mormăi vizitatorul, evident fără să-l înţeleagă pe pictor, cînd acesta îi mai atrase încă o dată atenţia asupra originii reale a figurii. — Ceea ce frapează cel mai mult acum este expresia unei meditaţii fără speranţă, şi totuşi o acuzaţie. Da, singura acuzaţie, poate, de pe tot tabloul ! Maria a luat totul asupră-şi ; nu numai că presimte suferinţele lui Cristos, nu, dar suferinţa îi este hărăzită ei, numai ei, da, acum văd : de fapt, Maria va fi răstignită, iar Cristos, ţinînd plin de încredere mîna pe piept, imploră îndurare pentru ea...

începu să vorbească din ce în ce mai repede, sacadat şi răguşit; pictorul, care se sculase în picioare şi se apropiase de el, văzu că obrajii supţi ai călugărului tremură.

— Captivantă interpretare ! — zise el, cîntărindu-şi cuvintele, după gafa săvîrşită cu citeva minute înainte. — Această acuzaţie n-a fost în intenţia mea, dar, dacă-o vrea Dumnezeu, am să-i dau expresie, de data aceasta pe deplin conştient, în alt tablou, care se află în strînsă legătură cu păţania mea de la Escorial...

— Chipul Maicii Domnului... este exact aşa cum trebuie să fie, maestre,... dar cu o trăsătură virilă, care se poate să mă fi îndreptat spre Teresa. Sau poate pentru că eu nu mi-am cunoscut părinţii, de aceea văd cele două chipuri ca şi cum ar fi unul singur : femeia cu trăsături bărbăteşti, care face ca răstignirea bărbatului să devină inutilă... înţelegeţi ce vreau să spun ? Nu e decît un sentiment, dar dacă scrieţi un tratat despre asta, vă aruncă în temniţă !

Aceste din urmă cuvinte fură rostite cu atîta ironie muşcătoare şi cu atîta putere încît El Greco rămase cu ochii aţintiţi în pardoseală, nemaiştiind ce să spună. încetul cu încetul îşi

dădu seama că Esquerrer, cu toate că nu făcea parte din categoria misticilor propriu-zişi, dăduse, prin felul lui de a fi, destul de multe motive superiorilor săi să-l supravegheze îndeaproape. Că şederea lui în mănăstirea din Toledo însemna altceva decît un ajutor oferit analistului, aşa cum prezentase lucrurile călugărul, era sigur ; El Greco îl cunoştea personal atît pe gardianul mănăstirii *San Juan de los Reyes,* cît şi pe vreo cîţiva dintre monahii de acolo : oameni cu mai puţin interes pentru îndeletnicirile intelectuale nu întîlnise încă niciodată printre monahi. în afară de aceasta, mai erau şi relaţiile academice ale lui Esquerrer cu profesorul universitar augustin Luis de Leon, care, ce-i drept, nu era mistic, dar practica o critică atît de acerbă, încît intrase în conflict cu toate instanţele posibile, inclusiv Inchiziţia. Situaţia aceasta ţinea de peste zece ani ; de trei ori se închiseseră uşile Sfîntului Oficiu în urma lui. În această ordine de idei, El Greco zise :

— Concepţia dumitale pare să fie mai aproape de cea a profesorului dumitale de la Salamanca decît de vederile dogmatice ale Bisericii ! Poate că n-ai să vrei să crezi, fray Francisco, dar din cauză că personajele din ultimul plan au capetele mai sus decît figura lui Cristos, au vrut să mă acuze de arianism ! Dacă-i vorba aşa, ajungem să nu mai mînuim pensula decît trăgînd cu coada ochiului la omiliile sfîntului Vasile ! Iar cele trei Marii au fost şi ele criticate de nişte cunoscători încercaţi ai Bibliei...

— Dar cred că n-aţi avut necazuri din partea Sfîntului Oficiu...

— Nu, sau foarte puţin. Dealtfel, cînd bunul meu prieten Juan Lopez a devenit alcalde... (îl vezi acolo în dreapta, pe tabloul *Inmormîntarea,* cu ochii spre cer, pieziş în faţa lui don Pedro Moya de Contreras, inchizitorul; s-ar

putea crede că e un simbolism la mijloc : mai întîi m-a acoperit alcaldele în faţa Inchiziţiei, iar acum îl acopăr eu pe inchizitor cu figura alcaldelui !)... atunci mi s-a dat deplină satisfacţie.

— Nu există lucru prea stupid ca să poată duce la o acuzaţie, — zise Esquerrer, înălţînd din umeri şi ascunzîndu-şi mîinile sub scapular. La Salamanca, în sala de cursuri, am fost de faţă cînd studenţii, prea prostovani şi prea neciopliţi ca să poată scrie măcar un singur vers latinesc, l-au huiduit pe fray Luis de Leon, pentru că a pus la îndoială valabilitatea Vulgatei *. Am văzut cum au aruncat cu pietre în el pe stradă şi l-au scuipat; cum, în timpul unei dispute academice cu un adversar dominican, studenţii i-au picurat fiere în paharul cu apă. Tot studenţii i-au judecat în taină pe învăţăceii lui cei mai apropiaţi, pe care i-au ameninţat cu moartea, dacă nu-l reneagă! Da, şi l-au renegat, messer Dominico, dar nu din pricina lipsei de caracter, ci pentru că de fapt nu era nimic de renegat, nici un punct cît de cît important, nici o convingere intimă! Era vorba numai de dezacorduri ştiinţifice minore. — După o pauză, continuă, mai potolit : — Şi totul s-a împotmolit într-un deşert de chiţibuşerii, de care şi fray Luis era vinovat, desigur. N-a urmat nici o satisfacţie, nici o revenire, nici o reparaţie. A schimbat cămaşa de penitent cu toga, după cum erau grupaţi favoriţii la curte. La o reparare a onoarei am asistat numai o singură dată la Salamanca, dealtfel singura cînd mi-a fost dat s-o văd pe *ea* în întreaga mea viaţă. Era o mănăstire carmelită abia zidită ; erau de faţă şi mulţi studenţi. Abia se adusese la cunoştinţă decretul regal, care urma s-o ocrotească împotriva maşinaţiilor nunţiului papal şi care o punea în toate drepturile ei de întemeietoare de ordin, în ciuda sforăriilor politice. Lumea se îmbulzea în jurul căruţei cu

coviltir, cu care urma ea să plece. S-a apropiat, desculţă, bătrînă, cu pielea gălbejită, şi cu ochii negri plini de mînie, ca şi cum ar fi venit să biciuiască mulţimea care îi implora binecuvîntarea. Dar acum era prea tîrziu. Iar respect şi admiraţie eu n-am avut decît pentru ea şi pentru rege...

Ceea ce îl făcu să tacă brusc nu fu o mişcare de dezaprobare a celuilalt. Cu atît mai mult îl izbi pe pictor discreţia cu care călugărul înghiţise grăbit ultimul cuvînt. Ce-i drept, despre regele Filip se putea vorbi ori- cît cu grecul, care nu se simţise încă niciodată atît de liber şi de fericit, ca în timpul acestei convorbiri confidenţiale cu omul pe care dorise să-l picteze, dar a cărui minte îl captiva mai mult decît înfăţişarea, căci cu aceasta nici n-ar fi ştiut, poate, ce să facă. Zise :

— A fost o clipă cînd l-am admirat şi eu pe rege. Apoi, după respingere, am început să văd în el un diavol, nu un diavol al cruzimii, cum cred mulţi, ci diavolul minţii mărginite, unicul diavol, aşa mi-am zis, care poate exista. Omul mărginit este şi prost şi lipsit de dragoste, şi cîte păcate nu se trag de aici? Dar în aJte momente am văzut în el un fel de maimuţă a regalităţii, o pasăre a morţii, un om care continuă să adore cadavrul tatălui său mort!

— Nu e decît un om nefericit, — zise Esquerrer, care urmase exemplul lui El Greco şi se aşezase pe un taburet scund, piezişi în faţa tabloului *Espolio,* — un om extrem de înzestrat, care îşi iroseşte puterile într-o luptă imposibilă...

— Fireşte, a fost greşeala mea să-l socot mai presus de preţuitorii şi judecătorii ăstuia de colo, — cu un anumit dispreţ, care putea fi luat ca adresîndu-se nu numai acelor pre- ţuitori şi judecători, arătă

tabloul, — o greşeală, de care mi-am dat seama destul de repede, căci dacă fusese perspicace în critica lui, şi pe aceasta i-o suflase la ureche în prealabil padre De Chaves.

— De Chaves nu-l influenţează decît în treburile mărunte ! Regele a colaborat cu mine la catalogarea scrierilor greceşti din biblioteca Escorialului şi a vorbit cu mine, cu o înţelegere de care nici un dominican nu e în stare!

— Şi Luis de Granada ?

— Una din puţinele excepţii. Părţile lui slabe sînt dealtfel în legătură cu atribuţiile lui în ordin.

— Te gîndeşti la certificatul pe care l-a iscălit, cu privire la stigmatele portughezei făcătoare de minuni ?

— A îmbătrînit mult în ultima vreme. Mintea omului se lasă păcălită...

— Să nu-i spui asta lui don Martin de Ayala ! Ala ar intra în foc pentru stigmatele

189 portughezei ! — Văzînd mutra mirată a lu

iEsquerrer, îi arătă, cu un gest de suprem dispreţ, portretul lui Ayala de pe tabloul *Orgaz,* faţa slabă de om exaltat, care, deasupra gulerului plisat, părea gîdilată discret de mitra episcopului de Hipona* : — Ala de colo.

— Sînt stigmate care nu rezistă nici măcar apei şi săpunului, — zise Esquerrer, cu un zîmbet sardonic. — Teresa a luptat toată viaţa ei împotriva călugăriţelor isterice. Cine nu şi-a însîngerat mîinile prin munca cea mai aspră nu

are nici un drept la rănile Domnului, aşa obişnuia ea să spună...

—■ Sper că Maria da Visitacão nu te împiedică pe dumneata să te laşi eternizat în acelaşi tablou cu prietenul meu don Martin de Ayala ; dar ca adorator fervent al Imaculatei Concepţiuni, don Martin de Ayala are să-ţi placă poate mai mult decît ca discipol al acelei preafericite, — zise s El Greco, sculîndu-se în picioare ca să întoarcă mai înspre lumină pînza cea mare, în timp ce călugărul, cu un „o!" şovăitor şi prelung, lăsă să se înţeleagă că şi în această problemă religioasă mult controversată avea o părere personală.

în clipa aceea, pentru grec fu cu totul ce neconceput ca Esquerrer să mai pozeze împreună cu persoanele alcătuitoare ale acelui şir negru şi solemn, care mai prezenta încă goluri albicioase murdare. Nu fără ironie, îi mai arătă lui Esquerrer chipurile fantomatice, împrumutate din portrete anterioare, al lui Filip şi al cardinalului de Quiroga, în partea dreaptă, în cer : privitori mărunţi, cu bărbi albe, stînd smeriţi într-un rînd încheiat de sfîntul Toma, cu un echer în mînă. îi explică alte amănunte, îi povesti despre padre Eusebio de Villaroja, cel mai naiv dintre toţi augustinii, care avea să fie redat pe pînză în conversaţie evlavioasă cu Esquerrer ; i-i arătă pe Covarrubias şi pe Luis de Castilia, apoi, cu o grimasă nu lipsită de vanitate, pe băieţaşul lui cu o făclie în mînă, iar ca încheiere,

cu vădită autoironie, propriul său portret, pictat cît mai neutru şi mai academic cu putinţă, ca să nu distoneze.

— Cît despre rege, — zise el, — trebuie să recunosc că surpriza pe care mi-a pregătit-o, probabil gîndită ca un fel de despăgubire, a fost neobişnuit de ingenioasă, şi mult mai mult decît ar fi putut bănui el vreodată. Mi-aî arătat chiar

şi acel exemplar preţios al Apoca- lipsei, fără să ştii asupra cărui punct îmi atrăsese el atenţia. Era pasajul despre deschiderea peceţii a cincea, cu ajutorul căruia şi-a întărit motivarea respingerii tabloului ! Şi, categoric, sfinţii mei n-au cerut răzbunare în mod atît de impresionant pe cît este descris în acel pasaj din Biblie : era lucrul cel mai impresionant care mi-a căzut vreodată sub ochi în cuvinte ; pînă atunci îl citisem superficial. Dar omul trebuie să ţină seamă de limitările sale firești. Admit că sînt prea grec ca să pot reproduce mizeria trupească atît de fidel faţă de realitate cum se cere în general aici, în ţara asta, şi dealtfel şi în Italia de cîtăva vreme : trageri pe roată, arderi pe rug, iar maţele sfîntului Erasm cît mai însîngerate cu putinţă ! Martiri ai spiritului, iată ce am vrut să-i pictez regelui, dar, admit şi asta, spiritul, în tabloul meu, s-a epuizat într-un politicos pro şi contra, ale cărui argumente invizibile au copleşit cu mult scena vizibilă a martiriului.

— Martirizările pe tablouri au pentru mine cam aceeaşi valoare ca şi stigmatele în realitate, — zise Esquerrer, — adică exact atîta valoare cîtă le conferă sufletul. La prelegerea ţinută de mine la Eseorial despre Apo- calipsa aceea grecească (una din cele mai groaznice încercări din viaţa mea) a fost de faţă şi regele, şi-mi amintesc că la discuţia care a urmat după prelegere şi la care eu n-am luat parte, el a căutat să îndrume schimbul

 de idei spre acelaşi pasaj, pe care l-aţi pomenit adineaori. Jalnică vorbărie ! S-a bătut apa-n piuă un sfert de ceas cu problema dacă aici se poate vorbi într-adevăr despre sfinţi sau

nu ! În afară de asta, au replicat alţii, sfinţii nu cer răzbunare !

— Dumneata ii pomeneşti fără prea mare entuziasm pe acei scolastici, — zise El Greco, cîtuşi de puţin mirat că vede aici confirmată repulsia franciscană faţă de dialectica rafinată. — Distincţia mi se pare şi mie extrem de isteaţă, căci răpeşte dintr-o dată întregul caracter real acelui înspăimîntător ţipăt care cere pedeapsă...

— Dar nici nu există lucru pe lume pe care să-l dispreţuiesc mai mult decît aceste stupide despicări în patru a noţiunilor ! Orice se poate dovedi, orice se poate combate... *Santa Maria,* cum urăsc toate acestea !

Se aplecă înainte şi-şi strînse mîinile între genunchi, încît articulaţiile îi deveniră albe. În dorinţa de a răspunde la confidenţe tot cu confidenţe, El Greco, tot aplecat înainte, spuse cu jumătate de glas :

— În orice caz, nu las ca asemenea raţionamente să-mi omoare planul de a picta un nou tablou, în comparaţie cu care toate acestea — iarăşi cuprinse cu acelaşi gest de dispreţ atît tabloul *Espolio,* cît şi tabloul *Orgaz :* cel cu linii dominante verticale şi cel cu linii dominante orizontale — devin praf şi pulbere. Este o filosofie personală care se suprapune aici şi ale cărei date trebuie să le înfăţişez în imagini vizibile. Aceasta e misiunea mea şi înseamnă înnoirea artei mele. Lîncezesc prea demult, şi sînt acum lucruri care îmi dau curaj... În parte, ele sînt în legătură cu reflecţiile gnostice despre esenţa răului, o concepţie, dealtfel foarte cutezătoare, despre sfînta Treime...

Amîndoi ridicară capul. Pe coridor răsunară paşi, care se opriră, şovăitori, chiar în faţa uşii. Pictorul îşi dădu seama că se făcuse vinovat : trecuse o oră, timp în care ar fi trebuit să lucreze, sau cel puţin să facă studii, schiţe.

După ce deschise larg uşa, slujitorul Miguel rămase la o distanţă respectuoasă de prag. Miguel, un om de treabă, dar simplu, care, cu toate că venise în Casa del Greco mult mai tîrziu decît Diego, fusese credincios patronului său în sensul cel mai feudal al cuvîntului, încă din prima zi.

— Preboste s-a uitat la ceas şi a văzut că a şi trecut ora ?

— Don Alonso Ercilla y Zuniga doreşte să vă vadă, messer Dominico, dar a spus că poate să aştepte, — zise slujitorul, sobru, evident insensibil la umorul din cuvintele patronului său.

— Da... Ce-i de făcut ?

Cu toate că nu-i scăpă neobservat faptul că perspectiva de a asista la această vizită îl pusese în încurcătură pe călugăr — căci toată căldura, toată participarea, îi dispăruse de pe faţă, — îndrăzni totuşi să-l întrebe pe Esquerrer dacă n-ar vrea să rămînă. Urmărea mai ales să se deprindă cît mai repede cu putinţă cu tovărăşia călugărului în prezenţa unor terţi. Dar întrucît Ercilla nu figura pe tabloul *Orgaz,* acest argument, în înţelesul lui strict, cădea, astfel că atunci cînd Esquerrer se scuză cu o frază scurtă, susţinînd că are treabă la mănăstire, El Greco se hotărî să-l petreacă şi apoi să-l primească pe poet în altă cameră. Îi dădu instrucţiuni lui Miguel şi îl urmă cîţiva paşi împreună cu muşafirul. Şi străbătură iarăşi încăperile mici, în care bătea soarele, interceptat pe alocuri de părţile mai înalte ale clădirilor de peste drum. Din cînd în cînd se zărea printr-o fereastră zăbrelită cîte un arc în formă de potcoavă, deformat, cu acoperiş crenelat, care arunca dedesubt, în imediata apropiere, pe ziduri albe ca tibişirul, nişte umbre asemănătoare cu spinarea dinţată a unui monstru preistoric. Printr-o altă fereastră

se putea cuprinde cu ochii perspectiva grădinilor de sus : de sus, în raport cu partea de grădină în care îşi primise oaspeţii în seara din ajun ; dedesubt se aflau hrubele ; o rriică fîntînă clipocea printre flori şi ferigi. Ar fi ţinut să-i arate oaspetelui său cît mai multe aspecte ale complicatei case, dar, speriat de tăcerea totală a acestuia, El Greco îşi aduse aminte deodată de Escorial, cum rătăcise el acolo pe coridoare, de *Patio de los Evangelistas* cu fîntînile lui Monegro, unde îl văzuse pentru prima dată pe Esquerrer.

— Sper să revii curînd, fray Francisco ; poate chiar mîine, — zise el cît mai cordial cu putinţă, cînd ajunseră la scara care ducea spre patio (dar în clipa aceea cordialitatea autentică, sinceră, lipsi cu totul). — N-ar fi trebuit să stai ca o statuie... Mă mir şi acum că mi-ai satisfăcut atît de repede dorinţa, că ai reţinut rugămintea, mea... A fost oare o rugăminte cuviincioasă? ...adică, vreau să spun : cînd şi-a făcut apariţia pe scenă acel pitic mizerabil, cu un scandal care cred că mi-a acoperit cu totul cuvintele.

Sucindu-şi braţul drept, Esquerrer bîjbîi în spate, cu degetele lui osoase, după glugă. Faţa lui, în semi-lumina venită de jos, părea scofîlcită şi leşietică, de parcă ar fi fost asamblată din bucăţele de mineral cenuşiu, ceea ce făcea ca profilul nobil să fie şi mai surprinzător, dar în atitudinea lui, aşa cum stătea acolo, neajutorat, rezemat de balustradă, se ascundea un fel de timiditate copilărească, pe care El Greco n-o mai observase la el pînă atunci. Acum gluga castanie fusese trasă peste fruntea ciudat bombată, iar barba mică se clătină o bună bucată de timp în sus şi în jos pînă să înceapă el să vorbească :

— Da, m-aţi rugat atunci...

„Am spus ce n-a trebuit ?", se întrebă în gînd pictorul, mirat, cînd celălalt îi strînse mîna ţinînd ochii în jos şi se întoarse, călcînd pe tîrsînă, aşa încît funia albă înnodată se desprinse, descriind ochiuri şerpuinde. Apoi : „Da, cu siguranţă că am spus ce n-a trebuit... Piticul ? Statuia ? Ce să fie ?" se întrebă el în timp ce cobora încet, indispus, ţinîndu-se strîns de parapet, în drum spre patio, unde îl aştepta Miguel.

Vizita lui Ercilla — care între timp se plimbase, cu paşi de pasăre agăţătoare, pe lîngă mobilele din camera unde se afla pe perete *Izgonirea zarafilor din templu* — părea să fie o introducere la cu totul altceva decît o agreabilă pălăvrăgeală despre seara din ajun. **În** dimineaţa aceasta, poetul purta nişte pantaloni bufanţi, care tremurau la cea mai mică mişcare a pictorului ; în haină avea loc destul pentru toate manuscrisele lui, pentru *lazo* şi pentru toţi copiii indieni rezultaţi din căsătoria lui iezuită, dar capul sferic, loial şi simplu, aflat cu mult mai sus — în care numai prin cîteva apăsări cu degetul gros fusese modelat în mod atît de derutant profilul lui de militar sadic — contrazicea întru totul această idee. **În** timpul conversaţiei mai ocoli de cîteva ori masa cu paşi ca de dans, legănîndu-şi braţele lungi şi radiind energia unui suflet de con- *quistador*, a unui suflet nobil şi străveziu cum e cristalul : un cristal cu o singură crăpătură zdravănă (soţia indiană), un cristal pe care, cînd era singur, îl lustruia cu solemna cadenţă a poemelor sale eroice !

— Atunci : azi la trei după-amiază, — zise El Greco.

— Trebuie să te informez dinainte cu privire la ciudățeniile acestui om, messer Dominico. Aseară nu s-a ivit un prilej nimerit. A venit din Mexico bogat, şi acum îşi închipuie că în întregul Toledo nu se poate găsi o casă pe măsura lui, pe care s-o poată amenaja ca palat. Deocamdată locuieşte peste drum de Antonio Covarrubias, cît se poate de neglijent : ca pro-

test, pare-se.

— Fireşte, nici nu poate fi vorba să-mi ia mie casa asta sau o parte din ea ! Condiția aceasta a fost convenită o dată pentru totdeauna cu De Villena !

— Bine, îl plimbi numai prin casă şi-i arăţi pînzele ! Omul e morocănos şi autoritar, dar nu e atît de cîinos cum sînt de obicei potentaţii argintului. Nici nu duce o viaţă prea plăcută, e necăsătorit, *aşa încît în noaptea rece, cînd focul taberei se trece, nu se desfată, nu petrece, în braţe de femeie moi,* — Ercilla îşi lustrui crăpătura cu ochii ridicaţi spre cer, — iar aici în Spania n-are nici un fel de relaţii.

— Nu cumva e de fel din Aragon ?

— Brr, maestre, nu trebuie să te gîndeşti numaidecît la tot ce e mai rău ! Nu, din Valladolid. Se zice că s-a bucurat cîndva de mare trecere la curte... Ah, era să uit, felicitările mele!... — îşi strînseră mina deasupra mesei. — Dar atunci s-a întîmplat ceva, cu mult înainte de venirea dumitale în Spania, iar eu eram în America, scriam *Araucana...*

Don Alonso Ercilla y Zuniga, *poet, conquistador* şi funcţionar la curtea de conturi din Toledo, căzu pe gînduri. îşi trase trist buza de sus înspre nas, îşi împinse bărbia înainte şi, cu o singură sprinceană ridicată, se aplecă şi se scărpină după ureche. Pînă

atunci El Greco nu băgase de seamă că mintea *conquistador*- ului poate s-o ia razna în halul acesta. Don Alonso nu vorbea bucuros nici despre trecutul său colonial şi niciodată despre propriile sale isprăvi, poate dintr-un fel de modestie soldăţească.

— Care te va face celebru, — zise El Greco politicos.

Dar poetul reveni numaidecît la subiectul său, părînd acum că vrea să-l trateze cu toate precauţiile : în primul rînd se duse tiptil, cu paşi lungi, de conspirator, încovoindu-şi elastic genunchii, pînă la ferestre şi se uită atent afară prin toate trei, pe rînd. (Caracteristic m

pentru firea lui de om deprins să trăiască în aer liber : omise uşa.) Mai trase o clipă cu urechea spre dangătul clopotelor, care pătrundea pînă la ei venind din toate colţurile oraşului, iar apoi, hotărît, îşi înăbuşi vocea pînă o prefăcu într-o şoaptă tainică :

— E prea mult de atunci pentru ca don Fernando să mai poată compromite pe cineva, mă-nţelegi... Dar a fost o chestie cu Inchiziţia, privitoare la un membru al familiei lui, şi se zice că dizgraţia în care a căzut la curte la scurt timp după aceea nu a fost atît urmarea faptului obişnuit că dezonoarea loveşte întreaga familie, mai ales după o astfel de sentinţă... a fost o femeie, au ars-o pe rug la Valladolid... cît a unei opoziţii nesăbuite faţă de rege în timpul exeeutării sentinţei, sau faţă de Sfîntul Oficiu, cine ştie. Rămîne între noi, fireşte.

— O femeie ?! Asta nu prea se mai în-tîmplă...

— **În** '59 sau '60 s-a întîmplat, cînd cu marile autodafeuri. Erau luterani, sau

adepţi de-ai lui Valdes, din Neapole, nu ştiu... Nu, din fericire, asta nu prea se mai întîmplă !

Era un secret ştiut de toată lumea că pe Ercilla căsătoria îl făcea să trăiască într-o neîntreruptă stare de panică, de frica Inchiziţiei, dar era o frică absurdă, pentru că nimeni nu se sinchisea de inventarul spritual al în- dianei lui, care deschidea atît de rar gura.

Dealtfel, el o
încuraja să păstreze
această rezervă şi o
punea să recite
regulat, pentru con-
trol, Tatăl nostru.
Crezul apostolic, -
cele Zece porunci,
cele Cinci porunci
ale Sfintei Biserici,
Sfintele Taine şi
îndatoririle situaţiei
ei sociale, iar în
fiecare săptămînă
avea grijă să-i

aducă aminte că la piaţă trebuie să dea întotdeauna întîietate slujitorilor care tîrguiau pentru *familiares,* de îndată ce era vorba de o bucată de carne de calitate sau de fructele cele mai frumoase. Grija cea mai mare a vieţii 197 lui era că firea ei păgînă ar mai fi putut ieş

icîndva la iveală, de sub lustrul evlaviei, într-o formă eretică, iar acum, ca sub un fel de hipnoză, se adînci în contemplarea destinului celeilalte femei, născută creştină, şi totuşi damnată. Luă loc la masă ; îşi lăsă capul rotund asupra mîinilor împreunate cu grijă pe masă, cu lugubra satisfacţie că el însuşi nu păţise un anumit lucru, încă nu...

— Se zice, — bîigui el, — că i se oferiseră femeii aceleia toate posibilităţile de a se pocăi. Şi ştii ce fel de tovarăşi mai ai la dispoziţie în asemenea situaţii ; în primul rînd : timpul. ...Il cunosc prea puţin pe Cisneros ; n-am îndrăznit să-i cer amănunte.. Dar ştiu că ea a refuzat. Nimeni nu înţelege cum e cu putinţă. În Chile, messer Dominico, am văzut indieni pe rug (dar niciodată femei), care, în mijlocul flăcărilor îşi scoteau limba de-un cot, pentru ca, lingîndu-se, să-şi răcorească faţa arsă. Femeia aceea, cel puţin, â fost o eroină.

Tulburat, privi în jur, ca şi cum ar fi spus prea multe, apoi, cu aceeaşi alarmă în ochi, alarmă pe jumătate deznădăjduită şi pe jumătate naivă şi înduioşată, se duse din nou la fereastră, unde începu să facă pe neaşteptate tot felul de gesturi şi, ca pentru a-şi insufla curaj, recită cu glas tare :

Deliberata morte ferocior;
Saevis Liburnis scilicet invideus
Privata deduci superbo Non
*humilis mulier triumf o *.*

Întrucît El Greco se săturase de această conversaţie, nu atît din pricina conţinutului ei, cît mai ales din pricina chinuitoarei neputinţe a acestui copil mare şi războinic împotriva unor năluci, îl întrebă pe Ercilla cum progresează munca lui literară şi se sculă deodată în picioare, aruncînd o privire spre ceas. Dar poetul, care acum îşi găsise tonul poetic, se

agăţă de Horaţiu, ca un student zelos la un concurs de elocvenţă, şi se auzi din nou răsunînd :

Singula de nobis anni praedantur euntes :
Eripuere iocos, venerem, convivia, luduin:
*Tendunt extorquere poemată... **

— *Convivia* mi se pare un termen exagerat, — zîmbi pictorul, ajuns la uşă.

— Şi nerecunoscător ! Seratele dumitale mi-au inspirat pînă acum cele mai frumoase poeme.

Horaţiu îl făcuse să-şi recapete încrederea în sine ! Era iarăşi pe de-a-ntregul aventurierul cu picioare lungi şi cu trupul şi mai lung, care se simţea bine în colivia lui de sticlă făcută din alexandrine. Vioi, îşi luă rămas bun, făcînd cu braţele o groază de gesturi largi şi inutile, a căror abundenţă părea împrumutată dintr-un dans imaginar cu lazo-ul. Mult timp încă după plecarea lui, El Greco se gîndi fără să vrea la un fost slujitor al lui Luis de Castilia, un om pe jumătate arierat, care se închina întotdeauna de cum auzea cu- vîntul „inchiziţie", şi care se prăbuşea la p^ mînt, cuprins de spasme violente şi cu spume la gură, cînd vedea pe stradă că se apropie *jomiliar es*.

El Greco era foarte capricios în materie de dormit. La ora cea mai caldă a zilei nu ştiai niciodată unde poate fi găsit dormind tun, şi întrucît putea fi oriunde se găsea un pat sau o canapea, se luau măsuri de precauţie în toată casa, ca să nu fie deranjat, ceea ce dealtfel şi urmărea prin această topografie variabilă a siestelor sale. Mica încăpere unde stătea acum culcat dădea de-a dreptul spre geamlîcul de lemn care înconjura patio-ul la primul etaj. Storurile fixate deasupra şi în spatele geamlîcului opreau căldura să intre. Un agreabil bîzîit de insecte îi păzea somnul; în jur domnea, tăcerea unei case clădite şi extinse în aşa fel, încît să ţină piept luminii

soarelui, care pe suprafeţele cele mai proeminente era reflectat de albul spoielii, pe linia a doua se încurca în culorile plăcilor de faianţă şi ale mozaicurilor, iar în inima cetăţuii nici nu pătrundea. Chiar şi sunetele păreau să fie absorbite în acest ingenios sistem de apărare a materiei împotriva luminii şi căldurii. În vis însă îl ameninţa un zgomot atît de formidabil, ca de baros, încît în peisajul roşu ca sîngele, cu ondulaţii cărnoase, în care se simţea că rătăceşte de cîtva timp, aproape că nu avea unde să se adăposteasca! Zgomotul nu începuse, dar urma să înceapă. Mîinile îi erau încleştate pe un mănunchi de pensule răsfirate, asemănătoare cu ţepile de fier din jurul turnului catedralei ; le dădu drumul, dar cu foarte mare greutate, pentru că se continuau în ceva care semăna cu focul sfîntului Elmus *, ceva care i se .lipea magnetic de degete ; se duse mai încolo pînă ajunse în faţa unei ferestre, care dădea spre o stradă din Roma. Roşul era acum în spatele lui; nu-şi dădu seama dacă purpura aceasta generalizată £ra a cardinalului, în al cărui palat locuia, sau aacă ţinea de decoraţia interioară a palatului. Lîngă el stătea un tînăr, îmbrăcat sobru, în negru, şi se uita pe fereastră, cu mîinile streaşină deasupra ochilor. „Vor veni numaidecît", zise tînărul. „Elveţieni. Mai aveţi multe de văzut în *Palazzo Farnese,* şi de învăţat, dacă-mi e îngăduit să spun. S-a făcut cald. Sau sînt aragonezi?" — „Da, mai bine să fie aragonezi", zise pictorul, rugător ; atunci tînărul se duse spre spate şi se înfăşură cu tot roşul din cameră (pictorul mai mult ghici aceasta decît văzu), apoi îşi azvîrli cu putere, cît putu de sus, ambele braţe în acest veşmînt, acum plin de cute cărnoase, ca şi peisajul roşu. Pictorul îi ceru să lepede

veşmîntul. „Aş rămîne în pielea goală — exclamă tînărul — şi v-aţi răzbuna pe mine : dacă sfinţii se pot răzbuna, cu atît mai mult oamenii!" — „N-am să mă răzbun, dacă admiţi că cei care se apro- 200

pie în marş sînt aragonezi." — „Brr, vă gîndiţi la ce e mai rău", exclamă celălalt cu vocea lui Ercilla, retrăgîndu-se tot mai mult în cameră, dar fără să renunţe la gestul acela, de binecuvîntare sau de blestem, cu braţul, „speculaţii gnostice, brr; nu ştiţi să pictaţi degete, don Gregorio, după cum nu puteţi divorţa. *Rota Romana** doreşte din partea dumneavoastră o miniatură în genul lui Giulio Clo- vio, iar dumneavoastră, dumneavoastră jertfiţi zeilor şi vreţi să cereţi răzbunare!" — „Dar ţin să fie aragonezi", zise cu îndărătnicie cel ce visa, ca şi cum fericirea vieţii lui ar fi depins de asta; însă atunci îşi întrerupseră convorbirea, căci o acoperea zgomotul de paşi din ce în ce mai apropiaţi, ca ai unei întregi armate, un zgomot înfundat, în ritm sever; îşi dădu seama deodată (şi ştia asta din multe vise anterioare) că era zgomotul de care se temuse fără încetare pînă în clipa aceea ! Vru să-şi vîre degetele în urechi, dar mîinile îi fură din nou blocate de pensulele care radiau lumină, şi fu neputincios. Nici să îngenuncheze nu putea; ar fi vrut să fie decapitat, numai să înceteze zgomotul acela! Cu cît se apropia mai mult, cu atît devenea mai insuportabil. Comenzi sacadate răsunară printre paşii grei, apoi un singur ţipăt lung, apoi fu linişte deplină.

El Greco se trezi, sări jos de pe canapea şi, cu presimţirea unei nenorociri apropiate, porni repede spre geamlîc, unde ridică la întîm- plare, cu degete tremurînde, un stor. Viziunea roşie din vis, copia intimă a

luminii filtrate printre genele omului adormit, fusese uitată ; dar acum fu nevoit să închidă din nou ochii, din pricina luminii solare puternice care cădea pe întreaga jumătate stîngă a patio-ului, cu osebire pe unul din stîlpii octogonali albi de sub geamlîcul de lemn de pe latura opusă. Mozaicul pardoselii strălucea acolo ca nişte 201 pietre preţioase; plăcile de faianţă albastre şi

galbene ale plintei păreau că unduiesc de căldură. **Între** uşa deschisă şi stîlpul aflat pieziş în dreptul unui colţ cu lumină puternică se înşiraseră vreo zece oameni, în picioare, nemişcaţi, în haine ponosite, de culoare închisă. Nu stăteau cîte doi, ci după o anumită schemă: aici doi, colo trei, la o distanţă mult mai mare decît în cazul posturilor duble, şi în sfîrşit unul cu totul singur în frunte, care-şi ţinea ridicată faţa palidă, cu barbă neagră. Pe acela El Greco nu-l zări decît abia după ce se aplecă peste balustradă, şi atunci faţa i se lumină într-un zîmbet de surpriză. Era **don** Martin de Ayala, cu braţul drept în eşarfa albă, cu stîngul rezemat de o lamă toledană neobişnuit de lungă, care, uşor încovoiată, stătea înfiptă cu vîrful în pămînt, ca pentru a da afară din mozaic **un** cubuleţ colorat. Lîngă el stătea culcat un dog danez mare, slab, cu gropiţe pesimiste deasupra ochilor pe jumătate închişi, în dreapta, la umbră, unde se găseau bucătăriile, se uitau pe o fereastră scundă două femei tinere din personalul bucătăriei, numite Rosita şi Bárbara, dar nici un bărbat din suita nu întorsese capul într-acolo. Membrii gărzii personale a lui Ayala, descendenţi cu toţii, fără excepţie, după cum susţinea chiar el, din *comuneros,* rebelii toledani din vremea

împăratului Carol, se depărtaseră, pare-se, de toate plăcerile materiale ale vieţii. Nu mai trăiau decît pentru visul patronului lor, care îi trata mai rău decît pe cîinele danez şi pe care de aceea se răzbunau — cu cea mai mare loialitate imaginabilă, — atacîndu-se între ei cu cuţitele, mai ales primăvara şi toamna. Cînd făcuse El Greco cunoştinţă cu gentilomul, erau treisprezece ; trei din ei, se zicea, fuseseră ucişi unul după altul în ruina cunoscută sub numele de *Alcázar*-ul lui Pedro cel Crud, unde nu li se mai putuse da de urmă, şi desigur fără complicitatea lui Ayala însuşi. Gentilomul mai avea şi un capelan particu- 202

Iar, un fost preot scăpătat, care acum rămăsese acasă.

— Vă urez fericire cu prilejul aniversării naşterii regelui, don Martin ! — exclamă El Greco, care nu i se adresa niciodată altfel prietenului său în prezenţa acestor slujitori.

— Dormeam, şi am crezut că nişte *tercios* ai armatei noastre au venit să ocupe patio-ul !

Cavalerul azvîrli o privire întunecată în sus şi primi urarea dînd ocrotitor din cap (adversarul lui fusese răposatul împărat Carol. ai cărui urmaşi aproape că nu existau pentru el) ; lama se îndoi, gata să se rupă ; apoi se auzi, lent şi măsurat, de sub pălăria cu pene jumulite :

— M-am întărit cu mîncăruri alese, pentru o primă şedinţă. Se pictează azi la *Orgaz ?*

— Cu neputinţă! — exclamă El Greco, amuzat. — Mîinile nu-mi sînt bune azi pentru *Orgaz*. Mîine, înălţimea voastră !

— Aţi făgăduit, maestre.

El Greco se aplecă mult peste parapet.

— Nu merge, don Martin. Mai e timp pînă pleci în Portugalia. Cînd pleci ?

— La mijlocul lui iunie. Faţa mi-e dealtfel mai palidă azi ca niciodată, peste măsură de lucioasă ; asta e iarăşi o uriaşă dezamăgire

pentru mine, pe care şi slujitorii mei, şi cîinele ăsta mut, cu siguranţă că o simt. Ines mi-a masat mîinile. Poate în sfîrşit să vină şi Ines cînd pozez ?

— Bine, atunci mîine. Dar atunci prin poarta grădinii... Sau mai bine nu : don Martin, — şopti el în jos, — decît numai în haine bărbăteşti : Geronima şi mătuşă-mea...

— Toate după cum ţi-e voia, — zise Ayala cu un zîmbet trist, dar plimbîndu-şi cu lăcomie ochii negri în toate direcţiile de-a lungul ferestrelor, obloanelor şi uşilor deschise,

— sau mai bine-spus : toate după voia donei Geronima. În schimb, şi totodată în schimbul sprijinului meu nelimitat în problema voastră fiscală, a cărei examinare, după cum am aflat azi dimineaţă, s-a amînat iarăşi cu şase luni, sau mai mult, nu cer altceva decît să mă pictezi cu cordonul verde al ordinului Alcántara pe piept. Obiecţiile dumitale mi s-au părut întotdeauna căutate cu luminarea.

— Dar e cu neputinţă, dragă don Martin ! Aş strica tabloul ; comitetul bisericii de la Santo Tomé l-ar respinge ! Dar poftim înăuntru, ca să-ţi explic încă o dată totul, între patru ochi.

El Greco prea satisfăcuse des dorinţele lui Ayala, privitoare la atitudinea şi îmbrăcămintea lui de pe tabloul *Orgaz,* aşa încît acum îşi putea permite să rămînă neînduplecat în această privinţă. într-adevăr, obiecţiile împotriva cordonului verde al ordinului Alcántara erau de natură pur picturală, dar plicticosul model voia să vadă în ele neapărat o lipsă de consideraţie faţă de persoana sa şi implicit faţă de numeroasele interese, religioase, politice şi comunale, pe care le reprezenta.

— Dominico, eu nu mai calc în Casa del Greco decît pentru ca să fiu pictat ! — Regidorul venise foarte aproape, sub geamlîc, încît făcea impresia că aici are loc o conversaţie pe şoptite între un deţinut şi comandantul

gărzii cetăţuii. — Am dat în vileag aseară unele lucruri, care, dacă nu se păstrează cel mai strict secret, ceea ce nu prea e de crezut, oferă cele mai bune şanse de a ne pierde, pe mine şi pe oamenii mei. Dacă mi-aş aminti totul cuvînt cu cuvînt, aş fi mai liniştit... Ce-a fost, Dominico ? Vreau să spun : Ce te-a frapat cel mai mult ?

Pictorul îl şi asigurase pe Ayala, prin gesturi liniştitoare, de discreţia sa, cînd atenţia îi fu atrasă de o mişcare la poartă, mişcare care începu să se propage în toată garda personală, aliniată simetric. Poate că unul din slujitori venise acasă, de pildă Diego, încâlcind ordinul dat ; întrucît în acest caz urma să & necăjească din nou, îşi ţinu ochii aproape

închişi cît mai mult timp cu putinţă, ca să amîne situaţia neplăcută.

— Fără îndoială că am spus ceva despre republica Toledo ! — zise Ayala, fără să se uite înapoi, aşa încît văzu pricina tulburării ordinii de bătaie : un omuleţ, în costum negru, care intra, grăbit şi cu hotărîre, în patio.

— Republică ? — îi răspunse prietenul, care în clipa aceea nu-şi amintea decît ceva în legătură cu Aristotel şi care deci ar fi căutat poate prin Platón, dacă intrusul nu i-ar fi abătut atenţia.

Uitînd cu totul de disciplină, slujitorii lui Ayala discutară şi ei, gesticulînd, despre acest om foarte vîrstnic, dar totuşi încă foarte zdravăn, care trecea prin alinierea lor; era în capul gol, dar nu evita lumina soarelui, care îi dogorea ţeasta ţuguiată, acoperită de păr cărunt, tuns scurt. Purta o mustăcioară ţepoasă, nu purta barbă, şi era neînarmat. Tocmai se întreba pictorul dacă nu cumva acesta e don Fernando Álvarez de Cisneros, a cărui vizită o aştepta la ora

aceea, cînd avu loc o modificare bătătoare la ochi în comportarea lui Ayala. îşi duse mîna la pălăria cu panaş, cu care prilej floreta îi căzu pe pietre zăngănind, — vroise oare să salute, sau să-şi ascundă faţa ? — privi cîteva secunde înspre noul venit, contractîndu-şi colţurile gurii, apoi se întoarse, veni înapoi ca să-şi ia de jos lama şi să-şi trezească din somn, cu piciorul, cîinele adormit, se îndreptă din spate şi, după un salut scurt, dispăru din patio cu toţi slujitorii, pe care îi mîna din spate cum îşi mînă un cocoş găinile. El Greco mai strigă după el :

— Don Martin, don Martin! Staţi să vă fac cunoştinţă, *caballeros!*

Dar hotărîrea lui don Martín de a părăsi Casa del Greco părea irevocabilă. Ultimul lucru pe care-l mai văzu pictorul din tot grupul fu dogul danez, care adulmeca înspre bucă- 205 tării, unde Rosita şi Bárbara se aplecară curioase pe fereastră. Apoi se grăbi să coboare, ca să-l primească pe omul fără pălărie.

Nu, pe don Martin de Ayala nu-l cunoştea: acesta fu primul lucru pe care-l auzi pictorul, după ce schimbaseră formulele de politeţe în vasta şi răcoroasa sală de primire. Obişnuit cum era cu năzbîtiile lui Ayala, nu fu mirat. Dealtfel, să găsească o atitudine justă faţă de vizitator, despre a cărui comportare aspră şi autoritară Ercilla nu-i spusese prea multe, era în clipa de faţă o problemă mai importantă. Lui El Greco îi veni greu să se uite în ochii severi, în care albul avea acum un uşor reflex castaniu deschis ; dar numeroasele oglinzi şlefuite, — erau cel puţin opt — atîrnate aici printre tablouri, îi oferiră o compensaţie; acolo apăru, din profil, un alt don Fernando: un condamnat la galeră, rafinat, pleşuv, bronzat, cu un nas acvilin turtit p? faţă, din pricina căruia, cînd

stăteai lîngă el, aveai impresia că-l vezi de semi-profil; şi încă un don Fernando, văzut din spate : un domn bătrîn, delicat, mărunţel, în haine de catifea de culoare închisă, un ambasador obiectiv şi hotă- rît, cu o mare carieră militară în urma lui şi căruia îi plăcea ca vorbele să fie puţine şi cu atît mai mult ca acordurile să fie categorice. De aceea, grecul nu-l lăsă prea mult timp să plutească în nesiguranţă cu privire la incurabila lui năzuinţă de a avea casa aceasta, unde să ducă, în singurătate, o viaţă netulburată. De formă, fu însă nevoit să-l îndrume spre marchizul De Villena, proprietarul erudit şi la fel de iubitor de singurătate, dar nu omise să pună accentul mai mult pe această din urmă deprindere decît pe erudiţie. Problema părea astfel rezolvată. Văzînd că musafirul nu se arată prea dezamăgit şi că primeşte cu plăcere oferta sa de a-i vizita casa, pictorul, încîntat că celălalt nu stăruie, mai vru să repare o omisiune, dar, observind reacţia lui don Fernando, îşi dădu seama, abia după aceea, de ceea ce îi povestise poetul. Anume, res'pectînd uzanţa impusă de politeţe, îi ură vizitatorului noroc cu prilejul zilei de naştere a regelui ; cu acest prilej, privirea îi căzu întîmplător pe primul dintre cei doi don Fernando din oglinzi, pe puşcăriaşul cultivat, al cărui nas se îndoi repede, dovedind abia în felul acesta că era într-adevăr vorba de un nas şi nu de o prelungire osoasă a frunţii. Toate acestea se petrecură repede şi confuz în oglindă. Ceea ce mai spuse don Fernando mormăind îi scăpă în cea mai mare parte, dar mai tîrziu, în cursul zilei, cînd îşi reaminti de vizitator, — reamintindu-şi cu acest prilej şi de comandantul aragonez cu nasul amputat, poate mai ales datorită relaţiilor dintre acel comandant şi un personaj al cărui nas, cel puţin dintr-o parte, nu putea fi împuşcat decît foarte anevoie — atunci i se păru că spusese

ceva despre „viceregi" şi „ani mulţi". Asta însemna, poate, că vorbitorul se dezobişnuise de adevăratul rege sau că îmbătrînise prea mult ca să mai ţină evidenţa aniversărilor naşterii. Pe grec îl mai aşteptau însă şi alte afirmaţii, nu mai puţin echivoce. După sala de primire urmă un şir de încăperi, unde în vecinătatea unui altar domestic împodobit cu flori se aflau nişte icoane rezemate de perete, unele dintre ele cu luminări aprinse în faţa lor. Cultul religios domestic al Geronimei şi Eufrosinei se concentra aici. Don Fernando de Cisneros, care trecuse ridicînd din umeri prin faţa unor opere de artă mult mai valoroase, aici se arătă cuprins de o intensă admiraţie. În faţa unei icoane a sfîntului Ieronim — patronul Geronimei — îşi împreună mîinile, privi cu deamănuntul figura bogat poleită şi apoi, cu o mutră care nu-şi pierdu nici o clipă seriozitatea solemnă, începu să sufle în flacăra luminării, explicînd că astfel aurul de pe figura sfîntului cu barbă „sclipeşte mai frumos". Deşi cu totul lipsit de bigoterie, El Greco se simţi stingherit, dar nu putu prinde nici un rînjet, nici o tresărire ironică pe faţa vizitatorului, care şi pornise mai departe, după ce făcu spre ceilalţi sfinţi un gest asemănător cu un fel de salut sobru şi smerit. Ce-i drept, pictorul cunoştea sentinţa misticului Juan de la Cruz potrivit căreia bisericile şi icoanele nu sînt decît expediente pentru ne iniţiaţi, dar să subscrii la această părere era deocamdată altceva decît să fii martorul unei ironii de neînţeles la un om care cu douăzeci şi trei de ani în urmă fusese nevoit să vadă moartea pe rug a unei rude eretice ! De aceea, cu trei sau patru camere mai departe, hotărî să nu mai arate restul casei şi să-l petreacă pe don Fernando de Cisneros înapoi în patio, pe drumul cel mai scurt.

— Sînt aici subterane, *senor* ? — întrebă deodată vizitatorul, cînd stăteau nehotărîţi în capul scării.

El Greco simţi că i se zădărniceşte planul, din pricina acestei întrebări, referitoare la partea cea mai invizibilă a casei ! Dar întru- cît ţinea să rămînă politicos pînă la urmă, zise :

— „Subterane" nu e cuvîntul potrivit... Adică : într-o parte sînt subterane, iar în partea cealaltă se ridică deasupra pămîntului : casa a fost clădită de vechii mauri pe versantul colinei. Dealtfel, cu atîtea camere, încît s-ar putea adăposti aici tot iadul, şi la fel de puţin cercetate ca şi iadul, cel puţin de către mine, pentru că eu n-am trecut de *limbus patrium **.

Această aluzie la subîmpărţirea tradiţională a iadului urmărea să-l provoace pe celălalt să hulească pe faţă ; dar nici măcar gluma pe care o spuse în continuare, despre *limbus în- fantum **, cu gîndul la războaiele cu maurii, practicate de Jorge şi Pablo în hrube, nu izbuti să-l ispitească pe don Fernando să iasă din bîrlog. Nu se auzi altceva decît :

— Atunci pe dumneata arhitectura maură veche te interesează mai puţin decît pe mine...

Acum El Greco nu putu face altceva decît să-i ofere să se ducă şi în hrube, ca să le vadă. Pe cînd mergeau într-acolo, cam la mijlocul drumului pînă la atelier, unde o scară spirală, de cărămidă roşie, începea chiar de după o uşă şi ducea în jos, socoti că, pentru a-l distra pe musafir, cel mai bun lucru ar fi să-i povestească istoria vechii case a familiei De Villena. Don Fernando, nu prea atent, îl ascultă pe povestitor, care sări peste intervale mari de timp, pînă la favoritul evreu al regelui Pedro cel Crud, pe nume Samuel ben Meir Halevi, care clădise casa şi umpluse be- ciurile secrete, dar mai tîrziu căzuse în diz- graţie şi, poate în legătură cu acele comori

de negăsit, fusese torturat, cu întreaga familie, la Sevilla, unde şi murise. Iarăşi, fără nici un sarcasm, comentariul lui De Cisneros fu :

— Istoria ne învaţă aşadar că au existat regi care şi-au supus la cazne favoriţii. Dar asta a fost în barbarul secol al paisprezecelea, nu ?

— Şi sub un suveran crud.

— Crud... sau drept... Cine percepe deosebirea ?

într-adevăr, cîţiva entuziaşti, cărora le-a plăcut să dea trecutul drept pildă prezentului, l-au numit pe Pedro cel Crud, Pedro cel Drept, dar don Fernando folosea pentru „drept" cu- vîntul, foarte diferit, *prudente,* cu care era cinstit de obicei Filip al II-lea... După aceea, hrubele fură parcurse într-un tempo rapid; pictorul, cu o făclie fumegîndă, băgă spaima în şobolani, printre mormane de moloz şi vagi vestigii *mudéjares* — nişe şi arcade, o singură fîşie de mozaic cu obişnuitele motive de viţă de vie, — căci dorea să scape de vizitator cît mai repede cu putinţă. Nimic nu-l plictisea mai mult decît convorbirile grave despre Antonio Pérez (căruia îi spunea „favoritul torturat") şi nici măcar soldatul aragonez, pe care îl văzuse ieşind din casa lui Cisneros, nu-i **209** insufla destul interes, ca să-l facă să-şi uite uşoara indispoziţie. Stăpinit de această do-rinţă, sări peste porţiuni întregi ale primului şi ale celui de-al doilea nivel — De Villena îi spusese întotdeauna că hrubele au două niveluri — întinzînd cu şiretenie torţa spre partea cealaltă sau orbindu-l cu ea pe De Cisneros, care, deşi nu peste măsură de încîntat de clădirea aceasta plutonică, stărui în cele din urmă să se mai strecoare amîndoi pe sub o portiţă scundă cu bare de

fier în jumătatea superioară şi cu trecere liberă în partea de jos. Constatară acum că De Villena îşi sub- apreciase mult proprietatea, căci, după ce co- borîră pe o scară îngustă, acoperită cu pietriş, descoperiră un al treilea nivel, mai înalt şi mai adine, după toate probabilităţile sub- teran pe ambele părţi şi — surpriză ! — mult mai bine conservat decît restul. Făclia puse în lumină prea puţină decoraţie arhitecturală, dar, privind atent, descopereai cîteva rămăşiţe ale unor arce maure în formă de potcoavă, vărgate alternativ în alb şi roşu, iar în peretele dinspre răsărit o firidă, cu cîteva coloane fărîmate în faţa ei, ceea ce îndreptăţea presupunerea că aici era vorba despre o fostă moschee. încăperea nu era umedă. În partea cealaltă domnea aspectul de ruină : fragmente de coloane şi blocuri de piatră, îngrămădite în dezordine unele peste altele, sub un strat gros de praf, ascundeau vederii două sau trei crăpături ale peretelui, tocmai la capătul vestic, îngustat, al sălii. Aceste spărturi de formă neregulată fuseseră închise de pînze de păianjen, care la lumina făcliilor păreau galbene şi aproape la fel de groase ca satinul. Făcînd abstracţie de acest colţişor dărăpănat, pardoseala arăta uimitor de curată, ca şi cum un puternic vînt de la răsărit ar fi adunat tot praful în capătul vestic. Nu fără ironie, El Greco îi propuse lui d?n Fernando să mai examineze şi crăpăturile, dar oaspetele părea acum mulţumit; îşi mai privi preţ de cîteva clipe propria umbră jucăuşă, ca şi cum această

parte desprinsă din el însuşi l-ar fi îndemnat să se dedea odihnei, şi apoi dădu semnalul de întoarcere, în timpul căreia nici unul din ei nu vorbi, decît după ce

urcară scara şi după ce El Greco închise uşa după el.
— Frumos loc de joacă pentru copiii dumi- tale, — zise don Fernando, mai curînd politicos decît serios, şi văzînd că celălalt tace, adăugă : — M-aş fi aşteptat să încui uşa cu cheia, dar nu văd nici o cheie. Il recunosc aici pe tatăl grijuliu : copiii se pot juca în beci fără să se expună greşelii vreunui slujitor.
— Nu avem cheie, — zise El Greco, care se grăbea să ajungă în patio.
De Cisneros îl privi prietenos, ceea ce se vădi prin nişte riduri mici şi fine, produse de un rîs invizibil, în colţurile ochilor. Altminteri, faţa lui rămase imobilă, bătrînă, uscăţivă. Zise :
— N-ai cheie la iad, *señor ?* E imprudent. Pentru rai, sfîntul Petru nu şi-ar asuma acest risc.
— Adeseori e greu de făcut distincţie între rai şi iad, *señor,* fără să vrem prin asta să ne apropiem prea mult de sfîntul Petru. Ştiţi, fără îndoială, că ereticii albigenzi* din León, în secolul al treisprezecelea, presupuneau că iadul e undeva sus, în văzduh, în sfera de foc.
— Ereticii albigenzi ? Nu ştiu nimic despre albigenzi.
— Nici eu nu ştiu prea multe, — zise sec El Greco.
Dar fu nevoit să întrerupă acest duel de cuvinte — început de el pentru a afla ceva mai multe amănunte privitoare la convingerea religioasă a lui De Cisneros — pentru că odată cu stăpînul casei se trezise toată casa : slujitorii stăteau de vorbă la piciorul scării, iar copiii se jucau în patio. De Cisneros nu-i socoti vrednici nici măcar de o privire, cînd se duse cu paşi hotărîţi

spre poartă. Despăr- 211 ţirea fu foarte rece.

Restul zilei de naştere a regelui se scurse fără incidente. „Scenele" domestice din Casa del Greco n-aveau de obicei nici o urmare ; era o zarvă superficială, pe care pictorul, pentru moment, o lua uneori chiar în tragic, dar care nu-i tulbura sentimentul de viaţă lăuntric, dacă se ştia în ajunul unei munci importante sau în toiul ei. Atunci puteai să-l sîcîi, să-l enervezi, dar nu puteai să-l scoţi din pepeni. întrebarea Gerónimei, cu puţin înainte de masă, dacă monahul Esquerrer, cu care se izolase atîta timp în atelier, va poza pentru un nou sfînt Francisc, nu izbuti să-l scoată din sărite, după cum nu izbutiră nici rugăciunile pentru rege, nici relatarea liturghiilor pentru rege, nici muzica la masă, cu supărător de multe cîntece populare, în cinstea regelui, nici coafurile apărute pe rînd în uşă: cea neagră şi lucioasă a^ Rositei şi cea şatenă şi stufoasă a Bárbarei, sau, la urmă, bileţelul misterios pe care i-l dădu Diego, seara, în atelierul octogonal. Puţin după ce se întorsese acasă slujitorul, El Greco îl chemă la el pentru socoteli. Orice urmă de sfidare dispăruse din atitudinea lui Diego ; din proprie iniţiativă începu să se scuze, ba chiar susţinu că-i ceruse scuze lui Preboste în atelierul cel mare de jos, al ucenicilor. Cîtuşi de puţin obişnuit cu această cumsecădenie, pictorul mai vorbi cîtva timp cu omul a cărui irascibilitate crea aproape o legătură între ei, ca între îmblînzi- tor şi fiara sălbatică. Află că boala tatălui lui Diego fusese cauza purtării lui rele; în ziua aceea îi mergea mult mai bine bătrînului, aşa încît cele întîmplate nu aveau să se mai repete ; la urmă, slujitorul îi dădu o scriso- rică îndoită, fără plic, pe care o găsise lîngă poartă, sub o piatră ; apoi se retrase. Scri- sorica suna astfel :

„Către marele cărturar umanist Dominico Theotocópuli.

Opţiunea între sfîntul loan Evanghelistul şi Erasm poate fi dificilă în ceea ce priveşte cap. 16, vs. 15, din Evanghelia cea după loan, dar oare şi în drept-credinciosul Toledo, de la 589 încoace ? Departe de noi ! Damnarea arianilor este de peste o mie de ani *de fide**, adică mult înainte ca Theotocópuli să fi primit Sfîntul Botez."

Datorită tonului burlesc mai mult decît datorită anonimatului, dispreţul şi indiferenţa cu care azvîrli epistola fură întărite. O glumă nesărată, fără îndoială, poate a unuia din oaspeţii din seara precedentă, de pildă Blas del Prado sau Sénsino, cu toate că scrisul nu semăna cu al lui Sénsino. Nu-şi dădu nici măcar osteneala că caute în Biblia lui grecească pasajul indicat. O clipă se gîndidin nou la Eseorial şi la scrisorica lui Filip, tot cu un citat din Biblie 1 Dealtfel, aluzia la con- ciliul din Toledo din anul 589 — unde se consfinţise doctrina augustină cu privire la natura divină a lui Cristos şi identitatea dintre Tatăl şi Fiul, şi prin aceasta, pentru a nu ştiu cîta oară, heterodoxia arianismului, — dovedea cît se poate de clar că cineva îşi amintise iarăşi de procesul privitor la tabloul *Espolio.* Pe vremea cînd necazurile cu acel tablou, în care Cristos era înfăţişat în mod atît de „arian", erau actuale, nu trecea uneori nici o zi fără ca breasla pictorilor să nu-l tachineze cu asemenea glume. Autorul scrisorii dovedea în orice caz că e la curent cu istoria Bisericii. Ciudat era faptul că scrisorica nu-i amintea de convorbirea cu Esquerrer, purtată în aceeaşi încăpere, care acum era toată înroşită de soarele gata să

asfinţească. N-ar fi putut repeta nici un cuvînt din acea convorbire, atît era de suprasaturat de o impresie personală nemijlocită, care însă nu prea avea legătură cu cele discutate. Dar poate că asta era şansa lui ! De acum înainte, în relaţiile lui cu călugărul, să nu se mai lase 213 pătruns decît de enigma inexprimabilă în cuvinte, numai aşa îşi va putea duce munca la bun sfîrşit. Orice cuvînt bine chibzuit însemna o imagine mai puţin, o tuşă de culoare mai puţin ! Ştia că pentru toţi artiştii Renaşterii filosofia fusese marea ispită, iar el era perfect pregătit, — anii lui de şcoală, în tinereţe, la iezuiţi, în Creta, avea de spus aici un cuvînt hotărîtor — ca să-şi dea seama că însuşirile sufleteşti trebuie dezvoltate separat, că ceea ce omul contemplă este ucis de gîndire şi că faptul de a picta nu e favorizat decît de ceea ce este contemplat lăuntric, atîta vreme cît nu e statornicit în scheme sinoptice. Împotriva tuturor acestor adevăruri păcătuise prea des...

Iată *înmormîntarea contelui De Orgaz,* la care ar fi trebuit să lucreze o zi întreagă ! Nu lucrase. îşi îndreptase privirea într-acolo numai şi numai ca să găsească o confirmare a comentariilor sale dispreţuitoare şi, categoric, starea sa de spirit nu putea fi atribuită numai faptului că pe Esquerrer îl interesase *Espolio* mai mult decît *Orgaz.* Afară de asta, cauza se afla în *Orgaz* însuşi : în acel tablou se concentrau prea multe gînduri, planuri, concepte, în aşteptarea altora, întregul Toledo se ocupa de *Orgaz* ! Iar acum dezamăgirea îi mai era accentuată de celălalt tablou, — sau şir de tablouri ! — pe care îl ducea de săptămîni de zile în minte, în stare informă, temîndu-se de orice pensulă, care ar fi putut acoperi o spaimă al-

bastră şi galbenă, printr-un strigăt de răz-
bunare, roşu ca această lumină de amurg !
Să picteze o învinuire adusă lui Dumnezeu,
fie chiar cu răspundere teologică, să-i înfă-
ţişeze omenirii propria şi jalnica ei nuditate,
care după moarte mai bîntuie încă, neîm-
păcată, sub morminte : ar fi desigur posibil,
fără acel canon bizantin strict, fără atribu-
tele fixe şi accesoriile încremenite din
Orgaz, fără complicaţii primejdioase, nici
chiar cele din *Sfîntul Mauriciu* ! Ar fi un
strigăt, o 214
mişcare, ceva în repaos care totuşi s-ar mişca
— faţa lui Esquerrer l-ar putea călăuzi o bucată
de drum, dar pînă la capăt ? — şi nu s-ar mişca
asemeni unui om care păşeşte demn sau comod
ieşind din rama tabloului, ci ca un demon care
spintecă zece mii de suflete şi care în acelaşi
timp vine înapoi din direcţia opusă, cu iuţeala
fulgerului, din infinit, ca să-şi repete propriul
gest, braţele ridicate, bîntuind scurtă vreme în
veşmînt purpuriu pe pămînt, tărîmul cu
neputinţă de deosebit de iad şi lipsit de acces
spre rai.
Cînd ieşi din atelier, avea pentru prima oară în
faţa ochilor cel puţin un detaliu al tabloului
Pecetea a cincea : un personaj roşu,
supraomenesc, stînd drept — un evanghelist
sau chiar unul din mucenici — pe care (ca
efect, poate, al viitorului loc al lui Esquerrer în
tabloul *Orgaz)* el îl văzu în stînga. Şi atunci îşi
zise că un asemenea tablou, dacă se va
concretiza vreodată, ar trebui ascuns în
hrubele recent descoperite, pentru a-l feri de
privirile indiscrete ! Prea ar fi mare deosebirea
dintre el şi Sfintele Familii, în care apărea
Eufrosina de las Cuevas, chiar fără să semene...

VII. SFÎNTUL IACOV CEL MARE

Modelele pentru *înmoi mîntarea contelui De Orgaz* începură să vină din nou, în mici grupuri de cîte doi sau trei oameni, rareori mai mulţi, îmbrăcaţi în negru. în atelierul cel mare, octogonal, modelele aveau voie să stea la taifas, iar după terminarea şedinţei să critice ceea ce fusese pictat în acea şedinţă. Cea mai complicată problemă din cariera lui Theo- tocopuli fusese să stabilească cine să apară pe tablou şi cine nu ; fusese nevoit să pună în cumpănă banii şi meritele, influenţa politică şi onorabilitatea. Unii cetăţeni din Toledo îi luară în nume de rău că lipsesc pe tablou, alţii că n-au fost puşi destul de în faţă ; Ayala fu mîhrut că nu poartă panglica verde, iar bonomul Luis de Castilia mormăi că fusese înghesuit în colţul stîng, unde, după cum spunea, nu putea vedea din minune decît mitra sfintului Augustin şi urechile sfîntului Ştefan. Tînărul fiu al ducelui De Medinaceli, moştenitorul celui mai mare *mayorazgo** din Spania, avea să prezinte în veci de veci o trăsătură capricioasă pe ovalul desăvîrşit al feţei cu ochi negri arzători, numai pentru că pe tablou avusese voie să nu-şi îndrepte acei ochi înspre cer, ca cei ai lui Juan Lopez, alcaldele în stihar alb. Alţii socoteau că e necuviincios faptul că El Greco îşi făcuse propriul portret 21*5

intre capul lui Ayala şi cel al lui Lucas de Allende. **În** ceea ce priveşte asemănarea, aproape toţi erau tot atît de nemulţumiţi de portretele lor pe cît era şi mătuşa Eufrosina de al ei.

Nu mai puţin delicată fusese, încă de la în- ceput, problema ordinii şi alcătuirii grupurilor care pozau. Faptul că unii nu vroiau să se afle sub acelaşi acoperămînt cu alţii încurca toate socotelile şi adeseori

părea că linia verticală de demarcaţie (dealtfel foarte instabilă, căci se schimba mereu) dintre partidul lui Granvelle şi cel al lui De Quiroga reprezenta un criteriu mai important decît cea orizontală dintre cer şi pămînt! Mai ales Ayala pricinuia multe dificultăţi prin părtinirea lui extremă ; singurul lucru pe care se putea conta la el era antipatia lui pentru închizitorul don Pedro Moya de Contreras ; iar acesta, la rîn- dul lui, nu dorea să fie pus împreună decît cu Diego de Vargas, secretarul regal rezident la Toledo, cu cîţiva granzi rigizi, — erau răs- pîndiţi pe tot tabloul, cu feţe palide, scofîl- cîte, dar datorită pretenţiilor lor înfumurate, semănau cu toţii între ei, — şi dintre călugări, cel mult cu Lucas de Allende, dominicanul. Dar toate acestea nu însemnau încă nimic, în comparaţie cu necazurile produse chiar de către călugări, fără să vrea, ba chiar însufleţiţi de cea mai sinceră bunăvoinţă, şi mai ales de unul dintre ei, franciscanul, piatra de încercare pentru atît de mulţi oameni care se interesau de această pînză reprezentativă ! Un franciscan ? El Greco îşi pierdu o oră întreagă ca să-l convingă pe padre De Allende, un om altminteri atît de tolerant, că simplul veşmînt brun era indicat nu numai ca să creeze un contrast cu negrul augustinului, dar şi ca să constituie o contragreutate faţă de grupul multicolor din dreapta, pentru ca efectul artistic al tabloului să nu se piardă din 217 caqza unui e^ces de personaje prea asemănă- toare. La extrema dreaptă se afla cel ce co- mandase tabloul, Andrés Núñez, parohul bisericii Santo Tomé, înfăţişat cu toate odăjdiile, citind o carte : acest grup — cititorul sever şi alcaldele din stînga lui,

cel cu privirea exaltată îndreptată în sus — era terminat ; Núñez, un om priceput în ale artei, şi mare admirator al lui El Greco, nu mai venea să pozeze decît rar, dar şi cu el avusese pictorul o discuţie, cu privire la Francisco Esquerrer, a cărui prezenţă pe tablou era, după părerea lui, nu numai de prisos, dar şi jignitoare pentru mănăstirile din Toledo. Esquerrer era un străin, aici numai găzduit, şi — adăugă preotul — găzduit în cea mai strictă mănăstire de observanţi din întregul Toledo, al cărei gardian se afla chiar în strînse relaţii cu Sfîntul Oficiu. Această împrejurare nu putea fi aici lipsită de importanţă ; în plus, se mira că un umil călugăr cerşetor, în anii lui de noviciat, înainte de hirotonisire, era admis să se în- vîrtească într-o societate atît de strălucită. Şi pictorului îi venise aceeaşi idee ; cînd îi ceru o explicaţie călugărului, pe care acesta nu i-o putuse da, îl izbi din nou aceeaşi tulburare, întoarcerea timidă a capului, atitudinea stîngace încremenită. Pictorul scăpă în cele din urmă de Núñez cu o minciună. Intr-o cronică veche, îl asigurase el, era consemnat că De Orgaz, contele, făcuse parte dintr-un ordin laic al terţiarilor franciscani ; prin urmare, aşa cum prezenţa augustinului era condiţionată de către sfîntul Augustin, tot aşa era şi cea a franciscanului de către personajul principal de pe tablou !

Printre aceste discuţii, picta. Dar cum ? Picta cu moartea în inimă, cu un simplu impuls mecanic în degete, căci încă de la prima şedinţă fu nevoit să recunoască un lucru : că se înşelase. Grupul Esquerrer şi Eusebio de Villaroja, acum la rînd, ridica

poate mai multe greutăţi decît orice alt fragment al tabloului, 218

fiind caracterizat prin ceva care în tot restul tabloului lipsea : printr-o convorbire. Toate celelalte capete puteau fi izolate şi la nevoie pictate separat, dar cel al franciscanului şi cel al augustinului alcătuiau o unitate, nu numai din punct de vedere compoziţional, dar şi, mai ales, din cel emoţional. O primă condiţie în acest scop era ca modelele să aibă, în timp ce pozau, o comportare nesiliţă ! Atitudinea lui Esquerrer încălca însă în aşa măsură condiţia pusă, încît fu frapat şi De Villaroja ; acesta mai înrăutăţi situaţia tăbărînd asupra lui cu probleme teologice, chestiuni bisericeşti, treburi personale, care îl ameţeau şi pe pictor, darmite pe timidul franciscan ! Dacă nu era decît stîngaci şi jenat în prezenţa lui Luis de Castilla, a lui Lucas de Allende, şi a lui Ayala — care dealtfel îl trata de sus şi care şi pentru ceilalţi era grozav de agasant, pentru că nu putea s-o aducă şi pe Inés de Torres ca să-i maseze mîinile — faţă de augustinul încă foarte tînăr, cu erudiţia lui scolastică promptă, devenea asemenea unui buştean. Stătea cu mîinile împreunate, ca pentru a le feri de frig, rîdea şi-şi încreţea fruntea, încerca să-şi aducă aminte fel de fel de lucruri din anii de studii, se angaja anevoie într-un raţionament scolastic, dar chipul din *Patio de los Evangelistas* şi cel din visele şi viziunile avute în chiliuţa de oaspeţi de la Eseorial, murise, murise definitiv. Cel puţin aceasta fu impresia grecului. Iar rezultatul fu corespunzător. În săptămîna de după Rusalii isprăvi provizoriu grupul lor. Toţi cei ce se interesau de *Orgaz* îl proclamară drept unul din cele mai vii şi mai impresionante detalii ale tabloului : o discuţie între doi monahi

despre minunea care se înfăptuia în faţa ochilor lor. Dar pe învăţatul fray Eusebio de Villaroja îl recunoştea oricine; părea că-i poţi strînge mîna, că-i poţi prinde cuvintele de pe buze ; în schimb, în ceea ce îl privea pe franciscan, pictorul fu nevoit să-i lămurească unul cîte unul pe admiratorii care

nu fuseseră iniţiaţi din capul locului, într-atît de puţină analogie exista între figura elegiac meditativă a lui San Francisco de pe pînză, tipul standardizat al evlaviei şi resemnării, şi omul ciudat şi palid pe care unii dintre ei îl întîlniseră în atelierul lui El Greco...

Ar fi fost absurd să-i reproşeze asta lui Esquerrer. Dar după ce El Greco se convinse că portretul acestuia reuşise destul de bine, deşi ieşise altfel decît şi-l închipuise, îndrăzni să-i vorbească deschis ; nu-şi mai ascunse dezamăgirea şi, spre plăcuta lui surpriză, constată că Esquerrer îşi dă seama de propriile sale lipsuri, ceea ce avu drept urmare că explicaţia dintre ei nu mai fu cîtuşi de puţin penibilă.

— Cînd mi se vorbeşte repede şi stăruitor, — zise el, într-o seară, pe care o petrecuseră amîndoi în atelier, — parcă mă cufund într-o prăpastie, ca să mă urc după scurt timp în altă parte, unde interlocutorul nu mă mai poate ajunge. Atunci nu ştiu nimic, sînt cu totul deşert. Dar aşa a fost întotdeauna. De îndată ce mi se adresează cineva, gîndesc şi simt incoerent. Prima noastră convorbire, aici în atelier, a fost o excepţie... Tot aşa şi atunci cînd mă pregătesc prin studiu, fireşte.

într-adevăr, grecul observase că pregătirea ştiinţifică a lui Esquerrer avea un caracter foarte unilateral. Reţinea numai ceea ce-l interesa, şi nici asta întotdeauna : cît de uluit fusese pictorul cînd constatase că celălalt nu-şi amintea absolut nimic din ce-i spusese în sala

aceea a Escorialului despre Apocalipsă, ba chiar dădea expresie unor lucruri care erau în totală contradicţie cu cele spuse ! Faptul că reţinuse atît de bine invitaţia lui El Greco devenea astfel cu atît mai ciudată.

— Cu faţa dumitale lucrurile se petrec poate la fel. Aici, pe tabloul ***Orgaz,*** te cufundaseşi. Dar lumea e mulţumită, asta e principalul.

— Dumneavoastră nu sînteţi mulţumit...

— Mă aşteptam la altceva! Planurile de înnoire a artei mele picturale, despre care ţi-am vorbit, le-am surghiunit vremelnic din gîndurile mele, dar acest portret superb, care nu are nimic, nimic comun cu dumneata, mă îndeamnă iarăşi într-acolo...

Văzu că Esquerrer zîmbeşte, trist şi aspru. Tresări de spaimă, cînd îşi dădu seama că nu spusese altceva, deşi pe ocolite, decît că faţa celuilalt e urîtă. Dar tocmai asta era, asta îi veni în minte deodată : căuta urîtul pentru tablourile lui ! *Asta* era formula, care pînă atunci îi scăpase, de care se apropiase în filosofía lui despre „Pecetea a cincea", în planul, încă necopt, pentru acel tablou, înlănţuit, înăbuşit de viziuni nesigure ! Se afla încă prea departe de mucenicii care cereau răzbunare, deocamdată trebuia să picteze urîtul oriunde îl vedea, toate lucrurile care nu-şi aveau locul pe tabloul *Orgaz* şi pe care pretenţioşii cetăţeni puşi în tablou le-ar fi întîmpinat cu huiduieli ! Un nou program însemna următoarele : de acum înainte nu frumosul, ci urîtul, ca expresie de viaţă şi revelaţie divină, şi nu urîtul cuprins în caricaturi de iad, aşa cum le pictase cîndva Hieronymus Bosch (şi nu era oare entuziasmat regele Filip de acest nordic ? — suficient motiv ca să se deosebească de el!), ci ca vizibilizare, care i se impune oricărui om viu, şi din care apoi, mai tîrziu, fără îndoială, închipuirea întărită de realitate îşi va putea lua zborul spre

ceea ce îi plutea prin faţa ochilor minţii încă de cînd scrisorica regelui Filip îi transformase viaţa !
întinse mîna, aproape ca o furtună :
— Ar trebui să-ţi urmez exemplul, fray Francisco, şi să nu mai vorbesc în legătură cu arta mea ! Atîta numai : înfăţişarea dumitale, înţelege-mă bine, să nu-mi înţelegi greşit cuvintele, înseamnă pentru mine mai mult decît acest tablou construit în mod savant... — Văzu că monahul pălise, că faţa lui bizar răvăşită, cu ridurile strîmbe între sprîncene, se pleacă adînc spre pămînt, şi atunci vorbi mai departe, cutezînd să facă un salt deznădăjduit în istoria artei : — E ceva nou. O renaştere a artei religioase, spre care nimeni nu cunoaşte drumul, în afară de mine. S-a ajuns departe ; Michelangelo era pe acest drum. ca moşneag. I-am văzut statuia *Pietă* ; Tintoretto mi-a spus odată că e în căutarea unei suferinţe, prezente în trupurile înseşi, nu în reprezentările lor standardizate ; LUis Morales* cică ar cunoaşte secretul, dacă n-ar ţine să .picteze pe înţelesul tuturor... E ceva nou. trebuie să rupem cu canonul clasic, ale cărui ultime rămăşiţe bîntuie ca nişte năluci printre toţi pictorii vremii noastre, să rupem cu frumosul, care nu există nicăieri, oriunde ţi-ai îndrepta privirea pe lumea asta. Să ne ră- fuim cu...
— Stau ca întotdeauna la dispoziţia dumneavoastră, pînă în decembrie, — zise Francisco Esquerrer cu glas răguşit.

Principalul era acum nu numai să-l lege pe Esquerrer de el cît mai strins cu putinţă, dar să-l şi adapteze, cu tact, mediului pe care avea să-l frecventeze. Nu-l mai putea ţine ascuns mult timp de mătuşa Eufrosina, iar să nu-l prezinte încă Geronimei, să amine, însemna să încalce grav regulile de politeţe; de aceea, în duminica de după Rusalii, sărbătoarea Sfintei

Treimi, monahul fu prezentat familiei ; mai erau de faţă doi bărbaţi bătrîni şi calmi : Antonio Covarrubias şi marchizul De Villena. El Greco îi dăduse lui Manusso Theo- tocopuli însărcinarea de a o ţine în frîu pe Eufrosina. ceea ce se văzu că nu e necesar, căci la masă, stînd în faţa franciscanului, Eufrosina, tremurînd de evlavie agresivă, îmbufnată, nervoasă şi sarcastică, nu scoase nici un singur cuvînt : îl mai credea încă pe Esquerrer preot ; dealtfel, şi Geronima îi spunea *padre*. Lui Preboste, aşezat în coada mesei, El Greco îi dăduse

dispoziţia să intervină numaidecît în cazul că cei doi băieţi ar avea de gînd să intre în sufragerie. Era limpede că aceste măsuri de precauţie aveau să se răzbune. Fără acompaniament muzical şi fără ţipetele copiilor, paralizat de forţele antagoniste pe care El Greco le organizase totuşi în mod atît de judicios, prînzul se transformase într-un eşec total. Mesenii, sub presiune, şopteau, frămîntau bucăţele de pîine, se iscodeau unii pe alţii ca şi cum ar fi fost duşmani. Anumite gînduri despre raporturile reale din Casa del Greco păreau că prind formă şi că se aglomerează în jurul capului foarte mult aplecat al călugărului, ai cărui ochi cenuşii nu-i vedea nimeni, dar îi simţea fiecare. Canonicul şi marchizul mîncau cu măsură, cu sprîncenele ridicate, unul trist, celălalt mai mult ironic, ca şi cum ar fi transmis mai departe, dînd din cap, acele gînduri, ca pe o mîncare cu miros suspect, dar care altora le-ar mai putea procura plăcere. Faptul că el şi cu Geronima — care era mai palidă ca niciodată şi care îşi cîntărea în mod vizibil cuvintele, ca să nu săvîrşească vreo greşeală, — trăiau ca soţ şi soţie fără a fi cununaţi îi păru deodată grecului ceva

monstruos ! Pînă atunci nu cunoscuse niciodată acest sentiment, nici chiar faţă de Covarrubias, care avea pentru amîndoi aceeaşi afecţiune părinteească. Lucru curios: El Greco ghici gîndurile lui Esquerrer — căci monahul era la curent, îl informase în treacăt, fără să-i ceară părerea — dar aspectul penibil al problemei nu-i produse un protest lăuntric, ci o revoltă împotriva Geronimei. Geronima era aici, în toată splendoarea frumuseţii ei obosite, dar locul ei nu era aici ! înstrăinarea dintre ei, fenomen obişnuit în perioadele de creaţie, intensificată încă şi de ceea ce el numea „înţelegerea greşită" a muncii lui, fu confirmată de muţenia unor bărbaţi pe care ea îi preţuia mult, pentru inteligenţa şi rafi- 223 namentul lor ; totodată, lui El Greco i se păru cu totul firesc faptul că Esquerrer nu se uitase nici o clipă la ea, ocolindu-i privirea, ca şi cum nici n-ar fi băgat de seamă că e şi ea la masă. Prin această rece neluare în seamă, atitudinea lui Esquerrer faţă de ea deveni — acum, cînd fusese invitat pentru prima dată la cină — cu atît mai bizară ; grecului îi fu însă uşor să presupună că i se pare...

Cînd, după cină, stăteau cu toţii afară, în jurul fîntînii din partea de sus a grădinii — acum fără Eufrosina —, El Greco simţi că situaţia se complică. De la început, ca pentru a repara o omisiune, stăpîna casei fu atrasă în conversaţie, în mod izbitor. Faptul că, astfel, ceilalţi reparau o impoliteţe, pe care o simţise şi el însuşi, ba chiar fusese în taină de acord cu ea, nu-i pricinui mirare. Mirare îi produse doar proporţia în care se petrecuseră toate acestea şi noua lumină sub care începu brusc să-i vadă pe cei de

faţă. Cu atenţia absorbită de slujitorii care tot plecau şi veneau, îi scăpară multe amănunte; fu convins că soţia lui se simţea bine acum ; îi urmări atent toate mişcările : Geronima stătea pe un scaun între Covarrubias şi Esquerrer, după care urma Preboste. Din crîmpeie, prinse de el în zbor, deduse că bătrînul canonic vorbea despre misterele * ce aveau să fie jucate în Joia verde şi despre strădania lui de a mulţumi toate partidele cu ajutorul unor dansuri pantomimice bazate pe un ingenios motiv grecesc antic ; dar nu mult după aceea — lui El Greco nu-i fu greu să ghicească verigile intermediare — musafirii ajunseră la cei doi băieţi : desluşi numele lor, recunoscu tonul duios din vocea Geronimei, acoperită apoi din nou de clipocitul fîntînii, şi iată că acum vorbea Esquerrer, cu o voce mult mai sonoră decît de obicei. Preboste, rezemîndu-se de spătar, se aplecă înspre el, ca să-l urmă-rească mai lesne ; canonicul, satisfăcut că şi fără el conversaţia decurge în bune condi-ţiuni, rămase liniştit şi plin de el, lăsîndu-**se**

224

cît putu mai spre spate ; iar Gerónima dădu din cap mulţumind, roşi, zîmbi şi vorbi. Lui El Greco îi ajunseră la urechi cuvintele „San Juan de los Reyes", apoi pentru a doua oară „băieţii" — şi micul grup de patru, avîndu-l pe Esquerrer în centru, începu o conversaţie animată, ca şi cum abia acum se descoperiseră unul pe altul şi ţineau să recîştige timpul pierdut. El Greco înţelese; îşi zise : „nu mă bag". Această atmosferă absurdă, zîmbitoare, pasivă, de frivolităţi domestice, nu-i pricinuia repulsie, ci teamă, şi de aceea o evita. Şi cînd băgă de seamă, chiar în seara aceea, ceva mai tîrziu, cît de admirabil ştia călugărul Franscisco

Esquerrer, profund cunoscător al Apocalipsei, să se încadreze într-o conversaţie naivă despre jocurile copiilor, etalînd o candoare care o întrecea pînă şi pe cea a lui Preboste — şi nu i se mai păru lucru de mirare că şi aceştia doi deveniseră atît de repede cei mai buni prieteni ! — se văzu nevoit să-şi pună, ruşinat şi totodată stăpînit de o chinuitoare invidie, întrebarea dacă pricina profundă a rigidităţii lui Esquerrer nu era mai degrabă el însuşi, pictorul, şi nu atitudinea celor care pozau pentru *Orgaz.* Gîndul acesta nu-i mai dădu pace. Se ţinu cît mai departe cu putinţă de cercul lor, aproape dorind ca don Martin de Ayala să intervină şi să-i facă Gerónimei curte în felul lui, temeinic, dar ceremonios ! Ideea că trebuie s-o cedeze celui dintîi curtezan senzual care îşi manifestă dorinţa pe faţă, ca Ayala, ar fi suportat-o El Greco mai uşor decît această contopire idilică, în grădina năpădită de mireasma îmbătătoare a trandafirilor, acea esenţă, paralizant de dulceagă, a romanelor pastorale şi a îngerilor lui Correggio! îşi aduse aminte că jucase cîndva, în glumă, rolul de codoş între ea şi Preboste şi că acesta, strîns cu uşa, făcuse brusc mărturisirea că are un model particular, într-o mahala a oraşului Toledo, o drăguţă, care putea să existe **225** sau nu.

Distrat, continuă să asculte, dar tot timpul cu sentimentul că nimic din ceea ce se discută aici nu-l mai priveşte. Cel mai puţin îl supărară povestirile lui De Villena despre casa lui strămoşească, povestiri în timpul cărora marchizul bătea din cînd în cînd cu bastonul în pămînt, ca pentru a face să vină din beciuri o confirmare a basmelor povestite.

— Unele cronici, — zise povestitorul, care, ca şi Ayala, scotocea trecutul, deşi cu totul în alt spirit, — menţionează o reînnoire a regatului spaniol. Reînnoirea îşi va avea obîrşia în hrubele peste care este clădit oraşul Toledo. Dar unde să situăm aceste hrube ? În *Bănos de la Cava,* baia Florindei*, această prinţesă a fost necinstită în mod înfiorător de către ultimul rege vizigot, care şi el, după ani de zile, a văzut pieirea regatului său nu în acele beciuri maure de lîngă podul San Martin, ci în peştera lui Hercule, în afara zidurilor de incintă ! Alte legende se ocupă chiar de această casă ; aici, cînd se va împlini vremea, se va ridica regele neîncoronat al ţării toledane, ca să salveze Spania, dar mai departe de ducele de Bourbon*, care l-a trădat pe împăratul Ca- rol, n-am ajuns încă, Dominico ! Acest duce, dealtfel, se zice că n-a locuit în beciuri, iar focul cel mare, pus de Diego Lopez Pacheco după ce a trădat, i-a alungat pesemne pînă şi duhul.

— **În** beciuri am descoperit o moschee, — zise brusc El Greco.

Los bănos de la Cava îi amintiseră o clipă de Ayala, dar era prea moleşit şi abătut ca să-i aducă la cunoştinţă lui Covarrubias că ştie acum cine e locatarul casei de peste drum de a lui, aşa cum îşi propusese la începutul serii, şi renunţă să-l mai întrebe pe De Villena dacă există vreo legătură între vechile hrube şi încoronarea ca rege de Toledo, — un rege cu lei cu coamă de aur şi cu o *tapada** ca regină ! — adică să pună această întrebare unui om care pînă atunci, sub influenţa scrierilor 226

renascentiste, slăvise tot timpul, ca pe un ideal al său, „republica Toledo".

— Şi n-ai căzut în Tajo ? întrebă marchizul cu tîlc.

— În Tajo... ?
— Atunci nu te-ai dus destul de departe, Dominico. Toate aceste hrube comunică între ele. Cînd Tajo vine mare, se îneacă toţi şobolanii din Toledo. Dar toate astea sînt moştenire maură, fără îndoială : maură veche, autentică. Şi mai există şi altă concepţie, şi cred că şi eu ar trebui s-o îmbrăţişez, şi anume că legendele despre care am vcrbit provin toate, la origine, de la stăpînitorii mauri din vremea califatului. Creştinii le-au preluat şi le-au adaptat nevoilor lor.
— Asta ar trebui s-o audă Jorge şi Pablo !
Cu o mişcare vioaie, Gerónima se aplecă înainte ; chipul îi strălucea, iar în voce îi răsuna o familiaritate pe care altminteri n-o manifesta faţă de marchiz.
— Ar înţelege ?
El Greco nu era lămurit : cui îi adresase ea exclamaţia ? Fu de părere că lui Esquerrer, dar asta nu îndreptăţea muşcătoarea sa intervenţie. În afară de canonic, toţi îl priviră miraţi, fără să înţeleagă ce îl putuse supăra. Din fericire se apropiară în clipa aceea slujitori cu făclii de vînt şi cu răcoritoare : Diego, slujitor model de vreo nouă zile încoace, şi un tînăr, care îl înlocuia în duminica aceea pe Miguel, aşa încît întrebarea lui se pierdu, acoperită de scrîşnetul pietrişului sub paşi, de lumină şi umbră, de tîrşîitul şi clinchetul obiectelor de pe mese. Toate acestea erau însoţite ce zborul agitat al unor fluturi de noapte mari. Dealtfel, proprietarul lui El Greco începuse altă poveste, despre practicile magice ale străbunicului său, Enrique de Aragón, în beciurile Casei del Greco ; aceste poveşti colorate erau acompaniate, din celălalt

colţ, de 227 vocea greoaie şi ştearsă a lui Manusso Theoto- copuli, care stătea de vorbă cu bătrînul Covarrubias despre filosofia greco-creştină ; recitau amîndoi lent şi metodic, ca mersul unor omizi, diferite pasaje controversate din Origene, din sfîntul Ioan Damaschin *, din sfîntul Vasile *...

— Vasilide * ?! — întrebă Covarrubias.

— Vasile, sfinţia ta. Dominico are în bibliotecă scrierile sfîntului Vasile...

— Vasilide, gnosticul, e reprezentat în biblioteca prietenului nostru ?

— Vasile, sfinţia ta. Sfîntul Vasile...

Manusso era un om prea modest ca să îndrăznească să ridice vocea atîta timp cît De Villena mai vorbea. Ca şi cum ar fi căutat ajutor, îl privi pe Diego, care tocmai trecea cu o făclie. Fără să bănuiască măcar că surzenia i-ar putea juca renghiuri, canonicul repetă tulburat :

— Vasilide, ce ciudat...

Dar nimeni nu-l lămtiri. Deosebirea nu era însă neînsemnată : pe Vasilide, un filosof gnostic din primele timpuri ale creştinismului, nici un iniţiat în ale scolasticii nu l-ar fi confundat prea uşor cu sfîntul Vasile, un discipol al părintelui Bisericii, sfîntul Atanasie*, care îi combătuse pe ariani. Sărbătoarea din ziua aceea fusese cea care îi îndrumase pe Covarrubias şi pe Manusso spre acest subiect. În timp ce Manusso încerca să regăsească firul convorbirii, Covarrubias i se adresă deodată lui El Greco ; băgase de seamă, mai devreme, că pictorul se ţinea cu totul deoparte, pe jumătate prăbuşit pe scaunul lui, mahmur şi tăcut. Între timp, slujitorii dispăruseră din nou.

— Da, Dominico, — zise el, în timp ce jumătatea stîngă a gurii zîmbea prietenos sub mustața albă, care era străbătută în aceeaşi jumătate de lumina făcliei aflată pieziş în spatele lor, — pînă vine majordomul să mă ia, am fi bucuroşi să mai auzim din gura dumitale, teoria aceea cu Trinitatea pusă în legătură cu lumina, cu desenul şi cu culoarea de 228

pe tablouri. Intrucit aceste comparații sînt destul de expuse la fluctuații...

De mult nu se gîndise grecul la aceste variante îndrăznețe ale înțelepciunii părinților Bisericii ! În clipa aceea nu-şi aminti nici măcar dacă i le împărtăşise şi lui Esquerrer, cel puțin în linii mari : îşi aminti numai de întrebările lui Alejandro Sensino, puse cu puțin înainte de sosirea musafirilor în seara din ajunul zilei regelui, şi fie din pricină că gîn- dul la acel intrus îl enerva, fie datorită unei îndărătnice hotărîri de a nu-şi mai da osteneală pentru un grup de oameni care ştiuseră atît de bine să se amuze fără el, nu vru să satisfacă rugămintea. Exprimîndu-şi refuzul, să- vîrşi o grosolănie care îi uimi pe toți : spuse scurt că a uitat teoria aceea, apoi lăsa ochii în jos, ca să nu vadă gestul de resemnare al bătrînului său prieten. După cîteva minute, Covarrubias dădu bună seara, ca să fie condus de majordomul său pe lîngă fîntîna şopotitoare, printre ferigi şi trandafiri.

Dar El Greco o ştia atît de bine, încît în dimineața următoare, în atelier, îi expuse amănunțit lui Esquerrer întreaga teză referitoare la reflectarea simbolică a macrocosmului teologilor în microcosmul pictorilor ! După cum îi spusese cîndva şi lui Sensino, aceste considerații nu erau originale, ci erau o continuare logică, la un nivel inferior, a ceva ce preocupase

întotdeauna minţile, încă din vremea sfinţilor Atanasie şi Augustin, iar mai târziu a lui Toma d'Aquino şi a lui Eckhart : variaţii ale dogmei Trinităţii, din care El Greco, la rîndul lui, dezvoltase o întreagă estetică. Lumina, desenul şi culoarea — dătătoarea de formă, obiectul format şi legătura dintre ele ! — el le echivala cu Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh, dar — şi asta era ceva nou, nederivat din nici un exemplu ilustru — el mai făcea să troneze cu mult deasupra lor o „divinitate supremă", pe care a menţionat-o Dionisie 229 Areopagitul, divinitate care scapă oricărei comparaţii sau analogii." Astfel, lumina devine o nelinişte sacră, sau mai degrabă demonică, proprie lucrurilor înseşi, o „culoare pîlpîindă", culoarea supremă dintre toate culorile existente, dar totuşi ceva pur pămîntesc, ceva ce ţine de lumea nesigură a fenomenelor, ceva incomplet şi ambiguu. Corespunzător acestei completări a teoriei, care abia de o lună de zile începuse să i se contureze lui El Greco limpede înaintea ochilor, lumina îşi pierdu caracterul divin, ceea ce se exprima în absenţa unui centru emiţător de lumină sau receptor de lumină, de felul celui care, la atîţia pictori din secolul al şaisprezecelea, devenise un mijloc pe cît de lesnicios pe atît de promiţător de popularitate, de a realiza sinop- ticitatea, dar îşi găsea expresie mai ales în structura luminii la oricare din elementele componente, prin structura luminii înţelegîn- du-se felul în care, pîriă şi în elementul în aparenţă cel mai neînsemnat, clarul şi obscurul, cerul şi pămîntul, se amestecau într-un tragism inextricabil! Umbrele şi părţile mai întunecate făceau, ce-i drept, ca lumina, nemijlocit limitrofă cu suprafeţele lor, să fie mai luminoasă, dar

întrucît contrastul opera şi în sens invers, sufereau o şi mai intensă întunecare în ele însele. Se putea merge încă şi mai departe — El Greco făcea aceasta conştient numai pe jumătate — şi anume din această opoziţie exagerată între lumină şi umbră să se deducă toate celelalte caracteristici ale noii arte, spre care năzuia, în măsura în care nu erau determinate istoriceşte. Raportarea înălţimii excesive a personajelor lui, de pildă, la influenţa lui Parmigianino sau poate la unele reminiscenţe bizantine, oferea, dacă cineva vroia să vadă lucrurile astfel, faldurilor veşmintelor cel mai bun prilej de a lua parte la acest joc cu implicaţii profunde. Faldurile, dar şi braţele şi picioarele lungi şi drepte, erau ca nişte semne simbolice ale faptului că, ori cît de jalnic scindat şi pierzînd **230**

aproape două dimensiuni, sufletul omenesc se mai menţinea într-un cosmos ,,care n-a înţeles lumina" — stîlpi de sare erodaţi, întorcînd capul după o Sodomă în flăcări, care la el ar lua cu siguranţă trăsăturile sumbrului Toledo ! Şi printre toate acestea, torturînd nesistematic, fasciculele de lumină deşirate, scînteie- toarele focuri rătăcitoare, care apăreau, ca aşchiile unui soare fărîmat, peste tot unde nu te-ai fi aşteptat, de-a curmezişul prin clarobscur, simbolizînd astfel o speranţă ameninţătoare, mereu renăscîndă, din care viaţa îşi extrăgea forţele atîta vreme cît mai era posibil, fără a-şi găsi vreodată odihna !

În sprijinul acestor consideraţii pesimiste chemă în ajutor nu numai citatul, menţionat anterior, acasă la Covarrubias, din cartea lui Erasm, dar şi pasaje din *De civitate Dei** de sfîntul Augustin, care comparase păcatul cu porţiunile negre de pe picturi, şi mai făcu apel, fireşte, din nou, la „Pecetea a cincea", cu

mucenicii ei care strigă după răzbunare. Cînd călugărul îi atrase atenţia cu precauţie că Augustin, ca martor principal, nu-şi are locul aici, înţelese că se încurcase în contradicţii, de care pe Covarrubias surzenia de cele mai multe ori îl scutea, şi zise oftînd :

— Cu siguranţă că toate acestea te plictisesc, fray Francisco. în plus, se află în contradicţie cu propria mea intenţie, de a fi numai pictor, nu şi palavragiu ! Firea mea grecească e aceea care mă face atît de lipsit de apărare împotriva seducătoarelor bătăi din aripi ale raţiunii. Categoric, noţiunile clare şi simple aduc servicii mai bune artei mele.

— Nu numai artei dumneavoastră, messer Dominico, — zise Esquerrer, pe a cărui faţă se putea citi să bizara filosofie de uz personal a lui El Greco mersese într-adevăr prea departe.

— Dar cum să le găseşti ? Cînd rostesc un singur cuvînt, ca formulă sau ca talisman, năvălesc alte zece, şi fiecare din ele îmi deschide o lume, care nu poate fi umplută nici cu o sută de mii de cuvinte ! Cuvintele trec puhoi prin mine, dar nu mă schimbă... Foarte bine, uite că am găsit un cuvînt, ale cărui puteri ascunse vreau să le verific degrabă, şi cuvîntul acela este : urîţenie... Să-ţi spun drept : nu mai pot să sufăr ceea ce are pretenţii de frumuseţe sau armonie. O femeie frumoasă... această utilă noţiune de bază, pentru toate academiile de pictură, ca să nu mai vorbim despre dulcea realitate,... nu mai pot să sufăr. Nu mai pot să sufăr simetrie. Apusuri de soare, fîntîni şi trandafiri, nici atît. Uite !

Se duse în colţul atelierului, unde se afla atîrnată pe perete copia tabolului lui Tiţian *Sfînta Familie*. Dar stătu pe gînduri ; Esquerrer îl lăudase cîndva în faţa lui pe Tiţian, iar acum voia să fie cît mai convingător. Nu

avu nevoie să caute prea mult ca să găsească alt exemplu. Dintre pînzele rezemate cu faţa la perete, alese la iuţeală una şi o întoarse spre lumină : tot o *Sfînta Familie,* unul din acele articole de serie, confecţionate sub conducerea lui, şi din care oprise aici într-adins cîteva, ca să se poată convinge, de îndată ce ar avea nevoie, de lipsa lor de valoare. Pe exemplarul pe care i-l arătă lui Esquerrer, Eufrosina de las Cuevas lipsea; Manusso şi micul Jorge Manuel abia dacă puteau fi recunoscuţi, iar micul maur, care îl înfăţişa pe micul Ioan Botezătorul, chiar deloc. În schimb, asemănarea Geronimei era de data aceasta foarte reuşită ; despre frumuseţea ei îţi puteai forma aici o părere mai convingătoare decît văzînd-o în *Espolio ;* şi de aceea, bucuros că găsise această ilustrare a teoriilor sale, artistul căută să-i atragă lui Esquerrer atenţia asupra platitudinii, a lipsei de caracter, a vidului, a convenţionalismului mincinos, fiecare privitor putînd hotărî după pofta inimii dacă admiraţia se adresează reproducerii ar- 232

tistice sau femeii însăşi! Era pentru prima dată cînd îi dezvăluia lui Esquerrer cîte ceva din frămîntarea lui. O serie de acuzaţii sarcastice, în aparenţă împotriva picturii, în realitate împotriva întregii Casa del Greco, a micului dejun, a terţiarilor, a lui Juan de las Cuevas, a ucenicilor şi a muncii cu care îşi cîştiga pîinea, îi ieşi din gură ca un puhoi. La urmă începu să pomenească nume, mai întîi cel al unchiului său, luîndu-l maliţios peste picior.

— Cum îl găseşti pe Manusso, fray Francisco ? Rar vezi un om mai cumsecade, nu-i aşa ? M-a însoţit în toate călătoriile mele. Acum zece ani studia stoa*, şi o mai

studiază încă şi acum. Răbdarea, necesară pentru sfîntul Iosif, îl caracterizează în mare măsură ! În plus, e saşiu, ceea ce simbolizează în mod impresionant poziţia echivocă a tatălui adoptiv. El e omul nimerit pentru sfîntul Iosif, el şi nimeni altul...

— N-aş fi băgat de seamă asemănarea, — zise Esquerrer, privindu-l mirat pe pictor.

— Nu, dar el e de vină, nu Tristân ! Nu vrea să stea nemişcat şmecherul ăsta bătrîn şi cumsecade ! Să stai nemişcat în faţa ucenicilor pictorului este una din cele mai anevoioase munci de pe lume, şi ştii şi dumneata ce a spus Epimenide din Cnossos*: „Cretanii sînt şi azi mincinoşi, animale urîte şi burţi leneşe !" Nici mătuşa Eufrosina, bătrîna, buna şi cucernica mea mătuşă, nu vrea să stea liniştită cînd pozează. — Rîse aspru şi provocător, apoi îşi scoase ochelarii din buzunar şi îi balansă cu putere între degetul mare şi arătător, exclamînd : — Lipseşte un autoportret, dar atît de departe n-au ajuns încă nici cei de jos...

Această continuare a ironiei nu mai avu decît un ton pur maşinal. Căci Esquerrer îl privea, rigid, hipnotic. Ca întotdeauna, această 233 expresie se citea mai mult în scheletul cav şi osos al feţei, decît în mimică, sau în riduri, sau în vioiciunea ochilor. Ochii erau mai degrabă şterşi şi absenţi, ca şi cum ar fi refuzat să cerceteze ceea ce orbitele şi fruntea descoperiseră.

— Dumneavoastră, maestre, aţi fi fost poate mai puţin nimerit ca model pentru sfîntul Iosif, în tabloul ăsta.

După ce spuse acestea, buzele îi rămaseră întredeschise. Amîndoi erau foarte palizi. Între degetele lui El Greco, ochelarii se balansau acum mai încet, iar la un moment dat se opriră, într-o poziţie impasibilă. El

Greco îşi dădu seama de contradicţia ridicolă dintre lărgimea de vederi, atît de des încercată, a prietenului său, şi un asemenea blam ! Şi avu dreptate. Ce-i drept, observaţia nu fu retrasă, dar fu acoperită, anulată, de ceea ce izbucni acum din gura aproape înţepenită a lui Esquerrer, care, în timp ce ochii îi sclipeau mînioşi, şopti :

— De ce sînteţi atît de pornit împotriva propriei dumneavoastră inimi, messer Dominico ?

Şi iar se balansară ochelarii, deodată fericiţi şi lipsiţi de griji ! Sigur de sine ca niciodată pînă atunci, El Greco începu să umble prin atelier, cu capul sus, mîndru. Simţea în el puterea necesară pentru a face cele mai profunde mărturisiri, în alte cuvinte, străine de problemă, la nevoie în cuvinte cu totul de neînţeles, dar pe care Esquerrer le-ar înţelege ! Mintea lui lucra repede şi sigur. Spuse vesel, ştiind că spune altceva şi că Esquerrer înţelege :

— într-adevăr, nu-mi sade bine să-i vorbesc de rău pe cretani ; e o autorenegare laşă ! În ultima vreme mă gîndesc la Creta mai mult ca niciodată pînă acum. Un pictor toledan, Sensino, un flecar isteţ, m-a numit cîndva „insular". Dar uneori te gîndeşti la posibilitatea unui contact cu alte insule, la un arhi- 234

pelag uman... O singurătate care vine în atingere cu alta... — Pînă atunci stătuse cu spatele spre călugăr; acum făcu o jumătate de întoarcere şi zise peste umăr, rece, aproape cu dispreţ : — în Italia am mai fost căsătorit. N-am putut divorţa. Poate că am să-ţi povestesc altă dată... după ce te pictez.

Ce-i bîigui Esquerrer drept răspuns, nu mai auzi. Eînjind, privi pe rînd tablourile *Orgaz* şi *Sfînta Familie,* de care îşi bătuse joc. Şi-şi dădu seama deodată că ar distruge întregul atelier, cu tablourile, cu statuetele şi cu grupul poleit *Ildefonso,* că ar da foc casei, de la moscheea subterană pînă la cea mai de sus coamă maură (aşa cum făcuse Diego Lopez Pacheco, despre care vorbise De Villena, şi care făcuse asta pentru că acea casă adăpostise un trădător), dacă n-ar picta chipul lui Esquerrer, acum, chiar în aceeaşi zi, seara, sau chiar după-amiază, după ce vor fi plecat Ayala şi Ines de Torres ! Totuşi, în vocea lui nu vibra neliniştea sau mînia, cînd îi împărtăşi franciscanului acest plan şi, ca un domnitor bine dispus, întinse mîna ca să întărească înţelegerea, atît era de sigur de cauza lui.

Stăruinţa încăpăţînată a lui don Martin de Ayala de a veni să pozeze însoţit de Ines de Torres grecul o puse pur şi simplu în rînd cu celelalte trăznăi ale lui. încă de la în-ceput, cavalerul socotise necesar să i se facă înainte de fiecare şedinţă un masaj al miini- lor; încetul cu încetul constatase că numai blonda *tapada* era în stare să i-l facă ; în sfîr- şit, ajunse la descoperirea că masajul trebuia făcut la cît mai scurt timp cu putinţă înainte de a poza, căci altminteri „sîngele năvăleşte înapoi în mîini" şi strică efectul scontat. El Greco ştia că Ayala o dorea pe Geronima în felul lui, adică aşa cum dorea o sută de alte femei; ceea ce nu ştia era că de prezenţa concomitentă sub acelaşi acoperiş a metresei 235 sale şi a Geronimei, al cărei sclav se intitula

citeodată, Ayala avea nevoie, pentru a combate în mod cît mai eficace această dorinţă ! N-ar fi vrut s-o bruscheze, şi nici pe mătuşa Eufrosina,

principala promotoare a aversiunii Geronimei; nu era nevoie ca aceasta s-o vadă pe hetairă, ceea ce era, dealtfel, şi prea puţin probabil, avînd în vedere severele măsuri de precauţie luate de prietenul său, pictorul; dorea numai — în mod inconştient — să se purifice la faţa locului, ca un băiat care, sub un pom încărcat cu mere, mănîncă un măr vier- mănos, ca să nu fie ispitit să fure mere din pom.

Măsurile de precauţie constau în faptul că Ayala, împreună cu Ines îmbrăcată în haine bărbăteşti, intrau prin poarta grădinii, apoi se duceau în atelier pe o scară dosnică. Această scară dosnică trecea pe lîngă nişte cămări de alimente, pe care El Greco le ţinea încuiate. Fuseseră înfiinţate posturi de pază, cu consemnul de a împedica pe orice locatar al casei şi pe orice vizitator să pătrundă în atelier : Miguel în dreptul uşii dinspre hrube, Preboste jos, la scara spre patio ; dealtfel, prezenţa lui Ayala însuşi nu era suspectă, aşa încît slujitorii lui secreţi şi cîinele aveau voie să aştepte la poartă.

În acea după-amiază de luni, pe la ora trei, apărură aşadar în atelierul octogonal : don Martin de Ayala, conte de Fuensalida — pentru prima dată fără eşarfa albă, dar cu un guler de dantelă care compensa din plin această lipsă — şi Ines de Torres, care purta pantaloni de călărie violeţi, o manta scurtă cu guler plat şi o pălărie a lui Ayala. Intrucît acest costum îi venea mai bine decît cele mai elegante haine femeieşti, Ayala nu fusese nevoit să-şi dea prea multă osteneală ca s-o convingă să-l poarte. Cunoscîndu-i spiritul de independenţă — era unica *tapada* din întregul Toledo care se putea lăuda că nici un bărbat n-o avusese împotriva voinţei ei, cu o singură excepţie — El Greco se purta întotdeauna

CU ea **CU** o anumită deferenţă. Prefăcîndu-se că e absorbit de operaţia de

amestecare a culorilor, trase cu coada ochiului şi văzu că firava şi blonda Ines îi ia lui Ayala numai- decît spada de la brîu, i-o reazemă de perete şi, fără să scoată cu cuvînt, îi apucă mîinile, ca să le supună unei proceduri de fricţio- nare-ciupire, care semăna mai mult cu o pedeapsă corporală decît cu o pregătire pentru un tratament pasiv de înfrumuseţare. Cu toate că această „înmlădiere" a mîinilor lui îl durea desigur la fel cum îl duruse atunci cînd miloşii călugări de la Hospital de Santa Cruz îi pipăiseră braţul fracturat, faţa lui de hidalgo făcu grimase atît de extatice, încît El Greco avu deodată impresia că pe prietenul său îl obişnuise Ines de Torres şi cu alte lucruri de acelaşi gen. Ines îi goni, prin apăsare, şi ultimele picături de sînge, apoi se duse lîngă spadă, cu braţele încrucişate provocător şi cu maxilarul inferior scos mult în afară, îi dădu din cap pictorului camaradereşte şi zise cu voce aspră, băieţească :

— Străvezii ca nişte luminări de ceară, messer Dominico.

Mîinile lungi şi înguste ale lui Ayala se depărtară una de alta, într-un gest de extremă compasiune; capul şi-l ţinea smerit într-o parte ; de două, de trei ori, îi tresăriră sprâncenele negre, ca pentru a descărca ochii de nişte lacrimi tăcute; şi iată-l pe El Greco, apiicînd cu renumita tuşă veneţiană nişte nuanţe fine pe mîinile pictate, nuanţe destinate însă să fie în cea mai mare parte acoperite cu un discret văl de umbră, cînd modelul nu era de faţă. Pictarea personajului Ayala devenise în ultima vreme tot mai mult o muncă de Sisif : cîte detalii, cerute de cavaler, repudiate ulterior de către artist, nu zăceau ascunse sub straturile exterioare de vopsea

! Pentru un bun observator, suprafaţa ocupată de Ayala pe tablou era mult mai 237 groasă decît restul.

— O ţinută de suveran, don Martin !

Modelul tăcu, făcîndu-i semn cu mîna dreaptă ridicată că nu trebuie să fie deranjat în inspirata lui imobilitate. Grecul mai puse cîteva tuşe pe manşetele de dantelă. Prima aluzie eşuase. îşi propuse s-o păstreze pe a doua pentru pauză.

După aceea pictatul mai ţinu un sfert de oră, pînă ce El Greco se pomeni că pune lumini pe faţa cu tuleie a tînărului duce De Medinaceli, vecinul din dreapta al lui Ayala. într-adevăr, mîna lui de specialist păru să fi ajuns la hotărîrea că portretul lui Ayala trebuie acum lăsat în pace, dar acesta era cel din urmă lucru pe care avea voie să-l ştie modelul. Cu o anumită teamă, El Greco îl auzi însă că şopteşte :

— Tînărul papă-lapte nu e încă destul de atrăgător ?

Exclamaţia era totodată un semnal de întrerupere a lucrului pentru cîteva minute. Rămaseră toţi trei la locurile lor, Ayala cu ambele mîini în văzduh, ca să ocrotească gingăşia lor lipsită de sînge împotriva vicleniilor forţei de gravitaţie.

— Cordonul verde al ordinului Alcăntara cu crucea pură şi binecuvîntată împodobită cu crini — vorbi el, cu tonul răbdător al unui bolnav care ştie că răul lui n-are leac, dar care se tot tînguie mereu — nu şi-ar pierde efectul dacă ar sta chiar sub cei trei născuţi fără de prihană — şi arătă „gloria" de pe tabloul *Orgaz,* motivul bizantin numit Deesis : Cristos, Maica Domnului şi Ioan Botezătorul ; — poate că-ţi mai spune o voce, Dominico, să-mi împodobeşti figura întunecată şi păcătoasă cu această emblemă, şi mă pomenesc c-o văd atîrnată de gîtul meu cînd mă întorc din Portu-

galia. — Cînd El Greco vru să vorbească, îi impuse tăcerea printr-un gest şi urmă : — Feminitatea pură, aici, acolo — una după alta veniră la rînd celelalte două reprezentări din atelier ale Maicii Domnului, apoi degetul arătător lunecă înspre statuia *Ildefonso* — şi sfîntul acesta, care a scris despre Imaculata Concepţiune cel mai genial tratat, sînt singurele lucruri care mi se mai par vrednice de a fi pictate... Şi stigmatele, fireşte.

— Acum nu-ţi mai pot modifica mîinile, — spuse artistul zîmbind.

— Nu spun asta ! — Ayala se îndreptă din spate, cu un aer sever, şi aruncă o privire prin fereastră, spre apus. — Femeia prea-curată, cea cu stigmatele, la ea m-am gîndit. Şi ştii la cirie mă gîndesc ! Dacă ai veni cu mine în Portugalia ai putea deveni un *pictor*, Dominico.

— Mai întîi Geronima, şi acum eu ?!

— Taci ! Taci ! — Ayala reacţionă la întrebare cu un scîncet de implorare, ca al unui copil mic ; ochii lui rătăciră cîteva clipe înspre Inés, apoi zise : — Decît cu conventualul * ăla, cu Esquerrer...

— Observant !

— Ce ?! Un franciscan sever ? O, nu, Dominico... — cuvintele îi ieşeau din gură încet şi tîrîş — n-ai să mă înveţi pe mine cum să recunosc un adevărat mistic şi ascet. Semnele mortificării nu le văd la acest tînăr. Unde-i este cămaşa de penitenţă de plumb, pe care Pedro de Alcántara, fratele său de ordin, a purtat-o pe pielea goală ?

Cu toate că El Greco obişnuia să evite cu grijă orice lămurire privitoare la Esquerrer, simţi nevoia să mai stăruie aici un pic, în glumă. N-avea nici nevoie să-şi măsoare cuvintele, pentru că Ayala era cu totul nesimţitor, atîta timp cît ironia nu era categoric

jignitoare. Dar pentru ca să fie mai sigur, făcu un sfert de întoarcere spre fereastră, ca să poată schimba numaidecît subiectul, în caz de nevoie.

— O cămaşă de plumb n-am descoperit, don Martin ! Dealtfel te socot un *advocatus diaboli *,* în ce priveşte uciderea simţurilor...

239 — Fray Francisco ăsta îmi pare a fi un călugăr pentru cucoane. E de o pudoare dulceagă, adorabilă...

— Priveşte, don Martin ! — zise El Greco tăios — dacă te uiţi bine, descoperi acolo, în depărtare, un crîmpei din *Bănos de la Cava;* asta ar trebui să-ţi stîrnească interesul! De Villena, adversarul dumitale din neamul Silva, de la Adam încoace, cunoaşte multe legende despre ele, şi despre hrubele de aici, pe care i le-am arătat acum zece zile lui don Fernando Àlvarez de Cisneros...

Aceasta nu mai era o aluzie, ci un atac direct ! Ayala păli pînă în vîrful urechilor sale subţiri, modelate bolnăvicios. Mestecă, înghiţi, dar pînă să poată vorbi, Ines de Torres i-o luă înainte. Pictorul o auzi cum respiră intens pe nas, apoi cum spune că ar trebui să se continue curînd şedinţa, şi fu mirat vă- zînd cum îi sclipesc de satisfacţie ochii mici, cenuşii, în contrast puternic cu atitudinea ei hotărîtă. În acelaşi timp, Ines luă mîinile lui Ayala în ale ei, ca să le supună din nou aceluiaşi tratament ca înainte de începerea şedinţei. Dar o mişcare violentă a cavalerului, care îşi ţinuse privirea aţintită asupra mănăstirilor şi ruinelor din depărtare, o împiedică să-şi pună intenţia în aplicare. El Greco se sperie şi el cînd privi în acea direcţie. Ceea ce îl făcuse pe Ayala să păleasca şi mai mult era capul unui om, lipit de geam şi flancat de două braţe în mişcare : era unul din slujitorii lui Ayala, care fusese nevoit să facă acrobaţii primejdioase ca să ajungă la

glaful îngust al ferestrei. Pesemne că vroia să-i prevină sau să-i reţină de la ceva ; dar gesturile lui erau de neînţeles, iar ceea ce striga nu se putea înţelege, deoarece geamul era gros. Atenţia le mai fu atrasă şi de un sunet venit din direcţia opusă, din interiorul casei. Sunetul acela deveni mai puternic, se auziră voci de bărbaţi, apoi doar tîrşîit de picioare, şi uşa se deschise încet : în prag se afla doctorul don Pedro Moya de Contreras, inchizitorul, scotocindu-şi cu mîna dreaptă barba măruntă, prin care se zărea un zîmbet ironic. În spatele lui, Preboste şi Miguel, conştienţi de vina lor, o şterseră degrabă. Capul de la fereastră dispăru. După ce închise uşa, don Pedro înaintă cu o scurtă plecăciune, care i se adresa lui Ayala. Acesta se duse înspre El Greco, îi şopti „trădătorule !", şi încercă să ajungă la uşă făcînd un ocol, în timp ce Ines, care luase în mînă spada, îl ocoli pe inchizitor prin partea cealaltă, cu ochii închişi, ceea ce însă nu făcu impresia că e semn de dezgust sau de dispreţ, ci de absenţă aproape somnambulescă.

Latura neplăcută a vizitelor lui don Pedro nu era atît faptul că erau foarte rar anunţate, cît mai ales comportarea renumiţilor săi *familiares*. Uneori veneau cu el tot atîţi oameni cîţi număra garda personală a contelui De Fuensalida ; în rest, deosebirea dintre ei şi acele năluci întunecate şi sălbatice ale trecutului nu putea fi mai mare decît era ! Numiţii *familiares*, adevăraţii stăpînitori ai străzilor, caselor, pieţelor, femeilor şi conştiinţelor din Toledo, se purtară urît, scuipară în patio, intrară în bucătării, unde mîncară tot ce găsiră, şi fără să se năpustească de-a dreptul asupra personalului feminin de serviciu, le pricinuiră totuşi necazuri Rositei şi Barbarei, pe care acestea ar fi preferat să le aibă din partea eroilor populari ai lui Ayala. Intîm- plarea vru ca în această după-amiază cele două grupuri să

se ciocnească. în timp ce don Pedro îi punea întrebări lui Preboste în patio, bruneta Rosita fu înconjurată de *familiares,* la un pas de poartă, unde ieşise ca să-i aducă un os de ros dogului danez. Ceva mai încolo, oamenii lui Ayala stăteau pe vine la soare, cu *sombreros* pînă peste nas ; de aceea, don Pedro, cînd sosise, nu-i recunoscuse. Cel mai sprinten dintre ei o şi luase la goană în jurul casei ca să-l prevină pe Ayala că se apropie duşmanul lui de moarte, iar don Pedro se şi pregătea să plece, convins de către napolitan că pictorul nu e acasă, cînd se iscă la poartă mare hărmălaie. Dacă unul dintre cei cu cruce de argint atîrnată pe piept se făcuse vinovat de vreo obrăznicie faţă de faţă, nu se mai putu stabili ulterior; vorba e că dogul bine dresat, probabil la un semn discret făcut de cineva din garda personală, îi sări la gît cît ai clipi. Don Pedro şi majordomul săriră în ajutor, omul fu eliberat, cîinele o şterse şi se ascunse pe după stăpînii lui, care acum fură recunoscuţi pe loc de către inchizitor, ca dovezi vii că pictorul are musafiri şi că deci trebuie să fie acasă. Ca să-l facă pe Preboste să mărturisească fu de ajuns atunci un semn binevoitor cu ochiul; şi don Pedro pătrunse, în cea mai bună dispoziţie, în atelier, ca să-i izgonească de acolo, prin prezenţa sa, pe cavaler şi pe însoţitoarea lui.

El Greco îşi duse musafirii în patio, încercă să-l calmeze pe Ayala, care la început vru să se „dueleze" cu el, dar cu toate scuzele nu izbuti să-l abată de la hotărîrea de a nu mai apărea niciodată sub acoperişul lui.

— Cît despre mine, poţi să-l tai pe *Orgaz* în bucăţele !

Cu aceste cuvinte, pictorul se putu întoarce în atelier...

Scuzele păreau să fie ultimul lucru la care se gîndea don Pedro ; se aşezase pe un taburet

scund, de pictor, rotindu-şi ochii bulbucaţi prin cameră, în care soarele de după-amiază bătea printr-o crăpătură a perdelei pusă în faţa orificiului de ventilaţie în formă de stea. Mîinile şi le ţinea împreunate pe burtă, care atîrna greoaie peste marginea taburetului. Părea somnoros, extrem de inofensiv, plin de o mulţumire animalică, asemeni unui idol; şi, într-un mod anevoie de definit, prezenţa lui avu efect asupra întregului mediu : asupra tablourilor mai ales, care deveniră parcă plate,

> lipsite de viaţă şi de efecte stereoscopice, ca şi cum părţile din fundal ar fi venit în prim- plan, ca să învețe de la el arta tridimensionali- tăţii ! Faptul că stătea acolo, în acea clipă, se datora probabil poziţiei sale sociale. Dar şi acea poziţie era o forţă care, cum s-ar zice, îi aplatiza pe ceilalţi, sau mai bine-zis : conştiinţele celorlaţi, prin faptul că le răpea reacţiile mai profunde, esenţiale ! Sufletul Inchiziţiei era pecetea, aşa se spunea, şi acest caracter de mister în jurul a tot ceea ce privea Sfîntul Oficiu se extindea şi asupra persoanei potentaţilor înşişi, care apăreau rar în public, şi erau la adăpost şi în societate de orice aluzie la funcţia lor. În viaţa de toate zilele, inchizitorii nu erau altceva decît nişte siluete tratate cu deferenţă. Cînd conversaţia dintre don Pedro şi grec, care se silea să fie politicos, ajunse, pe diferite cărări ocolite (cîinele nostim al lui Ayala, pe care don Pedro zise că-l crede o „căţeluşă", ascunzînd sub acest diminutiv adevărata sa părere despre uriaşul animal, apoi observaţii despre susceptibilitatea lui Ayala şi despre himerele lui, dar şi o singură virtute neprețuită : puritatea sîngelui lui, *limpieza* lui, pe care gentilomul o prețuia atîta), la

tipul îndoielnic al unuia din modelele lui El Greco, acesta își dădu seama încotro bate vîntul și nu lăsă să se întrevadă nimic din gîndurile sale tainice.

— Multilateralitatea dumitale mă uimește din ce în ce mai mult, — zise vizitatorul printre dinți, dînd din cap înspre sfîntul Iosif de pe tabloul pe care El Greco i-l arătase lui Esquerrer. — E un evreu ? — Și după ce artistul dădu din cap că nu : — Nu e giuvaergiul Miguel Carcandil ?

— E unchiu-meu Manusso, — zise El Greco sec, întrebîndu-se unde vrea celălalt să ajungă.

Că don Pedro se gîndea la procesul lui Carcandil era limpede : de aceea pictorul fu bucuros cînd inchizitorul abandonă acest su-

 biect și, după o privire îndelungată, în car

eîi cuprinse atît pe sfîntul Iosif şi pe sfînta Ana, cît şi pe cei doi copii şi pe Maica Domnului, care semăna cu Geronima, se sculă şi se duse agale spre *Orgaz.*

— Tocmai, — mormăi el, puţintel aplecat înainte, — aceeaşi multilateralitate... A, uite ceva nou, colo, în colţul din stînga, în spatele băieţaşului dumitale : e noul dumitale prieten, despre care mi s-a vorbit ?

— întocmai.

— Vorba ceea : nici o casă îmbelşugată fără tonsura ei. Dar ce expresie visătoare, messer Dominico... Oricum, s-ar putea spune că tabloul mai mult *creşte* decît *înaintează.* Nu m-ar mira să crească în şase luni atît de mare încît să nu mai poată fi scos din atelier. Dar are ceva care îmi place : atras, absorbit de subiect, acea veche şi frumoasă legendă, cu adevărat mişcătoare, tabloul se dezvoltă, cum s-ar zice, spre trecut, şi deci este, în sensul strict al cuvîntului, imposibil de terminat. Cu- rînd am să mai vin să pozez un cg&s, dar fără don Martin de Ayala. într-adevăr, tabloul ăsta e ca un rac : merge înapoi ! Ştii ce anume lucruri merg înapoi mai vîrtos ca racul, potrivit unui al doilea proverb ?

Tulburat, mai puţin de întrebare cît de puhoiul acesta de cuvinte, foarte neobişnuit pentru don Pedro, cunoscut ca om flegmatic, pictorul dădu din nou din cap că nu.

— în Grecia se cunosc fără îndoială alte proverbe decît aici, dar totuşi... Chiar nu ştii ?

El Greco rămase tăcut.

— Făgăduielile, messer Dominico ! — zise don Pedro, articulînd acum, deodată, foarte răspicat.

— Vreţi să spuneţi că... ?

Judecătorul întoarse tabloului spatele şi privi cu o mutră complet lipsită de expresie taburetul. Se vedea că stă în cumpănă dacă să-şi satisfacă

în continuare dorinţa de a se odihni. Ceea ce spuse acum fu aproape de neînţeles :

— Te-ai temut că la 25 iulie ai să ai parte de acelaşi refuz ca acum o lună ?

Pictorul simţi cum îi bate inima. Ca să-i crapi cuiva capul, taburetul acesta nu i se păru în clipa aceea a fi o unealtă nimerită. Dar mînia i se stinse, cînd îşi dădu seama că inchizitorul făcea desigur aluzie la portretul sfîntului Iacov cel Mare, comandat de el cu luni de zile în urmă pentru ziua onomastică a acelui sfînt. Ruşinat de neglijenţa sa — niciodată nu e omul mai lipsit de apărare împotriva conştiinţei propriei vinovăţii decît atunci cînd aceasta urmează, atît de nemijlocit ca aici, după o jignire din partea celui păgubit ! — se grăbi să bîiguie o explicaţie (în realitate nu se mai gîndise săptămîni de zile la această comandă), pe care don Pedro o întrerupse, rîzînd din inimă.

— Atunci încheiem o nouă înţelegere, maestre ! *Orgaz* creşte de la sine, crede-mă, şi o mică întrerupere ţi-ar împrospăta forţele. Pe Santiago îl poţi picta complet îmbrăcat, în afară de chip şi de o singură mînă, de pildă, pentru că nu vreau să-ţi procur nopţi albe... nu ! Şi întrevăd ceva cam de felul acesta : spada roşie a ordinului Santiago în unul din colţurile de sus, dar net separată de celelalte atribute, pălăria de pelerin, toiagul şi scoicile. În celălalt colţ, poate, stema Spaniei ; sfîntul nostru naţional are dreptul la asta. încă ceva : sfîntul nostru de la Compostela este un gentilom şi-şi răsplăteşte adoratorii. Poate că n-ai aflat încă de ce e contele de Fuensalida aşa de supărat pe mine. Dacă nu mă înşel, animozitatea dintre ordinul Santiago şi ordinul Alcántara nu e străină aici. În ultima vreme această atmosferă

încărcată a mai fost alimentată de faptul că soţiile cavalerilor toledani ai ambelor ordine s-au luat la întrecere cu prilejul împodobirii celor două statui, cele mai mari, ale sfintei Maria, pentru procesiunea de la 8 decembrie. Regele ia parte

245 la procesiune, ceea **ce** aţîţă şi mai mult zelul cucoanelor, fireşte. Ca mare-comandor mi-ar face plăcere s-o văd pe soţia dumitale în mij-locul cucoanelor care se consacră sfintei Maria de Santiago.

Recunoştinţa lui El Greco pentru generoasa ofertă — cu privire la locul şi ziua reuniunii şi la numele doamnelor nobile şi burgheze respective, musafirul îi mai dădu lămuriri în timp ce-l petrecea spre ieşire — fu curînd înăbuşită din nou de impresia pe care o produsese asupra sa aluzia la *Sfîntul Mauriciu.* Numai neputinţa în care căzuse din pricina apropierii personale a lui don Pedro îi ţinuse în frîu mînia, iar această influenţă paralizantă o mai resimţea şi acum, pentru că nici o clipă nu-i trecuse prin gînd să nu-l picteze pe sfîntul Iacov cel Mare. Tabloul îi şi apăru în faţa ochilor minţii : o singură mînă „neîmbrăcată", ieşind, osoasă, dintr-un spaţiu negru, iar deasupra acestei mîini i se arătă altceva, ceva mai familiar : chipul lui Esquerrer. dar acest chip nu „visător", aşa cum îl numise inchizitorul, ci sever şi înăsprit de vigilenţă, şi fără crucea roşie a ordinului Santiago alături, într-un colţ ! Inchizitorul ar fi putut să-l respingă din pricina aceasta. Dar ca să urmeze exemplul regelui, nu va avea nici măcar prilejul ! Căci încă înainte de a fi pus prima pensulă pe pînză, El Greco îşi propusese să nu-l mai lase niciodată să vadă tabloul; vroia să-l reţină, să-l ascundă tutu-ror privirilor în hrubele casei ; dar de pictat

avea să-l picteze, şi ce răzbunare rafinată va deveni acea mînă „neîmbrăcată" împotriva bă- trînului cunoscător al nudului, care îi sugerase el însuşi ideea !.,.

Pe acest Santiago îl pictă în mai puţin de trei zile, consumîndu-se la extrem, fără milă, într-o violentă erupţie. Continua chiar să lu- creze şi după ce pleca monahul, pînă în toiul nopţii. înfrigurat, murmura atunci, la lumina luminărilor, aceleaşi fraze încurcate pe care

le auzea Esquerrer din gura lui ziua, în timp ce stătea nemişcat pe un scaun, pozînd, uneori citind în gînd din *Moradas** de Teresa de Avila, alteori citind cu glas tare, aruncîndu-î prietenului său crîmpeie despre însingurarea spirituală şi despre ataşamentul de lume, iar aceste crîmpeie, tonul şi esenţa lor, pictorul le vedea în aceeaşi clipă gata oglindite în poziţia capului de mort, alb ca fildeşul, care sub pensula sa fusese adus în faţă, din beznă. Atunci părea că raportul se inversase, că Esquerrer citea cu glas tare nu din tipăritura în-folio, ci din tabloul în devenire.

Asemănarea, desi importantă, era mai mică decît cea aşteptată, poate datorită dorinţei prea temerare de a se depărta de franciscanul din tabloul *Orqaz,* dar mai ales pentru că aici nu era vorba de portretul unui chip, ci de cel al unei stări sufleteşti, încremenită în punctul ei culminant şi fixată în culoare ! De atribute tradiţionale nici urmă : mantaua fanto- matică, în falduri asemenea unor creste de munţi învăluite de ceaţă, putea să fi fost purtată de orice alt mucenic, nu numai de cel decapitat în timpul domniei lui Irod Agrippa*, ca fiind primul dintre apostoli.

Pălăria şi scoicile lipseau ; misterioasa diagonală din dreapta jos era un toiag de pelerin, dar şi un braţ de cruce, sau o halebardă, sau o carte cu paftale grosolane, închise peste partea opusă cotorului. Trebuia să fii prea robit de speculaţii simbolice, dacă voiai să te mai gîndeşti la sfîntul Iacov cel Mare, unul dintre „fiii tunetului", care apărea aici la lumina fulgerelor şi norilor de furtună cu sclipiri violete, iar diagonala devenea deodată nu carte, nici toiag, nici braţ de cruce, nici armă, ci un fulger lat ! Mîna dreaptă, ieşind dintr-un triunghi gol de sub veşmîntul drapat şi strecurîndu-se spre primul plan, părea rînd pe rînd o gheară de pasăre, un *ex voto** de ceară pentru cea mai 247 înfiorătoare dintre toate mutilările sau limba

despicată în trei a unui diavol domiciliat sub veşmînt, la şale ! Dar, în primul rînd, ceea ce îl lăsa pe privitor într-o nesiguranţă atît de penibilă era chipul. Era — de îndată ce te susträgeai impresiei care pătrundea, poate, mai adînc decît oricare alta : o impresie de irealitate elementară, ca cea a- imaginilor din vis — chipul unei victime, dar totodată şi cel al unui demiurg inaccesibil ; un chip, care părea că de teamă clipeşte din ochi, dar care sugera totuşi mîndrie. rigiditate şi frămîntare. Se citea pe el durere, şi o impenetrabilă ironie diabolică ; ochii priveau cercetător, autoritar, dar creau o aparenţă de mare slăbiciune. Forţe tainice se ţineau reciproc în echilibru şi, deoarece echilibrul putea fi conceput la fel de bine ca punct de cotitură şi ca moment hotărîtor pe drumul suferinţei, nu era de mirare că El Greco se gîndea tot timpul la posibilitatea de a-i procura lui Esquerrer, prin acest

tablou, noi îndemnuri la meditaţii ! De vorbit nu-i vorbi despre asta. După terminarea pînzei vorbi despre importanţa ei pentru arta lui, încercă să-i explice franciscanului că toate acestea sînt o surpriză chiar şi pentru el însuşi şi că, obosit de clasicitatea formalistă, căutase haosul, nesocotind legile formei, pentru a le redescoperi într-un mod mult mai subtil în ceva care mai vorbea, şi ca arabesc, propria sa limbă antrenantă. Scoase la iveală tablouri mai vechi, făcînd comparaţii şi ţinînd lecţii şi aiurind — şi îi fu dat să afle, spre spaima sa, că Esquerrer avea o atitudine mult mai negativă faţă de portret decît îl crezuse în stare.

— Are în el ceva din iad sau din purgatoriu, — zise călugărul şovăind, după ce discutaseră amîndoi ce ar putea face cu tabloul.

El Greco pomenise numaidecît de hrube.

Poate că l-aş putea valorifica cel mai bine ca studiu preliminar pentru

Deschiderea peceţii a cincea, despre care mi-ai vorbit. La 24

8Escorial am văzut un chip al lui Santiago, făcut de Navarrete...

— Care cu siguranţă că v-a plăcut mai mult! Se vedea decapitarea sfîntului ? Paloşul era roşu de sînge ?
Esquerrer se grăbi să îndrepte greşeala, asigurîndu-l că deosebirea de valoare artistică bate destul de mult la ochi, numai că totul e încă prea neobişnuit la el, un om fără prea multă pregătire în asemenea lucruri, după cum trebuie să recunoască.
— Ştiţi la ce m-am gîndit tot timpul, faţă-n faţă cu tabloul în devenire ? Şi asta dovedeşte totuşi că am simţit, cu siguranţă, intenţia, dumneavoastră. Iată : că . pentru prima dată Teresa de Jesús este dezminţită, acolo unde, în descrierea vieţii ei, neagă posibilitatea de a găsi un suflet înrudit ! Singurul lucru, scrie ea, în stare să-i procure, poate, oarecare mîn- gîiere, ar fi să adreseze cuvîntul cuiva care a suferit aceeaşi tortură spirituală ca şi ea. Admite însă că lucrul acesta este cu neputinţă; admite că n-ar fi înţeleasă dacă s-ar tîngui de jalea ei. Acest Santiago, însă, ar înţelege-o... Nu vorbesc, fireşte, despre propria mea persoană. Dar Teresa şi Juan de la Cruz au murit, messer Dominico. Prin Spania bîntuie iarăşi vechiul spirit mărginit, care nu ştie să se înalţe deasupra formei consacrate, de aceea mă întreb : acest tablou, oare pentru cine...
— Pentru nimeni. Pentru mine însumi. Nu, pentru nimeni ! Am de gînd să-l ascund !
— Să-l ascundeţi ?
— De aceea am vorbit adineaori despre hrube ! Iar dumneata ai vorbit despre iad ; se potriveşte, pentru că beciurile mele sînt pentru mine *Civitas Dei** şi *Civitas Diăboli** în acelaşi" timp ! Ai să vezi : trebuie să-mi dai ajutor la transport ! Tabloul ăsta m-a învăţat că faima nu e nimic, că e mai puţin decît nimic...
— Dar n-aveţi prieteni, sau confraţi întru artă, care ar vrea să-l admire...?

— Nişte porci ! — rîse strident omul mai Vîrstnic, ducîndu-se înspre *Santiago* şi trecîndu-şi un deget peste verniul în curs de uscare, — din aceste mărgăritare vom face o comoară subterană, fray Francisco, pe care să n-o poată găsi nici cel mai dibaci *zahori**| Crezi într-adevăr că aş vrea să-l văd pe Diego de Astor sau pe Preboste că stă în adoraţie în faţa lui? Sau pe mătuşă-mea ? Sau pe... Nu, nu, — strigă el, ridicînd în mod exagerat mîinile, ca pentru a implora iertare, — despre asta pre-
. fer să tac; dumneata m-ai învăţat. Dar ştii că în ochii Geronimei dumneata eşti un viitor sfînt Francisc ? O mie şi cinci sute de ducaţi, padre !! Linişte, am tăcut... Ştii că tabloul ăsta e o comandă a unui inchizitor toledan ?

— Nu ştiam, — zise Esquerrer, privindu-l pe pictor cu oarecare îngrijorare.

— E aici, în tabloul *Orgaz,* dar n-are habar de planul nostru ! Uite, dacă-ţi vîri degetele aici, în stînga, după lemn... eu la dreapta... o pînză deasupra, pentru cazul că ar umbla cineva prin casă... Nu, de inchizitori nu mi-e frică ; sînt un grec curajos, ar spune Ayala... Moya de Contreras e un ticălos, un păianjen gras în plasa lui... un păianjen roşu cu cruce...

Îl ridicară pe *Santiago* şi îl scoaseră din atelier. Se lăsa seara; în încăperile vecine era întuneric. în timp ce călugărul aştepta cu tabloul pe scara în spirală, cea de piatră roşie, El Greco se mai întoarse ca să ia o făclie, cuprins încă de exaltarea sfidătoare, cu care se străduia să înăbuşe un sentiment surd, de neîmplinire. Cauza acelui sentiment era în mai mică măsură admiraţia lui Esquerrer, la început absentă şi după aceea manifestată prea ostentativ, cît mai ales întrebarea ivită acum în minte : ce are de făcut în continuare, după această piatră unghiulară, care avea să fie alăturată altor pietre, într-o ruină veche... ?

VIII. EL INFIERNO

O zi fără Francisco Esquerrer devenise o excepţie în viaţa lui. Aproape că-i făcea plăcere să stea de vorbă cu alţii despre călugăr ; încercă într-o zi acest lucru cu Geronima, faţă de care, cu toate că în ultima vreme se cam înstrăinase de ea, simţea o tandreţe neobişnuită cînd o vedea încă de dimineaţă umblînd pe lîngă el, tăcută şi devotată, în rochia ei luxoasă de mătase neagră. Calm şi în expresii lesne de înţeles, îi explică semnificaţia vizitelor lui Esquerrer. Faptul că acestea nu erau în legătură cu candidatura la terţiari, şi încă şi mai puţin cu un nou *Sfîntul Francisc,* fu compensat în ochii ei de invitaţia lui don Pedro, despre care El Greco vorbi acum cu ea pentru prima dată în amănunt : reieşea în mod limpede că în cercurile distinse, totuşi, nu era dispreţuită ; nu tuturor femeilor burgheze, nici chiar căsătorite legitim, nu li se îngăduia să ia parte la împodobirea unei statui a sfintei Maria !

Atmosfera era atît de plină de ameninţătoare plictiseală în acea zi de 23 iunie, încît El Greco folosi cu mare plăcere prilejul de a gusta distracţiile cucernice, pe care, în Spania,, Joia verde, *Fiesta del Corpus*,* le oferă într-un număr copleşitor. Slujba de dimineaţă,

celebrată de arhiepiscopul Gaspar de Quiroga, şi spectacolele eucaristice de după aceea, îi creaseră o stare de spirit datorită căreia dori să vadă mulţi oameni, veşminte, mişcare, lumini scînteietoare, cu toate că mai tîrziu, în timpul mesei, îl aşteptau nesfîrşitele conversaţii despre acele solemnităţi, mai ales cu Juan de las Cuevas. Lucru curios : scenele din mitologia greacă, pentru care Covarrubias îşi bătuse atîta capul, fuseseră eliminate cu totul din *autos sacramentales*. Nici Prometeu, nici Deucalion şi Pira, care să arunce pietre fermecate, nu-i îngroziseră pe spectatori, nici nu-i încîntaseră. Cumnatul lui El Greco, acum destul de suportabil — pesemne pentru că Gero- nima îl pusese la curent cu „reabilitarea" ei — avea gata pregătită o explicaţie. După părerea lui, înlocuirea legendelor greceşti prin episoade din Vechiul Testament însemna că dările aveau să fie reduse ; teoria nu era chiar a lui, pentru că El Greco o auzise în ziua aceea din cinci alte guri. Anume, în ultima clipă, ideile eruditului canonic fuseseră înlocuite prin motive uşor de recunoscut din *Los Nombres de Cristo **, noua carte a lui Luis de Leon, oaspetele recidivist al temniţelor inchizitoriale, dar de scurt timp protejatul marelui-inchizitor De Quiroga. De aceea, faptul că arborele lui le- seu şi piinile lui David * fuseseră preferate taurului jertfit de vicleanul hoţ al focului însemna nu atît un simţ religios sănătos, cît mai ales o nouă victorie a partidului lui De Quiroga asupra camarilei lui Granvelle ! Astfel se micşora şansa unui război cu Franţa şi cu Anglia, ceea ce ar fi avut la rîndu-i drept urmare că ţesătoriile ide mătase ar fi respirat mai uşor, datorită unei fiscalităţi mai puţin apăsătoare. Toate acestea, Juan de las Cuevas le povesti plescăind cu limba şi pătîndu-şi cu mîncare superbul costum. Mai rosti şi un toast în sănătatea regelui, apoi plecă

împreună cu întreaga familie, ca să se ducă să vadă marea procesiune, în care aveau să treacă şi destui monştri, uriaşi şi balauri (de carton) — învinşi prin jertfa nesingeroasă a noii Ligi * — pentru ca cei doi băieţi isă aibă ce comenta luni de zile.

Rămas în casă, artistul deveni cu atî-t mai conştient de dorinţa lui de viaţă şi de mişcare. Blestemă neliniştea, ipentru că nu prea se întâmpla des să rămînă în casa aceea mare singur cu cîţiva vechi slujitori. Încercă să citească, dar nu putu să-şi adune gîndurile. Să se ducă în atelier ? La tabloul *Orgaz* oricum nu mai putea picta deocamdată, şi numai cînd se gîndea la *Santiago* îl copleşea o mare oboseală. Fără îndoială, se închisese prea mult timp în atelier : cu sine însuşi, cu Esquerrer, cu convorbirile lor. O clipă se surprinse că doreşte să nu-l mai vadă niciodată pe călugăr. Şi nu era prima dată cîmd îşi dădea seama de acest lucru : încă în aceeaşi dimineaţă, cînd vorbise cu Geronima, fusese ca şi cum ar fi anunţat o despărţire, o renunţare, întîi la secretele care îl legau de acel prieten, iar mai tîrziu la însuşi acel prieten. Şi resimţi aproape o idezamăigire cînd îşi dădu seama că Geronima vedea lucrurile numai aşa cum dorea el, că nu făcea propuneri şi că nu părea să aibă nioi o părere personală despre vizitator...

Aşteptă pînă după vecernie, pînă după ora cinci. În *Vega* acum era bîlci, dar fără să scadă prea mult hărmălaia de pe stradă, atît de mulţi oameni plecaseră de acasă în acea zi de mare sărbătoare estivală. Pe la cinci şi jumătate ieşi din casă, ca să se îndrepte, prin faţa sinagogii *Del Tránsito,* spre *calle de Juan de Dios,* care ducea spre biserica *Santo Tomé.*

Nu se putea să nu fie şi un grăunte de adevăr în susţinerile mătăsarului, pentru că niciodată nu-i bătuseră la ochi atît de tare ca în ziua aceea semnele unei apropiate răscoale împotriva regimului Granvelle. Pe străzile ticsite de lume răsunau strigăte furibunde : poporul cerea demiterea favoritului şi îi blestema pe 253 toţi străinii aflaţi la putere, îndeosebi pe ami- ralul Doria, care la Curte tot mai ameninţa să-l înlăture pe Santa Cruz, eroul atît de iubit de popor. Murdăria şi gunoiul prin care fu nevoit El Greco să înoate era alcătuit în unele locuri numai din pamflete călcate în picioare ; şi băgă de seamă că distribuirea acestor manifeste — citise unul din ele, care îndemna pe faţă la omor — se făcea cu mult mai puţină precauţie decît altădată. Pînă atunci propagandiştii se deghizaseră în negustori de indulgenţe sau în vînzători de maţe de îngeri, binecuvîntate de eremiţi, dacă nu chiar produse de ei (în ultima vreme aceste benzi sfinte fuseseră dealtfel interzise de Sfîntul Oficiu). Mulţimea unduia încolo şi înapoi, asudînd, mestecînd, glumind, ciorovăindu-se, într-o stare de libertate neameninţată decît de pretenţiile cerşetorilor. Trupe de *moriscos* ieşiseră din cazărmi şi se instalaseră la umbră, pe lîngă case. Păpuşarii provocau' blocări de circulaţie. Lecticile erau rare, sacagiii numeroşi, prostituatele fără număr. Pictorul fu martor la o scenă deşănţată, în apropriere de *Santo Tomé* ,(unde avea să fie instalat tabloul său *Orgaz* !) ; un grup de soldaţi siliră pe cîteva femei de stradă să^şi schimbe straiele cu cele ale unor „proscrişi", care tocmai treceau : nişte

oameni condamnaţi de Inchiziţie, care nu aveau voie să iasă din casă decît purtînd un *sanbenito* galben, cu cruce roşie. După cîteva minute femeile dansară pe stradă, pe jumătate despuiate, cu cîte un *sanbenito* în jurul şalelor. Nimeni nu protestă, nimeni nu interveni.

Pe *caile de San Marcos, o* stradă îngustă, nu departe de Primărie, artistul fu oprit de un grup de invalizi din campania din Portugalia, care în îmbulzeală, prefăcîndu-se că sînt ei înşişi înghesuiţi, îl lipiră de o fereastră zăbrelită situată la mică înălţime, şi-l ţinură aşa pînă le dădu ceva de pomană, care ar fi fost desigur mai mică dacă pictorul ar fi avut spada la el. După ce-şi mai bătură cu prisosinţă joc 254:

de accentul lui grecesc, El Greco îşi continua drumul printr-o mulţime alcătuită în aparenţă numai din derbedei de cea mai joasă teapă. Dar totul se schimbă repede, ca într-un caleidoscop ; pictorul nu se afla într-un cartier de răufăcători, ci pe *calle de San Marcos,* unde, printre balcoane şi ¡bovindouri înalte, ca nişte cuiburi lunguieţe de rîndunele, se vedea înăl- ţîndu-se, pe planul din fund, fleşa catedralei ; nu mult după aceea trecu pe lîngă el, pe o porţiune altminteri cu totul pustie a străzii, un convoi lung de dominicane, ca nişte sicrie mari şi albe, cu ¡bonete negre.

În piaţa din faţa Primăriei căldura era încă înăbuşitoare. El Greco izbuti, cu destulă greutate, să scape din strînsoarea mulţimii îmbulzite, şi pătrunse într-o ulicioară care dădea pe *calle de Santo Tomé.* Acolo unde se termina *calle de Juan de Dios,* pictorul o luă pe o ulicioară la dreapta, unul din drumurile de legătură dintre cartierul de la

nord de sinagoga Del Tránsito şi podul San Martin.

Pe clienţii din cîroiumioara în care intrase îi văzu mai întîi ca printr-un văl ; ochii, plini de soare, îi zvîneau. Ajunsese aici printr-o inextricabilă reţea de cărări, care începea la stînga, în fundătura aceea părăsită, chiar de lîngă un podeţ de piatră dintre cele două rîn- duri de oase ; îşi aminti de două curţi interioare, acoperite cu iarbă, complet pustii, în afară de cîţiva copii soioşi, apoi de un pasaj strîmb, de uşi şi grile, şi ide umbrele crenelate ale acoperişurilor, proiectate foarte departe. Circiuma nu era o clădire de sine stătătoare, ci o banală intrare boltită, sub o stemă ştearsă a Regilor Catolici * — mănunchiul de săgeţi ajunsese să semene cu un ,snop de grîu ! — avînd în spate o încăpere şi mai banală, din care venea un fel de mormăit languros, alter- nînd cu tînguirea unei ghitare. Pardoseala era 255 foarte denivelată : patru trepte şi diferite porţiuni în pantă le şi lăsase pictorul în spate ; legume În stare de putrefacţie infectau atmosfera. Era unul din buricele prost spălate de pe trupul oraşului Toledo ; asemenea localuri se întîlneau peste tot, în mijlocul cartierelor mănăstirilor, printre palate şi clădiri administrative.

După ce intră în circiumă, El Greco se aşeză pe o bancă şi comandă vin unui patron cu înfăţişare de boţ de buzunare. Încet-încet, ochii i se limpeziră. Lîngă el stătea pe bancă un om cu faţa neobişnuit de albă şi citea un pamflet; alături, doi cafîrgii, somnoroşi sau beţi ; cîteva fîrfe obosite, cu feţele sulemenite, se pierdeau, încă şi mai amărîte, în umbră, pe banca următoare ; în

sfîrşit, într-un colţ, de unde se auzea muzică şi zornăit de zaruri, se mai afla un grup de derbedei, care scuipau de zor şi-şi alăturaseră spinările late, formând un cerc închis ; în partea opusă puteau fi văzuţi un ţăran din Lagartera, uşor de recunoscut după costumul lui brodat cu argint, şi câţiva cerşetori. În fund se conturau două uşi : prin una din ele patronul intra şi ieşea, iar cealaltă, în faţa căreia stăteau pe scaune jucătorii în jurul unui butoi, era închisă.

Dintr-o dată uşa a doua se întredeschise şi prin ea trecu un tînăr brunet şi slăbănog, ţi- nînd în mînă o oală mare de noapte. Veni mai în faţă, cu piciorul drept dezgolit şi cu un bandaj în jurul gleznei, se eliberă de un braţ oare, ieşit din grupul jucătorilor în zaruri, voise să-l reţină, şi se duse spre uşa exterioară, trecînd pe lîngă El Greco. După cîteva clipe se întoarse cu oala goală.

Tînărul clătina neîncetat d,în cap. Gîtul lui gol lăsa să se vadă o guşă vînătă. Între nasul ascuţit şi bărbia aproape absentă îi ieşeau din crăpătura roşie a gurii mereu aceleaşi cuvinte, aproape de neînţeles din pricina zgomotului. Lucrul cel mai izbitor pe chipul lui erau ochii, atît de prostește bulbucaţi, încît părea că masa creierului, nemaiîncăpînd în occiputul prea 256

îngust, se revărsa, licărind, prin două .găuri. El Greco fu puternic impresionat de această apariţie monstruoasă.

Băiatul stătea acum pe o bancă, între doi cerşetori. Primul cerşetor era un bătrîn maiestuos, a cărui faţă cu barbă albă avea o expresie între uimire şi mânie arogantă. Celălalt avea faţa brunetă, ciupită de vărsat, prefăcută şi vicleană ; ceva mai bine îmbrăcat decît bătrînul, era înfăşurat într-o manta ruptă în cinoi-şase bucăţi,

ţinute la un loc în jurul mijlocului de o funie desrămată şi oare îi luneca mereu de pe umeri. Din cînd în cînd bătrînul se scărpina cu o mînă.

El Greco încercă zadarnic să-i atragă tânărului atenţia; în cele din urmă se sculă în picioare şi se duse spre băiat. De aproape, faţa băiatului părea murdară, bătrînă şi rigidă, în ciuda faptului că tremura fără încetare. El Greco se aplecă şi, apuoînd mîna care se şi întinsese spre oala de pămînt ars, îl întrebă :

— Vrei să câştigi bani ?

— Lnam văzut pe rege pe un cal alb, — băigui băiatul, fără să se uite la pictor.

— Cum te cheamă ?

— Isidro de la Barra, — răspunse, în locul băiatului, cerşetorul cel tînăr. — Ce ai cu el, *senor ?*

— Vreau să-l pictez. Poate să cîştige ceva bani din asta.

Omul îşi înghionti colegul.

— Atunci îl luăm cu noi, *senor;* e tâmp de tot. Dar poate vrei să ne pictezi şi pe noi. Bal- tasar stă liniştit, cînd n-are mîncărime, şi eu în orice caz. Şi atunci ţi-î aducem cu noi şi pe Isidro, dacă înălţimea ta ne spui unde-ţi putem găsi preacinstita locuiinţă. Sau îl lăsăm pe Isidro acasă şi ,venim numai noi doi, de pildă ca modele pentru sfinţii Petru şi Pavel. Ce zici ? Peste trei săptămîni...

Dar convorbirea lor liniştită fu deodată tulburată. Cu greu mai avu pictorul posibilitatea

de a-şi da adresa şi de a-l asigura pe Isidro că are să-l picteze alături de un cavaler pe un cal alb — parcă îl şi vedea pe *Sfîntul Martin cu cerşetorul,* dar şi spre bătrînul Baltasar aruncă priviri lacome ! — căci fusese înconjurat de patru sau cinci dintre jucătorii de .barbut din colţ. La început se adresaseră omului cu faţa

albă, care îi încredinţase că Isidro va fi pictat în chip de Ioan Botezătorul ; acum însă veni la rînd chiar pictorul. Se apropiară de el cu plecăciuni zgomotoase, iar el băgă de seamă că venise şi patronul. Zarva păru însă să se liniştească în clipa cînd oferi de băut şi cînd se arătă dispus să deseneze, cu o bucată de cărbune, .pe nişte ouă aduse de patron în vederea unui dans al ouălor, capul lui Granvelle, al regelui, al lui Santa Cruz, al amiralului Doria şi ale altor feţe simandicoase ale regatului. Pardoseala .putredă avea destule găuri, pentru ca să împiedice dansul, susţinu cîrciumarul, dar ceilalţi stăruiră, dorind să stimuleze generozitatea lui El Greco prin acest spectacol de îndemânare, dar şi de viziune .politică, deoarece era vorba să-l dea afară din .cerc pe Granvelle şi pe Doria şi să-l pună în centru pe San'ta Cruz. Grecul tocmai schiţase pe un ou chipul lui Filip .al Il-lea, — în timp ce bătrînul Baltasar îl urmărea cu ochi critici peste umărul stâng, iar cel cu pamfletul, oare, crezând că desenul va deveni o caricatură ucigătoare a lui Granvelle, îi sîsîia .satisfăcut peste umărul drept, şi abia se înşirară şi celelalte efigii albe şi ovale ale oamenilor de stat ân cercul mare unde golanii urmau să-şi încerce .puterile, — cînd uşa din colţul lor se deschise larg şi o voce poruncitoare ceru oala de noapte. Isidro se repezi, dar uşa rămase deschisă, oferind astfel o privire generală spre *caballeros,* cum erau numiţi cei chinuiţi de nevoi fireşti. El Greco simţi pe dată cheful de a schimba localul acesta strimt pe încăperea din spate, unde cu siguranţă că avea să găsească mulţi cunoscuţi, chiar un prieten, fie şi un prieten dispus poate să mai facă o bucată de vreme pe duşmanul.

într-adevăr, din camera din spate, luminată slab de o fereastră scundă, îl privea, nu fără răutate, capul de fanatic al lui don Martin de Ayala !

Gentilomul se .găsea în tovărăşia a şapte inşi, pe care El Greco nu-i recunoscu ; dealtfel, unul dintre ei purta o mască neagră, iar altul era în clipa aceea .invizibil, căci stătea într-un colţ. Cu oarecare greutate, pictorul se sustrase dansului ouălor ; un semn făcut cîr- oiumarului, ca să desfunde încă o sticlă, îi deschise drum liber. Prestigiul lui Ayala — El Greco îi auzi şoptind ceva despre *el Limpio* * — părea a nu fi străin de consideraţia lor.

— M-ai găsit — zise Ayala, extrem de sumbru, aţintindu-şi cu îndărătnicie ochii asupra superbei lame din faţa lui, un obiect de familie, fără îndoială (Tomás de Ayala, fratele bunicului său, fusese unul din cei mai renumiţi spadasini din Toledo), care, cum odihnea aşa, pe masă, conferea întregii scene o atmosferă de tribunal secret — m-ai depistat într-unui din ultimele ascunzători folosite de *Los Reyes Católicos*. Mă sileşti să-ţi fac cunoştinţă cu nişte bărbaţi aleşi, care nu apar în tabloul *Inmormîntarea contelui de Orgaz* şi care totuşi, în virtutea încrederii contelui De Fuensalida... sînt în stare...

Era beat. Ca toţi spaniolii, Ayala nu întrecea niciodată măsura, dar de la al doilea pahar i se urca la cap. Intrucît pictorul băuse la circiumă trei, nu spera ,să reţină nici măcar un singiur nume, din cele pe care Ayala i le debita, gesticulînd cu mîna lui zveltă. De asemenea, nici feţele acelor oameni parcă nu voiau să se desprindă de întuneric : păreau fixate de mediul ambiant, încadrate de panourile pereţilor, de uşa ,care ducea spre partea dosnică a casei şi de un chepeng mare pătrat, cu belciug de fier. Chipul mascat, căruia nu-i

fusese prezentat, părea să fie Ines de Torres, în haine bărbăteşti, în capul gol. Ceilalţi, dimpotrivă, purtau pălării mari, trase peste ochi ; cei mai mulţi dintre ei stăteau cu spaitele spre uşa prin care

intrase El Greco. Unul din ei îşi ridică încet capul ; atunci se produse fenomenul neaşteptat că umbra orizontală a borului pălăriei, urcîndu-se pe obraz în sus, făcu loc unei alte umbre, care, verticală şi îngustă, delimitată mult mai neregulat, părea că pătrunde în obraz în locul unde ar fi trebuit să se afle nasul. Necunoscutul rîse scurt şi zise :

— Cred că ne cunoaştem, *senor*.

Trecură cîteva clipe, iar necunoscutul îi mai aduse aminte lui El Greco de grindină şi de un ajutor dat pe un drum impracticabil, pînă să înţeleagă pictorul cine se afla aici în faţa lui. Dintre soldaţii aragonezi, care vizitaseră odată cu el Escorialul, mai recunoscu atunci numai doi ; ceilalţi trei aveau cu totul altă înfăţişare : erau mai puţin grosolani, bine hrăniţi, şireţi şi atenţi. Fără îndoială, chipul comandantului ara- gonez era şi mai respingător încă decît cel al lui Isidro de la Barra ; rana, împărţită în două de osul nazal mutilat, era înconjurată de bube şi negi ; trăgea aerul hîrîind, printr-o crestătură, prea vie ca să fie orificiul nazal al unui cap de mort şi prea alungită ca să fie ochiul scurs al unui ciclop. îi fusese oare scris, lui El Greco, să întîlnească în acea zi numai asemenea dezmoşteniţi ? Dar se gîndi la Manusso Theotocopuli, saşiu, la mătuşa Eufrosina, cocoşată, la Covarrubias, cel cu gura strîmbă : de fapt, avusese întotdeauna astfel de infirmităţi în anturajul său imediat, numai că nu vroise să le dea atenţie, voise să vadă realitatea prin ochelarii schemelor renascentiste. Atît de irezistibil îl cuprinse pofta de pictat — nebuneşte, o fantezie de urîţenii superbe — încît fu cît p-aci să sară în sus ca să-şi ia rămas bun.

După ce aragonezul îi povesti pe scurt lui Ayala vizita la Escorial (cu care prilej

cavalerul crezu că tabloul *Orgaz* fusese
cel:primejduit de 260
grindină, nu *Mauriciu,* ceea ce păru să-i facă o deosebită plăcere), trecu dintr-o dată la Antonio Pérez şi la prinţesa de Eboli, pe un ton degajat, care părea să ascundă însă alte gînduri ; astfel, grecul mai putu adăuga la recent descoperita lui colecţie de infirmităţi corporale şi această imagine vagă din trecut : prinţesa chioară, pe care o pictase cîndva...

— Bunul plac al Inchiziţiei — exclamă Ayala, lovind cu spada în masă — este primul lucru pe care îl vom frînge, şi nu numai în Aragón. Schimbări radicale, ... vor cădea capete...

În timp ce aragonezii zîmbeau silit, atît Inés de Torres cît şi unul din ceilalţi trei bărbaţi, cel care stătea cel mai aproape de Ayala, se grăbiră să-l întrerupă, privindu-l chiorîş pe grec. Bărbatul zise cu un puternic accent portughez :

— Am auzit că regele Filip a pus să i se aducă din Portugalia la Eseorial lemnul trebuincios pentru sicriul său : chila unui galion vechi...

— Simbolic ! — exclamă Ayala, răsucindu-şi mustaţa, cu un rîs plin de mîndrie — Portugalia şi Aragonul, *señores,* sînt cei doi cleşti de fier... Pe sfîntul Ildefonso, îmi vin în cap tot felul de idei ; dacă ar fi capelanul meu particular aici l-aş pune să le aştearnă pe hîrtie ! Iar mai tîrziu, le-aş tipări, în volum de lux, iar dumneata, dragă Dominico, ai face vinietele... Cum numeau părinţii apostolici şi apologeţii reîntoarcerea tuturor lucrurilor... ?

— Te gîndeşti la *apokatostasis panton* a lui Origene ?

Portughezul îl măsură pe artist, cu o privire rapidă, dar pînă să poată spune ceva, Ayala continuă, fără s-o ia în seamă pe Inés de Torres, care pusese mîna pe braţul lui.

— Analogia dintre prezent şi trecut prea sare în ochi ! Fraţilor, culorile Aragonului să nu fiş

acoperite de cele ale înfiorătoarelor *sanbenitos !* Taci, eu am cuvîntul ! Te aşteaptă o problemă onomastică ! Onomastică... „Genealogică" n-ar fi cuvîntul just, afară numai dacă prin generaţii... înrudire pe bază spirituală... Am să formulez problema clar. Cine îmi< poate arăta deosebirea dintre melodioasele nume feminine Juana şi Ana ? Această deosebire nu există. Există tot atît de puţin ca între Maria şi o altă Mărie I Căci ce ne învaţă istoria ? Juana de Aragon, luaţi seama, voi, mercenari aragonezi, mama nemaipomenitului tiran Carlos, toledană de origine, se găsea în detenţiune, cînd propriul meu bunic, Pedro de Ayala, împreună cu Juan Padilla şi douăzeci de mii de toledani viteji, s-au răsculat împotriva strîngătorilor de biruri şi au săvîrşit cele mai de necrezut acte de eroism. Şi ce vedem azi ? Juana, milostivească-se Dumnezeu de sufletul ei credincios, a devenit Ana : Ana de Mendoza y la Cerda, prinţesă de Eboli,... şi ea în detenţiune ! *Nomen est omen*.* Dar eu merg mai departe, *caballe- ros*. Am vorbit despre Maria, despre două Marii. Am vorbit oare despre -Maria Pacheco ? Desigur că am vorbit despre această eroină ! Timp de şaisprezece luni ne-a apărat oraşul împotriva unor vasali şi curtezani împuţiţi, după ce soţul ei, Juan de Padilla, căzuse la Villalar * ; a făcut să sîngereze capetele unor Silva şi să bată prin iubitul nostru oraş vîntul republicii ; pînă cînd a fost nevoită şi ea să se plece unor forţe superioare şi a fugit... în Portugalia ! Acolo a murit. Acolo *nu* a murit, cîini necredincioşi ! Turci blestemaţi, acolo a înviat din morţi, luînd după mai bine de cincizeci de.ani chipul preafericitei, care e mai presus de orice laudă şi care sîngerează din Rănile Domnului...

— Maria da Visitacâo — completă unul din cei trei bărbaţi, care de cîtăva vreme se străduia să-i astupe lui Ayala gura, în timp

ce ara- gonezii îşi împingeau scaunele sau, gînditori, prindeau muşte — dar acest *caballero* ştie asta, don Martin...

— Ba nu ştie ! — se răsti contele, dînd-o deoparte pe Ines de Torres — este un grec neştiutor ! întîmplarea l-a adus aici... Păi v-am mai spus că e om de încredere... Pe

*Pilar * !* Nu mă las dus de mînă de nişte turci, nici nu admit să-mi atragă atenţia nişte blestemaţi de turci că trebuie să fiu precaut ! Asta e prietenul meu Dominico... Are să afle totul...

— Desigur, are să afle, don Martin — zise celălalt calm, sfredelind cu ochii pe cei ai certăreţului — atunci de ce nu-i povesteşti cum ai ajuns să-ţi frîngi braţul ?

Ayala se rezemă de spătar, palid ca un cadavru, şi-şi dădu ochii peste cap.

— Sînt turci şi circumcişi portughezi, care nu ştiu nici măcar ce înseamnă a lupta... *El Gran Capitán ** i-ar învăţa, dar ei nu vor să se întoarcă în trecut, se cramponează de clipa în veci fugară... *Florină a !* — strigă el, îndrep- tîndu-se brusc din spate şi apucînd-o pe Inés de mînă ; apoi spuse de două ori la rînd, răspicat, dar aton, cu un zîmbet melancolic :

— Florinda este Spania violată...

— Era la *Posada de la Sangre,* don Martin, — zise omul, la fel de calm şi de semnificativ.

— Regele Sebastián * are să se întoarcă din ţara necredincioşilor şi are să-şi asmuţă cei doi lei asupra voastră, turcilor...

Dar deodată se calmă, — chiar şi ultima observaţie, rostită pe un ton naiv-ironic, fusese lipsită de caracterul agresiv al celor precedente, — începu să se joace cu mîna prin gulerul de dantelă mototolit şi bîigui, pe un ton aproape copilăresc de blajin şi

totuşi ca şi cum ar fi gîndit absolut singur această întrebare :

— Dominico, vrei să auzi cum am luat apărarea Imaculatei Concepţiuni ?

Cu o privire care indica un acord cu ceilalţi, El Greco se grăbi să se încredinţeze că n-ar vrea să audă mai bucuros altceva. Toţi se aşezară comod, ca să audă povestirea. În aparenţă trezit complet din beţie, Ayala vorbi cu inflexiuni şovăitoare şi melodioase ale vocii şi cu un zîmbet dulceag sub mustaţa în furculiţă. Era evident aici o falsă pudoare ; tot timpul ieşea la suprafaţă o nuanţă de fanfaronadă de 263 sub cochetăria afectată, cu care găsise cu cale

să trateze cîteva probleme, mai curînd penibile, din fiziologia fecioarelor, probleme care jucaseră un rol în aventurile lui. De cîte ori dădea, cu acest prilej, peste vreo chestiune teologică dificilă, îi sărea în ajutor unul din portughezi — toţi trei se dovediseră, rînd pe rînd, după accentul lor, a fi portughezi — şi nu era un ceremonial deşert, pentru că sămînţa certei de la *Posada de la Sangre* nu fusese, nici mai mult, nici mai puţin, decît pasajele şocante, aproape prea excentrice pentru a putea trece drept eretice, din scrierile lui Francisco Sánchez, profesor la universitatea din Salamanca, ţinut încă în temniţă de către Inchiziţie. O bună bucată de vreme, zăpăceala impetuoasă din capul acestui învăţat fusese subiectul tuturor conversaţiilor. În marele han din Zocodover, unde intrase Ayala într-o seară, se dezbătea la o ma ă vecină problema celor unsprezece mii de fecioare", despre care Sánchez susţinuse că nu fuseseră decît unsprezece. Argumentele lui fură examinate

cu toată grija de către cei de faţă, pe baza vechilor martirologii ; dar tonul lor nu-i plăcu deloc cavalerului, iar situaţia nu se îndreptă cînd începură să se lege de altă Virginitate, ţintind mai departe, în maniera dominicană obişnuită, dar cu mult mai multă neruşinare. De fapt dominicanii admise- seră întotdeauna purificarea Maicii Domnului înainte de naşterea ei, ca embrion, prin urmare deosebirea faţă de Imaculata Concepţiune, absolută şi neechivocă, fiind determinată din capul locului de trupul mamei, adică aşa cum o susţineau franciscanii, era minimă şi, privind lucrurile cu precizie, era o chestiune de numai cîteva secunde. Această diferenţă de timp la ştergerea păcatului originar amărîse viaţa multor scolastici, făcuse să duduie prin lume de multe ori *Roma locutus est* *, şi avea pe conştiinţă multe dintre încăierările sîngeroase ale studenţilor spanioli. Vecinii lui Ayala din *Posada de la Sangre* nu aveau însă chef să-şi amărască exis- 264

tenţa din pricina aceasta ; dimpotrivă, exu- beranţa lor spori, şi ajunse la culme cînd unul din ei povesti cazul unui preot pedepsit de Inchiziţie (poate un *alumbrado* * rătăcit, ceea ce părea să concorde cu noţiunea de lipsă de păcat, aşa cum reieşise din acţiunile lui), care pe o fată venită la el la spovedit o încredinţase, după ce abuzase de ea, că e la fel de curată ca Maica Domnului. Întrucît abaterea nu avusese loc în timpul spovedaniei sau imediat după ea, nu putea fi pedepsită decît afirmaţia lui eretică ; cei de faţă lăudară în gura mare Inchiziţia — de spioni nu puteai fi nicăieri sigur — dar continuară să facă haz pe seama neprihănirii fecioarelor care nu sînt fecioare, şi a celor unsprezece mii

de fecioare care nu fuseseră decît unsprezece. În clipa aceea intervenise Martin de Ayala.

— Eu sînt obişnuit să-mi fiu singur judecător, — zise cavalerul, cu ton măsurat, dar continuînd să clipească din ochi cu cochetărie ; — sînt cavaler al ordinului monahal Alcántara şi deci legat de al patrulea legămînt : acela de a sluji cavalereşte în orice

împrejurări Sfîntul Crin printre Spini ; aşadar nu aveam de ales. Mi-a părut rău de omul acela ; mai tîrziu mi-a părut rău şi de mădularul meu fărîmat. M-am dus, spre el, i-am spus cum mă cheamă, şi l-am întrebat calm dacă ştie că San Ildefonso fusese toledan şi că pentru

toledani îşi scrisese el tratatul despre *Inmaculada Concepción.* În acelaşi timp l-am fixat cu toată puterea pe care mi-a dăruit-o o viaţă plină de mortificări. Au rîs de mine, Dominico, dar gîndul la Calvarul lui Cristos mi-a fost sprijin. încă mă mai abţineam să nu mă răzbun. L-am

întrebat, în modul
cel mai
imperturbabil, mai
magnific şi mai
trufaş, dacă ştie că
există femei, şi
anume călugăriţe şi
prea-fericite care,
fără a egala în
puritate Porumbelul
Imaculat al
Sfîntului Duh, se
pot totuşi lăuda cu
ceea ce nouă,
bărbaţilor, numai

prin noţiunea mistică a purificării, cum am spus 265 adineaori... Pe scurt, a tăgăduit

.Pînă în acest punct, Ayala îşi relatase povestea în mod închegat. Poate că i se urcase din nou băutura la cap, sau că nu vroia să mai facă aluzie şi a doua oară atît de clar la Maria de Visitacão, dar nici nu vroia să renunţe — vorba e că acum cuvintele începură să i se încurce, iar ochii i se îndreptară cercetător către uşa dinspre sala clienţilor... Nu, ceea ce produsese tulburarea era totuşi altceva : o rumoare, dincolo, printre clienţii mărunţi, un zgomot care începuse să se audă încă de cîtva timp; toţi îşi dădură seama acum de acest lucru.

Fu o simplă întîmplare că rondul de pază efectuat de *alguaciles* alesese cîrciumioara aceasta pentru o mai îndeaproape cercetare cu privire la comportarea toledanilor petrecăreţi. Că aici obişnuiau să se adune bandele de răufăcători, se ştia, dar răufăcătorii erau mai puţin primejdioşi în cîrciumi decît în afara lor şi cu siguranţă că rondul ar fi trecut şi pe lîngă această căsuţă scundă şi şi-ar fi văzut de drum, dacă un vacarm şi un zăngănit îngrozitor nu i-ar fi dovedit că în circiumă nu numai că sînt arme, dar că se şi folosesc. Unul dintre jucători îi spusese altuia *borracho *,* insultă pe care tocmai se. pregătea s-o spele în sînge, cînd

alguaciles pătrunseră în circiumă, cu formula obişnuită :

— În numele regelui, predaţi armele.

Ceea ce urmă ar fi ajuns poate numai la auzul clienţilor mai distinşi, dacă nu s-ar fi întîmplat ca patronul, cuprins de o panică inexplicabilă, s-o ia la goană, printre cei încăieraţi, înspre uşă ; aceasta se deschise ca să-l lase să treacă, întovărăşit de bătrînul Baltasar, de care nu izbutise să scape la timp : un model de indignare senilă, care gîfîia şi înjura şi căruia îi curgeau zdrenţele pînă la buric. El Greco văzu torsul superb, cu coaste ca de penitent, cu pielea solzoasă plină de pişcături roşii făcute de paraziţi, întors provocător cu spatele între uşorii

Uşii ; în Urma lui clocotea Un haos de braţe încăierate, de capete ciocnite sub tichiile lor caraghioase, printre sclipirile cumplite de săbii şi *navajas ** şi sub bombardamentul cu ouă, venite din colţul de lîngă fereastră, unde fuseseră înghesuiţi încet-încet golanii.

Cîrciumarul îşi propti umărul în uşă şi întoarse cheia. Ayala venise ca o furtună în faţă, ca pentru a-şi croi drum, ţipînd în extaz :

— Toledanii mei, apăraţi-vă împotriva nedreptăţii...

Atunci îl zări pe cerşetor, care îşi scosese de pe capul gol o pălărie închipuită şi o agita curtenitor încolo şi înapoi în faţa burţii dezgolite. Ines de Torres îl trase pe gentilom deoparte. Ceilalţi şase se strînseră în jurul cîrciu- marului, un om scund, cu nişte ochi mici, apoşi şi inflamaţi şi cu o mustaţă roşcovană şi care cu acest prilej încetă de a mai fi umil, pentru a-şi da aere de general.

— *Caballeros,* — şopti el, — nu mai aveţi decît un singur drum şi acela duce către

Bănos. Prin dosul casei ajungeţi în zece secunde, iar uşa de acolo n-o pot încuia.

— Refuz să fug, — zise Ayala.

— Don Martin, nu-ţi uita legămîntul şi fii cuminte !

Comandantul aragonez, sprijinindu-l pe portughezul care strigase aceste cuvinte, se adresă şi el cavalerului şi încercă să-l convingă să facă uz de această unică şansă de a fugi ; dar nu obţinură decît un lucru : Ayala luă poziţie de luptă, ţinînd spada în pumnul stîng şi făcînd cu ea mişcări scurte, smucite, dar unduitoare. El Greco zise repede :

— Nu facem aici nimic ilegal, *caballeros;* de ce să nu aşteptăm ? Poate că nici n-au observat prezenţa noastră !

— *¡Mal grado haya Dios .'**

Mascatul, adică Ines de Torres, scosese această înjurătură ordinară în clipa cînd se auzi şi o izbitură în uşă. Izbitura putea să se fi produs

întîmplător în focul luptei — nişte stridente ţipete femeieşti dovedeau că lupta continua cu aceeaşi intensitate ■— dar nimeni nu ţinu seamă de această posibilitate. Totuşi, în comportarea portughezului care vorbise cel mai mult pînă atunci avu loc o schimbare izbitoare. Se înălţă în vîrful picioarelor, trecu, păşind ca pe coturni, pe lîngă Inés de Torres, se îndreptă spre cîr- ciumar, care se aplecase ca să salte chepengul, îşi încrucişă mîinile pe spate, răsuflă de cîteva ori adînc — toate acestea repede şi precis, ca după un program dinainte stabilit — închise ochii, îi deschise din nou, mari, privind ţintă de sub sprîncenele cît mai încreţite cu putinţă, după care îi zise lui Ayala, pe un ton blajin :

— E aici. Ne porunceşte s-o urmăm.

— Eu nu fug, turc fricos ce eşti !

— E aici. O văd colo, în rochia ei albă, cu gluga neagră, cu mătăniile în mînă. Îi aud glasul, care vă îndeamnă,, făcînd apel la Sfînta Inimă *, să vă învingeţi acest simţ pămîntesc al onoarei. îi simt mîinile, stigmatele roşii... Sîn- gele se lipeşte...

— Minţi, turcule ! Pedro de Ayala n-a fugit, Martin de Ayala nu fuge ! / *Padilla y Comunidad !* Pe vremea lui nu existau iezuiţi laşi... !

— Aud limpede proorociri privitoare la regalitate, — zise portughezul, stînd drept, nemişcat, cu plămînii umflaţi şi cu mîinile împreunate şi înţepenite, în timp ce ceilalţi se înghesuiau după cîrciumar, care, făcîndu-le semn, coborîse pe primele trepte de piatră, vizibile sub chepeng —, fumegă tămîie prin încăperea pregătită pentru festivitatea de încoronare. Se uită la noi...

„Da, trebuie să fie un iezuit", îşi zise El Greco cu oarecare mirare, amintindu-şi vag de propria sa tinereţe. Mai liniştit, mai rece şi mai resemnat decît în faţa unei forţe de convingere atît de sistematice ca aceasta nu te puteai simţi... Nici Ayala nu era omul să i se împotrivească ; rezistenţa îi slăbi şi, supus, se lăsă dus de Inés şi de „iezuit", — a cărui îmbrăcăminte, dealtfel, nu-i trăda calitatea — spre 268

chepeng, prin care dispărură acum unul după altul, inclusiv cerşetorul Baltasar. Acesta, spre deosebire de atitudinea lui provocătoare dinainte, tremura ca un ogar, cu burta suptă şi cu toracele gîfîind. În ciuda obiecţiilor portughezilor, ceilalţi îl luară pe Baltasar cu ei ca să preîntîmpine o situaţie şi mai rea. Frica lui de Inchiziţie, cu care părea că-i confundă pe *alguaciles,* era atît de mare, încît altminteri ar fi existat primejdia ca protestul lui disperat să semnaleze poliţiei prezenţa lor. După ce-

i lăsă pe toţi să treacă pe lîngă el, cîrciumarul închise chenengul ; în mînă ţinea un felinar cu luminare. Jos găsiră alte trei ; unul îl luă comandantul aragonezilor, altul Ines de Torres, care îl sprijinea pe Ayala, iar pe al treilea artistul, căruia i se alăturase cerşetorul pe jumătate gol.

Nimic nu-l făcea să presimtă primejdii. Totul deveni imagine, pierzîndu-şi semnificaţia prozaică ; chiar şi relaţiile dintre Ayala şi aragonezi — datorită cărora se dovedea că şi între Ayala şi Fernando de

Cisneros exista o legătură bizară şi obscură — ce importanţă aveau ? Erau modelele lui şi nu reprezentau decît nişte moduri de grupare picturale, atîta tot ! Cînd coborîse scara văzuse că ceilalţi schimbaseră oriviri, în legătură cu el, fără îndoială ; prezenţa lui li se

părea suspectă ;
dar privirile acelea
avea să le fixeze
mai tîrziu în culori,
să le închidă pe
vecie sub verniu !
Aragonezul, şi bă-
trînul Baltasar, care
îşi tîra paşii lîngă el
pe duşumele şi pe
pietre, gîfîind. şi
Isidro, care
morfolea morcovi, îl
învăţaseră în seara
asta unde trebuie

să caute de acum
înainte figurile lor:
sub gunoaie, în
mijlocul decăderii
trupeşti, dar şi
spirituale : rămăşiţe
ale spiritului, care
putrezeau în noroi,
dar din care avea să
se înalţe propriul
său spirit, după
cum şi oraşul
Toledo era clădit
deasupra acestor
coridoare cu

duhoare de mucegai

— !Linişte, bătrine ! — îi şopti el cerşetorului, care începuse iarăşi să vorbească despre Inchiziţie — am să te pictez în chip de inchizitor sau de cardinal !. Numai să nu-ţi fie frică.

— Am un fecior în armată, în Flandra — scînci Baltasar, trăgîndu-şi zdrenţele în sus şi aplecîndu-se sub o portiţă scundă, de piatră, care ducea spre o parte mai neregulată a coridorului şi totodată, prin forma lui mai îngustată, mai puţin asemănătoare cu o pivniţă.

— Ai să-l revezi.

Rămăseseră în urma convoiului. În faţa lor se depărtau trei puncte luminoase galbene — felinarele — acoperite mereu de trupurile care înaintau sărind printre mormane de moloz şi de var. Nivelul pardoselii mai coborî puţin, iar pereţii, de chirpici sau de cărămidă străveche, deveniră mai umezi ; apoi, înălţimea, direcţia şi secţiunea deveniră uniforme. Pardoseala era lunecoasă, plină de gropi, aşa încît pictorul şi viitorul său model rămaseră îngrijorător de mult în urmă. Curînd se iviră ramificaţii, nişe, coridoare laterale scurte, apoi şi altele mai lungi. Cotiră pe după un colţ, unde spa picura dintr-o ţeavă de plumb fixată sus, în tavanul proptit cu scînduri tăiate recent cu ferăstrăul. Aşadar coridoarele erau folosite pentru scopurile pentru care fuseseră poate făcute iniţial : pentru fugă. Nu erau beciuri de case, căci nicăieri nu se vedeau uşi, conducte sau puţuri de aerisire. Nu erau rămăşiţele unor vechi sanctuare maure, căci în nici o privinţă nu semănau cu „moscheea" de sub *Casa del Greco,* unde se afla acum portretul sfîntului lacov cel Mare. Erau făcute cu simţ practic şi nu prea păreau prea înfricoşătoare, decît pentru

bătrînul Baltasar, care se şi vedea torturat de zbirii Sfîntului Oficiu cu toată apa care se scurgea aici de pe pereţi, pînă în gîtlejul lui, pînă în stomacul lui !

— Uneori ne toarnă pînă la opt *jarras*,* unor amărîţi ca noi.,. Şi acolo nu e Isidro de la Barra ; ăsta e chinul cel mai mare, aşa mi s-a spus : atîtea ceasuri fără Isidro.

El Greco rîse şi-şi ridică felinarul ; fugarii din faţa lor nu se mai vedeau.

— Exagerezi, prietene. Atîta timp cît poţi fi pictat, nu se întîmplă nimic grav ! Pensula îi îmblînzeşte pe *jamiliares,* iar cei ce servesc de model sînt şi ei în siguranţă. Adu-mi cît mai mulţi, mai tîrziu : pe Isidro, şi pe toţi nepoţii şi nepoatele dumitale !

Da, acum nu se mai puteau bizui decît pe ei înşişi. încă dinainte, El Greco n-ar fi putut să spună dacă ceilalţi cotiseră spre stînga sau spre dreapta, iar aici coridorul se ramifica în mod şi mai încurcat : o ramificaţie ducea înapoi, spre sud — admiţînd că pînă aici merseseră direct spre *Bănos de la Cava,* aşa cum lăsase să se creadă cîrciumarul —, iar o a doua şi o a treia, aproape paralele, duceau probabil spre rîu. Căci un susur slab ajunse pînă la ei, împreună cu un curent de aer rece la nivelul picioarelor. După ce grecul — care alesese la noroc, din perechea de coridoare, pe cel sudic — făcu vreo zece paşi în el, un licăr slab începu să lupte cu lumina şovăitoare a luminării. Pereţii erau sfărîmicioşi şi prezentau crăpături pline cu prundiş. Apăru un triunghi albastru ca oţelul, iar susurul spori ; acum n-ar mai fi putut spune nimeni unde se găseau : la capătul coridoarelor sau într-o peşteră oarecare, scobită în malurile rîului Tajo, care se conturau în partea opusă, vălurite sau ascuţite, pe cerul de seară. Un liliac

speriat descrise cercuri tremu- rînde şi dispăru. Baltasar căzuse în genunchi. Jos, aproape la picioarele lor, curgea Tajo.

Se căţărară pe creasta stîncoasă a malului, ca să coboare spre oraş. Nu se putea zări nici urmă de Ayala şi de însoţitorii lui. *Bănos de la Cava* păreau să se afle surprinzător de aproape ; aceasta fu impresia lor cînd, ajunşi în punctul cel mai înalt, îşi rotiră

privirea, pe sub cîţiva pini încovoiaţi de vînt, peste oraşul luminat de luna plină : un oraş oriental în doliu, fărîmiţa

tîn noapte. La stînga ruinei — ale cărei turnuri rotunde, greoaie şi trunchiate, înălţate din stîncă asemeni picioarelor palide ale unor ciuperci invizibile, păreau că, datorită masivelor de zidărie dintre ele, sînt ferite de primejdia de a se prăbuşi în rîu — podul San Martín îşi întindea în semilumină cele trei arce ale sale. Dar şi alte clădiri păreau a fi la o depărtare de necrezut de mică ; dincolo de *cigarrales* se înălţa, la stînga, *San Juan de los Reyes,* mănăstirea lui Esquerrer, apoi *Santa María la Blanca,* apoi, la dreapta, sinagoga Del Tránsito, iar lîngă ea, pe o colină acoperită cu vegetaţie, *Casa del Greco,* la cel mult zece minute de mers pe jos...

PARTEA A DOUĂ

IX. ERETICI, REBELI ŞI ALUMBRADOS

El Limpio, aşa îi spuneau lui don Martin de Ayala toledanii lui ; era o poreclă care se putea referi atît la puritatea sîngelui lui, cît şi la acea dogmă anumită — dogmă pentru sentimentul multor spanioli — pentru care don Martin ar fi fost dispus să jertfească mai mult decît un braţ fracturat. Ce-i drept, poporul nu se gîndea decît la prima interpretare, cea uzuală. Ayala era cunoscut de multă vreme ca om ciudat, care îşi găsea într-un idealism multilateral resorturile celor mai contradictorii acţiuni. Pentru a da un singur exemplu : după o evlavioasă şedinţă de flagelare, ţinută în odăiţele întunecoase ale *Alcazar*-ului său, el putea face să urmeze, fără nici o tranziţie, o orgie, nu pentru a satisface simţurile, ci pentru a le ucide, şi pentru a le ucide nu prin remuşcările şi pocăinţa de după aceea, ci prin însăşi săvîrşirea faptelor păcătoase, considerate de el ca o mucenicie voluntară. Ca tînăr îşi împinsese patriotismul ascetic atît de departe, încît făcea de gardă, zile în şir, fără să se hrănească, pe locul fostei case a lui Juan de Padilla — care, după înăbuşirea răscoalei dezlănţuite de *comuneros,* fusese făcută una cu pămîntul — şi se lega de orice trecător care nu-şi scotea pălăria în faţa respectabilului maidan. Din anii aceia se mai po- 273 vesteau şi alte lucruri despre el, încă şi mai curioase. Ritul mozarab, în uz la vechii vizigoţi, şi reintrodus mai tîrziu de către cardinalul Xi- menes ca o curiozitate, era în pericol să fie desfiinţat, datorită lucrăturilor nunţiului papal. Mîndru ca nimeni altul de originea sa gotă şi profund fascinat de acea liturghie originară — întrucît fusese apărată, cu peste cinci secole în urmă, cu arme albe, într-un duel dintre doi cavaleri

din Burgos, împotriva cultului gregorian — se hotărî să-şi arate nemulţumirea într-un mod care imita acel moment istoric. Duelul rămăsese nedecis ; fusese făcută atunci încercarea de a se ajunge la o rezolvare, arun- cîndu-se în flăcări două liturghiere, unul mozarab şi altul gregorian, dar şi această judecată a lui Dumnezeu rămăsese nedecisă. Atunci Ayala, pentru care judecata lui Dumnezeu consta în a pune foc în catedrală în două locuri deodată, încercă să dea. o mînă de ajutor soartei, aprin- zînd focul în capela principală mai vîrtos decît în *Capilla Mozárabe ;* ambele focuri fură descoperite repede, aşa încît pagubele nu fură prea mari, iar oficial nu se declarase niciodată că incendiatorul fusese don Martin de Ayala. Căci încă de pe atunci se ţinea seamă de ciudata lui popularitate, atît printre oamenii din popor, cît şi printre familiile toledane înstărite, care mai aveau şi propriile lor amintiri din trecutul me- dieval ; acestea se învîrteau în jurul certurilor dintre familiile De Ayala şi De Silva : erau amintiri în legătură cu lupta din timpul Regilor Catolici şi cu marile răscoale de la 1520, amintiri care, după eşuarea intervenţiei sale în problemele bisericeşti, începuseră să umple tot mai mult mintea lui Ayala. Prelucrat de către duhovnicul său, fu cuprins de o criză religioasă şi îşi impuse drept pedeapsă să nu mai scotocească în trecutul ispititor mai departe de Regii Catolici, aşa că îşi renegă, odată cu ritul mozarab, descendenţa din Cidul Campeador*, ca să nu mai vorbim de semizeul Hercule, întemeietorul legendar al oraşului Toledo, şi începu să citească zile şi nopţi în şir din *Vita Christi* * 274
de Ludolf de Saxa. Mai ales această lectură îi stimulă predilecţia pentru problema religioasă

mult disputată a Imaculatei Concepţiuni, şi nu-i mai rămase nici o îndoială cu privire la problema : în caire din cele trei ordine monahale cavalereşti să intre. Deveni unul dintre cei mai pitoreşiti membri ai ordinului Alcántara : curajos, dezorientat, mai intransigent ca oricare alt castilian. La douăzeci şi cinci de ani, devenit membru al consiliului comunal, avusese trei dueluri cu alţi *regidores,* care nu-i susţinuseră propunerea de a se înălţa o statuie Măriei Pacheco peste drum de casa soţului ei Juan de Padilla. încă de pe atunci locuia în dărăpănatul *Alcázar,* unde răbda de foame, înconjurat de ai săi : nişte epave din vremea rebelilor *comuneros,* aşa cum ameninţa să devină el însuşi, sau nişte zăpăciţi cu alură teatrală, care îşi falsificau originea, ca să adauge un lustru personal la strălucirea iradiată de don Martin de Ayala. Acelaişi lucru se putea spune şi despre capelanul lui particular, care încerca să se facă indispensabil în ochii lui Ayala scuturînd de praf armoriale* vechi şi traducînd din .latineşte cronici toledane. Dar nu ştia latineşte : lucrul acesta îl descoperiseră repede cei trei iezuiţi portughezi când îşi dăduseră osteneala, în seara aceea de ianuarie a anului 1583, să-l tragă de limbă, la *Posada de la Sangre !*

Ordinul din care făceau parte cei trei bărbaţi se .bucura în toată Spania de o consideraţie atît de îndoielnică, încît deghizarea lor nu mai fu de natură să mire pe nimeni. Dîndu-se drept neguţători portughezi în căutare de relaţii, se apucară să iscodească .în dreapta şi în stînga în vechiul oraş imperial. Afilară tot ceea ce voiseră să afle. Toată lumea ştia că regele folosea Inchiziţia ca să-i contracareze pe iezuiţi şi că în Portugalia cucerită cu trei .ani în urmă, unde iezuiţii mişunau, renunţase să-d mai persecute, ca să nu dezlănţuie răscoale. Pentru că cine se

lega în Portugalia de iezuiţi, stârnea poporul, şi atît în sinul poporului, cît şi printre membrii de rang inferior ai clerului, mai supravieţuiau anumite idealuri secrete, în parte absurde, fanteziste, privitoare la redobîndirea independenţei şi la restaurarea dinastiei naţionale. în Spania propriu-zisă lucrurile stăteau altfel. Cu toate că Filip, după cum susţineau mulţi, studiase *exercitia spiritualia* * ale lui Ignacio de Loyola *, se temea destul de mult de o prea mare creştere a puterii adepţilor lui — care ascultau orbeşte de papă — aşa că lăsă mînă liberă (atîta vreme cît acest lucru era posibil) duşmanilor lor : dominicanii, Inchiziţia, partidul lui Granvelle. Iezuiţii erau buni să fie trimişi în ţări eretice, unde făceau treabă şi erau de folos, nu într-un stat cu guvernare creştină, ca Spania. Lucrurile se petreceau de obicei în felul următor : iezuiţii erau trataţi ca *alumbrados,* ca nişte mistici dezechilibraţi, pe jumătate eretici : erudiţii dominicani aveau grijă să facă un denunţ, iar Sfîntul Oficiu făcea restul. De ochii lumii, toate acestea erau justificate de faptul că printre iezuiţii autohtoni, atît în Spania, cît şi în Portugalia, exista într-adevăr mai multă exaltare mistică decît urmărise iniţial Loyola, dar se găseau printre ei destui care, în ceea ce priveşte voinţa, disciplina şi simţul realităţii, ar fi fost la locul lor pe orice post de conducere din *Compañía de Jesús* *, iar aceşti portughezi deghizaţi erau trei dintre ei. Cîştigaseră repede încrederea lui Ayala ; capelanul fu dat deoparte ; seri întregi stăteau în dărăpănatul *Alcázar,* unde povesteau, şi ascultau, şi se apropiau ,pas cu pas de ţinta lor.

într-un anumit sens, găsiseră un teren pregătit. Inés de Torres îl înşelase cu don Pedro Moya de Contreras, sau mai bine zis : fusese

silită să facă acest lucru, prinitr-un rafinat sistem de amenințări, în care jucase un rol și Alejandro Sénsino ; acum, Inés încerca să-l îndemne pe Ayala să se răzbune. Eira un plan nebunesc, iar pentru Ayala ou neputință de pus

în aplicare, mai ales din pricină că cerea amî- nare și stăpînire de sine, ceea ce nu era defel pe măsura temperamentului lui, după cum nu era nici să suporte să fie jignit fără să ceară satisfacție. Dar să se răzbune pe don Pedro fără zăbavă, ou pistolul sau cu spada, însemna o anumită decădere. Primul lui impuls — s-o izgonească pe Ines de Torres și să caute consolare la alte femei — nu dusese la nimic, pe de o parte pentru că, la drept vorbind, ea nu avea nici o vină, iar pe de alta pentru că fusese nevoit să-i respingă apelul la *pundonor* * și deci depindea acum de bunăvoința ei să-i aducă aminte lui (și altora) cît mai puțin cu putință de cele întîmplate. Ea făcu uz în mod deliberat de această situație. Presupunînd în mod tacit că Ayala n-are s-o părăsească, îi respecta odihna de care simțurile lui aveau nevoie, și nu-și reînnoi sforțările pentru a-l determina să se răzbune, ceea ce ar fi dus la violențe, ci aduse doar vorba, în mod sugestiv, de o amînare pe termen mai lung. Răbdare la nesfîrșit ; și să-i fie întinsă o plasă lui don Pedro — dar de ce să se oprească la el ? — nu, o plasă întregului sistem corupt, de silnicie și de spionaj, o plasă Inchiziției și partidului lui Granvelle, poate abia în generația următoare, de către alți luptători pentru binele comunității, care să-i preia sarcina, așa cum o preluase el pe cea a vechilor *comuneros...* Relația dintre Ayala și Ines deveni platonică și politică, și tocmai asta le trebuia celor trei iezuiți.

De la capelanul particular aflaseră că Ayala şi-ar pune mîna în foc pentru Imaculata Con- cepţiune, care întîmplător era şi una din specialităţile iezuite ; în această privinţă erau de acord cu franciscanii. Intru slava mai mare *(ad maiorem gloriam)* a Reginei Cerului, se pricepură să-i înşire exaltatului gentilom povestiri concludente, să-i înfăţişeze în mod intuitiv anumite legende, să-i descrie minuni, 277 atît de numeroase şi atît de convingătoare, încît Ayala începu să aştepte cu sufletul la gură vizitele lor. Ar fi fost gata la orice, în schimbul unor poveşti noi din partea lor. După ce îl făcură să făgăduiască solemn că va păstra secretul, îi mărturisiră că sînt călugări ; întrucît don Martin, fără să se ferească, le dezvăluise care erau relaţiile lui cu don Pedro, cele două taine se compensau între «ile, aşa încît şi don Martin şi portughezii se încumetară să meargă mai departe. Căci acum sosi momentul în care ei, ca nişte păsări de pradă experimentate ce erau, făcînd rotocoale la înălţime din ce în ce mai redusă, coborâră de la tainele înalte ale Maicii Domnului la misiunea lor propriu-zisă, care se dezvălui .treptat că are caracter politic ; la mijlocul drumului întîlniră astfel influenţa exercitată de Ines de Torres, care, invers, se înălţase de la implicaţiile ei păcătoase pînă la nivelul lor. La Toledo, toată lumea, inclusiv Ayala, auzise de *alumbrdda* Maria da Visitacão, sora laică din mănăstirea *Anunciaqâo,* de la Lisabona. Un raport de expertiză despre meritele ei, iscălit, printre alţii, şi de către Luis de Granada, tocmai ajunsese în mîinile papei Grigore al XIII-lea *. Multă lume auzise vor- bindu-se despre „minunile" şi „vindecările" ei, iar unii chiar şi despre prezicerile ei privitoare la viitorul Spaniei.

Înainte de a-i aduce la cunoştinţă lui Ayala acest din urmă punct, iezuiţii îi schiţaseră o imagine destul ,de completă a clarvăzătoarei, mireasa lui Cristos, care radia lumină, plutea în văzduh şi era de o puritate îngerească ! Îi arătară o miniatură pictată înfă- ţişînd o femeie tînără şi încântătoare, care îl entuziasmă. Miniatura era însă un fals — şi nu unicul. Pentru că nu numai că-i trecuseră sub tăcere faptul că locul unde Maria da Visitacão primea feţe simandicoase lumeşti, vindeca ciumaţi şi binecuvînta scutece de sugari era o mănăstire de dominicane {Ayala s-ar fi putut îndoi dacă atmosfera unei asemenea mănăstiri era favorabilă pentru a o contempla pe *Virgen Purisima *,* alături de Esenţa Divină, de Sfînta 278

Treime şi de Diavol, care i se arătase făcătoarei de minuni portugheze cu pălărie de rege pe cap şi cu piciorul lui de ţap, cel sting, bolnav de podagră şi oblojit în aiîb !), dar iezuiţii îi trecuseră sub tăcere şi rolul jucat de propriii lor confraţi de ordin la sugerarea, provocarea, redactarea acelor viziuni pe jumătate religioase şi pe jumătate politice. Confesorul ei, care o domina cu totul, nu era dominican, ci un rector al unuia din colegiile iezuite de la Lisabona. Acest confesor, împreună ou întreaga mănăstire, exploata „darurile" Măriei, dar campania pur politică şi-o începu abia după ce-şi făcuseră apariţia „stigmatele", .îndelung aşteptate şi repede declarate autentice de către tot felul de autorităţi. Ceea ce bănuise Francisco Esquerrer era adevărat : aceste stigmate erau pictate pe piele cu vopsea roşie, probabil fără ştirea preafericitei, care cădea uneori în transă pe cîte o jumătate de zi, instalată ,pe o estradă, aşa că nimeni nu se

putea apropia de ea la mai .puţin de zece metri. în spatele estradei se găseau aparate de ridicat, trape ,şi culise, cu ajutorul cărora se produceau miracolele, învăluite în nori de fum de tămâie. Bătrânului Luis de Granada, un om pe jumătate orb, cu toată erudiţia sa critică în materie de tomiism, nu i se putea lua în nume de rău că devenise victima acestor maşinaţii. Fiind foarte apreciat ca scriitor la Roma — în Spania operele lui fuseseră puse la index — părerea lui fusese determinantă la recunoaşterea provizorie a minunilor de către papă, dacă nu cumva .toată afacerea nu fusese pusă la oale chiar la Roma ; în sprijinul acestei ipoteze pleda atît intervenţia iezuiţilor, tocmai a iezuiţilor, cît şi avantajele pe care le-ar fi avut pentru politica .papală re- desprinderea Portugaliei de Spania şi instalarea pe tronul Portugaliei a unuia din pretendenţi. Unul din acei pretendenţi, regele Antonio, colinda prin Franţa sau prin Anglia; altul, regele Sebastian, iubit de popor, ar fi avut 279 desigur mai multe şanse dacă n-ar fi murit în 1578 în Maroc, într-o cruciadă împotriva maurilor. Portughezii nu-l credeau însă mort, ci erau convinşi că e adormit sau în letargie pe insula secretă Incoberta, păzit ide doi lei, şi că se poate înapoia în Portugalia în orice clipă. Diferiţi impostori se şi dăduseră drept el, iar poporul atunci se răseulase, dar asemănarea fusese prea mică pentru a pune în mişcare cercurile conducătoare, precumpănitor hispanofile. în cele din urmă, iezuiţii renunţară la pseudo-Sebastieni. După ce Maria da Visitacão făcuse cîtva timp proorociri despre insula Incoberta şi despre cei doi lei, prezicerile ei se modificară : acum .se refereau mai mult la cuceritorul spaniol, deoît la eliberarea

apropiată a Portugaliei. Cu ajutorul acestor preziceri, bazate pe o cunoaştere temeinică a realităţilor şi legendelor toledane, încercau acum cei trei iezuiţi să aţîţe simţul patriotic al lui don Martin de Ayala. Ele se refereau la regalitate şi la republică, la *comuneros* şi la drepturile comunale (care mai erau călcate în picioare), la bunul plac al Inchiziţiei şi la prefăcătoria sfetnicilor de la curte ; erau vagi şi deci lesne adaptabile : după fiecare descoperire referitoare la viaţa sufletească a lui Ayala pleca un curier rapid spre Portugalia şi atunci înţeleptei proorocițe i se virau în gură în mod samavolnic cuvinte noi. *Los Bănos de la Cava,* în jurul cărora se grupau atîtea legende toledane, ca şi *Castillo San Servando,* alcătuiau decorul principal al fanteziilor lui Ayala, dirijate, cu atîta iscusinţă, cu atîta fineţe psihologică şi cu atîta talent în a crea imagini sugestive de către nişte oameni care nu-şi închinaseră de pomană mulţi ani din viaţă exploatării sistematice a imaginaţiei. Mai ales după şederea lui la spital — unde se concentrase asupra vieţii sale interioare şi socotise aproape că e de datoria sa să se dedea halu-cinaţiilor — Ayala începu să se vadă pe sine însuşi în chip de rege la Toledo : un motiv copilăros pentru a-i gîdila vanitatea, un motiv în care se împleteau tot felul de amănunte din 280
viaţa şi legenda regelui Sebastian, dar care cu siguranţă că ar fi dat înapoi pe loc în faţa unui contraordin dat de Maria da Visitacão. Acest contraordin, însă, nu veni, iar celelalte preziceri deveniră şi ele mai rare, pentru ca în cele din urmă să înceteze cu totul : o primă intervenţie de tatonare a Inchiziţiei portugheze cerea precauţie, în timp ce pentru Ayala alte preziceri deveniseră superflue şi chiar primejdioase, căci

l-ar fi făcut să explodeze. Saturat de limbajul mai mult decît echivoc al oracolelor, care îi excedase imaginaţia, Ayala devenise treptat apt .pentru cristalizare, aşa încît i se puse în faţă planul, încadrat de motive evlavioase, ca un hrisov caligrafiat — planul, proiectul, concepţia genială, într-un cuvînt : complotul împotriva regelui Filip, împotriva cardinalului Granvelle, împotriva Inchiziţiei to- ledane, îndeosebi împotriva lui don Pedro — complotul pentru declanşarea marii răscoale ce avea să izbucnească în ziua venirii regelui la Toledo, şi anume în timpul procesiunii, la care urma să ia parte şi don Pedro ! Iezuiţii mai avuseseră de luptat cu scrupulele de conştiinţă ale lui Ayala, pe de o parte pentru că era un om dificil în materie de politică — cu toate că nu-l avea la inimă pe Granvelle, ca şi ceilalţi toledani, totuşi nici arhiepiscopului De Quiroga nu-i putea ierta planul de a face din Inchiziţie un ordin militar, care ameninţa să înghită celelalte ordine monahale cavalereşti ! — iar pe de altă parte datorită faptului că ziua vizitei regale, 8 decembrie, era tocmai sărbătoarea Imaculatei Concepţiuni. Un nou semn făcut de „stigmatizată" fu însă de ajuns pentru a-i în- frânge rezistenţa.

În fruntea a şase dintre slujitorii săi, instalaţi pe catîri închiriaţi, don Martin de Ayala, conte de Fuensalida, călătorea spre vest. Purta o *capa* lungă, roasă, la brîu lama toledană moştenită, iar pe piept un crucifix de aramă, care mai aparţinuse încă bunicului său, un medalion cu un smoc din părul Măriei da Visitacão ,şi un gologan al sfîntului Anton de Padova* în a cărui zi onomastică, 13 iunie, pornise. Era pentru prima dată în viaţa lui cînd părăsea Toledo pentru o călătorie de lungă durată ; spaţiul vast ameninţa să-i spulbere iluzia, aşa că îi fu dor de ziduri înalte de piatră şi de ripe sinuoase, ca

să^şi închidă în ele meditaţiile la loc sigur. Ce rost avea această curgere neîmpiedicată a nurilor late, această ahsenţă a barierelor muntoase, cu care ar fi vrut să-şi măsoare puterile ? Un. detaşament de soldaţi răzvrătiţi, întîlnit la puţin timp după trecerea frontierei, păru o mai bună punere la încercare. Fără a acorda nici pic de atenţie gentilomului înalt şi svelt de pe cal, care postise trei zile înainte de plecare şi se întărise prin rugăciuni şi privegheri, şi care acum primea pe faţa lui chinuită razele roşii ale soarelui gata să asfinţească, răzvrătiţii îşi văzură de drum. Ţinutul din faţa lor se arăta a fi bogat şi totodată stors de vlagă. De murmure împotriva stăpînirii spaniole, nici pomeneală ; în una din mănăstiri, unde înnoptară, se înălţară rugăciuni în sănătatea regelui Filip şi a tuturor copiilor săi. Apoi, don Martin de Ayala mai trecu prin alte două sate, unde nu de mult bîntuise ciuma şi unde, ca extremă punere la încercare, trase aer în piept respirând adînc ; apoi întâlni din nou rîul Tajo, natura deveni luxuriantă, nu se mai vedea decît vegetaţie şi călugări, şi într-o seară îi fu arătat un drum sinuos, care ducea de-a dreptul la mănăstirea *Anunciação,* cu toate că nu ajunsese chiar în Lisabona. Mănăstirea apăru pe o colină, dar — şi acesta fu primul punct pe care iezuiţii îl trecuseră sub tăcere — acum ştia că Maria da Visitacão locuia într-o mănăstire de dominicane. Părea să fie o mănăstire dublă, un complex enorm de clădiri, împărţit în două de drumul prăfos, pe care, pînă la ore foarte târzii, treceau fără încetare călugări, călugăriţe, ţărani şi lectici cu bolnavi. Cînd Ayala se învrednici să ceară lămuriri, i se spuse că acareturile din stingă drumului sînt o mănăstire de călugări, renumită pentru vinurile ei focoase, şi părăsită nu de mult de locatarii ei originari, *mercenarienii* *, care, în urma

ordinului Inchiziţiei, urmau să fie înlocuiţi de benedictini din oraş.
Ayala dormi la un han, oare nu era decît un fel de colibă mare, primitivă, de lut. Nu avea camere separate. Noaptea încercă să se roage într-o atmosferă de sudoare, mirosuri de oameni bolnavi, sforăituri şi vorbărie fără sfîrşit. Ar fi vrut să impună tăcere tuturor celor oare pomeneau numele sităpînei sale spirituale. Nişte călugări cerşetori îşi povesteau unul altuia cîte suflete salvase ea din Purgatoriu prin rugăciunile ei, că papa, prinibr-un trimis special, îi solicitase intervenţia, că o icoană a Maicii Domnului îi zîmbise, că în dimineaţa următoare urma să fie purtată într-o procesiune solemnă, în timpul căreia ea va împărţi moaşte sau va fi iar cuprinsă de formidabilele ei viziuni. Dar auzi vorbindu-se şi despre nişte certuri scolastice, care avuseseră loc cu prilejul apariţiei ei la Lisabona, unde, luoru de necrezut, dar nici de tăgăduit, avea adversari : eruditi care se îndoiesc de orice, sau mistici cu alte idei în cap, care de pildă refuză să creadă că Maria da Visitacão are în ea sîngele şi trupul lui Cris.tos. Vorbitorii, doi franciscani bărboşi, discutară asupra acestui punct pînă ia trei noaptea şi repetară argumente vechi, în timp ce Ayala se perpelea plin de ciudă pe *capa* lui făcută sul.
— Nu, — zise unul din ei, — nici nu s-ar puitea, pentru că atunci Maria da Visitacão ar fi mai sfîntă decît Maica Domnului, ceea ce ar însemna hulă !
— Da' de unde, — zise celălalt, — pentru că ar putea să aibă în ea şi sîngele şi trupul Maicii Domnului, şi dacă Maica Domnului i-a făcut de bunăvoie această cinste, atunci e numai prin asta mai sfîntă decît Maria da Visitacão, care fără Maica Domnului nu e nimic!
— Şi totuşi — zise -din ,nou primul, mieros — în felul acesta sfînta împărtăşanie şi-ar

pierde poziția de excepție, de a fi truipul și sîngele Domnului !

— Doamne ferește, — replică al doilea. — Cum poate fi oare mărinimia lui Dumnezeu atît de mică, încît, pe lîngă o sută de mii de hostii, să nu ne poată oferi și trupul unei preafericite ca vas pentru sfînta Taină ?...

Concomitent cu această dispută adormitoare, ajunseră și alte teorii la urechile bietului Ayala. chinuit acum și de ploșnițe.

— *Mercenarienii* izgoniți de către Sfîntul Oficiu — șopti cineva într-un colț din spatele lui — ce pungași au fost ! Nu numai că primiseră, pe nedrept, și dintr-o murdară lăcomie de bani, daruri menite mănăstirii de călugărițe, dar le-au și spionat fără încetare pe dominicane, făcîndu-se vinovați de exclamații rușinoase atunci cînd vreo călugăriță era cuprinsă, într-o grădină a mănăstirii, de crampe extatice și se lupta cu diavolul și-și azvîrlea țoalele de pe ea, fie cu scopul de a putea lupta mai lesne, fie pentru că diavolul îșî asigurase izbînda dinainte... Iar unul din ei, poate vreun *alumbrado,* care o luase în serios, i-a trimis Măriei da Visitacão o scrisoare, în care îi propunea să zămislească împreună cu el un nou Mîntuitor.

Întrucît acești *mercenarieni* fuseseră foarte populari, datorită tăriei vinurilor lor mănăstirești, în colțul acela comportarea lor nu prea stîrni proteste. Nu lipsi mult ca mînia lui Ayala să izbucnească, dar tocmai atunci îl răzbi somnul, iar visurile lui fură populate cu mercenarieni libidinoși, care profanau o sută de mii de hostii și batjocoreau dulcile răni ale sfîntei lor stăpîne, iar aceasta se înclina spre ei zîmbind, după ce-i înfrînsese pe toți...

Fu trezit de o mare larmă. Afară răsunau tipete, hanul era gol, o prematură rază de

soare străpunse încăperea sărăcăcioasă. Ieşi repelde

din han şi putu să audă o psalmodiere înăbuşită care se tot apropia. Chiar dacă sosise prea tîrziu ca să mai vadă ieşirea Măriei da Visitacão din mănăstire, pentru procesiune sosise totuşi la timp. Un mic convoi ajunse la han şi fu salutat de o mulţime îngenuncheată de partea cealaltă a drumului : oameni de la ţară, dar şi mulţi orăşeni, bolnavi, mame cu copii, călugări, care îşi răsfirau smeriţi mătăniile printre degete. Ayala recunoscu melodia : *Salve Regina* *. O cîntau nişte călugăriţe, cu feţele ascunse sub glugile negre. Dar el recunoscu încă ceva, acolo, chiar în faţa lecticii femeii care îi dominase atîta vreme visurile ! De spaimă, uită să îngenuncheze şi astfel, prin statura lui înaltă, prin paloarea şi prin ochii lui scînteietori de indignare, atrase atenţia generală asupra sa. Iezuiţii din Toledo nu bănuiseră că Ayala va veni atît de repede în contact nemijlocit cu idolul său, iar la procesiune nu erau monahi ca să călăuzească acest contact pe făgaşul cuvenit... Nu dezamăgirea produsă de gura bleagă, deschisă, cu buzele atîrnînde, şi de privirea tulbure, inexpresivă, a femeii de cincizeci de ani — cînd el se aşteptase la cel mult jumătate din această vîrstă — îl făcu să se comporte astfel. Nu dădu nici o atenţie curelelor neostenite ale gîrbacelor penitenţilor, care se tot alipeau unul cîte unul la coada cortegiului. Văzu numai icoana purtată de două călugăriţe în fruntea alaiului : icoana sfintei Caterina* din Siena, dominicană ca şi Maria da Visitacão, proorociţă ca şi Maria da Visitacão, şi ca şi ea dăruită cu stigmate, dar o sfîntă care mărturisise împotriva

Imaculatei Concepţiuni, cu două veacuri în urmă.

Acum Ayala nu mai văzu nimic. Concepţia lui despre lume era făcută ţăndări. În urechile lui sîngele n-ar fi vîjîit mai dureros dacă procesiunea ar fi purtat chipul Satanei. îşi zise că alaiul trecuse, deoarece cintarea amuţise : ridică privirea şi

băgă de seamă că lectica se 285 oprise chiar în faţa lui. Mîini serviabile îl îm

-pinserâ înainte. Pe chipul bolnăvicios şi buhăit al prea-fericitei, ale cărei trăsături păreau ascunse de sforţarea de a oglindi la orice oră din zi sentimente supraomeneşti, licări o urmă de înţelegere sau de compătimire. Ayala îşi făcu semnul crucii, vru să-i sărute mîinile, dar supraveghetorii nu-l lăsară ; nici nu ieşeau mîini de sub veşmintele ei ; aproape că s-ar fi putut crede că mîinile Măriei da Visitacão rămăseseră în mănăstire.

— Venerabilă Maică, te implor să binecuvîntezi, — mormăi don Martin de Ayala.

În clipa aceea era conştient de un singur lucru : că nu avea bani ca să cumpere moaşte — un gînd nebunesc, care şterse orice alte gînduri din mintea lui : întregul lui trecut, complotul toledan, şi sfînita Caterina din Siena... Auzi vocea prea-fericitei, de departe :

— Regele e în primejdie, slujitorul meu să-i salveze viaţa...

Abia după ce flagelanţii, plssnindu-şi reciproc umerii însîngeraţi, îi trecuseră prin faţă în atitudini excentrice, pătrunse în mintea lui, dacă nu înţelesul, cel puţin sunetul acelor cuvinte. Fără îndoială, lui îi fuseseră destinate, numai lui ! Era fericit. Era gata să salveze viaţa oricui, numai să ştie cînd şi cum şi împotriva căror forţe ale răului. Nu fu sigur dacă nu

cumva îi vorbise totuşi o femeie tînără şi frumoasă...

X. A CINCEA PECETE

Căldura neobişnuit de mare din timpul lunilor de vară îi oferi lui El Gretco cel mai bun pretext faţă de cei din casă, ca să-şi poată petrece cîte o jumătate de zi în hrube, şi să picteze, de regulă noaptea, în atelierul ortogonal. Nu fu deranjat nici o singură daită ; cel puţin îl credeau : erau convinşi că vrea într-adevăr să fie singur. În acele luni pictase mai mult decît în ultimii cîţiva ani. Îi plăcuse întotdeauna să lucreze noaptea, dar acum exagera în acest sens ; nu mai ieşea din atelier, iar peste zi dormea în locurile cele mai imposibile. Cărând pînze pictate, umbla întruna între beciuri şi atelier, încolo şi înapoi. Apoi rîdaa de unul singur, cu sprâncenele muilt ridicate, ca pentru a propti cu ele şi o altă povară, în afară de fruntea ţuguiată. Din acele tablouri, ceilalţi nu văzuseră aproape nimic, dar puţinul pe care îl văzuseră, o singură schiţă uitată de el prin casă, le trezi îngrijorarea mai mult decît comportarea lui încăpăţînată şi decît faptul că începuse să neglijeze tot ceea ce conta ca datorie familială chiar pentru el...

Nu în timp ce picta, ci după aceea, cînd îşi contempla creaţiile sau cînd medita asupra lor, se întreba ce are să devină după ce această explozie îl va epuiza şi-l va face inapt pentru **2Ş7** munca lui dinainte, cea **CU** care îşi cîştiga pii- nea. Se pervertea, ca artist, în mod iremediabil, chiar judecind după gustul celor mai progresişti cunoscători de artă ; aversiunea lui împotriva *Inmormîntării contelui de Orgaz* devenise de nelecuit, ca să nu mai vorbim de articolele religioase lucrate la comandă : Sfintele Familii şi Sfinţii Francisc. Nimeni nu mai întreba de marea pînză toledană, nici măcar Andres Nunez, care o comandase, şi asta în ciuda avansului destul de important plătit pictorului cîndva, la cererea stăruitoare a acestuia. Părea că ştiu cu toţii ce adunătură ciudată îşi bate joc, acolo jos, în beciurile Casei del Greco, de modul lor de viaţă, făcînd ca portretele lor să devină inutile, şi ca banii lor să nu mai aibă nici o valoare...

Cu tot fanatismul lui, nu-şi pierdu autoironia. Pentru a face o verificare, sau, cum s-ar spune, pentru a anticipa judecata epocii sale, îi arătă ucenicului său "Diego de Astor unul din studiile preliminare ale portretului idiotului Isidro de la Barra, modelul tabloului *Sfîntul Martin şi cerşetorul*. Diego de Astor avea faţă de tăcutul şi timidul Luis Tristăn, ceva în plus : o pedanterie meschină, calitate foarte nimerită pentru experienţa proiectată. De Astor, gravor în formare, care de obicei căsca ochii mari cînd vedea linii imprecise, nu-şi dădu seama cît de departe poate să meargă cu critica referitoare la figura amărîtă a băiatului cu picioroangele diforme — pe piciorul drept avea şi un bandaj —, cu capul monstruos, de liliac, cu omoplatul atletic ,şi cu bicepsul voinic, care, prin cel mai bizar contrast, se termina într-un graţios degeţel feminin. Ce-i drept, De Astor recunoscu

aici ceva din stilul maestrului său, dar i se păru că vede mai degrabă o imitaţie stîngace şi chiar cam nerușinată, făcută de un începător care vrea să se împăuneze cu originalitatea lui El Greco. Ucenicul se bîlbîi, dar El Greco îl bătu pe umăr şi-i zise că văzuse just : imitaţie fără valoare ! Ca să nu-i facă

nici un neajuns ambiţiosului pictoraş, are să-i treacă sub tălcere nomele; se înţelege de la sine că nu avea nici o şansă să fie primit printre ucenici ; mai întîi ar face bine să ia lecţii chiar cu De Astor, ca să învețe să deseneze ca lumea. De Astor făcu o grimasă şi cu asta discuţia fu încheiată. Cu toate că avu şi regretul absurd că tânărul gravor nu-l înţelesese mai bine, nu fu nemulţumit. Cu Preboste, oare era mai inteligent, experienţa probabil că n-ar fi reuşit. Acum era lămurit.

Dintre numeroasele schiţe şi pînze terminate care îşi găsiseră un loc în hrube şi care în parte se şi născuseră acolo, puţine aveau să se păstreze pentru posteritate. La bătrîneţe, El Greco distruse cele mai multe dintre ele, în timp ce restul îşi croiră drum sub forma unor replici temperate, în parte pictate fără pasiune, în parte supuse unei corecţii mai mult sau mai puţin clasiciste. Această turnare de apă în vin ounoscu forma oea mai atenuată la *Sfîntul Martin,* la două portrete ale sfîntului Ieronim, la un grup *Laocoon* şi la un *Sfînt Sebastian*. Pentru aceste tablouri îi serviseră ca model Baltasar şi ceilalţi cerşetori. în schimb, portretul unei prostituate, pe oare o aduseseră într-o seară cerşetorii cu ei, şi pe care el o botezase îritr-o doară Maria Magidalena, nu avu curajul să-l arate nimănui mâi tîrziu, în acea formă nemaipomenit de distorsionată, cu ochii ridicaţi spre cer ca nişte picături

lunguieţe, gata să se despice în două. Tot aşa şi o extrem de fantastică *Purisima**, o Maica Domnului fermecătoare ca linie şi culoare, dar deformată pînă la a deveni suipergraţioasă, care se înălţa din figura unui înger, părînd că alcătuieşte cu el un singur trup, ca într-o simbioză ; întreaga compoziţie clocotea şi plutea ca într-o retortă de alchimist. Tabloul era superb şi îngrozitor, nasurile îngerilor semănau cu boturile unor pisoi, toate gurile erau strîmibe, toaite capetele prea mici ; figurile aveau atitudini suprana- 289 turale, iar lumina cădea pe ele nu potrivit proporţiilor soarelui şi lunii, prototipuri ale familiarei rotunjimi a feţei oameneşti, ci celor ale locuitorilor înnebuniţi ai unei planete unde există inele saturnieme şi unde zece sateliţi alungiţi înspăiimîntă somnul în combinaţii capricioase ! Această pânză o pictă de trei ori, apoi de două ori un *apostolado,* un şir de figuri de apostoli, în legătură cu *Sfîntul Iacov cel Mare* şi în care nobleţea din portretul lui Esquerrer — deşi prezentă încă, fie şi transferată înspre demonicul pur — era înlocuită printr-o urîţenie care părea să facă aluzie la prototipurile cosmice dinaintea profeţilor blasfematori din Vechiul Testament. Cîtva timp avu impresia că nu poate să scape de aceşti apoistoli ; descoperirea lui părea inepuizabilă ; capetele implorau, ameninţau, visau, trăgeau ou coada ochiului, în afara datelor oricărui model; pictaţi, uneori, numai în cîteva ore, ele constituiau lucrul cel mai magistral şi mai desăvîrşit din cîte se încumetase vreodată să facă pînă atunci penelul său veneţian subţire şi ascuţit. Totuşi, cauza tărăgănării se afla mai puţin în fascinaţia exercitată de ei, cît în teama lui de sarcina oare îl mai aştepta după aceea, încoronarea

şi justificarea tuturor acestor bîjbîieli. Se ţinuse de cuvînt. îl sfidase pe regele Filip şi sfidase Escorialul pînă în cele mai mici amănunte ! Oriunde fusese posibil, nu se ferise să folosească drept fundal o vedere din Toledo, şi în .proporţii capabile să dea fiori oricărui curtean priceput în ale artei. Personajele din grupul Laocoon se zvârcoleau goale puşcă în faţa acestui peisaj văzut în depărtare, iar un cal troian de dimensiunile unei jucării intra în spitalul *Santa Cruz.* Dar astfel de artificii, numai ele, nu ajutau cu nimic *Deschiderea Peceţii a Cincea,* aşa încît El Greco continua să şovăie dacă să înceapă sau nu acel tablou, deşi făcuse studii preliminare penftru el.

Se ţinu de cuvînt şi în legătură cu urîţenia modelelor de care găsi cu cale să se înconjoare : cele vizibile — Baltasar şi grupul lui de nemîncaţi, mereu schimbat — ca şi cele invizibile, care îi dominau imaginaţia. Toate nasurile de pe portretele lui El Greco — ca să dăm numai un singur exemplu — luară, datorită forţei motoare nebănuite a comandantului aragonez, un caracter vesel şi naiv, ca şi cum abia acum ar fi crescut, acoperind o rană îngrozitoare : pe jumătate nas cîrn, pe jumătate antenă, organe olfactive delicate, aproape spirituale, create pentru îngeri şi pentru cei morţi în mireasma sfinţeniei ! De această mireasmă, la adevăratul Baltasar, la Isidro şi la ceilalţi, fireşte, nu putea fi vorba. Dimpotrivă, cîteva săptămîni de zile, pictorul le blestemă păduchii, pînă ce îi veni ideea ca nu numai să-i ospăteze, dar să-i şi îmbrace. Intrau în *Casa del Greco* prin vechea portiţă a grădinii, cîte doi sau trei, uneori cu achiziţii noi, furau câte ceva din dulapurile de alimente, lăsate deschise, şi plecau unul cîte unul ou straie mai bune decît zdrenţele în care îi

zărise o dată mătuşa Eufrosina, în tovărăşia prostituatei, îmbrăcată în obişnuita ei manta scurtă de flanel. Cu ajutorul unui grandios limbaj gestic, bătrînul Baltasar dădea lămuriri cu privire la situaţie şi la rang, lămuriri pe care El Greco de cele mai multe ori nu le lua în seamă, fiindcă aceste epave umane nu erau altceva decît stimulente pentru imaginaţia lui. Uneori se iscau neînţelegeri printre ei, în majoritatea cazurilor din pricina hainelor dăruite. Isidro de la Barra, la fel de puţin mulţumit cu costumul vechi al lui Preboste ca şi au frumosul veşmînt galben pe care îl primea, ca model, de la sfîntul Martin călare pe calul lui alb, ar fi vrut o livrea uzată a unui lacheu, dar El Greco i-o dăduse sfîntului Sebastian, un băiat bleg, deşirat, cu un gît de lebădă şi cu o bărbie mult scoasă în afară, care, deşi bombată şi masivă, făcea o ciudată impresie de mare slăbiciune. Isidro îi invidia atît de violent celuilalt model livreaua, încît într-o zi făcu aluzii la 291 o presupusă urmărire din partea Inchiziţiei, Care îl ameninţa pe sfîntul Sebastian. El Greoo îi luă un interogatoriu şi află că idiotul luase livreaua drept o .uniformă militară, iar portretul proprietarului ei, în pofida săgeţilor, copacului şi funiei, dimensiunilor corpului şi trăsăturilor evident virile, drept o reprezentare a copilului Isus. într-adevăr, cu cîţiva ani în urmă, Copilul în uniformă fusese foarte popular, pfină cînd Inchiziţia interzisese asemenea imagini.

Prostituata, o femeie du o faţă ştearsă şi insignifiantă, fu totuşi văzută şi recunoscută de către Eufrosina de las Cuevas, în ciuida acestei particularităţi; Eufrosina îi spuse Geronimei, aşa încît artistul fu nevoit, vrînd nevrînd, să se dezvinovăţească, într-o

convorbire, în care i se aduseră şi o serie de alte reproşuri. De mulit nu mai vorbise în intimitate cu Geronima. Ca model părăsit, avea desigur toate motivele să fie geloasă ; nu înţelegea nici de ce are el nevoie de modele noi, de vreme ce *Orgaz* nu era încă gaita, şi mai ales de astfel de modele. Dar încăpăţânarea ei pasivă începu să-l nelinişteasca abia atunci cînd, după convorbirea despre modelele care dezonorau *Casa del Greco,* începu să vorbească despre proiectul cu terţiarii, ca în urmă cu vreo cîteva luni. De dnd Dominico se hotărîse să amîne deocamdată vizita necesară la părimtele Iñigo de Cazares, gardianul mănăstirii San Juan de los Reyes — mai ales din pricina lui Esquerrer, căci n-ar fi vrut să întâlnească pe cineva care avea autoritate asupra lui Esquerrer — proiectul acesta trecuse cu totul pe ultimul plan. Refuzase să viziteze şi alte persoane de vază din ordinul terţiarilor; şansele lui se reduseseră acum foarte mult, ceea ce ar fi avut cu siguranţă influenţă asupra comenzilor, iar situaţia lor financiară nu era prea bună... El Greco ştia asta. Dar putea oare s-o facă pe Geronima să înţeleagă ele ce îi neglija pe sfinţii Franciscşi nu mai lucra la *Orgaz,* de ce rupsese orice relaţii cu breasla pictorilor, de ce voia să fie 292

el însuşi ?..: Cînd îi privi faţa calmă şi strălucitoare, atît de ciudat de lipsită de expresia inShnirii sau ciuidei pe care cu siguranţă că Gerónima o resimţea totuşi, îi deplînse în tăcere frumuseţea plată, căci această frumuseţe nu-i mai slujea la nimic, ba ichiar o împiedica să-şi exprime sentimentele ou ajutorul mimicii, cu neputinţă de asociat cu o asemenea frumuseţe... El Greco îşi propuse să continue a o cinsti pentru[1] resemnarea ei. În timp ce

începuse a se juca de zor cu ochelarii, ca săi dea a înţelege că atelierul îl cheamă, Gerónima îi zise încet, cu ochii întorşi în altă parte :

— M-am hotărît să nu mă mai duc la reuniunile pentru împodobirea icoanei Maicii Domnului.

El Greco ridică privirea, surprins.

— De ce ?

— Mă deosebesc prea mult de cele bogate. Sînt desconsiderată. Şi apoi, don Pedro Moya de Contreras mă tratează într-un mod care atrage atenţia celorlalte.

Trei motive deodată. Dacă ea i-ar fi numit numai unul, el n-ar mai fi întrebat nimic; acum vru însă să ştie care era cel mai important. Şi urmă o dare de seamă, concepută de ea la început, poate, ca reproş, că n-o pune în situaţia de a se lua la întrecere cu soţiile cavalerilor ordinului Santiago, în ceea ce priveşte podoabele costisitoare ale unei statui care ajungea pînă la tavan şi care deci avea nevoie de cîte şi mai cîte, dar încetul cu încetul trecu la atitudinea inchizitorului apostolic. Acesta — cuvîntul tare trebuia spus — îi aţinea calea, îi făcea curte, o compromitea !

Cînd ajunse la acest punct, El Greco izbucni în hohote de rîs. Jignită, Gerónima coborî privirea spre el şi îl văzu cum sită la masă, ou picioarele larg desfăcute, cu mîinile în buzunare, cU burta scuturată de rîs. Nu părea prea olimpic ; părea bătrîn şi extenuat, în ciuda voioşiei lud, şi făcea haz pe socoteala ei, fără îrudo- 293 ială. Fiind cam înceată la minte, nu-şi dădu seama că ei făcea haz numai şi numai pe seama corpolentului reprezentant al Sfîntului Oficiu. Orice ar fi putut suporta El Greco : cucoanele ipocrite, care o lasă pe concubina unui biet pictor să stea într-un colţ, nebăgată în seamă şi

fără să-i adreseze un cuvînt, vorbăria bigotă despre puritatea sfintei Maria, cu priviri chiorîşe aruncate înspre ea peste evantaie, dar imaginea bătrânului şi borţosului don Pedro, care în calitate de imare'comandor avea acces în acest cerc al cavalerilor ordinului Santiago şi oare le primise de cîteva ori .pe cucoane chiar acasă la ei, în prezenţa unei *duena* * închiriată anume, era pentru el irezistibilă. îl văzu în gînd pe caraghiosul libidinos cum o conduce pe Geronima pînă la lectică, îl văzu cum îşi revarsă în sărutarea rnîinii întregul suflet, recent purificat şi înălţat de Imaculata Goncepţiune ! Dar nu numai atît; lucru ciudat, dar în nestăpânitele hohote de rîs mai era şi ceva excitant, ceva ce nu simţise El Greoo de mult : conştiinţa că Geronima nu numai că atrăgea alţi bărbaţi, dar că în 'acelaşi .timp îşi dădea seama de acest lucru, simţindu-se stingherită, sau cel puţin afirma că se simte stingherită... Asta însemna, totuşi, cochetărie; el o crezuse întotdeauna lipsită de cochetărie şi înzestrată numai cu o senzualitate maternă, devotată. După ce se uită Ta ceas — era seară şi se făcuse tîrziu — se sculă în picioare şi întinse alene un braţ ca s-o cuprindă de mijloc.

— Don Pedro mi-a mai spus că ai să termini un tablou pentru el înainte de 25 iulie — zise ea, rezemîndu-se docilă de el, ceea ce îl dezamăgi oarecum — adică pesite o săptămână.

El rîse şi-şi ghemui capul în .pieptul ei.

'— Tabloul e .gata, dar nu i-i predau. Ce-ţi închipui ? Am şi un sfînt Ieronim, patronul tău, şi nici ţie nu ţi—1 arăt! Pentru că, să vezi, eu nu mai pictez ca înainte, nu ¡mai sînt cel dinainte, dar poate-mi dai puteri în seara asta... ?

Rise iar, ironic, apoi grosolan, într-adins ; o sărută, o luă pe genunchi, totul cu un desăvârşit sînge rece, îndemnat numai de o uşoară

excitaţie, pe care i-o datora lui don Pedro. Se gîndi la Francisco Esquerrer, care urma să plece din Toledo în decembrie, aşa încît mănăstirea *San Juan de los Reyes* avea să redevină accesibilă...

— În decembrie mă duc la Cazares. După aceea am să tot fiu până la moarte terţiar ; după aceea fray Francisco are să fie plecat şi are să vină la noi în casă în locul lui un alt franciscan....

Mâhnirea ameninţa să-l cuprindă. Din fericire băigă de seamă că în trup mai avea destulă exuberanţă ; să profite deci de ea ! O strânse pe Gerónima lipind-o de el, fără să se sinchisească de obiecţia ei că pînă în decembrie e prea mult, apoi îi făgădui printre dezmierdări să picteze curînd o nouă *Sfînta Familie* şi între timp încercă să se îndemne pe sine însuşi, gindindu-se la clipele de ¡dragoste din trecut, cu ea sau cu altele, amintindu-şi de tinereţea lui, de Italia, de Roma...

— Şi mai ales nu te enerva din pricina lui don Piedro — îi şopti el, cu o clipă înainte de a ieşi din cameră cu ea. — Face pe grozavul. Lui nu-i plac decît femeile maure, mătuşile grase şi tuciurii ale lui Pablo al nostru. Du-4e fără grijă la reuniunile lor mărețe, că doar nu sînt gelos...

În dimineaţa următoare apăru Juan de las Cuevas, măltăsarul, şi ceru o mie de ducaţi împrumut. Vremurile sînt grele, susţinu él. Şi fu atît de arogant, încît El Greco o incluse numaidecât şi pe Gerónima în resentimentul lui. Era limpede că Juan o informase dinainte. El Greco bănui chiar că noaptea, prin dezmierdările ei, voise să-l dispună favorabil...

Grecul nu prea îşi dădu seama că Preboste, Covarrubias şi Esquerrer încheiaseră o alianţă tacită, care urmărea să-l facă să revină la recunoaşterea farmecelor Geronimei. Pretextul

indirect fu modul necugetat în care se extenua El Greco ; bătrînul canonic căutase încă demult un prilej de a-l îndemna să ducă o viaţă mai ponderată, chiar dacă prin asta el ar fi trebuit să renunţe lă străfulgerările geniale ale grecului, scrise pe bilețele. Preboste era, .pentru un artist, cel puţin, omul cel mai normal cu putinţă, un *uomo universale* *, dar fără erudiţie renascentistă, serviabil, practic, activ, vesel, credincios, trăsături foarte impersonale, care dobîndeau o nuanţă de originalitate, deoarece nu se întîlneau aproape niciodată într-o asemenea proporţie la una şi aceeaşi persoană. Dar poate că Preboste simţea nevoia unei apropieri între patron şi patroană din pricina micului său păţat, sau poate că era îndrăgostit de ea, dragoste pe care însă şi-o înăbuşise de mult... La reuniunile lunare, sprijinit de Luis de Castilia, solicita prezenţa Geronimei şi rostea toasturi vesele în sănătatea stăpînei casei. Esquerrer nu se lăsase încă înduplecat să apară la aceste seri între prieteni. Ou atît mai puţin părea să fie omul nimerit pentru a îndemna la realizarea unei apropieri intime ; tot aşa, tactului călugărului i se datora faptul că El Greco nu se sustrăgea vieţii domestice atât de strict cum şi-ar fi dorit chiar el şi că uneori ieşea din beciuri pentru a rămîne pînă la miezul nopţii lîngă fîntînă, alături de ceilalţi, dar absent, şi tot timpul în afara subiectelor pe oare ceilalţi le depanau conştient sau inconştient. El Greco resimţea o profundă, deşi cam chinuitoare, admiraţie pentru atitudinea lui Esquerrer faţă de toate acestea, ¡pentru serviabilitatea lui tinereasca, pentru tonul simplu adoptat de el în timpul conversaţiei. îşi dăduse seama mai de mult în ce mare măsură devenise dependent de franciscan. Nu mai picta decît .pentru el, cu

toate că nu-l mai picta pe el. Dar, cercetîndu-l în permanenţă în serile cu musafiri, descoperi treptat şi posibilitatea de a se elibera de Esquerrer. Chiar dacă nu s-ar fi folosit niciodată de această posibilitate, era liniştitor să ştie că ea există şi că, la nevoie, se va putea retrage într-om glob de cristal, care, datorită unor refracţii meşteşugite, îl va ajuta să-l vadă pe Esquerrer sub alt aspect, pentru ca astfel despărţirea să devină mai suportabilă. Căci nu încăpea nici o îndoială : privit dintr-un asemenea glob magic de cristal, călugărul, a cărui înfăţişare îi revoluţionase arta, semăna mai curând cu o sperietoare de păsări, clătinată de vînt în neştire, cu mişcări stângace şi poziţii imposibile. Mai mult sau mai puţin înrudite cu deformarea după care năzuia în arta sa, gesturile acelea, ca ale unei păpuşi de lemn, nu erau încă lucrul cel mai rău. Ca motive figurative i-ar fi convenit, dacă ele n-ar fi fost expresia unei însuşiri caracteristice a călugărului : lipsa lui de omor. Căci cei lipsiţi de simţul umorului devin în mod cert, într-un anumit punct, ridicoli ei înşişi, iar Esquerrer, în cursul sincerelor sale eforturi de a-l face pe El Greco să participe la veselia generală, atingea de fiecare dată acel punct. Acest defect ciudat îl frapase pe El Greco mai de mult, dar numai în timpul unor conversaţii al căror nivel intelectual estompa deosebirile de comportare în aşa măsură încît pînă şi o bîlbîială neputincioasă ar fi putut trece drept dovada unui raţionament neobişnuit de complicat ! Iar cînd, cu prilejul întîlnirii lor la Escorial, intervenise bufonul Miguel de Antona, pictorul însuşi fusese ridiculizat în primul rînd, cu toate că mai tîrziu îşi dăduse seama că pentru un spectator imparţial ridicolul seriozităţii

imperturbabile a lui Esquerrer l-ar fi
întrecut pe al său. În afară de pitici, pentru
astfel de .scene dureri® de revelatoare sînt
indicaţi de obicei oamenii beţi şi copiii ;
beţivani nu .prea se găseau, dar copii erau
doi în *Casa del Greco:* Jorge Manuel şi
Pablo de Fez. Aceştia, în timpul mesei de
prînz, sau cu prilejul micilor lor jocuri, la.
care Esquerrer lua parte bucuros (jocuri cu
figurinele 297 de lut rebútate ale lui El
Greco, înfăţişînd
scene din războaiele cu maurii, clădiri mănăsti-
reşti sau lupte cu tauri), scoteau în evidenţă,
prin plastica gesturilor lor groteşti,
neajutorarea monahului, dar nu intenţionat,
căci ţineau mult la el, — ca şi Preboste şi ca şi
Manusso, care îi arătase în taină traducerile lui
din filosofii greci. Atunci, monahul dădea brusc
în mintea copiilor şi, spre mirarea generală,
putea fi văzut cum goneşte prin camere, cu
mînecile fluturînde, ca un animal mare şi
slăbănog scăpat din captivitate, şi tîrînd încă
după el un capăt de funie. E adevărat că
povestirile lui Esquerrer despre mănăstirea
San Juan de Los Reyes, despre renumitele
tablouri din războiul ou maurii, păstrate acolo,
despre lanţurile ruginite purtate cînidva de
creştini în temniţele maure şi atîrnate acum
afară, pe zidurile bisericii, aveau un farmec
deosebit, chiar şi pentru auditorii adulţi. Dar de
îndată ce intrau în joc gesturi, totul se termina.
El Greco avea să ţină minte toată viaţa prînzul
acela, în timpul căruia crezuse la un moment
dat că muzica îl stingherește pe Esquerrer.
Călugărul îi vorbise ades despre preferinţa lui
pentru muzica gregoriană ; ceea ce cîntau
lăutarii semăna prea puţin cu aceasta : nişte
înflorituri gîngu- rite făceau ca o sarabandă
bătrânească să devină de nerecunoscut. El
Greco făcu un semn spre estradă ; băieţii

izbucniră numaidecât în proteste, în timp ce Manusso şi Preboste făcură semne contradictorii ,muzicanţilor, care continuaseră să cînte. Convins că muzica abia acum începe, bătrînul Covarrubias îşi duse mîna la ureche, legănîndu-şi aprobator capul. Luîndu-l pe Jorge Manuel de mînă, ca să-l consoleze, Esquerrer se sculă de .pe scaun ; cu cealaltă mînă vru să facă semn că muzica nu trebuie să tacă ; dar nu fu altceva decît o mişcare dizgraţioasă, ca de ferăstrău, descumpănită şi ne- cioplită, ca şi oum ar fi eîntat la vioară cu o măciucă ; nu e de mirare că lăutarii se sper iară şi îşi încetară sarabanda.

Esquerrer şi Gerónima erau des împreună, de. cele mai multe ori întâmplător, lăsaţi singuri de către ceilalţi. Gerónima stătea atunci aplecată cu răbdare asupra unui lucru de mînă, iar călugărul, veşnic agitat, se plimba de-a lungul pereţilor, sau în diagonală pe covor, adesea cu un obiect de artă în mînă, pe care uita să-l mai pună la locul lui. Gerónima îl trata cu mult respect şi îi cerea sfaturi cu privire la educaţia lui Jorge Manuel, care, avînd înclinaţii spre cruzime, îl chinuia ades pe Pablo în ascuns, şi împotriva căruia ea se simţea neputincioasă, deoarece el era „mai legitim" decît ea. Cu toate că Esquerrer îi ghicise gîndul, nu se pricepu să facă altceva decît să-i recomande înlocuirea romanelor cavereşti prin *La perfecta Casada*,* o carte plină cu prescripţii pentru femeile măritate, scrisă de fray Luis de León, profesorul lui. Citindu-i din această carte. Esquerrer sări anumite pasaje, iar de altele legă unele consideraţii tradiţionale, fără să pună un accent prea puternic pe demnitatea Tainei a şaptea. într-un rînd, El Greco îi auzi vorbind despre terţiari ; nu putu afla dacă ea începuse discuţia, sau

dacă lectura cărţii *La Perfecta Casada* o prilejuise; activitatea acelui ordin laic era înţesată de reguli de viaţă, dintre care întâmplător unele s-ar fi putut afla şi în carte. Pictorul nu se putu abţine de a-i mulţumi prietenului său, cu o imperceptibilă ironie, pentru această operă folositoare şi reconfortantă. Esquerrer fu foarte tulburat, străbătu agitat atelierul de cîteva ori încolo şi înapoi, pentru ca în cele din urmă să explice că situaţia este cu totul alta decît îşi închipuie poate pictorul. Nu era vorba de merite şi ou atît mai puţin de sacrificii din partea lui ; spuse că o apreciază mult pe Gerónima, că o stimează profund ; dar în plus aceste conversaţii domestice îl fac să fie mai puţin rigid şi mizantrop şi îl pun în contact cu adevărata viaţă a oamenilor, cáre la urma urmei e alcătuită din aceste lucruri 299 simple, de toate zilele. Nu suna prea convingător şi era foarte vădită intenţia de a-i da soţului un exemplu ; dar grecul fu mai degrabă înclinat să ghicească în inflexiunile vocii lui Esquerrer un simţămînt mocnit pentru Geronima, ca mai înainte la Preboste, la Ayala şi acum chiar la don Pedro Moya de Contreras ! Vechea lui vanitate în legătură cu înfăţişarea ei frumoasă avea într-adevăr nevoie acum de cele mai crase excitante...

-— Asta e situaţia, privită din punctul dumitale de vedere, — zise el amuzat; — acum ar trebui s-o întrebăm pe Geronima dacă prezenţa .dumitale nu-i face ei mai multă plăcere decît îţi face dumitale prezenţa ei. Eu mă declar gata să fac pe arbitrul. E un caz de cazuistică subtilă ! — of.tă e'l obosit.

Ce serios rămăsese iarăşi Esquerrer ! Numai o dragoste nefericită ar fi putut justifica o asemenea seriozitate mortală... Pictorul continuă :

— Cu privire la înstrăinarea dintre ea şi mine aş putea să fac mărturisiri ceasuri întregi. Dar la ce bun ? E vorba de o diferenţă de vârstă. Nu e totul în ordine, fireşte. Nimic nu e în ordine...
— Aţi început să admiteţi !... — zise Esquerrer, plin de speranţă, ba chiar cu entuziasm.
O uşoară roşeaţă îi acoperi obrajii. El Greco simţi că se înşelase cu privire la resorturile celuilalt, dar era prea cufundat în propriile sale gînduri, ca să cerceteze problema mai îndeaproape.
— Ar trebui să-ţi dezvălui mai multe în legătură cu viaţa mea dinainte. Ţi-am făgăduit cîndva asta, dar e greu de făcut un început, începutul a fost în Grecia, se înţelege. Grecia explică totul, şi odată cu Grecia nostalgia mea după Grecia, nostalgia după tinereţea mea, şi ce înseamnă toate acestea decît dorinţa de a-ţi trăi încă. o dată viaţa, mai bine, mai corect. Această dorinţă ¡poate deveni atît de puternică, fray Francisco, încît înveţi să dispreţuieşti pe omul OU care trebuie să trăiesti, ca şi cum acela, sau aceea, este cel, sau cea, care te împiedică să te duci înapoi...
— Poate că v-ar face bine să-mi povestiţi totul, — zise Esquerrer şovăind, .cu ochii îndreptaţi cu toată atenţia înspre El Greco, care acum renunţase cu desăvîrşire la ideea că monahul ar fi îndrăgostit în taină de Geronima.

Dar avea să mai treacă mult timp pînă să ajungă la confidenţe. El Greco picta. Se încumetă să facă saltul în incertitudine, pictînd în „moschee" tabloul *Deschiderea Peceţii a Cincea,* în prezenţa lui Esquerrer şi departe de raza de acţiune a Geronimei, care şi în atelierul octogonal ar fi putut intra pe neaşteptate... Esquerrer putea să vorbească după pofta inimii, sau să tacă la lumina pâlpâitoare a făcliilor,

care uneori lăsa doar să se ghicească vag oulo-
rile de pe pânză. Totuşi, un control la lumina
zilei era de cele mai multe ori de prisos, pînă
într-atâta era de familiarizat pictorul cu mijloa-
cele sale, chiar în aceste condiţii cu totul neo-
bişnuite. Nu simţea nevoia de luminări cu fla-
căra liniştită. La această lumină franciscanul
stătea şi privea, cu capul un pic într-o parte, cu
o expresie de frămîntare pe faţă, — acea
frămîntare tipică a formelor lui osoase, care nu
era caracteristica unei nelinişti superficiale, ci a
unei sondări îndărătnice, ca şi cum un fir cu
plumb, bălăbănindu-se speriat încolo şi înapoi,
ar coborî în hău. În asemenea comparaţii îşi
căutară amîndoi forţa cîtăva vreme. Dispre-
ţuind reflecţiile privitoare la suflet, sau la gră-
dina sufletului, — păzită, stropită sau tunsă de
un Amor neplatonic ! — care deveniseră atît de
populare datorită cîtorva mistici spanioli, îşi
puseră caracterele faţă în faţă, evocînd imagi-
nea mai originală a doi înotători, dintre care
unul se deplasa în apă stătătoare, iar celălalt
lăsa să-i treacă prin faţă un rîu repede. El
Greco spusese cîndva că lucrurile trec şuvoi
prin el sau pe lîngă el fără să-l schimbe; făcea
astfel aluzie la o minte care sesizează re- pede,
dar care şi uită repede, aşa încît nu mai rămâne
în urmă nimic altceva decît o reţea de picături
sclipitoare pe piele, un mozaic în permanenţă
schimbător. Esquerrer, dimpotrivă, se scufunda,
înota, se deplasa, se schimba, indiferent de
ceea ce putea cuprinde din mediu, cu o singură
ţintă în faţa ochilor : contopirea cu misterul
divin. În această formă îşi recunoscu pentru
prima oară fără rezerve situaţia sa de mistic,
dar apoi merse mai departe şi, ca să-<l
îndemne şi aici pe El Greco prin exemplul său,
dacă nu chiar dintr-o adevărată dorinţă de
intimitate, îi povesti în timpul pictatului atît de
multe amănunte din viaţa lui de pînă atunci,
încît artistului nu-i fu greu să-şi facă o imagine

completă a acelei vieţi. Pentru o relatare ¡privitoare la unul din cele mai importante evenimente din acea viaţă, prilejul îl constitui o întîmplare, pe care El Greco ar fi treout-o cu siguranţă * sub tăcere, dacă Esquerrer ar fi fost nevoit întâmplător să stea în ziua aceea la mănăstire, deşi era vorba de ceva foarte neimportant. Biletul pe care i-l înmânase Diego în seara de 21 mai îi fu reamintit, în lunile ce urmaseră, de noi bilete, trimise de acelaşi sîcîitor necunoscut. Fuseseră trei la număr, la fel de echivoce şi de pline de aluzii teologice ca şi priimul, dar şi mai nelclare, dacă puteau fi mai neclare, şi lipsite de tonul hazos, care la primul bilet îl mirase şi îl amuzase. Acest al patrulea bilet, sau al cincilea, le întrecea pe toate celelalte. În sala unde era atârnat pe perete tabloul *Alungarea zarafilor,* biletul stătea vertical, rezemat de scrinul preţios din lemn de abanos, aşa-numitul *vargueño.* El Greco întrebă cine îl pusese acolo, dar nimeni nu ştia nimic. Biletul era adresat : *Lui Dominico Theotocópuli, genialul prieten al mawilor şi al evreilor,* şi continua astfel :

„A fost odată un pietoraş, care voia să devină pictorul curţii, dar se lăuda cu bibliile. îngrămădea biblie peste biblie, pînă ce tablourile fură sustrase privirilor de 302

către acele biblii, iar iubitorii de artă spuseră : amin. Lucru ciudat însă : Epistola sfîntului apostol Iacov lipsea din maldăr. Să fi fost oare din pricina capitolului 2, versetul 14, sau versetul 22, sau poate versetul 26 ? Oît necaz şi câtă supărare poate produce un astfel de pictoraş zăpăcit ! Vai ţie, Ohorazin, vai ţie Betsaida * ! Mai are timp să se pOcăiască."

Devenit cu timpul insensibil la orice aluzie privitoare la Eseorial şi la *Sfîntul Mauriciu,*

îl enervă totuşi modul deosebit de meschin în oare se făceau asemenea aluzii aici. Spre deosebire de prima dată, căută acum pasajul citat; versetele indicate păreau să aibă legătură toate trei cu „faptele bune", fără de care credinţa ca mijloc de justificare este insuficientă, căci rămîne o credinţă moartă.

— îmi face impresia că sînt bănuit de erezie, — rîse el, cînd îi arătă lui Esquerrer biletul. — Presupun că breasla e supărată, pentru că în ultima vreme m-am ţinut deoparte... Păi de ! credinţa şi faptele pe balanţa forului interior, ... cam primejdioasă treabă ! Tot aşa de bine am putea întreba ce e mai important : sufletul sau trupul ? Concepţia unui tablou sau execuţia lui ?

— Aş fi vrut să fi gândit astfel în primii mei ani de mănăstire, .— zise Esquerrer, mototolind, nu fără dispreţ, hîrtia, insensibil la nota de umor, care altuia, oricui, i-ar fi smuls un zîmbet.

Se întoarseră spre cele două portrete ale cerşetorului Baltasar, care se aflau unul lîngă altul, rezemate de

peretele roşu, netencuit, la dreapta *Sfîntului Iacov cel Mare.* Era sfîntul Ieronim în două faze diferite ale vieţii : o dată ca pocăit, în pielea goală, afară de o cîrpă petrecută neglijent în jurul şalelor, — torsul lui Baltasar, aşa cum stătuse în seara aceea în uşă, cu hainele curgând de

pe el, —- şi alături în chip de cardinal. O barbă albă, ascuţită, cădea 303 pînă foarte jos pe mantaua roşie, — cam ace

-laşi roşu cu care tocmai în clipa aceea începuse El Greco să dea formă, cu pensula, în sinuozităţi puternic contorsionate, veşmîntului Evanghelistului, în tabloul *Pecetea a Cincea*. Baltasar în chip de cardinal era ceva de spaimă, şi, într-un anumit sens, mai neruşinat decît perechea lui neîmbrăcată : un bătrân epuizat, nebun de mînie fanatică, cu gura strînsă şi cu o groapă în obrazul sting. Faţa, în ansamblu, cu barba dedesubt, semăna cu un ţurţur de gheaţă, mai întîi pe jumătate topit, apoi din nou îngheţat definitiv, rece, tare, inuman, şi nu era de mirare că Esquerrer, în timp ce povestea, întorcea mereu capul ca să vadă acel portret monstruos, care parcă îl îndemna să spună adevărul şi numai adevărul...

Povestea tinereţii lui Esquerrer, El Greco o cunoştea : micul orfan, sau copil găsit, fusese crescut de un pădurar din apropiere de Medina del Campo, iar la şaptesprezece ani fusese descoperit de către nişte călugări franciscani, oare se simţiseră atraşi de înfăţişarea lui cam sufe-

rindă şi îl luaseră ou ei la mănăstirea lor. Despre primii lui ani de viaţă nu ştia nimic. Numai de mama lui îşi amintea vag : o făptură albă şi foarte tînără. Mult timp alintase în inima lui icoana ei, care avea să se prefacă mai tîrziu de-a dreptul în cea a Teresei de Avila şi într-un cult tradiţional al Maicii Domnului. Nu descoperise niciodată cine fuseseră părinţii lui. În *Convento de la Concepción*,* o mănăstire franciscană nu departe de Salamanca, atrase atenţia ca fiinţă timidă şi meditativă, cu suflet delicat, şi atît de multilateral înzestrat, încît gardianului îi veni numaideoît în minte ideea să-i dea o educaţie academică. Cu toate că la fraţii minoriţi erudiţia nu prea era uzuală, se alegeau totuşi din cînd în cînd elemente excepţionale, care să facă cinste . numelui unei anumite mănăstiri în întrecerea cu dominicanii. Mai ales cînd mănăstirea era populată de nişte observanţi atît de ambiţioşi ca cei din *Cón- vento de la Concepción* .' Reforma mănăstirilor, realizată de cardinalul Ximenes, se lovise în propriul său ordin, **cel** al franciscanilor, de **Cea** irniai mare rezistenţă; mulţi ani a ţinut lupta dintre observanţi, grupul strict, şi conventualii, mai puţin stricţi, al cărui ultim bastion fusese tocmai *Convento de la Concepción.* Abia în 1560, cu mult după moartea Marelui Cardinal, conventualii putură fi izgoniţi cu mînă armată din acea mănăstire, unde, bizuindu-se pe o ocrotire înaltă, îşi făuriseră treptat un anumit renume, — cel de desfrîu şi sodomie, — care îndreptăţi cele mai severe măsuri. Călugării plecară, cu femei şi copii, călare pe catîri graşi, cîntînd în bătaie de joc psalmi de pocăinţă; cei mai mulţi se făcură mauri sau piraţi, iar *Convento de la Concepción* îşi putu începe o nouă pagină a istoriei sale. Nu numai rugăciunile, posturile, privegherile şi flagelările înlomiră viaţa opulentă a predecesorilor, dar şi practica franciseană originară : a cere şi a dia de po-

mană, a hrăni săraci, a îngriji bolnavi şi a cultiva plante medicinale. O disciplină monahală de fier îi duse pe mulţi călugări cerşetori la disperare. Educatorul novicilor îşi rupse reteveiul pe spinările tinere. Trebuia practicată mai ales smerenia, precum şi castitatea. Dar între zidurile mănăstirii mai bîntuiau umbrele conventualilor, strănepoţii bestiarului sfîntului Anton, inspiratori de obsesii voluptuoase, — şi încă din primul său an de probă, novicele Francisco Esquerrer fu martor al unei scene îngrozitoare : nişte călugări alergau ţipînd pe coridoare, ca să astâmpere, cu cenuşia unei pălării de fetru arse, emoragia unuia din ei, care se castrase singur. Acest exemplu îi făou pe mulţi dintre călugării tineri să cadă într-o profundă melancolie. Diavolul era combătut cu ajutorul celor mai bizare exorcisme. Personalităţi din cadrul ordinului, care mortificau carnea, ca să păstreze sufletul, — ca formidabilul Pedro de Alcántara *, oare se miniase 305 împotriva propriei sale persoane, — găsiră imitatori ; dar şi Esquerrer, deşi mai puţin fanatic în manifestările exterioare, ceea ce, dealtfel, sănătatea, pe atunci cam şubredă, îi interzicea, se adinei în cele mai negre meditaţii asupra „păcatelor" pe care le săvârşise, sau. pe care le-ar fi putut săvârşi, sau pe care le putuse săvârşi, sau pe care le văzuse săvîrşite de alţii. Datorită orientării studiilor sale, acest proces avu loc la el în mod mai rafinat, mai primejdios ; îi descoperi pe mistici, — pe care acolo călugării nu aveau voie să-i citească decît în parte, — începând cu Pedro de Alcántara, care fusese nu numai un auto-torturator sadic, dar şi un important gînditor, şi continuînd cu Bernard de Clairvaux *, Bonaventura 1*, Diego de Estella *, Dionisie Areopagitul '*. Nu prea găsi înţelegere în jur. Un om care se adîncea de capul lui în studiu era suspectat chiar numai pentru acest fapt, şi în plus avea toate şansele

de a fi foarte cunînd prins cu păreri divergente, care în ordinul franciscan, ce-i drept, înfloriseră întotdeauna, dar nu în Spania, de cînd devenise Inchiziţia atotputernică acolo. Aceştia fuseseră anii în care Juan de la Cruz fusese persecutat, închis şi maltratat de către propriii săi fraţi de ordin ; iar la franciscani, aversiunea împotriva gânditorilor independenţi nu era desigur mai mică decît la oarmeliţi. Ocolit de călugării de o virată cu el, care îl invidiau că fusese ales să plece la studii la Salamanca, Esquerrer începu să se simtă tot mai singuratic ; unicul om cu aceleaşi preocupări intelectuale ca şi el era un *converso,* un evreu convertit încă din adolescenţă, care atrăsese atenţia prin zelul lui şi care era aproape de hiroton'i- sire, un om cu idei originale, dar peste măsură de dezechilibrat, şi la fel de chinuit de neîncre-derea celorlalţi monahi, ca şi de cerinţele de nepotolit ale trupului. Pe mistici, Esquerrer îi studia acum împreună cu acest fray Rodrigo de Gris ; îşi ascunseră în chiliile lor scrierile Teresei de Avila, pe care le descoperiseră ; meditau, filosofau şi comparau; dădură peste

contradicţii, fură siliţi de conştiinţa lor să se confrunte cu ele, în disputele dintre ei, altminteri rare. Astfel, cele două oi negre căzură şi mai rău în dizgraţie şi avură. ..parte de mustrări severe din partea superiorilor lor, apoi chiar de pedepse monastice, în repetate rânduri.

'Cu atît mai dureros era procesul de conştiinţă al celor doi călugări, cu cît nu mai îndrăzneau să-şi recunoască preocupările ; chiar şi la spovedanie tăceau. Cu opt zile înainte de Florii, fostul evreu fu hirotonisit; încă de atunci Es-querrer avu impresia că se pot întrezări la el simptome de demenţă, pe care de asemenea le trecu sub tăcere, pentru ca o recunoaştere a „ereziei" lor să nu-i ducă la

pieire. În Joia Mare, Rodrigo de Gris se găsea printre oficianţii liturghiei. Nici unui cunoscător de oameni nu i-ar fi scăpat înfăţişarea lui descumpănită ; şi cu cît mai mult se apropia clipa procesiunii cu sfînta Cuminecătură, cu atît mai ciudată deveni comportarea lui. Cuprins de mare spaimă, Esquerrer îl văzu că în timpul lui *Agnus Dei* * se pregăteşte să le dea celorlalţi oficianţi „sărutul păcii", ceremonie care în Joia Mare era întotdeauna suspendată, pentru că se zice că Iuda îl vînduse în acea zi pe Cristos printr-un sărut. În jurul lui Esquerrer călugării începură să murmure ou privire la această eroare, oare duşmanilor evreului li se păru semnificativă. Dar abia se formase cortegiul solemn pentru transportarea uneia dintre cele două hostii în capela sfintei Taine, şi De Gris scoase un ţipăt, se repezi la o icoană a sfintei Clara, pe care încercă s-o smulgă de pe perete, vru să-şi sfîşie odăjdiile, apoi se duse înapoi şi, ou o clipă înainte de a se prăbuşi în spasme, scuipă de două ori hostia. Esquerrer îi văzu trupul încordat şi curbat ca un arc, rezemat pe ceafa însîngerată şi pe picioare ; dar abia fu imobilizat şi parcă ceilalţi ar fi avut de furcă aici cu însuşi diavolul, în aşa hal îl bătură şi îl călcară în picioare. Nici unuia 307 dintre aceşti călugări zeloşi nu-i trecu prin gînd că tîrîseră spre închisoarea mănăstirii un dement. Dar Esquerrer îşi cunoştea datoria. Reproşîndu-şi laşitatea din trecut, se sili să ia atitudine şi numaidecît după slujbă se duse la gardian, ca să pledeze în apărarea nefericitului său prieten. îi şi ajunsese la urechi că, în afară de caterisire, fireşte, pedeapsa lui va fi o sută de lovituri de baston şi apoi încă alte sute, pînă ce De Gris va mărturisi că ţine de iudaismul

secret; voiau să judece cazul în mănăstire, ocolind Inchiziţia, care în asemenea cazuri învinuia întotdeauna de infracţiune întreaga mănăstire. Enervat la culme, atît de această perspectivă, cît şi de „îngrozitorul sacrilegiu", gardianul îi porunci numaidecât tînărului călugăr să tacă şi rămase inaccesibil la argumentele acestuia. Dar Esquerrer nu se lăfcă.

Gardianul îi porunci să se ducă în chilia lui şi să se considere ca fiind în stare de arest; Esquerrer nu vru să se supună, dacă nu i se dă asigurarea că De Gris are să fie tratat cu omenie; pînă la urmă fu nevoie ca patru călugări converşi voinici să-l ducă în chilia lui cu sila. Din clipa aceea fu stăpînit de o îndărătnicie oarbă. Chiar şi după ce pedeapsa dată prietenului său fusese executată, — De Gris muri de pe urma rănilor sau de febră cerebrală, — Esquerrer refuză să facă actul de supunere care îi fusese cerut. Calmaţi de sfârşitul trist al nebunului, superiorii lui se întoarseră la o echitate principială ; Esquerrer nu fu silit să renunţe la convingerea sa, că De Gris fusese dement, nici nu i se mai reproşa simpatia pentru evreul convertit: nu i se mai cerea decît o supunere formală ! Pentru a i se înfrânge rezistenţa, i se vorbi în sala consistoriului, fu ameninţat cu excomunicarea şi fu batjocorit în auzul tuturor călugărilor din mănăstire. În cele din urmă, întruoît el nu se lăsase convins, călugării se văzură siliţi să-i aplice în comun măsurile disciplinare care urmăreau mai puţin 308

să-i fie o pedeapsă, cît mai ales învăţătură de minte, întru smerenie.

— M-au pus în prag, — zise Esquerrer, arunicînd o privire fugară înspre sfîntul

Iero- nim, care, apăsînd cu aratele mîini cartea deschisă din faţa lui, ca şi cum ar fi stors picături de sînge din litere, părea că-şi mai strigă către el mînia nebună, iar El Greco începu să înţeleagă oum poate un om să uite ce e rîsul şi umorul, după asemenea triste experienţe trăite, — şi au trecut toată ziua peste mine, în aparenţă fără să mă bage în seamă, dar orice prilej de a trece pragul acela era binevenit. Uneori lunecau de pe trupul meu şi-mi călcau în picioare mîinile ; aproape că nu mai băgăm de seamă, cufundat cum eram într-un fel de viziune a iniţierii mele ca frate, care avusese loc cu şase luni în urmă. Da, iarăşi mă aflam printre ceilalţi fraţi în cor, mort pentru lume, dar aoum într-un sens cu totul altul, mai irevocabil decît atunci. Mai era în mine revoltă, cînd mă scuipau în obraz unul după altul, aceasta fiind măsura uzuală extremă menită să pedepsească trufia. Cînd am fost mai tîrziu martor, la Salamanca, la „botezul" unor boboci şi am văzut cum li se scuipă unor bieţi studenţi hainele de sus pînă jos, m-a apucat un acces de furie, care era să-l coste viaţa pe unul din chinuitori : m-am răzbunat atunci, fără să vreau, pentru ceva care se petrecuse cu ani în urmă...

El Greco îl întrerupse, reacţionînd ca la o parolă, fără să înceteze a picta. Veşmîntul roşu al evanghelistului, pliat în zigzag, continuat în cele două braţe ridicate în sus, trimisese spre dreapta un pinten, care se tîra ca o multiplă limbă de foc. Deasupra, — în timp ce vorbea călugărul, pictorul schimbase o singură dată culorile, — deveniseră vizibile, pe jumătate schiţate, pe jumătate într-un ton gălbui, de carne, patru

figuri de mucenici, asediaţi de 309 limba de foc sau evitînd-o ; se putea citi orice aici. Cei trei mucenici din dreapta erau încă foarte neclari.

— Răzbunare, — mormăi el, aplec indu-se la lumina lumânărilor, care păreau a fi unicele modele pentru trupurile acelea înguste, goale, gălbui, —răzbunare după ani de zile : păi tocmai asta pictez eu. Trupurile acestea au tot ceea ce ar trebui să le dăruiască pacea, şi totuşi...

— Da, şi eu am avut! — reluă Esquerrer, — am avut toate acestea, după ce am fost azvîrlit în cele din urmă în temniţă : o gaură, cu apa de două palme înălţime... unde am fost lăsat singur. M-am scufundat într-o prostraţie totală, dar acolo am găsit o pace, o beatitudine, pe care nu i-aş putea-o descrie nimănui. Nu numai pentru că-mi apărasem prietenul, căci ^sta îmi era în clipa aceea absolut indiferent. Aveam sentimentul că pierdusem totul şi că găsisem totul. Pentru prima daită am înţeles spusa lui Juan de la Cruz, după pilda apostolului Pavel : că, pentru a avea totul, trebuie să nu ai nimic. LepăcLasem nu numai bunurile pămînteşti, dar şi toate bunurile spirituale : dreptul la înţelegerea celorlalţi, la un tratament drept, orice punct de sprijin, chiar şi orice credinţă, orice voce a conştiinţei, orice virtute... Intervenţia sfinţilor, pe care pînă atunci îi cinstisem, îşi pierduse valoarea, fără însă să devină din cauza asta lipsită de valoare ; părea că privesc prin sfinţi, dincolo de ei, că trec prin ei ca prin nişte neguri. Asceza mi s-a părut fără rost, căci nu este oare mîndria durerii îndurate cel mai

ispititor bun din cîte se pot închipui ? Totul a devenit lipsit de sens...

— Să pictăm ! — se răsti brusc, ca pentru sine, El Greco, şi-şi frecă furios penelul în albastrul de pe paletă. — *Dumneata* povesteşti, iar *eu* pictez, aşa a fost învoiala...

După ce-şi schimbă penelul şi luă altul, cu o culoare de grund mai închisă, începu să lucreze la fundalul celor şapte personaje fantomatice. Apoi întrebă, cu glas potolit:

— Şi şederea dumitale la închisoare, în *Convento de la Concepción ?*

— Am ieşit repede, — zise călugărul, care continuase să se plimbe agitat încolo şi încoace, — am vrut să ies, cu orice preţ. Am cedat; m-am supus gardianului. Oricum, totul îşi pierduse orice însemnătate pentru mine ! Singurul lucru pentru care mai voiaim să trăiesc era starea aceea de beatitudine şi, datorită sănătăţii mele şubrede, n-aş fi avut parte de ea într-o peşteră umedă. Poate că n-a fost un act de eroism ceea ce am făcut, dar nu mai cunoşteam altă datorie decît cea faţă de mine însumi, datoria individului de a se apropia cît mai mult cu putinţă de Dumnezeu, în felul lui, trecînd cu vederea tot ceea ce ar putea fi de ajutor comunităţii, ceea ce ar putea fi de ajutor unui număr cît mai mare de membri ai ei, ca să facă, pe drumul acela, un cît de mic pas înainte. Am păcătuit. Dar ar fi fost şi mai mare păcat să nu merg pînă la capăt pe drumul meu.

— Şi eşti lăsat să mergi pe el ? — întrebă El Greco, uimit de atîta independenţă, de o voinţă atît de inflexibilă, lipsită de înfumurare.

— Da şi nu. Ei nu mă cunosc. Nu-mi arăt adevărata stare de spirit, mi-o ascund. De atunci încoace am devenit un călugăr model, ■un erudit dacă a fost nevoie, săritor dacă a fost nevoie, umil, mlădios, tot ce vreţi. Slujirea

aproapelui nu te face nefericit; mă silesc să trăiesc în comun ; am fost văzut făcînd pe intermediarul, acolo unde relaţiile dintre oameni lăsau de dorit... — O clipă, privirea îi lunecă peste pictor, care însă nu se simţi nicidecum vizat de această mărturisire. — La Salamanca am fost bănuit că practic *exerciiia spiritualia* ale lui Loyola ; foarte bine : am scris un mic tratat combătînd *exercitia spiritualia...* Sînt pus la cele mai grele încercări înainte de hirotonisire ; mi se trasează sarcini ridicole. Nu le ocolesc. Am spus că mă ascund, dar spunînd astfel, am şi spus prea mult. Ceea ce urmăresc se ascunde de la sine, pentru că nu există cuvinte în oare să se exprime ! Nici un duhovnic nu mi-a putut da pînă acum o pedeapsă pentru că m-aş fi abătut de la prescripţiile sau dogmele Bisericii...

— Va să zică nu prea ai avut contacte cu alţi mistici ?

— În afară de Teresa şi de Juan de la Cruz, pe care însă nu-i cunosc decît din scrierile lor, cu nici unul.

— Cînd te-am întîlnit pentru prima oară, am crezut că ai legături strînse cu Juan de los Angeles, predicatorul curţii...

■— Pe nedrept, — zise Esquerrer, cam rigid, după cum i se păru pictorului.

Se duse, trecînd şovăielnic prin spatele tabloului *Pecetea a cincea,* pînă la jumătatea drumului spre ieşire : portiţa cu grilă, în faţa căreia El Greco atîrnase un covor. Cu toate că se întoarse numaidecît, atmosfera de intimitate dispăruse, nimicită de tot ceea ce această pivniţă în ruină conţinea ca ecouri şoptite, seîrţîituri, foşnete, — zgomotele din care părea alcătuită aici liniştea. În ciuda atitudinii sale absente, El Greco ar fi avut ohef să-l mai tragă de limbă despre acel Juan de los Angeles, despre

relaţiile interne din Esco- rial, — rigiditatea subită a lui Esquerrer el o puse pe seama oboselii, — dar apoi fu absorbit iarăşi de lucru şi începu să croiască drumuri noi, cu un penel mai fin, în deşertul acela colorat, care, ca un prim strat, acoperea întreaga suprafaţă.

După trei zile, *Deschiderea peceţii a cincea* era gata. Deşi El Greco ştia că unele dintre tablourile sale se apropiau, prin simbolismul lor, de starea de spirit şi de biografia de pînă 312
atunci a lui Esquerrer, într-o măsură mai mare decît orice alt lucru vizibil de pe lume, nu se pricepuse încă să arunce un pod spre consimţămîntul complet al prietenului său, decît sprijinit pe stâlpii unei politeţi convenţionale, pe care amîndoi se simţeau obligaţi s-o dispreţuiască. Dar în faţa acestei noi pînze încetă orice obiecţie. Chiar dacă Esquerrer îşi îmbrăcă admiraţia în termenii cei mai sobri, se văzu foarte limpede că era cu totul copleşit, alarmat, ba chiar speriat. Şi nu era de mirare ! Un frenetic „Osana !" părea transpus aici în ceva diabolic nedefinit. Mucenicii stăteau în picioare,ca nişte animale în pielea goală, în poziţii susceptibile de numeroase interpretări, îşi trăgeau oare, dîrdîind metafizic, veşminte din nori, sau îşi lepădau vechile giulgiuri, care, aruncate în sus, cădeau de sus peste ei cu greutatea unor pietre funerare ? Primeau cununa şi ramura de palmier din mîinile unor îngeraşi incerţi, care veneau de-a berbeleacul în jos din colţul dreapta sus ? Se încoronau unii pe alţii ? Implorau îndurare, sau cereau răzbunare ? Tocmai această nesiguranţă, care împiedica mintea să intervină ca să spulbere neliniştea, conferea ansamblului un caracter de coşmar, — coşmarul din chilia de la Es- corial, care luase aici, după mai bine de patru luni de

zile, formă şi chip. Abia figura alungită monstruos a Evanghelistului din partea stângă a barbarului tablou dovedea că această din urmă presupunere trebuia să fie cea justă. Faţa era cea a sfântului Sebastian, ou bărbia imoale, greoaie ; deasupra bărbiei, gura mică a unui peşte şi un nas cîrn ; dar fruntea lipsea aproape cu totul, ceea ce categoric nu putea fi atribuit racursiului feţei. Dublul gest al braţelor, mantaua roşie cutată dezordonat, conţineau spaimă. Şi se cunoştea cauza acestei spaime : forţele ancestrale dezlănţuite în fiinţe chinuite, care îi reproşau lui Dumnezeu îngăduinţa, — era oare posibilă altă interpretare, dacă nu a tabloului, cel puţin a pasajului din Biblie ? — şi care, numai prin prezenţa lor, făceau ca ilustrul personaj, cea ¡mai mare minte a începutului creştinismului, să degenereze, devenind un tînăr cerşetor, tîn- guitor, cu craniul îngust, cocoşat de groază, cu creierul în bărbie, cu cuvintele în mîinile flu- turînde ritmic, cu ochii în veşmântul de foc, care se tîra curios, cu şiretenia obiectelor neînsufleţite, pînă sub picioarele acelor neîmpăcaţi, în lumina aceea misterioasă, căzută peste ei şi prin ei, ca şi cum trupurile s-ar fi luminat singure, consumîndu-se şi prefăcîn- du-se în cenuşă albă în flăcările unui iad, flăcări alimentate nu de afară, ci dinăuntru ! Esquerrer fu cel care făcu această comparaţie : o reacţie aproape la fel cu cea produsă cîndva de tabloul *Sfîntul Iacov cel Mare*.

— Da, e consecinţa extremă a teoriei mele, — zise El Greco, nu fără mândrie, — mai departe nu pot să merg, deci trebuie să dau înapoi, ceea ce mă paralizează mai mult decît prăpăstiile deschise de această lucrare.

— Aţi mai putea înălţa acest iad pînă la cer !

— Eu nu ! Cine sînt eu ca să înnobilez iadul, ca să-l prefac pe Satana într-un înger al luminii, aşa cum se exprimă sfîntul Pavel ?...

Hai, trebuie să-ţi povestesc în sfîrşit ceva; dar nu aici : sus, în atelier. Pun să ne aducă vin şi uităm pentru cîteva clipe că am pictat iadul, care poate că era raiul...

După cum tinereţea tîrzie a lui Esquerrer se scursese printre franciscani, El Greco întreţinuse în acei ani relaţii cu iezuiţii ; sănătatea lui fusese şi ea şubredă, ca cea a călugărului ; nici unul din doi nu-şi cunoscuse mama. Mama lui El Greco murise la un an după naşterea lui, şi singurul lucru care îi rămăsese de la ea erau povestirile stîngace ou care unchiul său Manusso, — de fapt un văr de departe al tatălui său, — îi insuflase, fără să vrea, încă din copilărie, un ideal de

frumuseţe feminină desăvârşită, un ideal care mâi târziu avea să se transforme în contrariul lui. Manusso locuia în casa tatălui său; ambii erau filosofi, poeţi la vremea lor, —dar relaţiile dintre ei erau rele, şi nu fură rupte nu numai datorită flegmei fără pereche a lui Manusso, ci, cine ştie, poate şi ataşamentului lui de casă, de copil, şi de toate celelalte amintiri legate de o femeie pe care el o iubise mai mult decît însuşi soţul ei, după cum susţinea lumea. Bătrânul Theotokopoulos era un despot insuportabil, ale cărui accese de mânie le moşteniseră amibii feciori ; cel mai vîrstnic, Theodoros, omorîse în bătaie un slujitor şi, ca să scape de poliţia veneţiană, fugise la Con- stantinopol, unde îndeplinea la curtea sultanului o funcţie nelămurită; scrisorile sigilate trimise tatălui său, şi răspunsurile acestuia, dovedeau un contact permanent, care nu le scăpă veneţienilor, dar pe care ei, siguri de puterea lor, nu4 socotiră destul de important ca să intervină. Totuşi, Theotokopoulos reprezenta un pericol pentru regimul lor; greco- ortodox fervent, şi în plus şeful uneia dintre cele mai

influente familii cretane, lucra de mult, în taină, pentru independenţa Cretei, la nevoie sub stăpânire turcească, — turcii garantau mai multă libertate religioasă diecît veneţienii, în sine destul de toleranţi, dar care pretindeau cel puţin recunoaşterea papei, — la nevoie chiar în condiţiile unei fuziuni a Bisericii greoo-ortodoxe cu protestanţii. Din 1559 începuseră să apară din cînd în cînd în Germania trimişi ai patriarhilor răsăriteni, ca să studieze luteranismul şi avantajele politii» ale unei apropieri ; numărau pe degetele lor groase, pline cu inele, asemănările dogmatice dintre cele două Biserici, — liberul arbitru era marea piedică, — dar nu ajunseră niciodată la un rezultat, deoarece în absenţa lor se ridicau tot mereu împotriva planurilor lor vocile inspirate ale unor sfinţi naţionali. După **315** cîţiva ani fură nevoiţi să ţină seama de un im- .portant contracurent, care se simţea pînă la Constantinopol, şi sigur în Creta. Trimişi direct de către Roma, care se săturase de toleranţa veneţiană, iezuiţii imprimară luptei religioase tacite din Candia o anumită caracteristică. Făceau propagandă mai ales printre tineri; înfiinţau colegii, acostau tinerii pe stradă şi îi iniţiau în tainele autocontrolului spiritual, fără a pune deocamdată un accent deosebit pe sarcina lor propriu-zisă : convertirea întregii Biserici greceşti. Unul dintre primii, a căror încredere o cîştigară astfel, fu Dominikos, un tînăr de nici douăzeci de ani. Atît revolta împotriva tatălui său, care vroia să facă din el un magistrat, şi se punea de-a curmezişul dorinţei sale de a deveni pictor, cît şi sprijinul prea slab pe care îl putea aştepta din partea unchiului Manusso, un om de treabă, dar distrat, îl făcură să fie sensibil la acel exemplu de energie virilă.

Fără ştirea nimănui urmă un instructaj, care se bizuia cu toată grija pe darurile lui naturale : inteligenţa lui ascuţită, admiraţia lui pentru arta greacă, pentru bazilici şi icoane, evlavia lui orientată raţional. Cunoştinţele şi pătrunderea acestor oameni întrecură tot ceea ce i-ar fi putut favoriza dezvoltarea în Creta. Îi vorbiră despre Roma, despre Veneţia, îi descri- seră poziţia deosebită a artiştilor acolo, îi arătară copii după tablouri, cu scopul nemărtu-r risit de a-i corecta gustul grecesc, mai întîi în artă, apoi în religie. Toate acestea reuşiră peste aşteptări, în aşa măsură, încît tatăl lui, bănuind, din observaţii izolate, cum stau lucrurile, îi ceru în cele din urmă socoteală. Dominikos nu recunoscu, dar ceru pe loc libertate, ceru să poată pleca în Italia, ca pictor ! Urmară certuri violente; în mod demonstrativ, Dominikos sparse o icoană şi-şi căută refugiu la iezuiţi, care îl ascunseră pînă la ivirea unui prilej de a se îmbarca pentru Veneţia. Arând de entuziasm pentru ţările occidentale, îşi părăsi pămîntul natal, căptuşit 316 cu bani de către părinţii săi spirituali, care nu-i cerură nici să le înapoieze mai tîrziu banii, nici un contraserviciu, nici o făgăduială, nimic, — însoţit de Manusso, care rupsese cu furiosul Theotokopoulos şi care acum nu mai putea rămîne nici el în Candia.

La Veneţia locuiră cinci ani, până în IS'TO. Tinărul grec lucră la Tiţian, la Tintoretto, la Bassano, şi atrase atenţia prin independenţa sa şi prin felul exagerat îm care reacţiona la critică, aceasta fiind la el adesea un prilej de a se angaja pe o direcţie cu totul nouă în artă, datorită faptului că nu avea idei preconcepute şi că era relativ ruşinos. Trăiau printre alţi greci, sticlari sau miniaturişti, în cartierul *San Giorgio*

Maggiore. Despre tatăl său nu mai auzise nimic ; iezuiţii păreau şi ei să-l fi uitat. încetul cu încetul începu să miroasă cam care fuseseră mobilurile urmărite de ei, şi fu mirat că riu-şi dăduseră osteneala să culeagă roadele muncii lor, cerîndu-i cel puţin să treacă la catolicism. N-ar fi întîlnit prea mare rezistenţă ; deosebirile dintre cele două confesiuni îi păruseră întotdeauna a fi neesenţiale.

Cu toate că admira fastul artiştilor vene- ţieni, acei regişori dornici de viaţă, dintre care unii nu puteau picta decît în toiul unor petreceri zgomotoase, grecul simţi totuşi că-i e dor de un climat de viaţă mai sever. Invidia oarecum toată această pompă, îi invidia pe oamenii aceia care se mişcau cu mai puţină stîngăcie decît el, care căutau iubirea femeilor şi o găseau. El nu ştia că tinereţea lui, munţii răcoroşi ai Cretei, icoanele severe şi hieratice, ou poziţiile lor chinuite, pe care le renegase, îi jucau acum renghiuri. Fugise de Creta, dar insula venea pretutindeni înot după el, şi orice oraş care i-ăr fi făcut cu ochiul, -— acuiii Roma, mai tîrziu Toledo, —■ îi făcea cu ochiul ca o Cretă deghizată, un tainic conglomerat de stînci, unde te întîlneai cu mo- 317 nahi şi hesihiaşti misterioşi şi unde puteai

picta nestingherit. Dar în Italia, şi chiar în Spania, aşa cum avea să afle spre supărarea lui, pictai sub ochii unui mecena binevoitor, iar publicul îl imita şi pătrundea în ateliere, ca amuzament. Pictorii nu lucrau în singurătate, ca poeţii, ci lucrau ca nişte dirijori, cu o baghetă cu vopsea în mînă, cu ucenicii ca orchestră ! Faptul că Veneţia i se păru a fi prea uşuratică, după cum îi spusese lui Manusso, —

şi mai târziu spuse acelaşi lucru despre Roma, — nu contribui cu nimic la atenuarea aversiunii lui împotriva unei asemenea existenţe de dirijor.

La Roma, binecunoscutul miniaturist Giulio Clovio se îngriji ca să i se dea lui Domienico o cameră şi un mic atelier în palatul cardinalului Farnese. I se dădură comenzi, făcu şi cunoştinţă cu mulţi artişti (printre care Pompeo Leoni, care la scurt timp după aceea plecă în Spania) şi-şi găsi primul ucenic în persoana jerpelitului şi optimistului Franc esco Preiboste, care fugise din Neapole, pentru că luase parte la o răscoală împotriva spaniolilor. Dealtfel, Giulio Clovio fusese prilejul nemijlocit pentru schimbarea domiciliului. Clovio îi scrisese pictorului şi apoi ii trimisese şi bani, ceea ce se dovedi a fi de prisos, deoarece tatăl lui El Greco tocmai murise, lăsând o oarecare avere. Clovio îl primi ca pe un fiu. Un omuleţ scund, uscăţiv, cu buzele supte a prudenţă, în dosul unei ţăcălii pătrate, întinse braţele într-o manieră cam teatrală, pentru ca după aceea să-l întoarcă spre locul unde, în umbră, chiar în faţa unui altar domestic împodobit, — întregul interior dovedea un simţ religios penibil de sever, — fiica lui se apropia de vizitator. Prima impresie făcută de acest chip de fată, brunet, foarte alungit, cu ochii nefiresc de mari, fu hotăritoare pentru grec, şi nici mai tîrziu nu mai fu întrecută, ca forţă şi ca nuanţă personală ; un întreg peisaj, un întreg stil de viaţă, erau transpuse pe chipul ei. Era frumoasă, dar datorită regularităţii ei reci, nu

'putea da naştere la pasiuni. De aceea, nici sentimentul care îl cuprinse pe pictor nu fu pasiune. Alessandra Clovio era pentru el prototipul uneia din acele icoane greceşti, care zac îngropate sub Creta, cetatea renegată, prăbuşită şi mereu repusă în rândul cetăţilor ! În orice oraş în oare avea

să se ducă el, — şi era un orăşean : stîncile le vedea ca pe niişte case, sau cel puţin ca pe nişte celule, — avea să i se rostogolească de sulb ruine în faţa picioarelor o asemenea icoană. Nu era cîtuşi de puţin conştient de această legătuJ-ă de idei ; dragostea lui pentru Alessandra Clovio, care părea să fie reciprocă, sustrase din nou privirii sale Creta; realitatea izgoni prototipul, deşi ea însăşi creată după acest prototip, şi cu toate că, după moartea tatălui său, o vizită în Gandia, în vederea reglementării moştenirii, ar fi fost necesară, nici nu-i trecu măcar prin minte o asemenea idee.

iBătrînul Clovio condiţionase căsătoria de o amînare de şase luni. În aceste şase luni, Greco făcu însă cunoştinţă cu mândria sumbră a Ailessarudrei, cu vederile ei strimte şi cu intransigenţa ei, care luaseră înfăţişarea unui fanatism religios. Alessandra stărui ca El Greco să înceapă a lucra pentru *pronananda fide* * ; şi nu aici la Roma, nu. ci în Grecia, în Creta, unde datorită numelui lui de familie ar fi putut avea multă influentă ! Şansa unei alianţe a greco-ortodocsilor ou luteranii, sub auspiciile turcilor, sporea zi de zi : convertirea Greciei la adevărata credinţă era unicul lucru care ar fi putut-o împiedica, era unica soluţie politică posibilă, şi unica pe placul lui Dumnezeu. Dominlikos îi expuse Ales- sandrei insurmontabilele sale obstacole, — tre- cînd înţelepţeşte sub tăcere punctul care trebuia să-i facă sarcina mai ispititoare : fosta duşmănie faţă de tatăl său ! — şi amînă luarea unei hotărări, dar avînd în vedere încăpăţânarea lui, nu încăpea nidi o îndoială în ce 319 sens va fi luată acea hotărîre. Atunci Ales- sandra se închise în ea însăşi şi deveni mai

impenetrabilă ca oricînd. Relaţiile dintre ei, care rămăseseră caste, îl cufundaseră într-un fel de somnolenţă extatică, aşa încît nu se gîndi la vreo intenţie ascunsă din partea ei. Era fanatism, un capriciu de fată, visul patriotic al unei fiinţe care fusese mult timp singuratică! Intruoît îşi domina total tatăl, Dominikos nu-şi putu închipui că poate fi şi ea dominată de alţii, cu toate că era informat cu privire la relaţiile ei cu preoţi din diferite ordine. Datorită influenţei ei, Giulio Clovio părea rigidizat într-un fel de viaţă dublă. Miniaturile şi le făcea aşa cum îşi face un copil lecţiile, cu limba între buze, tînjind după recreaţia cea mare : abia aştepta să asculte liturghia, să se roage, să se spovedească, să stea de vorbă despre religie. Dar şi grecul începu curînd să bage de, seamă cîte ceva din această scindare a rîului în două albii în curs de secare. Lucra rău, mecanic. Sub imperiul unui nelămurit sentiment de frică faţă de pretenţiile ei, trecute cu toată grija sub tăcere, nu se mai simţea fericit decît atunci cînd se putea înviora privind-o. Stările de îndoială, de uşoară înstrăinare, le învingea cu ajutorul voinţei sale îndărătnice. Dar tot mai mult se închegă în el hotărîrea de a nu se duce sub nici un motiv cu ea în Creta, de a nu pleca din Roma.

În timpul marilor pregătiri pentru lupta împotriva turcilor, care avea să fie încununată de bătălia de la Lepanto*, se căsătoriră. La Roma domnea o zăpăceală care te făcea să te gîndeşti la cruciadele medievale. Căsătoria fu celebrată precipitat; aveau să locuiască în- tr-o casă mică, în apropiere de *Palazzo Far- nese,* numai ei doi cu un slujitor bătrîn, un fost portar al uneia dintre academiile de pictură. Sub un cer de seară ameninţător, se îndreptară toţi trei spre

casă, după festivitate, care se aflase mai mult sub semnul eroului popular don Juan de Austria* decât sub cel al zeului Himeneu*. II Greco i-o luă înainte Alessandrei spre dormitorul asemănător cu un mauzoleu de stejar ; pe o pardoseală pe jumătate putrezită se afla un pat de lux, cu polog, ale cărui aripi atârnau melancolic. Aici, Alessandra îi ceru să amâne consumarea căsătoriei, cel puţin cu o noapte. La întrebarea lui mirată, ea şovăi între două explicaţii : teama ei de factorul fizic, şi îndoiala cu privire la spiritul ei de sacrificiu, — dar, după oarecare stăruinţă, stăpînindunşi anevoie mînia, auzi din gura ei că făcuse legământul solemn, să nu i se dea lui pînă nu se declară dispus să slujească efectiv credinţa catolică, în felul în care i-l ceruse ea înainte de cununie. Un legământ faţă de cine ? Faţă de iezuiţi. La convorbirea care urmă şi care se sfârşi cu plecarea ei, fu martor bătrînul slujitor : cuvintele furioase ale lui II Greco se auziseră, prin rosturile înguste ale pardoselii, până în bucătărie.

De atunci nu se mai văzură. Nici corespondenţa nu duse la nici un rezultat şi în cele din urmă încetă. Giulio Clovio şi fiica lui părăsiră Roma, iar II Greco încercă s-o uite, prin munca lui şi printr-un anumit libertinaj, pe femeia cu care era căsătorit. Informaţiile cerute câtorva membri ai ordinului iezuit, — nu vechii lui binefăcători, care parcă intraseră în pământ şi despre oare ceilalţi nu ştiau, chipurile, nimic, probabil cu scopul de a-l face să vorbească şi a-i putea demonstra astfel cu mai multă uşurinţă că are anumite datorii de recunoştinţă ! — îi confirmară că un asemenea legământ este irevocabil. Dar nici propria sa hotărîre nu era mai puţin irevocabilă ; s-ar fi putut crede chiar că dragostea lui pentru ea dispăruse cu totul, atât de puţin ţinuse la el lupta interioară : din cei cinci ani pe oare îi petrecuse la Roma,

acesta fusese, desigur, intervalul cel mai scurt. Vedea prea clar ce ar fi pus în joc dacă ar fi cedat. Trăind cu o femeie care, după cum constatase încă din timpul logodnei, îi absorbea complet elanul creator, fiind călăuzită de oastea Domnului, cu o femeie care, pe lîngă sprijinul său politic, i-ar fi cerut fără îndoială şi un şir nesfârşit de tablouri de altar din cele mai conformiste, odată ajuns în Creta ar fi fost az- vîrlit încolo şi înapoi de lupta dintre icoana greco-orientală şi .piesa de altar renascentistă, dintre arta mozaicului şi tehnica savantă a veneţienilor, pe care o stăpînea într-o măsură uluitoare. **În** această formă se manifestase îngrijorarea lui cu privire la o revedere a pămîntului natal. Dealtfel, nici Roma nu-i mai plăcea, şi-şi îndreptă privirea din nou către apus; vroia să plece, cît mai departe de Creta! încă de cîtva timp Pomipeo Leoni îi tot făcea din Spania cele mai ispititoare propuneri. Mai cu osebire punea accentul pe libertatea de care se bucurau acolo artiştii, anume italienii, — regele Filiip nu se mai sătura adunând artişti italieni în jurul lui, — Şi pe înţelegerea entuziastă manifestată acolo pentru noua artă religioasă, cu adevărat trăită. în Italia, în schimb, la Roma, şi chiar la Veneţia, unde în 1573 pictorul Veronese fusese persecutat de Inchiziţie pentru concepţiile sale artistice prea libere, începuse să se observe din plin întorsătura luată de spiritul vremii. Alături de cel mai mare dezmăţ, cele mai severe prescripţii; con- ciliul din Trento, cea mai înaltă instanţă în critica de artă ; exercitarea ei, reglementată de noul papă ; academii de pictură înfiinţate de prelaţi zeloşi în spiritul Contrareformei ; luase naştere un climat, de care, în închipuirea lui, Spania, mai rezervată şi în acelaşi timp mai liberală, se deosebea prea mult, ca să nu se nască în suilletul lui dorinţa de a începe o viaţă nouă acolo, la

Toledo. O viaţă nouă cu Manuşso, cu Preboste,... şi cu o femeie, pe care sho găsească acolo ! Pentru asta era însă necesară o eliberare din căsătoria devenită absurdă, aşa încît, mai mult chiar decît teama că nu va cuceri în Spania laurii succesului, cauza care îl făcea să-şi tot amine mereu plecarea, de la o lună la alta, timp de trei ani de ¿ile, fuseseră eforturile lui disperate de a obţine divorţul.

Printre prietenii pe care şi-i făcuse la Roma era unul, — decât „prieten", i s-ar fi putut spune mai degrabă „protector", — care îi oferi numaidecît sprijinul său în această problemă. Era un tînăr prelat al Bisericii romane, din- tr-o familie distinsă, şi înconjurat încă din leagăn de umbrele purpurii ale mantiei de cardinal. Purta titlul pompos de majordom, dar, lăsînd deoparte prebendele, nu prea se sinchisea de funcţiile sale. Statura lui înaltă, firavă, cu masca lui etruscă, imobilă şi zâmbitoare, era văzută des la *Palazzo Farnese*, unde şi II Greco făcuse cunoştinţă cu el. Acolo îl iniţiase personal pe pictor în vălmăşagul de titluri şi ceremonii şi relaţii mondene. În schimb, nu ceru nimic altceva decît din cînd în cînd portretul unei meltrese. Nu e de mirare că păru omul indicat, care să ducă la bun sfârşit delicata problemă. Ostenealăpentru a se vârî în sufletul acestui *monsignore** Benedetto Beiocadelli şi a-i cîştiga încrederea, II Greco nu prea avu nevoie să-şi dea ; toate intervenţiile, tânărul le făcu din proprie iniţiativă, dovedind cel mai rafinat tact cu putinţă. După cîtăva vreme îi lega o strînsă prietenie; filosofau împreună, cînd nu discutau mersul procesului de divorţ, — între patru ochi, Beccadeli era o minte foarte luminată, nu obosea să-i ia peste picior pe călugări, zâimbea cu toaită gura cînd venea voriba de

aşa-numitul „basm despre Cristos" *, — cîntăreau avantajele Romei în comparaţie cu cele ale Spaniei, priveau tablourile lui II Greco, cu care prilej Beccadelli vădea la fel de multă aplecare spre tradiţie ca şi spre cele mai îndrăzneţe inovaţii stilistice, şi nu e o exagerare 323 afirmaţia că societatea tînărului şi spiritualu-

lui II Greco îl făcea adeseori să uite care era de fapt menirea sa în viaţă. Urmară luni, în care grecul nici nu mai stărui în vederea unei rezolvări mai rapide. După tot felul de ocoluri, procesul ajunsese la *Poenitentiaria Apostolica*, instanţă care, — deşi, strict vorbind, nu era competentă în materie, — prezenta o constelaţie de personalităţi mult mai favorabilă decît sfînta *Rota Romana,* tribunalul papal suprem. În sprijinul desfacerii căsătoriei pledau multe argumente, dar şi împotrivă multe. Lucrul cel mai important era să-ţi alegi oamenii ! Aşa, de pildă, judecătorii iubitori de pictură trebuiau eliminaţi, dacă se putea, deoarece toată lumea ştia că unei rezolvări favorabile i-ar fi urmat plecarea lui II Greco în Spania. Trebuiau ocolite, prin curbe cît mai largi, locurile unde mirosea a iezuiţi. Cei mai promiţători erau oamenii obiectivi, hispanofili, nu prea fanatici în catolicism, neinformaţi cu privire la realităţile din Grecia; fură alese zile în care ceilalţi erau bolnavi sau împiedicaţi de a participa; fură trimise cereri unor persoane intermediare, favoriţi, duhovnici, membri de familie ; în cele din urmă, după ce mărturiile care calificau solemnitatea cununiei (celebrată în mare grabă din pricina pregătirilor de război), drept incompletă, fuseseră respinse, rămase clar un singur punct din tot acest cazan infernal: mărturia bătrînului slujitor, care trăsese cu urechea la convorbirea dintre II Greco şi Ales- sandra Clovio. Din acea convorbire reieşise cum nu se poate mai

limpede că de fapt căsătoria nu fusese consumată, ceea ce, omeneşte, era un argument puternic în favoarea divorţului, pentru care mai trebuia căutat un temei şi în dreptul canonic. În principal se punea chestiunea dacă Alessandra Clovio îşi concepuse ciudatul plan încă înainte de celebrarea căsătoriei, aşa încît să se poată vorbi de absenţa unei intenţii de a se căsători ! Ce-i drept, slujitorul murise de cîţiva ani, dar II

Greco era în posesia unei declaraţii scrise de el, pe care acum trebuia s-o prezinte cu semnătura autentică, adică în original; pronunţa^ rea ar fi fost apoi o chestiune de cîteva zile. Beccadelli se declară gata să-i înmîneze personal cardinalului, marele *poenitentiarius,* documentul ; când II Greco îi dădu plicul sigilat, îşi luară rămas bun ; tînărul prelat plecă a doua zi la Parma. II Greco îşi şi făcuse toate pregătirile pentru călătorie. Aşteptă două zile şi nu auzi nimic. Aşteptă cinci zile. Desperat, se duse la palatul cardinalului, unde îl convinse pe un preot cunoscut de el să se ducă să se intereseze care e situaţia. După o jumătate de oră preotul se întoarse cu un plic, care purta numele lui ; îl deschise ; nu conţinea nimic altceva decît nişte scrum de hîrtie şi resturile unei peceţi topite şi arse.

Tăcură îndelung după acest deznodămint, care nu era un deznodămînt. **În** cîteva cuvinte Esquerrer mai fu informat cu privire la explicaţia bănuită : pactul lui Beccadelli cu iezuiţii, care voiseră să-şi pedepsească astfel fostul învăţăcel; dar mai erau şi alte explicaţii, pe care pictorul nu le pomeni : răutatea absurdă, gelozia, ca prieten sau ca celibatar, nevoia de a se justifica faţă de tendinţele contrareformatorice, tot mai stricte, dorinţa

de a arăta că nu e liber cugetător, aşa cum era considerat, şi cîte şi mai cîte altele, şi poate toate deodată. Despre Beccadelli nu mai auzise niciodaită nimic şi dealtfel socotise că e sub demnitatea sa să-i ceară socoteală. În aceeaşi zi se îmbarcase, cu Manusso şi cu Preboste, pentru Spania.

— Iar libertatea pe care o căutam n-am găsit-o nici aici, — zise el, pe un ton melancolic, — cred că ţi-ai dat seama de asta. Ce am învăţat aici : că faima şi onoarea lumească sînt piedici diavoleşti, simple rezistenţe de în- **325** vins, dar nu un îndemn, şi cu atît mai puţin

o răsplată, lucrul acesta mi-a fost dat să-l învăţ pretutindeni,... chiar în Creta, unde mis-a otrăvit viaţa...

— Mi-aţi spus că vă e dor de insula dumneavoastră.

— Ca insular ce sînt... Poate că nu-mi pot ierta că voinţa mea cea mai profundă n-a fost să plec de acolo ! A fost supărarea împotriva tatălui meu... Nu ţi-am spus încă ce mi-a mărturisit Manusso : că talta a făcut-o pe maică-mea nefericită. Lucrul acesta l-am ştiut încă de la cincisprezece ani. Dar a mai fost influenţa iezuiţilor, apoi dobitocul acela de Clovio şi fiiică-sa, şi mai tîrziu monseniorul Beiccadelli, acel trădător de neînţeles : dacă toţi aceştia n-ar fi existat, atunci în orice clipă a vieţii mele aş fi putut deveni conştient că vreau să mă întorc în Creta... Nu ca să rămîn acolo, te rog să nu nrâ înţelegi greşit, ci ca să-mi verific maturitatea şi apoi, ca om liber, să mă duc unde vreau.

— Cu totul liber nu e nimeni...

— În viaţa mea au fost oameni răi, care au vrut să-mi restrângă libertatea, toţi în acelaşi sens ! Pot să-mi închipui că la mulţi oameni o

lipsă de libertate o anulează de obicei pe cealaltă, ceea ce dă o aparenţă de libertate. Din prima zi, aici în Spania, am fost peste măsură de sensibil în această privinţă. Nimeni n-avea voie să mă urmărească ; cea mai ne-însemnată constrângere mă scotea din sărite. Nu uita cît de multe aveam de recuperat... Unii oameni de aici mă cred nebun... Ca să fiu cinstit, trebuie să recunosc că am oferit oarecum şi unele prilejuri în acest sens. Mi-am ales o nevastă, pentru că o nevastă spaniolă trebuia să am, aşa îmi propusesem !... o ne-vastă cu un întreg tacîm de membri de familie masculini, pe oare, în prostia lor nevinovată, i-am dominat juQÎndu-mă. Fără cununie, aşa că nu voi mai avea niciodată treabă cu nici un cardinal mar*e-poenitentiarius* ; fără rivali, fără gelozie... Liber! Dar sufletul mi-a rămas pe dinafară, ce-i drept...

— Şi femeia ?

Bl Greco simţi cită nedreptate îi făcea Ge- ronimei cu aceste cuvinte, care nu conţineau decât o jumătate de adevăr, pentru că la

început o iuibise cu adevărat, deşi în alt fel decît pe Alessandra Clovio. Dar trebuia să-şi ia şi ea odată lacul în schema spinoasă a vieţii lui : răzlbunarea subtilă pe care şi-o mai îngăduia încă, împotriva vieţii şi împotriva propriei sale persoane. Dealtfel, definiţia

lui se potrivea uimitor de bine cu relaţiile lor actuale. Nu-i răspunse lui Esquerrer

.XI. ALEJANDRO S£NSINO

Cînd în 1577 i se comandară lui El Greco tablourile de altar pentru mănăstirea *Santo Domingo el Antiguo,* Sensino, care văzu că astfel marea sa şansă de a-şi putea plăti în sfîrşit datoriile îşi ia zborul, făcu o ultimă încercare : îi scrise priorului o jalbă cum nu se poate mai smerită, în care punea accentul mai puţin pe capacitatea sa, cît pe faptul că lucrase ca artist tînăr patru ani de zile în Italia. Diferenţa de zece sau doisprezece ani a lui El Greco era neglijabilă, aşa susţinu el în scrisoare ; în patru ani se învaţă meseria ! Adevărul este că Sensino văzuse în călătoriile lui atîtea tablouri, şi cu ochi atît de critici, — sau mai bine zis : cu

o excelentă memorie şi cu o admirabilă capacitate combinatorie pentru a-i putea critica pe alţii, — încît, odată înapoiat în Spania, aproape că nu mai apucase să picteze. Prea devenise ispititor lucru pentru el să-şi umple viaţa cu observaţii asupra lucrărilor confraţilor mai puţin umblaţi, şi nu numai din lene, dar şi fiindcă acesta era singurul mod de a-şi specula experienţa dobîn- dită în Italia. În cerc intim deveni aşadar un criticastru temut, cu nasul foarte fin la influenţe şi împrumuturi subtile, cu o izbitoare în- demînare de a-l elimina definitiv de pe cîmpul de luptă pe cel criticat, printr-o sin- jură observaţie, printr-un citat spiritual, sau prin îngînarea personalităţilor pe care le întâlnise la Veneţia sau la Parma. Răutatea intra în joc aici mai puţin decît s-ar fi crezut, şi acelaşi lucru se putea spune şi în legătură cu răzbunarea sa împotriva grecului, al cărei mo- ment începuse să se apropie tot mai mult. Mânat de vanitate, de dorinţa de a se amesteca în toate şi de plăcerea de a sîteîi copilăreşte, era şi prea vesel pentru a putea urî cu adevărat; ura lui era un sentiment întru totul prietenesc : Sensino îşi răcorea ranchiuna nu- mai pentru că dispunea întâmplător de mij- loacele respective. Cînd şi-l închipuia pe grec zbătîndu-se în dificultăţile la a căror pregătire dăduse chiar el, ou atîta şiretenie, o mînă de ajutor, se vedea pe el însuşi nu ca pe un demon oare rîde batjocoritor, ci ca pe un fel de modest prieten neluat în seamă, plin de sfaturi bune referitoare la modul de a se salva din plasa acelor dificultăţi! în această privinţă semăna cu un am care dă foc de plăcere, cu o găleată cu apă alături. Ca şi felul lui de a face artă, răzbunarea lui era lipsită de elementul creator, conştient de scopul urmărit ; era o gîdiliturd la locul sensibil, nu pentru a-şi vedea victima că se zvârcoleşte, ci pentru că el, Sensino, era

unicul om care cunoştea locul sensibil, şi foarte probabil că ar fi refuzat să-i facă pe plac lui don Pedro Moya de Contreras, dacă acesta nu şi-ar fi asigurat în repetate rânduri ciracul că aici nu era vorba decît de o ***territio*** *, de o exhibare a instrumentelor de tortură ***în conspectu tormentorum,*** * pentru scopuri de care nu putea decît să facă haz.

> lntr-o după-amiază rece de la sfîrşitul lui noiembrie stătea la locul lui obişnuit din *Posada de la Sangre,* chiar lîngă unul din stîlpii grei care susţineau tavanul scund şi afumat; avea în faţa lui un pahar cu vin cald cu cui- şoare, un maldăr de hîrtii şi o carte legată în 329 piele. Cunoştinţelor care îl salutară le răspunse

dînd din cap cu fruntea încreţită. Din cînd în cînd răsfoia distrat hîrtiile, îşi căuta în barbişon o şuviţă deosebit de mătăsoasă, ca să aibă ce răsuci, ciocănea sau se juca sau pocnea cu degetele celeilalte mîini şi încerca să-şi dea aere cât putea de mult. Totuşi nu avea deloc înfăţişarea unui conjurat atunci cînd se sculă brusc şi, ocolind printre mesuţe, se duse în întâmpinarea unui om rămas încă nehotă- rît în uşă, cu un *sombrero* tras pînă .peste ochi şi cu o manta de blană care îi era prea mică şi care, deşi veche şi jerpelită, părea prea luxoasă pentru cizmele grosolane, de piele netăbăcită, vizibile sub ea. Se salutară fără să-şi dea mîna. După cîteva clipe stăteau la masă, faţă în faţă ; străinul rămăsese cu pălăria în cap, iar Sénsino se rezema de spătarul scaunului ridicat în două picioare, pe care îl ţinea în echilibru lipindu-şi genunchii de marginea mesei. Cu toate că părea să aştepte o comunicare sau un raport, tot el vorbi primul, pălăvrăgind vesel, dar în frînturi scurte de frază, ca şi

cum celălalt n-ar fi fost vrednic de o sintaxă ca lumea.

— Prietenul nostru Diego, *alcaide * în spe *.* înfăşurat în blana omului pe care poate, poate, că are să-l păzească. La a cărui torturare poate că are să ajute, în pantaloni de baie ! De trei ori cît ţine un *miserere*, sub garrucha* !* Spune adevărul !... Dar să nu te laşi niciodată mituit, Diego.

— *Alcaide* al închisorii secrete, *señor ?*

— Aş ! Ce-ţi închipui ? Acela trebuie să ştie să citească şi să scrie. Nu, al închisorii corecţionale.

— Atunci n-am treabă cu tortura...

— Pe sfînta împărtăşanie, le ia totul în serios, acest domn însetat de sînge, care nu trăieşte decît pentru răzbunare, ca un soţ înşelat...

— Cine m-a făcut catîr, *señor,* — zise răguşit slujitorul, după o clipă de aşteptare, — are să simtă asta şi după ani de zile.

— Catîr ? După ani de zile ? — Sénsino pufni în rîs. — Asta e lucrul cel mai grozav pe care l-am auzit vreodată ! După ani de zile ! Inchipuieşte-ţi că mă culc seara de ani de zile, mormăind : catîr ! Mă scol de dimineaţă şi iar : m-a făcut catîr. Ce viaţă ! Şi în tot acest răstimp : smerit şi la datorie, nu-i aşa ?

— Da, dar nu trebuie să bateţi toba, — zise Diego, acru, privind în jur, ca şi cum s-ar fi temut de martori, căci vocea lui Sénsino devenise cam sonoră.

Lecţia fu de folos : Sénsino începu din nou să-şi frunzărească hîrtiile, aruncînd din cînd în cînd cîte o privire plină de maliţios sadism înspre slujitor, care stătea ghemuit pe scaun, cu ochii plini de invidie îndreptaţi spre toate acele

litere scrise. După ce pictorul găsi ceea ce căutase, îşi puse mîna dreaptă pe masă, cu palma pe muche, cu degetul gros în sus, apoi făcu de trei ori la rînd o mişcare verticală în sus şi în jos, care semăna atît cu tranşarea unei mîncări, cît şi cu un semn că doreşte linişte.

— Acum afacerile. *Eu* am să fiu înnobilat şi atunci poţi să-mi spui don Alejandro. *Dumneata* devii *alcaide* sau, cît despre mine, capelan, la Sfîntul Oficiu. Dar pentru asta trebuie să facem şi treabă, prietene ! Emoţii nu mai ai acum, uiţi de catîr, ai devenit o unealtă, *perinde ac cadaver* * ! Mai întîi vreau să ştiu ceva despre încălcarea aceea a postului din mai, pe ziua de... Stai să mă uit, da, uite aici scrie, pe ziua de luni 10 mai, dimineaţa, la micul dejun. Ai susţinut cîndva că a mîncat atunci vînat.

— Sigur, *señor*, chiar eu l-am servit.

— Cam ciudat că i l-ai dat, chiar dacă l-a cerut. Ai uitat şi dumneata ?

— A, nu, dar l-am lăsat în ale lui. îi vorbeam cît mai puţin...

— Aha, din pricina catîrului, fireşte ! Va să zică a mîncat singur. Sau era şi Preboste la

— Nu, *señor*, din păcate nu... El singur.

— Dar ai văzut că l-a vîrît în gură ?

— Desigur...

— Vorbeşti şovăind şi-ţi roteşti privirea pe sub pălăria aiá caraghios de mare. Dar cînd l-a vîrît în gură, putea foarte bine să-l scuipe, cu toată scîrba. Aşa fac uneori bunii creştini.

— Nici pomeneală de aşa ceva, *señor !*

— Bine. Punctul doi. Mi-ai spus că Esquerrer se duce zilele astea cu cei doi băieţi la *San Juan de los Reyes* ca să se joace de-a războiul cu maurii. Atunci maurul ăla al dumitale nu trebuie să aştepte în apropiere de *Casa del Greco* pentru ca

să-i vorbească lui Pablo de Fez, ci pe lîngă mănăstire, altminteri îşi mai bagă grecul nasul. Eu îi pun *pe familiares* într-o portiţă de peste drum. Ai înţeles ? Va să zică eşti atent, aştepţi momentul şi apoi te duci înspre maur, cît te ţin picioarele de repede.

— Pablo de Fez e tăiat împrejur, *señor.*

— Nu mai e nevoie ! Numai să nu încurci lucrurile, Diego. În procesul ăsta n-are decît să fie fiecare tăiat împrejur cît poftește, chiar şi grecul, asta ar putea chiar să grăbească deznodămîntul, pentru că la o femeie spaniolă cumsecade, cei netăiaţi împrejur au, firește, întîietate. Punctul trei, acum bagă de seamă ! Uite o carte, pe care, pentru început, trebuie s-o ascunzi cît mai bine sub blana aceea pleşuvă a lui messer Dominico al dumitale. De îndată ce ajungi acasă, aştepţi un prilej favorabil şi o pui după cărţile din bibliotecă, în spatele unui şir, din care el nu scoate niciodată nimic. *Approbatur**-ul a şi fost smuls de slujitorul acela al lui Covarrubias, pe care l-am cumpărat. Dacă-ţi frige degetele, pentru că e de Luther, fă repede o rugăciune.

Diego, fără să vorbească, luă în primire cartea care îi fusese împinsă pe masă, acoperită pe cît posibil de hîrtiile pe care Sénsino le trase înapoi în ultimul moment. îşi goli paharul, şi se rezemă din nou de spătar.

— Planul cu Biblia grecească a căzut.

— Păi nu citeşte niciodată din ea, — zise Diego.

— Dar ar putea începe să citească, de frică, dacă ar începe să miroasă ceva ! Afară de aste, ar trebui să lucrăm cu bileţele, dar nu ştii să scrii, şi chiar dacă ai şti, ar trebui să-i imiţi scrisul, ca să nu mai

vorbim de faptul că exclamațiile împotriva faptelor bune le-ai pune poate ca *marginalia* în cartea lui Rut, în loc să le pui în Epistola sfîntului apostol Iacov.
își drese glasul, apoi, semănînd cu un heruvim blond, căruia aureola, cam destrămată, i-ar fi alunecat în partea de jos a feței, zise, pe gînduri, cu un zîmbet tăcut și fericit:
— Cu bilețele nu mai merge ; Sfîntul Oficiu găsește că nu e elegant. Dar micile mele opere de artă, alea cinci,... mai vorbește despre ele ?
— Niciodată, *señor.*
— Și sînt totuși scrieri prețioase. înțepătoare și tăioase... într-adevăr, n-a mai vorbit niciodată despre ele, Diego ?
Dar Diego nu răspunse. Fața lui rămase nemișcată. Sub borul pălăriei cloceau niște ochi de capră, galbeni închis, depărtați unul de altul, foarte căscați, niște ochi care nu înțelegeau decît anevoie și încet, dar care cu o clipă înainte descoperiseră cum trebuie să te porți cu un oin nesăbuit.

De la *Posada de la Sangre,* Sénsino se duse la *Casa del Greco.* Se înțelesese cu pictorul Luis de Velasco să-l viziteze pe grec cam pe la ora asta, cu scopul de a-i cere un sfat referitor la lupta împotriva impozitelor, luptă la care el nu mai lua parte, de cînd se retrăsese și Ayala. își propuseseră să-l dăscălească serios pentru indiferența lui. Velasco era acolo ; Sénsino îl găsi împreună cu Preboste în atelierul ucenicilor, de la parter, o încăpere scundă plină cu pînze : sfinte Verónica, sfinți Francisc și Sfinte Familii. Preboste își petrecuse 333 toată luna noiembrie la Sevilla, unde tocmai

se făcuse un *auto de fe**. Se întoarse deci pe jumătate bolnav, dar cu o groază de comenzi; printre ele, cea mai lucrativă era un tablou mare, înfăţişînd Sfînta Familie cu Sfînta Ana şi cu sfîntul Ioan Botezătorul, tablou pe care o mănăstire bogată din Sevilla îl dorea pictat de mîna maestrului. Intrucît comanda asta reprezenta totodată un prilej de a se achita de o promisiune făcută Ger6nimei, El Greco acceptase, cu toate că se temea nu numai de colaborarea celor din casă, dar şi de efort. De la sfîrşitul lui septembrie nu mai lucrase nimic, nici la *Orgaz,* nici la seria din beci. În ultimele săptămîni evitase chiar şi societatea lui Francisco Esquerrer. Cauza să fi fost oare apropierea despărţirii, sau dezamăgirea aceea surdă, obosită, sentimentul acela că între ei doi, între călugăr şi el, fusese spus totul, sau poate şi regretul că-i încredinţase celuilalt atît de multe lucruri despre el însuşi, şi cu ce rezultat ? Plecarea lui Esquerrer, înapoi la mănăstirea lui,... ce sfîrşit stupid ! Probabil că nu aveau să se mai revadă niciodată...

În timp ce Velasco şi Sensino, cuprinşi de un neastîmpăr oarecum voit, umblau de colo pînă colo prin atelier, iar Preboste, care părea suferind, stătea după un şevalet şi curăţa nişte pensule, strîngînd din cînd în cînd pumnul împotriva scandalagiilor, Diego de Astor se duse sus, ca să-l aducă pe grec. Il găsi în bibliotecă, unde stătea şi privea în gol, ţinînd pe genunchi o scriere a lui Aristotel, din care cu siguranţă că nu citise nimic. După seara de mai petrecută în grădină, El Greco izbutise să evite cu totul societatea aoelui pisălog mic de stat ; în timpul verii, Sensino venise deseori fără nici un scop, iar El Greco pusese să fie primit în atelierul ucenicilor, unde pe aceştia îi

amuzaseră observaţiile lui înţepătoare, — dar acum, nevrînd să-l refuze pe blajinul Velasco, se re- semnă oftînd şi îl urmă pe Diego de Astor, care se retrase în camera de lîngă atelier. Salutul lui El Greco fu destul de rece ; de cîteva ori **334**

schimbă priviri pline de înţeles cu Preboste, care se afla după şevalet; nu avea nici un chef să-şi schimbe atitudinea, după cum vorbea cu Velasco sau cu Sénsino. Izbuti să scurteze conversaţia despre problema impozitelor, amintin- du-şi deodată ceea ce îi spusese Ayala încă în urmă cu luni de zile : că rezolvarea ei avea să fie amînată cu cel puţin o jumătate de an.

— Dar se poate oare avea încredere în spusele lui don Martin ? — întrebă Luis de Velasco, precaut.

— Şi mai ales în cronologia lui ? Un om care socoteşte că 1520 este anul 1... !

Dar Sénsino nu avu succes cu gluma lui; gazda îl măsură atât de mirat din cap pînă la tălpi, încît, atunci cînd Preboste îşi făcu în sfîrşit apariţia de după şevalet, pictoraşul începu numaidecît să se informeze despre păţaniile acestuia la Sevilla. El Greco nu suferea să audă vorbindu-se pe ton batjocoritor pe so- coteala unui om, despre a cărui valoare reală, cu toate extravaganţele lui, acest critic nechemat n-avea nici cea mai vagă idee. După înapoierea lui Ayala din Portugalia nu prea se mai văzuseră. Gentilomul fusese în aceeaşi măsură de abătut şi de distrat, pe cît fusese El Greco de absorbit de munca sa ; îi făcea curte Gerónimei cu aceeaşi lealitate şi cu aceeaşi resemnare elegiacă în priviri şi în gesturi ; despre călătoria lui nu sufla un cuvînt şi

nici *Orgaz* nu-l mai interesa, cu toate că incidentul cu don Pedro părea cu totul uitat.

— Hai, întreabă, spune tot ce ai pe suflet! — exclamă Preboste deodată, atît de violent, încît El Greco ridică mina, fără să vrea, — sîntem aici între bărbaţi, putem suporta şi poveşti despre rug, nu-i aşa ?

Apăsa cu limba buza de jos : semn sigur, la el, de revoltă, o revoltă de un anumit tip, trezită de amintirea impresiilor din tinereţe, din Neapolul acela mai mult decît diabolic. Poate 335 că Preboste părea atît

de desăvîrşit şi de vir

-tuos numai pentru că-şi mai folosea şi acum toate forţele sufleteşti pentru a uita sau a înăbuşi o serie de fărădelegi, pe lîngă care un *auto de fe* nu era decît o joacă de copii.

— Dacă nu-ţi face plăcere, să vorbim despre altceva, — zise Luis de Velasco binevoitor.

— A, nu, îmi place la nebunie. Nici messer Dominico nu ştie încă nimic. După termenul de graţie, * nu mai era la Sevilla nimeni care nu fusese trădat sau care nu trădase ; în cele din urmă fură denunţaţi cîini şi pisici, maimuţe, papagali.

— Mai bine te întorceai numaidecît, Francesco, — zise El Greco, observînd cu îngrijorare culoarea de plumb a pleoapelor lui Pre- boste şi petele roşii din obraji.

Dar napolitanul continuă cu fermitate, că- utînd să se stăpînească şi să imite o manieră sarcastică de a povesti^ pentru care nu avea nici pic de talent şi pe care o şi părăsi repede, ca să treacă la o relatare mai obiectivă. Vorbi despre bunacuviinţă călcată în picioare în timpul *auto de fe*-ului, cînd cavalerii ordinului Santiago se luaseră la bătaie cu *regidores* pentru ordinea în care urmau să se aşeze în cortegiu, despre cei doi evrei arşi pe rug, despre martorii torturaţi, din care unul murise de inimă în timpul torturii cu apa. Sensino, care umbla repede şi graţios prin atelier încoace şi încolo, îşi supse gura, ca şi cum ar fi simţit un gust amar, în timp ce blajinul Luis de Velasco, cu ridurile celei mai grele responsabilităţi pe fruntea lui bombată şi banală, pîndea punctul în care, de acord cu protestul lui Pre- boste, fie şi cu anumite rezerve, să declare că nu mai poate

aproba orice abuz, ca supus loial al regelui Filip.
—Torturarea martorilor ar trebui în orice caz să fie interzisă, — zise el.
— Şi rugul nu ? Şi tortura ? Şi toată Inchiziţia ? Mi s-a spus că unul din cei doi evrei a fost condamnat numai şi numai pe baza unei copii a celor zece porunci, pe care mai mult
ca sigur că i-o ascunseseră agenţii în veşminte.
— Greu de dovedit, — interveni Sensino, care, după mustrarea mută a lui El Greco, nu spusese încă mai nimic, — dar dacă e adevărat e o metodă diabolică.
Se balansă triumfător în vîrfurile picioarelor şi lunecă, asemenea unei pisici care toarce, pe lîngă şevaletul de după care venise Preboste.
— Poate că evreul nu putea fi prins altfel decît cu un asemenea bileţel, — zise Velasco, revenind la punctul critic, — iar cît despre Inchiziţie : persecuţia vrăjitoarelor, ca în Germania luterană, nu se practică aici în Spania, datorită tocmai Sfîntului Oficiu. Nici un inchizitor n-are să urmărească o vrăjitoare, cu toate că vrăjitoare există, fără îndoială.
Deşi conversaţia nu trecuse în nici o privinţă dincolo de limitele a ceea ce se putea discuta de obicei în cerc închis despre Inchiziţie, El Greco simţi nevoia imperioasă să-i pună capăt. Făcînd abstracţie de prezenţa lui Sensino, şi de nelămuritele lui relaţii cu tribunalul spiritual, — relaţii care dealtfel nu meritau să fie luate în serios, — o anumită legătură de idei, pornită de la „bileţelul" lui Velasco (pictorul -rostise cuvîntul, ca şi cum ar fi fost vorba cîe un fleac lipsit de însemnătate), îl făcu în clipa aceea să vadă

Inchiziţia într-o lumină cu totul nouă, ba chiar ameninţătoare. Miguel Carcandil îi povestise că şi el fusese prins că posedă o copie a celor zece porunci, un petic de hîrtie mototolită, care îi fusese pesemne introdus clandestin în sertarul mesei de scris ; în procesul lui, tot aşa, acuzaţia se baza aproape exclusiv pe această descoperire. Rezulta o monotonie, care nu pleda în favoarea spiritului inventiv al Sfîntului Oficiu şi care deci, într-un anumit sens, era liniştitoare. Dar în al doilea rînd, cuvîntul „bileţel" trezea amintirea propriilor sale „bileţele", pe care acum le puse pentru prima oară în legătură cu Inchiziţia, cu toate că în- 337 ţelese cel puţin de ce, în caz de suspiciune, se
făcea apel la asemenea mijloace copilăreşti. Şi în legătură cu ce l-ar putea suspecta pe el ? Cazul cu *Espolio* era prea vechi, cu toate că se mai întîmpla din cînd în cînd ca Inchiziţia să-şi amintească şi după ani de zile de denunţuri înăbuşite în faşă. Dar în cazul acesta nu aştepta luni de zile, ca să trimită bileţele ridicole !... Oricum, ameninţarea vagă, pe care artistul o distilase atît de brusc din conversaţie, nu-l impresiona măcar în mod neplăcut; mai curînd îl îndemna să se creadă urmărit, să se vadă în închipuire victimă, ceea ce îi spulberă indolenţa, şi îi dărui o amară satisfacţie ; ar fi vrut să fie singur, ca s-o guste, nu pentru că nu mai îndrăznea să asculte nimic despre Inchiziţie...

Între timp, Preboste trecuse de la autodafeul din Sevilla la Neapole, şi de la torturarea martorilor la torturările la^ care asistase personal între timp. Se aşezase pe un scrin de stejar şi povestea, cu ochi rugători, holbaţi şi speriaţi ca ai unui bolnav

care, după purgaţie, mai cere o clipă de răgaz colectivului de doctori savanţi din jurul lui. Se pomeni depănînd o spovedanie îngrozitoare; El Greco află lucruri pe care omul lui .de casă i le trecuse întotdeauna sub tăcere ; Velasco făcu o mutră ca în biserică, atunci cînd în timpul slujbei se întimplă vreo boroboaţă ; iar mărunţelul şi elegantul Sensino se tot învîrtea de colo pînă colo, cu nervii încordaţi, şi-şi scotea capul de după şirurile de tablouri, ca şi cum acolo ar fi putut găsi o cărăruie foarte îngustă prin care să poată scăpa. Iar Preboste povestea. Povesti despre răscoala de la Neapole, la care luase parte, răscoala poporului exasperat împotriva nobililor spanioli care îl asupriseră atîta timp. Despre mica obşte sociniană, care fusese torturată pînă la ultimul om, nu de către Inchiziţie, ci, în mod samavolnic, de către guvernanţi; cum pătrunsese poporul în închisori şi găsise cadavrele în camerele de tortură, iar în celule femeile ere- 338

ticilor, care fuseseră violate de către temniceri şi după aceea ucise. Preboste, care, ca băiat de optsprezece ani, curios şi entuziast, îi urmase pe ceilalţi pînă în celule, arătă cu o mişcare ca de frămîntare pe burtă, ce senzaţie blestemată în măruntaie îi produceau de atunci încoace povestirile despre violuri; descrise această senzaţie pînă în cele mai mici amănunte şi fu lăsat s-o descrie, cu toate că Sénsino devenise palid ca un mort, iar barbişonul îi tremura sub nasul ascuţit şi vînăt. Preboste zise că după ce văzuse atunci ceea ce văzuse, nu mai voise să se însoare, nu mai putea să vadă o femeie, era prea groaznic, şi se rugă să fie crezut, pe cu- vîntul lui de

onoare ! Ridică mîinile, implorînd să fie crezut!

— Gata, Francesco, — îl avertiză El Greco, sculîndu-se în picioare.

— La Neapole s-au petrecut uneori lucruri triste, — admise Velasco. rotindu-şi privirea. — Unde-o fi Sénsino ?

Întrucîtva speriat de impresia făcută de povestea lui de groază, Preboste mai spuse, şovăind, că din simpatie pentru bieţii sociniani rămăsese de atunci cu o aversiune împotriva dogmei Trinităţii, pe nedrept, dar în mod irezistibil. Suna ca un acord final împăciuitor, căci, chiar respinsă sau pusă la îndoială, o asemenea dogmă abstractă nu părea să aibă prea mare legătură cu sîngele, cu durerea, cu infamia... Luis de Velasco zise, jenat, că totul e lesne de înţeles, apoi se duse după El Greco, care plecase în căutarea lui Sénsino în părţile cele mai greu accesibile ale atelierului. în fund de tot îl găsiră : se aşezase pe o stivă de şa- siuri care aveau pînza întinsă pe ele ; pînza nu se încovoiase prea mult, atîta era de mic şi de uşor. Era verde la faţă. îşi descheiase gulerul de dantelă. Dar nu-şi pierduse cunoştinţa şi cu siguranţă că nu-i scăpase nici un cuvînt. Acum zîmbea din nou, făcînd apel la indulgenţa lor, 339 cu priviri blajine sub o frunte pură şi bombată,

ca de fată. îl chemară pe Diego de Astor, ca să aducă apă.

Totul era întunecat în jurul lui Pablo de Fez. într-o semi-lumină de catifea se mişcau cute moi, cînd se mişca el. înţelegea jocul mai puţin, poate, decît Jorge Manuel, care rîsese de prostia lui, dar ştia cel puţin un lucru : că pe după perdele te ascunzi de duşmani; dar nu ştia dacă trebuie să stea ascuns cît mai mult,

sau dacă trebuia să-l atace pe la spate pe cel care ar intra în sufrageria părăsită şi, eventual, să-î sară în spinare. Stătu aşa mai bine de zece minute. Fray Francisco şi Jorge puteau fi oriunde ; Pablo uitase din nou că primul trebuia să-l caute şi că al doilea trebuia să fie şi el căutat; cînd auzi zgomote, mai întîi uşa, apoi paşi, înăbuşiţi repede pe covor, îşi închipui că se strecuraseră acolo amîndoi, neobservînd nimic, şi că, în cele din urmă, aveau să ia loc pe două scaune de pe estrada muzicanţilor. Atunci el va ieşi din ascunzătoare, scoţînd un ţipăt, şi gata jocul ; Jorge ar spune că el a cîştigat, şi ar mai juca încă o dată jocul, înainte de a pleca împreună toţi trei la mănăstire, — plimbare făgăduită de mult şi mereu amî- nată.

Întrucît Pablo de Fez nu mai auzea decît un gîfîit greoi şi lent, îşi scoase printre perdele căpşorul cu păr ondulat. Nu înţelese prea bine pe cine sau ce vedea acolo în faţa lui. Un bărbat gras, cu siguranţă de trei ori mai gras decît fray Francisco, îmbrăcat în catifea neagră, cu o burtă ciudată, cu barbă căruntă şi cu o spadă pe şold. Jocul ar fi fost foarte nostim cu o asemenea spadă, dar un lucru era limpede : omul acesta nu făcea parte din joc ; dacă rămînea în sufragerie se strica totul. Cum să-l gonească ? Dar iată că omul se întoarse şi-l privi de-a dreptul în faţă, cu nişte ochi mari, negri, sub nişte sprîncene ridicate a mirare. Pablo rămase nemişcat. Ochii aceia nu erau primejdioşi. Ba chiar Pablo de Fez nu se ruşină deloc, cu toate

că de obicei se ruşina cînd era privit de adulţi, ca urmare, poate, a interdicţiei domestice stricte de a lăsa să i se vadă anumite părţi ale trupului, care oricum nu trebuie lăsate să fie văzute.

— Ia să te văd, piciule, — zise străinul.

Pablo ieşi la iveală în întregime : un negri-

şoi- micuţ, înfipt, cam prea frumos îmbrăcat, şi prea exotic, pentru un băieţaş maur toledan obişnuit, — îşi zise don Pedro Moya de Con- treras, un om cu destul simţ al umorului, pentru ca această întîlnire să-i amintească de numeroasele femei maure care îi înfrumuseţaseră pînă atunci viaţa de inchizitor apostolic. Mulţi băieţaşi ca acest Pablo de Fez, din cîţi umblă prin *Moreria,* or fi ai lui, şi toţi întîi-născuti, deci Pablo în nici un caz, pentru că Pablo figura atît în dosar, cît şi în memoria infailibilă a lui don Pedro, ca fiind al treilea. Dar în clipa aceea don Pedro nu era cu gîndul la dosar, iar memoria i se odihnea şi ea. O reverie plăcută îl cuprinse. Faptul că tocmai în *Casa del Greco* îi ieşise înainte un mic maur, i se păru a fi semn bun, dar şi acest gînd dispăru ; aproape o jumătate de minut capul îi rămase într-o stare plăcută : gol de gînduri şi plin de zumzet, în timp ce îl măsura atent pe băiat fără să se clintească.

— Jucăm un joc pe care nu-l înţeleg, — zise Pablo.

Don Pedro se uită înspre usă, de unde i se păruse că aude ceva, apoi spuse, după o clipă de gîndire :

— Ar trebui să te picteze în faţa acestei perdele întunecate, dar poate că nu poţi să stai nemişcat atîta timp.

— Eu pot să stau nemişcat ! — Plin de încredere, micul maur făcu un pas înainte. — Azi după masă, cînd Jorge şi cu mine ne întoarcem de la mănăstire, ne pictează pe toţi !

— Pe toţi ? Şi de la care mănăstire vă în-

 toarceţi ?

Nici nu-şi dădea seama prea bine despre ce vorbeşte, pînă într-atîta era de absorbit de

contemplarea micului *morisco* ; acesta, în loc să-i răspundă, îl încredinţă încă o dată că poate să stea nemişcat mai bine ca oricine. Dar acum altă întîmplare atrase atenţia lui don Pedro ; zgomotele de după uşă deveniră mai clare, uşa se deschise, şi cel puţin cinci persoane înaintară, fiecare în ritmul său personal, sau se retraseră din nou după ce făcuseră plecăciuni ; evident, veniseră independent unii de alţii, cînd aflaseră că în casă se află un musafir de seamă. Pe fundalul micului vestibul dispăru Diego, după ce se înălţase în vîrfurile picioarelor, ca să poată vedea mai bine. Esquerrer, rămas strîmb şi încurcat în prag, îi lăsă pe El Greco şi pe mătuşa Eufrosina să treacă prin dreapta şi prin stînga lui ; după ei apăru şovăind Geronima, într-un capot de mătase, pus în grabă pe ea anume ptentru acest prilej. De îndată ce o zări, don Pedro păru că se trezeşte ; cinicul lui nas mucos se încreţi sub forţa de tracţiune a unui uşor zîmbet rigid ; pe jumătate marţial, pe jumătate părinteşte, cu mîna pe garda spadei, cu burta cît putu mai suptă, făcu vreo cîţiva paşi înspre ea, şi, după ce trecu şi pe lîngă Eufrosina, care se înclina respectuos, ajunse în contact nemijlocit cu franciscanul. Esquerrer îi făcea semne lui Pablo să vină spre el, şi lui Jorge Manuel, care stătea îmbufnat lîngă maică-sa, ţinînd-o ca să n-o lase să intre în sufragerie. Preocupat de această dublă sarcină, nu-i dădu atenţie inchizitorului decît atunci cînd acesta fu chiar în faţa lui. În timp ce El Greco rostea cuvinte de salut, exagerat de vioaie, împletind în ele şi o formulă de prezentare referitoare la Esquerrer, — căci Eufrosina, care îşi însoţise de cîteva ori nepoata la reuniunile soţiilor cavalerilor de Santiago, îl cunoştea pe judecător, — avu loc acum în prag o scenă stupidă şi penibilă : Esquerrer rămase acolo unde se afla, iar don Pedro,

obişnuit să-i trateze pe călugări cu dispreţ, nu vru să-l ocolească: O clipă păru că Esquerrer ţine ambele braţe întinse, Unul ca pentru a interzice, celălalt ca pentru a invită, spre- a împiedica în felul acesta o ciocnire. Dar deo- dată inchizitorul deveni atent, o idee îi însufleţi faţa

greoaie, şi păru că în scurta înclinare cu care îl salută pe celălalt vrea să mai adauge şi altceva : ori faptul că-l recunoaşte, ori că se miră văzîndu-l, — şi numaidecit se cufundă (acesta e cuvintul) în ceea ce devenise treptat momentul principal al ritualului faţă de soţia grecului : în

sărutarea mîinii,
acea dezmierdare
permisă, ba chiar
prescrisă, însu-
marea unor
secunde calde, în
fiecare săptă- mînă
ceva mai multe
decît în săptămîna
precedentă ! De
cînd cu ultima lor
convorbire pe
această temă,
artistul nu lăsase
să-i scape nici un

prilej de a o interoga pe Geronima cu privire la durata şi la fenomenele însoţitoare ale clasicului *besar las mănos** ; era singurul amuzament pe care îl mai gustau împreună ; dar de data aceasta fu nevoit să-şi guste singur plăcerea. Toţi priveau ca la

curte : El Greco, cu un rînjet pînă la urechi, ironic la culme, Eufrosina afectată şi indirect flatată, cu capul întins cît putea de mult înspre umărul ei înalt, iar băieţii cuprinşi de o uşoară nelinişte, normală la copii atunci cînd mama lor e cu totul sustrasă privirii, ca

acum de spinarea lui don Pedro. Esquerrer se uita şi el. încurcat, îşi întorsese doar capul şi privea acea sărutare de mînă care nu se mai termina. Era uşor de văzut cît de descompusă îi era faţa, cît de excentrică, în ce priveşte trăsăturile şi ansamblul, cît de

nelalocul ei nu numai aici, ci, datorită privirii lui bănuitoare, în oricare cerc de oameni bine educaţi, pe care îi reuneşte întimplarea mon- denă. Cînd dispăru cu Pablo şi cu Jorge Ma- nuel prin uşa vestibulului, sărutarea de mînă, care începuse să

semene cu un ospăţ intim, încă nu se terminase. El Greco îi făcu sem

nEufrosinei să-i urmeze călugărului exemplul, dar ea nu-l văzu ; aşa încît, după ce se închise uşa, toţi patru stăteau faţă în faţă, cu un aer foarte oficial, în sala lungă cu estrada plină cu pupitre de muzică, părînd gata să se urce pe estradă ca tenor, bas, sopran şi alto.

— Am stat de vorbă adineaori cu fiul dumitale adoptiv, — deschise vorba don Pedro. — Piciul are de pe-acum simţ artistic, aşa mi-a făcut impresia.

— Vede aici, fireşte, multă pictură, — zise Gerónima repede, cu o independenţă în modul de a conversa, care îl surprinse pe El Greco.

Pe furiş, prinse cîteva priviri ale inchizitorului, care trăgeau linii de legătură între punctele proeminente ale trupului Gerónimei, şi resimţind o nespusă satisfacţie care îl zgudui aproape trupeşte, nu se putu abţine să spună:

— Şi nu numai atît! îl pictez şi pe el, împreună cu nevastă-mea, -don Pedro, şi cu alte cîteva persoane. Dacă aveţi timp, puteţi asista azi după-amiază.

Judecătorul îl privi încruntat.

— Şi ce va înfăţişa tabloul ?

— Sfînta Familie.

— Cu micul Pablo de Fez... ?!

— Ca micul loan.

— Şi eu ca sfînta Ana ! E ocupaţia noastră cea mai îndrăgită, să pozăm, *señor inquisidor*... adică : *señor*.

Mătuşa Eufrosina, pe care o luase gura pe dinainte, aruncă o privire mînioasă spre El Greco, pentru că acesta întinsese un picior ca să-i facă semn.

Cu o mînă ridicată, inchizitorul spuse, lent şi foarte mirat :

— Un băiat maur ca model pentru...

— Botezat creştineşte şi crescut creştineşte, ce mai vreţi ? — întrebă El Greco, pe un ton impertinent.

Don Pedro îşi schimbă pe loc atitudinea. Rîzînd jovial, se adresă Gerónimei :

— Eu ? Eu nu vreau nimic. Ce-aş putea eu să vreau, *dona* Geronima ? Săptămîna viitoare vine messer Dominico cu un indian botezat, ca model pentru Isus Cristos, iar eu am să fiu primul care să-i admir valoarea artistică... Principalul este că lucrează din nou. *Ora et labora, ** cum sună deviza benedictinilor. Şi *Orgaz,* messer Dominico, *Orgaz,* cu băieţaşul dumitale pe tablou, şi fără Pablo de Fez ?

— La *Orgaz* nu lucrez, — răspunse el, pe un ton indiferent.

— Şi *Santiago,* ... pentru 25 iulie ?

Comportarea lui idon Pedro suferi o nouă schimbare. Devenise ele-a dreptul ameninţătoare, neputincios ameninţătoare. Colţurile gurii îi tremurau, iar mărul lui Adam îi luneca încet sub barbă în sus ¡şi în jos, ceea ce cuiva care îl privea dintr-o parte îi putea face impresia că dinspre ceafă i se umplea capul cu proiectile. Simţea că e sfidat, dar sfidat în mod greşit ; nu de către soţ, aşa cum se aşteptase. Pe faţa 'lui El Greco nu se putuse zări nici o urmă de dezaprobare în legătură cu sărutarea de mînă a lui don Pedro, sau cu zîmbetele lui pline de înţeles, sau cu aluziile lui, — nu, soţul fusese cuminte, dar acum se revolta pictorul ! Şi tot aşa se petrecuseră lucrurile întotdeauna, din prima zi, cînd îl întîlnise întîmplător pe coridoarele din *La Casa Santa,* unde venise ca

martor în ¡procesul împotriva prietenului său Miguel Carcandil, giuvaergiul, evreul... Dar don Pedro își stăpîni repede mînia, iar tonul cu care își reînnoi întrebarea fu prietenos și condescendent.

— M-am ocupat de tablou, — răspunse El Greco, — dar condițiile pe care trebuie să le îndeplinească au constituit dintru început o piedică. Trebuie să știți, don Pedro, că aversiunea artistică este întocmai oa pasiunile la oamenii obișnuiți : greu de învins, uneori.

Inchizitorul zîmbi amuzat.

— Păi aici n-a fost vorba de *pintura deshonesta,* messer Dominico.

— Vorbeam de aversiunea artistică, nu de cea morală, — zise El Greco, plimbîndu-și privirea cît imai ostentativ cu putință de la don Pedro, la Gerónima și înapoi, în speranța ca cel dintîi, oare la cuvintele *pintura deshonesta* se simțise, cam încurcat, să-și piardă calinul.

Fără să-i mai, dea atenție pictorului, don Pedro șe adresă politicos celor două femei.:

— Trebuie să aflați despre ce e vorba aici ! Messer Dominico mi-a făgăduit un portret al lui Santiago pentru 25 iulie. Dumneata, *doña* Gerónima, poți confirma cît de mult m-a preocupat acest tablou. La una din reuniunile la care am avut imensa plăcere să te întilnesc, ți-am comunicat că la nevoie im-aș mulțumi să primesc tabloul în. octava * sărbătorii. Și acum să plec cu mîinile goale ? Meisser Dominico nu .poate fi atît de crud ; vă rog să-i spuneți asta, doamnélor !

. — Nu s-ar putea fixa» alt termen ? — zise Gerónima, icu o voce ștearsă.

Aproape în aceeași clipă, însă, începu mătușa să-și dreagă glasul, tare de tot, arătîndu-l, cu un gest teatral, pe grec, oare continua, îndărătnic, să tacă, și zise solemn, dar cu minie stăpânită.

— Tabloul acela e gata! Știu sigur. E jos!

— Cum aşa ? — exclamă idon Pedro.
El Greco şi Gerónima schimbară o privire, — a ei plină de teamă, iar a lui plină de mirare şi de nesiguranţă : cine e aici vinovatul ? —în timp ce Eufrosina se grăbi să-şi .completeze trădarea, punînd repede accentul pe indolenţa nepotului ei şi pe lipsa de răspundere cu care îşi neglija el comenzile, lăsînd să-i scape printre degete multe avantaje băneşti !...
— O, eu nu sînt un bogătaş, *doña* Eufrosina ! .— exclamă inchizitorul, amuzat, — e vorba numai de un fleac de şase sute de du- caţi... Dar care; e situaţia, messer Dominico: Santiago e gata sau nu e gata ? !
Vocea lui avu, involuntar, un ton imperativ, nu atît pentru că îl supăra această comportare de neînţeles, cît mai ales din pricina întregii situaţii, care îl făcea să stea îm faţa pictorului ca în faţa unui copil prins cu minciuna. Iar El Greco simţi 'asta. Superioritatea .pe care o dobândise faţă de don Pedro datorită rolului de satir al acestuia, — căci văzuse că slăbiciunea şi pudoarea Gerónimei Si excitase simţurile ! — dispăruse, iar în spatele acestui sentiment de superioritate nu mai avea rezerve ; în spate venea nemijlocit, fără tranziţie, teama : teama, uşor de înţeles încă, de inchizitor, dar şi teama absurdă de Inchiziţie, aşa cum o resimţise în ajun. Singurul lucru pe care l-ar fi putut face era să-l ducă pe don Pedro Sn beciuri, să-i arate portretul lui Esquerrer, aşa cum rezultase el, demonic, din ei amindoi, —[1]- şi timp de o clipă, scurtă, îl ispiti chiar idéea de a face această spovedanie unui bătrân, fără să ţină seama de individualitatea deosebită a acelui bătrîn. Cine ar putea spune ce nălucă din trecut, ce vagă aducere aminte, — dé ¡tatăl său ? de rege ? — îl făcu în cele din urmă să stăruie în

încăpăţânarea lui ? Cele două femei îl priviră ou ochi mari, cînd îşi puse în mişcare buzele :

— Santiago pe care mi l-aţi comandat nu e gata, don Pedro.

Don Pedro Moya de Con trenas fu destul de politicos pentru ca, după un gest de împăciuire, să schimbe subiectul conversaţiei.

Cu toate că *padre* Iñigo ide Cazares, gardianul mănăstirii *San Juan de los Reyes*, ştia până şi în somn cît de mult renega spiritul ordinului franciscan, de ani de zile nu mai era în stare să opună rezistenţă cerinţelor Sfîntului Oficiu şi odată cu ele celor ale dominicanilor. Fiind din fire un fel ide vag filosof fatalist, îşi găsise o anumită consolare în admiterea inevitabilului, în formula : acesta e sfârşitul, franciscanii şi-au jucat marele rol istoric, acum vine rândul iezuiţilor, iar piatra de încercare este indepen- 347 denţa lor faţă de tribunalul anti-eretic.' Nu-şi condamnă ei în taină propriii eretici ? Pentru iezuiţi avea un respect aproape superstiţios. O dată pe an, în timpul claustrării, practica *exer- citia spiritualia*, cu sacra intenţie de a găsi în ele puterea pentru o atitudine mai independentă faţă de tribunalul inchizitorial. Dar mai departe decît să aducă nişte timide amendamente la cazuri care nici măcar nu-l priveau, nu ajunse. Dominicanii toledani, cu siguranţă cei mai pătrunzători din Spania în cadrul ordinului, îl dispreţuiau pentru erudiţia lui redusă şi pentru greşelile pe care le săvârşea împotriva logicii. încetul cu încetul devenise un om nefericit şi dispeptic, un inert cititor de rugăciuni, cu obrajii scoffilciţi, care şi-ar fi predat ¡bucuros în grija altuia mănăstirea,

fostul mauzoleu al regilor catolici. Fusese prima mănăstire strictă de observanţi din Spania ; stricteţea rămăsese, dar expropriată, reglementată de către Inchiziţie. Mini a-lui împotriva minţilor eretice, mai ales împotriva încălcărilor ¡pentru dovedirea cărora se cerea multă dialectică (el însuşi nefiind în stare s-o aplice), devenise între timp proverbială. Căci doar cauza tuturor relelor erau ereticii : dacă ei n-ar fi existat, Inchiziţia dominicană şi-ar fi pierdut orice drept la existenţă, şi în loc să ia acele minţi rătăcite sub ocrotirea sa împotriva propriilor adversari, îi mai şi întrecu ipe aceştia din urmă în intransigenţă, fie şi numai prin cuvinte şi prin priviri răutăcioase, deşi neputincioase.

După slujba de vecernie, stătea în chilia lui încăpătoare de la primul etaj, cu vedere spre *claustro* *, şi scria. Scria încet, cu multe întreruperi ; între buze i se zărea vîrful unei limbi palide. În faţa lui se afla un pahar cu lapte de capră îndulcit cu zahăr, pe care îl amesteca din cînd în cînd. întoarse o faţă chinuită cînd auzi bătăi în uşă ; dar de îndată ce zări în uşă, în spatele bărbosului *frater* convers, silueta greoaie, în blană, a lui don Pedro Moya de Contreras, trăsăturile lui exprimară cea mai neagră deznădejde, Simţi că se sfîrşeşte, că-l 349

părăsesc puterile. Cînd vru să se scoale de pe scaun, avu impresia că are nişte ghiulele de oţel în muşchii picioarelor şi fu mulţumit că le are. Un atac de apoplexie i-ar fi fost binevenit. Dădu dovadă că are destul de mult talent de actor, cînd se duse, şchiopătînd, în întâmpinarea inchizitorului, care lăsă deoparte aproape cu "totul formulele de politeţe introductive, uitând chiar să întrebe de sănătatea stareţului suferind.

— Iată pentru ce am venit, — începu el, instalat comod la masă şi privind gînditor laptele de capră. — Se poate spune în puţine cuvinte. Francisco Esquerrer nu mai scrie. Ce concluzie să trag ?

— Francisco Esquerrer ? — oftă De Cazares, făcînd într-adins ochii mici, ca să se uite pe fereastră, spre curtea interioară, care acum era toată în umbră, sub un cer de iarnă albastru curat. — A, acela de la mănăstirea *Concepción.* Da, din fericire pleacă foarte curînd.

— Dar nu despre asta e vorba, *padre,* — zise don Pedro alene. — Atîta timp cît e aici, aşteptăm rapoarte. Diego de Chaves mi-a scris că după cîteva date nesemnificative despre viaţa domesticĂ a grecului, n-a mai ieşit din pana lui nimic, absolut nimic. Din două una : ori grecul duce o viaţă exemplară, ori Esquerrer nu-şi face datoria. Nu cumva are un circel la mînă ?

— N-am idee, — mormăi gardianul, care începuse să se joace cu crucea de pe piept.

Ca şi cum ar fi căutat ajutor, unghia arătătorului mîinii lui drepte începu să lunece în sus şi în jos de-a lungul muchiei de argint a Mântuitorului răstignit. După ce-şi drese glasul, don Pedro se îndreptă din spate şi-şi deschise şuba.

— Ştii despre ¡ce e vorba ?

— Da... adică nu, — şovăi De Cazares, ale cărui degete făcuseră crucifixul să se balanseze. — Ca Dominico Theotocópuli să poată fi primit vreodată în ordinul terţiar al sfîntului Francisc este exclus, acum.

— De ce ?

— Il aştept de luni de zile aici... Nici n-aş mai vrea să-l primesc. Un om care îşi dă atît de ¡puţină osteneală, care îşi cunoaşte atît de puţin îndatoririle !'

— E un căţel obraznic, în privinţa asta putem fi de acord. Şi fără pic de talént.

Delphi- nivm silvis appingit, fluctibus aprum. — Iñigo de Cazares era singura faţă bisericească din Toledo, în prezenţa căreia obişnuia don Pedro să-şi etaleze latineasca.
— Dar... terţiarii nu joacă în cazul de faţă decît un rol subordonat. Cazul de faţă e mult mai serios. Ştiai, nu ?
Gardianul zăbovi cu răspunsul. Ar fi vrut să aibă curajul de a-i cere lui don Pedro să nu depăşească limitele competenţei sale, dar curajul acesta îi lipsea. Prea îl paraliza forţa repetării a o sută de asemenea cazuri. Ceea ce însă avea, era capacitatea necritică de a face ca un sentiment neplăcut să se transforme în altul : durerea psihică în crampe la stomac şi rígîieli, autoreproşurile în mînie, ruşinea în indignare, iar apoi şi o anumită indignare mî- ■nioasă În alta, — împotriva aceleiaşi persoane ! A'tît de tare roşise, încît făcu brusc impresia că e un moşneag sănătos tun. Mîinile i se încleştară pe spătarul scaunului; păru gata să sară în sus, să bată cu pumnul în masă, să i-o ia înainte lui don Pedro şi să se retragă, acompaniat de pocnetele asurzitoare a numeroase împuşcături în aer !
— Dacă e adevărat luorul la care faceţi aluzie... !
— Da, e adevărat, — zise inchizitorul.
— Atunci am să... atunci am să-i iau personal lui Esquerrer interogatoriul, pentru ca... pentru ca... !
Don Pedro pufni în rîs şi privi ostentativ laptele de capră.
— Lasă interogatoriul pe seama instanţelor competente, *padre* Iñigo de Cazares. Ia seama: pretextul cu terţiarii a fost valabil: de la bun început numai şi exclusiv pentru Esquerrer,... şi, fireşte, pentru franciscanii de la Escorial, Juan de los Angeles .şi ceilalţi,... dar e valabil încă.

pentru el ! Sau îţi iei asupra dumitale scrupulele lui ? Uite ce e : el nu trebuie să bănuiască absolut deloc .că e în joc altceva. Din proprie iniţiativă n-are să facă asta, nu e dintre cei mai şireţi. Trebuie numai să i se amintească de datoria lui,... ca franciscan, nu ca... slujitor al Sfîntului Oficiu...

Şi puse un deget pe masă, ca şi cum ar fi strivit o muscă. în încăpere domnea o linişte apăsătoare ; lemnele din sobă trosniră zgomotos de oîteva ori, iar afară răsunară paşi care se apropiau şi se depărtau.

— Şi, — şopti gardianul, care la ultimele cuvinte ale lui don Pedro redevenise omul palid şi suferind dinainte, — în ce constă erezia în cazul de faţă ? Portretele acelea neruşinate ale sfîntului Franeisc, pe care le pictează ?

— N-am cercetat încă dosarul, — zise judecătorul, vesel.

— Luther ?

— Cine ştie. *Canem ut caedas, facile fustem *.*

— Şi Esquerrer ? Atîta timp şi atît de intim în casa aceea...

— Asta nu mă... Asta nu ne priveşte. După 8 decembrie dispare. N-ai decît să-i cureţi după aceea petele eretice, dacă va fi neapărat necesar.

— E de mult bănuit că e mistic...

■— Asta nu ne priveşte, *padre,* — zise don Pedro, sculîndu-se în picioare. — Aici la Toledo avem de lucru pînă peste cap, iar închisorile sînt pline. *Locus est et pluribus umbris, sed nimis artapremunt olidae convivia caprae* cîntă poetul... Numai .pentru iudaism se mai poate **găsi** un colţişor. Cu mistica durează uneori ani de zile şi de multe ori cu rezultate foarte îndoielnice.

Se şi îndreptase spre .uşă, dar se răzgîndi şi, ocolind masa, se duse la fereastră, de unde se putea cuprinde cu privirea toată curtea interioară, pînă aproape de poartă. Poarta era deschisă, curtea interioară era goală. În timp ce don Pedro rostea cîteva cuvinte amabile despre superbul stil arhitectural al gangului boltit de pe latura opusă, apărură din întuneric, între două coloane sculptate, trei personaje : un călugăr franciscan, ou gluga pe cap, şi doi băieţaşi cu hăinuţe de blană. O luară pe lîngă grădina crucii *, unde nişte arbuşti desfrunziţi se mişcau bătuţi de vînt; călugărul vorbea gesticulînd, iar băieţii îl priveau cu atenţie. Don Pedro îl trase pe gardian la fereastră şi zise, şoptind, cu toate că nu era nevoie să şoptească :

— Uite-l.

Iñigo de Cazares dădu din cap aprobator şi urmări ou ochii cele trei .personaje, pînă ce ajunseră lîngă poartă. Aplecîndu-se cît putu de mult, don Pedro începu să zgîrie fereastra, apoi îl ocoli repede pe gardian şi se duse în partea dreaptă a ferestrei, unde mai putu include şi poarta în cîmpul său vizual. Nici unul din doi nu vorbi ; faţa gardianului avea acum o expresie melancolică, iar mîna dreaptă i se juca iarăşi cu crucea de pe piept. Obrazul lui don Pedro atinse geamul rece, aşa încît barba lui deveni, între geam şi piele, un strat de pîslă, rigid. Iată ce văzu : un om în veşminte maure apăru de dincolo de .poartă şi îi întinse o mînă celui mai mare dintre cei doi băieţi, — cel mic se dădu înapoi, — apoi călugărul, vădit mirat, îi puse o întrebare omului. Acesta făcu o plecăciune familiară spre băiatul mai mare, care apucase cu mîna rasa brună a călugărului, după care toţi trei, lăsîndu-l pe maur în urmă, dar întorcînd încă în repetate rînduri capul

după el, dispărură încet şi evaziv pe după colţul porţii.

XII. STRIGOII

În dimineaţa următoare zilei în care îl vizitase don Pedro, — era în 2 decembrie, — ca să se consoleze de o noapte de insomnie, El Greco îşi îngădui o plimbare pe jos, prin zăpadă şi grindină, pînă la mănăstirea *Santo Domingo el Antiguo,* situată în nord-vestul oraşului, unde spera să-l întâlnească pe Lucas de Allende. Dominicanul vru să-l ducă fără întârziere la prior, care avea o slăbiciune pentru el, dar El Greco refuză şi începu numaidecît să-i expună adevăratul scop al venirii sale. Fără să se îmbete cu speranţa că Allende i-ar putea procura siguranţă deplină, fu destul de mulţumit cu o liniştire bazată pe motive generale ; faptul de a fi luat în rîs pentru absurditatea temerii sale, — ceea ce Lucas de Allende şi făcu, — nu-i îndepărtă cu totul sentimentul de frică, dar acesta deveni mai suportabil, întreaga ameninţare a Inchiziţiei deplasîndu-ise înspre ireal şi fantastic, unde artistul se putea măsura mai uşor cu ea, lucru de care poate că avea chiar nevoie... Nu-i povesti dominicanului prea multe amănunte şi nu-i arătă nici bileţelele. (În ceasul al unsprezecelea băgase de seamă, dealtfel, că primele două nu le mai avea; al treilea fusese

mototolit şi apoi netezit, pesemne salvat de coş în ultimul moment, iar al patrulea, ca şi al cincilea, pe care îl văzuse Esquerrer, fuseseră ascunse atît de bine într-un sertar,

încît nu le găsise decît după o îndelungă căutare ; toate acestea însemnau o anumită gradaţie ascendentă, care nu-i scăpă din vedere.) Dar niciodată nu auzise o negare atît de pertinentă şi de nepăsătoare a posibilităţii unei persecuţii religioase ca în dimineaţa asta ; anume, după Lucas de Allende, incidentul *Espolio* ca prilej de proces era ceva de domeniul basmelor. Nu lipsi mult ca această certitudine să trezească în el un fel de conştiinţă a vinovăţiei, deoarece în decursul secolelor mii de oameni fuseseră condamnaţi pe temeiuri mult mai şubrede... Va să izică nu scăpase încă de Inchiziţie ! Pe stradă se gândi la noi persecuţii, altele, de care nici Allende n-avea cum să ştie, ■— şi cînd ajunse acasă îşi continuă jocul. Fără să creadă o clipă măcar, în mod serios, în persecuţie, — cu atît mai mult cu cît se simţise întotdeauna mai presus de lege, socotindu-i pe inchizitori ca „modele", iar pe *familiares* ca pe nişte fiinţe aproape inexistente, — se lăsă pradă unor himere, pe care şi le închipuia pe rînd ca reale, ca posibile şi ca inexistente ; această stare se schimba la aproximativ fiecare zece minute, după cum putu stabili el într-un moment de elan, intensificat în mod bolnăvicios, spre auto-analiză. Istovit şi totuşi lucid începu să-şi urmărească tribulaţiile sufleteşti; acestea erau tot pe atît de exacte, pe cît erau de inaccesibile voinţei; oscilaţii de balanţă, aproape vizibile pentru ochiul interior, impri- mînd, ca într-un laborator intim, dar aproape lipsit de utilaje, mişcări oscilatorii şi altor balanţe, iar acestea altora, pînă la infinit. Nu era

exclus să fi lucrat aici efectul unei scrieri a lui Leonardo despre mecanică, pe care cu cîteva zile în urmă o citise ca să-şi omoare timpul. Fiecare motiv, fiecare judecată, despicată în două, devenea imediat o astfel de mică balanţă diabolică ! Se temea de Inchiziţie şi totuşi, într-o agreabilă şi usturătoare auto-compătimire, spera să fie urmărit de Inchiziţie ! Nu, nu din auto-compătimire, nu pentru ca să se ştie vie-

timă, spera asta, ci ca să-l poată uita pe Esquerrer, ca să alunge melancolia despărţirii ou ajutorul fricii ! Sau căuta, tocmai invers, cînd frica devenea prea intensă, refugiu în gînduri afectuoase în legătură cu Esquerrer, care urma să-I părăsească ! În cele din urmă, această din urmă variantă se dovedi a fi cea mai puternică din două, deveni chiar insuportabilă, balanţa stătea într-un dezechilibru iremediabil, dar un nou instrument fantomatic se şi agita în camera de tortură, aproape goală, a sufletului său şi strînse la un loc cu toată puterea dezamăgirile subtile pe care i le produsese călugărul în decursul acelor şase luni, făcînd din ele o greutate uriaşă ; era bine că pleca, — era bine că existaseră dezamăgirile, — echilibrul părea ireproşabil... în sfîrşit, cînd toate acestea începură să se petreacă mai maşinal, fără spontaneitate afectivă, — căci fuseseră sentimente, şi sentimente arzătoare, pe care în starea sa de supraîncordare le cîntărise între ele, pentru autoliniştire ; iezuiţii îl învăţaseră acest lucru odinioară, ba chiar şi exerciţiile lor nu erau altceva decît un mecanism cu pasiuni în loc de forţă motoare ! — începu să aplice metoda la nimicuri, la tot felul de întîmplări din ultima vreme, într-o monotonie ca de joacă.

De pildă, ce putea să însemne faptul că în ajun, cînd urmau să pozeze cu toţii pentru Sifînta Familie, îl refuzase atît de categoric pe micuţul Pablo de Fez ? Micuţul maur venise într-o hăinuţă albastră, cu brîu de piele, cu un umăr gol, cu un toiegel în mînă şi îi fusese dat să audă că grupul va poza fără el şi că pentru figura lui Ioan Botezătorul va fi folosită o schiţă mai veche, aşa încît Pablo avu voie să plece, cu lacrimile în ochi. De ce îi făcuse el asta ? Băiatul ar fi putut totuşi să rămînă, tot pozatul acela doar nu era mult mai mult decît un simplu ritual. Şi, admiţînd că modificarea pe oare intenţiona s-o introducă în compoziţie nu fusese decît un mijloc de 355 a-şi răcori mînia împotriva modelelor, — ceea

ce acum i se păru foarte probabil, — de ce n-o expediase pe Euirosina de las Cuevas, care îl pusese în dificultate faţă de don Pedro ? Nu cumva nu îndrăznise să-l picteze pe Pâblo, din cauza spuselor echivoce ale lui don Pedro cu privire la micuţul maur ?... Aşa ajunse iarăşi la Închiziţie şi putea s-o ia din nou de la capăt.

Mai rămase mult timp în bibliotecă, o încăpere prost aerisită, cu ferestre mici plasate foarte sus, singura din *Casa del Greco* unde pereţii nu erau învioraţi prin covoare colorate. Aici domneau cărţile ; şi praful, mult praf. Stătea acolo tremurînd, cuprins de o surdă deznădejde, care sporea fără încetare. În seara zilei următoare, la reuniunea lunară, avea să apară şi Esquerrer, ca să-şi ia rămas bun de la toţi cei ce-l cunoşteau, — apoi mai urma sărbătoarea Imaculatei Concepţiuni şi gata. Cum avea să mai poată lucra vreodată, fără acel prieten alături, cape, chiar dacă nu înţelegea totul, pornise împreună cu el în acea aventură spirituală, de ale cărei primejdii avea nevoie, pentru a continua să aibă încredere în

viață ? Cu totul altfel se petrecuseră lucrurile în Italia, cu Benedetto Beccadelli, care îl trădase, dar cu al cărui farmec personal nu se asociase niciodată acel schimb spiritual, cu toate că uneori filosofau împreună pînă noaptea tîrziu. Nu ştia dacă Esquerrer gîndea la fel; vorbiseră puţin unul cu altul în ultima vreme ; dar mai era oare nevoie de vreo dovadă, l-ar fi vizitat oare Esquerrer atît de des, dacă tovărăşia lui i-ar fi fost indiferentă ?

Geronima era în faţa lui, cu o scrisoare în mînă. Fu aproape bucuros că fusese deranjat. Pentru faptul că nu-şi ţinuse gura în faţa mătuşii o iertase încă din ajun ; la păstrarea secretului cu privire la colecţia lui din beci tot nu mai ţinea cîtuşi de puţin ; dacă ar fi ştiut că-i face cuiva plăcere, ar fi fost în stare să scoată tablourile acelea şi în patio, rezemate de cahlele albastre şi galbene de Talavera, ca pentru o licitaţie publică, aşa cum îl rezemase pe *Sfîntul Mauriciu* cînd se dusese cu el la Escorial...

— De la plicticosul ăla de Alejandro Sénsino, — oftă el, după ce despăturise hîrtia. — Parazitul care vine în vizită tocmai cînd eşti mai obosit.

— Vine şi el mîine seară ?

— în nici un **oaz !** Fray Francisco vine...

O privi peste ochelari, curios să vadă dacă Gerónima simte vreo părere de rău în legătură cu plecarea apropiată. De acum înainte, adio ***Perfecta Casada !*** Se feri să facă vreo aluzie ironică, citi scrisoarea şi se întoarse încă o dată spre chipul ei : acesta se detaşa pe fondul format de şirurile de cărţi ca o floare învoaltă, o floare care în alcătuirea ei, în orînduirea elementelor componente, părea de fapt să corespundă destul de bine cu acel fond geometric simplu. Chipul ei era ca un model de desen pentru copii, din cele de

umplut cu culori : deschis, întrebător, regulat.

— Vine, ţînţarul, — zise El Greco, — dar diseară. Zice că are ceva de vorbit cu mine între patru ochi ; e destul de caraghios. Ar putea fi primit sus, în atelier. — Aşteptă o clipă, observînd, după atitudinea ei şovăitoare, că are ceva pe inimă, şi întrebă : — La ce te gândeşti ?

— La tine, — răspunse ea.

— Sânt măgulit...

— Nu poţi să fii serios niciodată !

— Ba sînt atît de serios, încît n-am dormit azi-noapte şi n-am mîncat azi dimineaţă ! Dar tu vrei pesemne să spui : serios în felul în care înţelegi tu.

Intorcîndu-şi faţa, Gerónima îşi întinse braţul drept, pe care îl ţinuse ţeapăn, lipit de şold, şi zise rar :

— Ieri m-a muşcat de mînă.

Păru o clipă că El Greco are să pufnească în acelaşi irezistibil hohot de rîs, ca atunci cînd Gerónima îi vorbise pentru prima dată despre

avansurile galante ale lui don Pedro. Poate că ştirea îl ului prea mult, satl era în tonul ei ceva, căci se opri. Cînd în sfîrşit deschise gura, nu putu face altceva decît să repete, ca într-un fel de mirare glumeaţă, dar oa şi cum n-ar fi înţeles bine :

—■ Păi doar nu e cîine !

— Nu vreau să-l mai văd, niciodată, — hotărî ea, pe un ton categoric.

— A, nu, asta e prea de tot, — exclamă El Greco, după ce se sculase încet în picioare. — Orice pot să înghit, dar să muşte nu, nu, nu...

— Iar îţi baţi joc...

-— Şi ieri n-am băgat de seamă nimic,— zise el brusc, fixînd-o atent, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-un vis lung.

— Mi-e tare frică de el, şi pentru tine...

—■ Să muşte... Categoric, asta e prea de tot, — îşi reluă el exclamaţiile pe jumătate glumeţe, — că doar don Pedro nu e cîine...
Ca şi cum, dacă don Pedro Moya de Gontreras ar fi fost cîine, şi-ar fi putut permite şi asta... Ajunşi la uşă, se înţeleseră ca Gerónima să nu se mai ducă la reuniunile pentru împodobirea statuii sfintei Maria, — mai erau două, pînă la 8 decembrie, — iar în cazul unei noi vizite a inchizitorului să rămînă în camera ei, pretextînd la nevoie că e bolnavă. II privi recunoscătoare, îi sărută mîna, gest care în cazul de faţă păru să reprezinte o confirmare specială, şi plecă.
Pe El Greco îl cuprinse acum un somn irezistibil. Instalat într-un fotoliu, abia ţinîndu-şi capul drept, se gîndi cu nostalgie la orele după-amiezii, pentru că după-amiaza era un timp oficial pentru dormit, la fel de oficial ca şi noaptea. Crîmpeie de vis ciudate îi trecură prin faţa ochilor minţii : problemele serioase ale laboratorului sufletesc, deformat în fiinţe nelămurite, cu două feţe, printre care don Pedro, care stătea, gras şi hulpav, lîngă o spânzurătoare, trăginid în jos braţul descărnat al unui spînzurat şi apuoînd din el cu dinţii o halcă. Bucata aceea de carne trebuia acum s-o ia cineva înapoi din gura lui, — El Greco sau altcineva, — dar cînd încercă să facă asta, îi trecu o unghie peste măsele, ceea ce produse un sunet înalt şi vibrant, care urca tot m!ai sus, într-un gol cenuşiu, devenind tot mai strălucitor, dar şi, — acesta fu gînidiul cu care se trezi speriat, — tot mai ieftin, şi de fapt nu destul de nimerit pentru acest scop...
El Greco deschise ochii mari. În camera de lîngă bibliotecă Gerónima cânta... Nu cumva rămăsese uşa întredeschisă ? Gînta un cântec italienesc simplu, învăţat de la el în epoca în care se mutase la el, epoca în care discutaseră ce rochie să poarte ea la botezul copilului. Zece

minute ţinu cântecul; él îl ascultă fără să se gîndească la nimic, chinuit de amintirile trecutului, neputincios împotriva acestei senzaţii peste măsură de plăcute, pentru care nu mai avea nici un organ de percepţie.

— Dar nu mă cunoşti dacă-ţi închipui că nu-l stimez din tot sufletul pe don Martin de Ayala ! — exclamă Sénsino, cu mîna pe inimă şi cu văpăi în ochii lui rotunzi şi curioşi. — Vai, cîte lucruri greşit înţelese, messer Dominico !

— Lasă, n-are importanţă, — se apără El Greco, penibil impresionat de această izbucnire afectivă, la un om faţă de care îşi ascunsese întotdeauna cu atîta grijă propriile sentimente.

Sénsino părea că vrea să-şi descarce inima, ca într-o spovedanie generală ; se bătu cu pumnul în piept din pricina unei priviri nepoliticoase aruncate cu ani în urmă, şi se trase de barbă, pentru că se împiedicalse cândva de un covor scump, fără să fi îngenuncheat numai- decît, cu lacrimi în ochi, ca să-l netezească la loc, cu degete precaute. în atelierul octogonal, între *Orgaz şi Espolio,* stăteau amîndoi faţă în faţă. Sénsino purta un costum negru sobru, cu un interminabil rînd de năsturaşi la mijloc, fiecare din ei fiind punctul de plecare a două cute discrete, dar pretenţioase, care mergeau una spre dreapta, alta spre stînga. Era opt şi jumătate seara.

— Am un caracter ciudat, — îşi continuă Sénsino confidenţele. — Am observat că toate manifestările mele se pot exiplica prin preocuparea mea de căpetenie, arta, chiar dacă această preocupare era în momentul respectiv departe de mine. Idei inspirate de vreun geniu, poate, adică...

— Va să zică enigme captivante, — zise El Greco, amabil.

Dînd din cap că maestrul îi înţelesese corect gîndul, Sénsino sări în sus, luă o prăjitură de pe

platoul pus acolo de către Gerónima, şi începu să mestece cu dinţişori de şoarece, corect, manierat, cu gura închisă.

— Aşa că m-am întrebat, messer Dominico : de ce l-ai mai necăjit pe messer Dominico, scornind gluma aceea despre don Martin ? Ei, şi ce crezi că am descoperit ? Mi-am dat seama deodată că o spusesem pentru că dumneata, messer Dominico, după părerea mea, ai lunecat, ca pictor, pe un făgaş greşit !

— Nu prea văd legătura, — zise El Greco. — Il priveşte asta pe Ayala ?

— Mult ! Mult de tot ! *Castilia se află în cer !* Rămase cu ochii scînteietori aţintiţi asupra lui El Greco. Acesta dădu din umeri şi-şi roti privirea în jur, ca pentru a căuta martori pentru flecărelile de neînţeles ale nătărăului din faţa sa.

— Nu vreau să merg atît de departe, încît să admit o influenţă personală a lui don Martin asupra dumitale. Dar amîndoi suferiţi de aceeaşi boală. Nebulozitatea, dacă mă pot exprima astfel, amorfismul, sus, sus, cu neputinţă a mai fi urmărit de privirea omenească obişnuită ! La el exaltare, care ignoră datele sociale normale, la dumneata...

— La mine ? — repetă grecul, pe care această elegantă critică pe ocolite începu să-l amuze,

— La dumneata... Dar sper că nu te supără... Nu cumva ating puncte sensibile sau strune delicate ? Ei bine, la dumneata : ignorarea limbajului clar al formelor, întîlnit în marile exemple italiene.

Plescăi de două ori, îşi petreou limba, încet şi politicos, între buza de sus şi dinţi, şi luă o a doua prăjitură.

— Aşa, va să zică, — zise El Greco. — Cred că am mai auzit asta de la dumneata, Ale- jandro.

— Şi ai. fi auzit-o încă şi mai des, dacă te-aş fi întîlnit mai des în ultima vreme.

Pentru că acum am dovezi ! Vrei să auzi dovezile ?

— De ce nu ?

Sensino îşi întinse mîna dreaptă şi începu să-i numere degetele, ridicîndu-le unul cîte unul cu arătătorul mâinii stingi şi lăsîndu-le apoi să recadă cu un pocnet.

— Rafael. Miehelangelo. Tiţian. Tintoretto. Poate... şi Parmigianino. Uite : Parmigianino, degetul mic, nu e de fapt decît o jumătate de deget. Dar la dumneata degetul mic este un deget mijlociu, messer Dominico ; dumneata exagerezi înălţimea şi zveltețea îngerilor lui Parmigianino, de pildă în tabloul *Espolio,* şi acela e abia unul din primele dumitale tablouri. — Şovăi, se înclină adânc, îşi ridică din nou faţa, radios şi maliţios, ca şi cum ar fi cufundat-o într-o invizibilă baie de aur, şi zise aproape tandru ! — Unele din figurile dumitale arată de parcă ar fi fost supuse unui *examen rigorosum *.* Atît de lungite, de sucite, cu braţele ca legate cu *garrotes,* — adăugă el repede.

— Şi ce e rău în asta ? — întrebă El Greco, pe un ton prietenos.

— Celelalte degete ! Rafael ! Tiţian ! Navarrete şi Ribalta sînt poate pictori inferiori dumitale, dar ei se mişcă cel puţin într-o tradiţie, îşi cunosc limitele. Originalitatea nu e totul, messer Dominico. *Non jurare în verba*

361 *magistri ** ne frînge în cele din urmă, nouă, pictorilor, gâtul. Cerinţele armoniei clasice sînt implacabile; clacă te depărtezi de ele, te trag înapoi, ca nişte corzi elastice. Şi apoi Parmigianino ! Doar n-a fost unul din cei mai mari. S-a pictat pe el însuşi într-o strachină, cu mâna cît faţa de mare. Se ţinea de alchimie, era o fire extrem de dezechilibrată.

— Dar te înşeli, Sénsino, — zise El Greco, calm, — dacă presupui că înălţimea figurilor mele este împrumutată de la Parmigianino. Cunoşti desenele lui Michelangelo, cele din ***Palazzo*** *Farnese ?*

— Fireşte — minţi Sénsino, — dar mai am săgeţi în tolbă ! Le scot numaidecât. Ceea ce ţin 6ă subliniez fără încetare este că dumneata nesocotesti plenitudinea, integralitatea omenească a lui Tiţian şi a divinului Rafael. Şi ce s-a făcut caldul colorit venetian al anilor dumitale de început ? Eu rămân la părerea ca figurile acelea zvelte sînt bolnăvicioase, oftîcoase, dacă-mi e permis să spun ; preferinţa dumitale pentru ele o regăsesc în legătura lui don Martin de Ayala cu Inés de Torres...

El Greco pufni în râs.

— Ei, nu, acuma mergi prea departe, Alejandro ! Dar chiar aşa : ce dovedesc toate acestea ?

— Păi... n-am de gând să-l vorbesc de rău pe don Martin... dar o femeie slabă n-ai cum s-o ţii, îţi lunecă printre degete. Tot aşa, istoria n-are să ştie ce atitudine să ia cu privire la nălucile dumitale. Dealtfel, muza Clio eu mi-am închipuit-o întotdeauna ca pe o femeie cu sânii plinuţi...

Agasat atît de vorbăria aceasta fără nici un ternei, cît şi de gestul rotund, la înălţimea pieptului, cu care vizitatorul îşi ilustra cuvintele cu amândouă mâinile, El Greco se soulă şi făcu de cîteva ori ocolul atelierului. În apropiere de fereastră, unde se simţeau curenţi de aer reci, înviorători, se rezemă de masă şi-l privi de sus pe Sénsino, care, pe jumătate întors spre el, continua să vorbească, jignitor şi

fermecător. Spuse din nou că îi acordă lui don Martín de A y alia toată stima, că furia neputincioasă a acestuia, cînd fusese nevoit s-o cedeze pe Inés de Torres unei anumite

persoane, fusese simpatică şi vrednică de un om de onoare, dar totuşi... lipsită de raţiune ! O anumită persoană ? Da, nu vrea să rostească nume. Să zicem :cineva care se afla faţă de Ayala în acelaşi raport de autoritate ca şi regele Filip faţă de Antonio Pérez, şi, păstrînd proporţiile, ca şi cel dintre Inés de Torres şi prinţesa de fiboli. Dar de ce să te împotrivesti inevitabilului ? Calomniatorii, flecarii, limbile laşe lipsite de experienţă de viaţă, ar putea susţine că acea anumită .persoană, omul în vîrstă, pe scurt, dar nu vrea să rostească nume, abuzase de poziţia sa.

— Despre asta, fireşte, nu poate fi vorba ! — îşi încheie Alejandro Sénsino expunerea, ţinînd un deget ridicat, — asta, în sfera artei, ar echivala cu situaţia în care Clio i-ar porunci slujitorilor ei să-ţi pună pe foc tablourile, mai tîrZiu ! N-ar fi un joc cinstit. Mai degrabă avem a face aici cu un efect magnetic : bara de fier mai subţire este atrasă de magnetul mai gros, şi cu asta basta ! Te rog să mă înţelegi : don Martin de Ayala n-a fost niciodată *ameninţat ;* lui don Martin de Ayala i s-a *luat* pur şi simplu ceva.

El Greco îl privi de sus, ca pe o broască rîioasă, care caută să se umfle ca să devină broscoi, care ştie să orăcăie şi care îşi poartă bubele pe piept şi pe burtă într-un singur şir, în linie dreaptă. Tot ce se trăncănea aici despre Ayala şi despre Inés de Torres (şi despre don Pedro Moya de Contreras, fără îndoială) îi ajunse anevoie pînă în conştiinţă, deoarece în clipa aceea avea impresia netă că Sénsino se afla aici numai ca să-l ţină de vonbă, ca să aibă grijă să nu iasă din atelier la ora asta ! Era ceva cât se poate de stupid şi de ridicol, şi totodată cam îngrijorător, dar, oricît de greu

363 îi venea să găsească o motivare, — şi fusese
oare Sénsino prins măcar o singură dată cu o privire spre uşă ? — impresia era cu neputinţă de îndepărtat. Altminteri cum se putea explica felul lui de a vorbi, ou acele glose prolixe şi grave, cum se putea explica acea nelinişte ciudată, nivelată, care umplea fiecare secundă cu vorbăria aceea neobosită şi fără sfârşit, cum se putea explica acea ridicare imperativă şi speriată a mâinii pentru ca să nu fie întrerupt, cînd puteai fi sigur că nu mai are nimic de spus ? El Greco luă hotărîrea să-şi verifice bănuiala. Mult nu avu de aşteptat pînă să se ivească un prilej favorabil. Ou o smucitură, Sénsino se desprinse de spătarul scaunului pe care stătuse în ultimele minute şi se puse în mişcare, legănându-şi .şoldurile, spre *Orgaz,* care zăcea rezemat de perete, neglijat, în întuneric. Acolo începu să predice cu vioiciune, făcînd grimase săltăreţe şi aproape vîrîndu-se în tablou, ca şi cum ar fi vrut să mai adauge un nou personaj în negru în rîndul neterminat. Fără să spună nici un cuvînt, El Greco îl ţinu sub o observaţie atentă.

— Asta da, e artă ! — ciripi el, — dar cu ce preţ plătită ? Pînzele dumitale ar putea să revoluţioneze orice, pictura, religia,... orice. Dar oricît de tulburător de originale ar fi ele, *nil novi sub sole* *, orede-mă, messer Dominico ! Toate acestea s-au mai văzut, există de mult. Ceea ce am spus adineaori despre italieni, pe care dumneata în parte îi bruschezi şi, în parte, dacă nu te superi, îi urmezi servil, retrag ; a fost o luptă a avangărzilor ; observaţiile mele următoare pătrund mai adînc, atingînd esenţa de fapt a artei dumitale. Dumneata eşti şi rămîi un insular. înmormîntarea asta a contelui de Orgaz este... *Grecia !*

Întoarse capul, triumfător, dar El Greco, care se apropiase fără să fie auzit, era în spatele lui şi îl bătu pe umăr.

— Vrei să vezi ceva, Sénsino, care să *nu* te transporte cu gîndul în Italia, sau în Grecia ?

:— Ce ? Ce anume ? — bîigui Sénsino, care se speriase de bătaia pe umăr.

— Anume : tablouri noi, pe care le-am făcut în ultima vreme şi care ţi-ar închide gura asta mare.

— Aici în atelier ? . . .

— Nu, Sénsino.

— Dar unde ?

Ochii lui Sénsino se holbaseră, lăsînd să se vadă albul ca de porţelan din jurul pupilelor jucăuşe.

— Jos.

— Jos în caisă ? În celălalt atelier ?

Cînd, — după ce i se spuse că tablourile nu se află chiar în casă, — lui Sénsino îi scăpă un oftat de uşurare, El Greco era lămurit. Putea să renunţe acum la planul său, şi cu siguranţă că, în loc să se mai osteneacă să coboare în hrube, şi-ar fi dat toată osteneala ca să afle ce ziace în sufletul lui Sénsino, dacă ultima observaţie a acestuia nu i-ar fi atins o coardă simţitoare : dăduse viaţă unei semi-eonvingeri şi în acelaşi timlp stîrnise protestul împotriva ei. Mai suferea oare într-adevăr, şi acum, în arta lui, influenţe greceşti ? Aşadar mozaicurile şi icoanele bizantine nu-şi pierduseră puterea exercitată asupra lui ? Nu se putea scutura de trecut ? Repede, în timp ce căuta două făclii şi un halat călduros pentru Sénsino, chib- zuî în ce măsură ar fi putut acesta să aibă dreptate. Grupul „Deesis" de pe *Or gaz,* şirul monumental de chipuri, văzute din faţă, simetria, structura

spaţială, — ştiuse întotdeauna că toate acestea puteau fi greceşti. Dar *Sfîntul Iacov cel Mare* şi celelalte tablouri de jos ? Nu, acelea nu, exclus ! Acelea erau Esquerrer, şi el însuşi, amîndoi, numai ei. Trebuia să se convingă, şi numaidecît, acum ! Trecuseră săptă- mîni de zile, de cînd nu se mai uitase la opera vieţii lui, a cărei originalitate, nătărăul acesta 365 o punea la îndoială, fără s-o cunoască...

Scurtul coridor de legătură şi cele două în- căperi următoare, Sénsino le străbătu repede, dar El Greco iu nevoit să-şi folosească toată puterea de convingere ca să-l determine să co- boare scara de cărămidă aparentă. Mai sufla acolo şi un curent rece şi tăios, mai ales în primul subsol, care se aña în legătură cu lumea exterioară printr-o serie de crăpături şi prin nişte ferestre înguste în stil maur. Dar nici în „moschee" nu se putea sta prea mult. În plus, făcliile fumegau ; în atelier, unde le ţinea El Greco, nu se făcuse de mult focul. Priviră o bună bucată de vreme, tuşind, prin- tr-un fum gros, care părea că incîleeşte fără nici o noimă, unele cu altele, toate tablourile rezemate de perete, şi care făcea să se sudeze cerşetorul de pe *San Martin* cu calul, incit să formeze un centaur cu şase picioare. Bandajul de pe piciorul lui Isidro devenea o potcoavă, iar capul calului devenea mai omenesc decît faţa pocită a băiatului ! Centaurul năvălea în galop în tabloul *Laocoon,* cel cu încalăciturile şerpilor ; alături, *Purísima* se înălţa vaporoasă din superbele flori de la picioarele ei, în timp ce apostolii deveniseră nişte homunculi rînji- tori, trupurile de pe *Deschiderea peceţii a cin- cea* nişte stalagmite palide, — care păreau să fie simptomul maladiv cert al unei boli a stâncilor, un puroi supurînd din piatră, — iar cele două ramuri ale copacului de pe portretul sfîntului Ieronim nud, coarnele unui cerb monstruos ! În

dreapta îi ameninţa sfântul Ieronim în chip de cardinal, continuând să-şi urle mânia în singurătate, în timp ce sfîntul Iacov cel Mare încheia şirul în partea stingă, unde în spatele coloanelor fărâmate zidul era crăpat... Aşadar, astea ar fi tablourile lui. Greceşti, Sénsino ? Nu se putu abţine să nu rîdă în gura mare; rîsul lui se auzi încă o dată, ca ecou. În exaltarea lui impetuoasă nu-şi dădu seamă că reprezentările pictate îi făcuseră lui Sénsino cu totul altă impresie decît se aşteptase : îi păreau mai zguduitoare, poate, dar mai neprevăzute ca

opere de artă. Entuziasmul lui rămase intact: nu vroia să vadă asta. îşi privi însoţitorul şi fu mirat de gestul crispat cu care îşi ţinea pumnii cu unghiile în afară, de o parte şi de alta a bărbiei, şi de Clănţănitul dinţilor. Să fi fost pricinuite toate acestea de frig ? Fumul se risipise cu totul.

— Eli ? — întrebă el, răstit.

— Asta, — bîigui pictorul mic de stat, care arăta acum aproape la fel de rău ca şi atunci cînd Preboste îl înspăimântase cu ororile lui napolitane, — asta e nebunie curată.

— Dar e pictură grecească ?

— E îngrozitor, îngrozitor, — repetă Sénsino, fără vlagă, apropiindu-se cu un pas şi făcînd astfel, cu facla lui tremurîndă, să danseze alte umbre.

— Da, îngrozitor, nu-i aşa ? — se răsti răguşit grecul, ducîndu-se după Sénsino şi seutu- lîndiu-l, — catîrule ! Niumără-i pe degete pe toţi marii artişti şi nu găseşti nimic de talia asta ! Unde ai putea să găseşti ? Tîrăşte-te în genunchi prin toate catedralele şi bazilicile şi întreabă-l pe San Lucas dacă spiritul lui Rafael are voie să fie şi el acolo ! Rafael, mîzgă- liciul ăla dulceag ! Dacă scot eu astea la lumină, crapă

pământul, se prăpădeşte lumea ! Catîrule, flaşnetă idioată !...

I-ar fi aruncat cu siguranţă în cap lui Sénsino şi alte înjurături stupide de acest fel, dacă în clipa aceea n-ar fi răsunat un zgomot, oare îi făcu .pe amîndoi să încremenească. Venea din stînga, din afara hrubei, şi totuşi de aproape. Era un zăngănit ca

de obiect metalic, care cade de la o înălţime relativ mare pe o pardoseală de piatră şi se mai rostogoleşte acolo cîteva secunde. Putea fi o lampă, — zgomotul păruse să se fi asociat şi cu un sunet de geam spart, — sau o bară metalică, sau un sfeşnic. Dar puteau

fi şi fantome, care să-şi fi zăngănit lanţurile ! Pentru grec, această din urmă posibilitate rămăsese, poate, un gînd fugar, care nu conta 367 prea mult în vecinătatea lucrurilor de groaz

ăcreate chiar de el, dar superstiţiosului Sénsino îi fu de ajuns acest gînd, pentru ca să cadă în genunchi ca o personificare a spaimei şi să scoată un ciripit, ca un scîncet. Făclia îi căzu pe jos. El Greco îl lăsă pe Sénsino şi se díase repede spre mormanul de blocuri de piatră şi de resturi de stîlpi din faţa celor trei crăpături, dintre care cea mai mare, dacă îşi amintea bine, ar fi putut lăsa să treacă un om. Se mai gîndi şi la lilieci, la şobolani, la halucinaţii ; se gîndi la Sénsino, pe care îl pedepsise cam drastic, — şi cînd se întoarse, Sénsino parcă dispăruse, fără un cuvînt, şi fără făclie ! Poate că fuga asta era totuşi cea mai bună soluţie ; El Greco

presupuse că Sénsino va putea găsi drumul spre parter, fără să se rănească. Apoi se îndreptă din nou spre crăpăturile din peretele de la capătul moscheii, situat faţă în faţă cu firida de la răsărit. Introducîn- du-şi făclia în crăpătură'', băgă de seamă nu- maidecît că spaţiul de dincolo era mult mai larg decît crăpătura însăşi ; aceasta se întindea aproape pînă la tavan şi avea lăţimea cea mai mică la mijlocul înălţimii, ceea ce făcea ca forma ei să semene cu o clepsidră neregulată şi alungită. Timp de cîteva minute, — tăcerea era mormîntală, — pictorul stătu cu făclia în mînă, întrebîndu-se dacă are rost să se expună prafului şi guzganilor speriaţi. Oboseala de după accesul său de miînie fu de vină că im- presiile pe care le resimţise se descompuneau acum în crimpeie nesemnificative, în granule, în atomi. Văzu un păianjen cenuşiu care se de- plasa pieziş în sus, pe o linie care intersecta cu precizie punctul cel mai îngust al clepsidrei ; în acel punct se vînturau încolo şi încoace nişte zdrenţe de pînză de păianjen, mici, foarte mici, aproape invizibile. Văzu că granulele cărămizilor vechi se puteau grupa, aşa ca să formeze o scriere secretă, întocmai ca frizele literale arabe din clădirile maure, lectura putîndu-se începe de oriunde. Mai văzu şi alte granule, şi mai mici, litere în litere, fisuri ex- trem de fine, praf adunat sus pe pervazuri, dungi şi pete produse de vreme, o muscă moar- tă de mult în pinza de păianjen... Şi apoi, fără să se sperie, fără să fi auzit nimic, şi fără să asocieze acest fenomen nou, brusc şi mult mai cuprinzător, cu nici un gînd corelat cu el, văzu că dincolo de crăpătură se afla un om, care ajungea ou capul în dreptul punctului îngust al clepsidrei. Întrucît omul era îmbrăcat în negru sub mantaua descheiată, s-ar fi putut crede că era Alejandro Sénsino, care, după ce-şi învinsese frica, făcuse un ocol şi revenise, ca să

nu însemne că dăduse bir cu fugiţii ; dar duipă o clipă, privind mai atent, El Greco putu constata că era don Fernando Alvarez de Cisneros, care, aplecîndu-se, pătrunse prin crăpătură, cu faţa încruntată şi încordată, şi mult mai slab decît atunci cînd se întâlniseră pentru prima dată.

— Asta zic şi eu că e o noapte toledană, *señor conquistador,* — zise el ironic, agitindu-şi făclia, — Aş fi putut să mă pitesc şi să vă tai capul cînd aţi intrat atît de plin de încredere în moscheea mea.

Făcea aluzie la o întâmplare din epoca de început a dominaţiei maure, cînd un mare număr de toledani trecuseră unul după altul prin- tr-o poartă şi fuseseră decapitaţi pe rînd de nişte duşmani invizibili, ceea ce crease o expresie, rămasă de atunci în uz ; „o noapte toledană" însemna acum : o noapte cu peripeţii, sau cu primejdii. Prea puţin sensibil la astfel de formulări voalate, noul venit se legă de semnificaţia literală. îşi scoase pălăria, poate din politeţe, îşi scutură în grabă praful de pe haine şi zise :

— Atunci ar fi trebuit în orice caz să ai un paloş. Ţi-aş fi putut oferi spada mea, dacă nu mi-aş fi pierdut-o adineaori. Pe întuneric, pentru că şi felinarul mi se stinsese, şi n-am mai putut-o găsi... — După ce trecu pe lîngă

369 El Greco, pătrunzînd pînă în mijlocul încăperii cu lumină pilpiindă, îşi roti privirea, mirat. — Cuim ? Dumneata pictezi aici ?

— Aţi venit încoace ca să mă întrebaţi asta ? — întrebă El Greco. — Dealtfel, oasa mea vă stă la dispoziţie, dacă e vorba de o vizită.

— Am fost oaspetele cavalerilor de Calatrava *, la sinagoga *Del Tránsito,* şi am vrut să văd galeriile. M-am rătăcit şi am auzit în

sfârşit voci aici. Trebuie să mă înapoiez degrabă ca să-mi caut spada şi felinarul ; una din făcliile dumitale mi-ar fi de ajutor. Asta.

Şi-i arătă făclia lui Sénsino, care mai fumega pe jos, producând reverberaţii incerte pe tablourile îngrămădite la perete, începând cu *Sfintul Iacov cel Mare* şi sfârşind *cu Sfîntul Ieronim, în chip de cardinal.*

El Greco nu crezu nici un cuvînt din cele spuse de don Fernando despre cavalerii de Oa- latrava şi despre faptul" că se rătăcise prin hrube. Cele petrecute în seara din Joia verde vorbeau o limbă cu totul alta. Fu gata^gata să spună ceva despre Ayala sau despre soldaţii aragonezi, dar celălalt îl privi ţintă şi zise scurt:

— Ştii că eşti urmărit de Inchiziţie ?

Cîtva timp, după această întrebare, domni linişte, — un timp aproape prea lung, pentru ca reacţia lui El Greco să mai fie convingătoare, pentru ca să nu-i confere o notă de neputinţă teatrală. Se repezi la interlocutor, ou faţa descompusă şi cu umerii ridicaţi, cu degetul gros şi cu arătătorul mîinii drepte înfipte în piept ca un sfredei. Dar în ciuda acestor indicii exterioare, prea exterioare, de spaimă şi de groază, îşi dădu seama că aşteptase asta toată seara, şi îi fu aproape recunoscător lui don Fernando că-i oferise certitudinea cu privire la ceva ce nu-i venea încă să creadă. În cuvintele lui nu putu, fireşte, să exprime cîtuşi de puţin această subtilă contradicţie ; fură cuvintele pe care oricare altul le-ar fi folosit în aceste împrejurări.

— One ? Eu ? Cu neputinţă !

— E adevărat, — zise De Cisneros.

— Ou neputinţă. N-iam făcut nimic rău. Conştiinţa mea e curată.
— Asta au mai spus-o şi alţii, — fu replica sarcastică. — Aici, la Toledo, mă aflu pentru alte scopuri decît îţi închipui dumneata ; am aici spionii mei, ei au prins de veste că vor să te aresteze după 8 decembrie ! Poate mai scapi. Sau încerci să fugi ! Dar nu uita un lucru, şi consideră asta ca un contraserviciu pentru că te-am prevenit: să nu sufli o vorbă despre mine, despre galeriile astea, sau despre orice alte amănunte ai aflat. Eşti prieten cu don Martin de Ayala, nu-i aşa ? Pe el l-ai duce primul la pieire, ... dar şi pe dumneata, te asigur. Acum mai ai o şansă.
În timpul acestui dialog grăbit se apropiaseră de făclia fumegândă, a cărei flacără aproape stinsă se mai înviora din cînd în cînd, trosnind. În stânga lor se aflau tablourile. Tocmai cînd EI Greco se aplecă maşinal ca să ridice făclia, ţinînd în mîna stingă cealaltă făclie, cea cu flacără normală, îl auzi pe Cisneros că-şi trage răsuflarea aproape şuierînd, în timp ce trupul lui, pe care îl distingea vag deasupra sa, părea să fi încremenit, sub imperiul unei impresii provenite din apropiere de tablourile aşezate în locul cel mai depărtat de nişa de la răsărit. Ridică privirea, urmări privarea celuilalt, şi ochii amândurora se opriră pe *Sfîntul Iacov cel Mare*.
— Ce-i asta ? — şopti musafirul, cu glas răguşit. — Cine-i ăsta, pentru numele lui Dumnezeu ?
— Cel din stînga ? Un portret al lui Santiago, — răspunse El Greco ridicîndu-se.
— Nu, nu caraghiosul pe care îl înfăţişează, ci omul, modelul ! Cine e modelul ?
— Un călugăr... Un franciscan...

■— Numele ! Numele ! — Bătu, minios, cu piciorul în pămînt, fără să-şi deslipească ochii 371 de portret. — Cine e ? De unde vine ?

— îl cheamă Francisco Esquerrer. Vine dintr-o mănăstire de lîngă Salamanca...

— Bineînţeles, alt nume de familie, iar pe Antonio stropitorii ăi'a de agheasmă i l-au schimbat în Francisco ! Unde a fost crescut ? De cine ?

— Undeva în apropiere de Medina del Campo, mi se pare. Nu şi-a cunoscut părinţii...

După ce-i făcu semn să tacă, De Cisneros dădu de cîteva ori din cap şi se duse apoi spre tablou, în faţa căruia căzu încet în genunchi. Spatele i se zgîlţâia. Cînd pictorul, neştiind cum să se comporte, se mută pe alt loc, văzu că zgîlţîiala era produsă de rîs, un rîs enigmatic, mut, lugubru. Dar ceea ce făcu după aceea fu cu mult mai enigmatic. Se sculă în picioare, luă o coală de hîrtie de pe o masă, o rupse la mijloc şi o îndoi, păstrînd cu precizie dimensiunile necesare, pînă obţinu un fel de tichie, un bicorn. Apoi ţinu tichia. lipită de tablou, deasupra frunţii lui Esquerrer, şi întoarse triumfător capul spre pictor, oa pentru a-i cere confirmarea unei asemănări deosebit de reuşite. Efectul fu grotesc şi uluitor. Veşmîntul drapat larg, faţa înclinată şi plină de riduri, cu triunghiul alb deasupra, pe care don Fernando îl ţinea cu două degete, în timp ce ou cealaltă mînă făcea o mişcare bizară în dreptul gurii : era ca o farsă de carnaval, împotriva căreia nobleţea spirituală a portretului nu avea nici o putere ! Aici, un idiot fusese deghizat, împotriva voinţei lui, sau pentru bani, cu o manta de tîlhar şi cu o bonetă de noapte ; un imbecil lătrat de toţi cîinii, asmuţiţi de grimasele unui chip rece şi înfumurat, pe care nici animalele acelea nu-l mai puteau suporta ; un personaj caraghios şi răsuflat, de zece ori mai lamentabil decît Isidro

de la Barra, cel care deşerta oalele de noapte la *Posada de los Reyes Católicos...*

— Nepotul meu, — şopti don Fernando, rotindu-şi privirea, cu colţurile gurii lăsate în jos, — şau fiul nepotului meu. El trebuie să fie, e aceeaşi faţă, ăsta trebuie să fie copilul, personajul ăsta evlavios ! Aşa arăta Herrezuela, şi pe deasupra cu un căluş în gură, ou puţin înainte de a fi fost predat justiţiei seculare... aşa numesc ei asta, derbedeii ăia castraţi, sodomiţii ăia, blestemaţi şi ipocriţi ! Antonio Herrezuela, un *caballero,* un învăţat, şi Leonor Alvarez de Cisneros ; era în anul... A, ştiai de asta ? Tocmai. De la poetul nostru, desigur. Şi de ce nu ? De ce să nu ştie omul astfel de lucruri şi totuşi să doarmă liniştit şi să înalţe rugăciuni către *Virgen Purísima ?...* N-am văzut cum i-a ars pe rug, altminteri încă de atunci l-aş fi... pe scumpul nostru *defensor fidei...* Dar, la urma urmei, nici dumneata n-ai motive să-l simpatizezi pe Filip... Trebuie să vorbesc cu franciscanul acela ! Mai vine pe aici ? Unde e ?

Zguduit mai profund de penibila schimbare la faţă a lui Esquerrer, — lovitura de graţie, adusă portretului lui, — decît de destăinuirea lui De Cisneros sau de primejdiile care îl ameninţau pe el însuşi, artistul avusese destul timp de gîndire, iar don Fernando îl asaltase cu destule întrebări nerăbdătoare, pînă să-şi aducă aminte că monahul avea să fie în seara următoare oaspetele său. Cel mai bun lucru ar fi să vină şi don Fernando ; s-ar putea întîlni amîn- doi într-o cameră şi, ceea ce i se mai păru a fi lucrul cel mai important, l-ar putea pregăti el pe Esquerrer. După această înţelegere, De Cisneros rămase cîteva minute nemişcat, privind în gol. Cînd vorbi din nou, tonul lui nu mai era sarcastic.

— Unul dintre ei a luat-o la fugă arzînd ; l-au gonit înapoi. Pe Herrezuela au fost nevoiţi să-l mai şi înjunghie înainte de a-l arde. Astfel de

lucruri pot imprima vieţii unui om o orientare cu totul alta, *señor*. Ce am văzut eu din spectacol a fost un bîlci teologic de cea mai tristă speţă. Melchor Cano a ţinut predica, o trăncăneală să te iacă să vomiţi, nu altceva. Şi tot timpul faţa lui Herrezuela în ultimul rînd, închipuie-ţi : cu tichia aia, pe care n-o uit cît voi trăi... — Se întrerupse şi ridică în sus un deget, ascultând. — Aud ceva. Vin să te cheme ? Atunci eu dispar. Făclia nu-mi mai trebuie, sînt aşteptat...

într-adevăr, părea că din casă pătrunsese cineva pînă în sfera exitremă a sanctuarului lui El Greco, ceea ce nu se mai întîmplase niciodată pînă atunci. Scîrţîitul unei uşi, foarte sus, paşi care coborau, şovăind, .pe scara de sus a beciului, o voce, timidă şi de departe, apoi încă o dată, mai tare :

— Messer Dominico !

— Da, dumneata eşlti acela, — zise don Fernando de Cisneros, zîmbind. — Atunci pe mîine seară, cam pe la ora asta. Îţi sînt recunoscător. Curaj ! Nu-i ard ei pe rug pe toţi.

După ce-şi strînseră mîna, El Greco îl petrecu o jumătate de drum pînă la capătul dinsprе apus al moscheii. De Cisneros mai zise :

— Mai bine fugi.

Apoi dispăru în crăpătura din zid, iar pictorul se grăbi spre portiţă, unde, abia trecut, aplecîndu-se pe sub barele de fier, îl descoperi pe slujitorul Miguel, care, cu o luminare în mînă, tocmai ajunsese la primul subsol. El Greco văzu că ochii roşii şi umflaţi ai lui Miguel iscodesc rind pe rind toate direcţiile, aşa cum face un om care, după ce a coborât două scări în spirală, bănuieşte că m'ai are alta sub el. Era o notă macabră în acea rotire nesigură a ochilor, a mîinii şi a flăcării tremurătoare a luminării ;

chiar dacă faţa lui Miguel părea calmă şi lipsită de expresie, mişcările lui, plutind în această încăpere goală, îi făcură lui El Greco impresia că sînt primejdioase, ca şi cum cineva întindea o spirală în jurul lui, cu ajutorul şi fără ştirea acestui slujitor.

Miguel aşteptă, ca să vorbească, pînă ce patronul fu în faţa lui. Ochii îi erau roşii, de parcă şi-i frecase.

— *El Santo Oficio**, — bîigui el. — *El Santo Oficio, señor*. Îndură-se Domnul de noi, bieţii muritori !

Nu fu nevoie să-şi repete spusa ; mii de ecouri slabe, ascuţite, păreau să-i fi preluat sarcina, şi poate că nici n-ar fi fost în stare de mai mult, pentru că luminarea începu să tremure, gata să-i cadă din mînă. În timp ce urcau împreună cele două scări, El Greco îl luă de mînă. Se simţi aproape fericit, prieten al tuturor, om cu scaun la cap, omenos, iar formularea întrebării fu un lux rafinat, triumful de pe urmă al raţiunii în seara aceasta..

— Au venit să mă ia, Miguel ?

Miguel se sperie.

— Pe dumneavoastră nu, *señor, Virgen de la Misericordia** îndură-se de noi ! Messer Francesco a fost arestat.

— Nu se poate ! Preboste ? !

— Da, *señor*. S-a făcut o -percheziţie domiciliară. Vi s-au împachetat toate cărţile. Doi *familiares* de la Sfîntul Oficiu au rămas. Vi se va lua interogatoriul, în seara asta încă.

— Preboste ? ! — repetă El Greco, lent; apoi fu cuprins de **o** minie oarbă. — E o greşeală ! Ticăloşi afurisiţi ! Unde sînt nemernicii ?

Fără să-şi dea seama, folosea vocabularul lui don Fernando.

— Linişte ! Linişte, *señor,* — zise Miguel, încercînd să-l potolească. — Vă aşteaptă. Trebuie să mergeţi chiar acum.

— Şi cărţile mele ? Mi-au luat şi ediţia veche a lui Vitruviu, şi ediţia de lux a lui Juan de Herrera ? — Minia i se revărsă acum asupra vestitorului de nenorocire : — De ce ai venit să-mi spui ? Văd că tremuri. Unde e Diego ?

— Diego a lipsit toată seara, *señor.*

încăperea în care dădea scara spirală era

goală. O lumînare, şi acum şi cea a lui Miguel, lumina nişte rame de tablouri şi o tapiseri

edecolorată. Dar uşa spre încăperile alăturate era deschisă, şi acolo era mai multă lumină, lumină şi mişcare, şi răsunau voci. Il zăriră timp de o inacţiune de secundă pe Manusso Theotocópuli, care, cu capul plecat, perora către nişte persoane invizibile, iar cu încă o cameră mai departe trecură în grabă Rosita şi Bárbara, cu nişte lămpi aprinse. El Greco dădu drumul mîinii lui Miguel şi porni înainte.

XIII. EL SANTO OFICIO

De mai bine de un an de zile, amintirea lui Miguel Oarcandil era un lucru cu care El Greco umbl'a cu cea mai mare băgare de seamă. Promisiunea de a păstra secretul nu poate de obicei să favorizeze uitarea, iar în cazul acesta erau prea multe elemente în joc, pentru ca pictorul să nu vegheze cu îndoită grijă să nu-l ia gura pe dinainte. Povestea acelui compatriot, învinuit, pe baza unor motivări fanteziste, că practică ritualuri iudaice, lucra ca un abces care nu se spărgea şi nici nu se putea vindeca, urmarea fiind propagarea infecţiei spre interior : în sînge, în toate acţiunile spontane, în străfundul sufletului. Fenomenul trebuia să se manifeste cu prima ocazie. Dacă umbli atîta timp cu cuvinte interzise, cuvintele acelea se transformă în atitudine. Prin faptul că El Greco nu avea voie 6ă vorbească despre Oarcandil, se prefăcu el însuşi în Oarcandil ! Exista oare o prescripţie pentru martori şi pentru acuzaţi să se tirască pieziş, cu umerii ridicaţi, în spatele însoţitorilor, aşa cum făcea Carcamdil pretutindeni şi în spatele oricui, de la proces încoace ?... Artistul nu se afla pentru prima oară în *La Casa Santa*. În acea cauză urîtă, a lui Garoandil, depusese mărturie, netimorat şi totodată cu excelente rezultate. Dar acum, — condus de-a 377 **lungul** aceloraşi pereţi, pe lîngă uşi şi coridoare laterale, luminate slab, pe lîngă un singur *alcaide* cu o legătură de chei, sau pe lîngă un om cu o geantă veche şi uz&tă în mînă : medicul închisorii (pe care îl cunoştea, dar care nu găsi ou cale să-l salute), — nu miai era stăpînit de propriile sale experienţe de viaţă, ci de ale celuilalt; acum părea că Miguel Carcandil, giuvaergiu din Atena, cel cu un bunic evreu,

şi de un an de zile suferind întrucâtva de mania persecuţiei, înainta aici pentru a doua oară, temător şi nesigur, prin coridoare, fiind recunoscut de piatra rece, de zăbrele, de o încăpere întunecată, cuneiformă, sub o scară... *

întâmplător, El Greco îl cunoştea şi pe unul din cei doi *familiares,* oare îl aduseseră spre clădirea Sfântului Oficiu. Provenea din nobilimea relativ înaltă, dar era jerpelit şi mizer ; pictorul îl întâlnise pe vremuri la cîteva petreceri ale artiştilor; de curînd pusese mîna pe acest post sfînt şi bănos, aşa că acum se făIea cu un crucifix de metal. Cînd El Greco îl întrebă dacă i se îngăduise lui Preboste să ia cu el îmbrăcăminte şi bani, nu primi răspuns. Mai târziu îşi aduse aminte că prizonierii erau obligaţi să aibă grijă şi de propriul lor pat. Dar poate că Preboste nu fusese încă transferat în las *cárceles secretas* *, unde se aplica acea prescripţie strictă. Dealtfel, nu spera să-l vadă în seara asta.

lîn spate, la etajul al doilea, se găsea *el secreto* * : partea secretă din *La Casa Santa.* Măsuri speciale de protecţie puneau aceste încăperi la adăpost de ochii indiscreţi ai profanilor. În faţa intrării principale (o uşă izbitor de îngustă cu trei broaşte una deasupra alteia) stăteau pe nişte taburete trei funcţionari înarmaţi cu săibii şi pistoale şi jucau cărţi ; la apropierea lui El Greco săriră în picioare şi dispărură în diferite direcţii. Se întoarseră repede, fiecare cu cîte o cheie. Apoi mai fu nevoie să se potrivească şi să se compare cheile ; în general, nu se ştia niciodată cum erau distribuite

între cei trei *notarios del secreto** aceste chei, care nu permiteau accesul în sanctuar decît toate laolaltă; dar în cele din urmă uşa cedă tdtuşi, şi încă de la primul pas făcut peste prag artistul simţi că pe undeva pe aproape se fă'cea foc. Coridorul scurt pe

care îl străbătură nu era mai puţin golaş decît ceea ce lăsaseră în urmă ; tot aşa şi încăperea, a cărei uşă fu acum deschisă, era şi ea lipsită de podolabe, cel puţin atîta cît îşi putu da el seama, deoarece abia îşi virase unul din cei doi *familiares* capul pe după uşorul uşii, că se şi dădu înapoi şi închise uşa la loc. După o scurtă consultare cu confratele său, — El Greco prinse cuvînttul *fiscal* *, pe care îl repetară de cîteva ori pe un ton neverosimil, — deschiseră uşa pentru a doua oară, strigară tare „Lăudat fie sfîntul sacrament !", primiră ca răspuns un „amin" destul de neglijent, apoi sala de interogatorii, — mare şi întunecată, sărăcăcios mobilaltă, dar cu temperatură plăcută, datorită focului din cămin, — deveni accesibilă. La noroc, — căci de supravegherea celor doi *familiares* părea că scăpase, — El Greco înaintă pînă în mijlocul încăperii, oare era barată de o masă neobişnuit de lungă, aşezată pe un podium. În spatele mesei stăteau pe scaune trei persoane ; în faţa mesei era un scaun, pesemne destinat lui. Perdele grele dinaintea pereţilor, un paravan negru, aşanumita *eclosia,* după dare martorii îi puteau recunoaşte pe acuzaţi fără ca ei înşişi să fie văzuţi (în procesul lui Carcamdil fusese amplu- folosit), iar pe faţa de masă neagră maldăre de hârtii, o călimiară, patru lumânări în sfeşnice şi un crucifix de argint : acestea erau datele printre care se orientă repede, înainte de a lua contact cu cele trei chipuri din faţa lui. Unul din cei doi inşi, instalaţi la extrema dreaptă, evident nişte secretari, îi expediase pe *familiares* cu un simplu semn făcut cu capul, dar lui însuşi nu i se dădea nici pic de atenţie. Lingă secretari, la stingă, dar

totuşi cam **379** tot înainte de mijlocul mesei, stătea pe un
scaun dominicanul *padre* Antonio Silvestre de Priego y Cabrejas, fost *provincial* al ordinului său, acum fisoal la tribunalul din Toledo. În procesul giuvaergiului, deci ca martor, El Greco fusese interogat de un secretar ; faptul că aici acel om temuţ avea să conducă personal interogatoriul era o abatere care îl punea într-o măsură mai mare în situaţia lui Careandil ; şi, fără să se simtă „acuzat", — posibilitatea aceasta nici nu-d trecea prin minte, — ajunse totuşi într-un raport de dependenţă sporită faţă de oamenii aceştia, cu toate că fu nevoit să recunoască în sinea lui că nu-i displăcea să fie interogat de un om inteligent. Şi era fără îndoială inteligent, acest *padre* Antonio de Priego, care dispreţuise înalte demnităţi în cadrul ordinului său şi preferase această funcţie de vînător activ de eretici. Se spusese chiar cîndva că, dacă don Pedro Moya de Contreras era sufletul sau voinţa tribunalului antieretic din Toledo, el, padre De Priego, întruchipa raţiunea acelui tribunal. Fără să facă parte din partidul lui Granvelle, era un aprig adversar al moderatului mare-inchizitor De Quiroga. Era un bărbat slab, de vreo cincizeci de ani, cu o faţă dură, fără singe, cam prea ridată, pe care un nas coroiat roman alcătuia puntea dintre îngustimea dogmatică a unei frunţi prea joase, puternic bombată deasupra sprâncenelor, şi dialectica nemiloasă a gurii, aşezată deasupra unei bărbii aproape triunghiulare. Gura aceasta era ca un silogism : buzele subţiri, reunite într-o singură linie dreaptă, demonstrau identitatea logică, iar outele fine de lîngă colţurile lăsate în jos ale gurii, fără o margine de carne omenească nedefinită, îl întruchipau pe *semper distinguere* * al scolasticii. în ochii de un cenuşiu deschis, pupilele, mici şi sfredelitoare,

ca în unele boli ale mă- duvei spinării, semănau cu punctele unei spovedanii * ! Nu se putea spune că nu e amabil, — ca de pildă secretarul din dreapta lui, a cărui buhăială încerca să se adapteze situaţiei printr-o încreţire morocănoasă şi poruncitoare a frunţii, — dar era foarte atent, gata de acţiune, convins, şi fără milă în îndeplinirea funcţiei lui. Celălalt secretar, care îi făcu acum semn lui El Greco să ia loc pe scaun, avea o faţă colţuroasă, cu nişte ochi mici, oblici, fără gene şi fără nici o expresie, şi se juca tot timpul cu pana, pe care o lăsa să lunece din- tr-o mînă în cealaltă, ca o mişcare ondulatorie. Amîndoi secretarii erau laic;.

— Jurămîntul, mai întîi ? — întrebă fiscalul pe acel ton incert şi abstract ,al superiorilor cărora le place ca în probleme de importanţă secundară să pară neajutoraţi.

Secretarul cu fruntea încreţită dădu din cap că da şi începu să citească o formulă, potrivit căreia pictorul Dominico Theotocópuli, născut în Candía la 5 noiembrie 1541, domiciliat la Toledo, necăsătorit, se leagă în faţa lui Dumnezeu Atotputernicul să nu divulge niciodată nimic din ceea ce s-a petrecut înlăuntrul acestor pereţi tapetaţi cu negru. El Greco cunoştea formalitatea ; stînd în picioare, repetă cuvintele şi apoi, la un semn făcut de secretar cu mîna, luă iarăşi loc. îşi descheiase şuba, cu care prilej băgase de seamă că-i tremură degetele. Era oare posibil să fie totuşi interogat de către secretar ? în aşteptare, îl privi pe fiscal, bănuind pe jumătate că acesta va pleca după cuvintele lui introductive. Dar fiscalul nu plecă, ci îşi împreună mîinile, îşi întinse capul înainte, lăsîndu-l în jos, — încît între bărbie şi miini partea de la gît a veşmîntului alb al ordinului dispăru după mantia neagră, — şi zise, cu o voce de tenor, cam voalată, dar mlădioasă, pe

care părea că o folosește acum pentru prima oară :
— Dominico Theotocópuli, ştii de ce eşti aici ?
El Greco rămase pe gînduri îndelung.
— Nu, — zise el în sfîrşit, dar adăugă numaidecît : — Ba da, ca martor, probabil.
Intrucît fiscalul rămase cu ochii ţintiţi spre el, tăcut şi atent, adăugă, punînd într-adins în voce o oarecare nerăbdare :
— Angajatul meu, Francesco Preboste, a fost arestat fără nici un motiv...
Acest protest modest păru să fie prematur. De Priego făcu mişcări agitate cu mîna, îşi plimbă privirea încolo şi încoace pe una din hîrtiile din faţa lui şi apoi îşi ridică din nou capul, cu o uşoară zmucitură impersonală studiată, şi atunci lumina luminărilor îi puse în cei doi ochi cenuşii un luciu exrtatic.
— Vorbeşti fără îndoială despre un om care locuieşte la dumneata, — constată el. — Aici citesc că în afară de unchiul dumitale, Ma- musso Theotocópuli..., dar aici văd că scrie Theotokópoulos !
Ultimele cuvinte îi fuseseră adresate secretarului încruntat, care se încruntă şi mai tare, dar nu dădu nici un răspuns.
— Numele originar este Theotokópoulos, — interveni pictorul. — Este un nume de familie grecesc. Manusso e un văr de departe al tatălui meu. Sper, eminenţă, că nu e şi el acurat...
— Va să zică, Theotokópoulos, — zise dominicanul. — Atunci mici dumneata nu te numeşti Theotocópuli, ci Theotokópoulos...
Mai răsfoi cîtva timp hîrtiile, întoreîndu-se din cînd în cînd către secretar, care nici acum nu manifestă vreo intenţie de a-i da ajutor.
— în afară de vărul dumitale de departe, de departe, — spunînd acestea, făcu o

mişcare ca de reluare şi de continuare, cu mîna dreaptă, ca şi cum cuvintele „de departe" ar fi putut fi repetate la infinit, — se mai află în casa dumitale Gerónima de las Cuevas cu care dumneata trăieşti în concubinaj, mătuşa ei Eufrosina de l'as Cuevas, şi fiul dumitale, pe care, după cum văd aici, l-ai legitimat la scurt timp după ce s-a născut : Jorge Manuel... Theotokópoulos.

Era aproape mişcător, cum se încurca el în aceste nume. El Greco îi dădu, cu oarecare

bucurie sadică, lămuririle necesare, după care dominicanul începu să folosească forma Theotocópuli nu numai pentru Jorge Manuel, care efectiv fusese botezat astfel, dar şi pentru tatăl lui, deşi cu oarecare reticenţă interioară, manifestată în faptul că din clipa aceea rosti „Theotocópuli" ca pe un diminutiv popular, cu semnificaţie secundară obscenă.

— Slujitori, — citi el din dosar, — Miguel, Diego, *et costera, et costera...* şi apoi un anume Pablo de Fez, în vîrstă de nouă ani, după tată şi după mamă un *morisco*. Acest Pablo de Fez s-a aflat la dumneata în casă de cînd s-a născut ?

— Da.

— La naşterea lui a dat ajutor şi o moaşă *morisca ?*

— După cîte ştiu eu : nu.

— Am să pun întrebarea altfel : la scurt timp după naştere n-a fost circumcis de o moaşă *morisca ?*

— Nu.

— Sau circumcis de altcineva, fireşte, — completă fiscalul, plictisit, fără să-şi dea măcar osteneala să păstreze tonul întrebător. — Se precizează în mod expres că acest Pablo de Fez n-a venit niciodată în

contact cu persoane din *Morería.* Ai putea să te faci dhezfcş că e adevărat ?

— Desigur.

— Aşa. Bine.

Judecătorul începu iarăşi să-şi frunzărească hârtiile şi-l lăsă pe El Greco să-şi depene gândurile. Prea vesele nu erau. Prima minciună din cursul acestui interogatoriu fusese rostită, fie şi din nesocotinţă, şi acum era prea tîrziu pentru a mai fi îndreptată. Dacă se ducea cineva la el acasă şi îl dezbrăca pe Pablo, minciuna era dovedită !...

— Va să zică, dumneata nu bănuieşti care e învinuirea adusă lui Francisco Preboste, domiciliat în casa dumitale ? — întrebă De Priego

pe un ton mai vioi, privindu-d pe artist cu oarecare bunăvoinţă. — E ciudat, din toate punctele de vedere, pentru că la convorbirea încriminată ai fost de faţă ! Ştii doar că nimeni nu e arestat degeaba. — Aceasta era o formulă tip, şi într-adevăr, pe faţa îngustă şi palidă a fiscalului se putură zări şi toate fenomenele însoţitoare ale unui căscat reprimat ; fiscalul continuă, mai domol : — Francesco Preboste este ¡bănuit de anti-trinitarism *. La Neapole, deci pe vremea cînd dumneata nu-l cunoşteai, a luat parte la o răscoală împotriva guvernării spaniole, răscoală în care erau implicaţi şi nişlte sociniani. A ajuns la urechile noastre că e şi azi un adept fanatic al acelor schismatici şi că pune la îndoială Sfînta Treime. Ce părere ai despre asta ?

Dar înainte ca El Greco să poată spune ceva, fu ridicat în sus un deget arătător :

— Îţi atrag atenţia, Dominico Theotocópuli, că, deşi nu eşti interogat sub prestare de jură- mînt, orice abatere de la adevăr, orice răstălmăcire, omisiune,

confuzie sau atenuare, poate fi folosită împotriva dumitale.
— împotriva mea ? — întrebă El Greco, uimit la culme. — Nu înţeleg !
— Desigur, împotriva dumitale. Ce ţi se pare aici extraordinar ?
— Credeam că mă aflu aici ca martor, nu ca acuzat!
— A, ţii la nuanţe, — zise De Priego, cu aceeaşi bunăvoinţă, aplecîndu-se atît de mult înainte, deasupra mîinilor sale împreunate, încît orbitele lui mari rămaseră inaccesibile pentru lumina luminărilor. — Într-un anumit sens, asta ne uşurează sarcina. Dar acum altă întrebare, Dominico Theotocópuli. Ştii ce acuzaţie ţi s-ar putea aduce ?
Urmă o lungă tăcere. Nu se mai auzea decît scirţîitul peniţei, cu care secretarul cu ochii oblici încheia procesul-verbal, şi trosnetele focului. Celălalt secretar ţinea ochii închişi, fără însă să renunţe la încruntarea frunţii. De pe locul lui El Greco răsună o uşoară tuse, sau 384
un gîfîit, dar ar fi fost greu de stabilit dacă din jenă şi timiditate sau din cauza unei mînii stăpînite.
— Eşiti mai puţin grăbit la răspunsuri decît la proteste, — întrerupse fiscalul tăcerea, cu o voce lipsită acum de orice bunăvoinţă, — dar am aici o listă cu care ţi s-ar putea reîmprospăta memoria. În primul rînd, ceva, care, privind strict, nu cade sub jurisdicţia noastră, dar care totuşi ne interesează pentru că aruncă o anumită lumină asupra caracterului dumitale. Eşti în posesia unui scrin preţios din Vargas, un aşa-numit *vargueno,* cu toate că ai putea să ştii că aceste obiecte sînt interzise, ca fiind un lux dăunător ; e un fleac, dar care dovedeşte dispreţ faţă de autoritatea seculară, poate chiar înclinare spre liberalism, ceea ce pare să reiasă

şi din situaţia dumitale familială... Mai îngrijorător e faptul că într-o scrisoare către sculptorul Pompeo Leoni, aflat în prezent la curte, la Aranjuez, i-ai scris în limba spaniolă despre Imaculata Concepţiune, sau cel puţin despre un subiect în strînsă legătură cu ea : aşa-numitul *partus virgineus*. Bula papală din 17 mai anul acesta, care interzice astfel de comentarii, cred că o cunoşti. În al treilea rînd, a ajuns la urechile noastre că la 10 mai anul acesta, în prima zi de rogaţiuni *, ai încălcat postul, consumînd o cantitate însemnată de vînat...

în clipa aceea, grecul izbucni. Mînia lui era îndreptată mai puţin im potriva fiscalului, cît mai ales împotriva lui Diego, de a cărui trădare îşi dădu seama brusc, în legătură şi cu absenţa lui nemotivată în seara asta. Diego fusese singurul care îl văzuse mîncînd carne în dimineaţa aceea de luni, Diego îi dusese lui Leoni scrisoarea (posibilitatea unei trădări din partea sculptorului o respinse), Diego ştia fireşte şi de *vargueno!* Gîndul acesta, că sub propriul lui acoperiş se află un trădător, îi era insuportabil. Ar fi vrut să facă apel la lumea întreagă ca să protesteze ! Sări ca ars, strînse pumnul şi exclamă, cu vocea lui agresivă, obişnuită în asemenea împrejurări :

— A ajuns la urechile noastre ? A ajuns la urechile noastre ? De ce nu-l numiţi pe don Diego Matias, mişelul acela ? Mai mare ruşinea ! *Dumneavoastră* puteţi să ştiţi, după tot ceea ce trebuie *eu* să ştiu, că pînă la vîrsta de treizeci de ani am fost greco-ortodox... !

Cu un zîmbet rece pe buze, dominicanul îşi îndreptă privirea în jos, peste mîinile lui împreunate. Grecul furios părea să-i fi insuflat o oarecare silă, judecind după ridurile oare îi tremurau de o parte şi de alta a nasului. Fără să ridice glasul, zise :

— Un motiv în plus de a respecta cu strictețe prescripțiile sfintei Biserici romane. Te-ai pocăit și te-ai spovedit ?
— O deosebire de nimica toată între cele două rituri, asta mi se pruncă în obraz ? Pentru atîta lucru trebuie dezonorat un om ? Am să mă plîng episcopului De Quiroga !
— Te-ai pocăit și te-ai spovedit, Dominico Theotocópuli ?
— Și Diego, mizerabilul acela ? Da, e întocmai cum scrie în Scriptură : „și cei din casa omului îi vor fi dușmani" ! E un complot... O, nemernicii...
Ca pentru a căuta un obiect, asupra căruia să-și poată revărsa mînia, începu să se plimbe din nou încolo și încoace, agitîndu-și pumnii. Cuvintele lui deveniră aproape de neînțeles, ceea ce îl determină pe *padre* De Priego să nu-și mai dea nici o osteneală și să se afunde, resemnat, în hîrtiile lui, dar nu fără a-i face ■un semn secretarului încruntat, care își întredeschise ochii și răspunse alene dînd din cap. întâmplător, El Greco văzu schimbul de semne și, în parte din curiozitate, iar pe de altă parte pentru că furia i se potolise, încetă cu tărăboiul și rămase cu capul înfundat între umeri și cu privirea ațintită la secretar, care se sculă solemn de pe scaun, în timp ce dominicanul, cu totul absent, se apucă să așeze, prin lovituri

ușoare cu arabele mîini, un maldăr de hîrtii de aceeași mărime, așa ca să formeze un dreptunghi impecabil. El Greco nu știa ce are să urmeze : un ordin, un avertisment, eamuniearea că va fi arestat, sau torturat ? — poziția nemișcată a secretarului încruntat nu promitea nimic bun, așa că acum nu numai că-și regreta explozia, dar în același timp începu să caute o linie de comportare grație căreia să poată trelce cît mai bine prin această încercare. Atunci își aduse aminte de un sfat al lui Covarrubias,

unul din numeroasele sfaturi înțelepte pe care canonicul iubitor de citate obișnuia să le recite, dintr-un capitol al lui Tho- mas a Kempis *, „despre evitarea convorbirilor de prisos", — sfatul de a-ți pune lacăt la gură în toate împrejurările, și neapărat în cea în care se afla el în clipa aceea. Cine știe ce nenorocire produsese pînă acum gura lui spartă ! Bine, totuși, că bătrînul său prieten îi venea în ajuitor în felul acesta ; avea cel puțin un prieten care nu l-ar trăda (acum începuse să se îndoiască și de Pompeo Leoni), și în plus unicul care se putea măsura cu fisoaluil în ceea ce privește dreptul la titluil de „eminență"...

— Ia ascultă ! — spuse brusc fiscalul, bă- tînd puternic ou palma în maldărul de hîrtii, — ce maniere sînt astea ? Maniere de grăjdar...

Părea să-și fi ieșit într-adevăr din fire. Dar grecul nu mai avu acum posibilitatea să-i dea atenție ; secretarul încruntat îi vorbise, dar el, fiind distrat, nu-l auzise ; adică, mai bine zis nu-i vorbise, ci mai degrabă îi șoptise, și mai continua încă să-i șoptească, încît El Greco își duse mîna după ureche...

— Crezul apostolic, Dominico Theotocopuli. Nu înțelese decît cu încetul că prin această formulă se punea pe ordinea de zi un factor care constituia pentru cei acuzați de erezie prima încercare, anume un fel de exiamen de catehizare, în ce privește cele mai simple adevăruri religioase, unele amănunte liturgice și 387 așa mai departe. La Oarcandil lucrurile se petrecuseră la fel, numai că pe el îl puseseră să recite *Ave Maria* și *Salve Regina*. Bl Greco se hotărî să se conformeze acestei uzanțe înjositoare și rosti cu voce fermă cuvintele venerabile :

— *Cred într-unui Dumnezeu, cel atotputernic, Tatăl nostru, făcătorul cerului*

şi al pămîn- tului, şi în Isus Cristos, Fiul Său, Domnul nostru, cel carele este primit de Sfîntul Duh,...

— Opreşte-<te, — zise dominicanul, tăios, fără să-i pese de mirarea secretarului cu privire la această nemaipomenită întrerupere, apoi adăugă, foarte răspicat : — La textul pe care îl rostesţi şi pe care oricine l->ar putea învăţa pe dinafară, mă interesează mai mult gîndu- rile dumitale, decît înşirarea cuvintelor rostite de gura dumitale. Potrivit celor arătate de mine mai înainte, nu mai e nevoie de altă explicaţie, ca să înţelegi că mă interesează ideile dumitale despre Sfînta Treimp, propria dumitale convingere, cea mai profundă, cu privire la relaţia reciprocă dintre cele trei Persoane, pe care le-ai menţionat adineaori. Ne-a spus cineva că ideile dumitale în această privinţă pot fi numite cel puţin îndrăzneţe...

Alt trădător ? Diego nu prea putea să aibă un amestec aici, dar Sénsino era la curent cu teoria lui El Greco despre lumină şi culoare, la care făcea evident aluzie fiscalul ! Intrucît el bănuise întotdeauna că Sénsino juca un dublu rol, rămase, cu prilejul acestei descoperiri, mai oalm decît dacă nu şi-ar fi dat seama perfect de bine că pictorul mic de stat îi spionase sistematic, pe el şi pe Preboste, încununarea acţiunii fiind conversaţia din seara aceea.

— Oa pictor şi ca filosof, — zise el, nu fără a-şi da oarecare importanţă, de care nu era conştient decît pe jumătate, — mi-am îngăduit cîndva luxul unor reflecţii despre lumină şi culoare, pe care le-am pus într-adevăr în legătură cu Sfînta Treime, parafrazînd astfel îndeosebi consideraţiile sfinţilor Augustin şi Toma, — pe „ereticul" Eckhart îl trecu pru-

dent sub tăcere. — Acele consideraţii cred că vă sînt cunoscute. Am comparat atunci lumina cu Tatăl, culoarea cu Sfîntul Duh, forma sau desenul tabloului cu Fiul. Deoarece eu am considerat întotdeauna lumina ca fiind factorul suprem, şi o mai consider încă...

— Da, asta corespunde cu informaţiile noastre, — îl întrerupse De Priego, al cărui interes părea foarte viu, — dar nu te-ai gîndit niciodată că dacă presupui o atît de importantă diferenţiere ierarhică între Dumnezeu Tatăl şi Dumnezeu Fiul, eşti în primejdie de a fi suspectat de arianism ?

— O ! — exclamă El Greco, ridicînd mîna solemn, — dacă nu m-aş fi gîndit eu la asta, eminenţă, s-ar fi gîndit cu siguranţă alţii ! Acum şase ani am pictat *Dezbrăcarea lui Cris- tos,* care se află acum la Catedrală...

— Te abaţi de la chestiune, — zise fiscalul. — N-ai pictat numai, ci ai şi trăncănit, ai trăncănit cam mult, şi numai asta ne interesează aici.

— Sînt gata să vă dau toate lămuririle dorite de dumneavoastră. Dar vă atrag atenţia că spusele mele nu erau decît o speculaţie liberă şi că eu...

— O speculaţie liberă ? ! — repetă prelatul, mirat la culme. — Păi nu există speculaţii libere. Sper că nu eşti un adept al montanis- mului *...

— Liberă nu în înţelesul teologic, ci liberă în sensul producerii nesilite şi neangajante a ideilor !

— Faci întotdeauna precizarea asta ?

— Cum adică ?

— Faţă de persoanele care te ascultă.

— Anunţ întotdeauna că am să încep să fi- losofez şi nu fac asta decît cu oameni inteligenţi, — preciză El Greco ironic.

— Ai relaţii cu mulţi oameni inteligenţi ?
— Nu mă pot plînge.
— Citeşti şi multe cărţi inteligente ?

389 Dar păru că nu mai e nevoie de răspuns, atî

tde mat, ba chiar aproape timid, sunase vocea lui De Priego cînd pusese această întrebare. Păru că nu-l mai interesează nimic, sau poate că fusese cuiprins de o stare acută de neatenţie. Ca să-şi adune gândurile, aşa făcea impresia, începu iar să-şi frunzărească hîrtiile ; în sfârşit, scoase din maldăr o coală mare, o ţinu ridicată cu amândouă mîinile, şi spuse măsurat, peste capul lui El Greco, înspre încăperea goală şi neagră :

— Ni s-a declarat că eşti în posesia scrierilor filosofului gnostic Vasilide.

— Inexact, — exclamă El Greco numaidecât. — N-am citit niciodată nimic din scrierile lui Vasilide ! Cine a declarat asta ?

— Aceeaşi persoană care susţine că Antonio Covarrubias, canonic al consistoriului catedralei din Toledo, este gata să declare sub prestare de jurământ că eşti în posesia acelor scrieri.

— Cu neputinţă...

Era profund zguduit. Trebuia oare să-l pună şi pe Covarrubias pe lista trădătorilor întregi sau pe jumătate ? La surzenia canonicului, la o posibilă confuzie între numele Vasilide şi Vasile, nu se gândi. De asemenea, nu-i veni în minte că biblioteca îi fusese confiscată şi deci instanţa se putea convinge ea însăşi de falsitatea acuzaţiei, care putea însă, după aceea, să fie menţinută

pe baza presupunerii că ascunsese sau distrusese cartea...
Fiscalul îşi aţinti asupra lui o privire pătrunzătoare.
— Aşadar tăgăduieşti. Dealtfel, cu toate că Vasilide e un eretic, scrierile lui, accesibile numai învăţaţilor cu pregătire filosofică, nu sînt interzise de Biserică. Cu doctrina gnostică *, însă, ca atare, lucrurile stau altfel. Cine spune gnoză, spune manicheeni. Ce părere ai în privinţa asta ?
— Se prea poate, — răspunse pictorul, care îşi redobândise anevoie stăpânirea de sine, — ca, într-un fel sau altul, aceste teorii să fi fost influenţate de tradiţia grecească. Dar v-am mai spus : nu sînt convingeri teologice ; din punctul de vedere teologic sînt de acord cu tot ce ne învaţă Biserica.
Fiscalul zîmbi.
— E foarte comod. Dar acest apel la *fides implicita** nu stă în picioare, Dominico Theotocópuli ! Aici nu ne ocupăm de ceea ce ai fi vrut să crezi sau de ceea ce ai fi putut să crezi, ci de ceea ce crezi în fapt şi de ceea ce, filosofînd cu oameni inteligenţi, răspândeşti în Spania. Dumnezeu, repet propriile dumitale cuvinte, este, după părerea dumitale, comparabil cu lumina...
— Într-o anumită măsură, da, — zise El Greco vioi, uitînd cu totul că-şi propusese să nu vorbească decît strictul necesar. — Dar tocmai de această măsură este vorba ! Anume, tot refleotînd aşa, am ajuns la un mod de a gîndi oarecum divergent, pe care nu vreau să vi-l ascund. Lumina, aşa mi-am zis, este, cum s-ar zice, Dumnezeu, aşa cum îl putem înţelege noi ; Dumnezieu însuşi, în schimb, în adevărata lui esenţialitate, e mult mai presus ; şi asta poate fi influenţă grecească, prin faptul că inexprimabili tatea lui...

— Ce ? ! Acum totul devine foarte suspect! Aşadar, există un Dumnezeu exprimabil şi unul inexprimabil, precum şi un Dumnezeu-lumină, gnositic, aşa cum îl înţelegi dumneata, plus Fiul şi Sfîntul Duh ! Asta îmi aminteşte de o predică ţinută acum cîţiva ani de un minorit la Zaragoza ; acolo era vorba de Cristos ca de a patra Persoană a Sfintei Treimi ! Minoritul acela şi-a petrecut trei ani în închisoarea mănăstirii sale, Dominico Theotocópuli.

— Nu trebuie să prefaceţi în mod sistematic spusele mele în erezie, — zise El Greco impacientat, făcînd un ultim apel la raţiunea lui De Priego. — Este clar că nu vorbim aceeaşi limbă ! Eu fac speculaţii diletantiste în teoria artei, iar dumneavoastră teokvgizaţi. Dealtfel, concepţia mea poate fi susţinută şi di'n punctul de vedere teologic, ceea ce ***nu*** aim să fac, pentru că nu sînt scolast. Dar undeva, Ignacio de Loyola compară Sfînta Treime cu un instrument muzical cu trei strune. El îl uită... pe instrumentist, al patrulea în raţionamentul meu !

— Mergi prea departe. Nu, nu, mergi prea departe ! — exclamă acum dominicanul, care la auzul numelui lui Loyola ridicase brusc capul, în timp ce ridurile tremurătoare de lîngă nas deveniră din nou foarte vizibile.

Cu un gest al mîinii opri orice alte explicaţii ; apoi fiscalul se afundă hotărît în hîrtii, dintre care, după cîtva timp, ieşi la suprafaţă, liniştit şi abstract. Cînd vorbi din nou, vorbi cu acelaşi ton mat, timid, ca în urmă cu cîteva minute. El Greco începuse să-i întrevadă tactica, aşa încît se temu de ceea ce avea să urmeze.

— Ai o minte primejdioasă, Dominico Theotocópuli. Primejdioasă pentru dumneata, în primul rînd. Porneşti de la imagini şi de la analogii, pe care le tratezi ca realităţi, ca certe şi invariabile... Ca certe şi invariabile, — repetă el anevoie şi poticnindu-se.

împinse deoparte cîteva hîrtii şi încercă să le potrivească pe celelalte exact una peste alta : un joc inutil, deoarece cartea pe care o ridică brusc, cu o smucitură, în lumina luminărilor, o luă de pe masă dintr-un loc cu totul altul, aproape de sub nasul secretarului încruntat. Cartea, relativ subţire şi legată în piele, rămase mult timp suspendată în văzduh, înainte ca fiscalul să reia :

— Cartea asta este *De Servo Arbitrio,* de Martin Luther. Este una din ultimele ediţii, tipărită în 1542 la Hans Lufft, din Wittenberg. A fost găsită printre cărţile dumitale.

Tăcerea care urmă fu întreruptă abia cînd El Greco se sculă de pe scaun şi înaintă, împleticindu-se, de-a dreptul spre masă. Pînă şi secretarul care scria făcu ochii mari ; evident, se aşteptau toţi să se repete scena care fusese

întreruptă cu ajutorul Crezului. Se dovedi însă că pictorul nu era stăpînit de minie şi de indignare, ci de o nemaipomenită frică. Prin toţi porii îi ţîşni o sudoare iritantă, sub şuba prea grea. Cu voce tremurîndă exclamă de două- trei ori :

— Nu se poate !

Şovăi, îşi agită braţele şi, ajuns lîngă masă, unde capul nu-i ajungea, întinse ambele mîini, ca pentru a lua în primire cartea, ca s-o vadă, s-o pipăie. Dar fiscalul o ţinea sus, deasupra lui : ar fi trebuit să se caţere pînă la ea, să se agaţe de faţa de masă neagră, şi atunci fiscalul, sculîndu-se în picioare, i-ar fi ridicat-o şi mai sus încă, unde i-ar fi fost cu neputinţă să ajungă. Cu o singură mînă se ţinu, crispat, de marginea mesei.

— Doar n-ai să tăgăduieşti şi asta ? — întrebă fiscalul, răstit, — cum ai tăgăduit scrierile lui Vasilide.

— Trebuie s-o fi introdus cineva clandestin la mine în casă, eminenţă, credeţi-mă. Şi ştiu cine a introdus-o.

Se gîndea la Sénsino, dar se gîndi şi la cele zece porunci care îi fuseseră vîrîte lui Carcandil în haine şi fu nevoit să-şi muşte buzele ca să nu spună asta ţipînd, dar atunci, ca o salvare, îşi aduse aminte că Antonio Covarru- bias primise aprobarea să citească această carte, în vederea studierii scrierii lui Erasm despre liberul arbitru, şi că volumul se aflase în casa canonicului, de unde putuse deci să fie luată ! Bîlbîindu-se, încercă să-i explice asta fiscalului, pe care îl convinse chiar să caute pe coperta interioară viza *approbatur* a organelor Bisericii. Viza lipsea. Fila de frontispiciu fusese probabil smulsă. În Spania nu circula nici o scriere luterană neaprobată ; şi cărţile lui El Greco, chiar şi cele neeretice, erau şi ele înregistrate, toate, pe numele lui.

— I-a fost furată **lui** Covarrubias, crede-

393 ţi-mă.

— Ar fi mai bine să-ţi păstrezi calmul, — zise fiscalul aspru, dar nu neprietenos. — Bineînţeles că a putut fi furată, de ce nu ? Francesco Preboste a fost poate în casă la canonic, de pildă trimis cu vreo treabă ! După ce a citit-o, a ascuns-o poate în biblioteca dumitale ; era în spate de tot.

— Exclus ! Afară de asta, dacă-l învinuiţi pe Preboste de socinianism...

Era gata-gata să spună că pe sociniani, care slăveau liberul arbitru, nu-i putea interesa o scriere despre neliberul arbitru, dar se opri, nu atîta pentru că astfel ar fi recunoscut în mod tacit erezia lui Preboste ca fiind posibilă, ci pentru că îi venise în minte un nou argument valabil în apărare. Aşadar, propria sa siguranţă îi fu mai aproape de inimă în clipa aceea decît cea a lui Preboste. Zise repede :

— Şi în ce mă priveşte, e un non-sens ! Ca greco-ortodox am apărat -întotdeauna liberul arbitru. Predestinarea luterană sau calvinistă îmi e străină. Adeseori l-am citat în conversaţii pe Origene, a cărui filosofie porneşte de la libertatea omenească ; atît Covarrubias, cît şi *padre* Lucas de Allende pot confirma acest lucru, şi cîţi alţii încă !

— În dosar scrie că te interesează astrologia.

— Fără să admit cîtuşi de puţin premisele ei filosofice !

— Afară de asta, predestinarea e în mare cinste la gnostici.

— Nu mă puteţi socoti gnostic, eminenţă, numai pentru că...

— Dar nici nu e vorba de predestinare ! — se răsti fiscalul, sculîndu-se în picioare cît era de lung (dovedindu-se că e mult mai mic de stat decît s-ar fi putut crede), în timp ce-şi rezema palmele de masa drapată în negru, pe care luminările pîlpîiră, iar crucifixul de argint vibră, — este vorba de Luther ! Omul se poate mîntui şi cu predestinare, dovadă sfîntul Augustin. Dar cu un lucru *nu* se poate mîntui 394
omul, Dominico Theotocópuli : cu tăgăduirea valorii faptelor bune ! Nu, nu mă întrerupe ! Cei ce *nu* se pot mîntui sînt cei ce pun credinţa şi religia mai presus de faptele bune, şi dacă susţii că această doctrină eronată referitoare la *fides justificans* * nu se poate asocia cu libertatea propagată a voinţei, îţi indic trei lucruri. Intîi : că teze eretice antagonice se întîlnesc la una şi aceeaşi persoană mai des decît îţi închipui, poate, ceea ce dovedeşte consecvenţa ereziei în general. Al doilea : că tocmai socinianii dispreţuiesc faptele bune, pe care le socotesc necesare, deci nereprezentînd nici un merit, dar în aceeaşi măsură sînt adepţii liberului arbitru. Al treilea : că aşa-numita libertate a

creştinului, despre care trăncănesc luteranii, şi pe care dumneata, lucru destul de ciudat, îţi închipui că o regăseşti la Origene... Nu, nu mă întrerupe !... este valabilă, ce-i drept, numai faţă de Biserica Mamă, de care ei s-au lepădat, în timp ce ne-libertatea voinţei faţă de Harul divin şi preponderenţa astfel rezultată a credinţei în Har faţă de faptele bune, îi fac chipurile cu atît mai apţi pentru a-l primi,... dar că nu numai felul lor rătăcit de a gîndi, ci şi în-cMnarea omului ca, pornind de la accidental, să violeze esenţialul, garantează că la unii dintre adepţii lor acea libertate se va referi în aceeaşi măsură sau chiar în primul rînd la Dumnezeu, şi atunci, în cazul dat, va lua prea lesne înfăţişarea unei ne-voinţe de a face ca porunca divină să fie urmată de fapte bune. Ce poţi spune ca să combaţi toate acestea, Dominico Theotocópuli ? Ce poţi răspunde la învinuirea ce ţi *s-ar* putea aduce pe baza mărturiei lui *padre* Diego de Chaves, confesorul regelui, care e gata să declare sub prestare de jurămînt că la 3 mai, anul acesta, în prezenţa maiestăţii sale, în propria sa prezenţă şi în prezenţa a trei *frailes* din ordinul ieronimiţilor, ai spus *că intenţia de a muri pentru credinţă este în ochii dumitale mai presus decît meritul mar- iiriului ca atare ?!*

Cînd rostise aceste din urmă cuvinte, vocea îi devenise înspăimîntătoare. Gradaţia ascendentă voită, în timpul căreia buzele, pentru a face economie de energie, i se încordaseră pînă la a forma o gură de actor, cavernoasă, nemai- suferind altă intensificare, se prăbuşi brusc, la un moment dat, în neant. Chiar şi cei doi secretari se ridicară, rezemîndu-se în palme, pentru a putea urmări efectul produs asupra grecului, care mai stătea tot lîngă masă, în şuba lui descheiată. Acest efect fu întrucîtva diferit de ceea ce îşi închipuiseră

cei trei demnitari. Anume, la El Greco fusese atins punctul în care nu mai putea suporta tensiunile gîndirii bazate pe argumentare logică şi ajungea, cel puţin cu o parte a fiinţei sale, ca printr-o trapă, într-o zonă de hotar, semi-întunecoasă, unde imaginile şi fantasmele, ivindu-se fulgerător şi învîr- tejindu-se între ele, îşi băteau joc de argumente în modul cel mai iresponsabil din lume ! Ne- dîndu-şi încă seama, decît vag, că era învinuit de erezie şi că trebuia să se apere cu ghearele şi cu colţii dacă nu vrea să se scufunde definitiv, retrăi în propriul său subconştient audienţa la rege şi convorbirea despre *Sfîntul Mauriciu.* Lîngă el se afla regele, în aparenţă mort, întins pe şezlongul lui, încărcat cu subtilităţi teologice. Asculta şuşoteala lui *padre* Diego de Chaves, auzea tictacul celor două ceasornice, cu toate că nu se îndoise nici o clipă că într-o lume reală aceste sunete sînt atribuite trosnetelor lemnelor din cămin. Frica i se deplasă, acum nu-i mai fu frică de urmărirea de către Sfîntul Oficiu, ci de către regele mînios, şi se mai deplasă încă o dată, căci nu din pricina acelei exprimări aşa-zis eretice era regele mînios împotriva lui, ci pentru că o pictase cu şase ani în urmă pe prinţesa de Eboli, cea cu un singur ochi, şi pentru că mai primea şi acum scrisori de la ea... Scrisori ? Scrisorele, bilete ! Il înşelaseră, îl urmăriseră ! „Da, despre asta era vorba în ultimul bilet dintre cele cinci, despre faptele bune, despre 396

epistola sfîntului apostol Iacov", zise el solemn, mişcîndu-şi mîinile încolo şi încoace, într-un chip caraghios, ca şi cum ar fi şters un geam spart, iar după acea clipă de luciditate se prăbuşi înapoi în gheena intimă, plină de intenţii

purificatoare, din care se ivi deodată capul descărnat al sfîntului Ieronim, părintele iero- nimiţilor spanioli, un vînător de eretici mai puternic şi mai violent decît *padre* Antonio de Priego, cel ce tuna şi fulgera în faţa lui, pentru că vorbise de „scrisorele". Dar totul pieri. Bătrînul cu gaura în falca stingă, bătrînul care blestema, dispăruse, dar totuşi rămăsese ceva din el în chipul slab, încremenit, al grecului, — un cap de erete deasupra penajului larg al şubei, — care se împotrivea, cu mintea, continuării interogatoriului.

începu un turnir macabru, la care pictorul luă parte, în starea lui de semi-veghe, cu un zel aproape copilăresc, arătînd numai din cînd în cînd, prin răspunsuri fără sens, că arcul fusese încordat prea tare în seara aceasta. Imagini şi argumente luptau în el pentru întâietate ; în general, cîştigară cele dintâi. Vederile lui referitoare la Sfînta Treime, la care De Priego revenise, cu încăpăţînarea profesiei sale, pentru a-şi croi un nou drum spre faptele bune, socoti că le poate demonstra în modul cel mai categoric posibil, îndreptîndu-şi atenţia asupra unei schimbări petrecute în decursul ultimelor cîteva minute cu personajele de după masa drapată în negru. Mai venise un al patrulea, strecurîndu-se pe furiş de după perdea, o statură greoaie, în negru, care acum stătea ghemuită în stânga de tot, chiar la limita vagă a cîmpului vizual al pictorului. Această poziţie limită făcea din el o figură alegorică, creată parcă anume pentru acel aspect al Divinităţii, de care fiscalul nu voia să audă. Fiscalul însuşi, în spatele luminărilor, fu atunci dumnezeul-lu- mină ; distribuţia rolurilor secretarilor putea fi precizată mai tîrziu ; dar cînd vru să

expună **397** acest punct de vedere în cuvinte şi în gesturi
explicative, atît galeria lui de tablouri vii, cît şi Dumnezeu-Tatăl care punea întrebări, erau iarăşi departe. întrebătorul căută bîjbîind drumul spre trecut, iar imaginile încercară pe cît posibil să ţină pasul cu el. De ce se botezase romano-catolic abia la treizeci de ani ? De ce nu se dusese niciodată înapoi în Creta ? Care fuseseră relaţiile dintre el şi tatăl lui, despre care se ştia că ar fi văzut bucuros o fuziune între greco-ortodocşi şi protestanţi ? Cu atîta pricepere de expert fuseseră puse întrebările, încît El Greco avu sentimentul că ar putea afla aici unele evenimente uitate din propria sa viaţă. Il văzu deodată în minte pe tatăl său şi evocă apoi, cu mare uşurinţă, o anumită mişcare înciudată făcută cu umerii de acel om violent şi agitat. Ca băiat umbla pe drumurile în pantă abruptă ale Candiei, înspre munţii albi ; în cer, deasupra munţilor, era atîrnată o icoană strălucitoare, cu bilcăţele de mozaic, cioplite crenelat, ca nişte trepte mici, pe care să se suie piticii... Şi prin toate aceste viziuni trecea vocea monotonă a fiscalului, continuîndu-şi comparaţiile, deosebirile şi prăpăstiile de netrecut dintre cele trei religii, care se intersectaseră între ele, acolo, în Creta, ca trei cercuri mari, transparente. Şi fiscalul stivui dogmă peste dogmă, şi acestea semănau cu bucăţelele de mozaic de pe icoană, care devenise cenuşie şi lipsită de importanţă, şi scoase cîteva din ele şi schimbă altele între ele ; puse predestinarea în credinţa greco-ortodoxă, aşa cum ar fi pus un ochi artificial, ca să cerceteze apoi cum arată ; îl puse pe Martin Luther, cu o Treime jerpelită în spinare, tipărită la Hans Lufft, din Wittenberg, să se caţere pe munte, apoi Dumnezeul supra-divin se făcu la iuţeală abur şi nu mai vru să vină niciodată jos, pentru că nu avea voie să mănînce vînat în

zilele de roga- ţiuni. Dar ceea ce resimţi grecul, în modul cel mai clar, din toate aceste încercări, fu o oboseală, care tînjea după o somnolenţă salutară, o oboseală fără margini, de toate dogmele şi

prescripţiile, de Dumnezeu, de religie, de religii şi de argumente religioase. În clipa aceea, în această stare de sciziune interioară, nu mai crezu în nimic, pentru prima dată în viaţa lui şi pentru ultima ! Chiar dacă rămase, cu jumătate din fiinţa lui, de frică sau din comoditate, un fiu ascultător al Bisericii unice, sfinte, catolice şi apostolice, în cealaltă îşi făcu loc o segregare între filosofia lui personală, întemeiată pe o inofensivă origina[1] itate, şi convingerea lui religioasă. Nu mai crezi în Dumnezeu, dar nici în inexistenţa lui Dumnezeu, pentru că atît o credinţă, cît şi cealaltă, îi erau acum profund indiferente ! Această stare de spirit îi dărui o mare linişte şi, mult mai eretic decît ar fi putut bănui omul cu fruntea mărginită şi cu gura silogistică din faţa lui şi care îi tot punea întrebări, ar fi vrut să devină apostolul acestei noi necredinţe atît de consolatoare şi atît de evidente. Dar nici asta nu merita osteneală şi, cuprins de o delicioasă buimăceală, lăsă ultimele întrebări să treacă pe lîngă el, şi îl văzu pe fiscal că se scoală în picioare, şi apoi pe cei doi secretari tot aşa, fără să înţeleagă prea bine ce puteau însemna toate acestea, şi că după cîteva secunde avea să fie singur...

— Pari impresionat, ***messer*** Dominico.

El Greco se întoarse şi îl văzu pe don Pedro Moya de Contreras în faţa lui. El fusese deci al patrulea om din spatele mesei. Fu cuprins de un vag sentiment de recunoştinţă pentru faptul că celălalt îi spusese *„messer* Dominico", în loc să-i

rostească numele întreg, pe acel ton pedant, pe care îl auzise fără încetare timp de o oră.

— Asta zic şi eu că e o noapte toledană, — spuse el, pe un ton blajin, cu un zîmbet care semăna a rînjet.

Inchizitorul îl privi mirat, apoi îşi pierdu din nou privirea în gol, spre peretele cu draperii negre, ceea ce nu-i fu prea greu, pentru că gre- cui făcea impresia a fi cu totul chircit, de parcă ar fi fost în ciorapi, ghemuit, cu genunchii încovoiaţi. Pe faţa lui don Pedro se ivi o îngrijorare părintească, şi care nu părea cu totul prefăcută.

— Nu trebuie să iei toate astea prea în serios, — zise el, pe un ton visător, întorcînd repede capul spre una din luminări, care sfîrîia încetişor. — Fără mine nu se întîmplă nimic aici ; fără un *fiat* * scris de mine, întregul dosar de colo nu e decît un vraf de hîr- ţoage cu o aparenţă academică de adevăr. Numai *eu* am de hotărît dacă ancheta asta urnjează să devină un proces în toată regula împotriva dumitale ; şi împotriva lui Preboste. înţelegi cum trebuie ceea ce-ţi spun ?

— Desigur, don Pedro, — zise El Greco, docil.

I se părea foarte firesc lucru că don Pedro putea să întîrzie procesul, sau să-l grăbească, sau să-l claseze, după cum găsea de cuviinţă. Faţa lui îşi pierduse cu totul încremeneala din timpul interogatoriului ; acum era deschisă, destinsă, copilăreşte mirată.

Inchizitorul zise :

— Poate că n-ai nimic împotrivă ca să-l termini pentru 8 decembrie pe Santiago, care nu mai are nevoie decît de un retuş de finisare. La 8 decembrie vor avea loc festivităţi ale cavalerilor ordinului Santiago ;

regele, ca mare maestru al ordinului, va dori poate să ia parte. Ce zici ?

El Greco dădu din cap că da, cu o expresie de nevinovăţie pe faţă ; apoi mai dădu din cap încă o dată, şi încă o dată. Cercetător, cam ca un medic care vede ivindu-se un simptom maladiv îngrijorător la un pacient pe care încă nu l-a condamnat, inchizitorul îl măsură din creştet pînă la tălpi şi continuă :

— Am să mai trec zilele astea pe la dumneata. Dacă ai să fii ocupat cu Santiago,... şi ca să termini la timp, poate că ai să fii nevoit să lucrezi şi noaptea,... are să fie de acord soţia dumitale să mă primească, fără îndoială.

— Desigur, — zise El Greco.

— Acum du-te acasă.

Don Pedro se duse spre masă, unde aşteptă să audă paşii şi uşa. Nu auzi nimic. Cu capul întors peste umăr, îşi repetă îndemnul. în sfîr- şit, pictorul

se puse în mişcare, dar lîngă uşă se opri şi fu nevoit să facă un mare efort de stăpînire de sine ca să deschidă în cele din urmă uşa, convins fiind că după uşă trebuie să fie altă încăpere, o a doua încăpere mare şi întunecoasă, cu un paravan negru într-un colţ, cu nişte

buturugi trosnind în foc, cu o masă pe un podium în fundul sălii, şi în spatele mesei trei persoane, un dominican şi doi laici, care să-l privească ţintă, muţi, între nişte luminări pîlpîitoare şi un crucifix de argint

.XIV. ALUNGAREA ZARAFILOR

Orele dimineţii sînt cu totul nepotrivite pentru exerciţii de penitenţă, de felul celor obişnuite în *Alcazar*-ul lui don Martin de Ayala, dar faptul că venise Ines de Torres, precum şi faptul că starea de spirit a lui don Martin era foarte frămîntată, îndreptăţeau măsuri speciale. Lecturile din manualul lui Gerson, * făcute de el cu scopul de a ajunge să deosebească viziunile adevărate de cele false, se dovediseră a fi un expedient prea puţin eficace pentru a se putea împăca din nou cu sine, cu atît mai mult cu cît în acea carte înţeleaptă şi blajină, refugiul lui din ultimele săptămîni, nu erau menţionate viziunile trezite de un braţ fracturat. Postise şi-şi chinuise trupul, dar nu găsise.nici o ieşire. Ce fel de adevăr se ascundea în spusa Măriei da Visitacão, referitoare la un rege în primejdie, a cărui viaţă trebuia salvată? Făcuse aluzie oare la regele Sebastian al Portugaliei, mortul aparent, care avea să învie, sau la regele Filip ? Mai era ea oare, pentru el, *Maestra de Espiritu * ?* Cum să facă faţă profanării săvîrşite de către nişte mercenari dezmăţaţi, dar şi sfintei Caterina din Siena, şi unei guri bătrîne şi încreţite ? Prin ce rugăciuni, prin ce legăminte ? Luni de zile fu preocupat de această problemă. Pînă cînd descoperi datorită unei întîmplări că de data aceasta

din gura clarvăzătoare ieşise efectiv o prezicere adevărată, o revelaţie inspirată de forţe demonice, nu o limbă păsărească, — cel puţin, aşa s-ar fi exprimat un profan, — o prezicere fără concursul iezuiţilor, o prezicere care şi pe ei îi punea în cea mai mare încurcătură posibilă, în ciuda faptului că nimeni nu înţelesese prea bine ce spusese ea, în afară de Ayala. Comportarea

acestuia fu însă atît de misterioasă, încît toţi ceilalţi fură convinşi că primise un mesaj particular, dar nici din partea ei nu veniră precizări, deoarece numaidecît după procesiune căzuse într-o transă, din care nici exorcizările, nici ameninţările nu izbutiră s-o trezească. Mult timp, nici un om n-o mai văzu pe Maria da Visitacão. Ayala se întoarse la Toledo fără nici un rezultat; putea spera numai că nu se întîmplase nimica rău. Dar cînd gentilomul află dintr-o cu totul altă sursă — oameni de-ai lui Cisneros, care trăncăniseră faţă de slujitorii lui Ayala, — că atentatul avea ca obiect în primul rînd viaţa regelui, hotărî - rea lui fu irevocabilă. Cu atît mai serios privea acum „prezicerea" Măriei, cu cît această prezicere îl dezlega de sarcina trasată de ea, — deci de ea însăşi, de un idol devenit apăsător, — şi curînd după aceea aduse la cunoştinţă că nu mai vrea să aibă nimic a face cu complotul, spre marea mînie a lui don Fernando şi cu urmarea că iezuiţii, în parte şi pe baza unor rapoarte nefavorabile venite din Portugalia şi din Aragon, declarară că planul este irealizabil, cel puţin deocamdată. Nu e exclus ca dezertarea lui Ayala să le fi venit foarte bine la socoteală. încă din octombrie, urmăririle şi atacurile Inchiziţiei şi ale poliţiei episcopale, care se extindeau adeseori pînă departe, în galeriile subterane, făceau ca poziţia lor să devină extrem de critică ; iar simţul onoarei, la aceşti complotişti profesionişti, se împăca mai degrabă cu trădarea unuia din ei, decît cu recunoaşterea faptului că sistemul lor de secu- 403 ritate dăduse greş. Toţi aceşti factori erau complet clarificaţi în seara în care El Greco şi Sensino se aflaseră în hrube. Hăituiţi pînă

în dreptul ultimei lor bariere, conjurații mai ris- cară să fie descoperiți și datorită zgomotului unei certe iresponsabile, căci Ayala, inspirat, pare-se, de acel mediu sumbru, găsise cu cale să-și dezvăluie chiar acolo pasul hotărîtor. În afară de don Fernando de Cisneros, cu care Ayala schimbase cîteva lovituri de spadă înainte ca ceilalți să-i despartă, Ines de Torres fu în primul rînd aceea care nu vroise să se resemneze cu un asemenea deznodămînt, și care, pentru a-și impune voința, recursese la cele mai excesive mijloace.

Acum, Ines de Torres, dezgolită pînă la brîu, zăcea întinsă pe o canapea și îl privea pe Ayala, care, înfofolit într-o rasă de păr de cal mîncaiă de molii, stătea în picioare în fața ei. Femeia mesteca în gol cu maxilarul inferior, ca și cum ar fi vrut să-și smulgă din rădăcini dantura și să i-o scuipe numaidecît lui Ayala în obraz. Lumina dimineții de iarnă se tîra ireal pe lîngă pereții cu embleme heraldice șterse, cu săbii foarte ruginite și cu portretul lui don Pedro de Ayala, eroul luptei pentru libertate, un portret prost și dulceag, care nu înfățișa mult mai mult decît fața unui tiran domestic mărginit, cam burghez și cam rotofei ; dar cine știe dacă în clipa aceasta nu umbla pe aici fantoma despotului, supărat că urmașul lui se sustrage „datoriei" civice!

— Femeia aceea sfîntă din Portugalia, — zise Ines de Torres, cu o voce intenționat joasă, — nu ți-a interzis să te răzbuni pe Moya de Contreras.

Ayala începu să se văicărească.

— În ce încurcătură mă pui ! Ea nu vrea să vadă sînge, asta-i tot ce am înțeles...

— Poate că vrea tocmai moartea acelui borțos, care și-a bătut joc de mine ; doar știi asta, lașule ! Un adevărat bărbat l-ar fi

curăţat de mult !

— Porunca ei contează ! Ines, prin gura ta vorbeşte diavolul !

— Şi nu trebuie să te împotrivești diavolului, pentru că purcede de la Dumnezeu ; de cîte ori nu mi-ai cîntat asta ? Eşti un laş, nu eşti un bărbat!

— Nu, nu sînt, — oftă Ayala, închizîndu-şi ochii înceţoşaţi ca în ceasul morţii, şi întinzîn- du-şi braţele, într-un gest tragic şi deznădăjduit, — am suflet de femeie. E în mine ; o Umbră care vrea să se înalţe la cer, zbătîn- du-se din cînd în cînd...

— O vom scoate cu biciul, — strigă Ines de Torres, sărind de pe canapea dintr-o singură mişcare rapidă, — o să strivim capul şarpelui ! După ce ai să te pocăieşti îndeajuns, ai să poţi, în sfîrşit, să comiţi un omor de dragul micului tău scutier, pentru că asta sînt încă, porcule ! Sau nu sînt ?

Puhoiul de înjurături care urmă îl făcu pe Ayala să ia o atitudine mai conştientă de sine. Păru că le absoarbe ca pe o ambrozie. Fără zăbavă o ocoli pe Ines de Torres, apoi se aplecă şi scoase de sub canapea un bici mare, de tipul celor folosite în timpul procesiunilor. În jurul funiei biciului erau lipite bucăţi de ceară, în care fuseseră înfipte cioburi de sticlă. Don Martin azvîrli unealta de tortură înspre Ines, ca pe ceva de la sine înţeles, ceea ce nu se putea explica decît prin faptul că scena aceasta, — în afară de introducere, care putea fi mereu alta, — se mai petrecuse în aceeaşi încăpere de multe ori. În pielea goală, afară de o cîrpă gălbuie în jurul şoldurilor, Ayala jucă rolul unui soi de fanatic exaltat, cuprins de căinţă şi deznădejde, pur joc de teatru însă, eaci zîmbetul trufaş nu dispăru de sub mustaţa lui zbîrlită. Ines de Torres îl

urmărea ca o Nemesis * prin cameră, atingîndu-l unde putea.

Se şi ivise o dîră de sînge printre cicatricele flagelărilor anterioare, cînd uşa se deschise brusc, lăsînd să apară cinci sau şase bărbaţi, 405 în toate poziţiile imaginabile : în genunchi, î

npatru labe, iar unul chiar, — decăzutul capelan particular al lui Ayala, — pe burtă, cu capul rotund şi congestionat şi cu ochii bulbucaţi la nivelul pragului. Străbătând pieziş acest grup de credincioşi, care se sculară în picioare, speriaţi, don Fernando Alvarez de Cisneros vîsli energic spre cameră, căscînd

gura în faţa pri- veliştei stranii. Prin coridor, a cărui perspectivă era închisă de o armură incompletă, pusă strîmb, cu o gaură în capul sclipitor, răsună lătrat de cîini ; apoi uşa fu închisă cu băgare de seamă, pe dinafară, aşa încît don Fernando se pomeni singur cu Ayala şi cu Inés, care încercară, cît putură de bine, să-şi acopere goliciunea.

— Dumneata nu eşti numai un intrus, dar şi un regicid, — zise Ayala, de îndată ce-şi redobîndi stăpînirea de sine. — Ce te mînă încoace, *señor ?*

Cu o exagerată etalare de politeţe, De Cisneros ridică mina şi rîse acru-dulce.

— împrejurările nu-mi permit să-mi pierd vremea cu scuze. Aveam de vorbit cu dumneata. E cu neputinţă să te retragi, aşa cum ai spus aseară că ai de gînd. E în joc salvarea întregului Toledo ! Să uităm duşmănia dintre noi şi întâlnirea noastră de aseară. Odată sarcina noastră îndeplinită, am să-ţi dau orice satisfacţie vrei, pentru faptul că ţi-am aruncat spada la zece metri în galerie. Uite mîna mea.

Chiar lipsa de căldură a cuvintelor lui ar fi fost de ajuns pentru a explica faptul că Ayala nu primi această fraternizare. După o privire de neîncredere spre Inés de Torres, zise solemn :

— N-am să-mi mînjesc mîinile cu sînge, *señor*: întrevăd intenţia. Singurul lucru pe care puteţi conta este să nu vă trădez. Satisfacţie am să-ţi dau eu dumitale cînd şi unde vrei. Poate că atunci spada dumitale va parcurge distanţa de o jumătate de milă. Sînt un *cristiano viejo,** neamul meu se pierde în Antichitatea cenuşie ; în orice secol care merită să fie pomenit, conţii De Fuensalida şi-au cunoscut datoria, *señor*: îmi este rezervat un viitor măreţ, dar, pe sfînta Leocadia, *señor*, nu-mi irosesc puterile în certuri meschine, şi o nouă viziune va...

— Ce viziune ! Ce Leocadia ! — strigă celălalt, enervat. — Vorbe de clacă ! Mă lasă rece credinţa dumitale... !

— Atunci eşti un eretic ! — zise Ayala dîn- du-se înapoi, atît de neajutorat în spaima lui, încît păru că are să caute sprijin la Inés de Torres, care stătea lîngă el ca un sloi de gheaţă.

— Bine, sînt un eretic, bine, cu plăcere. — Incordîndu-şi voinţa la extrem, don Fernando îşi impuse un calm, care făcea doar impresia că vrea să fie provocator. — Ştii cine mai e eretic ? Prietenul dumitale, grecul, pictorul. E urmărit de Inchiziţie. După 8 decembrie are să fie arestat. Asta înseamnă că se aşteaptă aprobarea regelui, care i-a şi refuzat tablourile. L-am informat aseară, ca să-l oblig faţă de noi, ca să exclud vreo trădare din partea aceea. Ei, ce zici de asta ? Să-l mai apărăm pe don Felipe, *señor ?*

Don Fernando de Cisneros n-avea de unde să ştie cît de mare era afecţiunea lui Ayala pentru grec. Intrucît această afecţiune mai era intensificată de venerarea platonică a Gerónimei şi de vanitatea orgolioasă a modelului cu mîinile zvelte de pe *Inmormîntarea contelui De Orgaz,* acest ultim expedient, folosit la noroc, avea mai mare şansă să izbutească decît orice alt argument sau decît orice altă ameninţare. Credul de felul lui, nu puse la îndoială ade- vărul cuvintelor lui don Fernando. În plus, datorită unui soi de identificare cu El Greco, această urmărire îi apăru ca începutul propriei sale pedepse meritate, de care nu mai putea să scape decît prin penitenţă şi printr-o extremă smerenie. Smerenie faţă de Dumnezeu, bineînţeles ; căci faţă de oameni, faţă de relaţiile şi primejdiile omeneşti, trufia lui crescu, luînd

dimensiuni atît de fantastice, acum cînd se

făcea apel la prietenia lui pentru pictor, încît
ar fi considerat că e mai prejos de demnitatea lui să mişte măcar un deget pentru a da efectiv ajutorul care era aşteptat din partea lui. Pe prietenul său l-ar ajuta în cu totul alt mod, mai demn ! Şi se şi transferase totul în altă lume, într-o lume de ceremonii excentrice. Ayala nu era cîtuşi de puţin laş, — şi de aceea suporta, cu o răbdare imperturbabilă, ca Ines de Torres să-i spună că e laş, — dar în înfumurarea lui considera că o atitudine net pitorească e mai presus decît o intervenţie activă, dacă nu eşti complet stăpîn dinainte pe punerea ei în scenă. Şi cît de pitoreşti erau întruchipările care îşi şopteau în clipa aceea ispititoarele lor făgăduieli în pavilioanele lui auriculare, subţiri şi degenerate !

— *Est mea culpa* *, — zise el, cu tonul simplu, dar sonor, al unui potentat secular, care se înjoseşte de bunăvoie să asculte păsurile unei mari mulţimi de "oameni din popor. — Trebuie să ispăşim pentru păcatele noastre şi pentru păcatele prietenilor noştri. Dar că prietenului meu Dominico, pe care dealtfel nu-l pot crede eretic, nu i se va clinti nici un fir de păr din cap, de asta stă chezăşie contele De Fuensalida ! Regele nu-mi va respinge mica mea cerere. Aici, la Toledo, *senor,* mai am oarecare influenţă ; era cît p-aci să-mi irosesc această influenţă, pe himere, care...

— Afurisit orator ! Nu vrea ! — ţipă De Cisneros, scos din pepeni cu atît mai mult, cu cît din mimica grijulie a lui Ayala trăsese cu totul alte concluzii. — Pentru asta mi-am jertfit averea ?! Bine, am să fac treaba singur. Am omul meu. Mîinile îmi tremură prea tare, şi apoi, în clipa aceea blestemată... Şi am promisiunea dumitale că ai să păstrezi secretul !

Bine. Acum îmbracă-te, şi hrăneşte-te cu lăcuste. Bine. Bine.
Calmul lui silit nu mai avea nimic impunător, ci exprima mai degrabă neputinţă şi senilitate. Voise să se arate nemilos faţă de sine însuşi, dar mersese prea departe; acum sucomba sub propria sa lovitură. Pe adversar nu-l mai socoti demn nici măcar de o privire. Porni grăbit spre coridor. Ines îl urmă pînă într-un culoar lateral, scurt şi întunecos, unde se aflau nişte haine atîrnate pe un cuier. La capătul acelui culoar lateral era o uşă întredeschisă. În timp ce Ines îşi schimba hainele, o iscodeau prin crăpătura uşii două perechi de ochi, iar imediat sub ei un cap lat, inteligent, de cîine, pe care o mînă îl dezmierda, făcîndu-l să stea liniştit şi să se uite, ca să vadă cît de repede se poate preface la oameni un individ de sex feminin într-unui de sex masculin. Iar Ines de Torres, a cărei gură deschisă exprima o ciudată satisfacţie, privi şi ea, pe întuneric, pe furiş, ochii aceia de oameni şi de cîine, şi-şi zise că aceştia fuseseră poate ultimii ochi în viaţa ei care au văzut-o ca femeie.

> înfăşurată într-o mantie încăpătoare, sub care îşi ţinea ascuns pistolul, Ines de Torres o luă înspre catedrală, unde făcu o curbă mare ca s-o ocolească, şi porni pe *Caile de la Puerta Liana* spre Zocodover. încă de pe *Plazuela de Santa Isabel,* unde se afla casa lui Ayala, re- simţise singurătatea cunoscută de toate Iudi- tele ; aceeaşi singurătate îi opreşte pe sinucigaşi să săvîrşească fapta pe care n-ar putea s-o mai povestească după aceea nimănui pe lume. Nimic nu dorea Ines mai fierbinte decît martori, dar chiar îmbrăcămintea ei îi împiedica pe privitori s-o recunoască pe ea şi să-i recunoască misiunea izbăvitoare ! Dintotdeauna independentă

şi rezervată, simţea acum că arcul vanităţii ei feminine se destinsese din nou. Cu toate că nici unul din gîndurile ei nu era îndreptat spre Ayala, totuşi la baza întregii ei stări de spirit, în aceste clipe extreme, era influenţa lui Ayala. Vanitatea lui, care acorda atenţie ca să poată şi cere în schimb atenţie, făcuse întotdeauna ca manifestările vanităţii ei să fie de prisos ; Ines jucase în teatrul lui ca un per- **409** sonaj real, independent în mod obiectiv, dar

acum, cînd trebuia să acţioneze în realitate, părea că nu mai sînt spectatori care s-o asiste în acest rol neobişnuit, nici curtezani plini de cavalerism, care să-şi dea ochii peste cap, nici şedinţe de flagelaţie, nici împăcări sfîşietoare sau grimase voluptuoase. Nimeni n-o băga în seamă ; înainta fără convingere, ca un soldăţel care, în mîndria lui copilărească, a învăţat pe dinafară o lozincă frumos sunătoare şi ciudată şi acum se teme că are să moară înainte de a i-o putea azvîrli în faţă inamicului.

Pe strada liniştită de care se apropia, casa lui don Pedro Moya de Contreras ocupa aproape jumătate din lungime ; poarta cu cei doi stîlpi tripli de o parte şi de alta ocupa la rîndul ei o jumătate din casă. înlăuntrul arcadei de piatră care mărginea poarta la partea superioară, nu vedeai altceva decît două ancadramente sobru decorate şi o stemă divizată orizontal ; imediat dedesubt, grile în toate dimensiunile : un gol pătrat cu grilă; feres-truici cu grile, iar uşa de lemn cu o uşiţă în canatul din stînga avea ochiuri zăbrelite. Aşadar, se poate spune că poarta, unde ferestrele şi arhitectura se luau la întrecere, era adevărata casă, în timp ce coridorul

înalt şi golaş, în care Ines de Torres ajunse acum după ce împinsese uşa, putea conta ca o compensaţie pentru stradă. Pe scăriţe şi în nişe se aflau grupuri de oameni care stăteau de vorbă şi care pe stradă lipseau. Negustori umblau de colo pînă colo, ba aşteptau chiar şi patru catîri, încărcaţi, ca pentru o călătorie prin deşert, prin Toledo. Încolo numai piatră, apăsător de monotonă. Cu destulă greutate îşi aminti direcţia pe care o luase, atunci, singura dată cînd venise în această casă. Merse, tot cu pasul ei milităresc răsunător, cu pălăria un pic într-o parte, pînă la capătul coridorului, unde o uşă deschisă dădea spre patio. Chiar din faţa acestei uşi coti spre dreapta şi sui o scară îngustă, care dădea acces spre galerie. Fără să întîlnească **pe** nimeni, o ocoli toată. Revenită în punctul 410

de plecare, ajunse, pe o scară de numai opt trepte, în acea parte a casei, care trebuia să se afle deasupra portalului înalt de la parter şi unde diferite încăperi, dînd de-a dreptul una în alta, formau o singură sală mare şi scundă. Pe pereţi erau atîrnate tablouri : un cardinal sfrijit, apoi un portret al lui Santiago, cu o spadă roşie, în flăcări, într-un colţ. Prin diferite uşi intrau şi ieşeau numeroase persoane, majoritatea cu cruci metalice pe piept. Deodată îi trecu prin faţă, venind din spatele ei, o femeie tînără în veşminte maure, care îşi roti privirile, descumpănită. Avea faţa frumoasă, tenul brunet, iar nasul un pic acvilin ; hainele ei, evident festive, miroseau a camfor. Nebăgată în seamă, — aşa credea ea, — Ines de Torres i se alătură, sub imperiul unui impuls camaraderesc, de la femeie la femeie, dar şi un pic invidioasă pentru consideraţia pe care cealaltă o căuta şi avea voie s-o caute şi în cele din urmă o şi găsi,

căci un slujitor cu un vraf de hîrtii sub braţ se interesă de soarta ei şi o duse înăuntru prin una din uşi. Ines de Torres se luă după ea ; în urma ei auzi paşii moi ai altor slujitori, dregîndu-şi vocea, cu mîinile la gură. Fusese oare descoperită ? Nu, dar fusese văzută, — şi asta îi făcu plăcere. Bărbaţii nu se uitaseră niciodată la ea decît dorind-o. Inima îi bătea repede şi tare ; îşi exageră pasul militar. Ca să mai uite de primejdii, se mărgini la impresiile produse, în aceste încăperi, nu de oameni, ci de obiecte. Într-un colţ al camerei în care intrară acum erau trei grupuri, iar distanţa dintre ele se micşora văzînd cu ochii. Recunoscu o statuie a Maicii Domnului cu văl albastru, pusă pe un piedestal galben ; aici mai fusese ea. Prin faţa ferestrei zburau păsările, care îşi aveau pesemne cuibul pe acolo. Ciripitul lor amintea de greieri. Ceva mai departe, un miros dulceag de tămîie răzbi prin uşa, prin care dispăruse femeia maură. Era fum gros de pebete, ameţitor şi îmbătător. Pierdută în sine 411 însăşi, captivată de mireasma aceea, de bogăţia de senzaţii produse de ea, vrind să-i evoce sursa şi amintirile amare legate de ea, rămase mută, cu faţa la slujitorul cu vraful de hîrtii subsuoară şi cu spatele la ceilalţi doi. Din ambele părţi i se puseră întrebări scurte, la care nu veni nici un răspuns. Pentru că pînă să scoată pistolul ca să-l împuşte pe slujitor şi să-şi croiască drum spre centrul aromat, o şi apucase un acces de plîns isteric care acum, — în timp ce trei bărbaţi o dezarmau cu brutalitate şi o duceau înapoi prin încăperile întunecate, fără să spună nici un cuvînt, — se prefăcu treptat în altceva : Ines începu să ţipe strident şi să dea cu picioarele, ca o pre-

cupeaţă înşelată, luată pe sus din piaţă, de *alguaciles,* cu gloata după ea.

Cei ce locuiau în casă cu El Greco se feriseră cu toată grija să-i ceară amănunte, atît de prompt opera ordinul Inchiziţ ei şi asupra lor, deşi nu le fusese dat. Absenţa lui Preboste fu privită, pare-se, ca lucrul cel mai firesc din lume. Absenţa lui Diego nu uimi pe nimeni. Dacă leşul lui Preboste, tăiat în douăzeci de bucăţi, ar fi fost adus, într-un sicriu, în *Casa del Greco,* nimeni n-ar fi făcut probabil altceva decît semnul crucii. Chiar şi Eufrosina de las Cuevas, cît era ea de curioasă şi de cîrco- taşă, nu-şi dădu nici o osteneală să-l tragă de limbă pe Manusso, care doar fusese de faţă la confiscarea şi la împachetarea cărţilor. Nu era deci de mirare că artistul fu lăsat în plata Domnului, iar dimineaţa nu fu nici măcar trezit. Un somn de dimineaţă, lung, fără vise, se mai prelungi în el, mult după ce se trezise, ca ceva greoi şi tulbure, ceva plin de imagini vagi, de fărîme de gînduri, şi cu un bîzîit, nu neplăcut, în urechi. Lumea părea înfăşurată în vată, o vată foarte casantă, foarte inaccesibilă. Cînd îşi amintea de interogatoriul din *Casa Santa,* îl preocupau numai lucruri secundare, de pildă împrejurarea foarte ciudată că Francesco Esquerrer nu fusese pomenit nici o clipă, cu

toate că relaţiile sale cu un om ţinut sub observaţie de superiori nu putea conta decît ca o circumstanţă agravantă. Cu atît mai mult, cu cît tocmai poziţia referitoare la credinţă şi la faptele bune, pe care voiseră să i-o pună în spinare, era profesată de către Esquerrer, misticul ! Amintirile lui aveau lacune mari, — astfel, din convorbirea lui cu don Pedro nu-i rămăsese

în minte decît că acesta era gata să-l ajute în schimbul terminării tabloului *Santiago,* precum şi ceva despre o festivitate a ordinului Santiago, — dar credinţa şi faptele bune, şi ceea ce se spusese despre ele, îl obsedau în aşa hal, încît timp de o oră căută toate pasajele posibile din Biblie, referitoare la aceste probleme ; în atelierul lui se mai afla şi acum o Biblie greceascǎ, cu însemnări făcute în anii petrecuţi de el în Creta. Entuziasmul lui estetic din seara precedentă, acel fericit moment de calm, acel dar fugar după atîtea furtuni sufleteşti istovitoare, îl uitase cu totul, iar creierul lui, desigur, nu-şi redobîndise încă în suficientă măsură echilibrul, pentru a se putea plimba prin labirintul scolastic, din care chestionarul lui De Priego nu-i înfăţişase încă decît un licăr foarte aproximativ. Citi de zor din epistola sfîntului apostol Iacov şi din epistolele sfîntului apostol Pavel, îndeosebi din cea către romani. Faptul că i se confiscase darea de seamă despre conciliul din Trento reprezenta o pierdere dureroasă; apelînd însă la memorie, putu totuşi stabili cu uşurinţă că, în toate epocile, atît credinţa, cît şi faptele bune fuseseră socotite ca necesare, şi că de la Reformă încoace se punea accentul numai pe acestea din urmă, pentru că protestanţii îşi căutau mîntuirea în mod prea exclusiv în cea dintîi. Dar cu cît reflecta mai mult la această problemă, cu atît ştia mai puţin de ce parte se află propriile sale simpatii. Poate că avea şi o structură intelectuală prea filosofică pentru asta ; îl citea pe sfîntul apostol Pavel nu ca să 413 fie edificat, ci, — acum îşi dădu seama, — ca

să guste, cu un rînjet aprobator, chiţibuşăria verbală, tranziţiile şirete, confuzia dialectică

funestă între „faptele legii" şi „faptele credinţei" : anume, concepţia că datoria sau pornirea de a face fapte bune este implicită chiar în credinţă, după cum şi liberul arbitru putea fi conceput ca subordonat predestinării divine, în măsura în care Dumnezeu crease voinţa şi îngăduise exercitarea ei ; şi ca să guste apoi şi atacurile pline de venin ale sfîntului apostol Pavel împotriva cretanilor, atacuri care pe vremuri îl amuzaseră atîta...

în negura împăciuitoare a unor astfel de raţionamente îşi căută consolarea El Greco, pînă aproape de amiază, cu capul limpede, dar cuprins de acea bună dispoziţie delicios abstractă, care e privilegiul savanţilor de birou, vîrstnici şi necăsătoriţi. Nu mai exista pentru el nici don Pedro Moya de Contreras, nici Geronima de las Cuevas, nici Francesco Preboste, care în clipa aceea zăcea într-o temniţă umedă, în primejdie să fie torturat. Din cînd în cînd uita el însuşi că-i plutea deasupra capului un proces inchizitorial, şi nu numai o dată îi trecu prin gînd să se ducă să-i facă o vizită lui *padre* Antonio Silvestre de Priego y Cabrejas, ca să mai treacă în revistă încă o dată, împreună cu el, întregul liber arbitru, şi faptele bune, şi sfînta Treime, care începuse să| se cam clatine şi care avea deci nevoie, în partea dinspre Fiul, de cîteva proptele scolastice. Dealtfel, tot aşa întreţinuse în gînd, timp de săptămîni de zile după audienţa de la Escorial, numeroase conversaţii subtile în care îl convinsese pe rege, cu argumente mereu noi, că n-are dreptate. Şi acum încă ar fi avut chef să dezvolte o dispută pe baze largi : *Sfîntul Mauri- ciu,* născut de data aceasta din nevoia de a proslăvi nu intenţia şi credinţa, ci tocmai invers, faptele bune,

căci, maiestate, căci, padre Diego de Chaves, care v-aţi cam pripit cu denunţul

şi ofiţerii săi au murit pentru credinţă, asta-i cert, dar este oare lucru dovedit şi că au murit *din* credinţă ? Raţionînd logic, un om poate muri pentru credinţă, şi să fie totuşi necredincios ! În acest caz, intenţia nu se referă la credinţă, ci la acţiunea de a muri pentru credinţă, fiind numai hotărîrea voluntară care a precedat acea acţiune : de aceea, dacă eu pictez momentul acelei hotărîri voluntare sau al reflecţiilor care duc spre ea, atunci proslăvesc acţiunea, martiriul, pe scurt fapta bună ; atunci nu mă mai interesează defel dacă oamenii aceştia credeau sau nu credeau şi ce credeau ; n-aveau decît să creadă în Iehova, în Alah, în zeii păgîni cărora au refuzat să jertfească, în dumnezeul indianilor, — şi totuşi să fie ucişi pentru numele lui Cristos ; atunci au fost mărturisitori ai credinţei potrivit sfîntului Iacov cel Mic, şi eretici potrivit sfîntului Pavel, dar avînd în vedere că dumneavoastră, padre De Chaves, puneţi mîna în foc pentru sfîntul Iacov...

Într-o minunată destindere a întregii sale fiinţe, rînjind ironic şi plin de sentimentul superiorităţii, privi pe fereastră ceaţa care prefăcuse imaginea oraşului Toledo într-o schiţă sumară. Dar privirea îi lunecă mai departe, apoi înapoi, şi se opri pe *înmormîntarea contelui de Orgaz,* pe micul portret al lui Fi- lip al II-lea, care acolo, în cerul pictat, îşi scotea în afară, arogant, greoiul său maxilar inferior. Ochii verzi spălăciţi, încercănaţi cu roşu, îi adăugă din memorie, apoi gura deschisă şi bleagă, — şi era iarăşi complet; acel model de rezistenţă pasivă şi de ironică apatie, începu acum,

pentru prima dată în dimineața aceasta, să-i insufle o ușoară groază, ca și cum ar fi fost singurul lucru care îl amenințase și care avea să-l amenințe în continuare, singurul, unicul. Nu știa de ce. Totul va decurge cu bine, își zise. Preboste socinian : ce ridicol ! Trebuia demonstrat că era ridicol, și tot așa și 415 propria **sa** loialitate, căci doar era mai presus de orice îndoială, pentru orice om care privea ceva mai departe decît litera cuvîntului rostit întîmplător. Totul se va sfîrși cu bine...

După-amiază căută în sufragerie, în fundul unui dulap, niște cărți care scăpaseră atenției celor cîțiva *familiares.* Foamea lui de lectură sporise neîncetat; nu înțelegea cum se poate trăi fără cărți. Auzi în spatele lui niște zgomote : Gerónima și Eufrosina de las Cuevas rînduiau niște veselă în alt dulap ; își vedeau de treabă ca și cum el n-ar fi fost acolo. Atunci, ca să arate că activitatea nu-i este stânjenită de faptul că fusese la *Casa Santa,* continuă să caute, cu zel îndoit. Tocmai descoperise un manual vechi de preparare a culorilor, — o cărticică ferfenițită, cu urme slinoase de degete, roșii și vinete, în toate nuanțele, — cînd îi ajunse la urechi vocea lui Miguel :

— *Señora,* don Pedro Moya de Contreras dorește să vă vorbească.

Pînă să apuce femeile să spună ceva, El Greco se și întoarse, așa, pe vine, cum era. Aproape fără să-și dea seama ce face, își întări cuvintele, azvîrlind violent cărticica unsuroasă în fundul dulapului, de unde se auzi zăngănit de sticle.

— Du-l în camera laterală, Miguel, și întreabă-l dacă vrea să aștepte, — porunci el, cu mîna încă întinsă în urma aruncării cărții

şi cu capul întors mult către stînga ; apoi, după o întoarcere rapidă spre dreapta : — Mă- tuşico, vrei să mă laşi singur cu Gerónima ?

Eufrosina se supuse, în tăcere. Miguel ie- şise din cameră. Cîtva timp tăcură amîndoi.

— Ştii de ce vine ? — întrebă el în cele din urmă.

Fără să-şi mai aducă aminte cuvînt cu cuvînt de scurta lui convorbire cu inchizitorul, înţelese acum ce urmărea acesta, ca şi cum problema l-ar fi preocupat de cînd se trezise, cu toate că în realitate mai degrabă regele îi [416]

bîntuise prin imaginaţie ! Dar poate că acum vedea mai clar primejdia reprezentată de don Pedro, pentru că intrase în cîmpul său vizual, după cum şi stelele le zăreşti mai repede cînd priveşti un punct foarte apropiat. Primul său impuls, la auzul cuvintelor lui Miguel, fusese cea a urîciosului codoş, care îşi expune soţia, numai şi numai pentru ca să guste propria sa superioritate, — obicei străvechi, deci, care nu avea nici o legătură cu preţul de răscumpărare ! Să dorească a- l plăti — în forma veche, anume : ca un joc, — nu admisese, ca linie de comportare posibilă, decît timp de o infimă fracţiune de secundă, cu puţin înainte de a azvîrli cărticica, iar această minimă lipsă de caracter, produsă automat, lucra acum ca un imbold de a acţiona; îşi redobîndi forţa şi libertatea de acţiune, văzîndu-se pe sine, fie şi pentru un timp foarte scurt, în rolul cel mai abominabil !

Dar ceea ce era mai dificil, încercarea cea mai grea, nepreväzută, şi împotriva căreia nu avea arme, abia urmă : docilitatea cu care ea îi asculta cuvintele, în timp ce el o informa în grabă ce opţiune era aşteptată

din partea lor ! Geronima nu roşi de indignare, nu scoase nici o exclamaţie, nu-l îndemnă să intervină energic ! Nu cumva vrea ***ea*** să plătească răscumpărarea ? Ar fi fost de neconceput...

— Priveşti lucrurile cu foarte mult calm ! — şopti el, apucînd-o cu amîndouă mîinile de braţ. — Nu găseşti nimic neobişnuit în asta ! Atunci du-te la el, dacă ţi-e tot una ! Poate că treaba aţi pus-o la cale de mult, la reuniunile acelea...

O zgîlţîi, cu o ironie răutăcioasă, ca s-o îndemne să se ducă la el, dar din ochii ei nu-i parveni decît o mirare simplă, paşnică. Cu toate că în acea privire se putea ascunde în aparenţă şi prostie, răspunsul, care urmă acum, dezvălui totul. Nu avea nevoie de nici un adaos, căci dezgolea pînă la rădăcină un senti- **417** ment refulat luni de zile, şi izgonea dintr-o

dată fantomatica dialectică dezorientată şi pretextele invocate pentru a lăsa totul în voia soartei, — ceea ce El Greco ar mai fi fost în stare să facă...

— Ţie, ţie ţi-a fost totuna. Nu ştiu ce vrei...

— Aşa ? — zise el, fără vlagă, privind în gol, ca un om conştient de propria sa vină.

— Atunci mă duc eu la el.

— Nu, nu ! Să se ducă Miguel !

Cuvintele ei putură fi înţelese, cu siguranţă, şi din afara camerei. Acum îl apucase ea pe el de braţ. Era complet schimbată, toată îndolenţa ei dispăruse, şi, aşa cum era ea acum, tulburată, cu pupilele mărite, cu gura tremu- rîndă, lui îi păru aproape atrăgătoare. încercă pînă în ultimul moment să bareze drumul lui către uşă, dar el o dădu deoparte, îi strînse mîinile, o sărută fierbinte, încredinţînd-o repede, la urmă, ca s-o liniştească :

— N-am să-i fac nimic.

Nici nu se mai gîndea la această posibilitate. Prea mult îl copleşea dragostea pe care o mai resimţea încă pentru Geronima : oi dragoste tragică, sub puternica presiune a primejdiilor, nu o senzualitate inertă, ca înainte. Îi părea rău că acea clipă trecuse. Îi spulberase teama de ceea ce avea să se mai întîmple, dar şi entuziasmul, şi mînia necugetată. Răsplata i-o luase înainte faptei, care acum lua caracterul greoi şi apatic a ceva ce trebuia recuperat...

Pe don Pedro Moya de Contreras îl găsi în sala în care deasupra căminului era atîrnat tabloul *Alungarea zarafilor*: înainte de a i se adresa musafirului, care stătea la una din ferestre, privi atent tabloul, apoi zise, fără ironie :

— Soţia mea nu vă primeşte, don Pedro. Şi nici mai tîrziu.

Judecătorul rămase cu ochii în pămînt şi-şi puse una din mănuşile căptuşite cu blană. Contase, bineînţeles, pe această posibilă desfăşurare a evenimentelor. În acest scop o co- 418

mandase şi pe femeia maură, care aştepta de ceasuri întregi la el în dormitor, ca rezervă, pentru consolare în caz de eşec. Ba chiar fu nevoit să recunoască, în sinea lui, că în clipa aceea pielea brunetă i se părea mai atrăgătoare decît cea albă a Gerónimei de las Cuevas. Lucru ciudat : atacul încercat de Inés de Torres, care deocamdată nu i se adusese încă la cunoştinţă, nu fusese necesar, spre a-l face să resimtă o anumită antipatie pentru toate femeile albe. De cînd îl întîlnise pe Pablo de Fez, *Moreria* îşi redobîndise, în mod ciudat, o bună parte din vechea ei forţă de - atracţie asupra lui ; zile la rînd studiase datele cununiilor şi antecedentele fiecărei mirese tinere şi fericite, pe rînd. Se

întorcea mereu la vechea sa preferinţă ; de data aceasta îşi propuse s-o facă lată. Între timp să pună lucrurile la punct, aici, în *Casa del Greco.*

— Faci o prostie, — zise el, simplu.

— Da, ştiu, —" răspunse El Greco, căruia nu-i scăpase accentul de compătimire umană din vocea bătrînă şi răguşită, — dar şi noi, grecii, avem *pundonor*-ul nostru, *señor. O* rugăminte : daţi-i drumul lui Preboste. Mă declar gata să pictez pentru dumneavoastră un excelent Santiago, pînă să fiu arestat, după 8 decembrie.

— A, nu, — zise celălalt, punîndu-se în mişcare înspre uşă.

Nu-şi dădu seama ce bine este informat pictorul cu privire la momentul în care totul avea să se sfîrşească pentru el, atît de departe îi erau gîndurile. Gîndurile acestea erau colorate şi melancolice, şi se desfăşurau sub un cer mai cald decît cel de iarnă din Toledo. Avea şapte ani şi hoinărea cu mama lui, o fiinţă albă, mlădioasă, în apropiere de Guadalquivir; lăsaseră departe în urmă castelul tatălui său, mai departe decît de obicei, poate că se rătăciseră... Oftă. Cît de adînc pot aceste femei maure să prăvălească un om în amintirile lui ! Nu-i mai dădu nici o atenţie grecului, care îl însoţi tăcut pînă în patio, unde cîţiva *familiares* făceau de gardă lîngă lectica lui.

Restul zilei, El Greco îşi făcu de lucru cu răzuirea portretului doctorului don Pedro Moya de Contreras de pe *Inmormîntarea contelui De Orgaz ;* marchizul De Villena, care se afla în fund, avea să vină în locul lui, dacă i se va mai îngădui să termine tabloul. Se dovedi a fi o muncă de lungă durată ; vopseaua trosnea sub cuţit ; era ceea ce s-ar fi putut numi un portret *tare.* O clipă îi păru rău că nu-i anunţase potentatului această dispariţie fără urme.

De Gerónima se feri cît putu. îşi dădu seama că momentul împăcării lor nu se putea repeta,

şi nu avea chef să facă pe eroul faţă de ea. Gîndurile lui începură să fie obsedate, tot mai mult, de Esquerrer, care urma să fie iniţiat în aceeaşi seară, de către don Fernando de Cisneros, cu privire la tragica soartă a părinţilor săi ; faptul acesta, plus împrejurarea că el, dezvăluindu-i Gerónimei maşinaţiile lui don Pedro, încălcase în fapt jurămîntul privitor la păstrarea secretului, făcură să se contureze în el planul de a şi-l face confident şi pe Esquerrer şi de a-i spune totul despre proces şi despre antecedentele procesului. Cel puţin dacă monahul nu va fi prea zguduit de povestirea lui don Fernando...

Intrucît Esquerrer fu unul dintre primii oaspeţi, pictorul putu să-l pună la curent, în puţine cuvinte, cu privire la vizita care îl aştepta la ora nouă. Cu scopul de a putea ieşi din cameră fără să atragă atenţia, — era sala cu oglinzi veneţiene, unde El Greco îl primise pentru prima oară pe don Fernando, — Esquerrer fu plasat chiar lîngă uşă, alături de Andrés Núñez, pastorul de la *Santo Tomé,* care venise înainte. Urmară apoi rînd pe rînd Covarrubias, De Villena, Eusebio de Villaroja, Diógenes Pasomonlio, medicul grec, precum şi, firește, Manusso şi cei doi ucenici care stăteau

pe scaune unul lîngă altul, palizi şi tăcuţi, ca şi cum soarta lui Preboste îi şi ameninţa de pe acum şi pe ei. Nu veniseră, — în afară de Lucas de Allende, care contramandase cu săptă- mîni de zile înainte, — pictorii Luis de Velasco, Blas del Prado şi Luis de Carvajal : timid semn prevestitor a ceea ce avea să-l lovească mai tîrziu, pe el şi întreaga lui familie, mai complet şi mai în public decît acum, în forma unei pierderi a onoarei ; şi aproape că simţi un fel de recunoştinţă pentru faptul că ceilalţi, în primul rînd Nunez şi De Villaroja, izbutiseră să-şi învingă teama sau

mustrările de conştiinţă. Sau poate că nu ştiau încă nimic ? Cu siguranţă se putea spune acest lucru despre Luis de Castilia, care, abia sosit de la Cuenca, nu-l întîlnise încă nici pe decan, fratele lui. Dar îndoiala lui El Greco fu curînd trezită, cînd De Castilia îl luă deoparte, apucîndu-l de umeri cordial, ca de obicei, şi-i zise, cu un zîmbet plin de înţeles:

— În seara asta îţi vine un musafir misterios, Dominico ! Nu te uita aşa de speriat !... Vine de foarte departe ; mai mult nu-ţi spun.

Îi şi dădu prin gînd că don Fernando de Cisneros fusese arestat, că mărturisise totul, şi că De Castilia ştia asta şi că acum juca şi el un rol de trădător... Vine de foarte departe... Asta putea fi o aluzie la şederea lui don Fernando în colonii !... Nu-şi putu înăbuşi această bănuială neagră decît anevoie.

Mai venise şi alt musafir, introdus de către Covarrubias : *padre* Juan de Mariana, iezuit, istoric renumit, dar la Toledo, unde locuia de zece ani, cunoscut îndeosebi pentru exagerata lui frică de Inchiziţie, cu care avusese cîndva o răfuială privitoare la cîteva neînsemnate deosebiri de vederi. De atunci se credea, ca şi Miguel Carcandil, urmărit pretutindeni, era veşnic în defensivă cu scrieri apologetice imaginare, făcea însemnări cînd era în societate, şi nu mai vorbea decît despre dogmatică, pentru care, din fire, nu avea nici pic de talent. Aşa şi acum.

421 Pe grec îl enerva că era nevoit să vadă, — şi oglinzile aveau grijă să vadă pretutindeni, — cum eruditul mic şi gras, cu fruntea bombată acoperită de nişte ochelari de bufniţă împinşi în sus, scîrţîia întruna, chipurile pe furiş, cu un creion bont, pe

nişte hîrtiuţe, observat în permanenţă, cu ochi de cunoscător, de către naivul canonic. Şi în acelaşi timp un puhoi de fraze scolastice, — despre probabilism, despre teoria harului, chiar şi despre liberul arbitru ! — care pe Luis de Castilia poate că-l plictiseau, dar sub care artistul se prăbuşi ca sub povara unei torturi rafinate, familiarizat fiind cu unele dintre aceste teme, din interogatoriul din seara precedentă. Să audă nişte profani vorbind despre toate acestea era, totuşi, altceva decît să filosofeze el însuşi în singurătate despre ele, cu atît mai mult cu cît neliniştea lui Juan de Mariana zădărnicea cu totul înfiriparea unei atmosfere erudite pur platonice. în timpul discuţiei, stîrnite' de observaţiile lui, i se adresă şi lui Esquerrer, pe care îl recunoscuse brusc că e franciscan, aşa încît teoria franciscană a harului, din care iezuitul Francisco Suârez* împrumutase atît de mult, fu luată acum la refec, şi iată că prin cameră răsunară termenii cei mai eruditi, Eusebio de Villaroja puse liberul arbitru la locul lui, Luis de Castilia căscă, iar Covarrubias îşi plimbă zîmbind privirea de la El Greco la hîrtiuţe şi de la hîrtiuţe la El Greco... Pictorul avu un sentiment de eliberare de nedescris cînd slujitorul Miguel îşi vîrî de după uşă capul credincios şi bleg şi-l chemă printr-un semn.

— Fray Francisco !

El Greco rostise aceste două cuvinte pe şoptite. Dar cînd Esquerrer se sculă ca să-l urmeze, se şi îndreptaseră spre el cinci sau şase perechi de ochi ; dintre ei, unii ochi îi prinse în oglinzi : ochii ucenicilor, cuprinşi de teama că le venise şi lor rîndul, ochii lui padre Juan de Mariana, care simţea că-i scapă prada, ochii lui Covarrubias, care nu

ştia dacă se dăduse o explicaţie a acestei

ochii lui Manusso Theotocopuli, care priveau
sașiu. Şi totul multiplicat în numeroasele o-
glinzi veneţiene : un joc ameţitor, care, în mij-
locul tăcerii apăsătoare de după plecarea lui El
Greco, părea să domine întreaga încăpere, în
absenţa celor ce-l provocaseră ; o abundenţă şi
o îmbulzeală de priviri descumpănite, priviri
care, vizînd distanţe mari înlăuntrul lor, în
exterior erau aţintite în gol, sau spre marginea
şlefuită a unei oglinzi, ca şi cum astfel ar fi
văzut pînă hăt departe, priviri speriate, aşa cum
se putea ghici după atitudine şi după mîini,
priviri chiorîşe, dintr-o parte, ochi pe jumătate
închişi, ochi care, îndărătnici, deşi priveau
înapoi, spre interior, nu voiau să se vadă pe sine
! Un acvariu de ochi, captivant pentru un
fizician, poate, dar în casa unui pictor era
curată nebunie. Şi nebunia nu scăzu cînd sub
acei ochi reapărură zîmbete politicoase, cînd
toate acele expresii neobişnuite, — cioburi, aşa
părea, împroşcate de trăsnetul unei explozii
îngrozitoare, — se adaptară, fiecare cu ciobul
respectiv, cerinţelor conversaţiei...
În acest timp, El Greco se uita cu gura căscată
la un bărbat mic de stat, care se înfofolise în
mod atît de impenetrabil într-o mantie cU
gulerul ridicat şi sub o pălărie cu borul lăsat,
încît numai obrajii acoperiţi cu barbă şatenă
dovedeau că este vorba de vizitatorul aşteptat
la acea oră. Esquerrer se uita şi el, încurcat şi
nesigur. Abia cînd El Greco veni foarte aproape,
fantoma păru că vrea să şoptească ceva ; ca de
după un carton gros, se auzi :
— Haidem într-o cameră fără martori, Do-
minico. Călugărul să nu fie de faţă. *Apelles post
tăbulam.*
Apelles post tăbulam ! Nu putea fi altul decît
Pompeo Leoni. Intîmplător era o expresie pe
care El Greco o preluase de la sculptor şi pe

care o folosea şi ei cîteodată ; în orice caz, n-o auzise niciodată din gura altuia...

Rugămintea fu satisfăcută repede ; Miguel primi ordinul să-l introducă pe don Fernando de Cisneros, cînd va veni, în sala cu *Alungarea,* unde Esquerrer urma să-l aştepte, iar El Greco şi Leoni se retraseră într-o odăiţă din apropiere.

Dar ce teatru se juca aici ? Sculptorul, după ce se dezghiocă, destul de anevoie, îl strînse pe pictor la piept, îndelung şi spasmodic, şi abia atunci descoperi El Greco dedesubturile întregului joc. Pompeo Leoni era, vădit, extrem de tulburat. Din ochii lui căprui aurii, plini de bunătate, ţîşneau lacrimi, şi i se rostogoleau pe barbişon, unde nu erau absorbite, pesemne datorită unei pomade grase, al cărei miros El Greco îl simţi. Intrucît nici nu sughiţa, nici nu-şi freca ochii, plînsul acesta părea să fie un proces firesc de curăţire, căruia faţa lui simpatică, de curtean, i se supunea.

— Am venit în searaasta, incognito, — zise el pe şoptite, dar cu o sonoritate vocală deplină, care n-ar fi fost de aşteptat după atîtea lacrimi, — pentru că bate mai puţin la ochi, printre ceilalţi musafiri. Sînt de două zile la Toledo ; azi după amiază am vorbit cu Luis de Castilia...

El Greco făcu un pas înapoi.

— Ţi-e ruşine să vii încoace, pentru că sînt urmărit de Sfîntul Oficiu ? !

Cîtuşi de puţin indignat, Leoni se apără pe un ton oficial :

— Departe de mine să-mi fie ruşine, prietene ! Sînt numai precaut. Am venit încoace ca să te pun în gardă, dar nu cu privire la Sfîntul Oficiu, căci el nu reprezintă decît o verigă a lanţului care are să te ferece, ci cu privire la rege !

— Ce tot vorbeşti ?

— Regele e supărat pe tine, pentru că...

— Da, ştiu ! — îl întrerupse El Greco. ironic, — din pricina scrisorii prinţesei de Eboli, acel document primejdios pentru stat, cu ajutorul căruia şmecherul de grec a vrut să

schimbe cursul istoriei universale ! Şi între timp mi se ţin aici discursuri despre faptele bune şi despre sociniani !

— Pentru numele lui Dumnezeu, nu te abate de la subiect, Dominico ! Motivele pentru care regele...

— Dealtfel, nu cred nimic din povestea asta, Pompeo ! De Chaves, poate, dar Filip, nu! A fost prea prietenos, mi-a trimis vorbă să văd o carte biblică, Apocalipsa...

— *Qui nescit dissimulare, nescit regnare,** — zise Pompeo Leoni, aducîndu-şi ambele mîini în faţa pieptului, cu un gest extravagant.

Dar pînă să poată continua, El Greco, nerăbdător, îi trase mîinile în jos cu o zmucitură, ca şi cum Leoni, prin acest gest, ar fi săvîrşit ceva supărător, ceva duşmănos sau ne- permis. Pe un ton sever, îl întrebă :

— De cînd ne-am văzut la Escorial, ţi-am scris de patru ori. Mi-ai răspuns de fiecare dată. Ai spus cuiva despre ce era vorba în acele scrisori ?

— După cît pot să-mi amintesc...

— Nu vreau să te bănuiesc de trădare, Pompeo. Ar fi groaznic... Dar atunci scrisorile au fost deschise, fără să se observe. Tot, literalmente tot ce ţi-am scris este cunoscut de tribunalul de aici, din Toledo. Mi s-au aruncat în spinare nişte lucruri... Hait!... iar mă ia gura pe dinainte. Cel puţin nu vorbi cu nimeni despre treaba asta.

Dar era clar că ultimele cuvinte nu mai ajunseră în conştiinţa sculptorului. Faţa i se colorase în cenuşiu, contrastînd cu culoarea vie a bărbii şi a mustăţii, care

acum păreau cănite. Şovăind, făcu vreo cîţiva paşi înapoi, apoi îşi lăsă capul să-i cadă spre dreapta, pe piept, frînt, ca al unei marionete. Această mişcare se repetă de nenumărate ori în timpul convorbirii următoare. Pompeo Leoni îşi izbea bărbia cu oarecare forţă de piept, lăsa capul să i se balanseze acolo, pe loc, de două-trei 425 ori, ca pe un resort, apoi îl ridica şi repeta gestul, după cîteva clipe, în cealaltă parte. Cînd după acest şir de izbituri cu bărbia fu în sfîrşit pe deplin lămurit, cu alte cuvinte cînd ştiu că El Greco, împotriva aşteptărilor, fusese interogat de Inchiziţie, — situaţie care, de fapt, echivala cu o condamnare, cu întregul cortegiu de consecinţe : dezonoarea şi pedepsele umilitoare, — şi că Preboste se afla în detenţie, reveni la mişcări mai normale, mai puţin colţuroase.

— Atunci nu se mai poate tăgădui că regele îţi vrea pieirea, — se tîngui el, pe un ton plat şi elegiac, aproape muzical. — De ce, asta o ştiu la fel de puţin ca şi tine. E o reţea de intrigi în care nici eu nu-mi mai regăsesc drumul.

Această recunoaştere a neputinţei de a descifra intrigi indica o mare zdruncinare a stării lui de spirit. Chiar şi pictorul fu frapat; îşi aminti foarte limpede cît de volubil vorbise Leoni ca să explice respingerea *Sfîntului Ma- uriciu !*

— Ar fi trebuit să te pun în gardă mai devreme, dar abia acum cinci zile şi-a dezlegat Miguel de Antona gura.

— Miguel de Antona ? Piticul ? !

— El şi nimeni altul. I-am dat de băut, pînă s-a îmbătat aşa cum numai un pitic diform se poate îmbăta...

— Dar de ce ? Ce ne priveşte pe noi ?

— Dragă Dominico. *ubi meum invenio, ibi vindico * !* — declară Pompeo Leoni,

revenin- du-şi repede din moleşeala sa diplomatică. — Piticul mi s-a părut a fi un model destul de caracteristic pentru ca să merite o mică sculptură... Dar ce şmecher ! Stătea liniştit numai dacă putea să mă sîcîie, să vorbească de rău Italia, să-mi bîrfească prietenii... Aşa a ajuns la tine, la mîzgăliciul grec, cum îi plăcea să te numească. Dar foarte curînd, cînd am băgat de seamă că puteau ieşi la iveală lucruri importante, l-am lăsat să îndruge, ba chiar i-am
dat ghes, cu vorba şi cu fapta, iar în ceea ce

privește fapta, am făcut apel şi la sprijinul zeului Bachus.

Povestirea sculptorului, înflorată şi împănată eu maxime latineşti, ajunse în continuare la faptul că Miguel de Antona, în stare de ebrietate, trădase secretul urmăririi al cărei obiect era El Greco, urmărire determinată de padre Diego de Chaves (şi prin urmare de rege, după părerea piticului, nu mai încăpea îndoială). De Chaves sesizase tribunalul din Toledo, şi în plus trimisese la Toledo un spion, care îi fusese indicat chiar de către Miguel de Antona în persoană, dacă ar fi să-l crezi pe pitic. Acesta susţinea că ascultase pe ascuns într-o sală a Escorialului o convorbire, în cursul căreia El Greco îl invitase pe un călugăr franciscan să vină la Toledo, de îndată ce va avea un prilej. Un spion mai bun şi care să pară mai puţin suspect nu exista. Totul a mers apoi de la sine : De Chaves a făcut uz de influenţa sa asupra franciscanului Juan de los Angeles, şi astfel, prin intermediul acelui mistic, superiorii spirituali ai călugărului au fost determinaţi să-l trimită la Toledo cu o anumită însărcinare.

— Numele lui este Francisco Esquerrer, — încheie Leoni, care încă nu băgase de seamă deloc cît de mult se schimbase la faţă prietenul său. — I s-a trasat sarcina să te tragă de limbă cu privire la convingerile tale religioase, să te şi provoace să faci afirmaţii eretice, ticălosul ! Trebuie să-l fi văzut tu pe aici.... Sfîntă Născătoare de Dumnezeu ! Dominico, Dominico, Dominico !! încă nu e totul pierdut !

înfricoşat, se duse spre pictor, a cărui paloare începuse să semene cu un leşin apropiat, şi îl sili să se aşeze pe o canapea, aflată într-un colţ al camerei. Se aşeză lîngă el, îl bătu pe umăr, îi vorbi pe un ton bărbătesc şi consolator, şi irosi un belşug de gesturi, toate a- cestea pentru a încerca să combată deznădejdea pictorului, fie adresîndu-i imprecaţii, cu 427 pumnii strînşi şi cu privirea îndreptată spre cer, fie bagatelizînd-o printr-o exuberanţă prostească, al cărei ton de bază consta în afirmaţia, repetată mereu, că arta e veşnică şi e consolatoarea săracilor şi a asupriţilor. Obişnuit să nu-şi manifeste sentimentele decît în clipa care i se părea cea mai nimerită pentru acest scop, nu fu mirat aproape deloc cînd văzu că prietenul său reacţionează abia acum la ideea că e pierdut. Şi ceru în continuare date informative cu privire la Esquerrer, dar nu din curiozitate, şi cu atît mai puţin datorită faptului că ar fi bănuit adevăratul motiv al deznădejdii lui El Greco ; Esquerrer nu mai conta acum, după ce-şi depusese raportul, pentru că principalul fusese acest raport, şi piticul afurisit, şi trucul lui, al lui Pompeo, şi vinul, şi reţeaua de intrigi !

— *Sperat infestis, metuit secundis alteravi sortem bene praeparatum pectis* *, — se auzi vocea sculptorului, solemnă şi

aprobatoare, cînd pictorul se sculă în sfîrşit în picioare, cu picioarele încovoiate de la genunchi.
El Greco se hotărî să profite de eroarea lui Leoni ; ceea ce spusese se potrivea perfect cu mentalitatea lui.
— Biata mea soție... Băieții mei... Ce crezi, Pompeo, mai există vreo posibilitate de a-l face pe rege să-mi fie favorabil ?
Pompeo Leoni încreți fruntea şi rămase cît-va timp pe gînduri.
— Să-i cazi regelui la picioare, dragă Dominico, în ziua cînd are să fie aici, la Toledo, sau... Sau să fugi !
— Mi s-a mai spus asta, — mărturisi pictorul.
— Cine ți-a spus ? — întrebă Pompeo Leoni, plin de invidie pe acel sfătuitor necunoscut; apoi, şoptind : — Doar nu el ?... Nu călugărul despre care adineaori... El a fost, Dominico ?...
— A fost... Pompeo, ar fi mai bine să pleci! Musafirii mă aşteaptă. Trebuie să mai reflectez. Mai vino, numai dacă eşti întru totul convins că nu-ți faci un rău venind...

Se despărțiră. Bine deghizat, sculptorul se încumetă s-o ia pe coridor abia după ce El Greco se uitase dacă nici unul dintre musafiri nu se află întîmplător pe acolo. Era nouă şi un sfert; din sala cu *Alungarea* veneau voci, printre care cea net articulată a lui don Fernando Alvarez de Cisneros.

Acolo, în acele voci, îşi căută El Greco sprijin în sfertul de oră cît mai avu de aşteptat, pe coridor, în apropiere de salonul în care se aflau musafirii. Timbrul vocii lui don Fernando avea ceva neobişnuit de calmant pentru el, cu toate că mai dădea destul de des dovezi de nerăbdare, de enervare, ba

chiar de mînie. Dar cel care vorbea era un comandant, un şef, un stăpîn, un om care făcea destăinuiri (şi nu atît de stîngace ca cele ale lui Pompeo Leoni !), un om care, cu ajutorul cuvintelor, fărîma timpul, care conjura trecutul şi învia morţii, — iar morţii aceia, chiar dacă lui, grecului, îi fuseseră necunoscuţi, puteau fi totuşi socotiţi ca tovarăşii lui de soartă. Dar în afară de asta, mai era ceva care îl făcu să se apropie tiptil, tot mai mult, de uşă, ca să găsească putere sau uşurare în acea voce. Acea voce făcea din Esquerrer ceva diferit de ceea ce era, ceva diferit de ceea ce fusese obligat să reprezinte, din ordinul superiorilor săi ! Un copil nu era un spion, — iar un copil, căruia abia i se dezvăluise cine fuseseră părinţii săi, cu atît mai puţin, — dar un fiu al unor eretici arşi de vii, să ţi—1 închipui ca slugoi al Inchiziţiei, ca provocator sau ca trădător, era pur şi simplu monstruos, imposibil, contra naturii !...

Mergînd în vîrful picioarelor în dreptul a-celei uşi, mereu în dreptul acelei uşi, existenţa îi deveni suportabilă. Rămase timp destul de îndelungat acolo. Ce urma să se întîmple după plecarea vorbitorului autoritar, n-avea habar, dar urma să fie ceva iremediabil, şi chiar acum, cînd îi trecu în fugă prin minte 429 acest gînd, mai avu nevoie şi de altceva, avu h6v6ie de ceva îngrijorător şi reprobabil, ca să rămînă calm, ca să nu deschidă uşa brusc şi să spună, în toiul conversaţiei, ceea ce avea de spus. Acest altceva i se impuse de la sine ; dar nu fu de aşa natură, încît să ia o hotărîre şi apoi, fără să fie auzit, să se furişeze pînă lîngă uşă, ca să tragă cu urechea, — căci a- cesta era noul mijloc de autoapărare descoperit de el, — nu, ci se şi pomeni trăgînd cu urechea, cînd încă nici

nu-şi formulase măcar scuzele care i se păreau necesare chiar în a- ceastă situaţie. Ce altceva făcea el aici decît să-şi procure un derivativ, care nu i-ar fi putut fi refuzat nici măcar unui bolnav, unui muribund, unui condamnat ? Nu făcea nici un rău trăgînd cu urechea ! Secretele lui don Fernando de Cisneros le cunoştea ! Iar cît despre Esquerrer, faţă de el nu era oare îngăduit orice acum ?...

Aşadar, stătea astfel, rezemat de uşă, şi asculta, şi încetul cu încetul înţelese. Stadiul dezvăluirilor părea să fie depăşit. Emoţie nu prea se mai observa, — numai Esquerrer parcă nu era de acord cu ceva, — apoi stăruinţă, un ordin, alte ordine din partea lui don Fernando de Cisneros ! Ziua de 8 decembrie, mereu aceeaşi dată, ajunse de trei ori la urechile grecului care asculta la uşă. Data de 8 decembrie, sărbătoarea Imaculatei Concepţiuni, peste cinci zile. Şi apoi : procesiunea, — iarăşi procesiunea, — procesiunea la care urma să ia parte regele ! Despre posibilitatea unui participant la procesiune, — de pildă un călugăr, înaintînd printre alţi călugări în rase brune largi, care puteau ascunde orice, — ca, neîmpiedicat de nici un consemn, într-un moment de îmbulzeală, poate cu prilejul opririi la un altar improvizat sub cerul liber, să se apropie de rege şi să facă ceea ce don Fernando de Cisneros nu putea să facă personal... Şi apoi : despre datorie, — împăcarea umbrelor, spălarea ruşinii, — şi tot timpul sunetul vocii tîn- guioase, sparte, a lui Francisco Esquerrer, care 430

nu vroia ceva, sau vroia, în privinţa aceasta cel ce asculta la uşă nu-şi putu forma o părere clară:.. De Cisneros părea că-i spune „Antonio", ceea ce sugera o intimitate de mulţi ani de zile, şi o distanţare uriaşă faţă de grec. „Antonio,

trădătorul", — ce satisfacţie ar avea, să-şi şopteascăsieşi aceste cuvinte, şi apoi să-şi închipuie că acela fusese cîndva Francisco Esquerrer... Şi mai vorbiră mult timp aşa, ceilalţi doi ; argumentele deveniră mai ascuţite, precizările deveniră mai clare, iar obiecţiunile timide fură respinse despotic de vocea aceea, care repeta mereu aceleaşi lucruri : procesiunea,... neîmpiedicat,... regele,... datoria... Iar El Greco se îmbăta cu lumea aceea ciudată, de omor şi atentat în faşă, rîvnind-o fierbinte ; se cramponă de acele cuvinte, ca o femeie curioasă, care îşi însuşeşte, pe după uşi, secrete de familie, cu ochii căscaţi în beznă, cu nasul turtit, cu gura deschisă...

Don Fernando de Cisneros îl întîlni pe pictor cam pe la mijlocul coridorului, ca şi cum ar fi venit în clipa aceea. Nu se feriră să se privească unul pe altul. De Cisneros arăta de parcă ar fi isprăvit o muncă istovitoare ; chiar şi pe pielea, altminteri uscată, a frunţii sale brăzdate de cute se vedeau picături de sudoare. Era bine îmbrăcat, dar impresia de condamnat la galeră, sugerată de înfăţişarea lui, nu-l frapase niciodată pe El Greco atît de puternic ca acum, nu atîta datorită celor abia auzite, cît mai ales datorită impresiei de uzură trupească, li strînse lui El Greco mîna şi i-o ţinu îndelung ; s-ar fi putut crede că acest gest îi mai domina încă muşchii şi că-i ţinuse şi lui Esquerrer mîna la fel de mult...

— Îţi mulţumesc pentru prilejul pe care mi l-ai oferit, — zise el la despărţire, — iar în propria dumitale problemă, îţi urez numai bine. Nu prea sînt şanse să ne mai întîlnim vreodată.

El Greco nu-l petrecu decît pînă la începutul scării spre patio : Esquerrer să nu-i poată scăpa ! în timp ce se grăbea înapoi spre uşă, care rămăsese întredeschisă, mai resimţi încă efectul prezenţei lui don Fernando ; avu sentimentul că sarcina lui este uşurată prin

aparenţa de uriaşă încordare fizică a celuilalt, prin acea prelungă strîngere de mînă, care îi mai solicita încă muşchii.
Salonul destul de mare, în care călugărul, înclinat, cu mîinile împreunate, stătea pe un scaun lipit de perete, era luminat de două lumînări, acum aproape în întregime arse. Tabloul de deasupra căminului, *Alungarea zarafilor din templu,* dobîndea astfel o viaţă bizară ; în gestul biciuirii, cu care Cristos începea curăţirea templului, era ceva aproape sediţios ; tot aşa şi în atitudinea de apărare a personajelor pe jumătate goale din stînga, în masa răsturnată, în femeia gata să cadă, cu braţul deasupra capului. Şi, neîndoios, această violenţă aspră îl impresionă acum pe pictor cu totul în alt fel decît după-amiază, cînd, înainte de a i se adresa lui don Pedro Moya de Contreras, aruncase de asemenea o privire a- supra tabloului. Se duse, ocolindu-l pe Esquerrer, spre fereastră, care era aburită, apoi veni înapoi, rătăcind fără ţintă, cu capul înfundat mult între umeri, cu profilul de pasăre îndreptat, de jos în sus, spre cel ce stătea pe scaun, ca şi cum ar fi căutat un prilej favorabil de a se năpusti asupra lui. Dacă îl mai reţinu ceva în acel minut, atunci acel ceva era, — în ciuda acţiunii violente, — noblețea omenească a figurii lui Cristos, de sus, de pe perete, în contrast cu propria sa figură : figura unui om meschin şi vulgar, care caută ceartă cu tot dinadinsul. Dar şi faţă de suferinţa de moarte de pe chipul lui Esquerrer, orice reproş ar fi părut o profanare. Cîte nu-i stăteau pe buze, — o anumită observaţie, mai ales, una singură, formulată încă de pe coridor : „Acum înţeleg de ce ai reţinut atît de bine întrebarea mea neterminată de la Esco- rial !" — sau altceva ca introducere, de pildă

o aluzie usturătoare la „faptele bune", faţă de care serviciile de provocator ale lui Esquerrer, dacă-şi amintea bine, fuseseră stabilite în modul cel mai irefutabil... Dar fu în zadar : El Greco continuă să şovăie, să se plimbe, să tragă cu coada ochiului, cu mult prea conştient de tonul de ceartă care părea gata întruchipat în silueta lui de pe perete : o scenă urîtă, bestială, de şiretenii şi ambuscade, nu de justiţie răzbunătoare ! Şi iată că Esquerrer fu acela care înălţă în lumină o mînă osoasă, îndoită ca pentru a ridica povara greutăţii multor ani de zile, şi apoi începu să vorbească, făcînd pauze lungi, dar fără tonuri de tînguire în vocea lui răguşită şi trenantă.

— Sînteţi la curent, messer Dominico ; aşa mi s-a spus. Ştiţi aşadar ce-mi sfîşie inima în clipa de faţă. Nu vreau să agravez situaţia... Dar am impresia că tablourile dumneavoastră mi-au prezis totul; nu fără motiv, originea mea mi-a fost dezvăluită tocmai în casa dumneavoastră...

Nu păru să aştepte răspuns. El Greco îl privi ţintă, cu ochii buimaci şi apoi uimiţi ai unui om care vede că un obiect dispare repede din cîmpul său vizual şi că după un arc greoi revine pe neaşteptate la orizont, cu aceeaşi repeziciune. Observaţia privitoare la „casa" sa îi produse la început ciudă, indignare, pofta de a distruge...

— în *Deschiderea peceţii a cincea,* — zise Esquerrer în continuare, mişcîndu-şi anevoie capul de la stînga la dreapta, ca şi cum ar fi vrut din nou să deplaseze ceva greu, dar acum pe o direcţie oblică — aţi pictat nişte mucenici care cer răzbunare, după ani de zile încă. Despre această revanşă, împotriva lui Dumnezeu, smulsă lui Dumnezeu, peste moarte, am vorbit noi cîndva...

— Am vorbit despre multe lucruri, — zise El Greco cu glas înăbuşit, îndreptîndu-se lent

din poziţia lui încovoiată.

Dar Esquerrer nu dădu atenţie cuvintelor lui.

— Viziunea aceea din trecut a devenit pentru mine realitate, ca şi cum timpul n-ar mai fi existat... N-am ştiut niciodată ce e ranchiuna ; nici acum nu ştiu. Acum ştiu numai că în viaţă poate veni o clipă, în care socoteşti că e o datorie să nimiceşti lumea,... să nimiceşti totul, pentru că nu merită să existe,... o clipă în care eşti însufleţit de o contraforţă oarbă, pusă în mişcare de acea... de acel martiriu.

— Să nimiceşti, da, — mormăi El Greco.

Mînia surdă a pictorului se îmbinase în mod atît de intim cu sentimentul afinităţii sufleteşti dintre el şi călugăr, încît izbucnirea apropiată (şi ştia că nu mai putea să dureze nici măcar un minut încheiat) îi apăru aproape ca o satisfacţie senzorială, care începuse parcă să-i pipăie uşurel cu o mie de degete pieptul şi diafragma. Dorinţa» de a zdrobi ceea ce iubea nu fusese niciodată atît de îndreptăţită de tot ceea ce se întîmplase înainte. Deoarece nu numai că dreptatea era de partea sa, dar chiar şi Esquerrer însuşi, vinovatul, contribuia la deznodămînt, îi procura legătura de idei şi parola !... Se auzi vocea monotonă a lui Esquerrer :

— Un singur lucru mi-a spus, despre carbonizarea trupului ei, a trupului ei alb, care s-a făcut negru... De ce trebuie să fie şi pentru mine atît de chinuitor ? Mai ales caracterul subit al acelei schimbări... Nu, nu trebuie să mă adîncesc mai mult în durerea asta. Vă mai amintiţi ? Văzînd tabloul dumneavoastră *Espolio* mi s-a părut că răstignirea îi este hărăzită Măriei... Umbrele

de pe fața ei parcă erau pictate cu funingine...

— Eu nu pictez cu funingine ! — exclamă El Greco, cu cea mai mare violență, încît absurditatea acestui început fu gata-gata să călăuzească descărcarea pe făgașul unui hohot de rîs batjocoritor. — Eu pictez cu noroi, fir-ar să fie de treabă, pentru că sînt stropit

de alții cu noroi ! Pe dumneata te entuziasmează lucruri care pentru mine nu mai au nici o valoare, lucruri pe care le urăsc ! Dumneata țeși gînduri din putregai ! Plingi o femeie moartă, chiar dacă e mama dumitale, în timp ce aici, ia bine seama, în timp ce aici e siluită o femeie vie !

Afirmația aceasta n-ar mai fi putut-o înțelege nimeni. Dar încrețirea încordată a frunții lui Esquerrer, bunăvoința cu care își dădea toată osteneala de a pricepe ceva din această tiradă încurcată, îl îmboldi pe pictor să meargă înainte pe drumul pe care pornise. Se mai stăpîni încă, nu pentru a-l cruța pe celălalt, ci pentru a amîna cît mai mult cu putință deznodămîntul, precum și plăcerea pe care avea să i-o procure deznodămîntul...

— Nu înțelegi nimic. Atunci ești cu siguranță sărac cu duhul, dacă nu mă întrebi ce mi-ai făcut ! Cum să nu-mi urăsc tablourile ? N-ai fost dumneata comandat de don Pedro, ca și Santiago, pentru care mi-ai fost model ?...

— Eu ? Comandat ? — întrebă Esquerrer, uimit la culme.

El Greco dădu aprobator din cap de cîteva ori și strînse furios pumnul, de parcă ar fi pîndit momentul favorabil ca să sară. În el, puhoiul continua să se prăvălească, tumultuos ; înjurături, ca „monah scîrbos"

şi „nemernic mistic" începură să-i şuiere înfricoşător printre dinţi.

— N-am voie să-ţi fac reproşuri. Orice spaniol este dator să lucreze ca ***spion*** pentru Inchiziţie !

— Spion ?!

— Vrei să tăgăduieşti ? M-ai tras de limbă în mod sistematic ; ai venit încoace, ca model, ca prieten, numai ca să-ţi îndeplineşti misiunea ; am avut posibilitatea să controlez toate acestea cînd m-au interogat ticăloşii aceia, aseară. Tot ce am vorbit între noi se ştia acolo !

435 — Dar e îngrozitor că vă închipuiţi asta, — bîigui Esquerrer, care se sculase în picioare şi se îndrepta spre artist, cu mîinile împreunate. — Uitasem cu totul de misiune în ultima vreme, şi nici la început nu mi-am indepli- nit-o niciodată în mod temeinic !

— Va să zică, totuşi, o misiune... !

— Mi s-a spus că urma să intraţi în ordinul terţiarilor franciscani şi mi s-a cerut să vă verific mentalitatea. Am găsit că e o sarcină neplăcută, dar m-am supus, pentru că înainte de hirotonisire se dau şi sarcini mult mai ciudate, care de obicei n-au alt scop decît să pună la încercare docilitatea candidatului, fiind deci pur formale... Ci credeţi-mă, messer Dominico, nici o clipă nu mi-a trecut prin gînd că e vorba de o urmărire din partea Inchiziţiei !

— Este vorba de patul meu conjugal ! — răcni El Greco, scos din pepeni de subtila dezamăgire de a-l găsi pe Esquerrer mai puţin vinovat decît se aşteptase, şi totuşi nu cu totul nevinovat, — şi dumneata ai contribuit la asta. Eşti un trădător mai rău decît monseniorul Beccadelli, care mi-a stricat viaţa în Italia. Se pare că nici nu bănuieşti cît rău i-ai făcut Geronimei ! După ce îl va satisface pe don Pedro Moya de

Contreras, va avea aceeaşi soartă ca şi mama dumitale ! Adică nu : mai întîi se vor putea distra cu ea domnii *alcaides* ai Sfîntului Oficiu !

Fără să vrea, luă acum tonul celor mai fantasmagorice poveşti de groază, chiar dacă nu se putea întîmpla decît o dată la cinci ani ca deţinutele să fie violate de către paznicii închisorii secrete. Dar nici un mijloc nu i se păru prea brutal sau prea banal, cu condiţia să-l poată răni cu el pe Esquerrer. Nu mai erau reproşuri, nu mai era răzbunare, nici pedeapsă, — ci era pur şi simplu plăcerea sadică de a tortura, de a tortura un om care îi era atît de aproape ca acest călugăr franciscan ! Şi spre marea sa bucurie văzu că vorbele sale nimeriseră drept la ţintă. Prevenit de sărutarea de mînă a lui don Pedro, acea **436**

proclamaţie a unor drepturi de posesiune, sărutare la care asistase şi el, şi poate cu mai multă mirare decît ceilalţi, Esquerrer înţelese numaidecît ce primejdii o ameninţau pe Gerónima, încît expunerea începută de artist, care zugrăvea posibilităţi tot mai înfiorătoare, deveni oarecum de prisos. Dar nu se putu opri şi se arătă atît de inventiv, de parcă în el s-ar fi aciuiat imaginaţia surescitată a unuia dintre acei sihaştri din epoca de început a creştinismului, care aveau la dispoziţie ziua şi noaptea şi un deşert întreg, pentru născocirile simţurilor lor înfierbîntate. Caracteristic pentru starea lui de spirit era faptul că toate valorile şi accentele se deplasau cu de la sine putere, scăpîndu-i din mînă aproape la fiecare cuvînt care ajungea pînă la Esquerrer. Caracteristic era că el, cu toate că vorbea fără încetare despre ea, nu se gîndea nici măcar în treacăt la Gerónima, biata victimă lipsită de

apărare ! Caracteristic era că semnificaţia atribuită de el lui don Pedro, asediatorul Gerónimei, deşi nu era greşită în sine, nu corespundea nicicum cu propria sa teamă secretă, care, după dezvăluirea făcută de Leoni, începuse să se refere mai degrabă la rege ! Esquerrer, însă, cu siguranţă că avea să ajungă la convingerea că fără don Pedro întregul proces se va reduce la un dosar cu hîrţoage ; dealtfel, însuşi don Pedro îl asigurase pe pictor că aşa va fi... Şi, în sfîrşit, caracteristic era că atunci cînd vorbise despre Beccadelli nu crezuse cîtuşi de puţin că trădarea italianului fusese întrecută într-o măsură prea mare de cea a franciscanului : nu, dar aceasta din urmă însemna mult mai mult pentru el, şi numai de aceea orice trădare devenea însutit mai mare, — uite, asta ar fi trebuit să pună în cuvinte, dacă n-ar fi fost copleşit de cel mai deformant dintre toate afectele : cel al moralistului pe drept cuvînt blazat, care se pretinde judecător al celorlalţi 437 oameni, dar care în realitate nu e altceva decît un călău de proastă calitate, un călău care falsifică greutăţile, care nu ştie să-şi dozeze mijloacele de tortură, şi în plus un călău al propriei sale persoane...

El Greco era însă înzestrat cu destul simţ autocritic, pentru ca să oprească această nebunie nelimitată, cînd băgă de seamă ce ravagii făcuse. O singură privire spre figura jalnică a lui Esquerrer, care se rezema fără vlagă de cămin, şi îl cuprinse un regret neputincios. Ce făcuse ?... Nu ştia, cu toate că simţea nelămurit că se făcuse vinovat de ceva groaznic, că monahul se afla într-o stare asemănătoare cu a sa, la sfîrşitul interogatoriului luat de către *padre* De Priego. Natura avea intenţii bune : făcu să intervină, ca un ultim leac, tulburarea minţii, pentru ca să sal-

veze ceea ce mai era de salvat. Cu deosebirea, însă, că la El Greco această stare era remediabilă, pe cînd la călugăr nu, sau numai după mult timp. În această stare de echilibru nestabil prinsese pictorul un licăr din ceea ce misticului îi stătea întotdeauna la dispoziţie. Dar misticul, prăbuşit la rîndul lui, din sfera nefericitei fericiri, şi mai adînc în el însuşi, îşi sparse sufletul izbindu-l de imposibil, deveni o buturugă, un tufiş mort legănat de vînt, o efigie goală a propriei sale persoane. Francisco Esquerrer o luase pe un drum fără întoarcere posibilă, — dar ce jalnică expresie trupească a situaţiei, cîtă prostraţie în ochii ficşi şi sticloşi, care păreau că nici nu-l văd pe pictor, deşi acesta stătea aplecat asupra lui, la fel de aproape cum stătuse aplecat şi don Fernando Alvarez de Cisneros, cu tichia de hîrtie între degete, deasupra portretului sfîntului Iacov cel Mare, care semăna cu Antonio de Herrezuela...

— Fray Francisco...

Nu veni nici un răspuns, cu toate că Esquerrer încercă să-şi mişte buzele. încercarea aceasţa fu însoţită de nişte tresăriri ale muşchilor feţei. Intrucit în ochii lui mai licărea un început de înţelegere, toate acestea, împreună cu paloarea şi cu descompunerea feţei, puteau trece drept imaginea unui" om grav bolnav,, care luptă, într-un mod nu cu totul nedemn din punctul de vedere omenesc, împotriva unei infirmităţi penibile. Cînd călugărul se puse în mişcare, probabil cu intenţia de a ieşi din cameră, tot ceea ce îl chinUise pe El Greco în ultimele minute dispăruse, şi pictorul fu cuprins de, o mare răceală. Nu mai avea nici un motiv să se lege de Esquerrer, dar tot aşa nu avea nici un motiv să-l cruţe sau să se împace cu el. Vechea posibilitate de evaziune reapăru : să-l socotească pe Esquerrer ridicol,

— şi oare nu era ridicol, aşa cum îşi punea picioarele pe pardoseală, precaut, cu genunchii ridicaţi, de parcă ar fi călcat pe sticlă, cu gura deschisă, cu capul într-o parte ? — să-l socotească o jucărie stricată, un fruct stors de zeamă, a cărui coajă poate fi azvîrlită cerşetorului Baltasar şi idiotului Isidro de la Barra...

În timp ce mergea nehotărît după călugăr, nişte zgomote neobişnuite îi atraseră atenţia. Ridică privirea : chiar deasupra capetelor lor, cineva părea că străbate întreaga casă, tropăind prin toate încăperile. în alte locuri se trîntiră uşi şi se auziră voci înăbuşite. Tocmai se stingea una dintre luminări; cealaltă ardea slab. Esquerrer rămase năuc în faţa uşii, privindu-şi în sus umbra enormă, care acum nu mai era dublă, cu umerii ascuţiţi, acolo unde îi atîrna gluga. Dar iată că, după un crescendo de paşi sprinteni, uşa se deschise brusc şi, — pieziş unul după altul, frînîndu-şi brusc goana cînd îl zăriră pe Esquerrer, care se mai uita încă în sus, — apărură Gerónima, mătuşa ei, şi Andrés Núñez, clericul. Din pricina luminii îndoielnice, expresia feţei lor nu se putea desluşi. Gerónima vorbi prima, deznădăjduită :

— Pablo ! N-am avut voie să te chemăm, 43? Dominico !

— Pablo ! — exclamă şi Eufrosina de las Cuevas, aruncînd o privire amară înspre grec. — L-au luat din pat... Mieluşelul !

— Ce se petrece aici ? — îl întrebă El Greco pe cleric, dar acesta nu ştiu ce să răspundă, atenţia fiindu-i atrasă de comportarea ciudată a franciscanului, care încerca să-i ocolească pe cei trei nou veniţi şi să dispară în întuneric.

El Greco bătu din picior şi ceru o explicaţie.

— A fost luat de *jamiliares.* Arestat ! — strigă Eufrosina.
— Pablo ? Un copil ? O, nemernicii !
— Fii prudent, Dominico !
El Greco se duse pînă în prag, unde rămase nemişcat, cu ochii îndreptaţi spre Esquerrer. Nunez îi urmări privirea ; îşi trase sprîncenele în sus şi în jos, sceptic, îşi ascunse o mînă sub sutană, şi apoi zise, pe un ton de reproş neintenţionat :
— Se petrec aici lucruri groaznice, Dominico.
— Pablo, mieluşelul acela, ce rău a făcut ? — se tîngufl bătrîna, adresîndu-se la rîndul ei tuturor celor de faţă.
— Da, se petrec aici lucruri groaznice, — repetă El Greco, domol, — dar eu nu sînt miel. — Apoi către Esquerrer : — Ar fi bine să pleci.
— Dominico ! — îl avertiză Geronima, aspru.
— Ar fi bine să pleci. Şi numaidecît !
— Nu te dezlănţui împotriva părintelui ! -— interveni Eufrosina furioasă. — Uite că nu mai ştie ce face, dragul meu aşa-zis nepot din Grecia ! Acuş ne ia şi pe noi la goană !

Dar vocea lui EI Greco deveni atît de mîni- oasă la a doua repetare a poruncii, încît tăcură cu toţii. Esquerrer făcu o

mişcare, ca şi cum
ar fi trebuit să mai
adune fel de fel de
lucruri pînă să
poată pleca.
Privindu-l pe El
Greco peste umărul
său ridicat, păru că
formează cu buzele
un „da" pe jumătate
întrebător. Apoi îşi
înclină capul în faţa
Genonimei, întinse
ambele mîini ca
pentru a o implora

să-l ierte, şi îşi lăsă
mîinile să plutească
într-un gest stîngaci
de binecuvîntare,
căutînd să cuprindă
în el atît pe
Gerónima, cît şi pe
El Greco. Toţi se
uitară ţintă după el,
cînd dispăru în
întunericul
coridorului, păşind
încet, şi totuşi
parcă hăituit; în
timp ce mergea,

capătul funiei
înnodate în jurul
mijlocului se zbătea
ca o fiinţă speriată,
de cîte ori i se izbea
de tîrsîna
întunecată

.XV. IUDA

Să doarmă : iată singurul lucru care îl mai putea salva ; să doarmă peste zi, dacă izbutea, să doarmă de două ori mai mult noaptea. În toiul nopţii se duse la Gerónima, pentru prima dată după luni de zile. Despre ceea ce îi ameninţa pe amîndoi nu vorbiră. Fu mirat de sentimentul de securitate dat de îmbrăţişări, care nu-i păruseră niciodată atît de ciudate şi pe care cu mintea nu le putea

măsura. Prin voluptate izgoneau frica, izgoneau mai ales chipul lui Esquerrer, dar Esquerrer revenea în fiecare gînd. În primul rînd, chiar Gerónima avu grijă, în dimineața următoare, să i-l readucă în memorie, și tot ea, prin lămuririle ei, îi aduse aminte că acum doi locatari din *Casa del Greco* se aflau în detenție, și că deci urmărirea mergea înainte, dar în mod atît de lent și de semnificativ în evidenta ei gradație ascendentă, încît părea că tot i se mai oferă încă prilejul de a reveni asupra hotărîrii luate de a nu vroi să devină vînzătorul propriei sale soții.

Gerónima îi povesti că ea și Eufrosina îl descususeră dis-de-dimineață pe Jorge Manuel. Foarte repede aflaseră despre maurul suspect care le vorbise băieților la poarta mănăstirii lui Esquerrer, chiar în prezența lui Esquerrer ! Poate că fusese o simplă întâmplare, dar pentru El Greco era o nouă dovadă **442**

a unei vinovății, în care, la lumina zilei, nii-i mai venea să creadă... Cu atît mai liniștitor lucru era s-o poată arunca în spinarea altuia, pentru că și el trebuia să se recunoască vinovat cu privire la Pablo. Anume, nu era cîtuși de puțin exclus ca micul maur să fi fost arestat numai și numai pentru a se verifica dacă într-adevăr nu este circumcis, așa cum îi declarase El Greco fiscalului. O asemenea minciună, fără a mai vorbi de circumciziunea în sine, presupunea cele mai aspre pedepse, din care băiatul putea foarte ușor să-și primească partea lui, dacă existau dispoziții care să îngăduie o asemenea neomenie...

Cel mai bun mijloc de a ține la distanță aceste gînduri insuportabile era să privească trădarea lui Esquerrer de pe toate laturile (acum, dacă tot nu putea s-o

uite). De purtarea sa brutală îi păru rău ; da, ar fi trebuit să se stăpînească, dar să se stăpînească asemenea unui judecător sever, care conduce fără idei preconcepute o cercetare ! Desigur, nu era o întîmplare că el, supunînd-o acum pe Geronima unei cercetări, sugera în mod irezistibil imaginea, la scară redusă, a unui *pa- dre* De Priego. Oare Esquerrer n-o întrebase niciodată de convingerile religioase ale lui El Greco ? Nu vorbise cu ea despre terţiari ? Dar despre liberul arbitru ? Răspunsurile care urmară nu prea dădură rezultate, ceea ce îl îmboldi şi mai mult, deoarece şi în propriile sale amintiri păreau să existe astfel de lacune. De dimineaţă, cu puţin după ce se trezise, încercase să găsească puncte de contact în tot ceea ce se petrecuse în ultimele şase luni. Jalnic rezultat! Un talmeş-balmeş de cuvinte şi idei, din care tot ce fusese mai de seamă pălise ; lucruri pe care i le povestise lui Esquerrer, — de pildă despre teoriile sale privitoare la Trinitate, — dar pe acestea le ştia şi Sensino, sau Preboste, care se prea poate să fi fost interogat în mare grabă în seara de 443 2 decembrie, sub ameninţarea cu tortura. Alte puncte, mai ales interpretarea lui Esquerrer cu privire la *Espolio,* care la prima vedere avea caracterul unei capcane, nu fuseseră atinse în cursul interogatoriului ; altele, nu mai puţin suspecte, — cum ar fi dogma referitoare la credinţă şi la faptele bune, — se puteau baza la fel de bine pe cine ştie ce speculaţii ale declaraţiilor lui Diego de Chaves. Şi în sfîrşit : tulburarea incontestabilă a lui Esquerrer, cînd El Greco făcuse aluzie la prima lor întîlnire de la Escorial şi la predicatorul curţii, Juan de los Ángeles, nu era oare o dovadă că monahul era conştient de vina sa ? Dar oare asta dovedea

totodată şi că Esquerrer fusese informat cu privire la adevărata sa misiune ? Avînd în vedere extrema lui sensibilitate, această tulburare putea fi explicată prin spionajul nevinovat pe care călugărul îl recunoscuse numaidecît, fără ocoluri, şi pe care în realitate aproape că nu-l făcuse ! Sentimentul vinovăţiei numai datorită unei însărcinări primite pleda numai în favoarea lui...

întrebările se perindau, dar răspunsurile deveniră tot mai rare. Cîtva timp tăcură amîndoi. înduioşat de noua apropiere de ea, care poate că avea să fie de scurtă durată, El Greco socoti că nu mai e cazul să-i reproşeze că-i dăduse prea puţine lămuriri. Dar acum puse ea o întrebare :

— Va să zică îl bănuieşti pe fray Francisco şi l-ai dat afară, cu toate că nici măcar nu ştii sigur care e vina lui ?

Dacă ar fi fost cinstit, ar fi trebuit să răspundă că în străfundul sufletului său era convins că Esquerrer nu are nici o vină. O privi lung înainte de a vorbi. Văzu că pasivitatea obişnuită dispăruse cu totul de pe chipul ei şi făcuse loc unei expresii iscoditoare şi indignate, unei simpatii pătimaşe, unei dorinţe de a cere socoteală cu toată intransigenţa. Dar ce oare putea ea să ştie ?

— Cu un prieten căruia i te-ai destăinuit şi care se dovedeşte nedemn, te porţi aspru, Ge- ronima. Fără milă. Chiar dacă fray Francisco n-a contribuit efectiv cu nimic la faptul că voi fi arestat peste patru zile, tot trebuia să procedez aşa cum am procedat aseară.

Văzu cum îi apare Geronimei, încet, frica, în ochii mari şi negri, — prea încet. Să fie oare din pricina noii şi scurtei ei fericiri de a se fi contopit sufleteşte cu el, o fericire pe care nu vroia s-o întrerupă, sau din

pricina îngrijorării cu privire la el, la El Greco ?

— Am informaţii demne de încredere, că ne-a spionat tot timpul, — zise el, aspru, folosind într-adins „ne-a" în loc de „m-a".

— Poate că n-ai să fii arestat, — zise ea, sacadat, şi adăugă apoi, cu mult mai multă siguranţă : — Iar fray Francisco nu e spion !

El Greco făcu un gest ca şi cum ar fi vrut să lase totul baltă, şi se sculă în picioare.

— Mă îngrijorează felul lui de a fi şi de a se purta de aseară ! Chiar dacă a săvîrşit o greşeală, suferă mai mult decît tine, văd asta !

•— Poate-i mai scriu, — zise pictorul, dînd din cap.

După cîteva ore îi veniră în vizită Luis de Castilia şi poetul Alonso Ercilla y Zuniga. Amîndoi aveau un aer oficial şi păreau încurcaţi ; lui De Castilia nu-i reveni jovialitatea, într-o formă temperată, decît atunci cînd văzu că-i poate vorbi fără ocol grecului ca unui viitor prizonier al Sfîntului Oficiu. Ercilla, care vorbi puţin, îşi roti ochii mari prin casa unui om aproape condamnat, dezonorat, ars pe rug ; dacă ar mai fi văzut-o şi pe Gero- nima, curiozitatea lui dătătoare de fiori ar fi fost satisfăcută pe deplin. Se socoti fericit că indiana lui, suferind de nostalgie după ţara ei natală, devenise în ultima vreme şi mai monosilabică ; afirmaţii eretice de mai puţin de două sau trei cuvinte nu existau... Făcînd 445 abstracţie de această mică teamă, Ercilla vedea lumea în linii atît de viguroase şi de eroice, încît aproape că nu-l interesa de ce fel de infracţiuni se făcuse vinovat grecul. De Castilia, dimpotrivă, jurist subtil sub pielea lui

groasă, dorea o listă de păcate, pe care El Greco nu vru să i-o dea ; apoi mai discutară cîtva timp oarecum fără ţintă precisă, despre Preboste, sau făcură digresiuni,,, pierzîndu-se în amănunte.

— L-ai primit prea mult şi prea des pe Sensino, dragă Dominico, — zise judecătorul, apăsat. — Eu îl bănuiesc de mult, şi ce aud azi de dimineaţă ? Că a fost văzut printre *familiares*, cu o cruce de argint pe piept !

— Ce tot spui ? — zise El Greco, apatic.

— *La cruz en los pechos y el diablo en los hechos *,* — zise, în versuri, Luis de Castilia, sardonic, dar cu o involuntară privire plină de vigilenţă înspre celălalt musafir. — Şi am mai auzit ceva ; ceva despre Preboste. înainte de a continua : fratele meu, decanul, nu vrea să facă nimic, şi nici nu poate să facă nimic. După părerea lui, unica dumitale şansă este căderea lui Granvelle ; după aceea s-ar putea obţine eventual ajutor din partea episcopului De Quiroga sau din partea Supremei. Se zice că Granvelle n-are să vină la Toledo. Dealtfel, nu e încă sigur nici dacă vine regele ; se ştie că nu are la inimă oraşul nostru. Dar la ce bun toate acestea ? Graba izbitoare cu care e tratat cazul dumitale, nu prea în conformitate cu prea bine cunoscutul *estilo ** al Inchiziţiei, care îşi lungeşte de obicei cercetările luni de zile, indică limpede că vor să ajungă la ţintă înainte de ceva sau înaintea cuiva, poate înainte de intervenţia personală a regelui, dar să nu te bizui prea mult pe asta. Nu, nu, i-am spus numaidecît lui don Alonso : cu siguranţă că aici se întîmplă alte lucruri.

— Şi Preboste ? — întrebă El Greco, după ce De Castilia tăcu.

— Preboste a fost torturat, — răspunse acesta, pe un ton şi mai aspru, iar după o pauză adăugă : — Se zice.

— Se zice, — repetă El Greco, şi se sculă în picioare, ca să măsoare de cîteva ori camera încolo şi înapoi, după care se opri lîngă De Castilia : — Crezi că e cu putinţă să fie torturaţi şi copii ?

— De ce ? Pînă acum limita, practic vorbind, a fost de treisprezece ani. De ce, Dominico ?

— Pablo a fost arestat.

Timp de un niinut nimeni nu scoase nici un cuvînt în cameră. El Greco se plimba agitat de colo pînă colo ; De Castilia îşi privi unghiile, începu să-şi rupă una din ele, care crescuse în carne, şi făcu o mutră acră cînd îl duru; Ercilla, mai palid decît de obicei, îşi rezemă în mînă capul sferic. Propriii săi copii nu aveau încă nici zece ani, dar pînă la treisprezece nu mai era mult, şi erau pe jumătate indieni, şi pe deasupra foarte zburdalnici. Cîte primejdii ! Frica, vechea lui frică, părea că se continuă la infinit, părea că se despică şi se multiplică şi că i-o ia înainte pe căi lăturalnice ; nu era o singură frică, erau generaţii întregi de frici ! Pînă ce soţia lui măslinie, prematur ofilită, va amuţi poate cu totul, băieţii lui vor avea unsprezece şi treisprezece ani, şi îi şi vedea în închipuire în faţa lui, cum se joacă cu lazo-ul, iar Zazo-ul se prefăcea în funia de care erau atîrnaţi de mîini acuzaţii, şi îi vedea cum stau pe vine în jurul unei imitaţii de foc de tabără, în patio-ul său, iar focul de tabără se prefăcea în focul rugului. Cu asemenea perspective, la ce bun să mai fii poet, sau *conquistador*, şi să fii renumit ?

Luis de Castilia fu cel care rupse

tăcerea. Şi care dezvălui scopul vizitei lor: să-l îndemne pe El Greco să fugă, cît timp nu era prea tîrziu. Acest sfat ajungea acum la urechile grecului, pentru a treia oară. De Castilia îşi luă angajamentul să aibă grijă de Geronima şi de Jorge Manuel ; El Greco

să plece în străinătate, unde Geronima şi Jorge Ma- 447 nuel îl vor putea urma mai tîrziu ; dacă E

lGreco nu are pentru moment bani de drum, marchizul De Villena, pe care cei doi oaspeţi îl vizitaseră în aceeaşi dimineaţă, se declara gata să procure trei mii de ducaţi, — pe care dealtfel ar fi trebuit ca el însuşi să-i ia cu împrumut, dar asta n-aveau nevoie să i-o spună pictorului. El Greco ştia prea bine, şi din proprie experienţă, că bătrînul marchiz ajuta numai în modul în care fusese el însuşi ajutat. În plus, întrucît era un epicurian mult prea rafinat pentru a admite să fie martor al suferinţei altora, ajuta de preferinţă prin persoane intermediare. El Greco fusese destul de des el însuşi o asemenea persoană intermediară, dar acum, — cînd rolurile fuseseră inversate, cînd era în primejdie să depindă nu de un marchiz care, sporovăind la un pahar de vin, îi ierta cu generozitate chiria, pentru că Geronima avea nevoie de o nouă rochie festivă de satin, ci de un marchiz care se înfăşură în nobilul şi nepătrunsul veşmînt al binefăcătorului discret, ca să-l scape din ghearele Sfîntului Oficiu, cu alte cuvinte, din ghearele unei instituţii faţă de care oricine ar fi dorit să fie cît mai discret, mai nobil, şi mai nepătruns ! — acum respinse acest

ajutor, acum îl respinse înainte de a se fi gîndit bine la el şi înainte de a fi cîntărit argumentele pro şi contra fugii.

— Nu vreau să-i creez dificultăţi vechiului meu prieten De Villena. Tribunalele spirituale sînt atotştiutoare şi răzbunătoare, — zise el, fără vreo ironie bătătoare la ochi, dar cu atîta hotărîre, încît pletoricul judecător omise să mai facă apel la joviala sa limbuţie cu care obişnuia să înfringă împotrivirile.

Ca urmare, cei doi oaspeţi găsiră că cel mai bun lucru pe care îl puteau face era să plece şi să-l lase pe El Greco în plata Domnului. În timp ce De Castilia ieşea cam supărat din cameră, Ercilla îl apucă pe pictor de braţ şi îi şopti repede :

— Atotştiutoare, ai spus, messer Dominico... Dar cred că nu se ştie nimic despre relaţiile mele cu... nimic despre ce ţi-am povestit despre rudele acelea... ?

— Fii liniştit, don Alonso, eu nu trădez pe nimeni, — zise El Greco, rece, luindu-i-o înainte înspre uşă.

Primul lucru pe care îl văzu cînd, de plictisală, intră în antreu, fu faţa albă şi umflată a lui Juan de las Cuevas, ajuns, după una sau mai multe nopţi de insomnie, la un nemaipomenit grad de vulgaritate. Avea înfăţişarea unui om care a fost rănit în fundul sufletului, a unui om căruia i s-a interzis să respire sau care trebuie să plătească zece *maravedís* pentru fiecare înghiţitură de apă chioară. La masă, unde coatele îi ieşeau urît înainte, — pentru că-şi ţinea mîinile împreunate pe ceafa groasă, — stăteau adunaţi, în ordine : Eufrosina de las Cuevas, Manusso Theotocópuli şi Gerónima, alcătuind un consiliu de familie, a cărui alură burgheză i-ar fi făcut lui El

Greco cea mai mare silă posibilă chiar şi în împrejurări normale.

El Greco îl salută superficial pe mătăsar, dar acesta nu răspunse. Părea să fi fost stingherit în toiul unei discuţii.

— *Dacă* Preboste e un eretic, atunci da : jos cu el ! La galere ! Dar de ce să suferim noi din pricina asta ? Dominico să declare categoric că nu mai vrea să ştie de el, că-l bănuia de mult! Iar cît despre maur...

— Dominico sînt eu, desigur, — îl întrerupse calm El Greco, aşezîndu-se lîngă el şi silindu-l, din ochi, să-şi ridice privirea spre el.

Dar Juan de las Cuevas era greu de determinat să-şi ridice privirea ; curajul îi era mai mic decît înclinarea de a se căina. Pe un ton plingăcios şi revoltat zise :

— Şi vorbele astea care se tot aud prin oraş, mă omoară. Unii spun că Dominico e

449 evreu, alţii că e nebun, alţii că a fost acuzat de vrăjitorie. În felul acesta, ajung la sapă da» lemn !

— Nu înţeleg, r— zise El Greco.

— Nu ? Nu sînt ruda ta ? Sîntem dezonoraţi cu toţii din pricina acestei poveşti : rude,, prieteni, rude *prin alianţă,* toată gaşca lui messer Dominico El Greco !

— Cel mai rău e pentru Jorge Manuel, — începu Eufrosina, care îndrăzni să-l privească pe grec drept în ochi. — N-are să aibă voie să se însoare, orice funcţie are să-i fie interzisă, iar la sfînta împărtăşanie are să fie lăsat întotdeauna la coadă...

— Hai, lasă, lasă, — zise Manuso, care stătea atît de strîmb ghemuit pe scaun, încît părea gata-gata să lunece sub masă.

Eufrosina îi azvîrli o privire plină de mînie, dar[1] tăcu, pentru că' simţise că ochii lui El Greco, nişte ochi plini de ironie, erau îndreptaţi asupra ei. Pe pictor îl izbi faptul că se

vorbea foarte deschis despre proces, că tabu-ul din ultimele zile se spulberase cu totul, că fiecare îşi expunea părerea. Se putea însă prevedea că teama are să degenereze în ceartă şi în acuzaţii reciproce. Pictorul luă loc la masă între Manusso şi Geronima şi zise, cu tonul de superioritate al unui om de înaltă cultură şi vastă erudiţie :

— După cîte ştiu, Jorge nu are încă vîrsta de însurătoare Şi, în orice caz, nu e circumcis.

— Circumcis ? — întrebă mătăsarul, răstit, continuînd să evite privirea lui El Greco.

— Circumcis. în tablourile mele, pe Ioan Botezătorul l-am înfăţişat întotdeauna circumcis, ceea ce sugerează, poate, originea evreiască. Asta e miezul întregului proces. Ca să ştii, Juan.

Juan de las Cuevas, descumpănit, începu să-şi plimbe de la unul la altul ochii negri, rotunzi şi plini de ură, în care se citea întrebarea : „Asta e ?"

— Dar, — continuă El Greco, pe un ton profesoral, — lucru curios : loan Botezătorul a fost într-adevăr circumcis. Şi tu eşti circumcis, Juan ?

— Hai, lasă, lasă, — mormăi Manusso, de data aceasta către El Greco.

În Eufrosina parcă izbucnise iadul : bătu cu pumnul în masă, îşi arătă dinţii, tropăi cu picioarele în pardoseală, şi ţipă din răsputeri :

— Să vorbească măscări, asta ştie ! Să huleasca, asta ştie !

În acest timp, Juan, cu mîinile pe urechi, îşi legăna deznădăjduit capul, iar Gerónima, speriată, îşi întinse o mînă, peste masă, spre El Greco, iar el i-o luă în a lui şi nu-i mai dădu drumul.

După ce se potoli furtuna, Juan de las Cuevas zise, ezitînd, dar cu un anumit ton de superioritate pedantă, deoarece se hotărîse să-l

considere pe grec ca nefiind chiar în toate minţile :

— Să fim serioşi. Nu mă miră de loc că felul tău de a picta e pricina tuturor relelor. Se zice că tu, începînd chiar cu tabloul acela mare, pictat pentru rege, ai înfăţişat anumiţi sfinţi într-un chip blasfemator, ba chiar ca şi cum ar fi văzuţi într-o oglindă deformantă, dar treaba asta nu prea am înţeles-o. Dacă e adevărat, e isprava unui nebun !

— Cine ţi-a spus ?

— Aşa se spune la noi, în breasla mătăsarilor.

— Şi mătăsarii de la cine au aflat ?

— De la cine ? Pesemne de la oameni care ţi-au văzut tablourile : cunoscători în ale artei, sau poate pictori !

— Şi pictorii de la cine au aflat ?

Juan de las Cuevas îl privi cu îndoială şi neîncredere, şi tăcu.

— Atunci am să-ţi spun eu, — zise El Greco, gîndindu-se la Sénsino. — Pictorii au aflat de la *familiares,* aşa încît cercul se închide.

— Nu mai înţeleg nimic !

El Greco începu să se joace cu degetele Geronimei.

— Nici nu e nevoie, Juan. Pentru a înţelege, sînt *eu* aici. Tu eşti aici ca să nu înţelegi. Asta e chiar una din cele mai importante deosebiri dintre noi. În treacăt fie spus : e ca deosebirea dintre o pînză cu vopsele pe ea şi cu un strat subţire de verniu peste culoare, şi o bucată de mătase fără nimic pe ea. Şi am să-ţi spun şi unde bate povestea cu oglinda deformantă, anume că eu pictez personajele prea alungite, cu feţele prea lungi, uite-aşa... — Parodiind, îşi trase gura în jos şi sprîncenele în sus, aşa încît aripile nasului lui subţire păliră ; apoi continuă serios : — Am ceva să-ţi spun, despre adevărata cauză a urmăririi...

Dar Juan îl întrerupse :
— A, atunci înţeleg..."
— Zău ? înţelegi ?
— ... ce înseamnă *copia** aceea satirică, pe care mi-o tot cîntă lumea ! De cel puţin zece ori mi-au azvîrlit-o în nas. Stai să ţi-o spun, Dominico !
— Cu plăcere, dacă nu ştii ceva mai bun. Poezia mătăsarilor m-a atras întotdeauna.
— Bine, n-ai decît să-ţi baţi joc, — zise celălalt, care îşi învinsese timiditatea şi care îl privi cîtva timp impasibil pe grec ; apoi începu să recite, stîngaci şi cu accente greşite :

Al lui Cuevas tont cumnat,
Spre a proslăvi *entrada**
Sfinţi sfrijiţi a tot pictat,
Sau ca *endemoniados **.

El Greco se întoarse către ceilalţi, ca să vadă dacă putuseră descoperi în aceste versuri măcar o fărîmă de spirit, apoi dădu resemnat din umeri şi continuă numaidecît :
— Mă bazez pe faptul că sînt nevinovat...
— Pe grătarul lui san Lorenzo, mult o să-ţi ajute asta cînd ai să te urci pe rug !...
— Juan, ajunge !
—■ Poaté că préa ţi-am Spüs-o în faţă, — admise Juan, dar fără să-i pară cîtuşi de puţin rău, şi încă plin de ciudă că, recitîndu-i *copia,* nu stîrnise mai mult interes, — dar ştii zicala : cine cade în mîinile Sfîntului Oficiu, iese, dacă nu ars, cel puţin pîrlit. Şi eu... şi noi, toţi, vom fi şi noi pîrliţi, asta-i partea cea mai proastă !
— Şi colac peste pupăză, e nevinovat !
Pînă aici, Eufrosina de las Cuevas urmărise ciorovăiala stăpînindu-şi enervarea. Dar acum interveni cu toată hotărîrea. În ciuda umărului ei strîmb, stătea drept în mod atît de implacabil şi de solemn, încît nu s-ar fi mirat nimeni s-o vadă că-şi răsuceşte

mustaţa de puf între degetul gros şi arătător.

— La mine asta nu se cheamă nevinovăţie, să te porţi cu unul dintre *señores inquisidores* aşa cum s-a purtat Dominico aseară cu bunul don Pedro Moya de Contreras. Desigur, nepoate, aşa-zisul meu nepot, cu tabloul ăla din beci... !

În această clipă se porni un cor de ţipete, la care luară parte toţi membrii familiei, în afară de El Greco. Chiar şi Gerónima sărise în sus, ca să încerce să-i astupe gura mătuşi-şi, care zbiera, lăudînd mărinimia lui don Pedro şi minunatele trataţii oferite la reuniunile doamnelor cavalerilor din ordinul Santiago. El Greco nici n-o recunoscu pe Gerónima, mînioasă cum "era ; îi fu dor de clipa în care să-i poată lua din nou mîna într-a lui, mîna ei mică, încălzită de gîlceavă. Juan se mărgini la intervenţii rare şi scurte, dar violente. În acest timp, Manusso făcea înconjurul mesei şi, de cîte ori ajungea într-un anumit punct, mereu acelaşi, se rezema de masă cu palma, ca să-şi refacă forţele în vederea continuării ocolului. Bătrînul se plînse în gura mare de lipsa de demnitate pe care el, un grec, era nevoit s-o constate la spanioli, renumiţi pentru această însuşire. Trecură vreo cinci minute pînă să se 453 poată face El Greco din nou înţeles.

— Lui Juan îi facem impresie proastă, — ; zise el, zîmbind sarcastic, — dar mulţumită bunei noastre mătuşi pot cel puţin să fiu scurt în explicaţii. Pricina pentru care sînt ameninţat cu tribunalul împotriva ereticilor, aveţi oarecare drept s-o ştiţi, este într-adevăr inchizitorul cu gustările, numit adineaori de mătuşa Eufrosina. A vrut un tablou de-al meu, şi asta e adevărat, dar a mai vrut ceva de-al meu ! A vrut-o pe

Geronima... A vrut-o pe nepoata dumitale, mătuşico ! A vrut-o pe so- ră-ta, Juan ! Pentru că, după cum e lesne de înţeles, nu sînt de acord să i-o dau, de aceea sînt urmărit, şi numai de aceea, căci nu cunosc altă cauză. ,

Aceste cuvinte făcură o impresie profundă. Reputaţia lui don Pedro era, cel puţin printre bărbaţi, prea bine cunoscută pentru ca Ma- nusso, Eufrosina şi Juan să se îndoiască de adevărul spusei lui El Greco. Ştirea îi zgudui puternic : aflaseră că unul dintre ai lor, aici de faţă, era în primejdie să fie dezonorat. Numai bocănitul paşilor neregulaţi ai lui Manusso se mai auzea în liniştea în care rumegau vestea dată de El Greco, centrul jignirii fiind Geronima. Cu mîna sa din nou în a lui, Geronima stătea cu capul foarte aplecat, cu buzele ascuţite şi cu obrajii roşii de ruşine.

Manusso înaintă, privind mai saşiu ca niciodată. În buzunarele pantalonilor i se tot deschideau şi i se închideau pumnii, ca şi cum şi-ar fi scărpinat coapsele. Vocea îi fu de nerecunoscut : un cîrîit strident, ca un falset, în locul obişnuitului lui mormăit grav şi visător.

— Dominico, e... nemaipomenit ! De ce n- ai făcut o reclamaţie ? Asta-i Spania ? Noi sîn- tem greci ; familia noastră e una din cele mai de seamă din Creta ! Noi...

— *Jesus Redentor !** Manusso vorbeşte de parcă noi am fi o familie de cerşetori ! Manusso cel Mare ! Tiii, ce faţă simandicoasă ! — zise Eufrosina.

— N-ar. ajuta la nimic. N-am dovezi, — 454

răspunse El Greco, privindu-şi cu mirare şi simpatie unchiul filosof, care se dezvăluise în mod atît de neaşteptat ca om de acţiune, — şi afară de asta m-aş face vinovat de sperjur, dacă aş divulga ceva din ceea ce s-

a spus în *Casa Santa*, din ceea ce a spus el, sau eu, ... şi încă fără martori ! Ah, e viclean, că doar asta-i este meseria...

— Mai viclean decît tine, — zise Eufrosina, cu brutalitate.

— Va să zică, dacă înţeleg bine cum stau lucrurile, — aşa îşi începu Juan de las Cuevas (după ce se suci de cîteva ori pe scaun, dregîndu-şi vocea) sinteza sonoră şi bine chibzuită a celor discutate, cu care prilej îşi deschise mari ochii obosiţi, de noctambul, ca şi cum ar fi văzut ivindu-se o soluţie undeva în depărtare, — situaţia se prezintă astfel : dacă tu şi Geronima stăruiţi în împotrivirea voastră, intri la închisoare şi te condamnă la galere sau la *sanbenito* în cel mai bun caz : noi ieşim cu toţii dezonoraţi, inclusiv Jorge,... şi pînă la urmă Geronima tot cade în ghearele lui don Pedro. Aşa e, sau nu ?

— Da, cam aşa, cam aşa, — mormăi El Greco, şovăind.

La ultimul punct al argumentaţiei lui Juan nu se gîndise încă. Un punct care ameninţa să-i răpească în întregime siguranţa de sine... Pentru prima dată simţi nevoia să se izoleze ca să cugete în linişte la aceste lucruri, — la acesta şi la toate celelalte, — să-şi precizeze linia de comportare, să caute o ieşire. Deodată se hotărî să-şi lase membrii familiei, în toiul consfătuirii, în voia soartei ; îi strînse Geronimei mîna, a încurajare, şi se sculă în picioare, dar pînă să facă primul pas înspre uşă, se auzi vocea rece şi aspră a lui Juan de las Cuevas :

— Şi atunci ?

Sensul acestei întrebări nu pătrunse pînă în mintea celor de faţă decît foarte lent : mai în-

zări efectul produs asupra celorlalţi : toţi rămăseseră uluiţi. Şi în primul rînd rămăsese tăi în a lui El Greco, cînd, ajuns lîngă uşă,

uluit Juan de las Cuevas, căci această soluţie, care se înfiripase treptat în creierul lui leneş, era pentru el, fireşte, rezultatul unor reflecţii şi meditaţii de ani de zile şi cu siguranţă nu dovada unei josnicii deosebit de rafinate. Pe vremuri îşi dăduse bucuros sora în schimb pentru... Da, pentru ce, de fapt ? Nu-şi amintea prea bine, dar în orice caz : în schimb. Schimbul, însă, eşuase ; cuceritorul grec înşelase groaznic aşteptările, iar Juan de las Cuevas nici nu se putuse lăfăi în umbra strălucirii unui nume celebru, nici nu putuse scoate bani lichizi dintr-o comoară alcătuită din tablouri. Nici măcar un copil nu fusese botezat după el. Aşa că nimic nu era mai la mintea cocoşului decît să se gîndească la un nou schimb şi să-i ureze bunvenit unui nou cuceritor, dacă cel vechi ameninţa să-l tîrască în căderea lui şi pe el şi întreaga ţesătorie de mătase. În ceea ce o privea pe Geronima, Juan nu vedea prea mare deosebire ; doar nu era *măritată* cu gogomanul acesta de grec !

Ajuns la uşă, El Greco văzu şi auzi următoarele : Manusso, furios, cu sîngele în obraz, sări la Juan de las Cuevas şi îl zgîlţîi încolo şi înapoi, împiedicat din toate puterile în a- ceastă operaţie de către mătuşa Eufrosina; aceasta îl apucase pe Manusso de surtuc pe la spate, dar apoi, lămurită în urma brutalelor lui exclamaţii, începu să se bată violent cu pumnii în piept şi, după o privire înspre Geronima, se întoarse şi ea împotriva mătăsaru- lui, cu invective şi fraze de felul acesta :

— Fiu şi frate denaturat! Codoşule ! Ocroteascăl sfînta Barbara pe copil, bietul mieluşel nevinovat !

El Greco îşi aduse aminte că era într-adevăr ziua sfintei Barbara, patroana unei morţi liniştite... Trecut de uşă, le mai auzi încă vocile şi ciorovăiala ! îşi căută repede refugiu în atelierul octogonal.

După ce-şi pierdu mult timp cu reflecţii deşarte şi cu speculaţii intelectuale, ajunse la o perspectivă de ansamblu a primejdiilor care îl ameninţau. Era conştient de faptul că felul în care îl sfidase pe don Pedro echivala cu o condamnare ; i se părea chiar inexplicabil că fusese lăsat încă în libertate ; ziua de 8 decembrie ca limită, nu era o garanţie oficială ! Oricărui om cu scaun la cap i-ar fi dat în gînd cu multe zile mai devreme să-şi pună treburile în ordine : să-şi dea seama de ceea ce îl aştepta şi de ceea ce lăsa în urmă, — mai ales de ceea ce lăsa în urmă, singurul lucru ne-problematic. Nu era puţin lucru ceea ce lăsa în urmă el, El Greco, cu toate că, într-un anumit sens, era, totuşi, iarăşi, foarte puţin, pentru că acest mult sau puţin avea să-şi găsească propriul drum şi fără el. Aproape că nu-i mai aparţinea. Geronima şi copilul ei aveau să continue a trăi, oricum, dezonoraţi sau nu. Francisco Esquerrer avea să locuiască la mănăstire, nu prea rău stingherit de mustrări de conştiinţă, care, făcînd abstracţie de lipsa de importanţă a vinovăţiei lui, aveau să fie cu totul absorbite de ceea ce aflase recent despre trecutul lui. Cu toate că El Greco renunţase la proiectul său de a-i scrie călugărului o scrisoare, în ultimul ceas bănuiala şi ciuda îi scăzu- seră, sau cel puţin nu se mai îndreptau exclusiv împotriva lui Esquerrer. În esenţă, aceste sentimente nu erau diferite de cele resimţite faţă de Leoni, faţă de Castilia, chiar şi faţă de Covarrubias ! Se refereau la toţi prietenii săi, şi aproape că se bucura cînd li se mai adăuga încă unul, — ca de pildă marchizul De Villena, — căruia i se putea pune la îndoială bunăvoinţa de a-şi sacrifica securitatea socială şi comoditatea de dragul unei prietenii. De felul lui, nu era neîncrezător, — atitudinea lui faţă de Alejandro Sensino era o dovadă, — iar acum, cînd era cuprins de neîncredere pentru prima dată în

viaţă, era cuprins într-o măsură de două ori mai mare, dar într-un mod atît de ineficient, încît fiecare răufăcător părea să ia cu totul locul altuia, aşa că nu mai exista nici o deosebire de rang între Esquerrer şi Leoni, sau între Esquerrer şi Beccadelli, în ceea ce priveşte răul pe care i-l făcuseră şi binele pe care neglijaseră să i-l facă. Dacă duhul trădătorului Bourbon, fostul locatar al casei *Del Greco,* despre care îi vorbise cîndva De Villena, ar fi luat în stăpînire casa, n-ar fi putut fi mai lipsit de discernămînt în această privinţă ! într-adevăr, El Greco nu avea nevoie să mai cîntărească încă o dată, cu argumente pro şi contra, rolul de trădător jucat de Esquerrer ! Acum vedea totul prin ochelari de „trădător", nişte ochelari care măreau puternic, dar care, ca urmare, micşorau totodată fiecare caz în parte, şi îl atenuau. într-o oarecare măsură se acomodase acestei situaţii : poate că e cu neputinţă să trăieşti fără să trădezi, trădezi fără să ştii, trădezi cu fiecare clipire din ochi şi cu fiecare gînd, fără intenţie, fără vreo intenţie rea... Iar din supărarea lui împotriva lui Esquerrer nu mai rămăsese aproape nimic altceva decît regretul trist că monahul nu de dragul lui venise atît de regulat în vizită şi nu de dragul lui manifestase atîta interes pentru viaţa lui intelectuală şi pentru tablourile lui...

În această răfuială cu trecutul începu acum să se impună atenţiei în sfîrşit ceea ce avea să lase în urmă din el însuşi ca lucrul cel mai de valoare, şi anume operele principale ale vieţii lui, cu toate că lui Esquerrer îi susţinuse cîndva, în focul unor acuzaţii pline de ciudă, că tablourile lui îşi pierduseră orice importanţă pentru el. Fusese o nebunie, firește. Dacă stătea să

cugete cum ar trebui să-şi petreacă ultimele ceasuri în libertate un pictor renumit şi activ, urmărit de Inchiziţie, ca el, nu găsea decît un singur răspuns : în atelierul lui, lîngă operele lui, poate chiar pictînd ! Ciudat, cît de puţine dintre tablourile lui de jos, din pivniţă, vedea el cînd închidea ochii... Poate pentru că
nu erau printre ele reprezentări care să ofere consolare?... Da' de unde, ce gînd jalnic : păi dădeau putere! Nimica nu putea fi mai bun decît să-şi întipărească în minte imaginea lor în seara din ajunul unei şederi de ani de zile într-o celulă. întunecoasă, unde orele aveau să-i treacă pe dinainte una după alta... Nu părea oare că le pictase din capul locului pentru asta, că din capul locului pentru asta le instalase în bezna aceea rece ?...

Evitînd cu toată grija să vadă tablourile din jurul lui, — *Orgaz* şi *Espolio,* — îşi începu pregătirile obişnuite pentru coborîre : o şubă, o pălărie, o făclie. Din seara cînd fusese în „moschee" cu Sensino, nu se mai dusese pe acolo. Se gîndi la veninoasele observaţii ale acestuia despre influenţa greacă sau bizantină, care, alături de modelele italieneşti obişnuite, i-au determinat, aşa susţinuse Sensino, întreaga operă. O susţinere lipsită de orice temei, fără îndoială, cu toate că, tocmai în această clipă, îi veni în minte o nouă analogie, la care mai înainte nu se gîndise, anume între portretul sfîntului Iacov cel Mare şi două mozaicuri, înfăţişînd nişte părinţi greci ai Bisericii, aflate în baptisteriul bazilicii San Marco din Veneţia. Dar la urma urmei asemenea asemănări se pot găsi oricînd, — îşi zise el, — reale sau mai degrabă închipuite, fără nici o putere de convingere. Şi, în aceeaşi dispoziţie, de mîndrie recalcitrantă şi de refuz ironic, ca atunci, ajunse în încăperea cu arce maure de piatră albă şi roşie şi cu stîlpi în parte prăbuşiţi.

Prima privire fugară spre tablouri, care mai stăteau acolo neatinse de cînd don Fernando de Cisneros descoperise asemănarea cu Herrezuela, străpunse fumul făcliei. Lui El Greco îi păru rău, pentru că o astfel de primă privire,— care în acest caz nu poate fi destul de fugară, — este adeseori hotărîtoare ; reţii mai bine ceea ce ai înregistrat ca şi cum pînă în acea clipă a mai trăit şi s-a mişcat,şi abia dacă a putut fi prins pe pînză... Dar acest „abia dacă" era poate caracteristic pentru întreaga sa artă ; ar fi putut să scrie un tratat filosofic despre el; poate că i se va da voie să-l scrie la închisoare, dacă ar face o cerere. Pictase trupuri şi chipuri care „abia dacă" mai trăiau şi se mişcau (cînd le priveai foarte de aproape, poate că trăiau şi se mişcau din nou !). Lumina lui, „abia dacă" era lumina intensă, sănătoasă, a soarelui ; sfinţii lui, „abia dacă" erau sfinţi ; iadul era ceva care „abia dacă" şe puteau transforma în rai...

În timp ce, depănîndu-şi aceste gînduri, îşi mişca făclia încet încolo şi înapoi spre a obţine o iluminare cît mai favorabilă, se surprinse că-i e dor de fumul care, după ce făcuse rotocoale în faţa tablourilor, acum se împrăş- tiase cu totul. Oare datorită contrastului ce urmase păreau acum atţt de ciudat de rigide şi de moarte ? Erau tablourile lui, exact aşa cum îşi amintea de ele, erau picturile lui din beci, şi totuşi erau altfel, li se luase ceva, sau li se adăugase ceva, — dar un lucru era sigur, că el, pictorul, fu cuprins de o dorinţă irezistibilă: să azvîrle cît colo făclia şi să fugă, la fel de repede cum fugise mărunţelul Alejandro Sénsino de nişte zgomote suspecte venite de după vechiul zid de piatră ! Se opri locului, tremu- rînd. Ce să însemne asta ? îşi trecu în revistă repede toate problemele, una după alta, cu sfredelitoare cruzime critică, apoi încercă să-şi dea explicaţii

mulţumitoare. Faptul că Sfîntul Iacov cel Mare, portretul lui Esquerrer, i se păru nebunesc şi arbitrar, — o ironie la adresa părinţilor greci ai Bisericii din baptisteriul bazilicii San Marco, — nu însemna nimic ; putea fi efectul întîrziat al scamatoriei lui don Fernando, cu tichia de hîrtie. Faptul că María Magdalena părea să-l privească dintr-o oglindă deformantă, — şi chiar un copil, îşi zise el, s-ar fi gîndit aici la o oglindă deformantă, atît de irezistibilă fu acea impresie ! — era în legătură cu relatarea lui Juan de las Cuevas despre bîrfelile care circulau şi care în ultimă instanţă fuseseră desigur puse în circulaţie de către Sensino ; nici asta nu însemna nimic. Cine ar osîndi un tablou pe baza unor asemenea considerente ? Dar şi opoziţia absurdă dintre călăreţul, conceput încă într-o manieră relativ clasică, de pe tabloul *San Martin,* şi monstruosul Isidro de la Barra, se putea întemeia foarte bine pe o iluzie optică, iar faptul că *Laocoon* îi apărea ca o zadarnică luptă cu nişte curbe pline de pete înfricoşătoare, putea fi lesne explicat prin asemănarea cu propria sa situaţie, cu mult mai reală : şi el lupta, împreună cu cei doi fii ai săi, împotriva unor forţe infernale, avînd drept fundal, ca martor mut, oraşul Toledo !...

Dar oricîtă inventivitate punea în discreditarea fiecărei pînze în parte, nu izbuti să opună nici o rezistenţă impresiei generale apăsătoare. îşi dădu seama că tablourilor le lipsea ceva, dar nu putea formula ce anume. Oare totul se întemeia pe o deprimare temporară ? Aceste opere nu aveau oare valoare decît contemplate în aceeaşi stare de inspiraţie în care fuseseră pictate ?

Dar *Deschiderea peceţii a cincea?* Ca operă de artă o lua fără îndoială cu mult înainte tuturor celorlalte. Dar şi aici vocea interioară îşi cuceri prioritate, iar problema de viaţă şi de moarte a propriei persoane era mai presus chiar decît

demonia acestei teme înfiorătoare. Era oare un strigăt care cerea răzbunare, un ţipăt trîmbiţat în urechea lui Dumnezeu, de către aceste personaje cu trupurile răsucite şi curbate ? Poate că da, dar ceea ce văzuse el, în viaţa aceasta, la alţii şi la el însuşi, cu privire la răzbunare, nu merita să fie trîmbiţat, nici măcar în urechea diavolului ! Văzuse ranchiună josnică, intrigi meschine, crime, incendieri ; şi văzuse că oamenii spionează, trag cu urechea, provoacă pe la spate, întind plase ca să prindă muşte, sînt intoleranţi, proşti, mărginiţi ! Pentru a picta toate acestea se găsesc alţi artişti. El era sătul de ele... Niciodată nu dispreţuise în.aşa măsură viaţa pe care o trăise şi aşa-zisele „pasiuni omeneşti" ca atunci cînd, fără a mai arunca nici o altă privire spre operele sale, porni înapoi. O clipă îl străfulgeră gîndul să se întoarcă şi să distrugă tablourile. Dar nu avea nevoie să le distrugă ; începuseră să se destrame singure, în conştiinţa sa.

Acum stătea de o oră în bibliotecă, unde lumina difuză a după-amiezii încerca să estompeze lipsa cărţilor. Se simţea bine aici ; nici o altă încăpere nu purta atît de clar urmele marilor prefaceri survenite în casă, prefaceri pe care raita dată în beci îl făcuse aproape să le uite. Dar cît de purificator fusese efectul confruntării necruţătoare cu acele exteriorizări vizibile ale propriului eu ! Dacă va fi vreodată din nou liber, sau dacă va putea ieşi din horă, — şi simţi în el puterea de a se încumeta să execute cele mai imposibile sărituri,
— va trebui s-o ia de la capăt, deşi în atelierul octogonal *Înmormîntarea contelui De Orgaz,* ca punct de legătură, tot mai aştepta să fie terminat. Ar trebui, poate, să facă un mare efort, ca să se învingă pe sine şi să rupă cu un mod de a picta care nu putea fi practicat decît în beciuri şi în ruine de moschei subterane,

departe de orice martor, — aşa cum pe vremuri medicii dezgropau în taină cadavre ca să facă pe ele studii de anatomie — şi ar trebui să se întoarcă, măcar temporar, la ceva a cărui existenţă nici nu se putea imagina fără martori, mecena şi ucenici, fără admiratori, critici şi clienţi, fără şcoli şi tradiţii ; să se întoarcă la o practică mai telurică a artei, la un echilibru mai stabil, la o armonie mai clasică,
— atît cît îi va fi cu putinţă şi dacă nu-l va scoate din pepeni mărginirea şi lipsa de înţelegere a contemporanilor săi. în tablourile sale din beci voise să dea ceva ce nu se poate evoca la nesfîrşit: spiritul, demonicul, — spiritul în sine, demonicul în forma cea mai pură imaginabilă, — un cer care se înalţă nemijlocit din iad, fără purgatoriu intermediar, fără implicaţii, tranziţii, puncte de sprijin terestre. Nu e de mirare că pînza şi culoarea păreau că nu rezistă acestei arşiţe !

Se gîndi la Francisco Esquerrer, al cărui rol în viaţa să se încheiase şi el. Esquerrer şi tablourile erau una ; iar pentru sacrificarea călugărului pledau acum şi atîtea alte considerente, cu toate că, privind *Pecetea a cincea,* îşi propusese o dată pentru totdeauna, aproape ca o penitenţă, să nu mai facă loc niciodată în sufletul său sentimentelor de răzbunare. Fuseseră amîndoi, pictorul şi călugărul, nişte aventurieri ai spiritului ! Dar orice aventură are un sfîrşit, mai ales atunci cînd nu te mai poţi sustrage constatării că un aventurier îi fusese trimis celuilalt de către ceva sau cineva fără nici o legătură cu aventura. Căci, oricum o suceai şi o învîrteai, Esquerrer îi fusese trimis de către rege, — nu ca spion, la asta aproape că nu se mai gîndea, — ci ca un dar, aşa cum

Pecetea a cincea şi toate tablourile din jurul ei erau un dar al regelui, oricît de ciudat ar fi sunat aceste cuvinte. Abia acum înţelese cît de profund îl influenţaseră călătoria la Escorial şi întîmplările, în parte impresionante şi în parte bizare, pe care le trăise în cadavericul palat regal ! Ar fi putut să-şi dea seama de mult că toate căutările de căi noi, întreaga reînnoire a stilului său, erau un protest împotriva respingerii tabloului *Sfîntului Mauriciu.* Tot ce se afla acolo în beci era şi opera lui Filip, ca şi cum acesta i-ar fi transmis-o prin mijlocirea lui Esquerrer, prin mijlocirea lui Diego de Chaves, a piticului măscărici Miguel de Antona şi a neruşinaţilor curteni. Aşa cum regele era influenţat de imperialul său tată şi clădise Escorialul după modelul mănăstirii Yuste, tot aşa devenise şi el dependent de acea 463 figură ironică de pe şezlong, cu piciorul oblojit în alb şi cu ochii încercănaţi cu roşu, iar faptul că această dependenţă se manifestase numai pe linie negativă, — ca protest, — nu era decît o coincidenţă cu anumite întîmplări din tinereţe, cu raporturile dintre Dominico şi tatăl său... Dar era oare de aceea mai puţin necesar să scuture această dependenţă ?...

Cînd ajunse cu reflecţiile aici, se petrecu ceva ciudat cu el. Biblioteca era cufundată aproape cu totul în întuneric ; nici un sunet nu pătrundea pînă la el, în afară de susurul lin al vîntului pe lîngă ferestrele zăbrelite. Schimbarea produsă în el consta în faptul că hotărîrea izbăvitoare apăruse, deodată, în mijlocul acestei tăceri, că îi veni în minte şi rămase mai întîi acolo atît de liniştită, încît artistul îşi mai putu depăna gîndurile cîtăva vreme, fără să acorde prea multă atenţie noutăţii, cu toate că-şi dădea seama de marea ei

importanţă. Hotărîrea era prezentă ca un meteorit căzut pe neaşteptate din cer ; psihicul pictorului nu fu de fel tulburat, întocmai ca ţăranii, care din pricina unui asemenea fenomen al naturii nu şi-ar întrerupe activitatea pe ogor ! Putu să se plimbe în jurul hotărîrii şi s-o contemple de pe toate laturile ; găsi că e liniştitoare şi îi ură bun-venit. Dar nu se produse nici o schimbare în meditaţiile care continuará să curgă în jurul meteoritului şi de-a lungul lui, în aceeaşi direcţie ca în urmă cu un minut, — meditaţii despre influenţa lui Fi- lip, şi ce avea să-i opună : nu răzbunare, ci mai degrabă ceva ca un fel de manifestare de recunoştinţă, prin care să se elibereze de el în mod cu atît mai irevocabil, şi să rămînă definitiv mai presus de el. Meditaţii despre noua viaţă, — da, orice s-ar întîmpla, voia să trăiască şi să picteze, nu voia nici să plece din Toledo, măcar şi din încăpăţînare ! — noua viaţă fără Esquerrer ; să se comporte ca şi cum Esquerrer n-ar exista, să nu se mai comporte în spiritul lui Esquerrer, ci împotriva spiritului lui Esquerrer: nu răzbunare, — nici

aici, — ci împiedicarea unei răzbunări ! îşi aduse aminte în timpul acestei autojudecări că, fiind

încă în atelier, se gîndise la convorbirea, auzită de el trăgînd cu urechea, dintre don Fernando de Cisneros şi călugăr, — asta era ! — şi aici se împreunară curenţii; după ce induseră meteoritul, îl dizolvară în esenţa lor străvezie, şi acum hotărîrea îi

umplu, lesne şi fără osteneală, întregul suflet, ca şi cum n-ar fi cunoscut niciodată altceva ! Punerea în aplicare a planului avea să-l mai coste destulă luptă interioară, dar nu mai şovăi şi rămase la el. Nu se mai gîndi cui avea să-i facă rău : lui Esquerrer, lui don Fernando de

Cisneros, sau unuia sau altuia din participanţii la complotul care i se dezvăluise în linii mari, cam vag şi fantomatic, ce-i drept, dar fără putinţă de tăgadă. Poate că împreună cu ceilalţi îl trăda şi pe Ayala, — De Cisneros îl prevenise că aşa va fi ! — şi i-ar fi părut

rău, dar hotărîrea lui era luată : vroia să trăiască, nu vroia să lîncezească în închisoare, nici să apară într-un *sanbenito* galben-roşu la un *auto de Je,* privit cu gura căscată de nişte pictori şi de nişte mătăsari, care compuneau *copios* satirice la adresa operei lui ! Pentru a preîntâmpina toate

acestea mai dispunea de patru zile, dacă era adevărat ceea ce îi spusese don Fernando... Problema dacă era urmărit într-adevăr de rege, nu de don Pedro Moya de Contreras, putea s-o neglijeze, foarte liniştit. Şi nici motivele regelui nu aveau importanţă.

Regele putea să fie supărat pentru că prinţesa de Eboli îi scrisese lui El Greco din închisoare, sau să nu fie supărat, — în ambele cazuri era de folos ceea ce avea acum pictorul de gînd să facă, în ambele cazuri regele avea să-l ajute. Căci setea de răzbunare, chiar a

unui suveran, nu putea rezista sentimentului de recunoştinţă faţă de un om care împiedică un atentat criminal. Mai putea spera numai că Esquerrer, îndemnat de don Fernando de Cisneros, nu va 465 încerca totuşi să comită atentatul..

.Aprinse două luminări şi îşi scrise, la o măsuţă, scrisoarea către rege, fără să-i tremure mîna, fără să-l mustre conştiinţa. Se gîndi o clipă la Gerónima, la Preboste şi la Pablo, a

căror salvare această scrisoare avea s-o realizeze în acelaşi timp cu a sa. Simţi o uşurare şi o oboseală salutară ; îi veniră de la sine cuvintele cu care îl avertiza pe regele Filip cu privire la planul uciderii lui în timpul marii procesiuni organizate pentru sărbătorirea Imaculatei Concepţiuni, la 8 decembrie. Nume nu pomenea deocamdată. Dar se declara gata să le pomenească, în cazul extrem.

În timp ce-l aştepta pe Miguel, pe care îl chemase sunîndu-l din bibliotecă, rămase în aceeaşi dispoziţie sufletească.

— Da, *señor ?*

Slujitorul Miguel stătea în uşa pe jumătate deschisă, speriat, palid, dar credincios. El n-avea să spele putina,'ca Rosita şi Bárbara, care de o zi nu mai erau de găsit...

— Miguel, poţi să salvezi onoarea noastră, a tuturor, şi viaţa mea, plecînd cît mai repede la Madrid şi făcînd să ajungă scrisoarea asta în mîinile regelui. Mă-nţelegi ?

— Da, *señor!*

— închiriază un cal bun şi nu te uita la bani Iar la palat nu lăsa pe nimeni să te îndepărteze ! Să nu spui că scrisoarea e din partea mea. La nevoie, dar numai atunci, poţi să spui că e vorba de o importantă problemă de stat, că e în joc viaţa sau moartea celui mai mare din ţară.

— Da, *señor.*

— Regele citeşte orice scrisoare care îi este adresată. O citeşte personal. Slavă Domnului ! Asta o ştie orice copil în Spania, Miguel...

Slujitorul înaintă ca să ia în primire scrisoarea, pe care pecetea nu se răcise încă.

XVI. LA INMACULADA CONCEPCIÓN, 8 DECEMBRIE 1583.

La ora două după-amiază, dangătul clopotelor crescu în mod înfricoşător. Se auziră salve de salut şi fiecare dintre spectatori începu să simtă în picioare tendinţa reflexă de a se ridica pe vîrfuri. El Greco, instalat împreună cu bătrînul Covarrubias la fereastra bibliotecii acestuia, era şi el preocupat de rege şi, fireşte, şi de propria sa politică particulară, care în acel moment fierbea în aceeaşi măsură ca şi intrigăria camarilelor la curte. În ultimele zile dorinţa lui de a-l revedea pe Filip se prefăcuse într-o aşteptare atît de încordată, încît devenise insuportabilă. Omul care îi modificase viaţa timp de şase luni de zile avea să treacă prin faţa lui, jos, pe stradă, încărcat poate cu moaştele sfintei Leocadia şi ale sfîn- tului Ildefonso.

După săptămîni de zile de ceaţă rece, vre- mea se limpezise. Un vînt tăios de la nord, dinspre Sierra de Guadarrama, făcea să zbîr- nîie ferestrele lui Covarrubias. Printre cuvintele rare şi puţine pe care le schimba cu clericul, El Greco îşi ţinea ochii aţintiţi alternativ spre casa, — sau mai bine zis:

spre fosta casă, — a lui don Fernando de Cisneros, de peste drum, şi spre tapiseria romanică cenuşie de pe unul din pereţii camerei, unde era 467 înfăţişată cucerirea oraşului Toledo de către

creştini, .petrecută exact cu cinci veacuri în urmă. Faptul că această tapiserie era atîrnată aici şi că-i tot atrăgea mereu atenţia i se păru a fi un semn ; şi azi urma să fie cucerit Toledo ; el însuşi, atît de identificat cu vechiul Toledo, avea să fie eliberat de către maiestatea sa prea-catolică. Nu avea el oare dovezi că cineva se ocupa de el, că intraseră în acţiune anumite forţe ?...

Diferite considerente îl determinaseră să se ducă tocmai la Covarrubias ca să vadă procesiunea. Prea multă vreme neglijase această relaţie şi, deşi canonicul nu-i reproşase niciodată nimic, simţea că îndreaptă multe vizitîn- du-l acum. Şi la urma urmei mai era punctul acela penibil din interogatoriul luat de către fiscal şi care necesita o clarificare. Pînă în clipa aceasta nu avusese curajul să pună vreo întrebare.

Privi din nou strada. Dangătul clopotelor scăzuse ; pesemne că procesiunea plecase de la catedrală. Trecînd pe lîngă *Alcázar,* apoi la sud pe lîngă *San Miguel* şi *San Juan de la Penitencia,* cortegiul avea să ajungă, prin strada îngustă a lui Covarrubias, din nou în centru şi în partea de apus a oraşului. Peste drum se îmbulzea mulţimea, cu capetele întoarse spre dreapta, deocamdată mai puţin de dragul procesiunii care se apropia, cît mai ales ca să se ferească de soarele orbitor, ajuns acum destul de jos. Pedestraşi încoifaţi patrulau cîte doi. Pe copiii care traversau strada piezişi îi mai lăsau să-şi facă de cap. Fără să vrea, El Greco se gîndi la comandantul aragonez ; ar fi ţinut mult să ştie unde se afla omul acela în această după-amiază. Prin oraş se anunţase cu vreo cîteva

zile în urmă că Inés de Torres fusese arestată, dar cauza n-o ştia nimeni. Arestarea ei putea fi un semn că autorităţile îi şi înhă- ţaseră pe conjuraţi. În cazul contrar ar fi fost într-adevăr o mare imprudenţă din partea regelui să ia parte la procesiune, prin această stradă, prin faţa casei cu felinarele stricate.

Da, poate că se hotărîse să urmărească procesiunea stind la fereastra casei lui Covarrubias tocmai ca să poată ţine sub observaţie locuinţa lui don Fernando de Cisneros. Aşa, cu mulţimea şi cu soldaţii în faţa ei, luminată pieziş şi slab de soarele de iarnă, casa semăna cu o fortăreaţă. Nu era nevoie de prea multă imaginaţie pentru a face abstracţie de obloane, — în locul lor : nişte capete cu contururi vagi, muschete îndreptate spre exterior, în jos, prima împuşcătură,... şi apoi întregul spectacol, dirijat din interior de către ocnaşul chel şi decrepit don Fernando Alvarez de Cisneros, o- mul cu nasul acvilin turtit, pe care El Greco, în închipuirea lui, îl punea tot timpul în legătură cu nasul retezat de glonţ al aragone- zului. Sau nu cumva zăcea don Fernando de mult la închisoare, cu In6s de Torres, poate şi cu Ayala ?

Cu două zile în urmă veniseră nişte func- ţionari ai poliţiei municipale, ca să ia infor- maţii în legătură cu avertismentul lui. Se aşteptase la asta, fireşte, şi, tot fără a pomeni nici un nume, le dezvălui agenţilor cîte ceva despre galeriile subterane din Toledo, iar ei îl crezură pe dată, pentru că erau mai familiarizaţi cu problema acelor galerii decît el. Elemente dubioase, aşa le spuse artistul, pătrunseseră pînă aproape de beciul în care ţinea el cîteva tablouri. Într-o seară auzise o convorbire, care îi păruse suspectă. Vocile nu le recunoscuse. Aici agenţii schimbară între ei o privire

plină de tîlc şi-l întrebară de ce nu sesizase autorităţile municipale, pe *alguacil mayor* sau poliţia episcopală, în loc să alarmeze înalta persoană a maiestăţii sale, ceea ce nu numai că însemna pierdere de vreme, dar ameninţa să zădărnicească reuşita planului lui, deoarece toată lumea ştia că regele Filip nu prea credea că e posibil ca propriul său popor să atenteze la viaţa sa. La această întrebare El Greco nu se aştepta. Poate că ar fi ieşit 469 din încurcătură şi în alt fel, dar inspiraţia pe care o avu în acea clipă îi păru o dovadă atît de uluitoare de talent de intrigant, — într-adevăr demn de Pompeo Leoni ! — încît nu se putu abţine de a face uz de ea. Biiguind, cu ochii în pămînt, îşi mărturisi adevăratul scop urmărit prin acea scrisoare : voise să atragă atenţia regelui asupra sa, pentru că el, încă nu îndestul de descurajat de un refuz anterior, ţinea să ajungă pictor al curţii ! (Ulterior îi mai dădu în gînd că această explicaţie mai prezenta încă un avantaj : îi împiedica pe a- genţi să presupună că ambiţia lui ar fi motivul unic al denunţului, iar convorbirea auzită o simplă născocire!) Cu un zîmbet de dispreţ în colţul gurii, agenţii se sculară şi porniră să cerceteze beciurile, bătîndu-l uşurel pe umăr şi tăindu-i vorba cu un aer de superioritate, adică tratîndu-l întocmai ca pe un pictoraş pîrlit, — asta era el acum în ochii lor, — un mic parvenit care îi lăsase să i se uite în cărţi... Beciurile nu le oferiră prea multe date noi; existenţa unei comunicaţii cu partea dinspre *Tránsito* a galeriilor subterane putu fi constatată cu uşurinţă, şi de fapt asta era tot ceea ce vroiau agenţii să afle. Nu-i puseră nici o întrebare privitoare la De Cisneros, la Ayala, la Inés sau la aragonezi. Fu frapat de faptul

că vorbeau între ei despre „hughenoţi". Nu găsi că isteţimea lor merită a fi admirată.
Incidentul fu de ajutor cel puţin împotriva fricii. El Greco ştia acum că regelui i se atrăsese atenţia asupra lui, şi cu toate că acesta obişnuia să respecte, în linii mari, independenţa Inchiziţiei, exista foarte sigur posibilitatea unei intervenţii din partea lui, de îndată ce ar fi găsit că Sfîntul Oficiu sare peste cal. În plus, Luis de Castilia îl mai vizitase pe El Greco de cîteva ori (fără Ercilla y Zúñiga, care, după cum spunea, zăcea la pat, cu febră, şi vroia să-şi vadă copiii în permanenţă lîngă el) şi-i dezvăluise cîte ceva despre relaţiile dintre rege şi don Pedro. Atîta vreme cît Filip se afla la Toledo, susţinea De Castilia, inchizitorul cu 470
siguranţă că nu va îndrăzni să meargă prea departe, unul din motive fiind că atitudinea acestuia faţă de Geronima însemna, în mod categoric, o armă în mina lui El Greco. Mai era şi situaţia politică, despre care se spunea că evoluează nefavorabil pentru partidul lui Granvelle... Şi apoi, la 7 decembrie, micuţul maur Pablo de Fez fu trimis acasă ! Vesel, neştiutor, cu părul creţ, şi la fel de circumcis ca înainte. Veni neînsoţit de orice explicaţie scrisă ; nici despre Preboste vreun cuvînt. Lui Pablo nu-i făcuseră nici un rău, nu fusese nici măcar supus unui examen corporal; nici interogat, iar un *alcaide* de treabă îl îndopase, pare-se, de dimineaţă pînă seara, cu o prăjitură cam lipicioasă, care i se aducea în celulă în pachete mari... În anturajul lui El Greco, aceste amănunte erau considerate drept un semn dătător de speranţă, cu atît mai mult, cu cît mătuşa Eufrosina fu gata să jure că prăjitura, judecind după descrierea entuziastă a copilului, era la fel cu cea pe care don Pedro Moya de Contreras o oferise musafirelor sale, doamnele cavalerilor ordinului Santiago !... Totul putea fi

o dovadă că inchizitorul o lăsase mai ieftin. Dar Preboste rămase închis, iar dosarul, aflat în mîinile lui *padre* De Priego, aştepta confirmarea lui don Pedro ; ameninţarea continua să planeze. După ce va pleca regele din Toledo, vor spori din nou şi şansele inchizitorului ; şi apoi, la curte totul se uită cam repede. La asta se mai adaugă şi iscusinţa tribunalului din Toledo de a prezenta cazul lui, chiar şi regelui, drept o erezie iremediabilă ! Datorită acestor reflecţii şi a altora asemenea lor, dispoziţia lui fusese caracterizată în ultimele patru zile printr-o deprimare apăsătoare şi prin inactivitate. Neglijase chiar şi lucrurile cele mai importante şi mai la îndemînă, de pildă să se ducă la Ayala şi să-l încunoştiinţeze că, după toate probabilităţile, complotul fusese descoperit, ceea ce ar fi putut să facă fără prea mare risc, cu toate că ar fi avut numai de cîştigat dacă atentatul ar fi fost comis într-adevăr ! Neglijase şi orice încercare de a se mai pune în legătură cu Esquerrer. Nu că n-ar fi dorit asta, — sau mai bine zis : îi era dor de Esquerrer, aşa cum îl cunoscuse înainte de ruptură, înainte de destăinuirile lui Pompeo Leoni; dorea să anuleze iremediabilul, dorea o „îndreptare a tuturor lucrurilor".

— Cîte fete în alb astăzi! — zise Antonio Covarrubias, clipind de satisfacţie din ochii lui mici şi blajini.

Mulţimea era acum foarte liniştită. Soldaţii stăteau la posturile lor, la distanţe regulate. Partea carosabilă a străzii era goală. într-adevăr, culoarea dominantă era albul, nu numai la fete şi la femeile tinere, care se instalaseră pe străzi şi la ferestrele cu grile, dar şi la pavoazarea cu flori, steaguri şi baniere, executată pînă la streaşină la toate casele, de o parte şi de alta a unei case, pesemne nelocuită, singura nepavoazată. Deasupra numeroşilor *reposteros* aurii şi galbeni de pe parapetele bal-

coanelor se vedeau şiruri de capete micuţe de copii, iar pe alocuri cîte o mînă cu flori albe, menite să fie aruncate jos foarte curînd. Dar dacă toţi aceşti spectatori stăteau liniştiţi, în aşteptare, — spre dreapta, în depărtare, deci poate chiar la începutul străzii, se petrecu ceva. Nimeni nu putu şti dacă erau strigăte, răpăit de tobe, muzică de fanfară sau cînt; sunetul avea cîte ceva din toate aceste patru elemente, şi era acompaniat de dangătul neîncetat al clopotelor. Şi se apropia. Nu numai că absorbi sunetele de pe stradă, dar mai şi orien- tă gesturile şi coloră feţele. Părea zgomotul unei răscoale populare, amestecat cu muzică, dar ponderat, şi produse o oarecare dezamăgire cînd mulţimea recunoscu ce era : marşul solemn executat de fanfară întru slava Maicii Domnului, *saetas* * răsunătoare, psalmodierea oficianţilor. încă vreo cîteva minute şi cortegiul avea să-şi înceapă scurtul traseu sub ferestrele lui Covarrubias.

— *Padre* Antonio, — zise încet El Greco, — acum am să-l văd pe rege. M-am împăcat cu el; şi vreau să mă împac şi cu dumneata. *Padre* Antonio ! — strigă el, fără nici o tranziţie, dar zgomotul procesiunii care se apropia devenise atît de puternic, incit fu nevoit să recurgă la mijlocul obişnuit.

Poate că aşteptase dinadins acest moment, pentru că la ora amurgului, cînd pui asemenea probleme, nu poţi vedea faţa interlocutorului... El Greco aduse din cameră hîrtie şi creion şi scrise pe pervazul ferestrei : „Mai ai cartea *De Servo Arbitrio* de Luther ?" Îi înmînă bătrînului bileţelul, pe care don Antonio îl citi mirat. Tocmai treceau încet şi solemn vreo douăzeci de soldaţi prin faţa casei lui don Fernando de Cisneros, în capul gol, cu paturile muschetelor în sus ; apoi trecură nişte *acolitos* * cu pelerinele albe pe umeri ; dar

cortegiul se tot oprea mereu, avangarda îşi încetini mersul, mulţimea se sâltă tot mai nerăbdătoare în vîrful picioarelor.

— Spre părerea mea de rău n-am putut-o citi decît pe jumătate, — răspunse Covarrubias la întrebarea de pe bilet. — N-o mai am. Cred că mi s-a furat. N-aş vrea să bănuiesc pe unul din slujitori, pentru că asta ar însemna să-l bănuiesc de erezie ; nu ?

El Greco zîmbi şi dădu din cap că da. începuse un al doilea bilețel. Evenimentul festiv şi solemn de afară, — apăruseră primii clerici, îmbrăcaţi în întregime în albul liturgic, cu lumînări, cu moaşte şi cu o singură cruce, — nu-l lăsă nici pe el rece. Nu vroia să-i pună lui Covarrubias mai multe întrebări decît era nevoie ; iar răspunsul candid la cea dintîi nu era oare suficient ? Mai avea ceva pe inimă : ceva despre scrierile gnosticului Vasilide, — dar ce prostie ! să înceapă aici, acum, să vorbească despre ele I Pentru o întrebare atît de complicată, hîrtiuţa tot ar fi fost prea mică, fără îndoială... Şi-şi mai schimbă încă o dată 473 intenţia; căci avusese de gînd să-i împărtăşească lui Covarrubias, cu prudenţă, propriile griji; dar acum, fiind convins brusc că de fapt nu avea de ce să se plingă şi ca nu mai trebuie să-l sîcîie cu lamentaţii pe bătrînul prelat, nu mai scrise decît atîta: „Am fost nefericit. Acum sînt fericit;" Şi văzu cum sare privirea lui Covarrubias între aceste două propoziţii, ca pentru a le lega prin ceva comun amîndurora, şi cum nu găseşte legătura, şi cum pune în sfîrşit bilețelul în faţa lui pe pervazul ferestrei, dînd din cap, cum îşi strînge buzele strîmb, ca şi cum gura ar fi trebuit să reprezinte, alegoric, în dreapta

nefericirea, iar în sţînga, cu un zîmbet, fericirea...

— Am aşteptat luni de zile să-mi faci prima dintre aceste afirmaţii, Dominico, fără a doua ; de aceea nu pot încă să cred... Se şi vede primul *paso * ?*

— Da ! — exclamă El Greco, cu o nuanţă de voioşie în glas.

Şi se duseră amîndoi la fereastră. Canonicul avea pe buze o altă întrebare, privitoare la spectacol, care acum începuse să se desfăşoare în toată splendoarea lui.

Precedat de o fanfară răsunătoare, înconjurat de băieţi în alb, care duceau făclii de ceară aprinse, se apropia primul *paso,* tras de doi boi voinici. Statuia Maicii Domnului, transportată în acest car, era înfricoşător de mare, — ceea ce se putea observa pe feţele copiilor a- flaţi printre spectatori. Văzînd-o, nimeni nu s-ar fi gîndit la o păpuşă de lemn pictat, ci mai degrabă la o captivă uriaşă, căreia i se impusese să stea nemişcată cîteva ore. Uluitoarea cantitate de podoabe, inele, şiraguri de perle, pietre preţioase, ce păreau să închidă, ca într-o armură sclipitoare,, figura enormă, de la cununa de raze cu douăsprezece stele, pînă la trena lungă şi pînă la încălţămintea cu broderii scumpe, îl făcură pe El Greco să recunoască fără greutate, pe baza povestirilor Geronimei, statuia Maicii Domnului a cavalerilor ordinului Santiago, deci cea care se clasase pe primul loc, — şi pe bună dreptate, îşi zise el. De obicei, găteala supraabundentă omoară firescul şi graţia, dar aici, pe această bogată cale ■ ocolită, se crease, dimpotrivă, o aparenţă de viaţă. Era greu de explicat de ce, dar impresia se păstră şi la fiecare din-cele trei statui următoare, duse de asemenea pe care mari, trasp de boi, despărţite între ele prin mici grupuri de preoţi : o Maica Domnului cu Pruncul în braţe, care o dezmierda sub bărbie,

o Maica Domnului sub un baldachin, avînd deasupra porumbelul Sfîntului Duh, şi în sfîrşit o reprezentare deosebit de complicată a conferirii omătului lui San Ildefonso, apărătorul tradiţional al Imaculatei Concep- ţiuni, — şi totodată motivul stemei toledane, — o grupare de personaje în cădere sau prinse în luptă, părînd să sfideze toate legile forţei gravitaţionale. Splendoarea perlelor era subliniată de crinii care plouaseră pe statui pe parcurs, dar chiar şi aceste organisme vii, de două ori mai rare iarna, păreau mai puţin vii decît cele patru feţe trandafirii şi zîmbitoare ale uriaşelor. Nu se putea spune că zîmbetul lor era nevinovat. Mai ales statuia cu porumbelul radia un fel de perversiune dulceagă. Sfînta Maria a cavalerilor ordinului Santiago, zdruncinată de carul în mers, părea a chicoti ; o a treia privea de sus, arogant şi aprobator, ca spre o lovitură de *espada* nimerită bine ; dar un lucru aveau comun toate patru : o strălucire senzorială, care impresiona mulţimea ca un elixir al dragostei.

încetul cu încetul, în rîndurile mulţimii se institui un fel de întrecere în exclamaţii, în răcnete, care voiau să fie *saetas,* cîntece de slavă scurte, adesea improvizate, în gen de *coplas,* pentru a o cinsti pe *Virgen Purisiina,* pe *Virgen de la Esperanza*,* pe *Virgen de la Misericordia.* Fiecare avea propria lui *saeta,* pe care o tot repeta mereu. Erau ca nişte strigăte de pasăre, fără nici o legătură între ele.

475 Şi era de mirare că nu se. iscaseră ciocniri ; despre o atitudine concertată nici nu putea fi vorba; fiecare se năpustea urlind, izbind, dînd din mîini, şuierind.

El Greco văzu şi auzi toate acestea ca prin- tr-un văl făcut din zumzete. Cînd Covarrubias îi strînse mina pe furiş, i-o strînse cu convinge- rea sinceră că statuile Maicii Domnului îl îm-

presionaseră astfel. Dar demenţa „evlavioasă" a penitenţilor, — care cu o lună înainte l-ar mai fi captivat poate ca pictor, — acum ii produse mai degrabă repulsie, căci, privind toate aceste perle şi diamante, nu se putu abţine să nu se gîndească la reuniunile doamnelor cavalerilor din ordinul Santiago... Şi apoi boii... Niciodată nu bănuise că animalele acestea pot fi emoţionante : înaintau, greoaie şi răbdătoare, în mijlocul ţipetelor şi al tumultului violent, cu pielea lor castanie, care nu avea nevoie de nici o podoabă ca să strălucească în soare, şi trăgeau, umile, carele încărcate cu statuile acelea cît nişte turnuri. El Greco privea cum înaintează boii şi cum dispar la stingă, şi atunci se gîndi la un alt car cu boi, a cărui povară nu fusese înaltă, ci plată, şi pe care căzuse grindină, nu crini şi trandafiri albi, un car pentru care luptase împotriva furtunii şi noroiului, cu şapte luni în urmă...

— Consistoriul, dacă nu mă înşel, — zise Covarrubias, arătînd cortegiul de clerici, care urma după ultima căruţă.

Mulţimea tăcu brusc. El Greco îl recunoscu pe arhiepiscopul Gaspar de Quiroga; acesta era învingătorul zilei, pentru că Granvelle, într-adevăr, nu venise ; oamenii plecară capetele, îşi făcură semnul crucii şovăind, i-l arătară copiilor. Primatul, un om scund, în veş- mînt de cardinal, cu o faţă mică, ascuţită, obosită, mergea relativ repede, urmat de diacon. Diego de Castilia, şi de canonici, dintre care însă mai mult de jumătate lipseau. Fiecare corp sau corporaţie avea numai o delegaţie în procesiune, care şi aşa era atît de lungă, încît ultimele bresle şi *cofradías** nici nu trecuseră încă de *Alcázar*. Iar în urma lor, fără ca El Greco să-i fi văzUt apropiindu-se, trecură arcaşii flamanzi ai regelui, în uniforma lor galbenă cu roşu.

— Cînd o să-l putem vedea bine pe rege, să mă previi, Dominico !

Cu mîna deasupra ochilor, canonicul se uita în jos, orbit de scînteierea soarelui pe arme şi pe piesele metalice ale uniformelor soldaţilor şi pe ceea ce urmă : opt purtători, care cărau o lectică neobişnuit de mare şi care, lucru destul de ciudat, erau vîrîţi, din creştet pînă la tălpi, în armuri grele, sclipitoare! Mergeau încovoiaţi din pricina dublei poveri, dar totodată izbitor de repede, — parcă ar fi vrut să recupereze rămînerea în urmă produsă de o oprire, — şi nu aveau cu ei nimic care să indice înalta demnitate a ocupantului : nici stemă sau banieră, nici steag regal. Trecură pe stradă ca şi cum ar fi evacuat în grabă ceva. Lectica era de lemn nelustruit, de culoare închisă, acoperită cu pînză cerată, iar geamurile groase erau prinse în piele. Toţi privitorii re- cunoscuseră vehiculul regelui, dar regele însuşi rămăsese invizibil; putuse fi, ce-i drept, desluşită, o siluetă vagă, în negru, rezemată de spătarul din fund, — un picior alb ? o pălărie ascuţită ? — şi atîta tot; regele nu salutase, nu se înclinase, iar poporul fu vădit dezamăgit, printre altele şi de ritmul rapid al litierei, care anulase cu totul caracterul solemn al apariţiei.

— Sînt nevoit să presupun că în lectică a fost regele, cu o escortă înarmată pînă în dinţi, — zise pictorul, care urmărise mai mult casa cu faţada în stil *plateresco,* decît spectacolul în trecere, — dar dacă mi-ar fi spus cineva că în lectică a fost sultanul turcilor, nu l-aş fi putut contrazice.

Faptul că nu se trăsese încă nici un foc din casa lui don Fernando de Cisneros, — şi lectica ajunsese acum cu o casă mai departe, ur- 477 mată de un al doilea detaşament al gărzii per

-sonale, de *grandes,* de curteni şi de notabili din ordinele cavalereşti monahale, toţi cu luminări aprinse în mînă, — îl făcu pe El Greco aproape să zburde de bucurie, dar deodată şmuţi, căci îşi adusese aminte, cu deznădejde că acum sporiseră şansele ca Esquerrer să ia asupra sa atentatul... Făcu un efort destul de mare ca să-şi ţină firea. Poate că Esquerrer nu se afla în cortegiu ; poate că nici nu mai era la Toledo. Pierdu din vedere faptul că ar fi fost în avantajul său ca atentatul, chiar neizbutit, să

aibă loc efectiv. Silindu-se să pară indiferent, strigă, cu gura la urechea bătrî- nului :

— Acum e rîndul curţii, padre Antonio ! Toţi ţepeni şi îngheţaţi. Îl recunosc pe *caballerizo mayor* *... Şi acolo, într-adevăr... ! Nu, mă înşel, nu e decît unul, un anume don Jaime, un curtean înalt, care nu se prea pricepe la tablouri... Don Fadriqué lipseşte, păcat...

— Dominico, cine sînt don Jaime şr don Fadrique ?

— Doi caraghioşi din teatrul de păpuşi al regelui... Acuma spectacolul devine mai puţin captivant. Colo, în depărtare, îi şi zăresc pe dominicani ; pe faţa lor se citeşte cuvenita re- zervă cu privire la *Inmaculada Concepción...* Ia te uită...!

— Cine trece acum ? Ai văzut ceva deosebit ?

Covarrubias îşi punea întrebările ca un copil curios. Observase că pictorul făcuse o mişcare bruscă şi nu mai spusese nimic. îşi repetă ul- tima întrebare, dar bîiguiala lui El Greco n-o mai auzi :

— Inchiziţia... În păr...

într-adevăr, tribunalul toledan trecu prin faţa lui, ca un vis urît, cîştigînd teren în lumina searbădă a după-amiezii, şi atît de abundent reprezentat, încît cu siguranţă că nu rămăsese nimeni acasă. El Greco avu impresia că-i recunoaşte pe toţi; feţele lor, atitudinile, gurile răutăcioase, îi apărură ameninţător şi

halucinant de clare ! Totuşi, dintre inchizitori şi ceilalţi înalţi funcţionari ai Inchiziţiei nu întîlnise în viaţa lui decît trei — padre De Priego lipsea, — dar dintre aceştia trei, unul putea conta cît zece : în fruntea întregului grup păşea don Pedro Moya de Contreras, voluminos, greoi, înfofolit într-o blană insolent de largă, punînd pe pavaj, posac şi cu oarecare apatie, un picior după altul. Făcu o impresie neaşteptat de *proastă* asupra

grecului, căruia pesemne că-i rămăsese prea puternic întipărită în minte înfăţişarea fiscalului şi inteligenţa lui diabolică. Inima îi bătea cu putere. Voise să-l vadă pe rege şi acum îl vedea pe don Pedro, cu toate că (ce prostie din partea lui !) nu se aşteptase deloc să-l vadă ; pe don Pedro, în procesiune după statuile Maicii Domnului, dintre care una fusese împodobită sub conducerea lui personală, consumîndu-se un anumit fel de prăjitură şi aplicîndu-se sărutări de mîini transformate în muşcături... Dar don Pedro dispăru o dată cu ceilalţi, şi urmă grupul de *familiares* doi cîte doi, în negru sobru, cu crucea de argint pe piept, iar numai- decît după ei dominicanii, care deschideau şirul nesfîrşit al membrilor ordinelor : în frunte banierele cu cruce, apoi abaţii şi gardienii cu mitre şi cruci episcopale, franciscanii în castaniu, augustinii în negru, carmeliţii în castan**iu** şi alb, şi aşa mai departe, pînă ce trecură toate ordinele monahale din Spania. Tocmai văzuse cum apar, după dominicani, franciscanii de la *San Juan de los Reyes,* desculţi, cu capetele mult plecate, cînd, uitîndu-se întâmplător spre stînga, îl recunoscu, în persoana unuia dintre *familiares*, pe Alejandro Sensino, cu o cruce de argint anormal de mare pe piept şi cu o expresie de evlavie şi de simţ al datoriei pe faţă, încheind grupul Inchiziţiei. Soarele îi strălucea în barbişonul mătăsos. Costumul negru îi venea ca şi cum n-ar fi purtat niciodată altceva. Cînd El Greco se întoarse '479 spre canonic, omise să-i vorbească mai tare,

căci această neruşinată schimbare la faţă îl făcuse să rîdă cu poftă, oferindu-i totodată şi pretextul de a continua să se uite spre

stînga, nu spre dreapta, nu spre călugării castanii care se apropiau...

— Il cunoşti pe prietenul nostru Sénsino, padre Antonio ? A renunţat la pensulă şi la culoare şi se plimbă acum, uite-l colo, printre infailibilii noştri vînători de eretici ! Pensula va fi înlocuită în scurt timp prin *toca**, iar culoarea prin....

Se opri. Era prea evident că pe stradă începuse să se petreacă ceva, mai spre stînga, în afara cîmpului său vizual, ceva fără nici o legătură cu veselele sale comentarii, cu atît mai puţin cu aprehensiunile sale intime din ultimele zile ! Un vacarm, din care se detaşară cîteva ţipete mai puternice, crescu tot mai mult; mulţimea începu să se agite ; dominicanii de sub fereastră se opriseră din psalmodiat. Domnii *familiares* mai făcură cîţiva paşi, apoi se opriră, nemaiputînd înainta. De-a lungul şirului de soldaţi care formau cordonul, păru că se transmite un consemn ; unele femei îşi ridicară copiii ca să vadă ce se întîm- plă. El Greco văzu că un om înalt, care stătea în faţa casei lui don Fernando şi care vedea mai mult ca ceilalţi se apleacă brusc, că apoi copiii lunecă iarăşi jos, şi că femeile îşi duc, ţipînd, mîinile în faţa obrazului. Dar rumoarea de sub fereastră nu fu atît de violentă, încît să acopere cele două focuri de armă succesive : din stînga, tot din stînga... Soldaţii mai aşteptau încă. Domnii *familiares* gesticulau cu aprindere, unii se împinseră mai în faţă, în timp ce ici şi colo îşi părăsiră şi dominicanii locurile. În clipa aceea răsună o a treia împuşcătură, urmată de un vuiet strident de spaimă.

Covarrubias, cu ambele mîini lipite de geam, întoarse către grec o faţă plină de încîntare:

— S-ar zice că sînt salve de bucurie ! Ce se vede acolo, Dominico ? Focurile de armă se 480
numără printre puţinele lucruri pe care le mai aud. Mie îmi sună ca nişte băşici mari de săpun, care se sparg...
Neavînd nici o speranţă să se facă înţeles oral, El Greco luă o bucată de hîrtie şi scrise că într-adevăr fuseseră trase focuri de armă şi că atitudinea soldaţilor indica o răscoală sau un atac. Cel mai bun lucru ar fi să se ducă în mijlocul camerei, ca să se ferească de eventuale gloanţe rătăcite, în timp ce el, El Greco, se va duce jos ca să afle noutăţi de la slujitori. Zis şi făcut. Nu se îndoi nici o clipă că atentatul fusese îndreptat împotriva regelui, — şi dacă izbutise, cu atît mai rău pentru el însuşi ! — dar nu din casa lui don Fernando de Cisneros, aşa cum se aşteptase tot timpul, şi nici, slavă Domnului !, de mîna lui Francisco Esquerrer, care se afla în partea opusă, în dreapta, printre călugării de la *San Juan de los Re~ yes, — dacă* se afla pritntne ied... Asaltait de oentimente contradictorii, nu izbuti dintru început să se facă înţeles de către majordom, care stătea în gang, cu alţi trei slujitori, în spatele porţii încuiate. Stărui să deschidă poarta, dar majordomul, care îi răspunse politicos, aruncînd din cînd în cînd cîte o privire neliniştită spre etaj, îşi expuse teama că în acest caz mulţimea, împinsă înapoi de către soldaţi, ar putea pătrunde înăuntru. Împuş-căturі nu se mai auziră ; altminteri, vacarmul era, aici, la parter, îngrozitor. Majordomul avea însă alt plan, cum să afle ce se întîmplase. În patio era o ieşire spre o potecă, prin care se putea ajunge la aproape toate casele de pe stradă, atît spre stînga, cît şi spre dreapta ; în cele mai multe din acele case cunoştea slujitori, care l-ar putea eventual lămuri. Îl rugă pe El Greco să rămînă lîngă stăpînul său şi, după ce

se mai uită de cîteva ori în sus, se duse în vîrfurile picioarelor spre patio.

Între timp, cu cinci sau şase case mai departe se petrecuseră următoarele. Majordomul află totul cu nelipsita exagerare, care la început mai' sugera posibilitate® oraui atentat; curînid se vădi însă că nu fusese nici un atentat. Nu se întîmplase mai mult decît atît : don Martin de Ayala, conte de Fuensalida, regidor al oraşului Toledo, voise să-i înmîneze regelui o petiţie în timpul procesiunii ; slujitorii de la care majordomul ceruse pe rînd informaţii îi povestiră cu o anumită ironie toate acestea. Într-una din case, unde bătu în poartă, i se spuse chiar că pe rege, rămas invizibil în lectica lui, îl lovise pe loc damblaua, de spaimă, după care vreo cîţiva soldaţi zeloşi îl făcuseră inofensiv pe Ayala, cu focuri de muschetă. Povestea nu era numai exagerată, ci principial imposibilă, pentru simplul, dar extrem de uimitorul motiv, că regele nici nu luase parte la procesiune, — asta i se povesti în cele din urmă majordomului într-o casă al cărei locatar, cunoscut foarte bine de către Covarrubias, îl poftise să intre personal în camera de zi, de unde se vedea perfect tot cîmpul de luptă sau de ce-o fi fost. Aici îi vorbi majordomului despre încercarea lui Ayala, bătîndu-se cu degetul pe frunte. Cu puţin înainte de procesiune, cavalerul se instalase în mulţime, nu departe de *Alcazar*-ul său, înconjurat de acoliţii săi. Abia mai tîrziu se văzu că avea la el o cruce de lemn şi că era înfofolit într-o tîrsînă de penitenţă ; slujitorii lui se pricepuseră să-l ferească tot timpul de orice priviri indiscrete ; dar cînd, după ce fusese împins treptat, împreună cu oamenii lui, cu o jumătate de stradă mai departe, rupse cordonul şi, cu o bucată de hîrtie într-o mînă şi cu crucea în cealaltă, se năpusti spre lectică, toţi cei din jur se putură convinge dintr-o singură privire că aveau în faţă o

deghizare periculoasă, cu atît mai periculoasă, cu cît tîrsînele erau cu totul deplasate la o festivitate a puritătţii şi iubirii. Ayala fu oprit de soldaţii din cordon şi de arcaşii flamanzi. Dar cîţiva dintre slujitorii săi îl urmaseră, poporul îl recunoscu, lumea chiui „{ *El Limpio !"* sau, în batjocură, „I *Padilla*

y *Comunidad* '.", soldaţii simţiră că-şi pierd siguranţa, puseră la ochi muschetele, şi, ca să sporească zăpăceala, se auzi din litieră, pe care purtătorii înzăuaţi o puseseră pe jos, o voce urlînd un ordin pătrunzător:

— Foc !

Doi soldaţi traseră în aer. Alţii pătrunseră în mulţime sau strigară celor de la etaje să închidă ferestrele. în aceeaşi clipă, portiera litierei se deschise şi lăsă să treacă un personaj încovoiat, care apoi se îndreptă cît era de lung şi care se văzu că este un uriaş căpitan al gărzii personale a regelui, cu mustăţi negre pomădate şi cu o superbă armură milaneză sub mantaua grea. Azvîrlind priviri marţiale în jur, îşi mai strigă încă o dată ordinul, dar acum nu se supuse decît un singur 'muşchetar. Cîţiva privitori crezură că regele se mai află ascuns în IMieiră. Dar căpitanul ¡păru prea autoritar, ca să fie adevărat. Stăpînindu-şi cu greu înjurăturile soldăţeşti, începu pe loc să-l interogheze pe Ayala, care îşi părăsise atitudinea de petiţionar şi adoptase una de sumbră inaccesibilitate ; şi stătură aşa, unul în faţa celuilalt, în văzul mulţimii şi al soldaţilor, falsul atentator politic şi falsul suveran, furioşi şi totodată neştiind prea bine cum să se comporte, în timp ce în depărtare, pe carele lor cu boi, cele patru statui frumos împodobite, care nici ele nu erau Marii autentice, aşteptau... Printre *grandes* şi curteni, prea puţini îşi putură reprima un zîmbet la vederea

acestei scene, iar poporul rămase atît de zgomotos, încît grupurile aflate mai departe, inchizitorii şi dominicanii, nu erau încă prea siguri dacă nu se întîmplase ceva mai grav.

Majordomul/ un om cu maniere ireproşabile, care în tinereţe primise hirotonisirea inferioară *, fu lăsat să vină chiar lîngă fereastră, ca să poată observa comod tot ce se petrece afară. Nu prea avu ce vedea. Corespun- 483 dea

cu ceea ce i se povestise în grabă. Lectic

ape caldarîm, căpitanul furios, don Martin de Ayala care trebuia acum să se justifice şi faţă de cîţiva *alguaciles* sosiţi la faţa locului, curtenii, soldaţii care căscau gura fără să facă nimic, iar mai spre dreapta grupul de inchizitori şi familiares, apoi dominicanii, şi în spatele lor franciscanii. Tot mereu se duceau persoane de la un grup la altul ; mai ales printre funcţionarii Sfîntului Oficiu şi printre *grand.es* şi nobili avusese loc o circulaţie intensă. În toate grupurile se vorbea şi se rîdea. Gazda fu de părere că procesiunea va fi continuată numaidecît, fără rege, — adică nu : regele nu luase parte, ceea ce era ciudat, foarte ciudat...

— Acum trebuie să mă înapoiez la eminenţa sa, *sefior;* vă va fi foarte recunoscător, — declară majordomul, pe un ton modest.

Dar continuă să se uite pe fereastră, acum spre dreapta, atent, cu ochi tot mai mari. Se întîmpla ceva ? Se tulbura din nou ordinea ? Proprietarul casei veni lîngă el. Era un om corpolent, laconic la vorbă, care nu se mira cu uşurinţă de orice fleac şi care povestise şi metamorfozarea regelui într-un căpitan cu mustăţi pomădate, pe un ton de parcă la procesiuni astfel de lucruri se petrec de regulă. Dar acum, după ce privi în aceeaşi direcţie ca şi majordomul, îşi pierdu totuşi calmul ; prin cîteva exclamaţii îi chemă pe ceilalţi musafiri aflaţi în încăpere, majoritatea oameni mai în vîrstă, să vină mai aproape. Agitaţia neobişnuită care începu acolo, afară, nu se putu deosebi la început decît cu greu de cea care dominase cîtăva vreme

gruparea participanţilor la procesiune ; un du-te-vino, înainte, înapoi, pentru a obţine informaţii, pentru a transmite informaţii. Un călugăr franciscan, a cărui rasă castanie se detaşa pe fondul negru şi pe cel negru tivit cu alb, al dominicanilor şi carmeliţilor din jur, părea să repete sau să rezume în persoana sa acest motiv de mişcare : agitat, ca şi cum ar fi căutat ceva,

umbla încolo şi înapoi, de-a lungul şi de-a latul străzii, coti pe după doi dominicani angajaţi într-o conversaţie cu nişte persoane din grupul inchizitorilor şi, înainte ca să bănuiască cineva ceva, se năpusti, cu

un salt mlădios, care îi trădă tinereţea, asupra unuia dintre aceştia, ţinînd în mîna dreaptă un cuţit, cu care îl lovi cu sete o dată şi imediat a doua oară. Cel atacat, îmbrăcat într-o şubă de culoare închisă, păru că devine o cîrpă informă, atît de

prompt acţionase
călugărul. Un grup
compact de
persoane venite în
grabă la locul
întîmplării îi
sustraseră privirii,
timp de cîteva
secunde, pe
atacator şi pe
victimă, dar major-
domul, care se uita
îngrozit, avu
impresia, după
mişcările lor, că

cele două lovituri fură urmate de alte cîteva. O clipă izbuti să vadă faţa călugărului ; era tînără, aşa cum şi-o închipuise, uscăţivă şi palidă. Dar numaidecît după aceea se repeziră cîţiva *familiares,* şi iar răsunară focuri de armă, acum de pistol. Călugărul se prăbuşi, sau mai

bine zis : se
rostogoli la pămînt,
— în timp ce un
dominican păru că
le reproşează celor
cîţiva *familiares* că au
omorît un om fără
să-l fi spovedit, —
apoi primi de la
unul din soldaţi o
lovitură puternică
în cap, ceea ce îl
făcu să continue a
se rostogoli, şi mai
jos, împleticindu-se,

în genunchi, şi în cele din urmă rămase nemişcat, la picioarele a două femei din mulţime, care se dădură încet înapoi. În jurul victimei lumea ţipa în neştire. Cîte unul se apleca pentru a da ajutor, dar se ridica dînd din cap a neputinţă. Acum, însă, vacarmul mulţimii

speriate începu să domine, — corul antic al tragediilor de pe stradă, singurul care, timp de secole, n-a avut nevoie niciodată să fie pregătit dinainte, — şi toţi cei din jur, domi-nicani, *alguaciles,* inchizitori şi *familiares,* rămaseră pe loc, nehotărîţi sau temători, sau

făcîndu-şi mecanic semnul crucii, ca şi cum li s-ar fi cerut ca înainte de a face un pas să ,485 asculte acest zgomot şi să nu lase să le scap

enici un ţipăt, nici o exclamaţie, nici o întrebare, nici un nume...

— De necrezut ! Va să zică, totuşi, un omor ! — exclamă gazda, ca şi cum ar fi fost împotriva tuturor reguli[1] or ca un omor adevărat să urmeze atît de repede unui fals atentat. — Şi săvîrşit de un călugăr franciscan, pesemne un nebun. Victima e unul din inchizitori, dacă nu mă înşel... Dar e îngrozitor, *Santa María,* e îngrozitor : îl cunosc !... Şi stăpînul dumitale îl cunoaşte, cu siguranţă !

Cînd se întoarse cu aceste cuvinte înspre majordom, fu surprins văzînd cît de rău arăta acesta. îi oferi un pahar de vin, dar majordomul nu-l primi, spunînd că trebuie să se înapoieze numaidecît, ca să raporteze. Cei prezenţi începură să comenteze evenimentele ce urmară : *el alguacil mayor* în drum spre locul crimei,... un medic... Ayala percheziţionat dacă n-are arme şi dus,sub stare de arest...

— Nu-l pot lăsa pe stăpînul meu atîta vreme fără veşti, — bîigui majordomul. — Şi nici pe oaspetele lui, care m-a trimis încoace...
Celălalt îi puse o mînă pe umăr.
— Te conduc pînă în patio. Nu uita să le spui că regele a scăpat teafăr, sau mai bine că nici n-a fost de faţă,... partea cea mai ciudată din toate... Iar crima să nu i-o povesteşti stăpînului dumitale de-a dreptul; ia-l pe ocolite ; nu mai e tînăr. Sau să vin şi eu ?
— Nu, — zise majordomul, cu voce slabă, — nu, vă mulţumesc, *señor*. Dar stăpînul meu nu e intim cu nici un inchizitor, aşa că nu poate fi pentru el un şoc...
— Acum văd şi eu cine e, don Vicente. O pierdere pentru tribunalul toledan !
Observaţia o făcuse unul[1] dintre musafiri. Urmări atent ce se mai petrece pe strada devenită acum mult mai liniştită şi, distrat, ciocăni cu degetele în geam.

Cînd El Greco, trecînd pe sub copacii desfrunziţi din grădina de jos, începu să se apropie de casă, îşi dădu seama, mai bine ca niciodată, că nu seara, sau noaptea, sau bezna cea mai adîncă, simbolizează jalea şi mizeria, ci lumina. Malurile fluviului' Tajo, aşa cum le văzu el printre copaci, sugerau o rană : un organism de piatră uriaş, care îşi scurgea sîngele în cer. Asfinţitul soarelui era destul de înaintat. Dar ce strălucire dezolantă, ce tragică perioadă de hotar era : lumina parcă începuse să vorbească, pe diferite tonuri, şi, vorbind, să se deşerte în culori, şi nu avea să tacă decît atunci cînd nu va mai fi... Pictorul trecu prin poarta ruginită şi ajunse în patio. Casa îi păru şi ea dezolantă şi goală, — dar goală chiar era într-adevăr, căci în afară de Geronima, se duseseră cu toţii să vadă procesiunea : Manusso, mătuşa, băieţii, ca să se mai distreze, în ciuda necazurilor, iar Eufrosina

desigur şi din cucernicie. Dacă mai venea şi Preboste acasă, — şi nu se îndoia de asta, — totul avea să fie ca mai înainte...

Fără vreo introducere complicată, dar şi fără să ascundă vreun amănunt, îi povesti Gerónimei cele întîmplate. Ea îl ascultă, tre- murînd, lipită de pieptul lui. Lui i se păru aproape insuportabil să simtă acest trup viu lipit de al său, în timp ce celălalt zăcea într-o morgă austeră, undeva în Toledo, cu ţeasta sfărîmată, rece, neplîns de nimeni. Dar chiar dacă plînsul ei îl enervase, îl şi linişti ; durerea împărtăşită îl apropia pe mort şi apoi îl ducea iar nemaipomenit de departe, pentru că în această îmbrăţişare tristă se înfăptuia înapoierea lui la ea. Şi se simţiră în siguranţă, amîndoi, iar el îi spuse ei acest lucru. Francisco Esquerrer îndreptase totul, şi chiar mai mult decît atît.

— Vor mai fi cercetări şi interogatorii, — încheie el, — mai pot fi încă bănuit de complicitate... Adică nu, Andrés Núñez poate depune mărturie că în seara aceea l-am gonit pe Esquerrer, că orice legătură între noi 487 fusese ruptă !... Stătea numai în puterea lui don Pedro să dea curs procesului... Şi, dacă toate astea nu vor fi de ajuns, mai este scrisoarea pe care i-am scris-o regelui. Asta n-o ştiai încă.

Cu o mişcare bruscă se desprinse de el.

— Cum te poţi gîndi acum la siguranţa noastră ? Aş da orice... !

— Una spun şi alta gîndesc, — se apără el, slab.

Lacrimile ei nu fuseseră decît prea puţin lacrimi de bucurie, fu el nevoit să recunoască... Pe jumătate şoptind, reluă :

— A pierit pentru noi, dar viaţa îi devenise insuportabilă. Şi la urmă trebuie să fi simţit o mare satisfacţie, Geronima.

Ea tăcu, pentru că nu-şi putea da seama de lucrurile la care făcuse el aluzie, decît în parte. Dar El Greco îi citi în ochi că revolta continua să mocnească în sufletul ei. Aşadar, Esquerrer însemna atît" de mult pentru ea ? Şi, altă întrebare, care îi veni acum brusc în minte cu toată tăria : ce însemnase Geronima pentru Esquerrer ? Se gîndi la chipul sfintei Maria de pe *Espolio,* Mama care urma să fie răstignită, care lua asupra ei toată suferinţa, — şi se gîndi la mama lui Esquerrer. Cîte tablouri de groază nu-i zugrăvise călugărului, numai din plăcerea de a-l chinui (şi de a se chinui pe sine), cu privire la ce se va întîm- pla cu Geronima, odată încăpută în ghearele lui don Pedro !... Da, şi faţă de sine îndreptase Esquerrer totul; ucisese, nu din răzbunare, ci ca s-o salveze pe ea, indiferent dacă luase această hotărîre abia în ultimul moment sau încă dinainte. Copleşit de deznădejde, El Greco îşi plecă ruşinat capul. Ar fi fost gata să se învinovăţească de orice fărădelege, acum, cînd îşi dădea în sfîrşit seama cu cîtă uşurinţă dispusese de viaţa altuia, şi timp de cîteva minute fu nevoit să lupte cu impulsul de a se declara solidar cu monahul, de a se prezenta autorităţilor ca primul interesat în moartea lui don Pedro Moya' de Contreras, de a se

acuza ca pseudo-complice la o tentativă de regicid, ca trădător de ţară, ca adversar al Sfîntului Oficiu, ca mincinos şi ca eretic...

Prea erau vădite semnele acestei lupte interioare, pentru ca Geronima să nu se împace pînă la urmă cu atitudinea lui faţă de moartea lui Esquerrer. Cele cîteva cuvinte pe care le mai schimbară conţinură un crîmpei din nelămurita compasiune abstractă faţă de evenimentele triste

petrecute foarte departe sau foarte de mult. Dar El Greco îşi dădu seama că această resemnare exterioară nu făcea decît să croiască drum tristeţei mai profunde care îl mai aştepta...

— Mă duc în atelier, — zise el, luîndu-i capul între mîini. — Aibi grijă să nu fiu deranjat...

— Doar nu vrei acuma să lucrezi ?!

— Ce altceva să fac ? — întrebă el, cam enervat de convenţionalismul ei, care prescria inactivitate într-o zi de doliu.

Dar apoi, ca s-o dreagă, pentru că vorbise răstit, o sărută pe frunte, prelung şi atent. Era ca un omagiu adus frumuseţii ei, frumuseţii care avea să-i diriguiască din nou operele de aici înainte. Chiar dacă Gerânima de las Cuevas slăbise un pic în ultima vreme, regularitatea distinsă a trăsăturilor ei nu suferise aproape deloc de pe urma evenimentelor pe care le trăise şi care o impresionaseră totuşi mai puternic decît socotise el vreodată că ar fi cu putinţă. Nu numai trupul i-l nesocotise el, ci şi sufletul, care avea poate mai multe trăsături comune cu lumea oamenilor decît unele din tablourile eruptive în care îşi deşertase el protestul împotriva silniciei.

Soarele abia asfinţise, şi El Greco se şi afla la treabă, în lumina roşiatică a amurgului. Atelierul octogonal mirosea a covoare vechi şi prăfuite ; era foarte rece acolo. Lucra, în şubă, 489 la *Inmormîntarea contelui De Orgaz,* cu rîvnă şi conştiinciozitate, deşi cu degete în **care** fremăta fără astîmpăr revolta interioară. Dar continua să-şi aştearnă, cu o îndărătnicie aproape mecanică, liniile şi tuşele de culoare : mărturii subtile ale tehnicii veneţiene, pe care el o dusese pînă la o atît de minunată

desă- vîrşire. Şi îşi zise că singurul lucru care dăruieşte o consolare durabilă şi care conţine o justificare a vieţii este să fii un bun meseriaş, chiar dacă uneori te mai poţi ridica împotriva impozitelor şi a obtuzităţii regale... Curios lucru, cît de puţină importanţă mai acorda rolului atribuit cîndva regelui în ceea ce priveşte dezvoltarea sa ca pictor, de cînd aflase că Filip nu luase parte la procesiune şi poate că nici nu fusese în oraş (asupra acestui din urmă punct ştirile erau încă divergente, ca şi asupra numelor celor arestaţi, printre care se zicea că s-ar afla don Fernando de Cisneros)... Da, să fie un meseriaş, un umil slujitor al lui *San Lucas,* un cetăţean al oraşului Toledo, un insular transplantat, care regăsise aici masa de piatră din anii tinereţii lui, rămaşi acum irevocabil de domeniul trecutului. Pentru că tot acest timp petrecut cu Esquerrer, ce altceva fusese decît sfîrşitul tinereţii şi începutul bătrîneţii, sfîrşitul prieteniei, potolirea nestăvilitei năzuinţe spre desăvîr- şire ?... Şi chiar dacă aceste consideraţii se întemeiau în cea mai mare parte pe epuizare, pe oboseală şi pe încordare, nu erau, din această cauză, mai puţin reale. Ele îl îndemnau să apeleze la ceva la care se putea întoarce oricînd, aşa cum se întorsese la Geronima : la o viziune mai calmă, mai echilibrată, la un spirit mai „clasic", a cărui forţă îşi mai păstrase influenţa, în ciuda contestării lui. În *Sfîntul Mauriciu* se depărtase de această rigoare ; în *Deschiderea peceţii a cincea* rătăcise încă şi mai departe ; în *înmormîntarea contelui De Orgaz,* acum pe cale de a fi terminată, se întorcea înapoi. Pentru că aici, în *Orgaz,* în această compoziţie severă, care 490
punea în locul emoţiilor o geometrie de mare claritate, spre deosebire de tablourile lui din

beci, el înfrînase chemarea spre o compoziţie prea liberă, spre supremaţia arbitrarului. *Deschiderea peceţii a cincea* şi tablourile din jurul ei îşi datorau existenţa, pînă în cele mai mici amănunte, unor impresii şi amintiri lugare, îmbinate în mod surprinzător într-o unitate, dar care păreau că apoi se destramă din nou... Şi chiar semnificaţia simbolică a *Peceţii a cincea* era în strînsă legătură cu arbitrarul şi cu hazardul ! La început voise să se răzbune pe Esquerrer, pentru că mai ţinea încă să-l lovească pe Benedetto Beccadelli, adevăratul trădător. Prin Gerónima se răzbunase, neglijînd-o şi tratînd-o autoritar, pe acea femeie din Italia. Cînd Esquerrer îl „trădase", îşi pierduse încrederea în Pompeo Leoni şi în bătrînul Covarrubias ! Don Fernando de Cisneros voia să se răzbune pe Filip şi-i găsise pe don Pedro Moya de Contreras şi pe Francisco Esquerrer ca victime. Regele Filip se răzbuna pe prinţesa De Eboli şi pe fostul ei amant Antonio Pérez, şi ducea Aragonul la pieire. Şi aşa mai departe, la nesfîrşit. Dar ce altceva însemna asta decît că, pictînd „răzbunarea", el pictase de fapt vidul ? Acest *Orgaz,* dimpotrivă, poseda plinătatea unei existenţe multilaterale, a unei epoci ; datele lui se aflau, foarte distincte, una lîngă alta, consolatoare prin echilibru, blajine şi severe...

Dar şi pentru alt motiv *Orgaz* era o autentică înmormîntare. Cufundat în raţionamentul său, tîrît în mod irezistibil spre speculaţii filosofice, potrivit nezdruncinatului său obicei, se afla acum pentru prima oară faţă-n faţă cu portretul mortului, nu cu cel al miraculosului şi prea-fericitului cavaler legendar, ci cu portretul din colţul din stînga, cu portretul lui Esquerrer, franciscanul. Iar mintea lui, deprinsă să facă legături logice, mai căută încă puntea de tranziţie, necesară pentru a învinge emoţiile care îl copleşiseră atît de brusc, încît

fusese nevoit să lase penelul din mină. Căci franciscanul acesta nu era străin de tot ceea ce cugetase el în ultimele cîteva minute despre frumusețea echilibrată, nesofisticată ! Pentru o clipă se simţi fericit că poate face această constatare. Dacă înainte nu-l satis- făcuse portretul, acum i se părea că este adevăratul Esquerrer, un Esquerrer în stare să se jertfească într-adevăr, un gînditor distanţat de lume, poate, dar un gînditor înzestrat cu toate posibilităţile de a iubi, plin de o blajină melancolie, înţelept şi înţelegător, — o trăsătură a călugărului neexprimată de portretul din beci al sfîntului Iacov cel Mare...

începuse să se întunece, aşa încît lăsă penelul să se odihnească. Sentimentul singurătăţii îl năpădi ca un val. Nu avea patrie, nu avea prieteni. Ca pe o imagine străină se văzu pe sine însuşi căzînd fără, cunoştinţă în biblioteca lui Covarrubias : un om mic de stat, cu faţa smeadă, cu sprîncene foarte arcuite şi cu barbă neagră, prăbuşit pe un scaun, şi canonicul şi majordomul înclinaţi asupra lui, îngrijoraţi, cu un pahar cu apă şi cu o sticluţă de mirosit. Iar dorul chinuitor după franciscan, un dor care acum nu mai avea leac, se desfăşura în mai multe tablouri asemănătoare, unde pictorul se vedea pe sine apărînd ca străin, ca maestru, ca rudă spirituală, apoi încet-încet ca prieten captivat, — şi ca prizonier lipsit de apărare. Cît de puţin abuzase Esquerrer de această situaţie, de această din urmă situaţie ! Şi apoi, în cele din urmă, întorsătura, după o descoperire pentru care „trădare" era un cuvînt mult prea tare... Cît de crudă fusese reacţia sa la acea descoperire ! îşi aminti din nou totul, timpul petrecut împreună,

prima lor întîlnire la Escorial, maldărul de cărţi răsturnat, ironiile lui Miguel de Antona. Din spatele măştii ideale a franciscanului de pe *Orgaz*, care abia dacă mai pătrundea, prin vălul de durere, pînă la ochii

lui, îl văzu apărînd pe Francisco Esquerrer, cu timiditatea lui, cu ticurile lui, cu mişcările lui ca de păpuşă de lemn, şi joaca naivă şi zglobie cu cei doi băieţi, prin camere şi pe după colţuri. Văzu o mînă întinsă ; nişte ochi iscoditori, vîrîţi în fundul capului, îi plutiră pe dinainte. Apoi, iarăşi, nu mai fu nimic altceva decît succesiunea sacadată şi febrilă a imaginilor, vizibile încă, ce-i drept, dar înceţoşate de trecerea timpului. Şi îşi dădu seama : fusese prea mult. Dacă mai dăinuia, devenea ceva inuman, insuportabil. Nici o forţă nu l-ar putea osîndi că-şi redobîndise independenţa, — şi cumplita sa singurătate, — după ce trăise atîta timp într-o afecţiune proiectată în afara propriei sale persoane. Acum, în seara asta, în acest atelier cufundat aproape cu totul în întuneric, unde vorbise atît de des cu celălalt, i se lumină o părticică a misterului ce învăluie evoluţia aparentă a omului de la naştere pînă la moarte. Era ca o piatră căzută în apă ; cercurile de pe oglinda apei se lăţeau, fremătînd unul după altul, visînd o schimbare, — şi apoi nu mai era decît piatra, imobilă, exact sub locul unde fusese azvîrlită în apa acum la fel de imobilă ca la început. Vibraţiile de bronz ale dangătului de clopot din depărtare nu-i erau mai familiare, dar nici mai străine, decît imaginile călugărului Esquerrer, succedate acum în mod atît de dureros în mintea lui. Trase cu urechea. În afară de dangătul de clopot, mai percepu larma înăbuşită a unei mulţimi în sărbătoare. Şi mai trase mult timp cu urechea, singur, într-un Toledo de piatră, în mijlocul unei mări de sunete...

Poate că acesta era momentul, iar el omul potrivit, pentru desluşirea unor adevăruri care se dezvăluie doar în cele mai depărtate avanposturi din larg, pe cele mai înaintate insule. Îi era dat, pesemne, să rămînă toată viaţa un insular...

GLOSAR

ab uno disceţ omnes **(lat.) : după unul cunoaşte-i pe toţi (Verg.,** *Eneida,* **II. 65—66).** *Acceptissima semper manera sunt, auctor quae pre- tiosa facit* **(lat.) : Darurile cele mai preţuite sînt de obicei cele care îşi împrumută valoarea de la persoana donatorului.** *„ acólito,* **(span.) ; ministrant, copil care îl asistă pe preotul catolic.** *ac turn rem agere* **(lat.) : lucrurile făcute sînt fără întoarcere.**

ad maiorem Dei gloriam **(lat.) : spre slava [tot] mai mare a lui Dumnezeu (deviza iezuiţilor).**

advocatus diaboli **(lat.) : „avocatul diavolului".**

Agnus Dei **(lat.) : Mielul Domnului. Parte a liturghiei catolice, în timpul împărtăşaniei.** *Agripa (Irod) : (v. Irod).*

Alba (Fernando Alvarez de Toledo, duce de —) : **om de stat spaniol (1508—1582), general sub Carol Quintul şi sub Filip al II-lea, guvernator al Ţărilor de Jos.**

Albertus Magnus : **călugăr dominican german (1193—1280) ; teolog, filosof şi alchimist.** *albigenzi:* **sectă religioasă apărută în secolul al XI-lea în sudul Franţei, în împrejurimile oraşului** *Albi. A* **fost exterminată aproape complet printr-o**

„cruciadă" (1209—1229). *alcaide* **(span.) : paznic, temnicer.** *alcalde* **(span.): consilier şi judecător comunal.** *alcalde mayor* **(span.) : primar.** *Alcántara (Ordinul —) :* **(v.** *Ordinul). Alcántara (Pedro de —):* **călugăr franciscan spaniol (1499—1562) ; confidentul Teresei de Avila : scriitor.**

Alcaraz : **localitate în Spania, în provincia administrativă Albacete (Murcia).**

alcazăi? **(Spân.) : ¿etâtuie, palat. Cuvint de origine**

alfaqui **(span.) : preot maur.** *alguacil* **(span:) : poliţai.**

alumbrado **(span:) : iluminat. Membra ai unei secte** *(alumbrados),* **apărută în Spania pe la 1500, Tăs- pîndită mai ales în ordinul franciscan.** *Alumbrados* **au fost prigoniţi de către Inchiziţie.** *Alvaro de Bazăn, marchiz de Santa Cruz :* **(v.** *Bazări). Ana de Mendoza %) ta Cerda, prinţesă de Gboli:*

(v. *Eboli). analist (părintele!* **—) : (v.** *părintele), angelus* **(lat.) : clopotul de vecernie.** *An nescis longas regibus esse manus ?* **(lat.) : Au nu ştii că regii au mîini lungi ?** *anti-trinitarism*: **doctrină care respingea Trinitatea. Antitrinitarismul este caracteristic pentru** *socinieni,* **sectă care a luat naştere în Italia.** *Anton de Padova (sfîntul —) :* **călugăr minorit (1198—1231).**

Anunciatão **(port.) : Buna-Vestire. Este numele unui ordin religios femeiesc, înfiinţat în secolul al XVI-lea.**

Apelles post tabulam **(lat.) : Apelles în spatele tabloului. În sensul : cel ce stă ascuns şi trage cu urechea [este indezirabil].** *Apocalipsă* **(citate din —) :**

Cap. 13 vs. 18 : **„Aici este înţelepciunea. Cine are pricepere să socotească numărul fiarei ; căci este număr de om. Şi numărul ei este şase sute şaizeci şi şase."**

Cap. 16 vs. 18 : **„Şi s-au pornit fulgere şi vuiete şi tunete şi s-a făcut cutremur mare, aşa cum ,nu a fost, de cînd este omul pe pămînt, un cutremur atît de puternic."**

Cap. 16, vs. 21 : **„Şi grindină mare cît talantul, se prăvăli din cer peste oameni. Şi oamenii huliră pe Dumnezeu, din pricina pedepsei cu grindină, căci urgia ei era mare foarte."** *approbatur* **(lat.) : se aprobă. Formulă de aprobare, folosită de cenzura Bisericii catolice.** *aquila non capit muscas* **(lat.) : vulturul nu prinde**

arianism: **doctrină lansată în secolul al III-lea de către preotul Arius din Alexandria. Arianismul susţinea natura omenească, nedivină, a lui Cristos. Conciliul de la Niceea (321) şi cel de la Constan- tinopol (381) l-au condamnat ca erezie.** *Armada* **(span.) : Flota.** *armorial:* **carte cu date heraldice.** *arriero* **(span.) : catîrgiu, mînător de catîri.** *Atanasie* **(sfîntul —) (298—373) : episcop de Alexandria. A luptat la conciliul de la Niceea împotriva ereziei ariane.**

ataraxie: **imperturbabilitate, impasibilitate, liniişte sufletească.**

Augsburg (Confesiunea de la —) : **(v.** *Confesiunea). Augustin* **(sfîntul —) (354—430) : episcop de Hipona,**

fiul sfintei Monica. *augustin* **; călugăr din ordinul Sfîntului Augustin.** *auto de fe* **(span.) : autodafeu.**

auto sacramental **(span.) : spectacol cu subiect religios, mister.**

azulejo : **plăci de faianţă smălţuite, uneori cu desene şi motive decorative.**

baccalaureus **(lat.) : licenţiat.**

Baños de la Cava (Los —) **(span.) : Băile prinţesei**

La Cava (V. *Florinda.)*

bargueño : (v. vargueño).

basimul despre Cristos: **formulare atribuită papei**

Leon al X-lea. *Bazán (Alvaro de —), marchiz de Santa Cruz:* **amiral**

spaniol (1520—1558). *bene qui latuit, bene vixit* **(lat.) : cine s-a pitit bine, trăieşte bine.**

Bernard de Clairvaux: **teolog (1090—1153) : fondatorul (1115) ordinului benedictinilor reformaţi (cis- tercienilor) ; a predicat în favoarea cruciadei a 2-a ; scriitor.**

besar las manos **(span.) : sărutarea mîinilor (v.** *beso, —). beso las manos* **. (span.) : sărut-mîinile. Autorul comite o inadvertenţă : crede că un bărbat rostea această formulă cînd săruta mîna unei femei. În realitate, formula o rostea un bărbat,** *cînd strîn- gea mîna altui bărbat.*

Bessie **(engl.) : prescurtare familiară engleză a prenumelui feminin Elisabeta (v.** *Elisabeta). Betsaida şi Chorazin:* **două oraşe biblice neconvertite.** *Bonaventura :* **teolog italian (1221—1274) ; franciscan ; cardinal (1273) ; scriitor şi filosof ; supranumit „doctorul serafic".** *Boncompagni (Ugo —)* **(1502—1585) : papă sub numele de Grigore al XIII-lea (1572**

—1585). A introdus (1582) reforma calendarului iulian, creîr.d calendarul gregorian. *borracho* **(span.) : beţivan.** *Bourbon (ducele Carol de —) :* **(v.** *Carol). buscona* **(span.) : femeie de stradă.**

caballerizo mayor **(span.) : ofiţer al curţii regale, însărcinat cu administrarea grajdurilor şi a armamentului.**
Calatrava: **ordin religios şi militar întemeiat în anul 1158.**
calificador **(span.) : consilier erudit al Inchiziţiei.** *canem ut caedas, facile fustem* **(lat.) : cine vrea să bată un cîine, găseşte lesne un băţ.**

4

Cano (Melchor —) **: teolog spaniol (1509—1560). c***apa* **(span.) : mantie.**
capilla mozarabe **(span.) : capela mozarabă.**
Mozarabi: **nume dat creştinilor din Spania, care trăiau (în cartiere separate) sub dominaţia maură.** */ Cara de hereje !* **(span.): mutră de eretic ! (înjurătură).** *Caraffa (Gian Pietro —)* **(1476—1559), papă (1555—1559) sub numele de Paul al IV-lea.** *carcel secreta (la —)* **(span.) : temniţa secretă.** *Carol al Ill-lea* **(1490—1527) : duce de Bourbon şi de Auvergne (1503—1527).** *Casa Santa (La —)* **(span.) : Casa Sfîntă. Denumirea localului Inchiziţiei.** *Castiglione (Baldassare —) :* **literat italian (1478—1529).** *Castillo San Servando* **(span.) : Castelul Sfîntului Servando.**
Caterina din Siena (sfînta —): **călugăriţă italiană (1347—1380), renumită pentru extazele şi „revelaţiile" ei.**
causa instrumentalis **(lat.) : cauza instrumentală ; cauza indirectă, mijlocită.** *causa principalis* **(lat.) : cauza principală ; cauza directă, nemijlocită.**
Cid Campeador (don Rodrigo Ruy Diaz de Bivar, **zis** *el* **—) : erou spaniol semi-legendar (1030 ? — 1099).**
cigarral **(span.) : grădină de agrement.** *Cisneros (Francisco Jiménez* **[ort. veche :** *Ximenes* **sau** *Ximénez] de* **—) : prelat şi om politic spaniol (1437—1517).** *Civitas Dei, Civitas Diaboli* **(lat.) : oraşul lui Dumnezeu, Oraşul Diavolului.**
clarise: **călugăriţe care fac parte din ordinul contemplativ întemeiat (1202) de către sfîntul Fran- cisc din Assisi şi de către sfînta Clara.**

claustro **(span.) : galerie acoperită în jurul curții interioare a unei mănăstiri.** *cofradía* **(span.) : frăție.**
Collegium trilingüe **(lat.) : Colegiul trilingv, unde se predau cele trei limbi de bază pentru teologia creștină : ebraica, elina, latina.**
Compañía de Jesús **(span.) : Societatea lui Isus. Numele oficial al ordinului iezuit.** *comparante* **(span.) : împricinat.**
Concilul din Trento **(1545—1563) a realizat reforma Bisericii Catolice.**
Confesiunea de la Augsburg: **Tormular redactat de către Melanchton și prezentat dietei imperiale de la Augsburg în 1530. Constituie, în cele 28 articole ale sale, profesiunea de credință a lute- ranismului.**
consultor **(span.) : consilier erudit al Inchiziției.** *conventículo* **(span.) : reuniune secretă.**
Convento de la Concepción [Inmaculada] **(span.) : Mănăstirea Concepțiunii [Imaculate],** *conventual:* **franciscan.**
converso **(span.) : evreu convertit, creștinat.**
copla **(span.) : cîntec popular scurt, strofă, strigă-**

coroza **(span.) : tichie infamantă.**
Corpus Christi **(lat.) : Trupul lui Cristos ; sfînta cuminecătură.**
corte **(span.) : curte. Pluralul** *(Cortes)* **are în limba spaniolă înțelesul de adunare națională, parlament.**
cristiano viejo **(span.) : creștin vechi, creștin din moși-strămoși.** *Cristofor (sfîntul —):* **născut în Siria, martirizat în anul 250. Era considerat ocrotitor al celor care întreprind călătorii primejdioase.** *crucea sfîntului Andrei :* **cruce cu brațele în diago-**

Cruz (sfîntul Juan de la —) : **teolog spaniol (1542—1591).**
Cuenca: **oraș în Spania, pe rîul Júcar.**

Damaschin **(sfîntul** *Ioan —):* **(v.** *Ioan). Dass die Propositio, gute Werke sind schädlich zur Seligkeit, eine rechte sei...* **(germ.) : Că teza, cum că faptele bune sînt dăunătoare pentru fericirea cerească, ar fi justă.** *decies repetita placebit* **(lat.) : repetată de zece ori tot ar plăcea (Horațiu,** *Arta poetică,* **versul 365).** *De civitate Dei* **(lat.) : Despre cetatea**

lui Dumnezeu. *ăfi duobis malis minus est eligendum* **(lat.) : d'în**

două rele trebuie ales cel mai mic. *de fide* **(lat.) : de domeniul credinţei.** *defensor fidei* **(lat.) : apărător al credinţei.** *Deliberata morte ferocior; / Saevis Liburnis scilicet invideus / Privata deduci superbo / Non humilis mulier triumpho* **(lat.) : Cu îndîrjire alese moartea, pentru că nu vroia să lase crudele corăbii liburniene s-o ia ca pe prima venită şi s-o ducă pentru un silnic marş triumfal.** *De Libero Arbitrio* **(lat.) : Despre Liberul Arbitru.** *delphinum silvis appingit, fluctibus aprum* **(lat.) : pictează un delfin în pădure, un mistreţ în valuri.** *demente* **(span.) : dement, zmintit.** *Deo Gratias* **(lat.) : Slavă Domnului.** *De Servo Arbitrio* **(lat.) : Despre voinţa aservită.** *Dionisie Areopagitul, (sfîntul —) :* **judecător în Areopag, convertit de către sfîntul apostol Pavel. Episcop al Atenei.** *dominican:* **călugăr din ordinul Sfîntului Dominic, înfiinţat de** *Dominic (sp.: Domingo) de Guzmán,* **predicator spaniol (1170—1221).**

don, **fem.** *doña* **(span.) : apelaţiune spaniolă, folosită**

înaintea prenumelui. *Doria (Andrea,* **span.** *Andrés —):* **amiral genovez**

(1468—1560), în serviciul Spaniei. *dueña* **(span.) : stăpînă ; în înţelesul de „stăpîna casei", doamna care face onorurile şi fără prezenţa căreia un domn singur nu poate primi la el în casă doamne de condiţie bună.**

Eboli (Ana de Mendoza y la Cerda, prinţesă de —) : **nobilă spaniolă (1540—1592) ; a fost în tinereţe**

metresa regelui Filip al II-lea. *Eckhart* **sau** *Eckehart (Johannes —),* **zis** *Meistei Eckhart:* **filosof mistic german (1260 ?—1327 ?).** *Elche :* **oraş în Spania (Andalusia).**

El Gran Capitán **(span.) : Marele Căpitan [de oştij. Este supranumele lui** *Gonzalo Fernández de Córdoba* **(1453—1515), general sub Regii Catolici.** *Elisabeta I* **(1533—1603) : fiica regelui Angliei Henric**

al VIII-lea şi a Anei de Boleyn. *Elisabeta de Valols* **(1545—1658) : fiica lui Henric al II-lea al Franţei şi a Caterinei de Medici ; soţia lui Filip al II-lea al Spaniei.** *El Limpio* **(span.) : Cel pur. Aluzie la „puritatea sin- gelui".**

Elm[us] **sau** *Erasm[us]* **(sfîntul —) : episcop din**

secolul al IV-lea. *El Rey Nuestro Señor, El Rey Don Felipe* **(span.) :**

Regele stăpînul nostru, Regele don Felipe. *endemoniado* **(span.) : posedat de diavol.** *entrada* **(span.) : intrarea [triumfală a regelui în oraş],** *Epimenide din Cnossos :* **filosof cretan din secolul al VII-lea î.e.n. Legenda spune că era fiul unei nimfe şi că dormise 57 ani într-o peşteră.** *Ercilla y Zúñiga (Alonso de —):* **comandant de oaste şi scriitor spaniol (1533—1594) ; autorul poemului** *La Araucana, ereziarh :* **arhi-eretic.** *Erigenul (Ioan Scot —):* **(v.** *Scot). Escorial (Mănăstirea Sfîntul Laurenţiu din [satul] —.):* **înfiinţată de Filip al II-lea. Construcţia ei a durat 22 ani (1562—1584) ; arhitecţi : Juan Bautista de Toledo, Juan de Herrera, Francisco de Mora.**
España (La Madre —) : **(v.** *La Madre).*
Estella (fray Diego de —) : **scriitor mistic spaniol din**
secolul al XVI-lea. *estilo* **(span.) : stil.** *est mea culpa* **(lat.) : este vina mea.** *Evanghelia cea după Luca* **(citatul din —) : cap. 19, vs. 40.**
examen rigorosum **(lat.) : examen riguros. Denumirea latină a torturii, în limbajul Inchiziţiei.**
exeat aula, qui vuit esse pius **(lat.) : cine vrea să fie virtuos, să plece de la curte.** *Exercitia spiritualia* **(lat.) : Exerciţii[le] spirituale. Este titlul operei principale a lui Ignacio de Loyola.** *ex voto* **(lat.) : [dar făcut] în urma unei făgăduieli şi expus, împreună cu inscripţia explicativă respectivă, în interiorul unei biserici sau capele.**
faja **(span.) : brîu.**
familiar **(span.) : funcţionar inferior al Inchiziţiei.** *Fernández Navarrete (Juan —)* **: pictor spaniol (1526—**
1579). Poreclit *El Mudo* **(mutul ; v.** *mudo),* *fervet opus* **(lat.) : munca merge înainte cu zel.** *Fiara* **(din Apocalipsă) : (v.** *Apocalipsă). fiat* **(lat.) : să se facă. Formulă de punere în vigoare, în aplicare.** *fides implicita* **(lat). : credinţa implicită.** *fides justificans* **(lat.) : credinţa justificatoare.** *Fiesta del* **(span.)** *Corpus* **(lat.) : Sărbătoarea Trupului [lui Cristos]; Joia Verde (joia de după octava Rusaliilor).**
Filip **(1527—1598) : fiul lui Carol Quintul şi al Eli- sabetei de Portugalia ; rege al Spaniei (1557) sub numele de Filip al II-lea.** *fiscal* **(span.) : ofiţer de justiţie în cadrul Inchiziţiei.**
Florinda, **zisă la** *Cava:* **fiica lui Julián, conte, guvernator al Andaluziei (sec. al VIII-lea), sub regele vizigot Rodrigo. Regele a surprins-o în**

timp ce se scălda şi a violat-o. Ca răzbunare, contele a predat maurilor Ceuta şi a luptat alături de ei (bătălia de pe Guadalete, anul 711). Acesta ar fi, conform legendei, începutul invaziei maure în Spania (V. *Tarik.). Focul sfîntului*

Ioan : **datină creştină (de origine păgînă), răspîndită în ţările catolice.** *forum internum* **(lat.) : conştiinţa, forul interior.** *fraile* **(span.) : călugăr.**

fray **(span.) : frate. Apelaţiune spaniolă folosită înaintea prenumelui unui monah, indiferent de grad.** *Fugger:* **familie de comercianţi şi bancheri germani, cu sediul la Augsburg.**

gardian: **priorul (starețul) unei mănăstiri franciscane.**

garrote **(span.) : garou.**

garrucha **(span.) : scripete. Scripetele susţinător al funiei de care era atîrnat torturatul (de mîinile legate la spate) ; de picioare i se atîrnau apoi greutăţi tot mai mari.** *Gerson (Jean Charlier din Gerson,* **zis** *Jean —):* **profesor universitar şi teolog francez (1363—1429 ?) ; zis „doctorul prea-icreştin".** *glorie:* **apoteoză.**

gnosticism,: **doctrină eretică din epoca de început a creştinismului. Gnosticii pretindeau că posedă o deţplină cunoaştere a lui Dumnezeu.** *Góngora y Argate (Luis de —):* **poet spaniol (1561—1627), supranumit, pentru limbajul lui alambicat, „ingerul întunecimii".** *Granada (Luis Sarria,* **cunoscut sub numele de** *fray Luis de —):* **dominican şi scriitor spaniol (1504—1588).** *Gran Capitán (El —) :* **(v.** *El —).*

grande [de España] **(span.) : înalt titlu spaniol. Granzii spanioli aveau voie să stea cu capul acoperit în faţa regelui.**

Granvelle (Antoine de —) **(1517—1586) : cardinal; a fost ministru al lui Carol Quintul şi al lui Filip al II-lea şi guvernator al Ţărilor-de-Jos. Cunoscut în Spania sub numele hispanizat** *Antonio de Granvela.*

grădina crucii: **grădiniţă pătrată, situată în mijlocul**

curţii interioare şi avînd în centru o cruce. *griego* **(span.) : grec.** *El griego* **(span.) : grecul.** *Grigore al XIII-lea,* **papă ; (v.** *Boncompagni).*

Hemerken (Thomas —), **zis** *Thomas a Kempis:* **(v.** *Thomas).*

Herrera (Juan de —): **arhitect spaniol (1530—1597) ;**
a colaborat la edificarea Escorialului. *hidalgo* **(span.) : nobil.**
Hipona: **(v.** *Augustin), Himeneu* **(mitol.) : zeul căsătoriei.**
hirotonisire inferioară: **hirotonisire într-un grad inferior celui de sub-diacon.** *hortulanus* **: (v.** *pater), hospitarius* **(v.** *pater), huerta* **(span.) : grădină, livadă.** *hughenoţi :* **protestanţi calviniştii francezi.**
ieronimit: **călugăr din ordinul Sfîntului Ieronim.**
iezuit: **membru al** *Societăţii lui Isus* **(span. :** *Compañía de Jesús),* **ordin religios înfiinţat în 1534 de către Ignacio de Loyola, suprimat de către Papa Clement al XIV-lea în 1773 şi reînfiinţat de către papa Pius al VII-lea în 1814.** *Ildefonso* **(sfîntul —) (607—667) : arhiepiscop de Toledo. Conform legendei, a primit în dar un ornat de la Maica Domnului, ca răsplată pentru că, într-o scriere, îi apărase neprihănirea.** *ilustrísima señora* **(span.) : prea-mărită doamnă.** *Inchiziţie:* **instanţă judiciară religioasă, înfiinţată în Languedoc de către conciliul de la Verona (1183)**
împotriva albigenzilor şi extinsă apoi în toate ţările catolice, cu scopul declarat de a-i descoperi şi reprima pe cei vinovaţi de „erezie". În Spania a fost folosită pentru întărirea absolutismului. Metodele de cercetare ale Inchiziţiei şi sentinţele ei erau de o rară cruzime. Desfiinţată de Napoleon I, a fost reînfiinţată în 1814 şi apoi desfiinţată definitiv în 1834. *in conspectu tormentorum* **(lat.) : cu perspectiva caznelor ; în sensul : faţă în faţă cu instrumentele de tortură.**
Index librorum prohibltorurri **(lat.) : Lista cărţilor interzise de către Vatican.** *infant:* **fiu al regelui Spaniei.** *in natura* **(lat.) : în carne şi oase.** *in spe* **(lat.) : în perspectivă.**
Ioan Damaschin **(sfîntul —) : învăţat (sec. al. VIII-lea) născut la Damasc. A combătut erezia iconoclastă.** *Ioan Nepomuk* **(sfîntul —) (1330—1383) : patronul duhovnicilor.**

Irineu **(130 ?—208 ?) : episcop de Lyon. A murit**

mar- *Irod Agripa I :* **tatăl Bereninei ; regele**

Iudeii (37—44

jarra **(span.) : urcior cu două toarte. Se folosea la tortura închizitorială care consta în a introduce în stomacul torturatului o mare cantitate de apă.**
¡ Jesús Redentor ! **(span.) : Isuse Mîntuitorule !**
Juan de Austria (don —) : **fiul natural al lui Carol Quintul (1547—1578) ; s-a distins în cariera militară.**
Juan de la Cruz **(sfîntul —) : (v.** *Cruz).*
Juan (San —) : **(v.** *San Juan).*
Judería **(span.) : cartierul evreiesc, ghetto-ul.**
justitia et misericordia **(lat.) : dreptate şi îndurare.**

Kempis (Thomas a —) : **(v.** *Thomas).*

la cruz en los pechos y el diablo en los hechos **(span.) : cu crucea pe piepturi şi cu diavolul în fapte.**
La Granja : **reşedinţa de vară a regilor Spaniei, în apropiere de Segovia.**
La Madre España **(span.) : Mama Spania.**
La perfecta casada **(span.) : Soţia desăvîrşită.**
lazo **(span.) : laţ. Denumirea funiei lungi cu laţ la capăt, folosită şi în America Latină de către crescătorii de vite (lasou).**
legămîntul al patrulea al ordinului Alcántara : **legămîntul de a apăra dogma privind „Imaculata Concepţiune".**
León (fray Luis de —): **scriitor mistic şi poet spaniol (1537—1591) ; augustin ; profesor la Universitatea din Salamanca. A stat întemniţat de Inchiziţie 5 ani, pentru că tradusese în spaniolește** *Cîntarea Cîntărilor. Lepanto* **: oraş maritim în Grecia. Locul victoriei navale a lui don Juan de Austria împotriva turcilor (1571).**
Liga **sau** *Sfînta Ligă:* **confederaţie catolică, înfiinţată în Franţa de către ducele De Guise în 1576, chipurile pentru a apăra catolicismul împotriva calviniştilor, dar în realitate cu scopuri politice. Liga a încheiat alianţă cu Filip al II-lea al Spaniei. Henric al IV-lea al Franţei a desfiinţat-o.** *limbus infantum* **(lat.) : parte a „iadului", rezervată**

sufletelor copiilor nebotezaţi. *limbus patrium* **(lat.) : aşa-numita „anticameră" a iadului ; unul din cele patru** *receptaculae* **ale iadului.** *liturghie votivă:* **liturghie oficiată ca urmare a unui legămînt.**
Linii de Aur (Ordinul —) : **(v.** *Ordinul). Locus est et pluribus umbris, sed nimis arta premuni olidae convivia caprae* **(lat.) : Mai poţ veni cîţiva oaspeţi nepoftiţi, dar mirosul de sudoare e o plagă, dacă stau prea înghesuiţi.** *Lorenzo (san —)* **(span.) : sfîntul Laurenţiu ; diacon (?—258) ; mucenic : din porunca împăratului Va- lerian a fost pus pe un grătar încins cu jar.** *Los Nombres de Cristo* **(span, pl.) : Numele lui Cristos.** *Loyola (Ignacio de —)*: **întemeietorul ordinului iezuiţilor (1491—1556).** *Lucas (san —)* **(span.) : sfîntul Luca ; patronul pie-**

Luis *de Granada (fray) :* **(v.** *Granada).*
Luis de Jesús : **numele autentic al unui călău al Inchiziţiei spaniole.** *Luis de León (fray —):* **(v.** *León). Lullus (Raymundux —):* **(v.** *Raymundus). llanura* **(span.) : cîmpie, şes.**

madre **(span.) : maica.**
Madre España (La —) : **(v.** *La Madre).*
maestra de espiritu **(span.) : stăpînă spirituală.**
magister **(lat.) : licenţiat.**
mala sangre (la —): **(span.) : sîngele stricat. / Mal** *grado haya Dios!* **(span.) : înjurătură spaniolă blasfematorie.** *manicheeni :* **adepţii** *manicheismului,* **doctrină formulată de persul Manes (?—273), potrivit căreia facerea lumii se datorează atît principiului Binelui, cît şi principiului Răului, în luptă unul cu altul.**
manifestado **(span.) : răzvrătit.**
maravedí **(span.) : monedă divizionară spaniolă, echivalentă aproximativ cu a mia parte dintr-un ducat. Un ducat = 7 pesetas.**
María da Visitação **(port.) : María a Vizitaţiunii. (v.** *Vizitaţiunea).*
Mariana (Juan de —): **iezuit spaniol (1537—1624) ;**
autorul unei istorii a Spaniei. *marrano* **(span.) : Nume dat în Spania, în timpul Inchiziţiei, evreilor nebotezaţi, iar începînd din secolul al XVII-lea celor trecuţi la creştinism.** *mayorazgo* **(span.) : avere imobilă inalienabilă. Se moşteneşte, împreună cu titlul de nobleţe, de către primul născut al unei familii.** *Medina del*

Campo: **oraş în Spania (Castilia).** *Medici (Gian Angelo de' —)* **(1499—1565) : papă**
(1559—1565) sub numele de Pius al IV-lea. *Mendoza y la Cerda (Ana de —)*: **(v.** *Eboli). mercenarieni:* **călugări din ordinul** *de la Merced* **(Indurării) sau** *de la Redención* **(Mântuirii), întemeiat în anul 1223 ; ordinul se ocupa de răscumpărarea prizonierilor căzuţi în captivitatea musulmanilor.**
messere **sau** *messer* **(ital.) : domn, jupîn, patron. Veche apelaţiune italiană folosită înaintea prenumelui.** *Miserere* **(lat.) : Miluieşte-mă. Este primul cuvînt al versiunii latine (catolice) a psalmului 50. Durata torturii se măsura cu timpul necesar recitării psalmului.** *mistere :* **spectacole religioase.**
monsignore **(ital.) : monsenior. Apelaţiunea italiană a**
înalţilor prelaţi catolici. *montanism:* **concepţie întîlnită la unii scriitori creştini timpurii (ex. : Tertulian), care pun spiritul profetic liber mai presus de tradiţia Bisericii. Montanismul a fost respins de la început ca eretic.** *Montesa :* **ordin militar cavaleresc, întemeiat de către Jaime al II-lea al Aragonului în anul 1317.**
Moradas **(span). Locuinţe.** *Las Moradas o el Castillo interior* **(Locuinţele sau Castelul interior) : titlul uneia din operele principale (1577) ale Teresei de**

Morales (Luis —), zis el Divino **(Divinul) : pictor spaniol (1509—1580).** *morbida facta pecus totum corrumpit ovile* **(lat.) : o**
oaie îmbolnăvită molipseşte întreaga turmă. *mordaza* **(span.) : căluş.**
Moor *van Dashorst (Antoon —) zis Antonio Moro :* **pictor olandez (1519—1576). A fost portretist al curţii în Spania, în Portugalia şi în Anglia.**
Moreria **(span.) : cartierul maur.** *morisco* **(span.) : maur.**
mudejar : **stil născut în Spania în secolul al XII-lea din fuziunea elementelor romanice şi gotice cu arta arabă.**

mudo **(span.) : mut.** *El Mudo* **(span.) :**

Mutul. *Nassau (Wilhelm de —)*: **(v.** *Wilhelm).*
naturalia non sunt turpia **(lat.) : lucrurile fireşti nu sînt ruşinoase.** *navaja* **(span.) : lamă. Prin extensiune : brici, pumnal,**
cuţit, spadă etc. *Navarrete :* **pictor spaniol (v.** *Fernández), necessitas consequentiae* **Gal.) :**

formulare latină cu înţelesul de : necesitate, mulţumită căreia se petrece ceva, „dacă Dumnezeu îngăduie". Necessitas consequentis : pentru că aşa vrea Dumnezeu. *Nemesis* **(mitol.) : zeiţa răzbunării.** *ni[hi]l novi sub sole* **(lat.) : nimic nou sub soare.** *nolo episcopari* **(lat.) : nu vreau să fiu episcop. — Aluzie la obiceiul preoţilor catolici de a se socoti, din falsă modestie, nevrednici de a fi episcopi.** *Nombres de Cristo (Los :* **(v.** *Los —). nomen este omen* **(lat.) : numele este firea.** *non jurare in verba magistri* **(lat.) : să nu juri pe**
vorbele învăţătorului.
non liquet **(lat.) : nu e cazul.**

notarios del secreto **(span.) : secretari ai secţiei**

se- *Numărul Fiarei* **(v.** *Apocalipsă).*
Numquid et Saul inter prophetas ? **(lat.) : Va să zică şi Saul se numără printre profeţi ?**
nunţiu : **reprezentantul diplomatic al Vaticanului.**

obedienţă: **scrisoarea însoţitoare a unui călugăr pe-**
obispillo **(span.) : diminutivul cuvîntului** *obispo* **(= episcop). Diminutivul are caracter pejorativ; este porecla dată cardinalului De Quiroga.**
observant: **franciscan strict.**
octava : **cele opt zile de după o sărbătoare religioasă.** *olla podrida* **(span.) : oală putrezită. Mineare spaniolă tipică; este un fel de ghiveci cu carne. Corespunde termenului francez** *potpoum. omilie :* **predică.**
ora et labora **(lat.) : roagă-te şi munceşte.** *Orania (Wilhelm de —) :* **(v.** *Wilhelm). ora pro illis* **(lat.) : roagă-te pentru ei.** *Ordinul Alcántara:* **ordin religios şi militar înfiinţat în anul 1156.**
Ordinul Lînii de Aur: **ordin cavaleresc înfiinţat În 1429 de Filip cel Bun, ducele Burgundiei.**
Ordinul Santiago: **ordin religios şi militar, înfiinţat la sfîrşitul secolului al XII-lea în León.**
Origene: **teolog grec din Alexandria (185—254); a interpretat Biblia după metoda alegorică.**
ostensoriu: **cruce sub care, în bisericile catolice, se păstrează împărtăşania.**

/ Padilla y Comunidad ! **(span.) : Padilla şi Comunitatea ! La începutul domniei lui Carol Quintul a avut loc în Spania o răscoală cu caracter democratic, cunoscută sub numele de** *Sublevación de las Comunidades* **(Răscoala Comunităţilor). Toledo a fost primul oraş care s-a răsculat împotriva regelui, sub conducerea lui Juan de Padilla (1484—1521) şi a soţiei sale Maria Pacheco. Răsculaţii se numeau** *comuneros* **(comunarzi).** *padre* **(span.) : părinte. Apelaţiune folosită înaintea**

prenumelui unui cleric. *partidul Alba:* **poartă numele ducelui** *De Alba* **(v.** *Alba).*
partus virgineun **(lat.) : naştere feciorelnică.**
paseo **(span.) : promenadă.**
paso **(span.) : car în care sînt transportate în timpul procesiunilor statuile sfinţilor sau diferite reprezentări alegorice.** *pater hortulanus* **(lat.) : părintele grădinar.** *pater hospitarius* **(lat.) : părintele gazduitor (însărcinat**

cu cazarea oaspeţilor). *patio*
(span.) : curte (a casei).

Patio de los Evangelistas **(span.) : Curtea Evanghe- liştilor.**
Patria est ubicunque est bene **(lat.) : Patria este pretutindeni unde este bine".** *Paul al IV-lea,* **papă : (v.** *Caraffa). Pax vobiscum* **(lat.) : Pace vouă.**
părintele analist: **bibliotecarul mănăstirii.** *pebete :* **substanţă aromatică ; se arde în căţui.** *peccavi* **(lat.) : am păcătuit.**
Pedro cel Crud **(span. :** *Pedro el Cruel)* **(1334—1369) :**

rege al Castiliei (1350—1366). *pelagianism :* **doctrină eretică, întemeiată de bretonul Pelagius, care nega eficacitatea harului şi nu admitea că „păcatul orginar al lui Adam" s-ar fi transmis urmaşilor săi.** *per accidens* **(lat.) : în mod accidental.** *Pérez (Antonio —):* **om politic şi scriitor spaniol (1534 sau 1539—1611). A fost la începutul carierei sale politice favoritul lui Filip al II-lea, apoi a devenit adversarul lui.**
Perfecta casada (La —): **(v.** *La —), perinde ac cadaver* **(lat.) : ca un cadavru. Maximă folosită cu privire la disciplina iezuiţilor, cu sensul : „ascultător ca un cadavru".** *pintor y ayuda de cámara* **(span.) : pictor şi camerier.** *pintura deshonesta* **(span.) : pictură imorală.** *Pius al IV-lea,* **papă : (v.** *Medici).*

pîinile lui David: **episod din Biblie (I Regi, cap. 21).** *platereso* **(span.) : stilul arhitectural**

supraîncărcat al primei perioade a Renașterii spaniole. Se caracterizează prin reminiscențe gotice și prin abuzul de reliefuri și de arabescuri. *piaza* **(span.): piață.** *Poenitentiaria Apostolica* **(lat.) : una din instituțiile de jurisdicție papală; rezolvă cereri de absoluție (iertare de păcate), dispensă etc.** *poenitentiarius (pater —)* **(lat.) : duhovnic al consisto-riului unei catedrale.** *por vida de Dios* **(span.) : pentru viața lui Dumnezeu. înjurătură spaniolă, interzisă de Inchiziție.** *Posada de la Sangre* **(span.) : Hanul „La Sînge". Han important din Toledo, în acea epocă.** *primicerius* **(lat.) : comandant roman.** *primus inter pares* **(lat.) : primul între egali.** *princeps scholasticorum* **(lat.) : cel mai de frunte dintre savanții scolastici. Este supranumele lui Toma d'Aquino.** *prior* **(lat., span.) : stareț.** *probabilism:* **morală răspîndită mai ales de către iezuiți, potrivit căreia nu conta certitudinea, ci doar probabilitatea.** *professio fidei Tridentinae* **(lat.) : profesiunea de credință de la Trento.** *proficiat* **(lat.) : felicitări.** *propaganda fide* **(lat.) : propaganda pentru credință.** *provincial:* **șeful ierarhic al tuturor mănăstirilor unui ordin, situate pe teritoriul unei provincii ; este cel mai înalt grad după „generalul ordinului".** *Puerta del Mollete* **(span.) : Ușa franzeluței. Una din ușile catedralei din Toledo, în fața căreia se dis-tribuia pîine săracilor.** *punctele unei spovedanii:* **diferitele păcate care se mărturisesc succesiv în cadrul unei spovedanii.** *pundonor* **(span.) : punct de onoare, simțul onoarei.** *Purisima* **(span.) : Precista.**

quemaderos de la cruz **(span.) : rugurile crucii.** *Qui nescit dissimulare, nescit regnare* **(lat.) : cine nu știe să se prefacă, nu știe să domnească.**

Raymundus Lullus **(lat.) sau** *Ramon Lull* **(catal.) sau** *Raimundo Lulio* **(span.) : teolog mistic și alchimist catalan (1235—1315). Opera sa principală :** *Ar.i Magna.* *receptaculum* **(lat.) : înveliș, lăcaș. Prin extensiune : mediu, anturaj, ambianță.** *Reconquista* **(spân.) : recucerire. Prin antonomasie recucerirea Spaniei de către creștini din mîinile maurilor.**

regidor **(span.) : membru al consiliului comunal.** *Regii Catolici:* **nume sub care sînt cunoscuţi în istoria Spaniei Ferdinand Catolicul şi soţia sa Işabel Catolica (span. :** *los Reyes Católicos).* **În limba spaniolă, pentru a reda noţiunea complexă** *perechea regală* **(regele şi regina) se foloseşte masculinul plural :** *los reyes* **(regii).**

repostero **(span.) : velinţă care se atîrnă pe balcoane la anumite ocazii festive, în scop decorativ. Pe** *reposteros* **sînt uneori brodate blazoane sau alte elemente ornamentale sau simbolice.**

responsorii : **cîntări liturgice alternante, uzuale în cultul catolic.** *Responsorii gregoriene :* **cele reglementate de papa Grigore I (590—604).**

R.I.P. : **prescurtarea formulei latineşti** *requie.icat in pace* **(odihnească-se în pace). Aluzie la asasinatele politice atribuite lui Filip al II-lea.**

rodadero **(span.) : povîrniş pietros.**

rogaţiuni : **în cultul catolic, rugăciuni publice şi procesiuni, efectuate în ultimele trei zile dinaintea înălţării.**

Roma locutus est **(lat.) : Roma a vorbit.**

Rota Romana **(lat.) : numele tribunalului papal.**

saeta, **pl. saetas (span.) : imn de slavă.**

Salve Regina **(lat.) : Salut, Regină [a Cerului]. Este începutul (şi deci şi titlul) unei rugăciuni catolice către Maica Domnului.**

sanbenito **(span.) : tîrsînă galbenă, purtată de condamnaţii la moarte. Cuvînt derivat în mod ironic din** *San Benito* **(span.) : sfîntul Benedict.**

Sánchez (Francisco —), **zis** *el Brócense* **(după numele localităţii natale** *Brozaf) :* **erudit spaniol (1523— 1601).**

Son *Jerónimo de Yuste :* **mănăstire în provincia spaniolă Cáceres ; i-a servit de reşedinţă lui Caro) Qu'intul după abdicare (1555).**

San Juan de los Reyes **(mănăstirea —) : Sfîntul Ioan al Regilor. Mănăstire din Toledo, numită astfel, deoarece a fost mult timp mausoleul regilor Castiliei.**

San Lorenzo **(span.) : (v.** *Lorenzo).*

Santa Cruz (Alvaro de Bazán, marchiz de —) : **(v.** *Bazán).*

Santa Marta de la Espada Blanca **(span.) : Sfînta Maria cu Spada Albă.**

Santiago de Compostela **(span.) : sfîntul Iacob din** *Compostela.* **Oraşul** *Compostela* **sau** *Santiago de*

Compostela **(din provincia La Coruña), loc de pe-**

Santiago *(Ordinul —) : (v. Ordinul).*
Santo Cristo de la Luz **(span.) : Sfîntul Cristos al Luminii.**
Santo Domingo el Antiguo **(span.) : Sfîntul Dominic cel Vechi.**
Santo Oficio (El —) **(span.) : Sfîntul Oficiu.**
Santo Tomé **(span.) : Sfîntul Toma.**
Sarria (Luis —, **cunoscut sub numele de** *fray Luis de Granada) :* **(v.** *Granada).*
scapular : **bucată de stofă purtată pe umeri, peste rasa monahală.**
Scotlus] Erigenul (loan —): **filosof şi teolog (833 ?—880), născut în Scoţia.** *Sebastian* **(port.:** *Sebastião)* **(1554—1578) : rege al Portugaliei (1577—1578). A murit într-o bătălie împotriva maurilor din Africa.**
secreto **(span.) : secret. Denumirea părţii secrete a clădirii Inchiziţiei, cuprinzînd temniţele secrete, sala de interogatorii, camera de tortură, tezaurul etc.** *semper distinguere* **fiat.) : a face întotdeauna dis-**

Sfînta Inimă: **inima lui Isus, subiectul unui cult la catolici.**
Sfîntul Oficiu : **numele oficial al Inchiziţiei.** *sierra* **(span.) : munte, munţi.**
Simon Magul: **şef al gnosticilor. Legenda spune că a încercat să cumpere de la sfîntul apostol Petru darul de a face minuni ; de aici vine cuvîntul** *simonie,* **dat traficului cu „cele sfinte."** *Singula de nobis anni praedantur euntes: / Eripuere iocos, venerem, convivia, ludum: / Tendunt extor- quere poemata...* **(lat.): Anii trec şi iau mereu cu ei cîte ceva din noi ; mie mi-a luat voioşia, dragostea, plăcerea de a petrece, zburdălnicia ; îmi vor răpi şi poezia...** *Sitio Real (El —)* **(span.) : Reşedinţa Regală, socinianism: mişcare protestantă, întemeiată de italianul Lelio Socino (1525—1562). sola fides justificat (lat.) : numai credinţa îndreptăţeşte, sosegaos (span.) : fiţi calm.**
sperat infestis, metuit secundis alteram sortem bene praeparatum pectis **(lat.) : un spirit educat în adevărata înţelepciune se teme de noroc şi speră să găsească în nenoroc schimbări de soartă.** *stat magni nominis umbra* **(lat.) : iată, aici e umbra**

unui nume mare. *stoa* **: filosofia stoică.**

Suárez (Francisco —): **teolog spaniol (1548—1617). Promotorul „congruismului", care încerca să împace liberul arbitru uman cu „previziunea divină". Summa** *Theologiae* **(lat.) : Opera de sinteză a doctrinei tomiste. Scrisă în 1266—1273, ea preconizează armonie între credinţă şi raţiune.** *Suprema:* **prescurtare a denumirii** *Concejo de la Suprema y General Inquisición,* **Consiliul Inchiziţiei Supreme şi Generale.**

Talavera de la Reina: **oraş în Spania (Castilia).** *tapada* **(span.) : curtezană.**

Tarik-ibn-Zyad: **general arab ; primul şef musulman care a invadat Spania (victoria de la Jerez, în 509 anul 711, împotriva regelui vizigot Rodrig).**

tercio **(span.) : unitate militară spaniolă, cu un efectiv de la 3 000 pînă la 4 500 oameni.**

Teresa de Jesús **: carmeliţă spaniolă (1515—1582) ; scriitoare şi poetă. Este cunoscută şi sub numele de** *santa Teresa de Avila,* **după localitatea ei natală.**

termenul de graţie: **termenul dat de Inchiziţie pentru denunţarea ereticilor.** *territio* **(lat.) : groază. În limbajul Inchiziţiei : groază produsă prin arătarea instrumentelor de tortură, cu scopul de a smulge o mărturisire.** *Tertulian* **(155 ?—220 ?) : apologet creştin, născut la Cartagina. Opera principală :** *Apologetica, terţiar:* **călugăr din ordinul al treilea (franciscan).**

Thomas a Kempis (Thomas Hemerken, **zis —) : scriitor mistic german (1380 ?—1471).** *toca* **(span.) : fişie de pînză, introdusă în gîtlej la tortura cu apă.** *Toma d'Aquino:* **teolog italian (1225—1274) ; dominican ; a profesat mai mult la Paris.** *transparente:* **icoane luminate prin transparenţă în catedrala din Toledo.** *trascoro* **(span.) : galeria din spatele corului ; este aproape nelipsită în bisericile din Spania.**

Trento : **oraş în Tirolul italian.** *Concilîul din Trento :* **(v.** *Concilîul).*

ubi meum invenio, ibi vindico **(lat.) : iau ce^i al meu**

unde îl găsesc. *unio mystica* **(lat.) : unirea [reunirea, contopirea] mistică.**
uomo universale **(ital.) : om universal ; în înţelesul : om cu dezvoltare universală, armonioasă. Termen renascentist.** *útero clauso* **(lat.) : cu uterul închis.**

valdezi **(fr.:** *vaudois):* **membrii unei secte „eretice" din Provenţa, numiţi astfel, probabil, după numele întemeietorului sectei,** *Pierre Váldo* **sau** *Valdés* **(sec. al XII-lea), care, la rîndul său, îşi trage numele din cel al localităţii natale:** *Vaux,* **în Dauphiné. Valdezii au fost exterminaţi în parte sub Francisc I.** *vargueño* **sau** *bargueño :* **un fel de scrim cu dulăpaşe.** *Varium et mutabile semper femina* **(lat.) : Femeia este şi rămîne capricioasă şi schimbăcioasă.**
Vasile **(sfîntul —) : părinte al Bisericii Ortodoxe (329—379), episcop de Cesareea, autorul unor** *Scrisori,* **unul din întemeietorii monahismului.** *Vasilide :* **gnostic egiptean (sec. al II-lea), care a vrut să împace creştinismul cu aristotelismul şi cu stoicismul.**
Vega **(span.) : Pajiştea [din împrejurimile oraşului].**
Verónica **(sfînta) : personaj biblic. Conform legendei, i-a uscat lui Isus faţa cu un ştergar, în drum spre Golgota ; pe ştergar ar fi rămas imprimat chipul Mîntuitorului.**
vestuario **(span.) : încăpere în care se păstrează odăj- diile.**
Villalar: **sat în apropiere de Valladolid. Aici au fost zdrobiţi comunarzii în 1521.**
Virgen de... **(span.) :** *Fecioara a...* **sau** *Fecioara cu...* **— În ţările catolice, Maica Domnului are felurite atribute.**
Virgen de la Esperanza **(span.) : Maica Domnului a Speranţei.**
Virgen de la Misericordia **(span.) : Maica Domnului a Îndurării.**
Virgen de los Desamparados **(span.) : Maica Domnului a Obiditilor.**
Virgen del Pilar **(span.) : Maica Domnului cu Stîlpul.**
Virgen del Valle **(span.) : Maica Domnului din Vale.**
Virgen Purísima **(span.) : Fecioara Prea-Curată, Maica**

Vita Christi **(lat.) : Viața lui Cristos.**
¡ Viva el rey! **(span.) : Trăiască regele !**
Vizitațiunea: **denumirea catolică a episodului biblic al vizitei făcute de către Maica Domnului sfintei Elisabeta.**
votivă **(liturghie —) : (v. liturghie).**
Vuestra Señoría [Ilustrísima] **(span.) : Domnia Voastră [Prea-ilustră].**
Vulgata : **versiunea latină a Bibliei.**

Wilhelm **(ol. :** *Willem)* **de** *Nassau, prinț de Orania* **(1533—1584), poreclit** *Taciturnul*: **promotorul și organizatorul răscoalei (1573) Țărilor de Jos Unite împotriva dominației spaniole.**

Ximenes : **(v. Cisneros).**

Yo *el Rey* **(span.) : Eu Regele.**
Yuste (San Jerónimo de —): **(v.** *San Jerónimo —).*

zahori **(span.) : vrăjitor, ghicitor (mai ales în sensul : căutător de comori).**
Zocodover: **piață mare la Toledo.**

Martiriul sfîntului Mauriciu ; **1580—1582. Escorial**

Autoportret (?); 1605—1610. New York, Metropolitan Museum of Art.

Femeia cu blană de rîs (Gerónima de la Cuevas ?): 1575—1579. Glasgow, colecția Stirling Maxwell.

Apostolii Petru şi Pavel. Leningrad, Ermitaj.

Portretul lui Jerónimo de Ceballos ; 1605—1610. Madrid, Prado

Sfîntul Martin și cerșetorul; 1600—1605.
Washington, National Gallery.

Fecioara. Muzeul din Strasbourg.

Izgonirea zarafilor din templu ;

1575—1577. New York, colecţia Frick.

Laocoon ; 1610—1614. Washington, National Gallery.

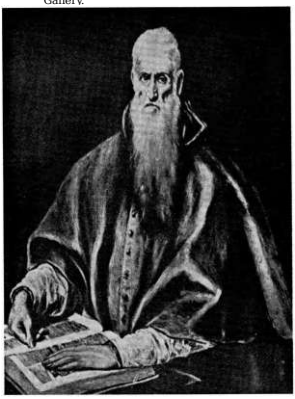

Sfîntul Ieronim, cardinal ; 1584—1594. New York, colecția Frick.

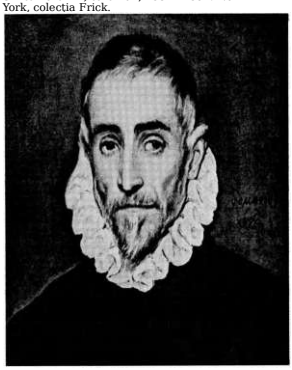

Portretul unui cavaler; 1585—1590. Madrid, Prado.

Inmormîntarea contelui de Orgaz ; 1586. Toledo, biserica Santo Tomé.

Inmormintarea contelui de Orgaz

(detaliu)

.*Inmormîntarea contelui de Orgaz* (detaliu : Jorge Manuel, fiul lui El Greco).
Don Antonio de Covarrubias ; 1594—1604. Toledo, Museo del Greco.

Espolio; 1579—1584. München, Alte Pinakothek.

Santiago el Menor (Sfîntul Iacov cel Mic) ; 1604—1614.
Toledo, Museo del Greco.

Viziune din Apocalips: Deschiderea peceţii a cincea;
1604—1010. Zumaya, Museo Zuloaga.

Santiago el Mayor (Sfîntul Iacov cel Mare); 1604—1614.
Toledo, Museo del Greco.

Sjîntul Bartolomen; 1604—1614. Toledo, Museo del Greco.

Cardinalul inchizitor Niño de Guevara; 1594—1604. New York, Metropolitan Museum oí Art.

Fray Hortensio Félix de Paravicino; 1604—1609. Boston, Museum of Fine Arts.

Logodna Fecioarei ; 1610—1614. Bucureşti, Muzeul de artă al Republicii Socialiste România.

Toledo în furtună
Museum of Art.
1605—1610. New York, MetropolitanCUPRINS

EL GRECO ŞI PARABOLA INSULEI (prefaţa

ediţiei româneşti) ... ***5***

PROLOG. VALLADOLID, 24 IUNIE 155İ) . 21

Partea întîi

I. ESCORIAL, 2 MAI 1583 . . .43
II. SFINTUL MAURICIU..... 61
III. TOLEDO..... 91
TV. DOCTOR DON PEDRO MOYA DE CON-TRERAS..... 116
V. FRANCISCO ESQUERRER..... 138
VI. LA CASA DEL GRECO..... 170
VII. SFINTUL IACOV CEL MARE..... 216
VIII. EL INFIERNO.....251

Partea a doua

IX. ERETICI, REBELI ŞI ALUMBRADOS . 273
X. A CINCEA PECETE..... 287
XI. ALEJANDRO SÉNSINO.....328
XII. STRIGOII 353
XIII. EL SANTO OFICIO..... 377
XIV. ALUNGAREA ZARAFILOR 402
XV. IUDA 442
XVI. LA INMACULADA CONCEPCION, 8 DE-CEMBRIE 1583 467
Glosar..... 494

REDACTOR : GHEORGHE SZEKELY
TEHNOREDACTOR : NICOLAE M. M1HAXLESCU

BUN DE TIPAR : 24.01.1976 APĂRUT 1976 COLI DE TIPAR 21,34 PLANŞE TIP IN ALT 12 C.Z. PENTRU BIBLIOTECILE MARI 2 75 C.Z. PENTRU BIBLIOTECILE MICI 7 TIRAJUL : 10.000+10 +80 EX.

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA Nr. 433 LA I. P. „FILARET" STR. FABRICA DE CHIBRITURI Nr. Nr. 9—11 BUCUREŞTI REPUBLICA SOCIALISTA ROMÂNIA
Biblioteca de artă